VINCAS
MYKOLAITIS
-PUTINAS

RAŠTAI

Estetika

Vilnius
„Mintis"
1989

BBK - 87.8
Mi-156

Serija leidžiama nuo 1987 m.

Redakcinė kolegija:
Bronius GENZELIS, Albinas LOZURAITIS, Antanas RYBELIS,
Romualdas OZOLAS, Irena KOSTKEVIČIŪTĖ

Sudarė

Filologijos m. kand. IRENA KOSTKEVIČIŪTĖ

Redaktorė DANUTĖ NAVICKAITĖ

M $\frac{0301080000—138}{M\ 851(08)—89}$ 8—89

ISBN 5—417—00160—0

© „Minties" leidykla, 1989

POETO IR MĄSTYTOJO KELIU

O kas gi tu patsai esi?
Argi ne saulės žiežirba šviesi
Ir juodas saulėtam kely šešėlis,
Iš glūdumos nakties į saulę pasikėlęs?
(„Pasikalbėjimas giedrią dieną ir tamsią naktį")

I

„Savo gyvenime esu pernelyg daug sugaišęs meno teorijoms, vokiečių trijų „E"—„Ererbtes, Erlerntes, Erlebtes"— studijoms",— taip kartą apibūdino V. Mykolaitis-Putinas šią savo intensyvaus domėjimosi sritį, nusiskųsdamas per maža laiko skyręs meninei kūrybai. [1] Galima sakyti, tai būdingas putiniško nepasitenkinimo savimi bruožas, bet drauge ir objektyvus nusakymas veiklos, įnešusios žymų indėlį į lietuvių meninės kultūros formavimąsi. V. Mykolaitis-Putinas aiškiai linkęs į teorinį mąstymą, ir filosofinė pasaulėjauta yra viena ryškiausių jo dvasios ypatybių, suteikiančių rašytojo kūrybai gilumo ir konceptualumo. Ši pasaulėjauta dažnai atsiskleidžia jo poezijoje kaip neracionalizuota esaties jausena, apimanti materijos ir sielos, žemės ir dangaus antinomijas, verčianti ieškoti atsakymų į pagrindinius būties klausimus: „Tarp dviejų aušrų pasaulis kaip pasaka. / Iš žvilgančių bokštų veizi visareginčios akys,— / ir jų regėjimais žaviesi tu pats, / patirdamas tolimą, / paslaptingąją, / nesibaigiamąją, / vientisą būtį" („Tarp dviejų aušrų"). V. Mykolaitis-Putinas sąmoningai siekė filosofiškai įprasminto vaizdo, apibendrintos minties platumų. „Filosofinių idėjų-sąvokų aiškumas ir menui privalus sugestyvumas bei emocingumas — štai kas daro literatūrą įtakingiausia meno šaka",— rašė jis, pažymėdamas tų dviejų mąstymo sričių artumą. [2]

„J. Slovackis kaip mąstytojas gimė mums tik šiandien. Iki tol tokio Slovackio niekam nereikėjo ir tokio niekas nepažinojo",— samprotavo 1924 m. M. Sobeskis, Putino skaitytosios „Meno filosofijos" autorius, nurodydamas tuo metu besiplečian-

[1] „Paveldėta, išmokta, išgyventa"— V. Šėrerio formulė, nusakanti deterministinį aplinkos, autoriaus ir kūrybos ryšį.— Iš V. Mykolaičio-Putino pokalbių su įvado autore.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Literatūros etiudai.— Kaunas, 1937.— P. 238.

tį lenkų visuomenės susidomėjimą savo tautos filosofine mintimi.[1] Į pasaulio filosofinę mintį yra įsiterpusi F. Dostojevskio ir L. Tolstojaus, J. V. Gėtės ir H. Heinės, M. Unamuno ir A. Kamiu grožinė kūryba, o Dž. Santajana, skeptiškai nusiteikęs prieš filosofų siekius išaiškinti būtį, pačią filosofiją linkęs laikyti poetiniu vaizdiniu.[2] Lietuvių filosofinės idėjos yra brendusios taip pat daugelyje mūsų meno kūrėjų veikalų, ir be jų pažinimo negalima pilnai suvokti nei M. K. Čiurlionio ar Vydūno, V. Krėvės ar V. Mačernio kūrybos, nei mūsų filosofinės minties istorijos. Toks sintetiškas V. Mykolaičio-Putino kūrybos ir jo meno teorijos pažinimas ypač svarbus.

1922 m. Friburgo universitete V. Mykolaitis-Putinas apgynė filosofijos daktaro disertaciją apie V. Solovjovo estetiką. 1923—1954 m. dėstė Kauno ir Vilniaus universitetuose literatūros teorijos disciplinas, estetikos istorijos, lietuvių literatūros istorijos kursus.[3] Atskirose stambiose studijose ir gausiuose straipsniuose literatūros klausimais gvildeno estetikos, etikos problematiką, reiškė savo istoriosofines idėjas, pateikė daugelį dabarties kultūros apmąstymų.

V. Mykolaitis-Putinas, analizuodamas tiek bendrą lietuvių literatūros raidos procesą, tiek ir atskirų rašytojų kūrybą, vienas pirmųjų mūsų kultūros istorijoje taip aiškiai pasirėmė filosofinio mąstymo galimybėmis. Filosofo žvilgsniu jis žiūrėjo į Vydūno dramaturgiją, ieškojo filosofinių V. Krėvės, Vaižganto kūrybos pradų, atskleidė idėjinių A. Jakšto nuostatų apriorizmą, apibūdindamas jį kaip tam tikrą pasaulėžiūrinio dogmatizmo tipą. Ši V. Mykolaičio-Putino veikla Lietuvos filosofinę mintį praturtino savita ir reikšminga *meno kultūros* samprata.

Rašytojas nebuvo vienos kurios filosofinės krypties išpažinėjas, jis ir pats nelaikė savęs kokios konkrečios sistemos atstovu. Vis dėlto jo pozicijos glaudžiai siejasi su tomis filosofijos kryptimis, kurios gilinasi į humanistinę problematiką. Svarstymu apie būtį žmogaus egzistencijos šviesoje V. Mykolaitis-Putinas ypač artimas XX a. filosofinės antropologijos pakraipoms, kurios reiškėsi tiek teorinio, diskursyvinio pobūdžio darbais, tiek ir literatūriniu filosofavimu, ypač XX a. antropologijai būdinga beletristine vaizdinio mąstymo forma. Ta prasme Putinas gali būti gretinamas su kai kuriais mūsų laikų fenome-

[1] *Sobeski M.* Filozofia sztuki.— Poznań-Warszawa, 1924.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

[2] Filozofia i sociologia XX wieku.— W., 1965.— T. 2.— S. 276.

[3] *Žirgulys A.* V. Mykolaičio-Putino paskaitų kursai VD universitete.— LKLIR. F. 59—1094.

nologijos, egzistencializmo bei personalizmo kūrėjais — su M. Šelerio, E. Munjė, G. Marselio, M. Heidegerio, Ė. Fromo filosofine mintimi, lyginamas su tokių rašytojų, kaip F. Moriako, R. Marteno diu Garo, R. M. Rilkės, T. Mano, H. Hesės, A. Kamiu, G. Grino grožine kūryba.

Pažymėtina, jog ne tiek tiesioginis ryšys su atskirais autoriais ar apčiuopiama jų įtaka, kiek epochai būdingas savimonės paraleliškumas sudaro Putino kūryboje tų sąlyčių pagrindą. „Retas kuris kitas iš lietuvių rašytojų yra paliestas tokios gausybės laiko tendencijų ir yra buvęs taip giliai bei kūrybingai jų veikiamas",— pastebi J. Lankutis.[1] V. Mykolaitis-Putinas — vienas labiausiai apsišvietusių savo meto žmonių, ir jo studijų apimčiai bei turiniui aptarti reikėtų atskiro tyrinėjimo. Šiandien nemaža šviesos įlieja ir konkrečių vertingų duomenų šiuo požiūriu pateikia rašytojo asmeninė biblioteka.[2] Joje sukauptas platus Europos kultūros vaizdas nuo antikos iki Naujausių laikų, gausūs lituanistikos, polonistikos, rusistikos, germanistikos rinkiniai, ypač turtinga vokiečių ir prancūzų kalba Vakarų estetinės minties panorama. Rašytojo orbitoje Kanto ir Hėgelio, Šopenhauerio ir Nyčės, Bergsono, Froido, Šelerio vardai, jis studijavo Tėną ir Brandesą, Ivanovą ir Solovjovą, gilinosi į Dantės ir Šekspyro, Gėtės ir Dostojevskio, Mickevičiaus ir Bodlero kūrybą, mėgo Baltrušaitį ir Rilkę, Moriaką ir T. Maną, skaitė Kamiu ir Griną, visa tai projektuodamas į savo laiko ir savo tautos problematiką, dabarties žmogaus situaciją. Todėl ne empirinė knyginė erudicija, kuri paprastai būna labiau pastebima prisiskaitėliško tipo žmonių veikloje, bet griežtai vidinės patirties motyvuojamas ir transformuojamas pasaulio jutimas lėmė Putino mąstymo ir sprendimų savarankiškumą. Teisingai yra pastebėjęs A. Bučys, kad „enciklopedinė V. Mykolaičio-Putino erudicija nepastūmėjo jo kritikos į eklektiką".[3] Daugelis XX amžiui aktualių filosofinių idėjų kilo iš itin konkrečių ir giluminių, netgi asmeninių rašytojo „aš" ryšių su jį supančia tikrove. Čia ir glūdi organiška Putino mąstytojo ir menininko jungtis, intelektualinių ir intuityvinių, emocinių pradų darna jo meninės raiškos struktūroje. Ta prasme visiškai kitokio

[1] *Lankutis J.* Vinco Mykolaičio-Putino kūryba.— V., 1986.— P. 6.

[2] Biblioteka, esanti rašytojo memorialiniame muziejuje Vilniuje ir turinti apie 2804 vienetus, yra gerokai nukentėjusi Antrojo pasaulinio karo metais, nemaža knygų išblaškyta ir po rašytojo mirties.

[3] *Bučys A.* Kritikas V. Mykolaitis-Putinas — mąstytojas ir maištautojas // *V. Mykolaitis-Putinas.* Literatūros vertybių ieškant.— V., 1984.— P. 7.

tipo yra Vydūnas, vadovavęsis intelektu, meniniais vaizdais tiesiogiai iliustravęs savo filosofines idėjas.

V. Mykolaičio-Putino filosofinių pažiūrų visuma atsiskleidžia tik iš bendros jo daugiašakės veiklos — iš grožinės kūrybos ir teorinės minties darbų. Kaip išeities taškas santykyje su pasauliu Putino pasaulėjautoje vyrauja išskirtinis antropologiškumas. Antai romane „Altorių šešėly" jis ryškiai priešpastato dvi „Dievo ir pasaulio poetų" kategorijas, samprotaudamas: „Pirmųjų poezija yra apreiškimas, garbinimas, malda, antrųjų — ieškojimas, kentėjimas, kūryba". [1] Su pastaraisiais rašytojas susieja ir romano herojaus likimą. Bet galbūt lakiausiai antropologinę Putino nuostatą nusako jo poetinė formulė —„Aš nei vergas, nei karalius, tik žmogus" („Vergas"). Ši situacija, esanti jo kūrybos centre, lėmė ontologistinę būties prasmės analizę, filosofines kūrybos išvadas. Putinas, vienas iš nedaugelio mūsų rašytojų, kuris, taip ryškiai įstatęs žmogų į esminių egzistencinių būsenų ratą, suvesdamas jį akistaton su Dievybe ir pačiu savimi, gilindamasis į žmogaus autentiškumo, jo vertybių pasaulio, laisvės, ideało, nerimo, rūpesčio, vienatvės, sąžinės, kaltės, mirties apmąstymus, perveda jį per visus etapus, kylančius į sąmoningą būties pergyvenimą. Tai stipriausiai būties problemoms angažuotas lietuvių rašytojas.

V. Mykolaitis-Putinas, kaip mąstytojas ieškojęs individualaus kelio, išėjo sudėtingą ir vingiuotą filosofinių pažiūrų evoliuciją, suponuojančią įvairias ir nevienareikšmes išvadas. Patyręs katalikiškosios filosofijos poveikį, Putinas tolo nuo jos, išgyvendamas kelis teocentrizmo bei tomizmo irimo tarpsnius. Analizuodamas Liudo Vasario, šiuo atveju savo *alter ego*, išgyvenimus, rašė: „Deja, jis greitai su nusivylimu pastebėjo, kad, kaip moralinė teologija maža tepadėjo jo sąžinei, taip dogmatinė jo tikėjimo gyvumui". [2] Nuo racionalistiškai transcendentiško Dievo ir atitinkamai determinuoto žmogaus suvokimo V. Mykolaitis-Putinas palaipsniui ėjo į savitą antropocentrinį pasaulėvaizdį su tokia suverenaus žmogaus samprata, kurioje išryškėjo paties gyvenimo kaip imanentinių vertybių teigimas.

Pirmieji abejonės pradai teocentrine pasaulio sąranga, betarpišku Dievo dalyvavimu pasaulio vyksme — ironiška ir maištaujanti poeto mintis, abejojanti teleologiniu, tomizmui būdingu

[1] *Mykolaitis-Putinas V.* Altorių šešėly.— Kaunas, 1933.— T. 2.—P. 270.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— V., 1959.— T. 3.— P. 223.

pasaulio harmonijos aiškinimu, pasirodė jau eilėraščių cikle „Disonansai" ir kur kas labiau atsiskleidė eilėraštyje „Rex".

Vėliau V. Mykolaičio-Putino interpretuojama Dievybė iš vienos pusės priartėja prie panteistinių parametrų („Viršūnės ir gelmės", „Vidurnaktį"), o iš kitos pusės ryškiai humanizuojama: kaip aukštesnė jėga ji yra nepažini subjektyvių ir iracionalių žmogaus vidinių išgyvenimų sfera („Nežinomam Dievui", „Malda") ir pagaliau tampa depersonalizuota paties žmogaus universalių vertybių projekcija, implikuojančia ateistines „šventumo be Dievo" arba „žmogaus kaip Dievo" išvadas („Vergas", „Rūpintojėlis", „Bachas"). Visa „Bacho" liturginė mistika iš dieviškosios plotmės poeto perkeliama į žmogiškąją, o Dievas čia tampa paties žmogaus dalimi, jo kūrybiškumo analogija, įgyjanti transcendentalumo reikšmę. Jaunystėje ieškojęs gyvo tikėjimo argumentų, vėliau atsisakęs tradicinės religijos ir laikęs save religiniu indiferentu („Religijos atžvilgiu esu indiferentas" [1]), V. Mykolaitis-Putinas žmogaus būties prasmės siekimą susiejo su žmogaus dvasinių vertybių ontologiškumo paieškomis.

Ontologiniai klausimai rūpėjo Putinui nuo pat ankstyvos jaunystės iki vėlyvųjų gyvenimo metų. Jau 1911 m. „Ateities" žurnale randame jaunojo poeto pabraukimais pažymėtą B. Čėsnio straipsnį, kuriame kaip tolimą krikščionybei autorius kritikuoja panteistinę Vydūno Dievo sampratą. [2]

1927 m. pradžioje, tuoj po R. M. Rilkės mirties, V. Mykolaitis-Putinas supažindina lietuvių skaitytoją su „vienu didžiųjų vokiečių poetų" ir šiame nedideliame straipsnyje daug vietos skiria R. M. Rilkės religinei filosofijai paaiškinti. „Valandų knygos" Dievybė, pasak autoriaus, yra išvestinė iš žmogaus būties, ir pats žmogus jaučiasi esąs pasaulio priežastis: „Kas bus su tavimi, o Dieve, jei aš mirsiu?.. Esu aš tavo rūbas ir tavo triūsas — tu su manim pamestai savo prasmę". Putinas daro principinę išvadą, kad tokia pažiūra prasilenkia su krikščioniškąja teologija, tačiau išreiškia paties žmogaus rūpestį dėl savo egzistencijos, jo sielos ilgėjimąsi: „Šita filosofinė ir teologinė beprasmybė,— pasak Putino,— kūrybiniu žvilgsniu, kaip rodo tolimesnė to soneto tąsa, reiškia didžiausią įsijautimą ir atjautimą tos „anapusinės" didingos paslapties, kuri yra visų mistikų ir romantikų žavinti ir viliojanti jėga". [3]

---

[1] Išrašas iš V. Mykolaičio-Putino dienoraščio. 1963 m. birželio 26 d.— Aut. archyvas.

[2] *Čėsnys B.* Dėl p. Vydūno minčių Jaunime. // Ateitis.— 1911.— Nr. 11—12.— P. 492, 493.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

[3] *Putinas.* Rainer Maria Rilke. // Židinys.— 1927.— Nr. 1.— P. 68.

Antrojo pasaulinio karo metais Putinas įdėmiai skaito Gėtės *„Dichtung und Wahrheit"*. Knygos paraštės išmargintos gausių pabraukimų, daugelis jų liečia Gėtės samprotavimus religijos ir Dievo klausimais, savitą vokiečių poeto krikščionybės aiškinimą, individualų, tradicinei religijai tolimą Gėtės tikėjimo modelį [1].

Savo, kaip modernaus žmogaus, abejones kuo ir ką tikėti Putinas išreiškia ir vėlyvuoju gyvenimo laikotarpiu, jau tiesiogiai apie tai samprotaudamas, tuo pačiu svarstydamas ir ontologinį žmogiškųjų vertybių prasmiškumą: „Jei būčiau pomirtinio gyvenimo laukiąs krikščionis ar panteistas, tikįs, kad čia, žemėje, pasiektas aukštesnis žmogiškojo tobulumo laipsnis ir po mirties iškels mane į aukštesnį Visatos-Dievybės skritulį, žinočiau, ką daryti. Bet aš visu tuo nelabai tikiu. Aš manau, kad iš manęs tiek paliks, kiek aš pats savęs paliksiu savo darbuose". [2] V. Mykolaičio-Putino, panašiai kaip ir Kanto, požiūriu, Dievo negalima nei paneigti, nei įrodyti. Jį galima arba tikėti, arba netikėti, ir tai yra žmogaus laisvo pasirinkimo bei jo vidinio įsitikinimo dalykas.

Ta prasme V. Mykolaitis-Putinas iškyla kaip būdingas XX a. liberalinio humanizmo atstovas: jam iš esmės svetimas ortodoksinių sistemų uždarumas ir artima nuolat ieškanti ir abejojanti mintis. Jis yra tas rašytojas, kuris suskaidytų ir modifikuotų teistinių sistemų akivaizdoje, veikiamas prieštaringų epochos pasaulėžiūrinių tendencijų („Su Dievu — prietaringa, / Be Dievo — tuščia ir nyku"), lietuvių literatūroje ypač stengėsi pabrėžti kultūros ontologizavimo idėjas. Dievo sąvokos sutapatinimas su humanistinių vertybių sfera, kitaip tariant, Dievo antropologizavimas, teigė nelygstamą tų vertybių savarankiškumą ir svarbą. Su kultūros ir ypač kūrybos plotme V. Mykolaitis-Putinas susiejo ir žmogaus amžinumo, transcendencijos kategorijas, suteikdamas joms antropologinį motyvavimą („Somnambulas", „Mocartas", „Bachas"). Žmogus išlieka „čia" ir jis visų pirma atsakingas ne prieš aukščiausiąją valią, bet (kas dar sunkiau) prieš patį save, prieš savo žmogiškų vertybių pasaulį. Tai žmogiškojo sąmoningumo ir įsipareigojimo teigimas, kurį ignoruodamas jis pats tampa grėsminga griaunamąja ir nihilistine jėga, kai „žmogus žmogaus nesupranta. / Ir daužo šventovių vitražus /Sujžūlėję vaikai, / Ir drabsto purvais pa-

[1] *Goethe J. W. von.* Gesammelte Werke.— Berlin, 1927.— Bd. 9.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

[2] Iš V. Mykolaičio-Putino laiško autorei. 1959 m. rugsėjo 12—18 d.— Aut. archyvas.

veldėtą mantą". Žmogaus ir jo kultūros egzistavime poetas-mąstytojas įžvelgia ir pačios būties tęstinumą, kultūros pasipriešinimą trukmės neistoriškumui, pagaliau — naikinančiai blogio jėgai: „Šaukit... už šviesią ir amžiną būtį — / Šaukit visi, kas nenorite žūti!"

Tokios filosofinės nuostatos vedamas, V. Mykolaitis-Putinas aukštino žmogaus dvasios, jo kūrybinių galių vaidmenį apvaldant ir įreikšminant materiją. Putino kūryboje sutinkamas Dievo įvaizdis, panašiai kaip ir R. M. Rilkės lyrikoje, yra filosofinė kategorija, išreiškianti aukštesnės ir tobulesnės egzistencijos siekį ir kūrybinį, dažnai panteistiškai nuspalvintą paties gyvenimo pagrindą. Pasak poeto, jo, kaip menininko, fantaziją ypač žadino iracionaliai suvokiamas substancialus visos būties *dvasinis* pradas. Putinui tai svarbi egzistencijos dalis ir esminė žmogaus kategorija. Tai nuolatinis moralinis imperatyvas, verčiantis žmogų klausiamai sustoti ties savo paties asmeniu, negailestingai tardyti jį, „kas buvau ir kas esu", nepaliaujamai sielotis dėl visos pasaulio sąrangos ir „juodos šios žemės prarajos". Taip žmogus tampa šio pasaulio kūrimo dalyvis. Putiniška introspekcija, pasak V. Kubiliaus,— tai „individualios egzistencijos stebėjimas pasaulio visumoje, griežtas savo „aš" matavimas visuotinėmis vertybėmis, kurios plaukia iš būties pagrindų." [1] Ir tarsi rašytojo filosofinis credo nuskamba jo žodžiai, nusakantys ir visos jo kūrybos dvasingumo esmę: „Aš pasiliksiu ištikimas, nors pats būdamas silpnas, tragiškam prometėjiškam-bethoveniškam žmogui, kovojančiam su visokeriopa vergove, blogiu, liga, mirtim". [2] Nepaisydamas šimtmečio pradžioje O. Špenglerio skelbtų epochos negalavimų įtaigos, amžiaus viduryje egzistencializmo deklaruoto būtiškojo katastrofizmo, šiurpios dviejų pasaulinių karų patirties, V. Mykolaitis-Putinas puoselėjo tas XX a. humanistines idėjas, kurios ragino neigti žmoguje apokaliptinį žvėrį ir išsaugoti žmogaus dieviškumą. Poetas ieškojo dieviško žmogaus ir žmogiško Dievo.

Antropologinių pažiūrų šviesoje V. Mykolaitis-Putinas traktavo ir pačią krikščionybę. Jis ją suprato ne kaip teologinį, bet kaip pasaulietišką, nemaža helenistinių pradų absorbavusį dvasinės kultūros esinį, panašiai kaip ir H. Hesė, kuris, pasak E. Markovo, laikė ją „bendražmogiška ir etine kategorija", suvokiama „istorijos ir sąžinės" prasme. [3] Vertindamas krikš-

[1] *Kubilius V.* XX amžiaus lietuvių lyrika.— V., 1982.— P. 205.

[2] Iš V. Mykolaičio-Putino laiško autorei. 1959 m. spalio 6 d.— Aut. archyvas.

[3] *Марков Е.* Герман Гессе и его роман «Игра в бисер» // *Гессе Г.* Игра в бисер.— М., 1969.— С. 23.

čionybę Lietuvoje, Putinas manė, kad pavėluotas jos įvedimas, pažeidęs istorinio dėsningumo logiką, padaręs daug žalos lietuvių kultūros raidai, nes nesudarė galimybių laiku susiformuoti daugeliui lietuvių tautinės kultūros formų, kurios kilo kituose kraštuose ir ugdė nacionalinės sąmonės vieningumą: „mes praleidome tautinių epų kūrimosi periodą", o „nuo pabaigos XIV amžiaus krikščionybė, vis tiek iš kur ji būtų ėjusi, jau turėjo nešti kartu ir svetimą tautiškumą". [1] Įvairūs šios istoriosofinės idėjos aspektai atsispindi ir „Nuvainikuotos Vaidilutės" meninėje koncepcijoje.

V. Mykolaičio-Putino įnašas formuojant lietuvių filosofinę sąmonę ypač išryškėja aštria ortodoksinio dogmatizmo bei klerikalizmo kritika. Ne vienu atveju klerikalizmą puolė ir kai kurie lietuvių katalikiškojo modernizmo atstovai, siekę atnaujinti krikščionybę iš vidaus. [2] V. Mykolaitis-Putinas domėjosi ne tik socialiniais, bet ir filosofiniais tų reiškinių aspektais. Jis iškilo kaip vienas ryškiausių plačiai Lietuvoje įsigalėjusio neotomizmo ir jo racionalistinės etikos oponentų, ėmęsis atviros polemikos su neotomistine žmogaus ir jo moralinio apriorizmo koncepcija. Romane „Altorių šešėly" rašytojas pateikė nuo teologijos nepriklausomą etiką, išryškinęs žmogiškųjų verčių prasmes. Neotomizme žmogus, traktuotas kaip vienas iš objektyvios vertybių sistemos elementų, V. Mykolaičio-Putino etikoje atsiduria sistemos centre, tampa jos atskaitos tašku, pasipriešinimo apriorizmui židiniu. Racionalizmui Putinas priešina intuityvinį, jausminį savęs ieškojimo bei moralinio nusistatymo kelią. Žmogaus dvasinių vertybių kriterijai išryškėja tik aiškinantis jo sąmonės ir elgesio nukreiptumą. Skelbdamas individo laisvo vertybinio apsisprendimo svarbą, V. Mykolaitis-Putinas atskleidė asmenybės automatizacijos pavojų: „Kovoti, kentėti, pasišvęsti dėl principo prasminga tik tuomet, kai tas principas yra gyvas, kitaip bus ne kova, tik inertiškas merdėjimas ir puvimas",— teigė jis. [3]

Ne tik kaip ryškų neotomistinės etikos antipodą, bet ir kaip substancialų žmogaus tobulėjimo pagrindą, Putinas vienas pirmųjų mūsų literatūroje taip ryškiai suformulavo prometėjizmo — žmogaus sukilimo, dvasinio maišto prieš būties diktatą — reikšmingumą žmogaus personalizacijos procese, kovojant dėl dvasinio atsinaujinimo ir kūrybiškumo, per skausmo katarsį

[1] *Mykolaitis-Putinas* V. Literatūros etiudai.— P. 157, 152.

[2] *Kuzmickas* B. Šiuolaikinė katalikiškoji filosofija.— V., 1976.— P. 102—106.

[3] *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— V., 1962.— T. 7.— P. 71.

įgyjant siekiamas vertybes („Vergas", „Pesimizmo himnai", „Prometėjas"). Šią personalistinę idėją kultūros plotmėje yra nužymėjęs ir St. Šalkauskis, plačiai analizavo A. Maceina. Prometėjizmą, kaip tam tikrą sąmonę ir kūrybinių žmogaus galių išraišką, šis filosofas priešpastatė nekūrybiškai ir kompiliatoriškai buržuazinei kultūrai, kartu suprasdamas, kad „prometėjizmas yra aiškus ir atviras krikščionybės neigėjas ne tiek psichologiškai, kiek ontologiškai". [1]

Neatsitiktinai tad A. Maceina yra pateikęs prometėjizmo analizę ir Putino kūryboje, pastebėdamas, kad šis motyvas reiškiasi trimis požiūriais: *„filosofiniu,* liečiančiu žmogaus kūrybą apskritai [dramos „Žiedas ir moteris" idėja.— *I. K.*], *tautiniu,* liečiančiu konkretų Lietuvių Tautos gyvenimą ir jos žygius [„Nuvainikuota Vaidilutė".— *I. K.*], *individualiniu,* liečiančiu atskiro asmens ir kūrybą, ir gyvenimą" [„Altorių šešėly".— *I. K*]. [2]Aiškindamas „Nuvainikuotos Vaidilutės" maišto prasmę, autorius pažymi, kad Vaidilutės meilė, t. y. jos nuodėmė, prikelia tautą kultūrinei kūrybai. „Gamta Putino interpretacijoje virsta kūrybos sąlyga. Dar daugiau — g a m t a i l g i s i k u l t ū r o s. [...] Šitomis kultūrfilosofinėmis problemomis Putinas nepaprastai pagilina prometėjiškosios idėjos interpretaciją ir pasiekia pačias jos gelmes. Jis suveda sintezėn gamtos jėgas su dvasios kūryba. Jis atleidžia kaltę, panaikindamas bausmę, per kurią žemiškoji meilė išsiskaistina ir tampa verta būti dvasinės kūrybos pagrindu". [3]

Drauge su prometėjizmu iki siekiamų egzistencijos viršūnių V. Mykolaitis-Putinas iškelia ir meilės vaidmenį: „Tikiu visagalinčios meilės buvimą, / Kur mano gyvenimas būtį sau ima" („Pesimizmo himnai"). Atskleista kaip visa gama konkrečių psichologinių išgyvenimų, prabylanti kaip giliausia žmogaus dvasios apraiška, nemistifikuota ir drauge ontologiška, Putino filosofinėje antropologijoje meilė suvokiama kaip vienas esminių būties pradų. Tai gyvenimo varomoji jėga, tarsi bergsoniška *„élan vital"*, viena veiksmingiausių etinių vertybių („Altorių šešėly", „Parafrazės", „Žilvinas ir Eglė", „Somnambulas"). „Jeigu paklaustume Putiną,— rašo A. Maceina minėtoje „Nuvainikuotos Vaidilutės" analizėje,— kokiu pavidalu apsireiškia žmogui toji iracionalinė jėga, verčianti jį sukilti prieš Dievą ir neigti

[1] *Maceina A.* Buržuazijos žlugimas.— Kaunas, 1940.— P. 36.

[2] *Maceina A.* Nuvainikuota Vaidilutė. Prometėjizmo idėja Putino interpretacijoje // Tremties metai. Lietuvių rašytojų metraštis.— Tübingen, 1947.— P. 472.

[3] *Maceina A.* Ten pat.— P. 493, 494.

savo pažadus, jis lengvai mums atsakytų: meilė Putino pergyvenime yra aukščiausias būties dėsnis. [...] Ir Vienuolė, ir Vaidilutė, ir Vasaris laužo savo priesaiką dėl to, kad jie myli arba nori mylėti. [...] Tai yra toji jėga, kuri „judina saulę ir kitas žvaigždes" (Dantė). Ji yra aukštesnė ir už dievus, ir už žmogaus pasiryžimus bei pažadus".[1] Verta atkreipti dėmesį, jog Putino bibliotekoje esančiame Dantės „Dieviškosios komedijos" egzemplioriuje („Boska komedja", į lenkų kalbą vertė E. Porenbovičius, W., 1909) kaip tik yra pabraukta ši aukščiau pacituota kūrinio baigiamoji eilutė, o vėlyvuoju lyrikos laikotarpiu, tarytum ją perfrazuodamas, poetas kontempliavo: „Vien tik ten tyrų klajokli, / Tu nurimęs apsistoji, / Kur gaivina, šviečia, šildo / *Meilės saulė viešpatnioji*" („Rytų motyvais", pabraukta cituojant). Ta pačia tema teko kartą girdėti Putino svarstymą apie Ibseno „Brandą". Rašytojas prisipažino, kad jam nėra artimas besąlygiškas Brando maksimalizmas „viskas arba nieko", anot jo, esąs siaurai kvakeriškas, apimantis ir fanatizmo galimybę. Ir pats Ibsenas, pasak Putino, kūrinio gale kaip idėjinę priešpriešą iškėlė humanistinę „Deus caritatis" nuostatą. Taigi meilė Putino požiūriu, jungianti gėrį, atlaidumą, pasiaukojimą, būdama viena dvasinio tobulėjimo sąlygų, aukščiausią savo įsikūnijimą pasiekia kūryboje ir čia tampa dvasinio transcendentalumo dalimi. Dėl to meilė ir kūryba, kaip vienas į kitą pereinantys fenomenai, rašytojo vertybių skalėje universaliai įprasminami, jie yra svarbiausi Putino žmogaus dvasinio modeliavimo veiksniai.

Nesunku pastebėti, kad šiomis idėjomis V. Mykolaitis-Putinas yra artimas personalistinės filosofijos nuostatoms: „Meilė,— teigia V. Sezemanas, apibūdindamas M. Šėlerio „etinio personalizmo" postulatus,— vienintelis tikras kūrybinis pradas žmogaus dvasiniame gyvenime: tik ji *išplečia* mūsiškį vertybių pasaulio pažinimą ir šia prasme praturtina mūsų dvasinę asmenybę".[2] Anot G. Marselio, meilė įveikianti žmogaus būties trapumą ir tragiškumą, o E. Munjė laiko ją „svarbiausia asmenybių komunikacijos forma."[3] Meilę iškėlęs į universalių vertybių lygmenį, ją ontologizavęs kaip humanizmo kategoriją, Putinas nepuoselėjo personalistams būdingų metafizinių, religinių aspiracijų.

Vėlyvoji V. Mykolaičio-Putino kūryba, giliai paveikta pa-

[1] *Maceina A.* Ten pat.— P. 475, 476, 475.

[2] *Sezemanas V.* Naujosios vokiečių filosofinės literatūros apžvalga // Problemos 32.—V., 1984.— P. 15.

[3] *Kuzmickas B.* Modernizmas šiuolaikinėje katalikybėje.— V., 1973.— P. 75, 80.

saulį sukrėtusių katastrofų, priartėjo prie egzistencializmo filosofijai savitų žmogaus modelių. Ribinių situacijų sustiprintas ir provokuojamas žmogiškasis autentiškumo siekis, amžinasis būties ir nebūties prieštaringumas, absurdo pojūtis, tragiška žmogaus situacija pasaulyje susiliečia su ne viena egzistencializmo premisa.[1] Tačiau su galutinėmis krikščioniškojo, taip pat ir su kai kuriomis ateistinio egzistencializmo išvadomis Putinas nesutapo: jam svetimas pirmųjų būties subordinavimas Dievui, o antrųjų — dažnai prieštaringas žmogaus kraštutinio susvetimėjimo jutimas. Neatsitiktinai V. Mykolaitis-Putinas, teigdamas tragiškąjį heroizmą ir dvasinę žmonių jungtį („Ir žmogų randu žmonėse",— „Parafrazės") savo vėlyvąją lyriką yra oksimoroniškai pavadinęs „desperatiniu optimizmu".[2] Ši pozicija artina Putiną prie kai kurių prancūzų egzistencialistų ir personalistų orientacijos, jų skelbiamo etinio asmenybės angažavimosi. Putino „Krintanti žvaigždė"— tai poetinės polemikos forma išreikštas samprotavimas apie dvi žmogaus būties kontraversijas — pasidavimą beprasmybei ir prasmingumo paieškas. Čia poetas išaukština vienintelę tikrai herojišką žmogaus, „šio menko žemės krislo", pastangą — puoselėti savo dvasinę potenciją ir jos raiška priešintis nebūčiai, palygindamas tą pastangą su krintančio meteoro švytėjimu. Čia glūdi putiniškojo vitalinio humanizmo atramos taškai, jo gyvenimo ir žmogaus filosofijos sklaidos kryptys. Panašiai ir R. M. Rilkė pasipriešinimą nebūčiai įžvelgė žmogaus „vidinės šventovės" kūrime ir orfėjiškoje kūrybinėje galioje („Duino elegijos", „Sonetai Orfėjui").

Ontologinis kultūros, ypač meninės kūrybos, įreikšminimas V. Mykolaičio-Putino kūryboje išreiškė tiek individo, tiek ir visos, ypač nedidelės, tautos siekį priešintis naujausių laikų totalinių kataklizmų grėsmei, norą atrasti visuomeninės būties išliekamumo pagrindus. Šia pozicija Putinas nebuvo vienišas, ji būdinga daugeliui XX a. mąstytojų ir rašytojų. Konstatuodamas naujausiais laikais tolydžio stiprėjančią teocentrinių kultūrų krizę, H. Zedlmajeris, žinomas austrų menotyrininkas ir kultūros

[1] Putino bibliotekoje yra jo skaityta J. Girniaus studija „Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai" (Židinys, 1939, Nr. 5—6.— P. 645—670) — viena ankstyvesniųjų publikacijų tais klausimais lietuvių spaudoje. Pokario metais rašytojas susidomėjęs skaitė per rankas gautą A. Maceinos „Jobo dramą" (1950).

[2] Iš V. Mykolaičio-Putino laiško autorei. 1959 m. rugpjūčio 5 d.— Aut. archyvas.

filosofas, aiškina, kad kultūros ontologizavimas ryškėja kaip viena Europos kultūros sekuliarizacijos pasekmių: nykstant religijos autoritetui, sakralinių funkcijų turi tendencijos įgyti įvairūs kultūros reiškiniai, pradedant, pavyzdžiui, R. Vagnerio propaguotu teatro kaip šventvietės supratimu, baigiant daugeliu kitų pasaulinės kultūros renginių. [1]

II

> Kūryba yra amžina dabartis — amžinas katarsis, amžinas dabarties išgyvenimas,— ir čia nėra jokio esminio skirtumo tarp įvairių meno šakų, nors ir kažin kaip jos skirtųsi savo materialinėmis formomis.
>
> *(„Vaidybos menas ir Konstantinas Glinskis")*

Organišku meno kūrinio jutimu ir sugebėjimu teoriškai abstrahuoti V. Mykolaitis-Putinas iškilo kaip vienas ryškiausių meno teoretikų, kritikų ir literatūrologų. Jo estetinių pažiūrų plėtotę lėmė visų pirma rašytojo individualybė, taip pat komplikuoti XX a. visuomeniniai dėsningumai ir socialiniai veiksniai. Putino pažiūras brandino kelios šimtmečio pradžios tendencijos: iš vienos pusės jo pasaulėžiūrą formavo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių kultūros tradicijos, kuriose buvo įsitvirtinusios tautinio sąjūdžio sąlygotos socialinės pozityvistinės estetikos maksimos, teikiančios menui svarbų visuomeninį vaidmenį: „Šitoji kryptis, kurioje jungiasi romantizmas ir pozityvizmas,— pažymi V. Zaborskaitė, apibūdinanti tos epochos estetines idėjas,— turėjo daug šalininkų visame pasaulyje. Mažose pavergtose tautose menui buvo priskiriama žadinti ir palaikyti tautos sąmonę, išsivadavimo siekimus. Tauta čia iškyla kaip svarbiausia literatūros istorijos kategorija. Akcentuojamas literatūros vaidmuo kovoje už tautos savarankiškumą" [2]. Nuo socialinių meno determinantų neatsiribojo kultūros problematika ir susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, iškilus tolimesniems meninės savimonės ugdymo klausimams.

Šalia to, pažymėtinas glaudus tiek V. Mykolaičio-Putino, tiek ir visos jo kartos ryšys su Europos intelektualine dirva, kurioje

[1] *Sedlmayr H.* Verlust der Mitte: Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symbol der Zeit.— Salzburg: Müller, 1948.— P. 255.

[2] *Zaborskaitė V.* Literatūros mokslas: idėjos ir problemos // Poetika ir literatūros estetika.— V., 1989.— T. 2.— P. 12—13.

vyko ryški naujų meninių idėjų fermentacija. Po vokiečių filosofijos klasikų racionalistiškai išbaigtų sistemų, po specializuotų pozityvistinių ir istorinių metodų dviejų šimtmečių sandūroje kyla banga tokių teorijų, kurios siekia aprėpti universalias žmogaus prigimties sferas, paaiškinti iracionalios dvasios ir greit kintančio XX a. žmogaus mąstymo normas. Antai V. Voringeris skelbia klasikinio grožio viešpatavimo pabaigą, A. Bergsonas į pažinimo teoriją sugrąžina intuiciją, Z. Froidas atveria pasąmonės pasaulį, E. Huserlis suformuluoja „fenomenologinės redukcijos", „grynosios prasmės įžvalgos" metodą, pasukusį į dvasios fenomenų tyrinėjimą.[1] Iš tų teorijų kyla įvairių naujojo meno programų ir manifestų idėjos. Netrukus pradeda ryškėti pasaulinės kultūros krizės požymiai, gilūs politiniai XX a. civilizacijos prieštaravimai, iškėlę ir Antrojo pasaulinio karo grėsmę.

V. Mykolaičio-Putino filosofinis auklėjimas prasidėjo pažintimi su katalikiškąja neoscholastika Seinų dvasinėje seminarijoje (1909—1915). Jau ir tada toloka jauno poeto literatūriniams polinkiams, ji vis dėlto ugdė jo mąstymo discipliną, buvo jam filosofiniu pradžiamoksliu. Petrapilio dvasinėje akademijoje tęsiant neotomizmo studijas (1915—1917), žymų poveikį daro simbolizmo teoretikų V. Ivanovo, A. Belo darbai, susidomėjimas J. Baltrušaičio poezija, skatinę jo estetinių pažiūrų modernizaciją.

Tolimesnės studijos Friburgo universitete (1918—1922) ypač praplėtė V. Mykolaičio-Putino specialiųjų humanitarinių mokslų akiratį: čia jis studijuoja sistematinę filosofiją, filosofijos istoriją[2], itin domisi estetika ir psichologija, kurių kursą skaitė prof. M. de Miunenkas. Be to, lankė prof. Manserio paskaitas — logikos ir viduramžių filosofijos istoriją, prof. Ronerio — etikos ir naujųjų amžių filosofijos istoriją, klausė ir lenkų literatūros paskaitų, prof. F. Leitšu dėstomos meno istorijos[3].

Pirmasis Putino estetikos darbas „Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė", skaitytas Friburgo „Lituanijos" draugijos susirinkime[4] ir vėliau išspausdintas „Logos" (1921). Darbas yra studijinio pobūdžio ir atspindi Putino pažiūrų formavimosi linkmes, neišvengia prieštaravimų tarp tomistinės ir jaunąjį autorių veikiančios autonominės estetikos teiginių. Iš vienos pusės

---

[1] *Soergel A.* Dichtung und Dichter der Zeit.— Leipzig, 1926.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

[2] *Mykolaitis V.* Autobiografija /1923/.— Centrinis Valst. archyvas Kaune.— F 557 A 1 B 486 l. 38.

[3] *Andziulytės-Ruginienės M.* atsiminimai.— LKLIR, F 59—873.

[4] *Pakalkos N.* atsiminimai /1982/.— Aut. archyvas.

aiškinamas grožio ryšys su Absoliutu, ryškios moralistinės tendencijos, iškeliamas meno ir religijos tikslų artumas, o iš kitos — remdamasis Kanto tradicija, Putinas aptaria grožį kaip specifinę juslinę ir nesuinteresuotą kategoriją, nusako jos antropologinę prigimtį. Nužymėdamas visuomenines meno funkcijas, Putinas linkęs tarp kitų žmogaus veiklos sričių iškelti meną į pirmą vietą: „Jungdama visuomenę, dailė atlieka tai dar tobuliau nekaip mokslas, religija ir dora". Vadinasi, šalia metafizinių tezių, artimų V. Solovjovo estetikai, autorius suformuluoja nemaža realių ir reikšmingų išvadų meno psichologijos, jo poveikio, kūrinio vertės, meno vaidmens visuomenėje ir tautos gyvenime klausimais. Jais Putinas pasirodo kaip nauja ryški lietuvių meno teorijos pajėga.

Friburgo laikotarpį apibendrina V. Mykolaičio-Putino darbas apie V. Solovjovo estetiką (L 'Esthétique de Vladimir Soloviev, Würzburg, 1923). Temos pasirinkimas paaiškinamas dideliu šio filosofo idealisto, poeto ir kritiko populiarumu ne tik rusų intelektualinėje visuomenėje, bet ir lietuvių katalikiškojo sparno inteligentijoje, kuri žavisi ekumeninėmis ir katolicistinėmis V. Solovjovo koncepcijomis [1]. V. Solovjovo „visuotinybės filosofija", savotiška rusų simbolizmo įkvėpėja, buvo plačiai studijuojama ir V. Ivanovo, ir A. Bloko, ir A. Belo. Žinomas tarybinis filosofas A. Losevas, vertindamas V. Solovjovo filosofiją kaip objektyvųjį idealizmą, pabrėžęs retą mąstytojo minties jėgą, didžiulį pasaulinės kultūros įvaldymą, pažymi, kad jo mokymas „siekė grynai realistinių uždavinių, artimų materializmui. /.../ Solovjovui neegzistuoja joks grynasis grožis kaip materijos priešingybė. Atvirkščiai, grožis tik ir turi prasmę — kurti tikrovę. /.../ dėl to jam /V. Solovjovui.— *I. K.*/ ir tapo artima F. M. Dostojevskio tezė „grožis išgelbės pasaulį". [2]

V. Mykolaitį-Putiną į V. Solovjovą bus nukreipęs artimai su rašytoju tuo metu bendravęs St. Šalkauskis, turėjęs Putinui tam tikro poveikio kultūros filosofijos pažiūromis ir pats parašęs disertaciją apie „Pasaulio sielą V. Solovjovo filosofijoje" (1920). „Brangus Dr. Stasy, kreipiuosi į Tamstą mažu reikaliuku: ar negalėtum Tamsta man pasiųsti vieną savo disertacijos egzempliorių?",— rašė 1923 m. Putinas iš Miuncheno. [3]

V. Mykolaičio-Putino darbas apie V. Solovjovą turi kelerio-

[1] V. Solovjovą, veikusį lietuvių filosofinę mintį, savo darbuose yra įvertinę V. Pikutis, R. Plečkaitis, A. Sverdiolas, A. Šliogeris.

[2] *Лосев А. Ф.* Вл. Соловьев.— М., 1983.— С. 186, 187, 199.

[3] *Mykolaitis-Putinas V.* Atvirlaiškis St. Šalkauskiui, 1923 m. vasario 20 d. Miunchenas. Fotokopija.— Aut. archyvas.

pos reikšmės. Jis svarbus ne tiek filosofo pažiūrų išdėstymu, kiek Putino santykiu su analizuojamu objektu — kam jis pritarė V. Solovjovo mokyme ir ką kritikavo. Visų pirma čia išryškėja akivaizdus Putino pažiūrų atsiribojimas nuo tomizmo, antra, atsiskleidžia kai kurių jo poetinės kūrybos filosofinių bei meninių idėjų sąlytis su rusų simbolizmu ir drauge Putino pasaulėjautos skirtingumas. Putinas nurodo V. Solovjovo metafizinės Absoliuto sampratos polinkį į panteizmą, diferencijuotai vertina spiritualistinę mąstytojo grožio koncepciją. Jis pritaria V. Solovjovo teiginiui apie grožyje esančią idėjos ir materijos pusiausvyrą ir sutinka su jo neigiama pažiūra į šią pusiausvyrą vienaip arba kitaip pažeidžiančias meno kryptis (utilitarizmą, mėgdžiojimo teoriją, misticizmą, estetizmą). Šalia to, Putinui nepriimtinas V. Solovjovo grožio tapatinimas su tiesa ir gėriu, anot jo, esąs pražūtingas pačiam menui. Kaip ir rusų mąstytojas, V. Mykolaitis-Putinas pripažįsta grožio objektyvumą ir jo veiksmingumą, siekiantį tobulinti gyvenimą, maksimaliai sudvasinti fizinę būtį, bet nepritaria eschatologinei ir teurginei V. Solovjovo keliamai meno paskirčiai. V. Mykolaičio-Putino nepatenkina metafizinis perdėm abstraktus V. Solovjovo estetikos pobūdis, Putinas nurodo būtinybę imtis paties estetinio fenomeno, teikia pirmenybę ne gamtos, bet meno kūrinio sukeliamiems grožio įspūdžiams, akcentuoja šių klausimų ryšį su menine praktika ir kūrybos psichologija.

Vietoje V. Solovjovo metafizikos Putinas teikia pirmenybę humanistinei savo profesoriaus Moriso de Miunenko meno teorijai, aiškinančiai kūrybą ne transcendentinėmis, bet antropologinėmis kategorijomis. Menas subordinuojamas ne Absoliutui, bet žmogiškajai būčiai. Nors pačią būtį Putinas supranta idealistiškai, tačiau jis akcentuoja humanistinį meno imanentiškumą ir autonomiškumą. Tai padeda, anot V. Mykolaičio-Putino, patikslinti skirtumą tarp realaus pasaulio ir meno pasaulio, atsirandančio iš žmogaus veiklos. Tų momentų akcentavimo labiausiai stigo V. Solovjovo teorijai. Perdėm abstraktų, XIX a. estetikai būdingą V. Solovjovo teorijos pobūdį Putinas kritikavo, remdamasis jau naujesnių koncepcijų išvadomis.

Šis Putino darbas parodo žymų jo posūkį nuo teodicėjai pajungtos estetikos ir išryškina jį kaip sąmoningai apsisprendusį antropologinių meno teorijų šalininką, teorinę mintį nukreipiantį į konkrečių meno problemų sprendimą.

V. Solovjovo filosofija darė įspūdį V. Mykolaičiui-Putinui ne tiek metafizinėmis išvadomis, religiniu patosu, kiek poetiniu mąstymu, vizionieriškumu, dvasingumo aspiracijomis, poetiniais

vaizdiniais — žvaigždėto dangaus, meilės, amžinojo moteriškumo, grožio ir chaoso kova, panteistine pasaulio dvasios, Šelingą ir romantikus primenančia idėja. Tai sutapo su Putino poetine ir filosofine pasaulėjauta ir, reikia manyti, stimuliavo panašių įvaizdžių, apskritai būdingų simbolistams, atsiradimą. Ypač artimas Putinui tapo jo visą gyvenimą pabrėžiamas V. Solovjovo išryškintas muzikos meno dvasingumas, kurį jau akcentavo Plotinas ir plačiai aptarė Šopenhaueris. Sąlytis su V. Solovjovu neabejotinai sustiprino Putino estetikos trauką į subjekto dvasios apvaldomą aplinkos pasaulį, bet drauge parodė, kad rusų simbolistams būdingas religinis misticizmas V. Mykolaičiui-Putinui buvo svetimas.

Putino pažiūrų brendime žymų vaidmenį yra suvaidinęs minėtas profesorius M. de Miunenkas, kurio formulę, „Menas yra žmogiškoji kūryba" Putinas savaip modifikavo ir pritaikė savo estetikos tikslams, panaudodamas ją teologinės estetikos kritikai. M. de Miunenkas, belgas, dominikonas, išėjęs teologijos, filosofijos ir gamtos mokslus, Friburge dėstė kosmologijos ir psichologijos kursus. Tarp epizodinių kursų skaitė estetiką, domėjosi kultūros filosofija, buvo išleidęs „Patriotizmo psichologiją" (1914). Kaip prisimena jo buvę studentai, profesorius simpatizavęs mažųjų tautų kultūroms, skyrėsi iš kitų neortodoksinėmis, plačių horizontų pažiūromis. Imponavo klausytojams didele erudicija ir puikia iškalba, buvo jų mėgiamas. V. Mykolaitis-Putinas buvo uoliausias jo paskaitų lankytojas. [1] Su jo asmeniu Friburge, šiame konservatyviame neotomizmo centre, sietinos kai kurios katalikiškojo modernizmo idėjos, ypač patrauklios ir dariusios neabejotiną poveikį jaunam lietuvių rašytojui ir poetui.

Kokie kiti estetikos bei literatūros teorijos autoriai buvo to meto Putino studijų orbitoje? Dalį jų jis nurodo cituodamas savo darbuose: Hėgelis ir neotomistas De Vulfas, prancūzų pozityvistai estetikai Ž. M. Giujo, P. Surjo, rusų simbolizmo teoretikai. Išsamiau rekonstruoti to meto studijas trukdo toji aplinkybė, jog daugelis Friburgo laikotarpio Putino knygų, jo dienoraščiai, gaidos ir kita archyvinė medžiaga, išvykus jam iš Šveicarijos, kaip jis pats pasakojo, dingo persiunčiant paštu pakeliui į Lietuvą. Ir vis dėlto kai kas iš to laikotarpio jo bibliotekoje išliko: tai skaityti ir žymėti veikalai — *K. diu Prelio* „Lyrikos psichologija"; *B. Kročės* „Estetika", I, II t.; *O. Bėkelio* „Liaudies kūrybos psichologija"; *R. Lemano* „Poetika"; *P. Moso* „Šiuolaikinė vokiečių estetika muzikos estetikos žvilgsniu";

[1] Iš autorės užrašytų K. Ruginio ir N. Pakalkos atsiminimų. 1970 ir 1982 m.— Aut. archyvas.

A. Vyno „Laiko dvasia amžių sąvartos poetinėje kūryboje"; *I. Teno* „Meno filosofija" I, II t. [1] Sąraše yra populiarių anuo metu pozityvistinės ir psichologinės mokyklų atstovai bei naujesnių krypčių specialiųjų literatūros aspektų tyrinėtojai.

Tolimesnis itin svarbus periodas, kuriuo V. Mykolaitis-Putinas atsiskleidė kaip subrendęs savarankiškos minties meno teoretikas, o drauge ir savo kelią užčiuopęs rašytojas, glaudžiai siejasi su studijomis Miuncheno universitete, kur jis buvo Lietuvos universiteto komandiruotas pasitobulinti rengiantis profesūrai (1922—1923). Šis Putino teorinės minties brandos etapas iki šiol beveik netyrinėtas ir jo reikšmė toli gražu nėra pakankamai išryškinta. Pats rašytojas yra pažymėjęs to periodo svarbą savo kūrybinėje biografijoje, kai kurių tuometinių profesorių poveikį meninės pasaulėjautos kitimui. Sąlytis su mieste sukauptais kultūros ir meno paminklais taip pat teikė V. Mykolaičiui-Putinui nemaža dvasinių paskatų. „Gaila man Jūsų, toj Friburgo pečiurkoj betūninčių," — rašė jis savo studijų draugams, pabrėždamas plačias naujos aplinkos galimybes. [2] Ypač stebina retas vienerių Miuncheno metų studijų intensyvumas, sukauptumas ir amplitudė, apimanti plačiausius to meto estetinės minties ir meninės kultūros akiračius. Čia Putinas arčiau pažino naujausius XX a. Vakarų objektyvistinės ir fenomenologinės estetikos tyrinėjimus, kūrybiškai praturtinusius ir subrandinusius jo pažiūras ir turėjusius reikšmės jų aiškiai sekuliarizacijai.

Apie savo studijų pobūdį kalba šiek tiek ir jis pats ataskaitose fakultetui: rengia habilitacinį darbą apie liaudies kūrybą (nuo 1925 m. skaitytas kursas „Lietuvių tautosakos menas"); lanko žymių universiteto profesorių paskaitas — fon Krauso — apie „Vokiečių metriką", A. Kutšerio — apie vokiečių ekspresionizmą, F. Štricho — apie vokiečių renesansą, baroką, klasiką ir romantiką, klauso žinomo romanisto K. Foslerio prancūzų literatūros paskaitų ir kitų disciplinų. [3]

Šias palyginti kuklias žinias žymiai praplečia Putino bibliotekoje ypač kryptingai ir sistemingai sukaupta gausi šio laiko-

---

[1] *Du Prel C.* Psychologie der Lyrik.— Leipzig, 1880; *Croce B.* Esthétique comme sciènce de l'expression et linguistique générale.— Paris, 1904.— Vol. 1—2; *Böckel O.* Psichologie der Volksdichtung.— Berlin, 1913; *Lehmann R.* Poetik.— München, 1919; *Moos P.* Die deutsche Ästhetik der Gegenwart mit besonderer Berücksichtigung der Musikästhetik.— Berlin, 1920; *Wien A.* Die Seele der Zeit in der Dichtung um die Jahrhundertwende.— Leipzig. 1921; *Taine H.* Philosophie de l'art.— Paris, 1921.— Vol. 1—2.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— T. 10.— P. 672.

[3] Miuncheno universiteto studijų knygelė.— LKLIR, F 59—733.

tarpio lektūra. Čia randame žymiausių to metų estetikų ir literatūrologų darbus, išspausdintus iki 4-ojo mūsų amžiaus dešimtmečio. Platesnis jų sąrašas leidžia konkretizuoti Putino studijų problematiką ir kalbėti apie jį veikusių meninių pažiūrų pobūdį, rodo ryšį su naujausiais XX a. kūrybos tyrinėjimo metodais, stipriai prasiplėtusią humanitarinę kultūrą. Apskritai tai buvo vokiečių estetikos suklestėjimo metas, kurio raidą sustabdė nacių įsiviešpatavimas, privertęs ne vieną to laikotarpio mokslininką pasirinkti vidinę emigraciją arba pasitraukti iš krašto.

Minėtini šie svarbesnieji Putino studijuoti veikalai: *E. fon Sydovo* „Dekadentizmo kultūra", *E. Ermatingerio* „Poezijos meno kūrinys", *F. Štricho* „Vokiečių klasika ir romantika", *V. Diltėjaus* „Išgyvenimas ir kūryba", *R. Miulerio-Freienfelso* „Meno psichologija", *T. Lipso* „Estetika", *O. Valcelio* „Turinys ir forma meno kūrinyje", taip pat nemaža kitų to paties autoriaus veikalų, *K. Fosslerio* „Leopardis", *R. Ungerio* „Literatūros istorija kaip problemų istorija", *K. Borinskio* „Antika poetikoje ir meno teorijoje", *B. Kročės* „Poezija ir nepoezija", *M. Hochgezango* „Poetinio stiliaus kaita", *L. Špicerio* „Stiliaus studijos", *V. Šneiderio* „Vokiečių kalbos išraiškos reikšmės". [1]

Šalia knygų vokiečių kalba yra nemaža veikalų prancūzų estetikos ir literatūros klausimais: *A. Puaza* „Simbolizmas", *Abato Vensano* „Literatūrinės kompozicijos teorija", *A. Bilio* „Dabartinė prancūzų literatūra", *P. Martino* „Prancūzų natūralizmas", *P. van Tygemo* „Lyginamoji literatūra" [2].

Pažymėtina plačiai Putino studijuota lenkų autoriaus *M. So-*

---

[1] *von Sydow E.* Die Kultur der Dekadenz.— Dresden, 1921; *Ermatinger E.* Das dichterische Kunstwerk.— Leipzig—Berlin, 1921; *Strich F.* Deutsche Klassik und Romantik.— München, 1922; *Dilthey W.* Das Erlebnis und Dichtung.— Leipzig—Berlin, 1922; *Müller-Freienfels R.* Psichologie der Kunst.— Berlin—Leipzig, 1922, 1923.— Bd. 1—2; *Lipps T.* Grundlegung der Ästhetik.— Leipzig, 1923; *Walzel O.* Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters.— Berlin, 1923; *Vossler K.* Leopardi.— München, 1923; *Unger R.* Literaturgeschichte als Problemgeschichte.—„Königsberg, 1924; *Borinski K.* Die Antike in Poetik und Kunsttheorie.— Leipzig, 1914, 1924.— Bd. 1—2; *Croce B.* Poesie und Nichtpoesie.— Leipzig, 1925; *Hochgesang M.* Wandlungen des Dichtstils.— München, 1926; *Spitzer L.* Stilstudien.— München, 1928; *Schneider W.* Ausdruckwerte der deutschen Sprache.— Berlin — Leipzig, 1931.

[2] *Poizat A.* Le Symbolisme. De Baudelaire à Claudel.— Paris, 1924; *Abbé Vincent.* Théorie de la Composition Littéraire.— Paris, 1926; *Billy A. La* littérature française.— Paris, 1930; *Martino P.* Le Naturalisme français.— Paris, 1930; *van Tieghem P.* La littérature comparée.— Paris, 1931.

beskio „Meno filosofija", taip pat *B. Suchodolskio* „Kultūra ir asmenybė" [1].

Reikšminga aplinkybė, jog kartu su literatūrologinio pobūdžio veikalais V. Mykolaitis-Putinas, studijavęs meno istoriją, kaupė nemaža plastinio meno tyrinėjimų. Tai Putino profesoriaus *F. Leitšu* „Įvadas į visuotinę meno istoriją", *B. Kleinšmid* „Krikščionybės meno istorijos vadovas", *K. O. Gartmano* „Stiliai", *H. Vėlflino* „Meno istorijos pagrindinės sąvokos", kapitalinė nuo senojo pasaulio pabaigos iki modernizmo bei ekspresionizmo trijų tomų *F. Knapo* studija „Vakarų meninė kultūra", *V. Pinderio* „Generacijų problema Europos meno istorijoje", *R. Hamano* „Meno istorija", *H. Grimo* „Mikelandželo gyvenimas" — plati, visą skulptoriaus epochą apimanti studija [2]. Plastinis menas plačiai aprėpiamas ir daugelyje kitų Putino bibliotekos knygų, ypač gausiuose reprezentaciniuose Potsdamo Akademinės leidyklos išleistuose pasaulio tautų literatūros istorijos veikaluose.

V. Mykolaičio-Putino bibliotekos knygų komplektavimas leidžia padaryti svarių išvadų, kad rašytojo estetinė kultūra formavosi ne vienpusiškai, bet daugelio meninių interesų, literatūros, dailės bei muzikos vienumo pagrindu. Tai ypač atsispindėjo Putino teoretiko ir kritiko veikloje.

Putino estetinių studijų orbitoje itin reikšmingi kelių filosofų, meno istorikų bei literatūrologų vardai. Pirmiausia tai V. Diltėjus (1833—1911) — naujosios „gyvenimo filosofijos" koncepcijos autorius, tapęs moderniųjų estetinių teorijų dvasios tėvu. Remdamasis savo pagrindiniu teiginiu, kad „kūryba yra gyvenimo aiškinimas" („Dichtung ist Lebensdeutung"), V. Diltėjus, pasak R. Ungerio, siekė kūrėjo pasaulį suvokti iš giliausių žmogaus gyvenimo sferų, sąmonės būsenų, iš būdų, kuriais žmogus pasaulyje reiškiasi, t. y. iš jo išgyvenimų. [3] Čia glūdėjo V. Dil-

---

[1] *Sobeski M.* Filozofia sztuki.— Poznań, 1924; *Suchodolski B.* Kultura i osobowość.— Warszawa, 1935.

[2] *Leitschuh F. F.* Einführung in die Allgemeine Kunstgeschichte.— München, 1909; *Kleinschmidt B.* Lehrbuch der christilichen Kunstgeschichte.— Padeborn, 1910; *Гартманн К. О.* Стили.— Рига, 1915; *Wölfflin H.* Kunstgeschichtliche Grundbegriffe.— München, 1921; *Knapp F.* Die künstlerische Kultur der Abendlandes.— Bonn—Leipzig, 1922.— Bd. I, II, III; *Pinder W.* Das Problem der Generation in der Künstgeschichte Europas.— Berlin, 1928; *Hamann R.* Geschichte der Kunst.— Berlin, 1933; *Grimm H.* Leben Michelangelos.— Wien—Leipzig, Phaidon Verlag (be datos).

[3] Žr. *Unger R.* Literaturgeschichte als Problemgeschichte.— Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft, Heft 1, 1924.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

tėjaus suformuluoto hermeneutinio tyrinėjimo principai — aiškintis ir suprasti objektyvios istorinės dvasios reiškinius, įsigilinant į jų subjektyvius veiksnius, interpretuojant meną kaip tam tikrų universalių gyvenimo modelių, idėjų išraišką. Panašiai ir B. Kročė (1866—1952), intuityvistinės estetikos šalininkas, atmetė racionalistinius, deterministinius dvasios reiškinių suvokimo metodus, kėlė esminį vaizduotės, kūrybiškumo, meninės išraiškos vaidmenį kūrybos procese.

Meno ir literatūros analizė aiškiai pasuko universalios dvasinės tipologijos kryptimi. Kaip skirtingas ir pastovias meno pasaulėžiūros kategorijas dailės istorikas H. Vėlflinas (1864—1945) iškelia klasikos ir baroko stilių priešybę. Tą patį principą F. Štrichas pritaiko literatūros kaitai klasikos ir romantikos dualizmu, išreiškiančiu amžiną gyvenimo poliariškumą. R. Miuleris-Freienfelsas (1882—1949), remdamasis menininko psichologija, skirsto kūrybą į dionyzišką ir apolonišką, asociatyvią ir objektyvią, motorišką ir sensorišką, o O. Valcelis (1864—1944) pasisako už formalinį-estetinį interpretacijos metodą, aiškindamas, kad iki tol Vokietijoje vyravo Hėgelio suformuluota turinio estetika, nepajėgi išaiškinti meno kūrinio savybių, nes ji formą traktavo kaip savaime suprantamą turinio dalį.[1] Pagaliau, prieštaraudami pernelyg apibendrintam meno tipizavimui, K. Fosleris (1872—1949) ir L. Špiceris (1887—1960) akcentuoja kalbos raiškos svarbą meno kūrinyje, siekdami jungti kalbinę ir literatūrinę analizę, ryškindami kalbą ne vien kaip komunikacijos priemonę, bet ir kaip kūrybos formą bei stilių. Šią kryptį pratęsė V. Šneideris, H. Korfas, savaip ruošę dirvą struktūrinės analizės metodams.

Visus šiuos autorius jungė pasipriešinimas pozityvizmui, bandymas nugalėti mechanistinio materializmo ribotumą. Jie kritikavo pozityvizmo įsisavintą gamtamokslinių metodų determinizmą vertinant kultūros reiškinius. Neatsisakydami istoriškumo, jie kėlė būtinybę kultūros procese suvokti aktyvųjį dvasinio fenomeno vaidmenį. Tų teorijų teiginius ne vienu atveju inspiravo neokantizmo idėjos, taip pat fenomenologinės analizės būdai, pagrįsti meno kūrinio struktūros aiškinimu, tiesiogine kūrinio patirtimi. Naujosios XX a. estetikos atmainos, perėmusios istorinės mokyklos patirtį, bandė savaip modeliuoti sukauptą estetinį pažinimą, ypač išskirdamos kelis meninio vyksmo aspektus: kūryba suprantama kaip istorinėmis formomis besivystanti gyvenimo raiška, čia itin svarbi menininko asmenybė ir

[1] *Walzel O.* Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters.— Berlin, 1923.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

imanentiška sandara pasižymintis meno kūrinys. Meninės kultūros tyrinėjimo metodai ima žvelgti į literatūrą amžinųjų žmogaus gyvenimo problemų požiūriu.

Daugelis šitų postulatų savaip transformavosi ir V. Mykolaičio-Putino meno teorijoje. Ne mechaniškai perkelti ar iliustruoti, bet organiškai susilydę su konkrečia lietuvių kultūros problematika, jie tapo svarbia rašytojo estetinių pažiūrų dalimi, siekė įteisinti tolesnei lietuvių meninės kultūros raidai itin svarbų, jos akiračius plečiantį vakarietišką estetinės meno prigimties supratimą (pvz., str. „Gyvenimas ir poezija").

Kaip programiška, naujų vėjų paliesta V. Mykolaičio-Putino įsitikinimų deklaracija, kurioje sukauptos esminės Putino meno teorijos nuostatos, nuskambėjo 1926 m. „Židinyje" paskelbtas straipsnis „Meno aptarimas" ir juo prasidėjusi polemika su A. Jakštu, pratęsta straipsniais „Dėl meno aptarimo" ir „Ginčui baigti" (1927). Galima sakyti — tai kertinė gairė Putino meno teorijos posūkiuose, išryškinusi jo pasipriešinimą siauram normatyvinės estetikos apriorizmui ir jos kanonams: „Kai dėl „dieviškosios proporcijos" dėsnio,— rašė Putinas, atsakydamas į Jakšto keliamus meno vertinimo kriterijus,— tai apie jį rimtai kalbėt šiandien gal ir nevertėtų, lygiai kaip ir apie daugelį kitų „normatyvinės estetikos" dėsnių. Benedetto Croce stačiai vadina juos prietarais ir estetikos astrologija" [1]. V. Mykolaitis-Putinas pabrėžia, kad „Estetika nėra meno normos, bet meno fakto mokslas" [2]. Toks nepriklausomo estetinio fenomeno teigimas vadavo meno teoriją iš metafizinių spekuliacijų ir kreipė ją į objektyvių metodų kelią. Rašytojo mąstymo argumentacija išreiškė į gilius konfliktus ir plačią bendražmogišką problematiką orientuojančią meno teoriją. Kaip ir naujųjų estetikos krypčių teoretikai, V. Mykolaitis-Putinas atkreipė ypatingą dėmesį į estetinių reiškinių specifiškumą ir susiejo jį su forma, kaip išskirtine meninio tikrovės atspindėjimo savybe: „Menas yra gyvas tiktai per formą, o atskiras kūrėjas tiktai per savo individualinę kūrybos formą" [3], arba „Meniškoji idėja turi grynai etstetinę prasmę" [4]. Šie Putino teiginiai, nurodę estetinę meno prigimtį, anaiptol neignoravo dalykinės pusės, meno kūrinio turinio, nes meninė idėja, anot autoriaus, yra „gyva žmogaus

[1] *Mykolaitis V.* Dėl meno aptarimo // Židinys.— 1927.— Nr. 2.— P. 119.

[2] *Mykolaitis V.* Ten pat.— P. 123.

[3] *Mykolaitis V.* Meno aptarimas // Židinys.— 1926.— Nr. 12.— P. 280.

[4] *Mykolaitis V.* Dėl meno aptarimo // Židinys.— 1927.— Nr. 2.— P. 122.

dvasios dalelė", kuri gali pasireikšti realistinio, simbolistinio ar ekspresionistinio stiliaus kūriniuose.[1] Plačiai argumentuodamas, Putinas pabrėžė metafizinių, moralistinių bei visuomeniškai utilitarinių reikalavimų nesaistomą meno nepriklausomumą. Tuo būdu gindamas menininko kūrybos laisvę, jis aiškiai pasirėmė I. Kanto meno nesuinteresuotumo teorija, reikšmingas mąstytojo idėjas aktualizuodamas lietuvių estetinės minties praktikai.

Vadovaudamasis tomis idėjomis, Putinas kalbėjo ir apie principinės svarbos grožio, gėrio ir tiesos santykio klausimą. Polemizuodamas su pozicijomis, kurios tapatino šias kategorijas, jis deklaravo: „Menas nėra mokymas nė dorovinimas. /.../ Čia mums rūpi ne elgimosi norma, bet kūrybos faktas. Mums rūpi išaiškinti, dėl ko mene mes neturime teisės taikyti absoliučių normų, kai norime įvertinti estetinę kūrinio vertę. Meno gyvenime galioja ne metafizinio absoliutizmo, bet žmoniškumo kriterijai. Menui yra privalu visa tai, kas yra žmoniška, reiškia, kas nėra priešinga žmogaus prigimčiai. O žmogaus prigimčiai yra priešinga tiktai nesąmonė, absurdas ir tai, kas vadinama nenormaliais apsireiškimais. Visi kiti proto ir širdies klaidžiojimai ir abejonės tarp tiesos ir melo, gero ir blogo nėra priešingi žmogaus prigimčiai ir, pasireikšdami jo kūryboje, neardo jos estetinės vertės"[2].

Iškėlęs šių trijų sąvokų savarankiškumą, Putinas pripažino meno teisę vaizduoti neigiamus gyvenimo reiškinius, bjaurumą, tuo pasisakydamas už meninio vaizdavimo visapusiškumą, kurio vengė gyvenimą idealizuoti linkę moralistinės estetikos atstovai. „Bjauraus daikto gražus paveikslas,— samprotauja Putinas,— jau iškelia vieną sunkenybę, bet kartu ir nurodo, kad meno kūrinio grožis yra visai kita estetinė kategorija, savo vertę gaunanti ne iš objektyvaus grožio, bet iš subjektyvinės kuriamosios galios. /.../ Jei iš objektyviai bjauraus daikto gali kilti stiprus kūrinys, o iš objektyviai gražaus — silpnas, tai ar ne viena *kūryba* sudaro meno esmę?"[3] (pabraukta cituojant). Nurodęs objektyvaus daikto ir estetinio grožio skirtumą, Putinas pažymi, kad estetinis faktas išsprendžia grožio ir bjaurumo antinomiją, kad ne pats objektas lemia meno kūrinio vertę, bet meniškas to objekto apdorojimas, jo įprasminimas. Kitaip tariant, Putinas įžvelgė meno kūrinyje egzistuojančią dialektinę objektyvaus ir subjektyvaus prado sąveiką.

Meno moralumo klausimus V. Mykolaitis-Putinas gvildeno

[1] *Mykolaitis V.* Meno aptarimas // Židinys.— 1926.— Nr. 12.— P. 281.

[2] *Mykolaitis V.* Ten pat.— P. 284.

[3] *Mykolaitis V.* Dėl meno aptarimo.— P. 124.

pasiremdamas M. de Miunenko idėjomis. Jį cituodamas Putinas nepritaria Savonarolos ar Tolstojaus tipo moralizmui ir meno santykį su dorove nusako dviem aspektais: visų pirma jis siejamas su pačia menininko asmenybe, jo idealais ir etiniais kūrybos tikslais, antra — nurodomas mene esančių dorovės ir tiesos momentų priklausomumas nuo jo estetinės prigimties ir dėsningumų. Menas, gebantis sukelti estetinį išgyvenimą, susiliečia ir su etikos sfera, tampa gyvenimo auklėtoju: „Ir menininkas,— rašo Putinas,— kurdamas savo pusiau realinį pasaulį, atlieka didelį kultūros darbą, ir žmogus, „išsinerdamas iš priprastų reikalų" ir estetiniai tą pasaulį kontempliuodamas, ugdina geriausiąją savo žmogiškumo dalį ir tobulybės siekia" [1]. Taip suprantamas moralinis meno poveikis siejosi su Aristotelio ir I. Kanto idėjomis.

Reikšmingas šioje polemikoje pasirodė ginčas dėl paties meno aptarimo, išreiškęs stiprias antipozityvistines Putino estetikos tendencijas. Apibūdinęs meną kaip žmogiškąją kūrybą ir jo gebėjimą kurti naują realybę („ką nors nauja", „iš nieko"), Putinas principiškai atskyrė jį nuo mokslo, besiremiančio konkrečios medžiagos tyrinėjimu. Tokiu meno apibrėžimu Putinas siekė atskleisti meninės tikrovės subjektyvaus konstravimo dėsnius, specifines meninio suvokimo savybes, nurodė meninio pažinimo skirtumą nuo gamtamokslinio, kuris „išeina iš medžiagos" ir remiasi nuolatiniu atskirų reiškinių studijavimu ir eksperimentavimu. Toje meno ir mokslo priešpriešoje Putinas pabrėžė itin svarbią ypatybę — *kuriamojo subjekto* vaidmenį meno kūrinyje, sakydamas, kad „menas, savo esme dvasinės nuojautos intuityvus dalykas, įeina į medžiagą, ją tūla prasme kaip ir sudvasindamas" [2]. Šios idėjos ir sudarė rašytojo pozicijų naujumą, jo išeities tašką bei polemikos šerdį. V. Mykolaitis-Putinas nesiėmė analizuoti kūrybos plačiąja prasme kaip visos kultūros pagrindo, dėl to tiek A. Jakšto priekaištas dėl Putino kūrybos definicijos neapibrėžtumo, tiek ir dabartinis A. Sverdiolo pastebėjimas, jog, sekdamas romantikais, Putinas „kūrybinį pobūdį buvo linkęs priskirti tik meninei veiklai" [3], nėra tikslūs, nes neatsižvelgia į Putino svarstymų siekius bei intencijas. V. Mykolaitis-Putinas, akcentavęs dvasinį meno pradą ir nubrėžęs aiškią ribą tarp humanitarinių ir gamtamokslinių reiškinių, čia stovėjo arčiau V. Diltėjaus ir B. Kročės. Tuo V. Mykolaitis-Putinas pripažino ir neracionalizuotą, intuityvinį kūrybos pobū-

[1] *Mykolaitis V.* Ten pat.— P. 122.

[2] *Mykolaitis V.* Ten pat.— P. 120.

[3] *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— V., 1983.— P. 46.

dį – „menininkas vaduojasi ne teorijomis, bet savo talentu ir intuicija, kuri jam aiškiau praskleidžia meno esmę negu griežčiausi protavimai." [1]

Putino meno aptarime A. Jakštas pasigedo grožio sąvokos. Kiek vėliau savo akademinės estetikos kurse tai A. Jakšto mintis pritarė ir St. Šalkauskis. [2] Į tą priekaištą, atsakydamas A. Jakštui, Putinas pateikė dėmesio vertą argumentaciją: jis nurodė, kad jo meno kūrybos formulė jau savaime apima grožio kategoriją. Tačiau grožis figūruoja joje ne kaip norma, kurios vardu A. Jakštas „paskelbė kadaise nuomonę, kad už vieną J. Mackevičiaus „Galvelę" drąsiai galima atiduoti visas Čiurlionio „Sonatas" [3], bet kaip estetinis išgyvenimas. „Santykis tarp meno kūrybos ir grožio — tai visai atskiras klausimas,— sako Putinas,— kurį galėtume rišti tik išsiaiškinę, kas yra objektyvus grožis ir kas subjektyvus, kas yra grožis kaipo daikto savybė ir kas yra estetinis įspūdis" [4]. Estetinį įspūdį, „meniškąjį grožio elementą" jis ir siejo su meno kūrinio prigimtimi, teigdamas, kad estetinė kategorija apima ir negražių objektų vaizdavimą ir yra menui būdingos „pajautinės objektyvacijos" sąlyga [5].

Šios polemikos teorinių sąvokų patikslinimas išryškino žymiai platesnes lietuvių meninės kultūros persiorientavimo gaires. Čia glūdėjo ne tiek formalių definicijų svarba, kiek už jų esantys skirtingi idėjiniai požiūriai į meno objektą ir meno raidos kelius. Putinui, rašytojui ir literatūros kritikui, giliai rūpėjo kuo platesnių kūrybinių galimybių lietuvių literatūros plėtotė. Dialektiškai supratęs patį kūrybos procesą, jis priešinosi A. Jakšto normatyvizmui ir taip pat skyrėsi nuo St. Šalkauskio estetinių pozicijų. St. Šalkauskio *ex professo* dėstoma estetika, savaip svarbus to meto meninių pažiūrų dokumentas, turėjo labiau akademinį pobūdį, rėmėsi aprašomosios psichologinės mokyklos metodais. Be daugelio objektyviai reikšmingų definicijų autorius, panašiai kaip ir A. Jakštas, tapatino grožį su klasikinio meno normomis ir neišvengė jo kanonizavimo tendencijų: „Atpalaiduotas nuo grožio, menas tampa betikslis ir beprasmis žaidimas, nepateisinamas jokiu aukštesniu tikslu ir jokiu gilesniu žmogaus prigimties reikalavimu" [6]. Tokios pozi-

[1] *Mykolaitis V.* Meno aptarimas.— P. 279.
[2] *Šalkauskis St.* Bendroji estetika.— 1930.— VUB Rankr. sk.
[3] *Mykolaitis V.* Ginčui baigti // Židinys.— 1927.— Nr. 4.— P. 282.
[4] *Mykolaitis V.* Ten pat.— P. 282.
[5] *Mykolaitis V.* Dėl meno aptarimo.— P. 118.
[6] *Šalkauskis St.* Op cit.— P. 60.

cijos neleido St. Šalkauskiui diferencijuoti XX a. mene įvykusių reikšmingų meno objekto ir subjekto santykio pakitimų, subjekto vaidmens stiprėjimo, neleido suprasti naujų estetinių kategorijų ir modernistinio meno reiškinių, kuriuos jis vertino pagal bendrą dekadanso sampratą.

Putinui St. Šalkauskio estetikos nuostatos jau buvo praeities etapas, su savo požiūriu jis pažengė kur kas toliau į priekį. Neatsitiktinai rašytojas teigė, kad kai kurie mūsų kritikai, „vaduodamiesi tariamojo „objektyvaus grožio" mastu, neišsisaugodavo labai subjektyvių išvadų ir įvertindavo dalykus, prasilenkdami su istorinės meno formų evoliucijos ir pažangos eiga" [1]. Kaip tik čia ir pasitarnavo V. Mykolaičiui-Putinui jo oponentų kritikuojamas humanistinės teorijos platumas. Kaip antitezę normatyviniams kanonams jis išryškino vieną svarbiausių meno principų — kūrybiškumą, „iš savęs pačio", t. y. subjektyviai formuojamą meninę tikrovę ir joje glūdinčius dėsningumus. Tai siejosi su Gėtės mintimis apie menininko kuriamą „antrinę gamtą", taip pat ir V. Diltėjaus teiginiu apie menininko transformuojamą realybės medžiagą. Laikydamasis pažiūros, kad „meno kūrybos tikslas yra atskiras žmogaus pasaulis", esantis realybė ir „pusiau realybė", Putinas vienas pirmųjų mūsų estetikoje kėlė itin svarbią meninio sąlygiškumo kategoriją. Tai buvo nukreipta prieš įvairių ideologinių pozicijų natūralistinius bei iliuzionistinius, empiriškai ribotus reikalavimus, orientavo meną į platesnę, labiau abstrahuoto meninio pažinimo sferą, konkrečiai siejosi su naujųjų meno krypčių estetika: „Minties aiškumą aš labai vertinu, į idėjinę, ypač literatūros, kaipo žodinio meno, pusę taip pat kreipiu daug dėmesio. Tik aš visa tai skiriu nuo kūrybinės meno pusės. *Kūrybinis meno atžvilgis* arba poezijoj pats poetiškumas nuo minties aiškumo ar neaiškumo nė kiek nepareina. Atmesti meno kūrinį dėl minties neaiškumo arba didinti jo kūrybinę vertę dėl tos pačios minties aiškumo būtų didelė kritikos neteisybė ir metodinė klaida painiojant dvi skirtingi plotmi" [2] (pabraukta cituojant). Tuo Putinas akcentavo pačios meninės struktūros, vaizdinio mąstymo specifiškumą. „Kūrybinis meno atžvilgis" tvirtai įėjo į Putino kritiko ir literatūrologo instrumentariumą ir tapo pagrindiniu jo vertybių sistemos postulatu. Ši pozicija saugojo rašytoją tiek nuo konservatyvaus, tiek ir nuo avangardinio apriorizmo ir lėmė gyvą, iš kūrinio vidaus kylantį, objekto ir subjekto sąveikos motyvuojamą vertinimą. „Meno

[1] *Mykolaitis-Putinas* V. Menas. Meno kritika. Meno kritikos žurnalas ir visuomenė. // Meno kultūra.— 1928.— Nr. 4.— P. 9.

[2] *Mykolaitis* V. Dėl meno aptarimo.— P. 121.

definicija,— rašo jis,— dedanti pagrindan kūrybiškumą, verčia mus įsiklausyti į prabylančią meno kūriny sielą, pažinti ją, išskirti iš kitų tarpo ir derinti jos balsą į bendrąją žmonijos kūrybos simfoniją. Giliąsias individualinių meno formų šaknis ir jų tarpusavio veikimą rasime ne filosofuodami apie grožį, jo versmes ir savybes, bet pažindami kuriamosios dvasios santykį su pasauliu, jos pasireiškimo būdus ir priemones". [1] Tradicinės estetikos pozicijoms Putinas aiškiai priešpastatė hermeneutinį, išeinantį iš kūrėjo dvasios esmės, literatūros supratimo metodą.

Meno kūrybiškumo bei kitais Putino estetikai artimais kriterijais rėmėsi ir Balio Sruogos literatūrinė kritika, variusi panašių estetinių pažiūrų vagą, gynusi meną nuo ortodoksinių dogmų („Adomas Jakštas — literatūros kritikas", 1925). Putinui analogiškas mintis meno autonomiškumo, estetinės prigimties, grožio, tiesos ir gėrio santykio, meno visuomeninio reikšmingumo klausimais reiškė taip pat ir V. Sezemanas [2]. Plačiai nuskambėjusi V. Mykolaičio-Putino ir A. Jakšto polemika lietuvių estetikos raidoje tapo centriniu įvykiu. Pats ginčas atskleidė dviejų skirtingų pozicijų — humanistinių, teigusių išskirtinai žmogišką, kreacionistinę meno esmę, ir konservatyvių konfesinių įsitikinimų — konfliktą, kuris išryškino ir gilesnius idėjinius to meto kultūros prieštaravimus, parodė lietuvių literatūroje nuo seno gajos utilitarinės bei normatyvinės doktrinos ir meno nepriklausomumą ginančių XX a. demokratinių pažiūrų susidūrimą, kėlė aikštėn meno pažangai būtinas liberalinės laisvės, kultūros sekuliarizacijos bei pliuralizmo galimybes.

Gindamas meno autonomiškumą, V. Mykolaitis-Putinas ir toliau nuosekliai pasisakė prieš bet kokios krypties ideologinį empirizmą, vulgarizuotą meno ir gyvenimo ryšio supratimą, 1934 m. straipsnyje „Dėl manifesto apie runkelius ir žvieglius" jis ironizavo L. Girą, kuris kėlė literatūrai tiesmukiško visuomeniškumo, „valio" patriotizmo ir ideologinio naudingumo reikalavimus: „Jaunosios Lietuvos poetai turį pažinti tą „ryžto valandą", mesti savo estetizmą ir, užuot dainavę apie gęstančias žaras, puotas, taures, žiburius, meiles ir sfinksus, vyturius ir akacijas, pragysti apie vežimus žvieglių ir runkelių plantacijas; tada esą Lietuva būsianti suprasta, poezija susieta su gyvenimu" [3]. Neigdamas propagandinę meno kūrinio paskirtį („esame

[1] *Mykolaitis-Putinas V.* Menas. Meno kritika...— P. 9—10.

[2] Žr. *Lozuraitis A.* Prof. V. Sezemanas ir jo estetika // *Sezemanas V.* Estetika.— V., 1970.— P. 435—454.

[3] *Mykolaitis-Putinas V.* Dėl manifesto apie runkelius ir žvieglius // Literatūros naujienos.— 1934.— Gegužės 15.

visokio ekskliuzivizmo, siaurumo ir fanatizmo priešai"), Putinas konfrontavo su įvairiais, siaurai ideologizuotais, literatūrai taikytais tikslais: „Mūsų kritika,— pasak jo,— kaip iš kairės, taip ir iš dešinės (pas mus, deja, tai reikia skirti) vaduojasi daug kuomi, tik ne meną atatinkamais sumetimais" [1]. Dėl to jis nepritarė krikščioniško konservatyvizmo nuostatai tapatinti grožio, tiesos ir gėrio kategorijas, įžvelgęs čia meno idealizacijos ir moralizavimo tendencijas. Jis lygiai atsiribojo ir nuo marksistinės estetikos siekių, kurie norėjo meną pajungti siauram tikrovės determinizmui, pasisakė prieš trečiafrontininkų klasių kovos šūkius [2]. V. Mykolaitis-Putinas neneigė meno ir tikrovės ryšio, bet reikalavo kitokio kūrėjo santykio su tikrove negu tas, kurį pripažino mechanistinio materializmo ar pamėgdžiojimo teorijos šalininkai. Jis teigė specifinį meno ir tikrovės ryšį ir kūrybos visuomeniškumo kategorijas iš esmės siejo su estetine meno prigimtimi, visuotiniu jo turinio reikšmingumu.

Tiems principams V. Mykolaitis-Putinas suteikė gilų istorinį motyvavimą, rašytojas ypač subtiliai suvokė vidinę lietuvių literatūros vystymosi logiką, joje itin gyvą visuomeninių aspiracijų ir estetinės raiškos sąveiką, keldamas ypatingą literatūros reikšmę tautinės savimonės ir kultūros formavimesi. Lietuvių meno evoliucijoje jis siekė įteisinti svarbias kuriančiojo subjekto ir kūrybiškumo kategorijas, meno gebėjimą kurti naują realybę, skatino interpretuoti literatūrą kaip specifinį žodžio meną, įžvelgė meno kūrinio struktūros teleologiškumą ir su juo siejo objektyvius meninės vertės kriterijus. Putino meno teorija, jos antropologinis, humanistinis kryptingumas turėjo didelės reikšmės persiorientuojant lietuvių estetikai iš empirinio paviršutiniškumo į apibendrintus sąmonės modelius, į visuotinesnių reikšmių meninės kultūros sampratą. Putino teoriniai teiginiai, kreipę meną nuo aprašomosios funkcijos į analitinio meninio mąstymo formas, nuo pamėgdžiojimo teorijos į originaliai sukurtas dvasios apraiškas, keitė menininko santykį su tikrove, stiprino idėjinę ir stilistinę meninės kultūros diferenciaciją, buvo susiję su naujų neoromantizmo, simbolizmo, impresionizmo, ekspresionizmo tendencijų formavimusi.

Tai stabilūs Putino meno teorijos principai, kurie dėjo pagrindus lietuvių XX a. estetikai, įjungdami ją į analogišką daugelio Europos tautų meno kontekstą.

---

[1] *Mykolaitis V.* Meno aptarimas.— P. 280.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Tendencinės literatūros kolektyvas // Literatūros etiudai.— P. 116—134.

III

Ne valstybės sienomis ir plačiais užkariavimais išperka tautos amžinybės teisę, bet dvasinės kultūros darbais ir meno kūriniais iš tautinės sąmonės susitelkimo.

(„Garbinga senovė literatūroj ir praeities skriaudos tikrovėj")

Vieną centrinių V. Mykolaičio-Putino kultūros filosofijos problemų sudaro tautinės kultūros klausimai, įvairiai iškylantys ir daugelio kitų mūsų rašytojų — Vydūno, A. J. Herbačiausko, V. Krėvės, Vaižganto, B. Sruogos kūryboje, taip pat liečiami ir to meto lietuvių filosofijoje. Čia Putinas patyrė tam tikrą St. Šalkauskio idėjų poveikį, jis ypač vertino jo studiją „Lietuvių tauta ir jos ugdymas", kurios egzempliorius pažymėtas gausių rašytojo pabraukimų. Nesileidžiant plačiau į abiejų autorių sąlyčio taškus, reikia pabrėžti, kad juos siejo bendras kultūros reikšmingumo ontologizavimas, tačiau, priešingai St. Šalkauskiui, Putinas neteikė kultūros vyksmui finalistinio religinio atbaigtumo ir plėtojo aiškiai autonomiškos pasaulietinės kultūros modelį.

Daugelio V. Mykolaičio-Putino sprendimų išeities taškas yra dar Herderio iškelta ir tautinių sąjūdžių naujai aktualizuota mintis, teigianti individo, tautos ir žmonijos būties rišlumą. Šioje išklotinėje tauta yra pakopa pilnam individo išsivystymui, o kiekvienos tautos kultūra ir jos savitumas — tai žmonijos lobyno praturtinimas. Tauta turi būti, pasak Putino, „žmonijos pažangos dalyvis ir veiksnys".

V. Mykolaičio-Putino darbuose ryškiai išplėtota tautos sąmonės, „tautinės idėjos" kategorija. Analogiška „tautos dvasios" sąvoka buvo iškelta lietuvių istoriografijoje jau amžiaus pradžioje A. J. Herbačiausko ir Vydūno darbuose. Nurodęs jos ryšį su G. Hėgelio filosofija, įtikinamai jos prasmę komentuoja A. Sverdiolas: „G. Hėgelio istorijos filosofijoje „tautos dvasia" yra istoriškai konkreti absoliutinės dvasios reiškimosi forma. Ji apima ne „nacionalinę psichologiją", bet visą tautos būtį, visas tam tikros visuomenės gyvenimo sritis, išreiškia pačią jų vienybę. Ši sąvoka filosofijoje turi apibrėžtą turinį, ji anaiptol nėra „mistiška", kaip kartais skubotai teigiama" [1].

V. Mykolaitis-Putinas tautinę idėją laikė svarbiausiu tautos gyvybės, patvarumo, kūrybinio pajėgumo veiksniu, ryškiausiai atsiskleidžiančiu tautos kūryboje. Kad tauta galėtų kurti, jai būtinas „dvasinio gyvenimo židinys", kurio pagrindą sudaro

[1] *Sverdiolas A.* Kultūros filosofija Lietuvoje.— P. 17.

„išvidinis tautos vieningumas, kraujo ir dvasios ryšys, religija, visuomeninė santvarka, teisė, pagaliau net papročiai ir gyvenamas kraštas, kaipo jungtis ir atrama bendrom tautos pastangom įsistiprinti toj vietoj ir ugdyti savo atskirą, ypatingą gyvenimą" [1]. Tad Putino tautinė idėja, kaip kolektyvinės sąmonės išraiška, turėjo istorinį, socialinių faktorių motyvuojamą turinį. Kuo labiau tarpusavyje susiderinę tautos gyvavimo pagrindai, tuo brandesnė tautos idėja, o drauge su ja ir tautos kūryba bei kultūra. Tautinės sąmonės gyvumas Putino suprantamas kaip ontologinė visais atvejais siektina tautos egzistencijos sąlyga. Tuo pagrindu V. Mykolaitis-Putinas iškėlė besąlygišką tautos kultūros primatą, vertindamas ją net aukščiau už politinį savarankiškumą, sudarantį vieną esminių tautinės idėjos ingredientų: „Tuo būdu tauta, sukūrusi savo meną ir neturėdama politinės nepriklausomybės, vidujinę dvasios laisvę ji vis tiek bus įgijusi; ir priešingai, tegu politiniai ji bus ir nepriklausoma, bet jei jos meno kūryba nėra gyva, tai bus ženklas, kad jos dvasia tebemerdėja klaikioj vergijoj, kad ji savęs dar nėra radusi ir jos buvimas neturi pateisinimo" [2]. Dar A. Mickevičiaus skelbtas kūrybos galios, dvasinio prado išaukštinimas, būdingas ir visai Putino žmogaus koncepcijai, pasireiškė ir jo kultūros sampratoje, siekė išspręsti ne tik individo, bet ir kolektyvinės būties klausimus. „Kad skausmo nebūtų,— teigė V. Krėvė panašią mintį „Šarūne",— daina negimtų. Be dainos saldžiu miegu užmigtų tėvynė".

Toks besąlygiškas kultūros įprasminimas buvo ypač aktualus tautinio savarankiškumo įteisinimo siekiams, teigė kultūrinių vertybių svarbą ir visais kitais sunkiais tautos būties tarpsniais. Nuolat Putino akcentuojamas, jis buvo aiškiai nukreiptas ir prieš nepriklausomybę atgavusios valstybės kultūrinės krizės reiškinius, buržuazėjimą, valdančiųjų sluoksnių biurokratėjimą ir abejingumą gyvybiniams nacionalinės kultūros reikalams. Kultūros reikšmingumo samprata skatino ryškų V. Mykolaičio-Putino pilietiškumą, socialinį kriticizmą, atvirai ir principingai skelbiamą jo straipsniuose bei „Krizės" romane.

Putino kultūros koncepcijoje glūdintis jos humanistinis įprasminimas lėmė ir kitą stipriai visuomeniškai angažuotą rašytojo poziciją — ryškų antifašistinį nusistatymą. 1932 m., Hitleriui dar neatėjus į valdžią, V. Mykolaitis-Putinas jau pakėlė balsą prieš grobuonišką, dantis galandantį nacionalizmą, kuris „ėmė apoteozuoti brutalią jėgą, garbinti kumštį, nepripažinti teisės gy-

[1] *Mykolaitis-Putinas V.* Literatūros etiudai.— P. 149.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Menas. Meno kritika...— P. 10.

venti silpnesniems" [1]. Kaip priešpriešą nacizmui rašytojas iškėlė Gėtės suformuluotą „bendro estetinio susipratimo" jungiamą pasaulinės literatūros idėją. Apie nacizmo grėsmę Lietuvai, kiekvieno rašytojo prievolę dėtis prie tų, kurie išdrįsta pasipriešinti „chaosui, neapykantai ir skelbia solidarumo bei teisingumo principus kultūrai ir žmoniškumui apginti", Putinas atvirai prabilo ir 1935 m. [2], atliepdamas tais pačiais metais Paryžiuje vykusio antifašistinio rašytojų kongreso deklaracijas. Pagaliau prieš nacistinį ir stalininį totalitarizmą, prieš Lietuvos aneksiją nukreipta pozicija, įspūdingai Putino išreikšta Antrojo pasaulinio karo metų poezijoje, sujungusi jo estetikoje būtiškąjį ir pilietinį išgyvenimą („Rūsčios dienos", 1941—1944), nuskambėjo kaip susirūpinimas tautos likimu ir pokario metais Lietuvą užgriuvusių dramatiškų, stalinizmo inspiruotų politinių įvykių fone („Rašytojo žodis prie mikrofono", 1945).

Iškiliausią vietą tautinės kultūros hierarchijoje V. Mykolaitis-Putinas skyrė literatūrai, kuri „reikalinga pačiai tautos gyvybei maitinti", kurioje „atsispindi tobuliausia tautos gyvenimo sintezė, jos charakteris ir jos dvasios savybės" [3]. Tai daugeliu atvejų nulėmė Putino požiūrį tiek į praeities, tiek ir į dabarties literatūrą, į jos raidos, paskirties supratimą. Tautinė idėja buvo vienas reikšmingiausių veiksnių, nustatančių ne tik visuomeninį literatūros svorį ir vaidmenį, bet turintis poveikio ir imanentiniams pačios literatūros plėtros dėsningumams, jos, kaip žodžio meno, formavimuisi. Dėl to savo literatūros istorijos tyrinėjimuose V. Mykolaitis-Putinas siekė atskleisti visuminį kultūrinio vyksmo vaizdą, nuo faktografinių metodų pasukdamas į idėjų istoriją, epochos dvasios įžvalgą. Apibendrintų problemų šviesoje jis nagrinėjo daugelį lietuvių literatūros reiškinių („Naujoji lietuvių literatūra", „Visuomeniniai Maironio kūrybos pagrindai", „Vaižgantas sintetikas", „Tautinė idėja lietuvių literatūroje" ir kt.). „Dvi klaidingos iliuzijos — rašė Putinas,— kenkia mums teisingai orientuotis, vertinant dvasinio gyvenimo reiškinius: pirmoji — per didelis materialinės formos garbinimas, antroji — klaidingas laiko vertinimas. Mes per dažnai pamirštame, kad kartą realizuotas net grynai psichinis veiksmas bei išgyvenimas gali apvaisinti ilgo laikotarpio gyvenimą, gali sudaryti tradiciją ir atsinaujindamas eiti iš kartos į kartą" [4].

Tuo pagrindu visuomeninėje būtyje Putinas pabrėžė sąmonės reikšmingumą, įžvelgdamas objektyvių ir subjektyvių, socialinių

[1] *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— T. 8.— P. 415.
[2] *Mykolaitis-Putinas* V. Ten pat — P. 82.
[3] *Mykolaitis-Putinas* V. Literatūros etiudai.— P. 174, 237.
[4] *Mykolaitis-Putinas* V. Raštai.— T. 10.— P. 553.

ir psichologinių faktorių jungtį. Rašytojas ėmėsi ieškoti vidinių subjektyvių kultūros akstinų, didelį svorį teikdamas menininko asmenybei, aiškiai atsisakydamas pozityvistinio determinizmo. Tarsi polemizuodamas su I. Tenu, jis rašė: „Stiprios kūrybinės individualybės, genijai nesiduoda aplinkos nulemiami, bet patys lemiamai paveikia aplinkumą" [1].

Naujais aspektais V. Mykolaitis-Putinas praturtino lietuvių literatūros biografiką. Vietoje faktologinės analizės jis pateikė dedukcinę reiškinių interpretaciją, jam parūpo atskleisti ne vien dokumentinius faktus, bet dar labiau kūrybinius rašytojo asmenybės bruožus, perprasti jo pasaulėjautą, subjektyvius kūrybos akstinus susieti su objektyviais kūrybos rezultatais, pateikti platų aplinkos kontekstą. Tai menininko ryšys su visa būtimi. Šiuo požiūriu Putinas analizavo V. Krėvės santykį su pasauliu („Idėjiniai Vinco Krėvės kūrybos pagrindai"), įžvalgiai tipizavo Vydūno („Vydūno dramaturgija"), Vaižganto („Šviesioji Vaižganto kūryba") sukurtus pasaulio modelius. Vidinės patirties dėka įsijausdamas į kūrybos ir gyvenimo dialektiką, jis vienas pirmųjų išryškino ir suformulavo lietuvių literatūrai būdingą reiškinį — menininko ir dvasininko vidinį prieštaringumą Maironio, Vienažindžio, Vaižganto kūryboje. Putino literatūrologijos centre atsistojo rašytojo asmenybė, siekiama suvokti ir atskleisti kaip dvasinės struktūros tipas. Tokiu apibendrintu požiūriu jis vertino Dantės, J. V. Gėtės, A. Puškino, A. Mickevičiaus asmenybes.

Kaip V. Mykolaitis-Putinas žvelgė į kultūros ir ypač į literatūros modernizacijos klausimus? Jis buvo atviros kultūros, kūrybinės dinamikos šalininkas. Tai plaukė iš jo edukacijos, artimo ryšio su daugelio tautų kultūromis, iš jo kūrėjo interesų ir bendro kultūros raidos supratimo. Raginęs nesišalinti novatoriškų tendencijų, „pasiryžusių sumoderninti mūsų literatūrą, atnaujinti sušablonėjusį jos turinį ir formą", jis orientavo ją į pasaulio meno plotmę —„turime auklėti ambicijas, kad mūsų knygos būtų verčiamos į svetimas kalbas" [2]. Šių tikslų įgyvendinimą jis suprato nevienareikšmiškai, suvokdamas kultūros ir meno plėtotės sudėtingumą.

Dar jaunystėje V. Mykolaičiui-Putinui buvo svetimos tiek natūralistinio, tiek ir formalistinio meno programos, kaip pažeidžiančios grožiui privalomą materijos ir dvasios pusiausvyrą. Jam artimesnė tokia meno modernizacija, kuri nesikėsino į kūrybos dvasinį substancialumą. Ta prasme V. Mykolaitis-Pu-

[1] *Mykolaitis-Putinas* V. Literatūros etiudai.— P. 251.

[2] Ten pat.— P. 270.

tinas pripažino simbolizmo skelbiamą naują tikrovės percepciją. Sąlytis su modernizmu Putino akiratyje tolydžio plėtėsi ir gilėjo. Nuo artimesnių kontaktų su rusų simbolistais, lenkų modernistais pastebimas vis platesnis žvilgsnis į vokiečių ir prancūzų meninės kultūros akiračius, apskritai į bendrą XX a. meninės kultūros vaizdą.

Čia dėmesį patraukia išskirtinai įdomi Putino bibliotekoje esanti, jo paties stipriai pribraukyta nedidelė 34 puslapių apimties, laisvu ir gyvu eseistiniu stilium parašyta J. Kreitmajerio polemin ė eksplikacija „Kova dėl naujojo meno".[1] Joje aptariami dvasiniai intuityvizmo filosofijos suformuluoti naujojo meno, daugiausia ekspresionizmo pagrindai bei raiškos principai. Autorius kalba apie negatyvius ir pozityvius modernizmo programos bruožus, nurodo jo keliamo maišto prieštaravimus. Čia išskirtinai analizuojama plastinė kūryba, kalbama apie Sezaną ir Van Gogą, Bėkliną ir Hodlerį, Kandinskį ir Marką, Pikasą ir Šagalą. Modernizmas ir ypač ekspresionizmas pristatomas kaip revoliucingas to meto kultūros krizės reiškinys, siekiantis naujo antidogmatinio dvasingumo. Tačiau čia autorius įžvelgia jo reliatyvizmo pavojų. Savo esė jis baigia atviru samprotavimu, kokia gali būti naujojo meno ateitis: ar modernizmas sugebės būti kultūros mecenatu, ar jos griovėju, ar liks jis persmelktas subjektyvizmo, ar sugebės tapti, kaip būdavo ankstesnėse epochose, visuomenišku menu?

Didelį V. Mykolaičio-Putino susidomėjimą aktualiomis meno problemomis vaizdžiai rodo jo bibliotekoje sukaupta naujausia to meto kūrybinės minties informacija: tai įvairiausi stambūs leksikonai, naujojo meno studijos, gausios antologijos, žymiausių XX a. pirmosios pusės rašytojų panorama nuo natūralizmo, realizmo, neoromantikų, estetizmo ir naujojo daiktiškumo atstovų iki ekspresionistų ir dadaistų. Antai itin vertinga sintetiška filosofines XX a. meno ištakas, literatūros ir dailės sąveiką iki ekspresionizmo įsitvirtinimo analizuojanti stambi *A. Zėrgelio* studija „Epochos poetinė kūryba ir jos kūrėjai". *J. Vygando* „Vokiečių poetinės kūrybos istorija" pateikia platų laikotarpio vaizdą iki vadinamojo išraiškos meno estetikos, o *K. Martenso* „Mūsų laikų vokiečių literatūra" apima ištisą naujausių autorių plejadą nuo F. Nyčės, Dėmelio, R. M. Rilkės, S. Georgės, Klabundo, T. Mano, H. Hesės, F. Verfelio ir daugelio kitų iki radikalios pažangos atstovo J. Becherio kūrybos. Tarp gausių naujosios literatūros istorijų ypač solidi dviejų tomų enciklo-

[1] *Kreitmaier J.* Der Kampf um die neue Kunst.— Freiburg im Breisgaù, 1920.— V. Mykolaičio-Putino biblioteka.

pedinė studija „Dabartinė pasaulinė literatūra", kuri atskleidžia beveik visų Europos tautų ir Amerikos kontinento literatūrų situaciją. *A. Peiro* knyga „XX a. žmonės ir veikalai" liečia naujausios prancūzų literatūros problemas P. Klodelio, A. Žido, M. Prusto ir kitų kūryboje. Stambiame *K. Vaiso* veikale „Dabartinė Europos tautų poetinė kūryba" O. *von Petersonas* plačiau pateikia ir lietuvių literatūros apžvalgą, kurioje kaip žymiausias lietuvių romanistas pristatomas V. Mykolaitis-Putinas [1].

Tai, kuo Putinas domėjosi, akivaizdžiai rodo, kad jam buvo gerai pažįstami kardinaliniai epochos meninės minties posūkiai, ieškojimai ir prieštaravimai. Rašytojas juos siejo ir su lietuvių meno plėtote, tačiau tos plėtotės kelio jis netapatino su kokios vienos meninės srovės estetika ar avangardine programa. Ir savo kūryboje, ir meno teorijoje V. Mykolaitis-Putinas įsisavino ne tiek paskirus, kiek bendruosius XX a. meno postulatus, kurie iškėlė naujus atsparos taškus viso amžiaus estetikai, padidino kuriančiojo subjekto vaidmenį, traktavo kūrinį kaip naujos vidinės žmogiškosios realybės fenomeną, praplėsdami išorinio pasaulio interpretacijos ribas. V. Mykolaitis-Putinas susilietė su plačia epochos meninių idėjų skale ir buvo linkęs išsaugoti individualų, vidinių ir išorinės aplinkos poreikių motyvuojamą menininko kelią. Kaip ir daugelis didelių kūrėjų, jis netilpo atskiros krypties rėmuose ir drauge absorbavo įvairialypes meninio atsinaujinimo paskatas, ragino palaikyti kontaktą su Europos meno „įvairiausiomis kryptimis, duot pajusti bendrą meniškojo pulso plakimą" [2]. Dėl to ne visai tikslu pagal susidariusią tradiciją kanonizuoti Putiną kaip simbolizmo atstovą, nes to laikotarpio jo kūryboje glūdi daug ir tokių subjekto sąlyčio su aplinka bruožų, kuriuose nesunku įžvelgti ir aiškių ekspresionistinio stiliaus momentų. Jie ypač akivaizdūs 1922—1925 m. eilėraščiuose („Iš auksinių rėmų", „Pesimizmo himnai", „Fantazijos" ir kt.), nekalbant jau apie visą tolimesnę Putino kūrybinio pasaulėvaizdžio ir meninių formų bei pažiūrų evoliuciją, atsiliepusią į bendrą XX a. meninės kultūros raidą.

Tokia V. Mykolaičio-Putino nuostata reikšminga siekiant išsiaiškinti jo kultūrinio bei meninio vystymosi sampratą. Kūrybos

---

[1] *Soergel A.* Dichtung und Dichter der Zeit.— Leipzig, 1926; *Wiegand J.* Geschichte der deutschen Dichtung.— Köln, 1928; *Martens K.* Die deutsche Literatur unserer Zeit.— München, 1921; Weltliteratur der Gegenwart, 1890—1931.— Berlin, 1931.— Bd. 1—2; *Peyre H.* Hommes et oeuvres du XXe siècle.— Paris, 1938; *Wais K.* Die Gegenwartsdichtung der Europäischen Völker.— Berlin, 1939.

[2] *Mykolaitis-Putinas V.* Menas. Meno kritika...— P. 11.

evoliuciją jis grindė organišku, vidiniu kultūros motyvavimu. „Tautos literatūra,— pasak jo,— tai nėra pripuolamai atsiradusių raštų rinkinys, bet gyvas organizmas, kuris iš vidaus auga ir bręsta /.../ Kas prancūzui ar vokiečiui gali pasirodyti neįdomu, nereikšminga ir nevertinga, tai lietuviui gali turėti labai didelės reikšmės ir vertės. /.../ Mūsų kriterijų turi sudaryti patys bendriausi estetiniai literatūros meno dėsniai ir individualinės lietuvių tautos bei jos kultūrinio gyvenimo savybės. /.../ Tokio rašytojo, kol jis nuolatos santykiauja su gyvenimu, kol jis išgyvena savy visą gamą kartais priešingų jausmų, kol jis dar tebekuria ir ieško vis naujų savo kūrybai priemonių ir formų,— tokio rašytojo neaptars jokia šabloniška etiketė, joks nusistojusios krypties terminas" [1].

Naujų formų poreikio ir tautos kultūrinio savitumo klausimai, tradicijų ir novacijų sąveika, objektyvių istorinių veiksnių ir vidinių dvasinių impulsų užprogramuota raida buvo apskritai opi to meto kultūros ir meno teorijos problema. Savo kultūros autentiškumo ignoravimas, Putino nuomone, neugdė didesnės svarbos meninės kultūros reiškinių. Čia įžvelgė jis ir lietuvių futuristų eksperimentų trumpaamžiškumą. Neatsitiktinai stipriu brūkšniu Putinas pabraukia A. Maceinos mintį, skaitydamas jo studiją „Kultūros sintezė ir lietuvių kultūra", kad „iš objektyvių laimėjimų savinimosi išauga kultūrinė kompiliacija, o iš subjektyvių nusiteikimų savinimosi, jų pačių neturint, išauga kultūrinis pamėgdžiojimas" [2]. V. Mykolaitis-Putinas pritarė filosofo teiginiams, jog kūrybiškas kultūrinis pasisavinimas turi remtis tautos bei individo poreikiais ir būti jų asimiliuojamas. Kaip ir individualioje būtyje, taip ir visuomeninėje struktūroje Putinas skyrė ypatingą dėmesį „kuriamosios dvasios", vidinio kūrybinio intensyvumo veiksniams. Panašūs klausimai rūpėjo ir įvairių kitų meno sričių atstovams, juos ypač ryškiai kėlė dailės kritikoje J. Vienožinskis. Toks bent buvo prieš realų kultūrinės niveliacijos pavojų nukreiptas kūrybinio savaimingumo idealas, itin aktualus puoselėjant tautinės kultūros savimonę.

Lietuvių kultūros koncepcijoje V. Mykolaitis-Putinas pabrėžė didelį liaudies kultūros vaidmenį. Dramatiškuose mūsų istorijos posūkiuose, vykstant aukštesniųjų šviesuomenės luomų nutautėjimui, „kai lietuvių valstybė ėjo sau, o tauta — sau", tik viena liaudis,— pasak rašytojo,— per keturis amžius liko tautišku-

[1] *Mykolaitis-Putinas* V. Literatūros etiudai.— P. 260, 261.

[2] *Maceina A.* Kultūros sintezė ir lietuvių kultūra // Židinys.— 1939.— Nr. 5—6.— P. 636.

mo — kalbos, papročių, savo kultūros — saugotoja. Gana vėlai ji pasirodė istorijos arenoje kaip reikšminga kultūros atrama. V. Mykolaitis-Putinas atskleidė gilias demokratines mūsų kultūros šaknis, išryškindamas liaudies sukurtų dvasios lobių svarbą ir funkcijas toliau ugdant lietuvių tautos meninę kultūrą, įvairiopai panaudodamas tų lobių resursus ir savo paties kūrybinėje praktikoje.

Pagrindinius teorinius darbus V. Mykolaitis-Putinas paskelbė nepriklausomoje Lietuvoje. Tolesnė jo veikla tęsėsi tarybiniais metais, sunkiomis autoritarinio režimo sąlygomis. Pirmąjį pokario dešimtmetį (1944—1953) viešpatavęs stalinizmo teroras panaikino laisvo kultūros vystymosi ir jos autonomiškumo galimybę. Estetinę mintį prislėgė konjunktūrinės socialistinio realizmo dogmos, o proletkultinė klasių kovos teorija iškreipė literatūros ir meno raidą. Kultūra turėjo neišvengiamai paklusti okupacijos užprogramuotiems prievartinio prisitaikymo dėsniams. Joje ėmė rastis oficialiai remiamos kolaborantinės nuostatos, tačiau drauge kilo ir kultūrinio pasipriešinimo, atsparumo, tautinio autentiškumo išsaugojimo siekiai. Tokioje prieštaringoje ir dramatiškoje tautos būklėje V. Mykolaitis-Putinas buvo vienas nedaugelio autoritetų, kuris ryškiai sutelkė kultūrinės savimonės, rezistencinės dvasios ir vakarietiško mąstymo atsparos taškus. Nepaisant to, kad kultūrinių formų raiška negalėjo tuomet išvengti diktatūros varžymų ir sąlygotumų, V. Mykolaičio-Putino kūrybinė mintis konfrontavo daugeliui tarybinės estetikos kanonų. Kumščio jėga diegiant Ždanovo nutarimų direktyvas, pasigirdo drąsus rašytojo balsas prieš politinį literatūros schematizavimą. Prieštaraudamas mene įsigalėjusiems baltos ir juodos spalvos sugretinimams, jis nurodė visuomeninių reiškinių sudėtingumą, jų prieštaringumą, kalbėjo apie būtinybę atskleisti vaizduojamo personažo vidinius svyravimus. Pabrėžė kūrinyje gyvenimo tiesos svarbą ir akcentavo ją kaip pagrindinę literatūros įtikinamumo bei meniškumo sąlygą („Kalba visuotiniame tarybinių Lietuvos rašytojų susirinkime").

Ne kartą kritikuotas kaip vadinamos buržuazinės „vieningos srovės" reiškėjas, V. Mykolaitis-Putinas priešinosi vulgaraus sociologizmo doktrinai, ugdė tautos kultūros integralumo, dvasinių vertybių visuotinumo ir tęstinumo sampratą. Jis dialektiškai interpretavo idėjinių ir meninių kategorijų santykį meninio mąstymo procese, pabrėžė tuomet plačiai atmetamą estetinio vaizdavimo specifiškumą. Šias pažiūras reiškė literatūros istorijos tyrinėjimuose, dėstė universiteto paskaitų kursuose jaunajai

[1] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— T. 8.— P. 385.

humanitarų kartai, lietė atskirais samprotavimais literatūros kūrinio vertės ir meninio poveikio klausimais: „Reikia atsiminti vieną labai svarbų dalyką: tematika be nuolatinio rūpinimosi formos, išraiškos tobulinimu greitai išsisemia. Apsileidimas išraiškos meistriškumo atžvilgiu veda į visos kūrybos sumenkėjimą, sausą retoriškumą," — teigė jis šią aksiomatinę meno tiesą 1954 m. rašytojų suvažiavime. [1]

Viešpataujant ideologiniam literatūros primatui, toks rašytojo požiūris turėjo atgarsį, nuosekliai teigė meniškai įprasmintą tikrovės vaizdavimą, kėlė formos, kaip estetinės vertybės, reikšmę, nukreiptą prieš estetinę meno prigimtį ignoravusį terminį didaktizmą, vienpusišką konjunktūrinį tematikos pervertinimą („Poezijos kūrinio formos auklėjamoji reikšmė," „Kalba Rašytojų sąjungos plenume").

Tarybinės literatūros dogmas ir prietarus paneigusi vėlyvoji filosofinė Putino lyrika („Būties valanda", 1963, „Langas", 1966), kaip ir poeto pasisakymai poezijos prigimties, lyrinio išgyvenimo, kūrybiškumo klausimais („Įvado žodis kūrybos vakarui", „Žodis 70-ties metų minėjime"), plėtė to meto literatūroje poetinio vaizdavimo amplitudę, orientavo į visuotinų būties reikšmių problematiką, akcentavo kūrybos, kaip dvasinio fenomeno, sampratą, kėlė kūrėjo individualybės reikšmę. „Estetinio pasitenkinimo jausmas,— kalbėjo Putinas savo poezijos vakare 1962 m.,— grožio įspūdis kyla iš kūrinio gilaus, intymaus susilietimo su poeto, menininko siela, su jo emocijomis, vaizduote, intelektu. Tokį susilietimą mes paprastai vadiname išgyvenimu, seniau jį vadindavo įkvėpimu. /.../ Štai tokią poeziją ir aš norėčiau kurti — pagal savo prigimtį, charakterį ir išgyvenimą, nepaisydamas, ar ji išeis optimistinė ar pesimistinė, visuomeninė ar individualistinė. Visos temos yra geros, visa, kas žmogiška, gali ir privalo atsispindėti menininko, poeto kūryboje" [1]. Visiškai aišku, kad čia, kitomis istorinėmis sąlygomis, tapo naujai aktualizuoti esminiai ankstyvesnieji Putino humanistinės meno teorijos postulatai. Putinas konfrontavo siaurai suvokiamiems klasiniams determinantams, ideologiniam pragmatizmui, jis gynė ir siekė įtvirtinti literatūroje didžiąsias menines vertybes, savo kūryba padėjo įteisinti plačios bendražmogiškos problematikos analizę. Tai yra pastebėjusi V. Daujotytė: „Tarybinėje lyrikoje [V. Mykolaitis-Putinas.— *I. K.*] ne tik autoritetingai įteisino pačią būties sąvoką, bet suteikė impulsą ir jos poetinei plėtotei" [2].

---

[1] *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai.— T. 10.— P. 607, 608.

[2] *Daujotytė V.* Lyrikos būtis.— V., 1987.— P. 45.

Istoriosofinės V. Mykolaičio-Putino pažiūros į tautos egzistenciją plačiai išryškėjo „Sukilėlių" romane. Spręsdamas asmenybės, visuomenės ir tautos sąveikos problemą, rašytojas analizavo sudėtingus tautinio išsivadavimo kovos variklius, gilinosi į kylančio protesto mechanizmą. Šalia socialinių ir politinių veiksnių revoliucinės potencijos brendime Putinas įžvelgė ir išryškino kultūrines, asmenybiškas, savaip prometėjiškas žmogaus dvasinio maišto kategorijas, akcentavo liaudies kultūrinės sąmonės vaidmenį ugdant tautinio susipratimo ir laisvės nuovoką. Ir šiame romane V. Mykolaitis-Putinas liko ištikimas kultūros ontologizavimui: suprasdamas kultūrą kaip esminę tautos savimonės sąlygą, jis matė joje glaudų visuomeninės būties ir sąmonės rišlumą.

Daugiašakė V. Mykolaičio-Putino veikla, vieninga savo filosofinės minties kryptingumu, suvaidino didelį vaidmenį siekiant lietuvių kultūros vidinio turiningumo. Jis plėtė literatūros horizontus ne pagal vienadienius šūkius, bet kreipė ją į gilumą, keldamas jos minties svarumo, estetinio reikšmingumo reikalavimus. Į lietuvių kultūros apyvartą rašytojas įvedė daugelį šiandien nenuneigiamų sprendimų ir definicijų, jis tiesė naujas lietuvių humanitarinės kultūros modeliavimo perspektyvas, vedančias į platesnę pasaulinės kultūros erdvę. Nuosekliai plėtojęs asmenybės vertingumo idėjas, žvelgdamas į jas sudėtingų ir aštrių epochos konfliktų arenoje, V. Mykolaitis-Putinas atsistoja šalia ryškiausių XX a. humanistų, o jo svarstoma žmogaus situacija įstato mūsų literatūrą į bendrą dramatišką dabarties pasaulio suvokimo kontekstą, savitai nušviečia daugelį esminių šio šimtmečio filosofinės antropologijos klausimų.

V. Mykolaičio-Putino meno teorija vaisingai realizavosi jo kūryboje, kur maištingai žmogaus dvasiai parūpo ne kasdienybės kryžkeliai, bet būties tvarka, kur tarp prieštaringų gaivalų atsistojo išgryninta žmogaus substancija, skaudžiai atvira ir jautri egzistencijos prasmės ieškojimams.

IRENA KOSTKEVIČIŪTĖ

VLADIMIRO SOLOVJOVO ESTETIKA

Disertacija

Iš prancūzų kalbos vertė
PETRAS RAČIUS

PRATARMĖ

Vladimiras Solovjovas (1853—1900), beveik nežinomas Vakarų Europoje, kaip filosofas, teologas, moralistas ir poetas užima garbingą vietą tarp rusų įžymybių. Jis daug prisidėjo prie XIX a. rusų minties vystymo. Tačiau jo genijus ypač pasireiškė filosofijos baruose.

Iki V. Solovjovo rusų filosofija, galima sakyti, nesukūrė nieko, kas būtų verta dėmesio; ji tebuvo tolimas ir beveik visada vėlyvas Vakarų Europos filosofijos srovių atgarsis. Šios idėjos ir sistemos klaidžiojo apsišvietusiuose rusų visuomenės sluoksniuose, beje, taip ir nesukeldamos nė menkiausio susidomėjimo grynąja filosofija; tad jos ir neiškėlė jokio tikrai savito mąstytojo.

Visų šių reiškinių priežastys — visų pirma tai geografinės ir politinės Rusijos sąlygos ir itin rusų tautos, nelinkusios į sistemingą abstraktų mąstymą, būdas. Iš tikrųjų rusų autorių filosofiniai kūriniai ypač išsiskiria iš kitų savo nepagrįstais spėjimais ir piktnaudžiavimu nuojauta. Šis trūkumas, arba veikiau nacionalinio charakterio bruožas, paliko žymę ir V. Solovjovo filosofijoje, ir todėl ji pilna rytietiškų spėlionių ir subjektyvių vaizdinių.

Norint apibūdinti V. Solovjovo filosofiją, reikėtų pateikti glaustą jos autoriaus biografiją. Tačiau mes to nedarysime todėl, kad savo dėmesį skiriame tiktai V. Solovjovo estetikai, o, be to, dar ir todėl, kad pakartotume tik tai, ką sako St. Šalkauskis daktaro disertacijoje „Pasaulio siela Solovjovo filosofijoje". Pasitenkinsime susiedami V. Solovjovo mintį su jo amžininkų rusų mintimi.

Prieš V. Solovjovui pradedant savo veiklą, apie 1860 metus, rusų visuomenėje dominavo Biuchnerio materia-

lizmas, Ogiusto Konto pozityvizmas ir Stiuarto Milio agnosticizmas. Tačiau maždaug tuo pat metu ėmė busti religinė dvasia. Buvo stengiamasi rasti gyvenimo prasmę ir tikslą, o materialistinis eklektizmas ir agnosticizmas, žinoma, neįstengė patenkinti šių siekių. Iš čia atsiranda tikra panieka vyraujančiai filosofijai. Taip ima rastis rašytojai, kurie, Šelingo paveikti, stengėsi iškelti aikštėn „Vakarų filosofijos krizę".

Pirmasis Šelingu buvo užsikrėtęs I. Kirejevskis savo veikale „Apie Europos civilizacijos pobūdį" (2 leid., I, 177). Juo sekė jo mokinys A. Chomiakovas, rašęs tomis pačiomis temomis, nors Šelingą pažinojo tiktai iš savo mokytojo darbų.

Savo magistro disertacijoje „Vakarų filosofijos krizė" (1874) V. Solovjovas tęsia savo pirmtakų I. Kirejevskio ir A. Chomiakovo mintis [1]. Drauge su jais nuo pat pradžių remiasi tikyba ir neatsisako jos iki galo. Anot jo paties, jis paskyręs savo filosofiją tam, kad „sutvirtintų savo protėvių tikėjimą". Todėl jis pasidarė didelio religinio „Bogoiskatelių"—„Dievo ieškotojų"— sąjūdžio centras ir ramstis.

Be to, iš savo pirmtakų V. Solovjovas perėmė slavofilų idėjas. Slavofilų manymu, Vakarų filosofijos krizė apėmusi visą Vakarų civilizaciją. Ši civilizacija esanti pagrįsta antikrikščioniškais pradmenimis, o Vakarų krikščionybė esąs racionalizmo pavainikis. Kovoje su neigiamomis Vakarų minties srovėmis tvirtėjo nacionalinė slavofilų sąmonė: pasak jų, rusų liaudžiai tekusi didelė religinė paskirtis. Rusijon vėl ateisiąs Kristus, o Maskva virsianti trečiąja Roma.

Savo veiklos pradžioje V. Solovjovas visa širdimi palaikė slavofilų idėjas, veikale „Trys jėgos" nueidamas į kraštutinumus, teigdamas, jog Vakarų Europos raida pastūmėsianti į bedievių viešpatavimą, o rusai susitapatins su visuotinybe, žmonija apskritai. Tačiau autorius greit apsižiūri, jog tuo atveju etninis elementas visuotinybėje visiškai ištirpsta, taigi rusų tautiškumas ir rusų klausimas

[1] Šelingo idėjų randame ir V. Solovjovo darbe „Vakarų filosofijos krizė". Jis kartoja I. Kirejevskio hėgelizmo kritiką, neužsimindamas, jog ta kritika — Šelingo minčių atpasakojimas.

praranda bet kokią prasmę. Iš vienos pusės,— slavofilų kritika, iš kitos — katalikybės tyrinėjimas paskatino filosofą ginti pastarąją, pakišo jam mintį apie tikrosios krikščionybės vienybę ir bažnyčių suvienijimą.

Pagrindinės rusų minties srovės — Vakarų filosofijos kritika ir Rusijos nacionalinė paskirtis — atskleidžia siekimą pilnutinio gyvenimo, kai Kristus yra „viskas visuose". Genijaus jėga V. Solovjovas ne tiktai aprėpė ir susistemino šį siekimą, bet ir pakilo iki tiesioginio idealo stebėjimo. Todėl visi V. Solovjovo kritikai sutaria, teigdami, kad jo kūriniuose negalima religijos atskirti nuo filosofijos. Taigi J. Trubeckojus teisus, rašydamas, jog „Solovjovas peržengia ribą, skiriančią mistiką ir gamtą. Iš čia jo kūrybai būdingas dvilypumas, kupinas mistikos protas ir per daug natūrali ir racionali mistika" [1].

V. Solovjovas nustato tokias savo filosofijos gaires. Tikrovės ir pažinimo pamatas yra Absoliutas. Žmogus susisieja su Absoliutu per tris sielos galias: sąmonę, valią ir jutimą. „Absoliutas, būdamas logiškai būtina kiekvienos tiesos prielaida, valdo mūsų sąmonę; būdamas bet kokios dorovinės veiklos prielaida ir absoliutus tikslas — gėris, jis valdo mūsų valią; pagaliau, būdamas bet kokio malonumo prielaida, kaip Absoliutas ir amžinas grožis, jis valdo mūsų jutimą" (I, 345) [2].

Visų žmogaus galių, kurios siekia sintezės ir sudaro vienumą Absoliute, idealas — tai visata kaip viena visuma. Žmogus pažinimu ypač turėtų siekti pilnutinio žinojimo, aprėpti teologiją, filosofiją ir praktines žinias; praktinėje veikloje jam reikėtų siekti pilnutinio gyvenimo, kuriam vadovauja bažnyčios, valstybės ir ekonominės bendruomenės sąjunga. Pagaliau jutimo srityje žmogus, meninės veiklos padedamas, turėtų ieškoti pilnutinės kūrybos.

Teorinė filosofija išspręs pilnutinio žinojimo, etika — gyvenimo, o estetika — pilnutinės kūrybos problemą. Pažymėtina, jog iš šių trijų sričių V. Solovjovas labiausiai

[1] *Трубецкой Е.* Міросозерцаніе В. С. Соловъева.— М., 1913.— Т. 2.— С. 272.

[2] Romėniškais skaitmenimis pažymėti tomai, o arabiškais — puslapiai raštų: *Соловъев В. С.* Собрание сочинений.— СПб., 1901.

vertina meninę kūrybą, nes čia įkvėpimo šaltinis ir jo galutinis rezultatas slypi mistikoje, per kurią „gyvenimas susisiekia su Absoliuto tikrove, dieviškuoju gyvenimu" (I, 265). Iš visų trijų V. Solovjovo sistemos dalių menkiausiai išplėtota estetinė: iš jos filosofas nepaliko jokio sistemingai parengto darbo. Vis dėlto kai kurie jo veikalai, skirti specialiai jai, ir gausios pastabos, išsimėčiusios jo kūriniuose, leidžia mums apytikriai nustatyti pagrindinius V. Solovjovo estetikos bruožus. Jo estetinės idėjos dažnai tėra metmenys, ir tai sudaro didžiausią šio darbo keblumą. Antra vertus, estetika yra pati pastoviausia mūsų filosofo kūrybos dalis; todėl galime nekreipti dėmesio į trijų etapų, aiškiai pastebimų jo filosofijos raidoje, išskyrimą [1].

Iki V. Solovjovo estetika Rusijoje menkai puoselėta. V. Velimovičius buvo parašęs nevykusią sisteminę estetikos apybraižą „Psichofiziologinis estetikos pamatas. Meno prasmė, jo socialinė reikšmė ir ryšiai su mokslu ir dorove" (Peterburgas, 1878). Sėkmingesnis yra A. Obolenskio darbas „Kai kurių grožio jutimo elementų fiziologinė interpretacija". Būta ir daugiau grožio interpretacijų, pasitelkiant psichofiziologinę analizę, tačiau visos jos ne be trūkumų. V. Solovjovas labai nemėgo šio metodo. „Suskaidyti,— rašo jis,— estetinius reiškinius į pirminius elementus, pasižyminčius naudingumu arba malonumu, gali būti labai įdomu, tačiau tikroji grožio teorija yra teorija, nagrinėjanti visų grožio reiškinių, tiek paprastų, tiek sudėtingų, esmę. Psichofiziologinė estetinių reiškinių analizė niekada neatspindės tikrosios estetikos" (VI, 37).

V. Solovjovui pradedant savo veiklą, buvo madingos utilitaristinės grožio interpretacijos, ypač literatūros kritikoje. Vėliau radosi „menas menui" šalininkai. V. Solovjovas, kaip matysime vėliau, nesidėjo nei prie vienų, nei prie kitų.

Tikrais V. Solovjovo pirmtakais estetikos srityje lai-

[1] Kunigaikštis J. Trubeckojus, žymus V. Solovjovo kritikas ir jo sekėjas, nustato tokius jo veiklos etapus: pirmas — parengiamasis, nuo 1873 m. iki 1882 m., antras — utopinis, nuo 1882 m. iki 1894 m., trečias — pozityvusis, nuo 1894 m. iki pat mirties.— *Трубецкой Е.* Міросозерцаніе В. С. Соловъева.— С. 87.

kome N. Černyševskį ir jo bendradarbius [1]. Jie teigė, kad: pirma, „grožis gamtoje pasižymi objektyvia tikrove"; ir antra, „menas, pertvarkydamas gyvenimą, stengiasi sukurti geresnę tikrovę". V. Solovjovas priėmė šiuos teiginius; jis stengėsi juos pagrįsti bei padaryti galutines išvadas. Garsus žymaus rusų romanisto F. Dostojevskio posakis, paimtas epigrafu vienam veikalo „Grožis gamtoje" skyriui —„Grožis išgelbės pasaulį",— gali apibūdinti visą jo estetiką. V. Solovjovas žinojo, kad jo estetika gali pasirodyti įžūli. Tad norėdamas pasiteisinti, jis apeliuoja į ateitį. „Turint galvoje filosofinę grožio ir meno teoriją, reikia prisiminti, kad kiekviena tokios rūšies teorija, aiškindama dalyką, koks jis yra dabar, turi jam atverti plačius ateities akiračius. Bergždžia teorija ta, kuri tiktai nurodo ir apibendrina abstrakčiomis formulėmis reiškinių sąryšį; tai paprasčiausia patirtis, mažai kuo besiskirianti nuo liaudies išminties. Tikra filosofinė teorija, aiškindama kokio nors fakto prasmę, susieja jį su begaline virtine naujų faktų. Tokia teorija, nors ir atrodytų drąsiausia, neturės nieko nereikalinga ir fantastiška, jei tiktai bus pagrįsta tikrąja dalyko esme. Mat esmė visada yra platesnė ir gilesnė už patį reiškinį ir todėl neišvengiamai yra naujų reiškinių šaltinis, kurie ją geriau išreikš ir įgyvendins" (VI, 35).

Norėdami išdėstyti estetines V. Solovjovo pažiūras, naudojomės trijų rūšių medžiaga: pirma, teoriniais jo darbais, skirtais perdėm arba iš dalies estetikos klausimams: „Filosofiniai visiško žinojimo principai", „Grožis gamtoje", „Bendroji meno prasmė", „Pirmas žingsnis į pozityviąją estetiką", „Lyrinė poezija"; antra, jo literatūros kritikos straipsniais, kurių svarbiausi yra šie: „Tiutčevo poezija", „Puškino poezija", „Puškino lemtis", „Pokalbis apie Mickevičių", „Trys kalbos Dostojevskio atminimui", „Lermontovas", „A. K. Tolstojaus poezija"; trečia, V. Solovjovo eilės.

Savaime suprantama, nepaniekinome ir V. Solovjovo bendrosios filosofijos.

[1] Žurnalas „Sovremennik" (1854—1861), „Estetiniai meno santykiai su tikrove", „Estetika ir poezija".

V. Solovjovo estetika, kaip jau minėta, anaiptol nesudaro vieningos sistemos. Nepaisant šio trūkumo, norėdami pateikti kuo darnesnę apžvalgą, sugrupavome autoriaus idėjas taip:

I. Grožio apibrėžimas.

II. Grožis gamtoje.

III. Grožis mene.

IV. Įkvėpimo teorija.

PIRMAS SKYRIUS

GROŽIO APIBRĖŽIMAS

1. GROŽIS IR MOKYMAS APIE ABSOLIUTĄ

Absoliuto sąvoka, pradmuo, jungiantis pasaulį ir žmogaus siekius, bet kokios tikrovės pagrindas ir bet kokios lemties tikslas — štai V. Solovjovo filosofijos šerdis. Pasak rusų filosofo, Absoliutas žmogui apsireiškia trim būdais, atitinkančiais tris jo sielos siekius: noru pažinti, kaip absoliuti tiesa — pažinimo objektas; noru trokšti, rinktis ir mylėti, kaip absoliutus gėris — mūsų veiksmų priežastis; noru kurti grožį ir juo džiaugtis, kaip absoliutus grožis arba meno tikslas. „Jei visybė,— sako jis,— dorovės srityje (valiai) yra absoliutus gėris, jei pažinimo srityje (protui) ji — absoliuti tiesa, tai visybės įkūnijimas išorinėje tikrovėje, jos realizacija juslinėje materialioje būtyje yra obsoliutus grožis" (II, 335). Tiesa, Gėris ir Grožis V. Solovjovui tėra trys skirtingos tos pačios visumos pusės. Grožis nuo Tiesos ir Gėrio skiriasi tiktai jusline forma, todėl turime tokį apibrėžimą: „Grožis — tai įkūnyta Idėja". Santykiai tarp Tiesos, Gėrio ir Grožio, kaip Grožio apibrėžimas per įkūnytą Idėją — tai du stulpai, ant kurių laikosi V. Solovjovo gamtos estetika ir meno filosofija. Na, o šiedu savo ruožtu remiasi metafizikos pamatu, kurį sudaro V. Solovjovo mokymas apie Absoliutą.

Pirmasis V. Solovjovo duotas Absoliuto apibrėžimas yra paradoksalus: „Absoliutas yra niekas ir viskas; niekas todėl, kad jis nėra kas nors, ir viskas todėl, kad iš jo neįmanoma ko nors atimti" (I, 348). Absoliutas turi teigiamą visos būties galią. Jis yra laisvas nuo būties, nors nesiliauja buvęs [1]. Absoliutas, laisvas nuo būties, tikrai ski-

[1] Įsidėmėkime, kad V. Solovjovas daro esminį skirtumą tarp „būti" ir „egzistuoti". Pvz., jis sako „aš egzistuoju" ir „mano mintis egzistuoja", tačiau abiem atvejais žodis „egzistuoti" turi skirtingą prasmę, nes

riasi nuo jos visos. Kartu jis yra pradmuo to, kas nėra jis pats.

Ši Absoliuto savybė, sako V. Solovjovas, tai metafizinė didelio fizinio ir dorovinio fakto — meilės — išraiška. Mat meilė yra tiek kitos būtybės teigimas, tiek ir savosios neigimas. Tačiau abiem jais mylinčioji būtybė pilniausiai teigia save. Kalbant teologų kalba, tai būtų abstrakti apaštalo žodžių formulė: „Dievas yra meilė" (I Jn 4, 8, 16) (I, 349).

Čia atsiranda galimybė išplėtoti Absoliuto sąvoką: „Meilė, kaip Absoliuto, t. y. būties, siekimas, yra daugio pradas, nes Absoliutas, būdamas aukščiausia esybe, yra besąlygiškai vieningas; be to, kiekviena būtis yra santykis, o kiekvienas santykis suponuoja santykiaujančius, t. y. daugį" (I, 349). Todėl V. Solovjovas Absoliute įžiūri du polius arba centrus: „Pirmasis,— rašo jis,— tai absoliutaus vienio, arba tiesiog vienio, pradmuo, nepriklausomybės nuo bet kokios formos, nuo bet kokio reiškinio, taigi nepriklausomybės nuo bet kokios būties pradmuo. Antrasis — tai kuriamasis būties pradmuo arba galia, taigi formų daugio pradmuo" (I, 350).

Pirmąjį polių V. Solovjovas vadina Absoliutu, antrąjį — pirmine Absoliuto materija. Tačiau abu jie sudaro tobulą vienį. „Absoliutas,— sako jis,— būdamas pradmuo to, kas nėra jis pats, arba vienis, apimantis Absoliutą ir tą kitą, kas nėra juo, tai yra būdamas meilė, negali nustoti buvęs pačiu savimi. Taip yra ir su mūsų žmogiškąja meile, kuri yra savojo „aš" neigimas. Ir tasai „aš" ne tiktai neišnyksta, bet dar labiau teigia save; taip pat ir pirmasis Absoliuto pradmuo, teigdamas tai, kas nėra jis, kartu teigia save savo laisvu apsisprendimu" (I, 350).

V. Solovjovas parodo, kaip Absoliuto vienis siejasi su abiem centrais: „Iš tikrųjų vienis yra tai, kas anaiptol neatmeta daugio, o priešingai, pats jį kuria savyje, negriaudamas savęs ir likdamas tuo, kas yra, būtent vienis, kartu įrodydamas, kad yra besąlygiškas vienis,

---

šiaip reikėtų sakyti „aš esu" (būti) kaip mąstantis subjektas, nepriklausomai nuo savo minties, kuri egzistuoja, tačiau kaip dalykas, priklausantis nuo manęs, mąstančio subjekto.

vienis savo esme, nesugriaunamas jokio dáugio" (I, 350). Absoliutas būtinai apima daugį, nes „jeigu vienis būtų toks tik dėl daugio nebuvimo, t. y. būtų tik daugio pašalinimas, ir todėl atsiradus daugiui, netektų vienio pobūdžio, tai savaime suprantama, kad toks vienis būtų tiktai atsitiktinis, o ne absoliutus, ir priklausytų nuo daugio" (I, 350). Tokį Absoliuto vienį V. Solovjovas vadina „t e i g i a m u V i e n i u".

Anksčiau pateikto V. Solovjovo mokymo pagrindu dabar galime duoti formalų Absoliuto apibrėžimą: „Daugio laisvė tobulame visumos vienyje" arba „teigiama Visybė".

Antrąjį Absoliuto centrą V. Solovjovas vadina pirmine materija. Tai apibrėžimas, leidžiantis manyti, kad antrasis centras potencialiai yra atskirtas nuo pirmojo. „Savo tikrove pirminė materija, būdama determinuojama pirmojo centro (paties Absoliuto), kurį ji išreiškia kaip amžiną vaizdą, yra „i d ė j a". Toje idėjoje Absoliutas pasilieka amžinai tarsi savo išsipildyme, išraiškoje arba įsikūnijime. Taigi idėja iš esmės yra amžina Absoliuto išraiška, jo tapatus vaizdas" [1].

Vadinasi, V. Solovjovas skiria tiek Absoliuto, tiek pirminės materijos būtį, o vėliau suformuluoja tokias tris kategorijas:

1) teigiama būties galia arba E s y b ė [2] (pirmasis centras);

---

[1] „Paskaitose apie dievažmogį" V. Solovjovas prieina a p o s t e r i o r i idėjos sąvokos: „Regimasis pasaulis toks, kokį jį matome, ne visa objektyvi tikrovė. Po kiekviena išore slypi amžinas nekintamas pradas, a t o m a s, veiklus, veikiantis ir veikiamas elementas, tai m o n a d a. Abipusė monadų sąveika įrodo, kad jos kokybiškai skiriasi tarpusavyje. Taigi idėja iš tikrųjų yra nekintama monada, lemianti kiekvieną būtybę ir paverčianti ją tokia, kokia ji yra. Tarp savęs idėjos santykiauja kaip loginės sąvokos. V i s u o t i n ė i d ė j a, būdama tobula laimė ir meilė, yra dominuojanti, ji aprėpia ir vienija visas kitas idėjas, o kiekviena atskira sąvoka egzistuoja sąmoningai ir savarankiškai. Tad visuotinė idėja, net kurioje neegzistuoja niekas, irgi egzistuoja. (Чтенія о богочеловечестве, III. 51—58. *Трубецкой Е.* Міросозерцаніе В. С. Соловъева.— Т. I.— С. 284—292).

[2] V. Solovjovas čia vartoja rusišką terminą «свободно-сущее», gerai perteikiantį pirmojo centro, arba Absoliuto, sąvoką, bet neverčiamą į kitas kalbas, o mes vartojame scholastų terminą E n s (versta terminu *Esybė).*

2) neigiama[1] būties galia arba b ū t i n y b ė (antrasis centras) arba „esmė";

3) būtis arba t i k r o v ė, bendras pirmųjų dviejų kategorijų padarinys ir ryšys.

Be to, esmė, kurią nulemia Esybė, yra Idėja, o būtis — Gamta.

Visų tų sąvokų sistema yra tokia:

I centras	II centras	A b i e j ų centrų p a d a r i n i a i
Esybė	Esmė	Būtis
arba Galia	Būtinybė	Tikrovė
arba Dievas	Idėja	Gamta

Paskesnė kategorijų plėtotė logiškai išplaukia iš Absoliuto (E s y b ė s) ir pirminės materijos (esmės) ryšio. Žinome, kad Esybė, būdama teigiama bet kokios esmės galia, kartu yra teigiamas savosios esmės pradas, taigi to, kas nėra ja pačia. Vadinasi, „pradmuo to, kas nėra pačiu savimi, yra valia" (I, 360). Tačiau „tam, kad Esybė galėtų norėti to, kas ja nėra, reikia, kad šitai būtų jai duota arba ji turėtų savyje, reikia, kad tai egzistuotų kaip jos vaizduotės objektas. Taigi esybės esmę galima apibrėžti ne tiktai kaip valią, bet ir kaip v a i z d i n į" (I, 360). Esybės esmė, apibrėžta per valią ir vaizdinį, reiškia ir esybės tikrovę, kurią esmė veikia. „Esmės, apibrėžtos per vaizdinį ir valią, poveikis esybei suteikia naują apibrėžimą jos būčiai kaip j a u s m u i" (I, 362).

Taigi mums reikia ištirti tris naujas kategorijas, kuriomis V. Solovjovas apibrėžia tiesioginį esybės ir esmės ryšį, arba tris pagrindines esybės būties formas: valią, vaizdinį ir jausmą. Tos trys formos potencialiai egzistuoja esybės vienyje.

Tačiau, norint šias būties formas realizuoti, reikia, kad esybė jas atskirtų ir patvirtintų jų atskirybę (I, 364), t. y. pripažintų kaip tris skirtingus veiksnius.

---

[1] Neigiama būties galia reiškia, kad pirminė materija, iš tikrųjų neegzistuojanti, siekia būties.

Taigi iš trijų Esybės veiksnių

pirmasis		dvasia		valia
antrasis	yra	protas	kur vyrauja	vaizdinys
trečiasis		siela		jausmas.

Pirmasis tiesioginis Esybės objektas yra antrasis Absoliuto centras, pirminė materija arba idėja. „Taigi idėja turi būti skirtinga, priklausomai nuo Esybės būties skirtybių" (I, 363). Tad idėja savo trijų būties formų atžvilgiu gali būti:

(gerumas) Gėris		Esybės valios (ir dvasios)
(teisingumas) Tiesa	kaip turinys	vaizdinio (ir proto)
(gražumas) Grožis		Esybės jausmo (ir sielos)

V. Solovjovas parodo, kaip vieningas Absoliutas suskaldo vieningą idėją į tris visiškai skirtingas kategorijas: „Dvasia siekia visos esmės arba idėjos, tuo siekimu apibrėždama ją kaip troškimą, t. y. Gerumą (gėrį). Protas ir siela irgi siekia idėjos, tačiau neapibrėžia jos kaip troškimo, nes gauna ją iš dvasios: protui ir sielai idėja kaip gėris jau egzistuoja.

Tačiau protas ne tiktai siekia visos esmės arba idėjos, bet ir ją suvokia, kartu apibrėždamas ją kaip vaizdinį, t. y. kaip teisingumą (Tiesą).

Dvasia ir siela irgi suvokia idėją, tačiau neapibrėžia jos kaip tiesos: tokią idėją joms perteikia protas.

Siela jaučia visą esmę arba idėją ir apibrėžia ją kaip Grožį; dvasia ir protas taip pat jaučia idėją, tačiau neapibrėžia jos kaip Grožio: tokią idėją jiems perteikia siela" (I, 370/1).

Iš tikrųjų viskas Absoliute yra Visuma, kurioje nėra jokio tapsmo, jokios laiko slinkties, jokios elementų kūrybos. Tačiau „jei negalime iškart vienu vaizdu suvokti visos Absoliuto, pasireiškiančio idėjoje, pilnatvės, visos jų santykių tikrovės, tai turime išdėstyti tuos santykius dalimis, nuosekliai skaidydami juos į atskirus apibrėžimus, kaip to reikalauja diskursyvinis mūsų dialektinio mąstymo pobūdis. Visi kiti apibrėžimai mūsų dialektikos atskleidžiami Absoliuto idėjoje, iš tiesų yra, tačau ne skyrium vienas

nuo kito, bet egzistuoja viename amžiname gyvame vaizde, kurį galime tik protu apmąstyti" (I, 355).

Taigi V. Solovjovas nepasitenkina Absoliuto stebėjimu ir dialektine jo analize. Rusų filosofo estetika greta Absoliuto pripažįsta chaosą be idėjos, visiškai priešingą Absoliutui, kovojantį su juo dėl pasaulio sielos valdymo. Absoliutas įveiks chaosą, įkūnydamas jame savo idėją, ne kaip Gėris ar Tiesa, o kaip Grožis. Metafizinis šio mokymo pagrindas yra išdėstytas vėlesniame jo veikale apie Absoliutą.

Absoliutas savaime yra uždara dabartybė, grynas aktas. Jis gali norėti tiktai savo nuosavo turinio arba esmės, kuri, kaip žinome, yra pirminė materija; ji pati yra gryna galimybė.

Grynoji dabartybė, pasak V. Solovjovo, yra priešinga Absoliuto (Esybės) apibrėžimui. Taigi jis išlaiko pirminės materijos galimybę, teigdamas ją ir „suteikdamas jai nuosavos tikrovės arba teigiamos galios, todėl pirminė materija tampa aktuali ir gali veikti esybę kaip pirminė idėja" (I, 372). Esybė, veikiama tos idėjos, yra galima, kitaip tariant, t a m p a m a t e r i a l i: ta esybės materializacija, arba tam tikra jos išraiška, yra įgyvendintas Logas.

Absoliutas (esybė), būdamas neribotas, turi suteikti idėjai ne dalį, bet visą dabartybę, pasižyminčią visais būdais ir apibrėžimais. Idėja yra ne tiktai geidžiama, bet ir suvokiama, ir juntama. Taigi idėja, kaip juntama, yra Grožis, pasižymi didžiausia dabartybe, didžiausia formaliosios būties pilnatve arba galutiniu ir lemiamu įgyvendinimu. „Esybė, teigdama idėją kaip Gėrį, įgyvendina ją per Tiesą grožyje" (I, 373).

Čia nenagrinėjame kitų Absoliuto apibrėžimų, kaip antai Logas (veiklusis vyriškasis Absoliuto elementas), dieviškoji Išmintis — Θεία σοφία — (sudievinta materija, Absoliuto kūnas), taip pat pasaulio Siela (Sofijos ramstis, jos įsikūnijimo subjektas). V. Solovjovas niekada filosofiškai gerai neišplėtojo šių sąvokų; ypač Sofijos ir pasaulio Sielos apibrėžimai kupini prieštaravimų. Tie apibrėžimai nėra labai reikšmingi V. Solovjovo estetikai, ir atvirkščiai, jie įkvėpė filosofą poezijoje, persmelktoje Sofijos, pasau-

lio Sielos ir amžinojo Moteriškumo („*Das Ewig-Weibliche*") vizijų.

V. Solovjovo mokymo apie Absoliutą apžvalgą užbaigsime, nurodydami pagrindinius jo estetikos bruožus:

1. Formalusis Absoliuto aspektas — tai amžinas laisvės ir būtinybės sąryšis, kaip daugio vienis.

2. Idėja — tai Absoliuto esmė ir tapatus jo vaizdinys.

3. Absoliutas ir idėja reliatyviai yra tas pat, kas dabartybė ir galimybė.

4. Tiesa, Gėris ir Grožis tėra skirtingos tos pačios idėjos būties apraiškos.

5. Grožis, būdamas juslinė idėjos forma, turi daugiausia dabartybės ir yra galutinis jos įkūnijimas.

6. Absoliutas, suteikdamas idėjai dabartybę, pats virsta galimybe ir materializuojasi Loge.

2. GROŽIS KAIP „ĮKŪNYTA IDĖJA" ESTETIKOJE

Prieš leisdamiesi į tolesnius V. Solovjovo estetikos tyrinėjimus, pirmiausia pažymėkime kai kuriuos tikrai esamus rusų filosofo estetikos ir metafizikos skirtumus dėl Absoliuto santykio su pasauliu.

Visi V. Solovjovo kritikai sutartinai pripažįsta, kad metafiziniams jo filosofijos pagrindams būdingas polinkis į panteizmą. Iš tiesų V. Solovjovo metafizinis Absoliutas apima visas būtis. Savo veikale „Rusija ir visuotinė bažnyčia" filosofas neigia tai, kad realus ir objektyvus pasaulis gali egzistuoti greta Dievo. „Kadangi greta Dievo negali būti nieko realaus ir objektyvaus, tai greta Dievo gali būti tik Dievo pasaulis, subjektyviai perkeltas ir pakeistas, netikras reiškinys arba apgaulingas Dievo visybės vaizdinys" (I, 235).

Ta pati panteistinė tendencija būdinga ir jo pažinimo teorijai, kurioje V. Solovjovas teigia, jog Absoliutas yra vienintelis bet kokio pažinimo objektas, „nes visa, ką pažįstame, yra jo požymis, būtis ir apraiška" (II, 302).

Tačiau, pagal V. Solovjovo estetiką, pasaulis greta Dievo ne tiktai objektyviai egzistuoja, bet ir yra pačios idėjos ir Grožio būties sąlyga ir priežastis. Chaoso sąvo-

kos, aptinkamos jo estetikoje, mąstytojo metafizikoje nerandama. Tas Chaosas ne tiktai egzistuoja greta Dievo, bet yra jam priešiškas: tai blogio, melo ir bjaurumo pradas. Kova tarp chaoso ir Dievo trunka per visą pasaulio evoliuciją. Taigi V. Solovjovo metafizikos panteizmas neperėjo į jo estetiką.

Ir atvirkščiai, Grožio, Gėrio ir Tiesos sąvokų sutapatinimas aptinkamas ir jo estetikoje, ir metafizikoje, o ta pati idėja pasireiškia kaip Tiesos, Gėrio ir Grožio išraiška. „Savo vidinės būtinybės požiūriu, kaip nepaprastai trokštamo gerumo išraiška, idėja yra gėris, o savo atskirų būtybių pilnumos požiūriu, kaip proto turinys, idėja yra tiesa; pagaliau savo įsikūnijimo materijoje tobulumo požiūriu, kaip jutimas, idėja yra grožis" („Grožis gamtoje", VI, 44). Geriau pažinti Tiesos, Grožio ir Gėrio sutapatinimą padeda priešiškų elementų, kaip antai melo, blogio ir bjaurumo, pažinimas. „Kiekvieną blogį galima suvesti į dalių ir atskirybės, visumos vieningumo ir pusiausvyros pažeidimą. Į tą patį pažeidimą suvedamas bet koks melas ir bjaurumas" (VI, 80). Blogis pasireiškia arba savęs paties teigimu, anarchišku atskirų būties elementų savanaudiškumu, arba despotiška tų pačių elementų priespauda kokio nors abstraktaus vienio vardan. Taigi tas pats faktas, perkeltas iš moralės į teoriją, atskleidžia esmę melo, kuris savo ruožtu pasireiškia neteisėtu bendro arba atskiro abstrakto teigimu. Tuo pačiu būdu V. Solovjovas apibrėžia bjaurumo esmę estetikoje: „Visa bjauru, kieno viena dalis pernelyg išsiplečia ir ima viešpatauti kitoms, tuo sugriaudama vienį, vientisumą ir laisvą įvairovę. Anarchiškas daugis toks pat priešingas Gėriui, Tiesai ir Grožiui, kaip ir negyvas bei gniuždantis vienis. Jausmams toks vienis — tai begalinė tuštuma, neturinti jokių ypatingų būties žymių, grynas bjaurumas" (VI, 81). Tai prisitaikymas prie mokymo apie Absoliutą, kuriame laisvai derinasi du elementai: tobulas vienis (pirmasis centras) ir formų daugis (antrasis centras).

Išvedęs iš Absoliuto, kad Grožis — tai juslinė idėjos forma, V. Solovjovas savo estetikoje Grožį vadina „įkūnyta idėja". Jo atskirų Grožio apraiškų tyrinėjimai irgi remiasi ta pačia išvada.

Paprastas daiktų matymas moko mus, pasak V. Solovjovo, kur nereikia ieškoti Grožio esmės: Grožis nėra naudingumas arba jo padarinys. Atmetus tam tikrus atvejus, iš kurių matyti genetinis naudingumo ir Grožio ryšys, tuo estetikos klausimas anaiptol neišsprendžiamas, juo labiau kad vieno fakto genezė nieko nepaaiškina. Formalusis grožis visada pasireikš kaip nenaudingumas. „Kiekvienas grožis būtinai turi kažką vertinga, kas egzistuoja tiktai sau pačiam ir kas pačiu savo buvimu džiugina ir patenkina mūsų sielą, ją apvalo nuo gyvenimo rūpesčių ir darbų" (VI, 38).

Tačiau daiktų grožis nėra jų materialioji sandara. Remdamasis kai kurių gamtoje aptinkamo Grožio modelių analize, V. Solovjovas daro išvadą, kad Grožis — tai materija, prisodrinta ir pakeista idealaus arba antgamtinio elemento. Pavyzdžiui, deimanto, kuris yra vienos prigimties su anglimi, antgamtinis grožio elementas yra šviesa. Lakštingalos giesmės, psichofiziologiškai išreiškiančios, kaip ir katino kniaukimas, lytinį potraukį, antgamtinis grožio elementas yra meilės idėja, išreiškiama darniais garsais.

Tačiau visi pastebi, kad tarp V. Solovjovo metafizikos idėjos ir bet kokio žemiškojo grožio antgamtinio elemento jo estetikoje tvyro praraja, kurią jis stengiasi užversti taip: „Apskritai idėja,— sako jis,— vadiname tai, kas savaime yra vertas egzistuoti. Be abejo, tiktai tobula ir absoliuti būtybė, nepriklausanti nuo jokių ydų ir trūkumų, yra verta egzistuoti. Ir atvirkščiai, ribotas esinys, nepasižymintis verta arba idealia būtimi, priartėja prie jos, siekdamas susilieti su Absoliutu pasaulio vyksme, kuris yra laipsniškas Idėjos įsikūnijimas" (VI, 44). Kitaip sakant, pasaulyje, kuriame visi daiktai nuolat tampa gražesni, idėja palaipsniui įsikūnija per atskiras būtybes. Šie, būdami vienaip ar kitaip verti išreikšti idėją, irgi yra sąlyginai verti egzistuoti ir atsiskleidžia per grožį. Taigi deimantas įkūnija idėją ta prasme, kad parodo šviesos pergalę prieš neperregimą medžiagą, lakštingalos giesmė išreiškia meilės pergalę prieš gyvuliškąjį instinktą. Vėliau pamatysime, jog žmogus galų gale pajėgia įkūnyti idėją per dorovinio gėrio grožį, pažabodamas dorovinį blogį.

Norint įsikūnijusia idėja aiškinti gyvąjį pasaulį ir gausias žemiškojo Grožio formas, reikia surasti formulę, tinkančią tiek idėjai, tiek konkrečioms būtybės formoms. Šitą formulę V. Solovjovas išveda iš visuotinybės santykio su atskirybe arba visumos santykio su dalimi. „Atskira būtybė yra ideali arba verta egzistuoti tik todėl, kad neneigia visuotinybės, o išreiškia ją savimi; lygiai taip pat visuotinybė yra ideali ir verta egzistuoti tik tiek, kiek leidžia pasireikšti savyje atskirybei" (VI, 44).

Absoliuto sąvoka — štai šio apibrėžimo, beje, atitinkančio tiesą, pagrindas. Tad, paėmus pavyzdžiu deimantą, grožis pasireiškia dviem dalykais: pirma, antgamtinis ir visuotinis elementas — šviesa — neatima iš akmens jam būdingos savybės — kietumo; antra, neperregima medžiaga neatspindi ir nesugeria šviesos kaip paprastas stiklas arba anglis.

Taigi arba dalių nepriklausomybė, arba visumos vientisumas, abu be galo įvairuodami, sukuria begalinę idėjos pasireiškimo įvairovę, iš čia kyla begalinė Grožio gama, stulbinantis pasaulio raidos turtingumas. Vis dėlto nesiskubinkime tą patį estetinį matą taikyti grožiui ir idealiai tobulybei. „Apskritai idealios būtybės kriterijus yra didžiausia dalių nepriklausomybė, esant didžiausiam visumos vieniui. Estetinės vertės kriterijus yra išbaigčiausias ir kartu visapusiškiausias idealo įsikūnijimas tam tikroje medžiagoje." (VI, 45). Gerai išreikšta skurdi idėja padarys didesnį estetinį poveikį nei skurdžiai išreikšta aukšta idėja. Deimantas perteikia labai paprastą idėją — neperregimo kūno skaidrumą ir švytėjimą. Vidurių kirminas išreiškia kitą, pakilesnę — gyvybės arba didesnės dalių įvairovės ir tobulesnio visumos vienio — idėją. Betgi estetiškai deimantas gerokai pranoksta kirminą.

Pažindami estetinius požymius, V. Solovjovo manymu, sudarančius Grožio prigimtį, nesunkiai galėsime nustatyti bjaurumo požymius. Grožis — tai idėja, įkūnyta materijoje arba chaose. Tačiau tas įkūnijimas suponuoja chaoso pasipriešinimą, nes, kaip matėme, pasaulio būvis, vyksmas yra permaininga šių elementų kova. Todėl chaoso persvara duos tuo didesnį bjaurumą, kuo idėjos įkūnijimas bus aukštesnis. Taigi neorganiniame pasaulyje, kuriame kosminis

būvis yra labai skurdus, chaoso pasipriešinimas idealui negali sukelti tikro bjaurumo. „Atvirkščiai, ten, kur šviesa ir gyvybė užvaldė materiją, kur idealas ėmė skleisti savo vidinę pilnatvę, ten nesuvaldomas chaoso prasiveržimas, griaunantis ir gniuždantis idealią formą, suprantama, sukelia pasibjaurėjimo pojūtį" (VI, 42). Todėl niekur kitur nerasime ryškesnio bjaurumo kaip žmonių pasaulyje.

V. Solovjovo mokymas apie Grožyje įkūnytą idėją rodo, kad jos autorius yra visada pasirengęs teigti tiek idėjos, tiek Grožio objektyvią tikrovę. „Apibrėžiant Grožį kaip įkūnytą idėją,— sako jis,— žodžiu „idėja" reikia atmesti tą požiūrį, jog Grožis gali išreikšti bet kokį turinį (formalizmas). Žodžiu „įkūnyta", koreguojamas kitas požiūris, kuris, nors ir reikalauja idealaus turinio, tačiau Grožyje nemato tikro idėjos įkūnijimo, o tiktai jos regimybę (*Schein*). Laikantis tokios sampratos, grožis, kaip subjektyvus psichologinis faktas, t. y. grožio pojūtis mūsų sieloje, užgožia patį grožį kaip objektyvią būties formą" (VI, 43). Grožis V. Solovjovui anaiptol nėra vien subjektyvus psichologinis aktas, o tikra objektyvios būties forma. Tai jis patvirtina pavyzdžiais iš gyvūnų pasaulio, kurie — jis yra tuo įsitikinęs kaip ir Darvinas — sugeba pažinti Grožį gamtoje. Šią jo teoriją išdėstysime kitame skyriuje, kuriame bus kalbama apie V. Solovjovo pažiūras į Grožį gamtoje.

ANTRAS SKYRIUS

GROŽIS GAMTOJE

Gamta ir menas — tai du grožio barai. Pirmiausia panagrinėsime gamtą, nes ji, anot V. Solovjovo, ne tiktai pirmesnė, bet ir paprastesnė, taigi ir lengviau ištiriama. „Gamtos estetika,— rašo jis,— padeda būtinus pamatus meno filosofijai" (VI, 35).

Laipsniškas grožio pasireiškimas pasaulyje arba idėjos įkūnijimas atitinka kosmogoninę sąrangą, apimančią penketą sričių — mineralų, augalų, gyvūnų, žmonių ir dieviškąją. Pirminis materialus elementas, pirmiausia tarnaujantis grožio idėjai išreikšti, yra chaosas. Chaosas pasireiškia konkrečiai materijoje, kuri yra „būties inertiškumas ir neskaidrumas — tiesioginė priešybė idėjai, kaip teigiamai visybei" (VI, 46). Tiktai šviesa išlaisvina chaotišką materiją iš tamsos ir sąmyšio ir taip suskirsto ją į du polius. „Šviesa arba besvoris jos nešėjas — eteris,— sako V. Solovjovas,— yra, priešingai negu svarioji medžiaga, pirminė idėjos apraiška; taigi šviesa yra pirminis grožio pradas gamtoje" (VI, 46).

Šviesa gali aprėpti materiją iš išorės taip, kad atsiskleistų neorganinė jos prigimtis, ir taip pat gali ją pakeisti iš vidaus, atskleisdama organinę jos prigimtį arba gyvybę[1].

[1] „Žemė sugeria šviesą, ją paverčia gyvybės ugnimi ir kaip šios naujos sąjungos vaisius pagimdo iš savo įsčių kiekvieną gyvą abiejų pasaulių — augalijos ir gyvūnijos — padarą". (La Russie et l'Eglise universelle.— Paris, 1906.— P. 254).

1. GROŽIS NEORGANINĖJE GAMTOJE

Neorganinę gamtą galime tyrinėti per du būvius: rimties būvį, kuriame išryškėja vien šviesos padariniai, ir— judėjimo būvį, kuriame prie šių padarinių dar prisideda gyvybės požymiai.

Neorganinėje gamtoje, esančioje rimties būvyje, V. Solovjovą pirmiausia domina dangaus grožis ne tik todėl, kad dangus užima pirmą vietą kosmogoninėje sąrangoje: „Pradžioje Dievas sutvėrė dangų...", bet ir todėl, kad jis viską dengia, jis yra „gražus kaip visatos vienio atvaizdas, kaip išraiška romaus triumfo, amžinos šviesos pergalės prieš chaotišką netvarką, kaip amžinos idėjos įkūnijimas materialioje būtyje" (VI, 47).

Dangus V. Solovjovui yra trigubas visybės atvaizdas. Pirma, saulėto dangaus grožis — tai „visatos vienis su jos fizine išraiška — šviesa savo pačios aktyviame centre, t. y. saule" (VI, 47). Tekanti saulė — tai veiklus šviesiųjų jėgų triumfo atvaizdas. Skaisti vidurdienio saulė — tai galutinė pergalė, visiška ir nejudoma rimtis. Antra, visatos vienis ją suvokiančios materialiosios gamtos požiūriu — tai atspindėta šviesa — pasyvus moteriškas mėnesienos nakties grožis. Trečia, tikrasis teigiamas pasaulio visybės atvaizdas — tai grožis žvaigždėto dangaus, parodančio mums daugį per vienį: šviesą savo pirmykščiame susiskaidyme į daugybę savarankiškų, tačiau visuotinės darnos valdomų centrų. Todėl žvaigždėtas dangus estetiškai užima pirmą vietą.

Taigi matome visybę, pavaizduotą bendrais bruožais trejopame dangaus paveiksle. Iš tikrųjų Absoliutas, kaip matėme anksčiau, pasižymi veikliųjų ir neveikliųjų elementų jungtimi ir vienio bei daugio darna.

Nuo didingo visybės vaizdo V. Solovjovas pereina prie žemesnių grožio tipų neaprėpiamoje neorganinėje Žemės gamtoje. Jo manymu, šie tipai „įvairiu mastu parodo materijos praskaidrėjimą arba idealaus prado įkūnijimą joje" (VI, 49).

Vaivorykštė tą pačią idėją išreiškia geriau ir aiškiau negu debesys, auksinami tekančios ar besileidžiančios saulės, arba šiaurės pašvaitė ir t. t. „Tamsūs ir beformiai

vandens garai vaivorykštėje virsta skaisčiu ir spalvingu įkūnytos šviesos ir švytinčios materijos reginiu" (VI, 49).

Šių pavyzdžių užtenka, norint suprasti, kad V. Solovjovas vienodai aiškina ramios jūros, ežerų, brangakmenių ir tauriųjų metalų grožio esmę.

Reiškiniai, mechaniniais judesiais darantys gaivališkos gyvybės įspūdį, V. Solovjovo estetikoje yra pereinamoji grandis nuo neorganinės prie organinės gamtos, kurioje jis įžiūri estetinės vertės priežastis. Mat „gyvybė plačiąja prasme — tai atskirų jėgų, suvienytų į individualų vienį, žaismas ir gaivališkas judėjimas" (VI, 50). Šitai atitinka idealios būties apibrėžimą. Tekantis vanduo ir bangos mums sukelia tariamos gyvybės įspūdį. Estetinė tokių reiškinių vertė padidės, jeigu į juos žiūrėsime kaip į dalines būtis, siekiančias besąlygiško vienio.

Šėlstanti jūra mums daro didžiulį įspūdį, nes leidžia mums pajusti milžinišką stichinių jėgų galią, kuri vis dėlto nepajėgia nutraukti visatos ryšių ir suardyti jos vienio.

Tuos pačius principus V. Solovjovas taiko ir akustiniams reiškiniams. Estetinis įspūdis, kurį sukelia garsas arba balsas, neorganinėje gamtoje atsiranda ten, kur garsas suteikia gamtai būdingos gyvybės regimybę ir atitinka tą vaidmenį, kurį jis vaidina visumoje. Galime duoti tokį jo pavyzdį, jei palyginsime vežimo bildesį gatvėje su bendru miesto gausmu.

2. GROŽIS ORGANINĖJE GAMTOJE

Kaip matėme, grožis neorganinėje gamtoje, sukeliamas šviesos veiklumo ir gyvybės regimybės, greičiau yra, anot V. Solovjovo, puikus teigiamos visybės paveikslas, negu tikrasis idėjos įkūnijimas.

Pirmąjį tikrojo idėjos įkūnijimo laipsnį V. Solovjovas įžiūri organinėje gamtoje, kurioje šviesa, įkvėpdama gyvybę materijoje, sukuria įvairius organizmus, augalus ir gyvius, t. y. tam tikras pastovias lytis. „Šios, pamažu tobulėdamos, gali tapti medžiaga ir terpe tikram vieningos ir nedalios idėjos įkūnijimui" (V. 54). V. Solovjovui puo-

selėti gamtos estetiką — tai ne kas kita, kaip stebėti laipsnišką idėjos raidą. Evoliucionizmas, randamas jo kosmogonijoje, čia vaidina svarbų vaidmenį. Organinės rūšys jam yra iš dalies kintamos, iš dalies pastovios bendrojo biologinio vyksmo pakopos, kuriomis nuo pelėsių prieinama ligi žmogaus kūno. Antra vertus, jos yra ir savarankiški visuotinio organizmo, visumos gyvenimo nariai [1].

Antroji V. Solovjovo kosmogonijos mintis yra nemažiau svarbi, būtent tai, kad gamta nėra tiesioginis Dievo kūrinys, bet sunkaus vyksmo, priešiškų elementų tarpusavio kovos padarinys [2]. Šiame vyksme pasaulio kūrėjas (Logas) ne visada sėkmingai įvykdo pirminį Dievo sumanymą. Iš čia aibė nelaikšių, kurie, vos atsiradę, žūsta. Ir atvirkščiai, pasaulio kūrėjas brangina ne tiktai galutinį tikslą, bet ir kiekvieną pakopą, vykusiai įkūnijančią savo gyvybės dalį. Pasaulio kūrėjas nėra abejingas savo kūrinių grožiui; tiktai gražiosios rūšys išlieka, o bjauriosios arba išnyksta, arba gyvena parazito gyvenimą. Teisybė, gamtoje esama kitos rūšies bjaurybių, tačiau nepamirškime, jog kosmogoninis vyksmas dar nesibaigė, o grožis pasaulyje dar nepasiekė savo viršūnės [3].

Abiejuose organinės gamtos pasauliuose — augalijos ir gyvūnijos — absoliučios idėjos grožis pasireiškia įvairiai. Augalijos pasaulyje šviesa veikia materiją ne tik iš išorės, apšviesdama ją, bet ir iš vidaus, versdama ją stiebtis į viršų, nepaisant traukos. Augaluose šviesa ir materija pirmą kartą susilieja viename ir tame pačiame gyvenime, vienoje ir toje pačioje organinėje visybėje.

Dėl tos priežasties V. Solovjovui augalas yra „pirmasis tikras ir gyvas dangiškojo prado įsikūnijimas žemėje, pirmasis tikras žemiškojo gaivalo persikūnijimas" (VI, 58).

Augalai savo sandara ir gyvybiškumu toli gražu neprilygsta gyvūnų sandarai ir gyvybiškumui, tačiau jie

---

[1] Žr.: La Russie et l'Eglise universelle.— P. 248—255.

[2] „Pasaulinis vyksmas iš vienos pusės yra taikus dviejų veiksnių — dangiškojo ir žemiškojo — sambūvis, iš antros pusės — žūtbūtinė Dievo žodžio ir pragaištingojo prado kova dėl pasaulio sielos. Iš čia kūryba, būdama labai sudėtingu vyksmu, gali rastis tik labai palengva ir palaipsniui". (La Russie et l'Eglise universelle.— P. 250.)

[3] Красота в природе.— Т. 6.— С. 54—56.

pralenkia gyvūnus išoriniu lyčių gražumu. V. Solovjovo nuomone, taip yra todėl, kad augaluose slypintis idealas, nors ir šiek tiek menkesnis, yra geriau įkūnytas juose, suteikdamas jiems didesnę estetinę vertę. „Augalams regimasis grožis yra pasiektasis tikslas. Todėl jų dauginimosi organai (žiedai), kurių dėka išlieka rūšis, augalijos pasaulyje yra kartu augalinio — naivaus, santūraus — grožio šedevrai" (VI, 59—55). Iš čia augmenijos pasaulyje estetinė vertė žengia koja į koją su organiniu tobulumu: didesnį grožį atitinka aukštesnė rūšis.

To negalima pasakyti apie gyvūnijos pasaulį, kuriame estetika ir vertė neturi tvirtų ryšių. Žavingieji drugeliai priklauso bestuburiams — žemiausiajai klasei, o tokie bjaurūnai, kaip beždžionės, banginiai, priskiriami stuburiniams — aukščiausiajai klasei. Paukščiai, viena gražiausių klasių, šioje klasifikacijoje yra tarpinė grandis.

Vertinant grožį gyvūnijos karalijoje pagal įkūnytą idėją, susiduriama su dideliais keblumais, kuriuos V. Solovjovas išsprendžia tokiu būdu:

„Žinoma, grožis gyvūnijos pasaulyje yra dar nepasiektas tikslas, organinės formos egzistuoja čia ne vien dėl savo regimojo tobulumo, bet kartu yra priemonė vystyti intensyviausioms gyvybės apraiškoms, kol galiausiai šios nusistovi ir virsta matu žmogaus organizmo, kuriame didžiausia vidinių gyvybinių jėgų galia ir pilnatvė susijungia su tobuliausia regimąja forma puikiame moters kūne, aukščiausioje gyvūninio ir augalinio grožio sintezėje" (VI, 60).

Taigi gyvūnijos pasaulis yra parengiamasis tarpsnis, per kurį kosminis meistras susiieško naujos medžiagos absoliučiai idėjai įkūnyti. Tai tarpsnis, kai estetiška ir vertinga ne tiktai darniai nesivysto, bet netgi išsižada viena kitos, t. y. graži forma apvelka nieko nevertą turinį — kraugerišKus ir lytinius potraukius. V. Solovjovas pasirenka vikšrą, kaip tipišką bjaurūnų atstovą iš gyvūnų pasaulio. V. Solovjovas įžiūri jame „dviejų pagrindinių gyvūnų instinktų įkūnijimą, būtent lytinį potraukį ir mitimo instinktą pačia nepasotinamiausia forma". Gražios formos pasirodo tik gyvūnuose, išsivadavusiuose iš kirmino formos.

Smulkiau ištyręs daugybę tipiškų gyvūnijos pasaulio bjaurūnų pavyzdžių, V. Solovjovas nustatė tris pagrindines bjaurumo priežastis: pirma, smarkiai išsivystę materialūs potraukiai, kaip antai kirminų ir gyvačių; antra, aukštesniosios klasės neišvengtas pirmykščių organizmų bjaurumas, kaip matyti iš sraigių ir banginių; be to, čia reikia pridurti ir gyvūnus, kurie deformuojasi veikiami dirbtinių sąlygų, pavyzdžiui, šėrimas (nupenėtas paršas); trečia, aukštesniųjų formų menkumas dėl nelaikšiškumo. Tokios rūšies bjaurūno tipas yra beždžionė, kurios organizme matome aukštesniosios lyties, t. y. žmogaus, anatominį pirmalaikiškumą, nesiderinantį su gyvuliškumo liekanomis. Visas tris priežastis galima sutraukti į vieną jau minėtą priežastį, būtent į tai, kad materija priešinasi idėjos įkūnijimui įvairiose pasaulio vyksmo pakopose.

Tirdami įvairias grožio apraiškas gyvūnijos pasaulyje, iš tikrųjų nustatome priemones ir būdus, kuriais idealas įveikia materijos pasipriešinimą.

Pasaulio kūrėjas, pasak V. Solovjovo, norėdamas nuo amorfinių gyvių neišvaizdumo prieiti prie aukščiausiųjų gyvūnų lyčių, juos turėjo ilgai dailinti. „Taigi iš pradžių grožis gyvūnuose pasireiškia išorėje, nesusijusioje su gyvo padaro kūnu. Taip esti su kriauklėmis, perlais, koralais, jų organizmai sukuria grožį tik kaip neorganines apaugas, kuriomis apsivelka kaip savo šarvu, o ne savo paties forma" (VI, 66).

Aukštesnėse pakopose gyvybės ir grožio ryšys nėra toks paviršutinis, kaip tuo galime įsitikinti iš vabzdžių. Drugelio sparnai yra neatskiriamos jo organizmo dalys. Čia idealas veikia gamtą giliau, tačiau dar nepakankamai. Juk „ir pats gražiausias drugelis yra tik sparnuotas kirminas" (VI, 66). Čia gražaus apdaro ir bjauraus kūno atskirumas dar neišnyko, o pas stuburinius, kurie gražūs savo dailiai vilkinčiais kūnais, jo nebeliko.

Reziumuodami pateiksime tokią poetišką V. Solovjovui būdingą ištrauką: „Kosminis menininkas, žinodamas, kad gyvūnų kūno pagrindas yra bjaurus, visaip stengėsi jį paslėpti ir pagražinti. Jo tikslas ne sunaikinti arba pašalinti bjaurumą, bet pasiekti, kad bjaurumas iš pradžių pats apsivilktų grožiu, o paskui ir virstų grožiu. Todėl jis

slaptomis paskatomis, kurias mes vadiname instinktais, verčia pačius gyvūnus iš savo kūno ir kraujo kurti sau gražmenas: ragina sraigę įlįsti į pačios pasistatytą ir išpuoštą kiautą, verčia šlykštų vikšrą įsitaisyti margaspalvius sparnus, o žuvis, paukščius, žvėris — apsitaisyti spindinčiais žvynais, spalvingomis plunksnomis ir puriu kailiu." (VI, 67).

Aukštesnieji gyvūnai ne tiktai gražiomis formomis ir puošmenomis, bet ir visa savo sandara yra puikus gyvybės idėjos, darnios jėgos, „harmoningo dalių santykio ir laisvo viso organizmo judrumo įkūnijimas" (VI, 67). Palypėkime pakopa aukščiau, ir žmogaus organizme, be tobulos gyvybės išraiškos, aptiksime ir naują reiškinį, visiškai skirtingą nuo gyvūno — sąmonę, dvasinę šviesą.

3. GROŽIO OBJEKTYVUMAS GAMTOJE

Grįžkime į gyvūnijos pasaulį ir kiek stabtelėkime prie įrodymo, kurį V. Solovjovas išveda iš Č. Darvino stebėtų faktų, norėdamas įrodyti tikrą grožio buvimą, ir kurį jis laiko svarbiausiu argumentu. Č. Darvinas, pasak V. Solovjovo, įrodęs, kad net gyvūnijos pasaulyje estetiška visai nepriklauso nuo naudingumo. Jis pirmasis „pozityviai pagrindė tikrai idealią estetiką" (VI, 68). Turima galvoj, kad gyvūnai nėra abejingi grožiui. Šį faktą V. Solovjovas išveda iš lytinės atrankos, kurią stebėjo Č. Darvinas.

Gyvūnų gyvybė turi dvi funkcijas: pirmoji — maitinimasis, antroji — dauginimasis. Antroji funkcija atliekama per lytinį potraukį, kylantį abiejų lyčių gyvūnams. Taigi V. Solovjovas lytiniam potraukiui skiria dar didesnį uždavinį. „Tačiau kosminis menininkas,— rašo jis,— naudojosi tuo lytiniu potraukiu, ne tiktai norėdamas išsaugoti, bet ir norėdamas papuošti gyvūnų formas" (VI, 68). Grožis kartais suvaidina didesnį vaidmenį išlaikant rūšį negu fizinis tobulumas. Patinas greičiau nurungs savo varžovus patelės akyse didesniu patrauklumu, negu grubia jėga. V. Solovjovas įrodinėja, pasitelkdamas daugybę pavyzdžių iš Č. Darvino, kaip estetinis motyvas gyvūnijos

pasaulyje neturi kito tikslo. Taip drugeliai vilioja pateles savo sparnų gražumu.

Pasitaiko, kad estetiškumas ir naudingumas turi savo atskirų tikslų. Nemažai drugelių rūšių nutūpę išskleidžia apatines sparnų dalis; tos dalys paprastai esti panašios spalvos į augalo, ant kurio mėgstama tupėti, spalvą. Ir atvirkščiai, viršutinės sparno dalys, kurias patinėlis skrisdamas rodo patelėms, yra išmargintos sodrių spalvų, nors tie raštai visiškai nenaudingi gynybai.

„Tokį pat estetinį polinkį reikia priskirti vabalams (*coleoptera*), kurių sparnai ne tiktai nudažyti blizgančiomis metalinėmis spalvomis, bet dažnai išrašyti dryžiais, rutuliukais, kryžiukais ir kitokiais piešiniais, ir visa tai turi tik matančios rūšys. Aklosios rūšys tokių išgražintų ir išpieštų sparnų neturi" (VI, 71).

Norėdamas atkreipti mūsų dėmesį į tai, koks vaidmuo grožiui tenka kitų gyvūnų, kaip antai varliagyvių, driežų, paukščių ir kitų tarpe, V. Solovjovas pastebėjo visuotinį faktą, nustatytą Č. Darvino, būtent, kad dažniausiai įmantrios patinų puošmenos anaiptol negelbsti jų, bet dargi kenkia jiems: jos trukdo gyvūnui judėti, bėgti arba skristi; maža to, jos įgalina persekioti juos; tad galima daryti išvadą, jog grožis jiems yra vertingesnis už gyvybę.

Vis dėlto V. Solovjovas, netgi remdamasis tokiais faktais, savo išvadomis nesileidžia į tokius kraštutinumus kaip Č. Darvinas, kuris nepasitenkina priskyręs gyvūnams estetinius jausmus, bet pripažįsta jiems dar ir meninės kūrybos pradmenis [1].

Jis daro išvadą, kad grožis nėra subjektyvus žmogaus sąmonės reiškinys, bet objektyvi pačių daiktų savybė. „Pasirodo,— rašo jis,— kad tie patys formų, spalvų ir garsų deriniai, kurie patinka žmogui gamtoje, patinka taip pat ir patiems gamtos padarams" (VI, 73) [2].

[1] „Trumpai tariant, paukščiai, kaip atrodo, turi labiausiai išvystytą iš visų gyvūnų, išskyrus žmogų, estetinį jausmą ir jie pasižymi beveik tokiu pačiu grožio skoniu kaip ir mes".— *Ch. Darwin*. „La descendance de l'homme". (Trad. E. Barbier.) Paris.— P. 388.— Plg. to paties kūrinio p. 97 — apie grožio jausmą; p. 437 — apie paukščio grožio jausmą.

[2] V. Solovjovas niekur nepatikslina, kokios prigimties yra grožio teikiamas malonumas ir kuo jis skiriasi nuo tikrojo estetinio gėrėjimo-

Iš to V. Solovjovas daro išvadą: „Tarus, kad povo uodega yra objektyviai graži (kadangi ji patinka netgi gyvūnams), būtų paika tvirtinti, kad vaivorykštės ar deimanto grožis yra tik subjektyviai žmogiško pobūdžio. Žinoma, jeigu šiuo atveju nėra juntančiojo subjekto, tai nėra ir grožio pajautos: tačiau esmė ne pajautoje, bet savybėje daikto, gebančio žadinti tas pačias pajautas įvairiems subjektams. Tad jeigu apskritai grožis gamtoje yra objektyvus, tai jis *ipso facto* privalo turėti vieną metafizinį pagrindą, privalo įvairiose pakopose ir įvairiais būdais juntamai įkūnyti vieną visuotinę ir absoliučią objektyvią idėją" (VI, 73).

Visa, kas čia išdėstyta, leidžia suvokti V. Solovjovo estetikos pobūdį ir metodą. Rusų filosofas tiria tiktai objektyvų grožį, kurio buvimą nustatome savo kasdienine patirtimi.

Tačiau objektyvus grožis yra išsibarstęs nesuskaičiuojamose savo apraiškose, kurių neįmanoma ištirti, neatradus objektyvaus grožio prigimties ir esmės.

Jau matėme, kad V. Solovjovas, remdamasis savo metafiziniu mokymu apie Absoliutą, grožį apibrėžia kaip „įkūnytą idėją". Tuo jis pasiekia dvigubą tikslą: pirmiausia jis formaliai apibrėžia idėją kaip „besąlygišką sudedamųjų dalių laisvę tobuloje visumos vienybėje", t. y. kaip „tvarką ir darną". Paskui jis nustato grožio prigimtį, per idėją sutapatindamas jį su gėriu ir tiesa, o jų santykį su Absoliutu.

Nubrėžęs metafizinius pagrindus savo estetikos teorijai, V. Solovjovas juos taiko grožio apraiškoms gamtoje, vėliau įjungdamas į tą teoriją dirbtinį grožį, sukurtą žmogaus menu.

Veikale apie grožį gamtoje jis, atrodo, nori paaiškinti savo metafizines koncepcijas. O darbe apie meną, kaip matysime vėliau, jis siekia priversti meną grožiu išgelbėti pasaulį.

---

si. Jis pasiteisina, sakydamas, kad estetikas filosofas neprivalo tyrinėti įspūdžių, kuriuos grožis sukelia juntančiam subjektui. „Savo kūriniuose iš estetikos nefilosofai dažnai neatskiria psichofiziologinių grožio jausmo sąlygų klausimo nuo tikrosios grožio prasmės" (X. 235).

TREČIAS SKYRIUS

GROŽIS MENE

1. BENDROJI MENO PRASMĖ

Veikale apie „grožį gamtoje" V. Solovjovas parodo kosmologinę pasaulio raidą kaip kosminę kovą tarp kūrėjo ir tamsaus pradžios chaoso. Pasaulio siela, jaudinama Logo, sukuria daugybę gražių gamtos formų.

Šios kūrybos tikslas yra dvejopas: bendrasis ir ypatingasis.

„Bendrasis tikslas yra realiosios idėjos, t. y. šviesos ir gyvybės, įkūnijimas įvairiose gamtinio grožio formose, o ypatingasis tikslas yra žmogaus sukūrimas, t. y. sukūrimas tos formos, kuri, greta didžiausio kūniško grožio, pasižymėtų ir didžiausia šviesa, ir gyvybe, kurias vadiname „sąmone" (VI, 73). Žmogus per sąmonę užima vietą tarp veikiančiųjų ir tęsia kosminio kūrėjo darbą. Kadangi V. Solovjovas žiūri į pasaulio raidą ir pažangą kaip į estetinės problemos sprendimą, tai žmogus, pasak jo, dalyvaudamas tame vyksme, sąmonės dėka sukuria gražių dalykų, kuriuos mes vadiname menu.

Norėdamas tęsti pasaulio atpirkimą per meną, žmogus visų pirma turi pažinti besąlygiško grožio sąlygas, taip pat gamtoje esamo grožio ydas. Prisiminkime, kad grožis V. Solovjovui — tai idėja, įkūnyta materijoje, „absoliutus visos būties solidarumas, Dievas, viskas visuose" (VI, 81), tai teigiama visybė. Tokios visybės įgyvendinimas ir realios idėjos esamumas materijoje „visų pirma suponuoja giliausią ir glaudžiausią abiejų būčių — vidinės arba dvasinės ir išorinės arba materialiosios — ryšį. Iš šio ryšio atsiranda trys besąlygiško grožio požymiai: pirmas, „dvasinės esmės materializacija"; antras, „visiškas materialaus turinio sudvasinimas"; trečias, „dviejų tokių reiškinių nenutrūkstama jungtis" (VI, 82).

Ištyręs grožio apraiškas gamtoje, V. Solovjovas nerado nė vieno iš trijų jam būdingų požymių. Dvasinė esmė, arba idealusis elementas, čia užgožiamas ir konkrečiai išreiškia tiktai pačias elementariausias Absoliuto apraiškas. Taigi šviesa mums primena idealiojo elemento skvarbumą bei nesvarumą; augalas sužadina mintį apie materiją, besiveržiančią į gyvybę, gražūs gyvūnai parodo mums gyvybinių jėgų stiprumą ir t. t.

Materialiojo elemento sudvasinimas mums irgi atrodo paviršutinis; toks, pavyzdžiui, yra piktas ir žiaurus, bet gražios išorės žvėris. Idealusis elementas sutramdo tamsiąsias gamtos jėgas, bet jų nepakeičia. „Bet ta pergalė paviršutinė ir negalutinė, nes grožis gamtoje tėra tik skraistė, apgobianti piktą gyvenimą, bet jo nepakeičianti" (IV, 78).

Gamtos grožio amžinumas iš esmės pasitvirtina tiktai giminėje ir rūšyje, o ne atskiruose individuose.

Atsižvelgdamas į šiuos tris pagrindinius gamtos grožio trūkumus, V. Solovjovas kelia tris uždavinius meninei kūrybai: „Pirma, tiesioginė objektyvizacija tų giliausių vidinių idėjos savybių, kurių gamta nepajėgia išreikšti. Antra, gamtinio grožio sudvasinimas ir tuo, trečia, individualių jo apraiškų įamžinimas. Tai — fizinio gyvenimo sudvasinimas" (VI, 84). Todėl V. Solovjovas šitaip apibrėžia meno kūrinį: „Kiekvienas juntamas bet kurio daikto arba reiškinio pavaizdavimas savo galutinės būklės požiūriu arba būsimojo pasaulio šviesoje yra meno kūrinys" (VI, 85). Meninei kūrybai pavyks išspręsti savo tris uždavinius, nurodytus aukščiau, tiktai kosminės raidos pabaigoje — tik tuomet iškils menas. Vis dėlto ir dabar dailiesiems menams nestinga nei gilios reikšmės, nei aukštos prasmės, nes jie sudaro pereinamąją grandį tarp gamtinio grožio ir būsimojo meno.

Dabartiniame mene V. Solovjovas mato absoliutaus grožio prodromus, kuriuos laiko įkvėptomis pranašystėmis [1].

[1] Rusų literatūroje V. Solovjovas labiausiai vertina F. Dostojevskį, laikydamas jį būdingu absoliutaus meno pirmtaku. F. Dostojevskio kūriniai, pasak jo, nėra vergiškas gyvenimo vaizdavimas, kaip L. Tols-

Šiuolaikiniame mene yra trys grožio pirmalaikiškumai:

I. Tiesioginis arba magiškasis pirmalaikiškumas, atsirandantis dėl to, kad vidinės mūsų sielos pajėgos, „susivienijusios su daiktine tikrove ir idealiuoju pasauliu, įveikia visas materialiąsias kliūtis ir atsiskleidžia gražiais garsais muzikoje ir gražiais žodžiais lyrikoje" (VI, 88). Pagrindinis šių dviejų menų požymis yra išorės ir vidaus sąjunga bei darna, t. y. būtybės veržimasis į būties pilnatvę. Mat „per muziką ir lyriką menininkas pakyla į būties aukštumas, aprėpia amžiną visų reiškinių grožį, taip pat visos būties tiesą" (VI, 236—237).

II. Tarpinis pirmalaikiškumas, sąlygojamas tokio grožio, yra toks, kuriuo remdamasis, menas įterpia idealią gyvenimo tikrovę į gamtos reiškinius ir įgyvendina ją, vaizduodamas tuos reiškinius, tačiau be ydų ir idealizuotus. Visi plastiniai menai priklauso šiai kategorijai. Pavyzdžiui, architektas, kai kurių kūnų linijose įžvelgia idealių formų pergalę prieš materijos svorį, pergalę, kurią vėliau jis pats įkūnija tobulomis formomis. Skulptorius, idealizuodamas žmogaus kūno grožį, padaro pradžią šio kūno sudvasinimui būsimajame pasaulyje. Dailininkas peizažistas sukoncentruoja idealius sudėtingų gamtos reiškinių bruožus, apvalydamas juos ne tiktai nuo bet kokių materialių atsitiktinių požymių, bet ir nuo trijų matmenų [1].

Religinis dailininkas idealizuodamas vaizduoja žmoni-

---

tojaus kūriniai, nei jo idealizacija; tačiau šis didis romanistas kūrė gyvendamas, stebėdamas gyvenime ir gamtoje įsikūnijusį Dievą.

Kai kurie rusų lyrikai irgi yra tokie pirmtakai-pranašai: Tiutčevas mano, kad gamta turinti sielą, kurios grožį jis apdainuoja lyg tikrą ir skelbia jos nemarumą. Kiekvienos būties šaltinio jis ieško tamsiajame chaose. A. K. Tolstojus meno tikslu laiko tam tikrose formose juntamą Absoliuto įkūnijimą. Polonskis yra amžinojo moteriškumo dainius. Pagaliau A. Puškinas, kuriam V. Solovjovas priskiria nuojautą, kad grožis tėra juslinė gėrio ir tiesos forma.

[1] V. Solovjovas tapyboje vertina kaip tik tai, ką realistai laiko trūkumais. Gaila, kad rusų filosofas niekur neišplėtojo šios originalios minties.

jos istorijos įvykius, atskleidžiančius mums aukštesniojo gyvenimo prasmę.

III. Tarpinis pirmalaikiškumas, atsirandantis iš kontrasto tarp idealo ir tikrovės. Šis kontrastas gali pasireikšti įvairiai, visų pirma tuo, kad tikrovė, nors ir atrodo mums graži ir tobula, vis dėlto yra labai tolima nuo siektino absoliutaus idealo. Tai matome antikinėje epopėjoje: Achilas, Hektoras, Priamas, Agamemnonas ir kiti didvyriai yra gražūs, tačiau jie nėra tikroviški žmonės, o jų veiksmai nėra tikrai žmogiški. Todėl jie, būdami tik netapati idealo išraiška, yra pasmerkti žūti.

Tas kontrastas tarp idealo ir tikrovės dar akivaizdesnis tragedijoje, kurioje herojai, jo veikiami, žūva nuo idealo ir tikrovės neatitikimo.

Atvirkščiai, komedijoje idealas yra priešpriešinamas tikrovei ta prasme, kad komedijai svarbiausia išreikšti tuos gyvenimo bruožus, kurie neturi nieko bendra su grožiu, o, be to, dar ir todėl, kad žmonės, gyvenantys tokį gyvenimą, yra tuo patenkinti [1]. Toks yra pagrindinis bruožas, skiriantis komediją nuo tragedijos.

V. Solovjovas komediją apibrėžia kaip „neigiamą gyvenimiško grožio pirmalaikiškumą, pasireiškiantį tipišku antiidealios, savimi patenkintos tikrovės vaizdavimu ir pasitenkinimu ta tikrove" (VI, 87). Tuo V. Solovjovas papildo savo mintis apie idealo paankstinimą ir jo užuomazgas šiuolaikinio meno kūriniuose: plastiniuose menuose dominuoja teigiami bruožai, o literatūroje (išskyrus lyriką) — neigiami. Tai yra todėl, kad plastiniuose menuose dirbama prie juntamų arba kūniškų formų, kurių grožį geriau yra išreiškusi pati gamta ir kurios nereikalauja idealizacijos pastangų. O literatūra, atvirkščiai, paprastai turi reikalo su tolimesniais idealui dalykais, būtent, doroviniu ir visuomeniniu žmonių gyvenimu. Gražaus kūno skulptūra nereikalauja pranašiško įkvėpimo ar kūrybinio genijaus, o to būtinai reikia norint pavaizduoti žmogaus tobulumą arba idealią visuomenę poezijoje.

[1] Komedijos herojai, pasak V. Solovjovo, pasitenkina prozaišku gyvenimu, tačiau kai kada nukenčia nuo tokio gyvenimo. Kaip tik tai ir kelia juoką.

2. PAGRINDINĖS IŠSKIRTINĖS MENO KRYPTYS

V. Solovjovas, tirdamas meną *sub specie aeternitatis*, savo metafizinėje estetikoje nesidomi specialiai estetinėmis kategorijomis ir įvairiomis kryptimis, pasireiškiančiomis per meno kūrinius. Jis pasitenkina tuo, kad atmeta pagrindines sroves, iškraipančias meno prigimtį arba neigiančias eschatologinį jo pobūdį.

V. Solovjovas mano, kad meno idealas — tai grožis, įkūnyta idėja ir kad tą idealą sudaro dvasios ir materijos sintezė. Grubusis realizmas jam yra idealo ir dvasios neigimas; jis smerkia ir misticizmą, į kurį žiūri kaip į materialiojo elemento neigimą, ir estetizmą, kaip nesuderinamą su svarbiausia meno užduotimi.

Įvairios mintys, filosofo pareikštos vienur ar kitur, padeda mums nusakyti jo nuomonę šiuo klausimu.

Grubiuoju realizmu V. Solovjovas visų pirma laiko vadinamąją mėgdžiojimo teoriją, t. y. meną, apsiribojantį aklu gamtos kopijavimu, antra, utilitarizmą, skirtą tenkinti tik gyvybinius poreikius, t. y. srovę, vertinančią meno kūrinius pagal jų teikiamą naudą.

Kadangi toks menas nevertas rimtų diskusijų, todėl mūsų filosofas pasitenkina nurodydamas, kad vergiškas gamtos mėgdžiojimas yra beprasmiškas, juoba neįmanomas kai kuriuose meno kūriniuose. „Kokie gi gamtos reiškiniai atsispindi Bethoveno sonatose?" (VI, 73). Kai dėl utilitarizmo, tai V. Solovjovas mano, kad jo trūkumai akis bado, ir todėl nėra jokio reikalo jį paneigti.

Apie grubųjį realizmą V. Solovjovas užsimena, tik norėdamas išryškinti savo mintis, kadangi tam tikru požiūriu jis pats yra realistas, nes, kaip matėme, į grožį jis žiūri kaip į objektyvią tikrovę, o menas, jo nuomone, turi realiai veikti žmones ir gyvenimą.

Kaip netrukus pamatysime, mūsų mąstytojas išplėtoja šį teiginį, puldamas estetizmą.'

„Kraštutinė grubiojo realizmo priešingybė yra ekstaziškas stebėjimas dievybės, nugręžiančios žmogų nuo materialiosios gamtos ir sunaikinančios jo laisvąją veiklą" (III, 212).

V. Solovjovas šią srovę vadina misticizmu ir teigia, kad ji nėra priimtinesnė už materializmą, nes menas nesuderinamas su tokiu besąlygišku padalijimu į materiją ir dvasią. Šios dvi atskiros sistemos neturi pakankamo pagrindo, leidžiančio formaliai apibrėžti grožį kaip „visišką dalių laisvę tobuloje visumoje".

Iš tikrųjų „materialistinis realizmas, teigiantis gamtą esant be Dievo, vaizduoja ją kaip mechanizmą be dvasios, be priežasties ir be tikslo, t. y. kaip daugį; antra vertus, misticizmas, atskiriantis Dievą nuo gamtos, pastarąją vaizduoja kaip bergždžią abstrakciją arba visa sugeriantį abejingumą" (III, 212). Taigi tiek viena, tiek kita teorija prieštarauja pilnutiniam grožiui.

V. Solovjovas skiria šiek tiek daugiau dėmesio estetiniam separatizmui, t. y. estetizmui, besivadovaujančiam šūkiu „Menas menui". Grubiojo realizmo ir utilitarizmo postulatuose, atmetančiuose meną kaip bergždžią žaidimą ir niekinančiuose gražų idealą kaip pigų blizgutį, V. Solovjovas randa dalelytę tiesos ta prasme, kad grožis turi siekti veiksmingo tikrovės pagerinimo.

Tačiau, puldamas estetizmą, V. Solovjovas vis dėlto pripažįsta, kad meninė kūryba turi savo sritį ir atitinka ypatingą žmogaus sielos polinkį. Jis pripažįsta meno autonomiją, tačiau neigia tai, kad menas galįs atsiskirti nuo bendrosios žmonių veiklos, tarsi neturėdamas jokio ryšio su žmogiškojo gyvenimo klausimais ir tikslais. Šis estetinis atskirumas, V. Solovjovo manymu, remiasi įsitikinimu, kad istorinė žmonijos raida mums nepažini, o jos tikslas — neprieinamas sąmonei; noras tam pritaikyti meną — neįmanomas uždavinys [1]. Žinoma, tiksli galutinio pasaulio būvio sąvoka mums neprieinama, ir, be kita ko, nereikalinga. Juk, norint dalyvauti istorijos raidoje, mums gana žinoti bendrą tos raidos sąvoką ir kryptį.

Istorija mums rodo tą nuoseklią raidą —„nuo kanibalizmo iki filantropizmo, nuo nusikalstamumo iki teisėtumo, nuo priešiško grupuočių separatizmo iki visuotinio solidarumo. Visa žmonija susiburia, visuotinės vienybės ir

[1] V. Solovjovas neginčija teiginių, kuriuos estetizmas ima iš meninės kūrybos metodo ir įkvėpimo laisvės, atvirkščiai, jis, kaip matysime vėliau, netgi patvirtina juos.

solidarumo suvokimas išauga ir sustiprėja aplink galingą krikščioniškos kultūros centrą". (VII, 72).

Kiekvienas žmogus pajėgia suvokti tą raidą ir, įvertindamas kiekvieną veiksmą savo protu ir sąžine, gali nustatyti netgi būtį, logiškai tinkamą bet kuriame gyvenimo bare.

V. Solovjovas nemato jokios priežasties, leidžiančios atskirti meną nuo šios visuotinės raidos ir surasti jam atskirą tikslą.

„Nebėra daugiau meno menui, bet yra menas, padedantis pasiekti gyvenimo pilnatvę — grožį — ir ją turi savyje ne kaip kažką svetima, bet kaip glaudžiai susieta slaptais ryšiais su visu gyvenimu" (VII, 74).

Pirmasis žingsnis į tikrą ir teigiamą estetiką, pasak V. Solovjovo, yra estetinio separatizmo sunaikinimas, o toliau — meninės kūrybos įjungimas į visuotinį pasaulio vyksmą.

Dorovės klausimas mene siejasi su estetizmo klausimu. Jį sprendžiant, paprastai skiriami du aspektai: estetinė dorovinių veiksmų vertė ir dorovinis meno tikslas.

V. Solovjovas nenagrinėja šio klausimo atskirai, tačiau paaiškina mums abu problemos aspektus, iš visuotinio principo tiesiogiai išvesdamas, kad grožis nėra juslinis gėrio ir tiesos pavidalas. Dorovinių veiksmų tyrumas — tai grožio viršūnė, nes jie sunaikina chaotiškąjį elementą, būdingą doroviniam bjaurumui.

Dorovinė menininko veikla, V. Solovjovo nuomone, apsiriboja vienu tikslu — Grožiu (IX, 325), o meno esmė glūdi ne mokymuose, bet įkvėptose pranašystėse (VI, 84). Tokių spėjimų palaikomas, menininkas turi visas savo pastangas skirti vien grožiui ir tada jis sukurs „kūrinius, nesikertančius su tiesa ir gėriu" (IX, 325). Taip, atrodo, išlaikoma įkvėpimo laisvė ir meno bei dorovės harmonija [1].

[1] V. Solovjovas pažymi glaudų meno ir dorovės ryšį ne tiktai meninėje kūryboje, bet ir visame menininko gyvenime. Tragiška Puškino ir Lermontovo, dviejų didžiausių rusų poetų, mirtis jam atrodė esąs neišvengiamas padarinys didžiulės nesantarvės, susidariusios tarp tauraus jų poetinio įkvėpimo ir kasdieninio gyvenimo menkumo. (Судьба Пушкина.— Т. 10.— С. 33; Лермонтов.— Т. 9.— С. 348).

Kas teigia, kad meno kūriniai nesiderina su gerumu ir teisybe ir yra tiktai netikri blizgučiai, neverti tikro meno vardo, lengvai pritars šiam principui. „Kuo meno kūrinys artimesnis tikrajam gerumui, garbiam dieviškumui, tuo daugiau jis priartina mus savo galia prie išsivadavimo nuo bet kokių kančių ir mirties. Tačiau riba, skirianti tikrąjį grožį nuo jo priešingybės — melagingo ir glebaus meno, įamžinančio kančios ir mirties valdžią — susiaurėja. Dangaus karalienė, šviečianti saulės rūbais, yra pasirengusi atskleisti tiesą, pagimdydama Žodį,— ir štai praamžis žaltys jau kaupia savo jėgas, norėdamas apipilti mergelę šmeižto ir apgaulės — tiesos priešingybių — nuodais." [1]

Taigi V. Solovjovas nėra moralizuojančiųjų meno krypčių šalininkas [2]. Vis dėlto, pasak jo, menas yra vienodai glaudžiai susijęs ir su dorove, ir su aukščiausiu visos kūrybos tikslu.

Atėmus iš meno abu šiuos tikslus, jis virsta neigiamųjų jėgų faktoriumi pasaulio raidoje.

3. PILNUTINIS MENAS

Dievas, žmogus ir gamta — štai, pagal V. Solovjovo filosofiją, trys pagrindiniai vieningos ir pilnutinės krikščioniškos idėjos sandai. Taigi visos klaidingos meno srovės ir visos klaidos, tiek teologinės, tiek buitinės, atsiranda iš šių trijų sandų, sudarančių vieną ir tą patį vienį, išskyrimo.

Iš tikrųjų grubusis realizmas skiria visą savo meninę kūrybą išoriniam arba materialiajam pasauliui perteikti, nė kiek nesirūpindamas dvasiniu ir Dievo pasauliu. Atvirkščiai, misticizmas niekina materialiąją gamtą. Pagaliau estetizmas savo pagrindu ir tikslu laiko savąją kūrybą, t. y. žmogaus kūrybą. Tad filosofinis pilnutinio meno pagrindas turi būti krikščioniškoji idėja visa savo pilnatve. „Ši idėja,— mums sako V. Solovjovas,— teigia dieviškojo elemento įkūnijimą gamtos gyvenime ir neša tikė-

[1] *Соловьев В. С.* Поэмы.— М., 1900.— 3-е изд.— Т. 10.— Предисловие.

[2] V. Solovjovas savo kritiniuose svarstymuose teigia, kad poezijoje moralizuojantieji, politiniai ir patriotiniai motyvai turi maža vertės.

jimą Dievu, Žmogumi-Dievu ir sudievinta materija" (III, 213).

Tikėjimas Žmogumi-Dievu remiasi žmogaus prigimtimi, sugebančia jį iškelti iki dieviškos tobulybės, ir Dievo įsikūnijimu žmogiškame Kristaus asmenyje. Tikėjimas sudievinta materija, aiškina V. Solovjovas, atsiranda iš tikėjimo Dievu kaip antgamtiniu gėriu. „Besąlygiškai tikėdami Dievą, turime sutikti, kad jo pasirodymas ir veikla nesiriboja vien subjektyviu mūsų būviu; turime pripažinti teigiamą dievybės pasirodymą išoriniame pasaulyje, taip pat pripažinti tikėjimo objektyvumą". Apriboti Dievo veiklą vien doroviniu žmogaus sąmoningumu — tai neigti Dievo pilnatvę ir begalybę, t. y. neigti tikėjimą Dievu (III, 211). Atvirkščiai, tikėti Dievą kaip begalinį gėrį —„reiškia išpažinti objektyvų jo įsikūnijimą ir pripažinti jo vienybę su dvasine ir kūnine mūsų prigimtimi, su gyvomis išorinio pasaulio būtybėmis, taip pat pripažinti materialiąją gamtą, vertą Dievo įsikūnijimo joje, o tai reiškia tikėti materijos šventinimu ir dievinimu" (III, 211—212).

Pilnutinis menas, atsiradęs iš tokių pažiūrų, yra įsivaizduojamas visų pirma kaip tobula organiška formos ir turinio vienybė.

Visa meninė žmogaus veikla apima dvi sritis, būtent techninius ir dailiuosius menus. Techniniuose menuose, labiau materialiuose ir buitiškesniuose, vyrauja vidus, turinys; dailiuosiuose menuose, labiau idealiuose, pagrindinį vaidmenį vaidina formos grožis.

Idealiai gražūs paveikslai, sukurti dailiųjų menų, nėra pilnutis grožis, „nes jų vidus yra atsitiktinis ir neapibrėžtas, tuo tarpu kai grynam ir pilnutiniam grožiui vidus, tai yra turinys, yra tiek pat reikalingas, kiek ir forma, ir abu šiuos elementus reikia apibrėžti kaip būtinus ir amžinus". Toks grynas grožis egzistuoja tik idealiame antgamtiniame pasaulyje.

Meninė veikla, kurios tikslas — idealusis pasaulis, tai — mistika [1]. V. Solovjovo apibrėžimu, tai ir yra aukščiausia meninės kūrybos pakopa.

[1] Negalima painioti mistikos su misticizmu, apie kurį kalbėta anksčiau.

Mistika, teigia jis, savo skaidriu aiškumu atsako į meno reikalavimus. Menas ir mistika turi tokias bendras ypatybes: pirma, tą patį pagrindą, jausmą (o ne sąmonę ar valią); antra, tas pačias priemones, būtent vaizduotę ir fantaziją (o ne svarstymą ar išorinę veiklą); trečia, tą patį vaisingumo šaltinį — ekstazinį įkvėpimą (o ne metodinį pažinimą) (I, 264).

Pagal V. Solovjovo estetiką, techniniai, dailieji menai ir mistika susilieja viename pilnutiniame mene [1].

4. MENAS IR RELIGIJA

Aukščiausią pasaulio tikslą — teigiamą visybę — galima pasiekti, anot V. Solovjovo, tiktai per grožį. Gėrio ir tiesos įdiegimo neužtenka, nes nei gėris, nei tiesa nepajėgia sutramdyti fizinio savanaudiškumo, t. y. materijos nelaidumo, netgi pakylėtos iki aukščiausio lygmens. Tarkime, gėris užvaldė visą žmoniją. Ar gėris tuo atveju, kai chaotiški elementai įstengia sunaikinti šitą idealią visuomenę, yra kas nors daugiau, nei subjektyvi žmogaus būsena? Žmogui neužtenka despotiškai pavergti materiją, nes dėl to gėris nepasidaro pilnutinis. „Jei dorovinė tvarka, siekdama savo tobulumo, turi remtis materialiąja būtimi kaip savo egzistencijos pagrindu, tai ji privalo įjungti tą pagrindą kaip savarankišką etinio veiksmo dalį, čia virstančia estetine dalimi, nes materialioji būtis gali būti įvesta į moralinę tvarką, tiktai ją pakeitus, sudvasinus, t. y. tiktai pavertus ją grožio forma" (VI, 77). Tad galime padaryti išvadą, kad žmogus-kūrėjas, pajėgus įvykdyti tokį pakeitimą, turi būti antgamtiškos galios. „Reikia turėti ryšį su pasauliu — jį mylėti, užjausti jo kančias, būti gailestingam ir suprasti slapčiausius jo jausmus. Tačiau norint pakeisti pasaulį, reikalinga a n t g a m t i š k a j ė g a" (III, 190). Čia prieiname estetinės ir religinės problemos sąlytį.

Jau antikos laikais meną siejo su religija, nors ir nesąmoningai. Menas tuo metu dar nebuvo atsiskyręs nuo tikėjimo.

[1] V. Solovjovas plačiau neišplėtojo pilnutinio meno sąvokos.

Krikščionių pasaulyje ligi pat Renesanso religija irgi vyravo mene. Tuo laikotarpiu menas atsiskyrė nuo tikėjimo ir tolydžio suklestėjo iki mūsų dienų.

V. Solovjovas mano, kad tiek religinis antikos menas, tiek grynai formalusis dabartinių laikų menas yra riboti ir todėl negali vykdyti savo aukštų funkcijų.

Pilnutinis menas užmegs laisvą ryšį su religija. Poetai ir menininkai vėl taps žyniais ir pranašais, tačiau kilnesne prasme: „Ne tiktai religinė idėja viešpataus jiems, bet ir jie patys sąmoningai viešpataus ir valdys jos žemiškus įsikūnijimus" (III, 190).

Jei lig šiol menui dar nepavyko sukurti aukštesnio pobūdžio tikrovės, tuo kaltas ne tiktai jis vienas, bet ir jo aplinka. „Tarkime,— sako V. Solovjovas,— kad genialiam poetui didžiame savo kūrinyje pavyktų tobulai pavaizduoti tikrai dvasišką gyvenimą, įdiegiantį absoliutų idealą, toks šedevras mūsų aplinkoje tebūtų viliojantis miražas bevandenėje dykumoje, kuris sužadina mūsų dvasinius norus, bet nenumalšina jų" (VI, 30).

Žinoma, V. Solovjovas, žiūrėdamas į tikrovės pakeitimą kaip į meno tikslą, laukia iš ateities geresnės visuomeninės aplinkos, imlesnės išganingai meno įtakai ir kartu palankesnės jos suklestėjimui. Kaip tik šia mintimi jis baigia savo darbą „Bendroji meno reikšmė": „Suprantama, estetinės kūrybos ateitis priklauso nuo bendrosios istorijos eigos, nes menas — tai idėjų įgyvendinimas, o ne jų sumanymas" (VI, 90).

Menas, suderintas su religija, suklestės laisvoje Bažnyčios ir Valstybės sąjungoje. Tas išsvajotas laikotarpis atves į visišką grožio įgyvendinimą ir tobulybės viršukalnę.

KETVIRTAS SKYRIUS

ĮKVĖPIMO TEORIJA

Idealūs vaizdai, kuriuos menininkas vaizduoja savo kūriniuose, nėra nei paprastas konkrečių tikrovės reiškinių mėgdžiojimas, nei bendrinės ir abstrakčios sąvokos. Taigi, pasak V. Solovjovo, tikrasis bet kokio meno šaltinis — tai ne išoriniai reiškiniai ir ne menininko mintys, bet autonomiškas ir transcendentalus amžinųjų idėjų ir pilnutinio grožio pasaulis. Menininkas tas idėjas pasiekia ne mąstymu, o išvysto jas tiesiogiai per nuojautą arba intelektualinę kontempliaciją. Idėja, suvokta nuojauta, pasižymi ir individualumu, ir bendrumu, tuo tarpu kai abstrakti sąvoka pasižymi tiktai visuotinumu, o atskiras konkretus reiškinys — tiktai individualumu. Tad nuojauta arba kontempliacija yra meno ir filosofijos šaltinis. Filosofija — tai pilnutinis pažinimas, kurio „objektas lieka tiek už laikinų reiškinių, tiek už protinių ir abstrakčių sąvokų ribų" (I, 319).

Menas iš esmės skiriasi nuo filosofijos tuo, kad jis siejasi su atskiromis idėjomis nepaisant jų ryšių su visuma, o filosofijos objektu yra ne viena ar kita idėja, bet visas idealusis pasaulis, t. y. visa idėjų su abipusiais ryšiais visuma „kaip objektyvi Absoliuto išraiška" (I, 319). Kadangi idealusis pasaulis (Kosmas) aprėpiamas tiktai absoliučiu pažinimu, filosofija apsiriboja tik kai kurių pagrindinių idėjų pažinimu, tai menas per atskiras nuotrupas parodo visą idealo periferiją. Filosofija susistemina idėjas, gautas abstrahavimu, o menas jas išplėtoja ir suteikia joms kūną materialiame pasaulyje.

Kadangi nuojauta veikia nepriklausomai nuo žmogaus valios ir, be to, kiek neįprastai, reikėtų save paklausti, kokia būtent priežastis verčia suvokti idėjas.

Atsakymas išplaukia iš pažiūrų visumos, kurią V. Solojovas susidarė apie idėjos prigimtį. Žinome, kad idėjos gaubia idealias ir transcendentines būtybes, kurių veikla atskleidžia jų prigimtį. „Jei tikrasis išorinių reiškinių pažinimas priklauso nuo išorinių būtybių arba daiktų poveikio mums, tai ir tikrasis transcendentinių idėjų pažinimas, kitaip tariant, protinė kontempliacija, turi priklausyti nuo vidujinio idealų ir transcendentinių būčių poveikio mums" (I, 320). Toks idealios būties poveikis sužadina mumyse stebimąjį pažinimą, o paskui ir idealių formų kūrybą. Būtent tai V. Solovjovas vadina įkvėpimu.

Įkvėpimas atitveria žmogų nuo įprastinės aplinkos, priverčia palikti įprastinį būvį tam, kad pagautas ekstazės iškeltų jį į aukščiausias sferas. Tad įkvėptas menininkas virsta jungtimi tarp materialaus ir idealaus pasaulio. Norėdamas atlikti kilnią tarpininko užduotį, menininkas turi įveikti bet kokį šių dviejų pasaulių priešiškumą, kad jo siela tobulai derintųsi su visata [1].

Be to, menininkas turi sutelkti visas jėgas vienam atskiram reiškiniui ir „pažinti besąlygišką jo vertę, tirti jame ne bet ką, o visa ko židinį, vienintelį Absoliuto atspindį. Mat ne tiktai kiekvienas daiktas yra visumoje, bet ir visuma glūdi kiekviename daikte" (VI, 212). „Panteizmas, aiškina V. Solovjovas, ištirpdo Absoliute kiekvieną atskirą būtį ir net patį Absoliutą vaizduoja kaip indiferenciją. Atvirkščiai, tikra meninė kontempliacija atpažįsta Absoliutą individualioje būtyje, bet nesunaikina individualumo, o tik dar labiau jį sustiprina." (VI, 213). Meninė veikla, kurios dėka išnyksta idėjos ir materijos, dvasios ir kūno priešprieša, V. Solovjovo nuomone, yra dieviškosios kūrybos vaizdas. Pastaroji „sunaikina priešpriešą ir parodo Dievybę kaip tobulos vienybės pradą" (VII, 144).

Taip metafiziškai aiškina V. Solovjovas įkvėpimą. Vis dėlto žymusis filosofas buvo menininkas. Ir nors jis metodiškai ir išsamiai nenagrinėjo įkvėpimo, tačiau mums paliko pastabų tiek jo objekto, tiek psichologijos klausimais savo kritiniuose straipsniuose. Bet reikia pasakyti,

[1] V. Solovjovas nepatikslina, kokia tos menininko užduoties esmė.

kad jo mintys, nors ir gana bendro pobūdžio ir liečia visą meną ištisai, vis dėlto yra daugiau skirtos poezijai.

Meno ir įkvėpimo objektą sudaro grožis pasaulio reiškinių, suskirstytų į tris kategorijas: pirma, dorovinės sielos grožis, antra, meilės jausmo grožis ir, trečia, gamtos grožis.

Žmogui būtini sugebėjimai siekiant to grožio priklauso nuo tam tikrų materialių, fiziologinių, taip pat nuo idealių dvasinių sąlygų. Tokie sugebėjimai vadinami dovana, talentu arba genijumi, o jų veiksminga apraiška — įkvėpimu.

V. Solovjovas pagrįstai ieško psichofiziologinės įkvėpimo priežasties pasąmonės sferose. Jose slypintys lobiai atskleidžiami ne galvojimu ar valia, bet sielos jauduliais, kuriems palankias sąlygas sudaro kai kurios išorinės arba materialios aplinkybės, kaip antai vienatvė, vieta, metų laikas ir kt.

Antra būtina sąlyga menininkui yra vidinė ramybė: „Turi nutilti gyvybiniai poreikiai, nurimti juslinių įspūdžių nuožmumas tam, kad menininkas įstengtų suvokti Dievo žodžius ir šviesesnių dienų vizijas" (IX, 303). Įkvėpimas ne tiktai ištrykšta į dienos šviesą iš pasąmonės gelmių, iš joje slypinčio lobyno, bet ir sustiprina jausmus ir sielos galias. Tuomet menininkas dvasiškai regi visatos paslaptis.

Įkvėpimas, be kita ko, nušviečia daiktus kita šviesa. Menininkas, pagautas įkvėpimo, vienu žvilgsniu aprėpia visus daiktus su vidiniais jų ryšiais, nutraukia išorinę atsitiktinumų grandinę ir išryškina įvykius nauja vidine gilesne prasme. Įkvėpimas, kadangi jis nepriklauso nuo menininko valios, yra visiškai gaivališkas. Įkvėpimo gaivališkumas yra atvirkščiai proporcingas valios laisvei ir neturi nieko bendra su ja. „Tikrąją įkvėpimo laisvę lemia pasyvumas, grynojo proto galimybės ir valia. Čia laisvė visų pirma priklauso tiems poetiniams įvaizdžiams, mintims ir garsams, kurie savaime užplūsta sielą, pasirengusią juos priimti" (IX, 306). Kai menininką pagauna įkvėpimas, atveriantis jam naują pasaulį, jo siela tampa didžiausia šio pasaulio galybe. Ypač svarbų įkvė-

pimo vaidmenį poezijoje V. Solovjovas apibrėžia taip: „Įkvėptas poetas yra karalius,— sako jis,— ir nepriklauso nuo „liaudies", jai nepataikauja, o kurdamas neprašo niekieno pagalbos ir nepaiso niekieno įsakymų" (IX, 343).

Proto ir valios pasyvumas būsimojo įkvėpimo akivaizdoje nereiškia, kad menininko siela — tuščia.

Meninė kūryba gimsta kilniausiuose sielos sluoksniuose ir sąmonei atsiskleidžia per veiklą poetinių sugebėjimų, „padovanotų iš viršaus, o ne kaip žmogaus proto vaisių" (IX, 343). Menininkas gali pasirengti vaisingesniam įkvėpimui, praturtindamas savo sielą „aukštesne už savąją esme". Taigi įkvėpimas siejasi, nors ir nesąmoningai, su menininko išprusimu ir valia.

Kadangi grožis yra kartu gėris ir tiesa, tad jį galima pasiekti įkvėpimo metu per tam tikrą būties pažinimą ir taip pat per atitinkamą dorovinį lygmenį. Menininkas, pagautas įkvėpimo, tampa pranašu, nes, suvokdamas grožį jo apogėjuje, apimtas tiesos ir besąlygiškos laimės troškimo, jis stebi visybės esmę ir prasmę.

Norėdamas pasiekti didesnio įkvėpimo, menininkas turi mokėti atsisakyti mažesnių džiaugsmų:

1. „Stipriausia grandinė, prirakinanti mus prie savanaudiškos laimės — lytinė meilė" (IX, 258). Tačiau V. Solovjovas nesmerkia meilės, kaip meninės kūrybos kliūties; atvirkščiai, jis mano, kad lytinė meilė yra viena didžiausių meno versmių ir galingas akstinas, skatinantis žmogaus dvasią įgyvendinti dieviškuosius nurodymus. „Meilės jausmo sutelkimas į viena neišvengiamai iškelia begalinės žmogaus asmenybės vertės nuojautą. Tačiau būtų didžiulė klaida į šią nuojautą žiūrėti kaip į realizaciją, nes tai reikštų supainioti kilnią užduotį su veltui teikiama laime" (IX, 258).

Iliuzija, kurios esmę sudaro tai, kad į žmogų žiūrima kaip į būtybę, pasiekusią savo būties pilnatvę, yra ta priežastis, kuri neretai paverčia meilę tuščia apgaule. Norint, kad meilė liktų vaisingas įkvėpimo šaltinis, reikia „pažaboti aistrų siautulį ir suprasti, kad gyvenimo laimė nepriklauso nuo menkavertės asmeninės laimės" (IX, 258).

2. Menininkas turi atsisakyti ir paprastos meilės savo tautai ir tėvynei, kad tikrasis patriotizmas galėtų pražysti

aukštesnėse dvasinėse sferose. Menininkas privalo suprasti, kad „tautos laimė nepriklauso nuo išorinės gerovės, ją reikia nusipirkti vidinių kančių ir pergalių kaina. Tiktai toks patriotizmas derinasi su žmogiškąja pažanga ir yra vertas meninės kūrybos" (IX, 261).

3. Pagaliau menininkas privalo atsižadėti tokio meninio genijaus, kuris siekia nutraukti išorinį pasitikėjimą religijos autoritetu.

Mes žinome, kad V. Solovjovas visada, tiek teoriškai, tiek praktiškai, rodė didelę pagarbą bažnyčios autoritetui. Tačiau jis nepripažino, kad šis autoritetas būtų dvasinio tingumo dingstis. „Bažnyčia neturi būti pagalvė, ant kurios būtų galima snausti, o vidinė nepaliaujamos pažangos į galutinį tikslą jėga." (IX, 265). Geniali dvasia negali pasitenkinti aklu tikėjimu kokiu nors išoriniu autoritetu, dieviškąją tiesą jis turi pasiekti savo paties pastangomis.

Šis atsisakymas nereikalauja nutraukti ryšių su bažnyčia, jis tiesiog „išvaduoja nuo bailumo kai kurių dvasininkų, kurie krikščionybę laiko tradiciniu papročių kodeksu, užuot žiūrėję į ją kaip į pagrindinį žmogaus veiklos principą. Genijus nepriešpriešina savo asmenybės bažnyčios autoritetui, tačiau jis pripažįsta visuotinį principą, kurį bažnyčia irgi turi laikyti savu *„Est Deus in nobis"*. (IX, 264). V. Solovjovas nusprendžia, kad šis principas slypi mistikoje — pačiame aukščiausiame įkvėpimo laipsnyje.

PENKTAS SKYRIUS

KRITINIS V. SOLOVJOVO ESTETIKOS VERTINIMAS

1. V. SOLOVJOVO ESTETIKOS IR MENO POBŪDIS

V. Solovjovo estetika, kaip matėme, yra perdėm metafizinė ir glaudžiai susijusi su religiniais filosofo įsitikinimais. Vienas jo kritikų sako: „Kas priima V. Solovjovo metafizines pažiūras ir mistiką, turi priimti ir estetiką kaip loginę išdavą" [1]. Ir atvirkščiai, kitas jo aiškintojas ir žymus kritikas mano, kad „V. Solovjovas neturi pakankamai aiškios metafizinio pobūdžio idėjos savo estetikai: pastaroji nėra grindžiama metafizika" [2]. Abu teiginiai mums atrodo per daug griežti.

V. Solovjovo estetika nėra paprasta metafizikos išdava, nes estetika apima daugiau nei metafizika. Didesnioji jo estetikos dalis — grožio susidarymas gamtoje ir meno vaidmuo — išplaukia iš jo koncepcijos apie priešiškų elementų — idėjos ir chaoso — kovą. Taigi ar V. Solovjovo metafizika pripažįsta chaosą ir pasaulį esant šalia, ne Dievuje? Filosofo nuomonė šiuo klausimu nėra labai aiški. Vis dėlto remdamiesi kai kuriais pasisakymais ir turėdami galvoje, kad jo metafizika krypsta į panteizmą, turime atsakyti neigiamai.

Kiti fundamentalūs jo estetikos klausimai, kaip grožio apibrėžimas per įkūnytą idėją, grožio tapatinimas su gėriu ir tiesa, įkvėpimo teorija, yra jo metafizinės doktrinos apie Absoliutą ir idėjas išvados.

Mūsų V. Solovjovo estetikos apžvalga yra abstraktaus ir bendro pobūdžio. Kokio nors atskiro klausimo nagrinėjimas neduotų patikimų rezultatų. Tad reikėjo apsiri-

[1] *Радлов Е. Л.* Владимир Соловьев, его жизнь и его доктрина.— СПб, 1913.— С. 256.

[2] *Трубецкой Е.* Op. cit.— Т. 11.— С. 365

boti bendrosiomis V. Solovjovo pažiūromis, vieninteliais, kurias jam tikrai galima priskirti.

Tačiau vienas klausimas mums atrodo neišvengiamas: kas laukia kuriamojo meno pagal V. Solovjovo teoriją? Pilnutinio meno teorija nėra visiškai patenkinama: ji yra abstrakti, grynai teoriška kaip koks nors metafizinis klausimas ir nesiduoda pritaikoma šiuolaikiniam menui. Glaustas utilitaraus realizmo, misticizmo ir estetizmo paneigimas neduoda nieko nauja. Be to, meno pobūdis, pagal V. Solovjovo estetiką, išplaukia iš jo, kaip filosofo, mokymo, o ypač iš sudėtingos ir pakilios poeto kūrybos.

Vienas iš filosofo vertintojų J. Radlovas mano, kad „V. Solovjovas, visai kaip Platonas, žiūri į meną kaip į tikrovės mėgdžiojimą" [1].

Taigi nėra nieko neaiškesnio. Mums tereikia prisiminti V. Solovjovo nuomonę apie grožio nepakankamumą gamtoje, apie meno užduotį, apie įkvėpimo šaltinį ir pagaliau kai kuriuos argumentus prieš realizmą.

St. Šalkauskis savo disertacijoje rašo, kad V. Solovjovo estetika „turinti apimti meninį realizmą, abstraktųjį estetizmą ir įkvepiančiąją mistiką su visa jų verte ir teigiamu krūviu" [2]. Iš esmės mintis teisinga, ir vis dėlto mes nedrįstame V. Solovjovo meno pavadinti „meniniu realizmu" dėl termino „realizmas" dviprasmiškumo.

Rusų simbolistai, V. Solovjovo amžininkai, jį laiko savu [3]. Tačiau V. Solovjovas prieštaravo dėl dekadentų grupės, kurie sakėsi esą simbolistai, neturėdami nieko bendra su tikruoju simbolizmu. Pagaliau ir terminas „simbolizmas" toks pat miglotas kaip ir terminas „realizmas".

Tiktai apibrėžimas, gautas sudėjus abu terminus, atskleidžia tikrąjį V. Solovjovo meno pobūdį. Tai s i m b o l i s t i n i s r e a l i z m a s; šiuo žodžių deriniu galima apibūdinti ir estetinę V. Solovjovo metafiziką, ir meninę jo kūrybą.

Realistinis simbolistinis menas susideda iš trijų sandų.

---

[1] *Радлов Э.* Op. cit.— С. 256.

[2] *Šalkauskis St.* L'âme du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev. (Thèse doctorale).— Fribourg, 1920.— P. 14.

[3] *Брюсов В.* Русские символисты.— М., 1895.— Собр. соч.— Т. 7.— С. 159—170.

Pirma, visi realiojo pasaulio reiškiniai yra meninės kūrybos pagrindas ir medžiaga; tai — reiškiniai, kuriuos menininkas vaizduoja tokius, kokius pažįsta iš asmeninės patirties. Antra, idealusis pasaulis laikomas aukščiausiu meno tikslu. To pasaulio būtybių negalima tiesiogiai pasiekti mūsų meninėmis priemonėmis. Taigi trečia, simbolistinis realizmas turi taikyti menines priemones taip, kad idealiąsias būtybes būtų galima pažinti iš konkrečių reiškinių, realesnių už mūsų reiškinių pasaulį, taip pat iš jų sielos ir gyvybės ritmo.

Prisiminkime V. Solovjovo mokymą, pagal kurį kosminis menininkas sukuria grožį gamtoje, duodamas chaosui idėją. Žmogus menininkas kuria meną lygiai taip pat. Turinio ir išraiškos, medžiagos ir dvasios darna — štai siektinas tikslas.

Simbolistinis realizmas atsako į tris meno uždavinius, nustatytus V. Solovjovo. Pirma, mes matome idėjos įgyvendinimą paslaptingame siekime, kuris paliečia visą menininko kūrybą. Savo sielos ilgesyje, aidu atsiliepiančiame mūsų širdyse, mes jaučiame dvasios ir dieviškumo buvimą. Antra, konkretūs gamtos grožio reiškiniai realistinėje simbolistinėje kūryboje iškyla kaip skaidrūs kristalai, per kuriuos galima stebėti aukštesnįjį pasaulį, kuriame išnyksta laiko ir erdvės kliūtys [1]. Tai materialiųjų reiškinių sudvasinimas. Trečia, dėl organinio ryšio su idealiuoju pasauliu šie reiškiniai įgyja absoliučią vertę ir pasidaro beveik amžini [2].

Toks menas kartu yra ir teurginis menas; tiktai be galo mistiškas menininkas, kuris nuolat veržiasi *a realibus ad realiora*, galės jį plėtoti, ir galų gale jis prieis aukščiausią esybę, kuri bus jungiamasis visos jo kūrybos elementas.

Šią trumpą realistinio simbolistinio meno apžvalgą, atitinkančią V. Solovjovo estetikos pobūdį, gerokai papildo poezija. Kaip poetas, V. Solovjovas nepasiekia literatūrinio tobulumo rusų lyrikos meistrų, tokių kaip Tiutčevas

[1] Žr. III skyrių, p. 76;

[2] „Šis nuvytęs ir nukritęs lapas,
Kaip amžinas auksas spindi mano dainoje" (*Tiutčevas*).

arba Fetas, tačiau pranoksta juos idėjų gilumu, taip pat dorovinių tyrumu. Jo nuoširdumas, jautrumas ir poetinių įvaizdžių jėga liudija jį pagavus įkvėpimą. V. Ivanovas yra teisus, priskirdamas V. Solovjovą naujosios rusų lyrikų krypties epigonams: „Mes galime nustatyti V. Solovjovo — Sofijos, Idėjų Idėjos ir pasaulio sielos, talpinančios savyje Idėjos atvaizdą, poeto — reikšmę, išnagrinėję naująją srovę ir galbūt visą šiuolaikinę poeziją, kurią jis nulėmė" [1].

Poetas Sofijos, Idėjos, pasaulio sielos ir visa, ką išvydo savo mistinėje Absoliuto kontempliacijoje... Tai žodžiai, kuriuos vargu ar rasime jo poezijoje. Jis apdainuoja tikrus gamtos vaizdus, meilę gyvoms būtybėms ir šlovina aukštos dorovinės vertės poelgius. V. Solovjovas, nors ir realistas, suteikia visam savo realizmui aukštesnę prasmę, ir idealiojo pasaulio vaizdai išnyra prieš mūsų sielos akis. V. Solovjovas yra ir simbolistas. Šiuo atžvilgiu ypač būdingi eilėraščiai, kuriuos parašyti jį įkvėpė Saimos ežeras [2]. Šių plastiškų vaizdų simbolinė prasmė stebina skaitytoją nepaprastumu.

Autobiografinio pobūdžio eilėraštyje „Trys susitikimai" V. Solovjovas aprašo, kokį pasaulio vaizdą jis išvydo:

> Tai, kas yra, kas buvo, kas ateina pas mus iš ateities gelmių,
> Visa aprėpė žvilgsnis nejudrus.
> Po manimi telkės upės, vandenynai,
> Ir giria tolumoje, ir baltos viršukalnės [3]

Juose — gryniausias ekstazinis įkvėpimas.

Sugrįžęs po tokių idealių reginių į realųjį pasaulį, poetas perteikia savo kontempliacijų prasmę:

> Šio apgaulingo pasaulio kalinys
> Po grubia materijos žieve
> Įžvelgiau dievybės
> Amžinąjį purpurą ir skaistų tvyksnį.

---

[1] *Иванов В.* Борозды и межи.— М., 1916.— С. 114.

[2] *Соловьев В. С.* Поэмы.— 3-е изд.— М., 1900.— С. 77, 78, 80, 82.

[3] Ten pat.— P. 203.

„Įvairiuose gamtos reiškiniuose,— rašo J. Trubeckojus,— marių vilnyse, žaibuose ir griaustiniuose V. Solovjovas įžiūrėjo antgamtinių jėgų vyksmą. Giriose ir kalnuose sruvo mistinis gyvenimas. Išorinis pasaulis jam tebuvo savotiška perregima skraistė, ant kurios meta šešėlį nematomos, bet sąmoningos esybės. Iš tokio pasaulėvaizdžio tryško dosnus jo įkvėpimo šaltinis" [1].

Simbolistinis V. Solovjovo realizmas dar labiau išryškėja jo meilės lyrikoje. V. Solovjovo biografija rodo jo emocinio gyvenimo intensyvumą. Beveik visada jo mylimosios paveiksle vyrauja idealus — „amžinojo moteriškumo"— įvaizdis. Taigi jo meilės ekstazėse žodinė išraiška yra bejėgė, ir tiktai „bežadis pasisveikinimas" sujungia širdis [2]. Meilė, pasak V. Solovjovo, yra amžina: tai — geriausia gyvenimo išraiška:

Mirtis ir laikas viešpatauja žemėje —
Nevadinki jų šeimininko vardu:
Viskas išnyksta tamsos verpetuose,
Tiktai meilės saulė šviečia amžinai [3].

Didžioji meilės misija neįvykdoma šiame gyvenime; meilės kelias veda pas Dievą:

Kai man arba tau mirtis
Užpūs gyvenimo šviesą,
Amžinoji sielos ugnis
Kaip aušrinė
Nuves tenai, kur šviesa negęsta;
Tu atsidursi Dievo akivaizdoje
Ir Dievo akivaizdoje rasi meilės atsakymą [4].

V. Solovjovo poezija suponuoja tą pačią pasaulio dualizmo sampratą, kurią sutikome jo grožio filosofijoje.

Dangaus mėlynėje šiandieną
Išvydau savo karalienę,—
Ir saulėto ryto spinduliuos
Mana siela suspindo,

---

[1] *Трубецкой Е.* Op. cit.— T. I.— C. 22.
[2] *Соловьев В. С.* Поэмы.— С. 23, 31, 35.
[3] Ten pat.— P. 40.
[4] Ten pat.— P. 45.

Nors tolių rūkuose
Dar tvilko pikta žemės ugnies liepsna [1].

Atskira būtybė kamuojasi dėl tokio dvilypumo ir siekia visybės:

Vilnis, būdama toli nuo jūros,
Nežino ramybės.
Ar trykšta ji putojančia versme,
Ar ritasi upe.
Vis skundžias ir dejuoja,
Lyg grandinėmis sukaustytas belaisvis,
Ilgėdamasi beribės
Ir bedugnės mėlynos jūros [2].

Pasaulio vienybės sulauksime, kai „Dievo žodis lyg plykstelėjęs žaibas perskros tamsybių chaosą". Tuomet atsiskleis dangiškasis Amžinojo moteriškumo veidas:

Skaidriame rūke suspindo veidas,
Ir visos gyvenimo dienos susilies į vieną
Tarsi lašai vandenyne [3].

Mūsų nuomone, šis žvilgsnis į V. Solovjovo poeziją pakankamai parodo poeto ir jo kūrybos simbolistinį realizmą. Poetas filosofas tiksliai apibūdino savo siekius:

Siela sparnais sklando viršum žemės,
Bet jos nepaliks.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Suveržkim aukso grandines,
Sujunkim žemę su dangum [4].

Nenagrinėsime atskirai V. Solovjovo kritikos straipsnių, nes jo filosofines mintis apie grožį ir meną aprašėme savo apžvalgoje. V. Solovjovas manė, anot J. Radlovo [5], pakėlęs rusų literatūros kritiką į naujas aukštumas. Iš tikrųjų, palyginti su amžininkais, kurie, vertindami meno kūrinius, laikėsi politinių ir patriotinių kriterijų, V. Solovjovas

[1] Ten pat.— P. 15.
[2] Ten pat.— P. 5.
[3] Ten pat.— P. 203.
[4] Ten pat.— P. 51.
[5] *Радлов Е. Л.* Op. cit.— C. 69.

juos smarkiai pranoko. Tačiau jis turėjo ir pirmtakų, tokių kaip Belinskis, Grigorjevas, kuriems jis neprilygsta.

V. Solovjovas, kaip estetikas, kovojo su estetizmu, kaip kritikas, jis laikosi tos pačios nuomonės: menas turi būti teigiamas pasaulio pažangos veiksnys. Greta tikrojo grožio, vedančio pasaulį į išganymą, esama netikro, įamžinančio skausmą ir mirties viešpatiją. V. Solovjovas yra tos nuomonės, kad didžiausias jo poezijos nuopelnas tas, kad jis niekada neapdainavo „Vulgariosios Afroditės" meilės [1]. Jis ieškojo šių bruožų ir kitų kūryboje. [2] Jam rūpėjo, kiek poetas įsigilins į visatos prigimtį, į priešiškų elementų kovą, kaip jis jaučia grožį kaip tiesos ir gėrio apraišką [3].

Žinoma, tokia kritika, paprastai matuojanti ir sverianti idealų meno kūrinių turinį, ne visada teisingai parodo jų meninę vertę. V. Solovjovas pervertino antraeilius poetus, tokius, kaip A. K. Tolstojų arba A. Polonskį, ir reikiamai neįvertino tokių žymių menininkų, kaip M. Lermontovas ir L. Tolstojus.

2. V. SOLOVJOVO VIETA ESTETIKOS ISTORIJOJE

Ne pro šalį paklausti, kokią vietą užima V. Solovjovas estetikos meistrų gretose.

V. Solovjovo estetika, grindžiama grožio, „kaip įkūnytos idėjos", apibrėžimu, yra idealistinės estetikos atšaka. Iš tiesų mes matome glaudų V. Solovjovo artimumą su Plotinu, atstovaujančiu idealistinei estetikai antikoje, artimumą, ypač ryškų metafiziniame grožio mokyme. Plotinas grožį taip pat vadina „idėja", bjaurumą — „tamsa", „chaosu" arba „materija"; [4] grožis sutampa su gėriu, o bjaurumas tapatus blogiui. Grožis pasireiškia įvairiausiais būdais, iš kurių pirmasis yra ugnis arba šviesa, o paskutinysis, arba aukščiausiasis, yra dorovinis sielos grožis. Idealaus grožio suvokimas, Plotino manymu, pasiekiamas

[1] *Соловьев В. С.* Поэмы.— Предисловие.

[2] *Соловьев В. С.* Судьба Пушкина. Лермонтов.

[3] *Соловьев В. С.* Поэзия Ф. Тютчева. Поэзия Пушкина. Три речи в память Достоевского.

[4] Apie estetines Plotino pažiūras žr. Ennéades, kn. I, 6; kn. V. 8.

tik apsivalymu, sielos katarsiu. Pasak V. Solovjovo, katarsis pasiekiamas atsižadant trijų dalykų, su kuriais susidūrėme mokyme apie įkvėpimą.

Be šių panašumų arba įtakos, pažymėtinos ir kai kurios skirtybės. V. Solovjovas, kaip žinome, skiria dvi grožio puses: viena — formalioji, kita — idealioji. Plotinui formalusis elementas, santykiai tarp žmogaus ir visumos neįeina į grožio apibrėžimą; esama bjaurių dalių proporcijų ir gražių, paprastų daiktų, neturinčių jokio ryšio su proporcijomis. Be to, grožį jaučiame, anot Plotino, ne iš jo formaliosios pusės, kaip mano V. Solovjovas, o remdamiesi jo giminiškumu su mūsų siela. Pažiūra, kurią V. Solovjovas susidarė apie meną, iš pradžių atrodo originalesnė ir mažiau priklausoma nuo Plotino. V. Solovjovas labai griežtai puola mėgdžiojimą, o Plotinas, atrodo, yra jo šalininkas. Tačiau prieštaravimai yra daugiau paviršutiniški: nors menininkas, anot Plotino, ir mėgdžioja gamtą, meno kūrinys savo išraiška, kurią jam suteikia menininkas, pakyla ligi dvasinio pasaulio. Triuškindamas menui daromus priekaištus, pats Plotinas yra peržengęs mėgdžiojimo ribas. „Jei norite sumenkinti meną, sakydami, kad „kurdami" menininkai mėgdžioja gamtą, pirmiausia atsakysime, kad visos būtybės yra kitų esybių atvaizdai; antra, menai neapsiriboja mėgdžiojimu daiktų, pakliūvančių mums į akis, bet įsigilina į idėjų priežastis, iš kurių atsirado pati gamta; pagaliau trečia, jie sukuria daugybę dalykų ir prideda daiktams tai, ko jiems trūksta iki tobulumo, nes jie patys savo esme yra gražūs" [1].

Darome išvadą, kad menininkas yra savotiškas tarpininkas tarp dviejų pasaulių — materialiojo ir dvasinio, o meninė kūryba — greičiau gamtos kūrybos tąsa, negu mėgdžiojimas, kaip matėme V. Solovjovo estetikoje.

Mistinis tiek Plotino, tiek V. Solovjovo pažiūrų pobūdis yra tiesioginis tų pačių pradų rezultatas [2].

[1] Ennéades.— kn. V, 8, p. 1.

[2] V. Solovjovas, beje, buvo susipažinęs su Pseudodionisiju Areopagitu, šv. Augustinu, Ekhartu, Bėme, Baderiu. Šių autorių raštai sustiprino įgimtą V. Solovjovo polinkį į mistiką. Jo Absoliuto ir sielos mokymas, be abejo, susiklostė jų poveikyje.

Idealistinė estetika, sukurta Plotino ir XIX a. pradžioje atgaivinta Vinkelmano, turėjo du atstovus, kuriuos reikia paminėti dėl jų įtakos V. Solovjovui ir dėl skirtingų krypčių, kurias jie sukūrė: tai — Šelingas ir Hėgelis.

Šelingas, abstraktus idealistas, Platono sekėjas, įžiūri grožį juslinėje idėjoje ir nekreipia dėmesio į materialųjį elementą. Hėgelis, konkretus idealistas, grožį mato konkrečioje idėjoje („tikrąja to žodžio prasme"), atsirandančioje iš pirminės idėjos(Begriff) ir jos įkūnijimo, ir kurį galima suprasti tiktai sutapatinus idėją ir būtį[1]. Šelingo idėja — tai greičiau begalybės ir visatos sąvoka, susidedanti iš daugybės idėjų, kurias mėgdžioja menai [2]. Hėgelio idėja tai „darni nuolat besivystančios visatos visumos vienybė" [3].

V. Solovjovas, jausdamas Hėgelio poveikį sau ir būdamas aiškiai giminiškas jam, pats stengėsi parodyti, kas jį skiria nuo vokiečių filosofo, kurio pažiūras pristato taip: Grožis tai idėja, pasirodanti arba atsiskleidžianti paprastame, konkrečiame reiškinyje. Grožis gamtoje tėra išorinis idėjos atspindys, atspindys, kuris mene pirmiausia pereina per menininko vaizduotę, o tik paskui pasiekia jo sąmonę; pagaliau menininkas, suvokęs grožį, išreiškia jį savo kūrinyje. Pagrindinis skirtumas tarp jo ir Hėgelio yra tas, kad Hėgeliui grožis yra kažkas subjektyvaus, kaip idėjos šešėlis ar atspindys,— teigia V. Solovjovas. Pagal Hėgelio estetiką, tie paprasti reiškiniai, per kuriuos pasireiškia idėja, ateina ir vėl išnyksta kaip vilnys pasaulio vyksme. Hėgelio filosofijoje matome visišką dvasinio elemento neutralumą materialiųjų reiškinių akistatoje. V. Solovjovas mano priešingai — besąlygiškas ir objektyvusis grožis tikrai veikia materialųjį pasaulį, idealusis elementas vis labiau apvaldo materialųjį pasau-

[1] Idėja tikrąją to žodžio prasme (tikroji idėja) — ne kas kita kaip pirminė idėja (Begriff), tačiau įgyvendinta ir todėl yra idėjos ir jos įgyvendinimo vienybė.— Cours d'esthétique par M. *F. Hegel*, analysé et traduit par *M. Bernard*.— Paris, 1840.— P. 80.

[2] Philosophie der Kunst.— P. 368—369. Plg. *Croce B.* Esthétique.— P. 291.

[3] *Hegel F.* Op. cit.— P. 84.

lį, todėl visatos raida ir pažanga negrįžtamai žengia į tikslą, į visuotinį idėjos įkūnijimą.

Pabrėžtinas dar kartą teurginis V. Solovjovo estetikos pobūdis: menas glaudžioje sąjungoje su tikėjimu išgelbės pasaulį per grožį. Tai paskutinis idealistinės estetikos žodis, lygiai kaip ir pats V. Solovjovas chronologiškai yra paskutinis žymus filosofas idealistas. Iš visų filosofų idealistų panteistų jis artimiausias krikščionybei. Jau šio darbo pradžioje pažymėjome, kad V. Solovjovo metafizinis panteizmas logiškai nesiderina su jo estetika. Absoliutas, Protas ir Idėja nesusilieja su realiuoju pasauliu. Jie lieka kaip idealas už jo ribų, ir juos skiriančią prarają galima peržengti ne gamtinės raidos keliu, bet valia ir laisvu bendradarbiavimu. Čia reikia pridėti gamtos jėgas, paimtas iš tikėjimo. Tiktai žmogus per savo dvasinę prigimtį, sugebančią išlaikyti visą dieviškosios tobulybės pilnatvę, gali pasiekti pilnutinio idėjos įkūnijimo.

Taigi V. Solovjovo estetika yra tikrai reikšminga estetikos istorijai. Ji suvaidino svarbų vaidmenį rusų mąstytojo individualios filosofijos raidoje ir įnešė naują atspalvį į didžiųjų idealistų estetiką.

3. OBJEKTYVIOJI V. SOLOVJOVO ESTETIKOS KRITIKA

A. ESTETIKOS SĄVOKA

Psichologiniai tyrinėjimai V. Solovjovo estetikai, kaip matėme, visai nerūpi. Teisybė, rusų mąstytojas nepaliko baigtos sistemos, tačiau žinome, kad iš principo jis viso labo norėjo sukurti metafizinę grožio filosofiją. Beje, ne vienas mąstytojas nuo antikos iki mūsų dienų yra turėjęs tų pačių tendencijų.

Mes žinome, kad metafizinė estetika yra bemaž sterili. Šiuolaikiniai estetikai savo pastangas kreipia į subjektyvius grožio įspūdžius, ir mums atrodo visai teisingai. Taigi grožio idėja nėra nei paprasta, nei itin aiški; ji greičiau yra subjektyvios patirties išraiška, sukelta daiktų arba įspūdžių, kurie iš pirmo žvilgsnio neturi nieko bendra. Čia ryškėja dvi grožio pusės: subjektyvioji ir objektyvioji.

Norėdami būti metodiški, turime pradėti nuo subjektyviosios grožio pusės,— iš kokių elementų susideda grožio įspūdis arba estetinis pojūtis ir kokia yra jo prigimtis?

Ir štai jau nuo pat pirmo žingsnio mes — psichologijos valdose.

Kadangi gyvenime mūsų estetiniai polinkiai verčia mus labiau vertinti meno kūrinius ir kadangi estetiniai įspūdžiai, sukeliami meno kūrinių, yra tikslesni ir stipresni, mūsų darbe pirmoji vieta tenka menui, o ne gamtai, kaip manė V. Solovjovas.

Radę estetinių įspūdžių prigimtį ir atskyrę nuo jų tai, kas jų neliečia, galėsime nustatyti bendruosius estetinio gyvenimo dėsnius. Tik po to galime atsigręžti į išorinį pasaulį ir nustatyti, kokiomis savybėmis pasižymi daiktai, atitinkantys mūsų estetinį pojūtį, ir kokiu metafiziniu pamatu jos grindžiamos.

Taip suvokta estetika sudaro pilnutinės filosofinės sistemos dalį. Ji priklauso ne tiktai nuo psichologinių ir ontologinių, bet ir nuo kriteriologinių bei etinių klausimų sprendimo. Tokia estetika mus domins teoriškai ir praktiškai, nes savo tyrinėjimuose ji turės ryšį su gyvąja tikrove ir remsis patikrintais psichologiniais dėsniais [1]. Kadangi plačiose meno valdose meninę kūrybą ir pasitenkinimą valdo ne abstrakčios sąvokos, bet konkretūs vaizdiniai ir vaizduotės dėsniai, todėl metafizinė estetika tėra vedinys; į ją galime įsigilinti tiktai eksperimentinės psichologijos padedami.

Grynai metafizinės estetikos bergždumas dar labiau išryškėja V. Solovjovo sistemos analizėje.

B. V. SOLOVJOVO METODAS

V. Solovjovas logiškai išveda svarbiausius savo teorijos principus iš Absoliuto sąvokos, norėdamas panau-

[1] V. Solovjovo estetikos apžvalgoje matėme, kur gali nuvesti subjektyviosios estetinės problemos dalies nepakankamas įvertinimas. Prisiminkime argumentą, kuris turi nustatyti grožio gamtoje objektyvumą: kadangi grožį jaučia ne tiktai žmogus, bet ir gyvūnai, todėl grožis turi būti objektyvus. Aiški juslinio pasitenkinimo arba psichologinio susijaudinimo ir estetinio pasimėgavimo painiava.

doti juos kaip aiškinamąsias konkrečių reiškinių priemones ir kaip realų pagrindą vėlesniems tyrinėjimams.

Palikime nuošalyje visus tradicinius argumentus prieš Absoliuto analizę ir grožio tapatinimą su gėriu ir tiesa, ir t. t., nes V. Solovjovas nesinaudojo jokia tikslia argumentacija; tiktai pažymėkime, kad jis klaidingai taikė savo metodą, dėl to jis negalėjo gauti teigiamų rezultatų.

Iš tiesų dialektinė Absoliuto analizė, net jeigu ji būtų teisinga [1] ir vestų prie išvados, kad grožis yra tapatus gėriui ir tiesai, o pasaulis sugrįš į Absoliutą tiktai grožio pavidalu, turėtų tiktai abstraktaus pobūdžio vertę; realia prasme tai būtų ne faktas, o gryniausia galimybė.

Šios abstrakčios pažiūros gali netgi pasitarnauti, aiškinant realaus pasaulio reiškinius, tačiau jos nesuteikia tikrumo; o išvados, padarytos remiantis jomis, būtų daugiau ar mažiau į tiesą panašūs spėjimai. Norint būti tikriems, reikia turėti sąlyčio tašką, kur abi kategorijos, galimoji ir tikroji, galėtų susijungti.

Tas abiejų kategorijų sąlyčio taškas V. Solovjovo estetikoje yra įkūnyta Idėja — grožis. Savo veikale apie grožį gamtoje autorius stengiasi *a posteriori* prieiti prie to paties metafizinio apibrėžimo [2]. Jam tai pavyksta padaryti formos atžvilgiu, tačiau tikrovės atžvilgiu — ne. „Įkūnyta idėja, visiška sudedamųjų dalių laisvė tobulame visumos vienyje" [3], konkrečiuose reiškiniuose formos atžvilgiu tai bus „įvairovė vienyje" arba „tvarka ir simetrija", ir t. t.; tikrovės atžvilgiu tai bus darnos, jėgos, dorovinių savybių ir t. t. idėja.

Nors V. Solovjovas teigia, kad tai yra skirtingi Idėjos-Absoliuto arba sąlyčių su idealiąja būtimi įkūnijimo laipsniai, tačiau mes neturime jokių argumentų tokiam teiginiui pagrįsti.

Taigi visą savo meno filosofiją, netgi kritiką, V. So-

[1] Mes negalime su tuo sutikti, nes pirminis Absoliuto padalijimas į du centrus — Absoliutą, kaipo tokį, ir tai, kas nėra Absoliutas,— nėra niekuo paremtas; be to, tas padalijimas prieštarauja Absoliuto vieniui ir paprastumui, o tai energingai teigia V. Solovjovas.

[2] Skyrius I.— P. 59.

[3] Gana neaiškus apibrėžimas, nes posakis „visiška sudedamųjų dalių laisvė" neturi tikslios prasmės.

lovjovas grindžia principais, išplaukiančiais iš savotiškai suprastos įkūnytos Idėjos.

Kita rūšis keblumų, susijusių su V. Solovjovo estetika, atsiranda iš jos bendro pobūdžio ir netikslumo. Žinoma, ji atveria „plačius kelius į ateitį", kaip sako V. Solovjovas, tačiau ji nepakankama kaip grožį aiškinanti teorija, netgi objektyviai vertinant. Tą patį galima pasakyti *a priori* apie kiekvieną teoriją, kuri mãno aiškinanti atskirų, netgi priešiškų faktų įvairovę universaliu ir transcendentiniu principu. Iš tikrųjų V. Solovjovas Idėja mėgina paaiškinti visas grožio apraiškas organinėje ir neorganinėje gamtoje, dorovės srityje ir meno kūriniuose. Ir bjaurumo, ir grožio apraiškos aiškinamos pagal jų teigiamą ar neigiamą santykį su Idėja. Toks metodas daugių daugiausia gali įrodyti, kad nėra prieštaravimų tarp bendrųjų principų ir atskirų apraiškų, bet šitai neparodo jų prigimties ir neduoda pakankamo pagrindo jų buvimui.

Kai dėl grožio gamtoje, tai, remdamiesi V. Solovjovo estetika, nerandame, tiesą pasakius, prieštaravimų tarp įkūnytos Idėjos ir konkrečių faktų, turėdami galvoje V. Solovjovo įspėjimą, kad pasaulio vyksmas dar nėra pasibaigęs, ir tai, kad menas, apskritai paėmus, tėra skraistė, gobianti blogą gyvenimą. Tačiau viena mintis atrodo abejotina: pasaulio raidoje kosminis menininkas palieka tiktai gražias rūšis, o bjaurias pasmerkia pražūčiai. Būtų labai sunku įrodyti šią mintį.

V. Solovjovo meno filosofijos apriorizmas galų gale yra pražūtingas pačiam menui. Būdamas ištikimas savo metafiziniams principams, jis daro išvadą, kad visas tikrasis menas privalo besąlygiškai derintis prie gėrio ir tiesos. Pagaliau nepamirškime, kad aukščiausias meno kriterijus yra dorovė. Iš tiesų vertindamas kai kuriuos rusų autorius, jis laikosi šio požiūrio.

C. V. SOLOVJOVO ESTETIKA IR HUMANISTINĖ TEORIJA

V. Solovjovo kūryboje meno filosofija yra visos jo estetikos viršūnė. Todėl čia labiausiai išryškėja jo teorijos nepakankamumas. Iš mums žinomų pradmenų jis išveda, kad meno uždavinys yra stebėti grožį gamtoje ir viską

per grožį suvienyti Absoliute. Taigi grožis ir menas yra teigiami ir aktyvūs veiksniai pasaulio vyksme. Antra vertus, grožis, tą pripažįsta pats V. Solovjovas, visada bus „be galo sterilus", kaip sako O. Vaildas. Menas negali vaidinti jokio vaidmens realiame gyvenime. Meninė kūryba yra perdėm laisva. Pagaliau esama labai puikių ir aukšto meninio lygio kūrinių, kurie vis dėlto nesiderina su teisybe ir besąlygišku gėriu.

Norėdamas paremti savo teoriją ir išspręsti šiuos sunkumus, V. Solovjovas iškelia du principus, deja, nepakankamus. Pirmasis principas, kad grožis yra tapatus gėriui ir tiesai, yra visuotinai atmetamas [1], ir, atrodo, neturi tvirto pagrindo netgi paties V. Solovjovo metafizikoje. Antrojo principo, kad nėra netikro ir melagingo meno, kuriuo naudojasi blogasis elementas, norėdamas sukliudyti tikrojo grožio įkūnijimą, negalima įrodyti [2]. Paieškokime kito mokymo, galinčio teisingai išspręsti meninės kūrybos problemą. Mums atrodo, ja gali būti prof. de Miunenko „humanistinė teorija" [3].

Humanistinė teorija, pagrįsta stebėjimu ir patirtimi, konstatuoja, kad grožis ir estetinis pasigėrėjimas iš tikrųjų neįeina į veiksmingojo gyvenimo sritį. Menas sukuria atskirą pasaulį, kur idealusis elementas — visa, kas parodo menininko įkvėpimą,— formaliai perkuria materiją, paimtą iš gamtos, ir suteikia jai aukštesnę prasmę. Meno apibrėžimas, pasiūlytas prof. de Miunenko, atrodo labai vaisingas: „Menas — tai žmogiškoji kūryba".

---

[1] Kokios nuomonės buvo ir kaip sprendė šį klausimą šv. Tomas Akvinietis, žiūrėkite M. Vulfo knygoje „Etudes historiques sur l'esthétique de St. Thomas d'Aquin" (Louvain, 1896, II sk.).

[2] V. Solovjovo estetikoje teigiamas elementas — idėja iškyla kaip grožis, gėris, tiesa; neigiamas elementas — chaosas — figūruoja kaip bjaurumas, blogis, melas. Tačiau V. Solovjovas niekur nepaaiškina, ir mes negalime suprasti, kaip chaosas gali virsti grožiu ir kaip jis įgauna grožio formas.

[3] Savo humanistinę teoriją autorius išdėstė „Cours d'introduction à l'esthétique", paskaitų cikle, skaitytų Friburgo universitete 1915—1916 ir 1921—1922 m. (Plg. *Hartmann G.* La définition de l'art.— Estavayer, 1920.— P. 85.)

Norėdami neiškreipti jo prasmės, paimkim abu žodžius — „kūryba" ir „žmogiškoji" — siaurąja prasme bei abipusių santykių požiūriu. Žodis „kūryba", nors ir išreiškia aktyvų meninės veiklos pobūdį, vis dėlto atskiria ją nuo kitų žmonių darbų, kurie nėra kūryba, o paprasčiausias realaus pasaulio duotos materijos apdorojimas. Iš tikrųjų kiekvienas žmogaus kūrinys, kuris nepretenduoja pakliūti į parodą arba muziejų, jei tiktai jis turi bent krislą žmogaus genijaus ir, atrodo, spinduliuoja įkvėpimą bei orientuojasi į „nerealų" pasaulį, vis tiek bus meno kūrinys. Ir, atvirkščiai, kūrinys be žmogaus-kūrėjo prisilietimo ir širdies — nevertas meno kūrinio vardo ir nėra kūrybos vaisius.

Žodis „žmogiškoji" atskiria meno kūrinį nuo Dievo kūrybos, parodo, kodėl humanistinė teorija į meną žiūri kaip į nepriklausantį realiam pasauliui, nes tiktai Kūrėjas, pasižymėdamas pilnutine būtimi, gali apdovanoti savo kūrinius tikrumo požymiais. „Vien Dievas, būties pilnatvė yra gryna būtis. Tiktai jis vienas gali būti būties kūrėjas. O meno pasaulis mus pastato prieš žmogaus sukurtą pasaulį; žmogus suvokia, myli, geidžia, tačiau jis nėra būtis, o tiktai išvestinė būtis, ir nuo tada jo kūryba nustoja tvirtos Dievo pasaulio tikrovės" [1].

Be abejo, kūryba nėra nebūtis, nes sudaro sielai intensyvaus ir laimingo gyvenimo sąlygas. Tačiau kadangi žmogus-kūrėjas tėra Visagalio kūrėjo atvaizdas, todėl jo kūrinys gali būti tiktai atspindys, kuris, palyginti su Dievo pasauliu, mums atrodo netvirtas ir netgi nerealus. Kadangi menas yra žmonių kūryba, tad jos rezultatas turi būti toks menkas, kad jo negalima pavartoti masiniams veiksmingo gyvenimo interesams" [2].

Kitos humanistinės teorijos išvados padės mums rasti atsakymą į pagrindinius V. Solovjovo estetikos klausimus. Pirmiausia tai moralės problema, meno santykio su gėriu ir tiesa problema. Atsakymas ateina pats savaime: menas — tai ž m o g i š k a kūryba. Taigi visa,

[1] Cours d'introduction à l'esthétique générale.— Plg. *Hartmann G.* Op. cit.— P. 93.

[2] *Hartmann G.* Ibid.

kas neprieštarauja žmogiškajai prigimčiai, gali būti meninės kūrybos objektu. Vadinasi, tik absurdas, tai, kas nesuvokiama, ir visiškas moralės nebuvimas prieštarauja žmogiškajai prigimčiai. Visi kiti proto ir sielos svyravimai yra iš esmės žmogiški dalykai ir neardo grožio meno kūriniuose. „Jei meno kūrinys atitinka vieną iš daugelio šių sintezių, kurias mes suvokiam priklausomai nuo mūsų asmeninių sugebėjimų, net jeigu meno kūrinys ir ne visai tiksliai atitinka mūsų tvirtus įsitikinimus, net jeigu jis ir nėra tikroviškas tikra to žodžio prasme, vis dėlto m e n o k ū r i n y s, kaip toks, atitinka tiesos dėsnį" [1].

Menas, pagal V. Solovjovo estetiką, turi vesti pasaulį į Absoliutą — iš esmės mintis teisinga. Humanistinė teorija prieina prie tos pačios išvados, tačiau laisvos nuo panteistiškų polinkių ir ribotumo. Žmogus veda pasaulį į Dievą, aprėpdamas pasaulį savo protu, valia, jausmais ir veikla. Protas, valia, jausmai savo aukščiausia išraiška susilieja meninėje kūryboje. Tuomet žmogus geriau įžiūri materialaus pasaulio prasmę ir dvasinio pasaulio paslaptis. Dėl to ž m o g i š k a s i s p a s a u l i s, kurį jis sukuria, bus pažanga visatos raidoje. Savaime suprantama, kad šiuo požiūriu religija vaidina pagrindinį vaidmenį.

Galima sakyti, kad žmogus per meną įkūnija materijoje idėją. Tačiau tai nėra idėja V. Solovjovo estetikos prasme, bet idėja, gimusi žmogaus sieloje, grynai žmogiška idėja, nors ir dieviškos kilmės kaip ir žmogaus siela.

Grožis gamtoje, kaip, beje, ir kiekvienas sukurtas daiktas, turi savyje dieviško proto idėją, tačiau būtų neteisinga tame daikte įžiūrėti asmeninės idėjos įkūnijimą. Grožio gamtoje reikšmingumas kyla iš to, kad jis sukelia mums pasigėrėjimą ir estetinius polinkius: jis turtina sielą. Dėl sąlyčio su gamtos grožiu iš pasąmonės gelmių į paviršių iškyla asmeninės galios ir leidžia mums išvysti gamtą naujoje šviesoje. Iš to atsiradę įspūdžiai,

[1] Cours d'introduction à l'esthétique générale.— Plg. *Hartmann G.* Op. cit.— P. 96.

įtvirtinti meno kūrinyje, praplečia gamtos grožio supratimą. Taigi ką V. Solovjovas vadina gamtos grožio sudvasinimu ir įamžinimu, mums tėra s u ž m o g i n i m a s.

Humanistinė teorija, nepaisant kitų jos ypatybių, pranoksta V. Solovjovo teoriją tuo, kad, „nustatydama ryšius, ji padeda mums patikslinti skirtumus tarp realiojo pasaulio, „substancinės minties, meilės, begalinės galybės atspindžio ir meno pasaulio, atsirandančio iš žmogaus veiklos, minties ir meilės" [1]. Šito labiausiai ir stinga V. Solovjovo teorijai.

[1] Cours d'introduction à l'esthétique générale.— Plg. *Hartmann G.* Op. cit.— P. 90.

IŠVADOS

Vladimiro Solovjovo estetika nėra ta jo kūrybos dalis, kur labiausiai išryškėja visos jo, kaip filosofo, ypatybės. Tačiau jo sielos aspiracijos labiausiai pasireiškia jo grožio filosofijoje. Joje atsiskleidžia V. Solovjovo siekis suvienyti praktinę veiklą su teorija, jausmą su protu.

Grožis ir menas daug ką reiškia teoretikui, taip pat menininkui, skiriančiam jiems geriausią savo sielos dalį. Jis nesąmoningai stengiasi juos suabsoliutinti ir pagrįsti nejudamais pagrindais. Tokia buvo ir V. Solovjovo pozicija.

Mums atrodo, kad jo įsitikinimų nuoširdumas ir dorovinių siekių tyrumas paaiškina tą pasisekimą, kurio susilaukė jo estetika Rusijos meno ir literatūros sluoksniuose. J. B. Severakas teisingai pažymi, kad „nesuprasime šiuolaikinio ir rytdienos rusų meno ir literatūros sąjūdžio, neatsižvelgę į tą didžiulę vietą, kurią V. Solovjovo idėjos nuo šiol užima rusų šviesuomenę jaudinančiose problemose" [1].

Norint paaiškinti jo estetikos įtaką, reikia ne tiktai atsižvelgti į jo spekuliatyvinius veikalus, kritikos ir poleminius straipsnius, bet nepamesti iš akių ir jo poezijos. Nors ir nepritariame metafiziniams V. Solovjovo teorijos pagrindams, vis dėlto noriai pripažįstame, kad meno kryptis, išplaukianti iš šios teorijos ir jaučiama jo eilėse, yra produktyvi ir derinasi su meninės kūrybos prigimtimi. Ta kryptis, mūsų pavadinta simbolistiniu rea-

[1] *Séverac J. B.* Vl. Soloviev.— Collection: Les grands philosophes français et étrangers. — Paris, 1910.— P. 30.

lizmu, be abejo, nėra nauja. Argi Dantė nėra simbolistas-realistas savo meile „Naujajame gyvenime" („Vita Nova") arba savo vizijomis „Dieviškojoje komedijoje" („Divina comedia")? Argi Mikelandželas taip pat ne simbolistas-realistas savo „Žmogaus sukūrimu?" Šitai įrodo, kad V. Solovjovas nepadarė pertrūkio mene, o atskleidė dabarčiai gerai pritaikyto meno ypatybes.

V. Solovjovo estetikos poveikis rusų literatūrai davė daug gero. Simbolizmas, pradėtas V. Briusovo ir A. L. Miropolskio [1], dėl V. Solovjovo poveikio atsikratė ekstravagantiškų keistenybių. Vėliau V. Ivanovas, poetas filosofas ir garsus estetikas, buvo V. Solovjovo minčių tęsėjas. Atsistojęs simbolistų srovės priešakyje, jis paskelbė šūkį *„a realibus ad realiora"* [2].

Būtų įdomu ištirti, kokiu būdu simbolistinis realizmas paveikė dviejų paskutiniųjų didžiųjų rusų poetų A. Belo ir A. Bloko evoliuciją. Šią temą siūlome literatūros kritikams.

Dabartinės Rusijos padėtis neleidžia nustatyti, kokią vietą užima V. Solovjovas paskutiniųjų metų rusų visuomenėje. Nauji „Proletarinės literatūros" [3] tyrinėjimai leidžia daryti išvadą, kad filosofo kūryba užmiršta, tačiau nėra nė mažiausios abejonės, kad ateityje jis prisikels iš užmaršties su dar didesniu spindesiu.

1923

---

[1] *Брюсов В.* Русские символисты.— М., 1895.

[2] *Иванов В.* По звездам.— СПб., 1909. Борозды и межи.— М., 1916.

[3] „Skaitymai".— Kaunas, 1921.— Nr. 10—12.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

DISERTACIJOJ CITUOTI V. SOLOVJOVO VEIKALAI

Соловьев Вл. С. Собр. соч. в 10 томах.— 2-е изд.— СПБ, 1901:
Философские принципы интегрального познания.— Т. 1.— С. 250—406.
Чтения о богочеловечестве.— Т. 3.— С. 3—181.
Три речи в память Достоевского.— Т. 3.— С. 185—223.
Красота в природе.— Т. 6.— С. 33—74.
Общий смысл искусства.— Т. 6.— С. 75—91.
О лирической поэзии.— Т. 6.— С. 234—260.
Первый шаг в положительную эстетику.— Т. 7.— С. 60—77.
Поэзия Ф. Тютчева.— Т. 7.— С. 117—134.
Поэзия А. К. Толстого.— Т. 7.— С. 135—158.
Русские символисты.— Т. 7.— С. 159—170.
Поэзия Я. П. Полонского.— Т. 7.— С. 329—353.
Судьба Пушкина.— Т. 9.— С. 33—86.
Мицкевич.— Т. 9.— С. 257—264.
Поэзия Пушкина.— Т. 9.— С. 294—347.
Лермонтов.— Т. 9.— С. 348—367.
Соловьев Вл. Поэмы.— 3-е изд.— М., 1900.
Soloviev V. La Russie et l'Eglise universelle.— 2 ed.— PV. Stock.— Paris, 1906.

VEIKALAI, NAGRINĖJANTYS V. SOLOVJOVO ESTETIKĄ

Радлов Е. Л. Владимир Соловьев, его жизнь и доктрина.— СПБ, 1913.
Трубецкой Е. Міросозерцаніе Вл. Соловьева. В 2-х томах.— М., 1913.
Величко В. Л. Владимир Соловьев.— 2-е изд.— СПБ, 1903.

KITA LITERATŪRA

Брюсов В. Русские символисты // Собр. соч.— Т. 7.— М., 1895.
Croce B. Esthétique comme sciènce de l'expression et linguistique générale. Théorie, histoire.— Paris, 1904.
Darwin Ch. La descendance de l'homme (Trad. par E. Barbier).— Paris.

Hartmann G. La définition de l'art.— Estavayer, 1920.
Hegel G. F. Cours d'esthétique (Trad. par M. Bernard.) — Paris, 1840.
Иванов В. По звездам.— СПБ, 1909.
Иванов В. Борозды и межи.— М., 1916.
De Munnynck M. Cours d'introduction à l'esthétique générale. (Nespausdinta).
Первый сборник В. Соловьева.— М., 1911.
Severac J. B. Vladimir Soloviev. Introduction et choix des textes (Collection: „Les grands philosophes français et étrangers").— Paris, 1910.
Salkauskis St. L'âme du monde dans la philosophie de Vladimir Soloviev (Thèse doctorale).— Fribourg, 1920.
De Wulf M. Etudes historiques sur l'esthétique de St. Thomas d'Aquin.— Louvain, 1896.
De Wulf M. L'oeuvre d'art et la beauté.— Louvain, 1920.
Жрн. «Современник» 1854—1861:
«Эстетические отношения искусства к действительности»
«Эстетика и поэзия».
Žurnalas „Skaitymai", Kaunas, 1921, Nr. 10, 11, 12.
Kemšis M. Proletarinė poezija.

STUDIJOS
IR
STRAIPSNIAI

GROŽIO IR MENO KURIAMOSIOS DAILĖS REIKŠMĖ [1]

Nėra nė vieno sveikos įgimties žmogaus, kuris kokiu nors būdu nejaustų grožio. Lopšyje gulįs dar vaikas džiaugsmingai tiesia rankytes į mirgančius saulės spindulius, linksmai šypsos į skaidriai spalvotą savo jupelės kaspiną, nutilęs klauso motinos niūniuojamos dainelės. Kasdienis patyrimas, įnešdamas į jo sąmonę daugybę naujų sąvokų, moko jį skirstyti ir sulig tam tikros vertės dėstyti jį apglobiančio pasaulio daiktus. Vaikas patiria, kad gražus kaspinėlis ne tam, kad jį į burnytę dėtų, o į saulutę veltui rankytes tiestum — ji per toli. Tačiau tai nė kiek nemažina žavinčios jų galios. Ir beaugąs žmogus pamato, kad yra daiktų, ar bent kai kurių jų ypatybių, kurios pasilikdamos tarsi nenaudingos kasdienio gyvenimo reikalams, tačiau yra brangintinos ir reikalingos jo sielai, nes ją gaivina ir tobulina ir puošia to pačio gyvenimo vargus.

Jeigu tas žmogus bus apdovanotas siela, kurioje grožio spinduliai ne tik šildo ir šviečia, bet persilaužę tvyksta naujomis spalvomis ir skaisčiomis vaivorykštėmis puošia jos padangę,— ir jei tas žmogus sugebės apreikšti šias naujas grožybes mūsų regimame pasauly,— jis kurs meną ir savo kūriniuose skelbs naujus idealus, gimusius jo paties dvasioj.

Ir taip amžiais kraunasi meno sukurti dailės veikalai, reikšdami amžiną ir dvejopą keitimąsi grožio kaip įspūdžio ir grožio kaip išvados, emocijos.

O mes, kurie esame to keitimosi matytojai,— kurie plačiai savo sielas atidarome menininkų kūriniams, kokius

[1] Praplėstas referatas, skaitytas 1920 m. ateitininkų 10 metų sukaktuvių kongrese. *(Red.)*

vaisius renkame iš ano proceso, įvykstančio dailininko sieloje? Kokios svarbos yra mums išreikšta grožio idėja ar bent g r a ž i a i išreikšta bet kokia idėja ir kokia pagaliau aukščiausia visos meno kūrybos prasmė: ar tuščias žaislas gyvenimui pamaloninti, ar didinga dvasios pastanga keisti pasaulį amžina Dievybės mintimi, kaip keičia jį mokslas ir religija?

I

Gyvas žmogus, kaip mes jį pažįstame kasdieniame gyvenime, yra vienas ir vientisas asmuo. Tačiau norint suprasti įvairių įvairiausi jo veiksmai, iš kur jie kyla, kokios jie reikšmės ir svarbos, paprastai skiriama žmoguje įvairios jo sudedamosios dalys. Taip, pirmiausia sakoma, kad žmogus yra sudėtas iš kūno ir sielos. Toliau, tyrinėjant psichinis gyvenimas, skiriama proto, valios ir jausmų sritys. Visiems yra žinoma taisyklė, kad tobulam žmogui reikia esą lygiai išlavinti visos šios sritys. Kad protą esą lavina mokslas, valią — tam tikra būdo disciplina, o jausmus — dailė. Kad vien proto ir valios lavinimas duosiąs mums sausą mokslininką moralistą ar stoiką asketą, kurs gyvenimu bus šiurkštus, o pažiūromis — siauras. Šiems trūkumams išvengti galima esą tik tinkamai lavinant jausmų sritis — ir tai esąs dailės uždavinys ir svarbiausia jos reikšmė žmogaus gyvenime.

Tokis išprotavimas turi tiesos, tačiau dailės reikšmę ir uždavinį apibrėžia nepakankamai. Be to, jis yra per daug abstraktingas, teorinis, sakyčiau, mokyklinis. Iš tiesų kaip gi suprasti tą jausmų lavinimą ir ar jis tikrai tokiu būdu įvyksta? Sunku pasakyti, kad žmogus, įsigyvendamas į meno kūrinį, gyventų tiktai jausmais. Pavyzdžiui, aš skaitau dailiosios literatūros veikalą, žiūrau į plastikos meno kūrinį, klausau simfonijos ar operos. Ir jeigu tie dalykai bus padarę man gilaus įspūdžio, tai aš jaučiu bendrą savo dvasios pakilimą, kurį paskui pabandęs ištirti, niekados nepasakysiu, kad aš gyvenau tiktai jausmų pasismaginimu ar susijaudinimu, arba vaizduotės žaidimu. Tiesa, buvo ir tai: gražus paveikslas — malonus akiai, graži muzika —

maloni ausiai, tiesa, ir vaizduotė žaidė, ir jausmų buvo sukilę, bet tai tik mažutė, ir tai ne svarbiausia, mano gyvenimų dalis. Aš ne tik gėrėjausi ir jaudinausi — kartais to ir visai nebūdavo — aš dar kažką numaniau ir supratau, kažko geidžiau ir pasėmiau lyg ne iš pačio meno kūrinio, bet šiaip jau lyg iš kokios neapimamos versmės — ar tai iš pačios sielos, ar iš viso pasaulio ištryškusios. Ištyręs šiuos savo gyvenimus matau, kad aš vienu savo dvasios veiksmu drauge jaučiau, supratau ir geidžiau, vadinasi, dailės veikalas lietė ne tik mano jausmus, bet kartu protą ir valią. Ir tik tada būdavo tikro ir gilaus estetinio pasigėrėjimo, ir jį davęs kūrinys buvo tikrai neabejojamos vertės.

Dėl to, pvz., M. Giujo šia prasme aptaria patį grožį: gražu yra tai, kas sukelia mumyse trejopą gyvenimą: jausmų, valios ir proto forma [1]. Tai bus visai suprantama, jei atsiminsime, kad metafiziniu atžvilgiu svarstant, grožis aukščiausiame laipsny, lygiai kaip tiesa ir gėris, yra patsai Absoliutas. Kiekvienas tikras grožio apsireiškimas yra paties Absoliuto — Dievybės — atspindys, vadinasi, jame spindi drauge tiesos ir gėrio šviesa — kitų dviejų dvasios galių — proto ir valios objektai [2].

Iš to aišku, dėl ko grožis, taip pat ir meno kūrinys jungia visą žmogaus dvasią į vieną veiksmą, kelia ir lavina kartu visą žmogų.

Šią teorinę tiesą patvirtina ir atskiri pavyzdžiai. Dailės veikalas, kuris ypatingai atsiliepia jausmuose, tikrai nėra didžiausios vertės. Tai žymu itin muzikoj: banališkiausias romansas jus sugraudins, polka pralinksmins, o karo maršas įdrąsins labiau nekaip puikiausia simfonija. Tikras grožis ne tuo matuojamas. Jojo veikimas apsireiškia iš tiesų visos žmogaus sielos pakėlimu ir visų jos galių sinteze. Tą pat dar reiškia tokis gilaus dvasinio gyvenimo genin gas menininkas kaip Bethovenas: „Kalbėkit Gėtei apie mane. Pasakykit jam, kad jis turi išgirsti mano simfonijų, tada jis pamatys, kad aš tiesą sakau, jog muzika yra vienintelis nekūninis įėjimas į aukštesnįjį ž i n o j i-

[1] *Guyau M.* Les problèmes de l'Esthétique contemporaine.— Paris, 1913.— P. 77.

[2] Filosofinis grožio aptarimas į dabartinį mano uždavinį neįeina.

mo pasaulį, jog ji visą žmogų apsiaubia, o jis, tačiau, neįstengia jos apimti" [1]. Tai, ką čia Bethovenas sako dėl muzikos, kuri, tiesa, yra aukščiausia meno šaka, galima pritaikinti ir apskritai kiekvienam grožio apsireiškimui.

Nuomonė, prieš kurią aš statau šiuos įrodymus, t. y., kad dailė veikia vien tik į žmogaus jausmus ir kad jos uždavinys esąs vien tik šią sritį lavinti, yra kilusi pirmiausia dėl to, kad grožis iš tiesų žmogaus sielą pasiekia per jutimus, o taip pat nepalieka nesužadinęs ir vidujinių jausmų. Daugeliui žmonių tik šis jausmų sužadinimas ir lieka kaip sąmoningas ir betarpiškai jaučiamas grožio ir dailės veikimo vaisius. Tai įvyksta arba dėl apskritai žemo tų žmonių išsilavinimo, arba dėl paviršutinės pažiūros į grožio ir dailės įtaką. Reikia pastebėti ir tai, kad toli gražu ne visi meno kūriniai yra tiek tobuli grožio atspindžiai, kad jų įtaka būtų tiek galinga suburti vienybėj visas sielos galias. Daugelis vadinamų dailės veikalų iš tiesų tik žaidė ir žaidžia žmogaus jausmais. Tačiau dėl šių netobulybių negalima nuginčyti tos kilnios pajėgos, kuri glūdi jau ne vien geningame, bet ir šiaip jau tikrame meno kūriny.

Vis dėlto atmindami šias netobulybes, be to, žinodami, kad ir pats grožis, ir pati dailė pasiekia žmogaus sielą per jausmus ir juos žadina,— žodžiu, nusileisdami į apčiuopiamą mūsų visų gyvenimo tikslą, turime pažiūrėti, ką kiekvienam mūsų duoda kiekvienas meno ar vadinamo meno kūrinys, kokių mes kasdien matome parodose, vitrinose, girdime koncertuose, skaitome rinkiniuose ir žurnaluose. Nes tai, kas lig šiol buvo pasakyta, liečia tik pačią tikro grožio ir meno reikšmės viršūnę, bet visai neiškelia ir neišaiškina įvykstančio žmogaus dvasioj proceso ir jo vaisių kasdieniame gyvenime. O iškelti tai ir išaiškinti svarbu tuo labiau kad, kaip esu jau minėjęs, ne kiekvienas meno kūrinys yra tikro grožio atspindys, kuris dar be to, persilaužęs kiekvieno menininko sieloj, spindės individinėmis jo ypatybėmis, kaip geromis, taip ir blogomis. O ap-

[1] Goethes Briefwechsel mit einem Kinde (Bettina v. Arnim.).— Berlin, 1881.— P. 325.

skritai paėmus mūsų dienų plačiai miniai prieinamus meno kūrinius, deja, pamatysime, kad jie didele dalimi bus tik grožio forma aptaisytos blogybės. Kad veikalas patiktų miniai, reikia, kad jis būtų malonus jutimams, žadintų jausmus ir net keltų geidulius. Taigi poetas ir beletristas vaizdžiai aprašinės jaudinančias scenas ir visokias realinio gyvenimo paslaptis, tapytojas vaizduos tą pat ant drobės, muzikas skandys sielą į harmoningų garsų bangas ir ten ją sups, liūliuos ir svaidys tų pačių geidulių verpetuose. Menininko pasisekimas bus juo didesnis, juo daugiau jis duos vaizdų, juo labiau apsvaigins, juo giliau paskandins. Čia reikia pastebėti, kad net tikri ir kilnūs dailės veikalai, savo prasme minios nepasiekiami, daro įspūdžio tiktai jausmingąja savo dalimi ir, kaipo tokie, nuo pirmųjų nesiskiria. Taigi, norint išsiaiškinti dailės reikšmę gyvenime plačia prasme, tenka patyrinėti, kokiu būdu veikia dailė žmogaus sielą šia jausmingąja savo dalim ir kokie gali būti to veikimo vaisiai.

Čia jau mes įeiname į grynai psichologinę sritį. Svarbiausias tyrinėjimo šaltinis šioje srityje yra savo paties *patyrimai, pergyvenimai, įspūdžiai. Taigi ir vėl tenka* atsiminti mūsų pačių santykius į meno kūrinį apskritai ir itin į jausmingąją jo dalį.

Štai mes skaitome talentingai parašytą poemą, romaną ar dramą. Iš pradžių, versdami pirmą antrą lapą, mes esame visai, taip sakant, namie: jaučiamės sėdį savo kambary, laiką prieš akis knygą, nuvokią visa, kas aplink mus dedas. Bet štai dar vienas kitas puslapis — ir mes skrendam vis tolyn ir tolyn į poeto piešiamą pasaulį. Mes visai netenkame sąmonės dėl tikrosios savo padėties. Mes jau nebeskaitome — mūsų akys nejučiomis slysta nuo posmo iki posmo — ir mes matome naujas vietas, kur gyvena ir kovoja mūsų didvyriai, mes džiaugiamės jų laime, kenčiame dėl nepasisekimų, bijome dėl jų laukiamų pavojų. Perskaitėm — ir dar vis tebesame lyg aname pasauly. Ir staiga tai vienas, tai kitas matytų vaizdų vėl išsineria į viršų, mes ieškome atitinkamos knygos vietos ir dar kartą skaitome pasigėrėdami. Paskui patys save statome į panašias aplinkybes, atsimename ir įsivaizduojame mėgiamus žmones ir toliau traukiame jau mūsų pačių gyvenimo po-

emą. Ir tik negreit atsipeikim iš savo sapno. Ir jaučiame, kad vieni vaizdai dyla, blaškos, o kiti užkrinta kažkur į sielos dugną ir, rodos, lyg pasveria truputį mūsų ūpo ir net apskrito nusistatymo svarstyklę į vieną ar į kitą pusę.

Arba štai mes esame koncerto salėje. Sugrojo muzika — mes įsiklausom kaskart domiau ir kaskart daugiau duodamės nešami jos skleidžiamų burtų. Suskambėjo mūsų ausyse tam tikri garsai, tam tikro ritmo dėstomi — ir mums linksma, lengva, mūsų gyvybės pulsas pakilęs, ir mes leidžiamės jei ne šokti, tai bent vieni sau koja į taktą trepsėti ar mintimi ritmu liūliuoti. Suskambėjo kitokia balsų rūšis — ir mums rimta, net ilgu ir liūdna ligi ašarų. Muzika sugrojo dar kitaip — ir mes jaučiamės milžinai esą, pasiryžę kovon pulti, didelių žygių vykinti. Ir taip visa gyvenimų eilė. Mums nesvarbu čionai aiškinti tą sąryšį, kuris įvyksta tarp poeto žodžių, muziko garsų, tapytojo dažų, iš vienos pusės, ir mūsų įspūdžių, iš kitos. Mums svarbu pastebėti, kad taip iš tiesų yra: mes tikrai duodamės nešami poeto žodžių, tapytojo vaizdų, muziko garsų. Bet šis apsireiškimas tai dar tik pradžia galingo dailės veikimo mūsų sielai. Jam išaiškinti paimsime pavyzdį iš kitos srities.

Yra vienas keistas psichinis apsireiškimas, labai panašus į mūsų sielos padėtį, įsigyvenus į meno kūrinį, kaip aš ką tik bandžiau aprašyti.

Šis naujas apsireiškimas yra daug stipresnis, jo išdavos apčiuopiamesnės, taigi tyrinėtojui duodąs aiškesnių ir tikresnių išvadų. Šis apsireiškimas — tai hipnozė. Hipnozėje žmogus visai netenka sąmonės, viso savęs nujautimo ir savo psichologinio aš. O mes matėme, kad, įsigilinę į meno kūrinį, mes taip pat bent užsimirštame ir netenkame sąmonės, kas aplink mus darosi. Pavergti hipnozės, mes iš tiesų darome tai, ką mūsų pavergėjas liepia mums daryti: mums liepia juoktis — mes juokiamės; mums liepia verkti — mes verkiame; mus paklupdo ir sudeda rankas — mes imame melstis; mums sugniaužia kumštis ir sutraukia antakius — ir mes imame pykt ir grasint nematomam priešininkui. O sužavėti dailės, mes savo viduje taip pat gyvename jos siūlomu gyvenimu. Aišku, kad dailė taip pat mus hipnotizuoja, nors ir nelygiu laips-

niu [1]. Kas iš to seka? Žiūrėkime toliau hipnozės vaisių. Užmigdytam žmogui hipnotizatorius sako: „Šiandien per vakarienę ant stalo stovės dvi gėlių vazos; prieš sėdant valgyt, tu paimsi ir sukeisi jas vietomis". Hipnozė pabaigta, užmigdytasai žmogus vėl paprastoj padėty, tačiau nieko nežino, kas su juo atsitiko. Štai ateina vakarienė, visi sėda prie stalo, o jis nei iš šio, nei iš to ima gėles ir sukeičia vietomis. „Kam Tamsta tai padarei?" — klausia šeimininkė. „Taip jos geriau tinka",— atsako šis, kaip ir nieko nebūtų buvę. O iš tiesų kas atsitiko? Duotasai hipnozėj įsakymas glūdėjo bandomojo pasąmonėj, kol paskirtu laiku jis staiga iškilo paviršiun. Žvilgis krito ant gėlių ir kilo nesulaikomas noras jas sukeisti ir čia pat buvo prasimanyta motyvas tas noras pateisinti: taip gražiau atrodysią. Panašių hipnozės pavyzdžių galima duoti labai daug. Bet jų esmė ta pati.

Meno kūrinio sužavėtame žmoguje įvyksta tas pats procesas, tik mažesniu ryškumu. Nes kaip tenai, taip ir čia valdo tie patys psichiniai dėsniai: pasąmonės talpumas ir vaizdų apsireiškiamoji ypatybė. Iš tiesų nė vienas daiktas, kuris kaip nors yra palietęs mūsų jausmus ar sielą, nebežūsta. Jis įkrito į mūsų pasąmonės indą kaip mažutis grūdelis visai nejaučiamai, nenuvokiamai. Tačiau jis auga maitinamas taip pat nenuvokiamai įkritusių kitų šapelių — ir štai vieną dieną savo viršūne pasieks mūsų sąmonės, ir mes nusistebėsime, iš kur mumyse galėjo kilti panaši mintis ar jausmas.

Apsireiškiamoji vaizdų ypatybė yra dar nuostabesnis daiktas. Kartą gimusi mintis ar vaizdas nepaprastu gajumu stengias išsiveržti iš mūsų sielos žodžio ar veiksmo pavidalu. Kitaip tariant, mes sekame savo mintimis ir įvaizdžiais. O ši įvaizdžių galia yra taip stipri, kad mes tikrai jai nusileisime, jei atsispirti nepavartosime tokios pat galios, vadinas, jeigu šiems įvaizdžiams nepastatysime griežtai priešingų įvaizdžių.

Iš to, kas čia trumpai buvo pasakyta, jau galima su-

[1] Ar hipnozės ir dailės „žavėjimas" yra tos pačios rūšies — mums čia nesvarbu. P. Souriau knygoje „La suggestion dans l'art" tai įrodinėja. Jam prieštarauja G. Lechalas „Etudes esthétiques". Mūsų uždaviniui svarbu, kad abiem atvejais sugestija remiasi tais pačiais dėsniais.

prasti tikrai didelė psichologinė dailės reikšmė žmogaus gyvenime. Dailė kaip ir suhipnotizuoja žmogų ir tokioj padėty teikia be galo daug įvaizdžių, minčių ir jausmų, kurių nė vienas nežūva pasąmonėj, o kartą tapę sąmoningi, veržiasi išsireikšti į viršų, kitaip sakant, kreipia žmogų į vieną ar kitą pusę. Šis kreipimas įvyksta juo lengviau, jei žmogus nesugeba patiekti priešingų veiksnių.

Paprastai manoma, kad įvaizdžių duoda tiktai plastikos ir žodžio dailė, o apleidžiama muzika. Dėl to kalbant apie taip vadinamą nemoralingą arba priešingą dorai dailę, daugiausia draudžiama paveikslai, skulptūros, beletristika, poezija, tuo tarpu nieko nesakoma dėl muzikos, jei ji nėra jungiama su žodžiais ar veiksmais. Tokis išskyrimas jokiu būdu negali būti pateisintas. Atvirkščiai, muzika turi daug daugiau įtakos žmogaus sielai nekaip kuri kita dailės šaka, nekalbant apie kai kuriuos romanus, kurie, tačiau, neverti dailės vardo. Tiesa, kad aiškiausių įvaizdžių siaura to žodžio prasme duoda plastikos ir žodžio dailė, dėl to ji yra kone visiems ir suprantama. Bet įvaizdžių, kaip mes juos suprantame psichologijoj, ne mažiau turi ir muzika. Gaivalingai žavinčia garsų banga ji stačiai trykšta iš menininko sielos ir taip pat gaivalingai apsiaubia visą mūsų esmę. Senovės žmonės instinktu jautė didelę muzikos galią. Jūs esate girdėję senovės mitą apie Orfėjų, kurio muzikos sužavėti skernagiai prie jo kojų glaudės, o požemių pragaro dievai sutiko mylimąją grąžinti. Arba apie sirenas, maloniais savo balsais viliojančias jūreivius į pražūtį, arba apie stebuklingą mūsų pasakų dūdelę, kuria sugrojus leidžias šokt ir kaimenė, ir arkliai, ir karieta, ir ponas. Gyvenimo patyrimai tą patį sako. Kiekvienas mūsų daugiau esame patyrę susijaudinimo iš muzikos nekaip iš kurios kitos dailės šakos. Be to, atsiminkime religinės, patriotinės ir karinės muzikos reikšmę. „Aš laimėjau kovą,— yra rašęs vienas generolas,— Marselietė [1] vedė mane". „Su Marseliete aš kausiuos vienas prieš keturis",— yra pasakęs kitas.

Taigi tiesa, muzika turi daug įtakos mūsų sielai, bet ar ši įtaka gali būti kartais visai nesveika, negatinga, ve-

[1] Prancūzų tautos himnas, kario Rouget de Lisle parašytas 1792 m.

danti mus į pražūtį, kaip sirenų balsai anuos jūreivius? Atsakysiu neabejodamas: taip, gali. Esti fiziologiniu ir idėjiniu atžvilgiu nesveikos muzikos. Pirmoji tartum tyčia turi tikslą groti mūsų nervais. Ji visą įspūdį remia darytiniais efektais. Visokiais moduliacijų kaitaliojimais, ritmo ir tempo keitimais, vingiuotais garsų kilnojimais ji pagauna mūsų dėmesį, įtempia ligi paskutinio laipsnio ir svaido griausmingo patoso finaluose. Nereikia savęs apgaudinėti, kad tokia muzika dažnai mums patinka. Yra tai vien erzinamų nervų žaidimas, lygiai kaip žiūrint į galvatrūkčias cirko štukas, atletų muštynes ar sekant šnipų dramas. Neurastenija yra paprastas panašių pasigėrėjimų vaisius.

Idėjiniu atžvilgiu nesveika muzika gali būti lygiai kaip ir beletristika, poezija ar tapyba. Ji gali griauti dorą, gramzdinti sielą į pesimizmo ir nevilties pragarmes, griauti visą šviesų mūsų gyvenimo rūmą. Spėju, kad ne vienas esame gyvenę po vieno kito koncerto ar operos sunkų, juodą ir šaltą įspūdžių tarpą. Rodos, užgeso kažkas šviesu, dingo kažkas artima, ir tu lieki vienas, užsivylęs, savęs nekęsdamas, kitais nebetikėdamas.

Aš esu minėjęs, kad muzika neduoda mums taip aiškių įvaizdžių kaip plastika ar žodžio menas. Ir dėl to ji itin yra galinga. Vienus įvaizdžius mes galime nugalėti kitais, priešingais. O muzika, jeigu ji yra nesveika, sudaro apskritai neaiškų miglotą geismų arba juodo nepasitenkinimo ūpą. Ir mes patys nebežinome, kas mums yra ir ko mums stoka. Dėl to vienas rūstus moralistas yra pasakęs, kad esama muzikų kompozitorių, kuriuos reiktų sodyti į teismo suolą greta žmonijos piktadarių. Tamsaus pesimizmo, sugriauto gyvenimo nuotrupų, klaidaus chaoso reiškėją dekadentinę mūsų dienų muziką gražiai ir teisingai aptaria V. Ivanovas. Teleista mums bus čia paduoti kiek ilgesnė šio rašytojo ištrauka, nes ji padeda suprasti ne tik muziko, bet ir šiaip jau mūsų amžiaus menininko sielą. „Muzikos obalsiai tampa nuotrupumas, atomizmas, alogizmas. Kova su logizmu, žinoma, baigias psichologizmo laimėjimu. O nevaldomas psichologizmas gimdo nervingumą ir nuotrupumą; šio meto muzika — tai muzika

à courte haleine. Jei kompozitorius kreipias į pasaulį, jo pasaulio schemos pasirodo esą jo pačio psichologijos išdavos. Jo skriedesys, vingiuotas ir neviltingas, panašus yra į skriedesį paukščio ant begalinės jūros — jau pailsusio ir vis dar neregінčio žemės,— tuo tarpu kai senoji muzika atrodo lyg arų plaukymas aukštumoj ties nejudama viršūne. Nes joks menas neišduoda taip tiesiai kaip muzika, ar tiki menininkas Dievą, ar ne. Taip vykdo mūsų dienų muzika slaptą griovimo darbą mūsų pasąmonės srity. [...] Visur sudedamųjų dalių prievarta terpimas, visumai pasiliekant palaidai ir dėl to bejėgei. Bet palaidumas tai ir yra vaduojąs liguistos mūsų dienų sielos dėsnis. Rodos, matai prieš save kažkokį bėgimą kur akys neša, nuo genančios išgasties smūgių, bėgimą per dagius ir spyglius, kurių kiekvienas aštriai žeidžia, bet kaitrų akimirkio skausmą nustelgia sekąs gėlimas" [1].

Aš leidau sau kiek ilgiau kalbėt apie muziką, nes ji, kaip jau minėjau, yra įstabiausia ir aukščiausia meno šaka. Ją mažiausia slegia ir varžo sunkios, kietos, beformės materijos priešingumas. Ji betarpiškai apreiškia žmogaus kūrėjo dvasią ir lygiai betarpiškai pagauna žmogaus ėmėjo sielą. Viena grynoji lyrika šiuo atžvilgiu labiausiai prilygsta muzikai.

Iš to, kas buvo lig šiol pasakyta, manau, šiek tiek paaiškėjo psichologinė dailės reikšmė žmogaus gyvenime. Per platus tai klausimas, kad jį būtų galima dar smulkiau čia išgvildenti. Man derėtų kalbėti dar apie dailės reikšmę, kiek ji teikia mums estetinio pasigėrėjimo ir džiaugsmo pilkame kasdieniame mūsų triūse. Tačiau čia jau kiekvienas mūsų turime pakankamai patyrimo, kad padarytume tinkamą išvedimą. Atsiminkime, kokio malonumo mes jaučiame, kai pailsę prie savo stalo kreipiame žvilgį į kybantį priešais paveikslą ar kai po savaitės darbo atlankome koncertą, teatrą, ar kai laisvą valandėlę pašvenčiame poezijai, ar dar kai sulaukę šventadienio, bažnyčios skliautuose drauge su šventų himnų ir muzikos balsais keliame sielas į Aukščiausiąjį grožio Kūrėją. Visos šios valandos reiškia kažką aukštesnio, tobulesnio mūsų gy-

[1] *Иванов В.* Борозды и межи.— М., 1916.— С. 172, 173.

venime, kuo mes raminamės, džiaugiamės ir stiprinamės tolimesnei žemės kelionei. Rodos, pratrūko valandėlei juodo debesio uždangalas, skaistus spindulys apsiaubė mus ir mūsų žemę — ir visa pakito jo šviesoje: mes pažvelgėm į dangų ir pažinom, kad mūsų sieloj, lyg mažame lašelyje, spindi ta pati saulė.

*
* *

Dailė veikia ne vien žmogų vienetą, bet ji turi, be to, dar plačios visuomeninės svarbos. Kas yra visuomenė? Yra tai daugelis žmonių, susijungusių vienu moraliniu ryšiu siekti bendro tikslo — gėrio. Čia jau be ilgų įrodinėjimų suprantama, kad visuomenė bus tobulesnė ir vaisingiau vykdys bendrus uždavinius, juo ji bus tvirčiau sulipus į vieną kūną. Dėl to dar visuomenė vadinama kolektingas asmuo. Šis asmuo daugeriopu atžvilgiu yra panašus į asmenį vienetą ir jo gyvenimas eina taip pat tam tikrais dėsniais. Jeigu mes prisiminsime paprastąjį žmogaus paskirstymą į proto, valios ir jausmų sritis, tai pripažinsime, kad visuomenėj, kaipo kolektingame asmeny, šios trys sritys yra taip pat kolektingos ir jungiamos tam tikrų ryšių. Mokslas ir religija teikia principinių vedamųjų idėjų ir jungia visuomenės protą. Dora ir vėl religija teikia veikimo normų ir jų sankcijų ir jungia visuomenės valią. O grožis ir dailė, veikdami žmonių sielas per jausmus, jungia ir šią paskutiniąją sritį. Jungdama visuomenę, dailė atlieka tai dar tobuliau nekaip mokslas, religija ir dora. Nes dailės objektas, grožis, nėra betarpiškai rišamas su gyvenimo nauda ir praktika, ir, kaip toks, nekelia kovos obalsių, bet atvirkščiai, ramina sielas ir teikia kiekvienam lygiai savo malonių, nepastodamas kelio kitiems. Aplink kilnų meno kūrinį gražiausiais gyvenimais spiečiasi seni ir jauni, vyrai ir moterys, kairieji ir dešinieji. Čia tirpsta luomų ir partijų priešginybės. Grožis, menas ir dailė supa visuomenę bendros simpatijos vainiku.

Visa tai galima pritaikyti, kalbant apie dailės reikšmę tautai, ir dar kai ką pridėti. Kas yra tauta? Yra tai žmo-

nių grupė, išaugusi iš vieno kamieno ir dėl to išsiskirianti savo kalba, o taip pat dvasios ir net kūno ypatybėmis. Visuomenės pagrindas — jungtomis pajėgomis siekti bendro tikslo — gėrio. Tautos pagrindas — išlaikyti specifinės savo ypatybės. Mes matėme, kaip menas ir dailė stiprina visuomenės pagrindą. Jie dar labiau stiprina tautos pagrindą. Svarbiausia tautos skirtingumo žymė — tai tam tikra jos dvasios ypatybė, atsiradusi dėl vienos visų tautos narių kilmės ir dalimi dėl vienos jų gyvenamos vietos bei vienos kalbos. Juo ši ypatybė tautoj bus stipresnė ir sąmoningesnė, juo pati tauta bus gyvesnė ir galingesnė. O menas iš visų žmogaus dvasios gaminių ryškiausiai sugeba suimt' ir iškelt jo sielos ypatybes, nes jisai nėra kuriamas šaltu protavimu, dėstant išorinius davinius, jis yra betarpiškas sielos išsireiškimas ir tai tuo metu, kada visos jos galios yra suburtos į vieną aukščiausią sintezę. Tegul objektingas grožis yra vienas ir visiems lygus, tačiau atsispindėjęs kiekvieno menininko sieloj, jisai trykš iš jos kitokiais spinduliais, kaip kad ta pati saulė įvairiai spindi įvairiuose vandens lašuose. Menininkas, šaknimis įsiėmęs į savo tautos dvasią, gamina jai žiedų iš jos pačios syvų. Ir čia apsireiškia svarbi tarpusavio įtaka tautos — menininkui ir menininko — tautai. Tauta duoda menininkui bendrą jo kūrybos foną ir dirvą augt ir tarpt jo veikalams. Menininkas suima tautos dvasią ir charakteringąsias jos gyvenimo žymes ir įkvepia visa tai į dailės veikalą, kuris vėl kalba tautai jos pačios širdies balsu ir taip ją peni ir augina.

Tačiau menininkas kelia ir reiškia tautines dvasios ypatybes ne dėl jų pačių, t. y. ne šias ypatybes laikydamas savo kūrinio tikslu ir ne jas vienas išreikšdamas. Didele intuicija pasiekdamas pačią tautos gelmę, jis sukuria visos tautos sintezę ir išreiškia giliausią tautinę idėją. Bet ir ne čia dar baigias menininko kūrėjo uždavinys. Visų pirmiausia jisai turi grožio idėją ir tik jos šviesoje mato visa kita. Taigi tautos dvasia ir tautinė idėja jo kūriniuose bus išreikšta šiokiam ar tokiam santyky su grožio idėja ir jos šviesoje atrodys teigiamai arba neigiamai,

jau tuo pačiu nurodant tautai jos ateities kelią. Štai dėl ko geningi visų tautų menininkai yra patriotai ir laikomi tautiniais pranašais ir vadais, tautinių problemų statytojais ir sprendėjais.

Tau skirta ne kardu Tėvynė ginti,
Bet ateitin jai rodyti keliai.
Tyloj išklausęs jos širdies plakimo,
Gyva daina išlieki jos jausmus
Ir aidesiais žvaigždynuose pasekęs,
Uždek negęstantį Tautos žibintą [1].

Tad tauta ne be reikalo taip brangina savo meno kūrinius, jiems rūmus stato ir į savo kultūros židinį deda. Menas duoda aukščiausią tautos sintezę, nušviečia tautinę idėją, rodo jos kelius ir vainikuoja tautą garbės vainiku. Imant atskirų pavyzdžių, atsiminkime, kas yra Gėtė, Šileris ir Vagneris — vokiečiams, Mickevičius, Slovackis, Krasinskis ir Vyspianskis — lenkams, o mums, lietuviams, bent liaudies poezija ir visa jos meno kūryba ir tautinis pirmųjų mūsų atgimimo laikų romantizmas. Mūsų tautinis atgimimo genijus liaudies dainininkių, dainininkų, audėjų ir skaptorių, taip pat ir pirmųjų nors naivių, bet karštų patriotų poetų lūpomis gali pasakyti, kad:

... triskart apėjau
aš visą plačią šalį ligi jūros,
mūs brolius ruošdamas į didį žygį.
Aš, pirmą kartą eidamas, verkiau
dėl didžio jųjų vargo ir skriaudos
ir klausiau, kas gi juos vergais padarė.
Aš, antrą kartą eidamas, mečiau
į jųjų širdis gyvą laisvės diegą
ir skambiai dainai jį daviau auginti.
O trečią kartą eidamas, radau
jau juos bešveičiant plieno kalaviją [2].

Ir jeigu tauta iš tiesų bus sukūrusi savo meną, kuris yra jos kultūros žiedas, ji tuo pačiu jau bus tvirta ir kalaviju iškovoti sau išorės laisvę, nes vidujinę dvasios laisvę ji bus anksčiau įgijusi: dvasios vergijoj menas

[1] *Putinas.* Valdovo Sūnus.
[2] *Putinas.* Ten pat.

nekuriama. Tačiau meno uždavinys čia dar nesibaigia. Laisvė nėra sau tikslas, bet tik sąlyga toliau augti ir kilti. Menas yra vienas galingiausių to augimo veiksnių. Tad tautos išminties genijus ir sako atgimimo genijui, kad jojo kankliai, pažadinę kovą dėl laisvės, dar tik pusę darbo yr atlikę.

> Kai nuvarvės jau kraujas nuo kardų
> ir pergalės giesmė pasveikins laisvę,
> turėsi, Dainiau, vėl triskart keliauti:
> Tu pirmąkart žaizdas padėsi gydyt,
> tu antrąkart įdiegsi meilės diegus,
> tu trečiąkart aukštyn pakelsi sielas [1].

Šis yra aukščiausias meno uždavinys ne tik tautos, bet ir visos žmonijos gyvenime.

II

Ir ne tik uždavinys, bet ir pati meno prasmė yra ta, kad jis privalo kelt aukštyn žmogaus ir pasaulio sielą, apimdamas vis platesnius horizontus, ir įsistiprinęs naujose aukštybėse, sugyvendinti, sujungti visa į naują grožio sintezę ir vėl aukštyn tiestis.

O kame paskutinis aukščiausias tos pažangos laipsnis? Žinoma, ten pat, kur ir aukščiausias viso pasaulio tikslas. Idealas begalinis, ir dėl to visa, kas jo spindulių nušviečiama ir dėl jo sukurta, lieka pažymėta nemirtingumo žyme, o visa, kas nutraukė sąryšį su juo arba išsilaužė iš jo šviesos, arba sau kitą idealą pastatė, yra mirti nusmerkta.

Aš bandysiu atvaizduoti šią mintį pačiais istorijos įvykiais ir meno šviesoje. Ne per seniai man teko matyti vieną inscenizuotą garsingą istorijos įvykį iš IV krikščionybės amžiaus, kur norėta parodyti dviejų pasaulių ir dviejų pasaulėžiūrų kova. Dramos didvyris, ciesoriaus giminės ir gilios sielos jaunikaitis, kuris paskui pasaulį valdys, pasijunta dviejų priešingų galybių įtakoj. Jį mokina naujo mokslo skelbėjas senas vienuolis asketas. Rūsčioj šven-

[1] *Putinas.* Ten pat.

tyklos sutemoj kyla juodas kryžius, o ant apdengto paramo glūdi didelės atvožtos evangelijų knygos. Iškilmingai skamba iš vienuolio lūpų šventos tiesos žodžiai. Jisai kalba turbūt apie savo dieviškojo Mokytojo mokslą ir darbus, apie Jo stebuklus, kentėjimus ir mirtį, apie šio pasaulio niekybę, apie vergų meilę, apie savo kūno išsižadėjimą dėl amžinos būsimojo gyvenimo laimės. O jo žodžių prasmei, rodos, pritaria jo liesas apžėlęs veidas, jo degančios akys ir šiurkštus kietas jo rūbas, ir basos kojos, ir visas rūsčiai paslaptingas šventyklos ūpas. Jaunuolis klauso žemai nuleidęs galvą. Jis nebepakelia sunkios minčių naštos. Jis jaučia gilia savo siela visą nepaprastą naujo mokslo galybę, bet kartu jaučia ir savo dvasios maištą prieš tas kraupias sutemas, į kurias naujas mokslas, rodos, kėsinas paskandinti jo saulės trokštančią širdį.

Jaunuolis turi ir kitą dar auklėtoją — seno ir gražaus graikų pasaulio mylėtoją, kurs lavina jo kūno pajėgas, rodo meno sukurtas grožybes ir aiškina jų paslaptis. Auklėtojas veda jaunikaitį į senovės šventyklas, kur marmuro portikai ir kolonados, šviesios, aukštos ir lengvos kaip arfos stygos, rodos, džiaugsmu virpa nuo jųdviejų žingsnių aidų. Šviesioj, saulėtu žydriu dangum dengtoj šventykloj mėlyna juosta smilkalas kyla pagerbti sudievintai olimpiečių kūno nuogybei. Jiedu eina į kitą šventyklos pusę, kur žvilganti saulėje jūra ritmingais skandavimais pakrančio uolynus bučiuoja. Čia svaigsta jaunuolis nuo begalinių ruimų platybės, šviesa ir šiluma jo širdį užliejusios. Ir staiga išsiveržusia gyvybės ekspansija, jis tiesia į tolį rankas, tartum visą laimę norėdamas savo krūtinėn suimti. Kaipgi nemylėti tavęs, gyvenime, jeigu tu toks gražus ir malonus! O auklėtojas, permetęs per petį savo lengvą togą, negirdimai dingo kolonadose.

Jaunuolis lieka vienas. Jis grįžta į savo rūmą, bet negali nurimti. Naujo gyvybės ilgesio keliamas, jis blaškosi vienas sodų gėlynuose ir portikuose. Ir štai pamato mergaitę, skrituliu žaidžiančią. Kairiąja ranka pasirėmusi į kelį, o dešiniąja iš apačios suėmusi skritulėlį, sviedžia jį, parisdama į tolį ir pati paskui skrenda išsinerdama iš savo dviskraistės tunikos. Rodės, kad pati Diana, nužengusi nuo Olimpo, mirtingųjų žaislais susigundė. Ir jaunikaitis

pamilo mergaitę visa gyvenimo ištroškusia širdžia, o su ja ir visą jos pasaulį su šviesiu jo dangumi, šilta jūra, skambiomis šventyklomis ir džiaugsmo dievais. Ir jis prisiekė iki mirties kovoti su naujojo mokslo davėju, Galilėjos plebėjumi, senovės grožybių priešininku.

Aš jau toliau nebeatmenu, kaip ta kova ėjo, kol pagaliau anas jaunikaitis, tada jau Romos ciesorius, žinomas Julianas Apostata, paskutinį gyvenimo atodūsį baigdamas, sušuko: „Galilieti, Tu laimėjai!" Pagaliau tai nė nesvarbu. Nesvarbu nė tai, kad krikščionybės idėja klaidingai ten atvaizduota kaip džiaugsmo ir gyvybės neigėja. Prie tokios schemos mes esame pripratę. Mano dėmesį itin sužadino tai graikų pasaulio ir jų meno atvaizdinimas. Turint pagrindinę dramos mintį — dviejų pasaulėžiūrų kovą — ir matant tas puikias šventyklas, sužmogintų dievų gyvenimą, kur grožis kūną taip išidealizavo, kad net jo nuogybė neteko savo žemiškos ypatybės, matant ir gyvus žmones, pasiekusius aukščiausio savo fizinio išsivystymo ir grožio laipsnio, nesulaikomai kilo mintis, kam gi visa tai,— kokia visa to prasmė — ir kas gi toliau lieka daryti? Jų idealas — Olimpas. Ir štai jis pasiektas. Tačiau ar patenkinta žmogaus dvasia?

Žiūrint į aną jaunuolio auklėtoją, atrodo, kad taip. Tačiau ar jis neklysta? Ar jis nėr kartais tik apsvaigęs somnambulas, klejojantis savo sapno rojuj? Sapnas išsiblaškys, ir jis dar išgirs, kaip vergų širdyse kraupiu atobalsiu klaidžioja Spartako dvasia, o jo paties gyvenimo nuobodis ar neprives, kaip Petronijų, atsigulus ant rožių sau perpjauti gyslas? O jeigu taip, tai kame gi tų visų grožybių prasmė, dėl kurių jaunikaitis prisiekia kova Galiliečiui? Teigiamo atsakymo aš neradau. Nedavė man jo nei kalbamoji drama, neduoda nė pats gyvenimas. Šiandien skambiųjų portikų ir kolonadų tik griuvėsiai tebestyro, jų meno stebuklai muziejus puošia ir, tiesa, stebina mus kaipo paskutinis tam tikros tobulybės laipsnis, pabaigęs savo pažangos eigą, nes idealas pasirodė esąs išsemtas. O mūsų dienų menas, nekalbant jau apie ekspresionistų figūras, ar tai nėra skaudžiausias pasityčiojimas iš Olimpo, kokį tik įsivaizduoti galima?!

Galilietis laimėjo kovą. Tiesa, jo laimėjimas yra dar tik paviršutinis, neperkeitęs žmogaus širdies. Tačiau jis davė tikrą idealą, kuriam pasiekti reiks pereiti daug verpetų, nuopuolių ir kataklizmų. Jisai laimėjo ne vien Kalvarijos kančia ir prisikėlimo triumfu, bet lygiai ir Taboro džiaugsmu. Ir mes, naujos eros menininkai, prieš senovės Olimpo idealą turime pastatyti nepalyginamai kilnesnį, turiningesnį ir gražesnį Taboro Idealą. Pakilęs nuo žemės kūnas iš vidaus spindi dieviška šviesa; materija ne tik formos pavergta, bet ji visai persiaubta ir perkeista didžia dvasios galybe. Ji tarsi išsivaduoja iš savo svarumo ir pasingumo. Ir mirtis netenka savo galios. Naujos eros menas turi dvasia perkeist kūną. Menininkas atsižada regimojo pasaulio, kaip savo kūrybos tikslo, susitelkia savo sieloj ir kuria tai, ką pasiekia savo vidaus patyrimu, kuria, naudodamas šio gyvenimo davinius.

Pastatę aukščiausią meno Idealą, eidami į konkretingą meno sritį, mes privalome rasti pagrindo, kad tas mūsų Idealas tinka lygiai gerai ir patiems meno reiškiniams, ir mūsų pačių sielų siekimams, pastangoms.

Mes ilgimės grožio, ieškome jo, o radę neslepiame savo turtynuose. Jisai apvaisina mūsų sielas, ir iš jų dygsta nauji žiedai. Pradžioje aš sakiau, kad dailės gaminimas tai yra amžinas keitimas grožio, kaip gauto įspūdžio, ir grožio, kaip emocijos išdavos, kuri turi būti išreikšta regimojo arba jaučiamojo pasaulio lytimis. Ir šis reiškimas arba jungimas minties, sielos su medžiagine forma, yra tikra kūryba. Du atskirti, savyje nesitenkinantys pradai jungias į vieną ir tampa nauja būtis, tobula ir amžina pasiektoj savo tobulybėj. Net paviršutinai žiūrint į menininko darbą, jau mes matome sunkios medžiagos kitimą, tiesa, dar taip pat medžiaginį, tačiau ne be gilesnės prasmės. Beformį molio ar marmuro gabalą skulptorius paverčia į kilnią stovylą, iš kurios gyva mintis trykšta. Pilkus laukų akmenis ir sunkias uolas architektas sudeda į tiesias kolonas, piliorius ir bokštus, kurie atgiję į dangų stiebias. Taip ir toliau. „Menas,— sako Žanvjė,— kuria tvarką pasaulio materijoj, pavestoj mums

valdyti" [1]. Kurti tvarką materijoj reiškia neigti palaidas chaosas, kuris savo keliu yra kiekvienos tobulybės neigimas. Menas savo esme yra tvarkos reiškėjas. Meno sukurtąją tvarką mes vadiname harmonija, kuri yra ne kas kita kaip tinkamoj kiekybėj ir kokybėj įvairių sudedamųjų dalių vienybė. Ir juo ši vienybė bus tobulesnė, pasiliekant dalių įvairybei, tuo formaliai bus pasiektas aukštesnis grožio laipsnis. Menininkas kūrėjas, žiūrėdamas į pasaulį kaip į savo kūrybos medžiagą ir rasdamas jame begalinę įvairybę, tobuloj harmonijoj jungia tai su amžina Dievybės mintim ir taip daro aukščiausią pasaulio sintezę ir tęsia toliau Pirmojo Kūrėjo darbą, iš pirminio chaoso išrutuliojusio pasaulio lyčių įvairybę. Kaip kiekvienos tvarkos ir harmonijos pradas taip lygiai ir aukščiausios harmonijos sintezės idealas yra patsai Absoliutas.

Tas pats Absoliutas yra kartu ir aukščiausias žmogaus sielos tikslas. Tačiau žmogus tik tada gali jį pajausti ir patirti, kai, susitelkęs savo vienybėje, sujungs į vieną veiksmą visas savo dvasios galias. O tai nebus galima atlikti, jei pirmiau vienu stipriu ryšiu nebus sujungtas visas žmogaus gyvenimas. Mes žinome, kad tobuliausias ryšys, jungiąs visą žmogaus gyvenimą vienu dievybiniu principu, yra religija. Sakau tobuliausias, nes gali būti ir kitokių principų, kurie duos šiokią ar tokią gyvenimo vienybę, pavyzdžiui, garbės, turtų, žemės džiaugsmų ieškojimas kaip vyriausias tikslas. Bet šitokie principai arba yra kilę dėl vieno kurio per daug išbujojusio žmogaus palinkimo, arba, jei lygiai apima visą jo gyvenimą, tai tobulai jo nesujungia, nes nė vienas jų neturi tam pakankamai galios nei sankcijos. Tik viena religija, statydama aukščiausią tikslą — patį Dievą ir amžinąją laimę,— pajėgia visus žmogaus veiksmus valdyti taip, kad šitas niekad iš akių neišleidžiamas tikslas taptų vienintelis viso gyvenimo branduolys, visų darbų įvertinimo saikas ir viso plataus gyvenimo — nuo lopšio iki kapo — jungiamoji grandis. O paties žmogaus viduje visas jos sielos galias tobuliausiai jungia grožis. Pradžioje aš stengiausi įrodyt, kad žmogus, įsigyvendamas į grožio reiškinį, jun-

[1] *Janvier E.* La vertu.— P. 99.

gia visas tris savo sielos sritis: protas, valia ir jausmai liejas į vieną vientisą veiksmą, kuris kartais gali pasiekti aukščiausio pakilimo arba ekstazės.

Žmogus, kurdamas grožį, gamindamas dailę, turi jaustis dar didesnėj vienybėje esąs, kad pasiektų aukštesnio grožio laipsnio ir, be to, išreikštų jį mūsų pasaulio ženklais. Iš to matyt, kad menas varo toliau religijos darbą, prirengdamas žmogų pasiekt aukščiausią jos statomą tikslą. Šis tikslas yra betarpiškas Dievo pasiekimas arba, kaip sako katekizmas, „Dievo regėjimas". Jisai tobulai įvyks tiktai amžiname po mirties gyvenime, suteiks didžiausią laimę, vadinas, tobulai patenkins proto, valios ir jausmų ilgesį.

Tačiau ir šios žemės gyvenime gali būti valandų, kada žmogus patiria anos aukščiausios laimės dalelę. Tai gali atsitikti, kad jis vienu visų dvasios galių veiksmu pasiekia reliatingai didžiausio grožio laipsnio. Šio stebuklingo veikimo galima patirti iš didžiųjų religinių senovės meno kūrinių. To krislelį gal kada ir patys esame pajutę. Raskime mūsų gyvenime valandą, kada religinis jausmas jungės su grožio įspūdžiu. Galėjo tai būti beveizint į didingą gamtos reginį, pvz., ramų saulėleidį varpams „Angelas Dievo" skambinant, galėjo tai būti senojo gotiko katedroje pamaldų metu, kylant smilkalo dūmams ir gaudžiant muzikos balsams. Ar nejautėme tada pačios Dievybės artumo ir ar savaime nelinko keliai, kaip Fra Andželikui tapant savo paveikslus? Yra tik vienas šiuo atžvilgiu dar tobulesnis dvasios veiksmas, keliąs ją dar aukščiau,— tai mistinė ekstazė, kuriai tačiau išreikšti mūsų pasaulyje nėra ženklų.

Šiuomi aš nenoriu sakyti, kad dailė turi būti religinė siaura prasme, t. y. vaizduoti vien religinius siužetus. Kiekviename meno kūriny, jeigu jis bus kilęs iš pakilusios menininko sielos, spindės amžinasis grožis arba kaipo pozitingai atvaizduotas jo krislelis, arba negatingai, kaip kontrastas iš kūriny reiškiamos koncepcijos.

Toks intymingas santykis yra tarp dailės ir religijos. Ir tai pateisina anksčiau mūsų pastatytą meno Idealą ir pagilina pačią grožio ir meno kuriamos dailės prasmę. Tai suprasdami, meną mes laikome vienu stipriausių žmonijos

pažangos veiksnių, vykdant amžinąją Dievybės idėją. Menas apskritai negali būti šiai idėjai indiferentingas. Arba jis ją kels, arba neigs. Dėl to gerai yra pasakęs V. Ivanovas, kad „atėjo metas, kada menininkas, jeigu jis nenori būti religinio būdo, pames ir tai, ką jis jaučiasi turįs, paliaus būti menininkas" [1]. Čia pasakymą „religinio būdo" reikia suprasti kaip šiokį ar tokį, teigiamąjį ar neigiamąjį nusistatymą. Šiuomi bus matuojama jo reikšmė žmonijos pažangos kelyje ir dviejų priešingų galybių kovoje. Tuo tarpu menininkas be religinio apsisprendimo bandys kurti meną pačioje šaknyje pakirstą, netekusį jokios gilesnės prasmės pasaulio eigoje. Žinoma, mūsų dienų menas dar be galo toli yra nuo šių aukštų idealų, taip pat kaip ir žmonija yra toli nuo religinio gyvenimo tobulybės. Nes kad kiltų apskritai dailė, nepakanka vieno kito iškilusio jos kūrėjo. Reikia, kad visa dirva būtų pirengta priimti grožio diegams, bendru gyvu nujautimu jiems šildyti, maitinti ir auginti.

Toks turėtų būti bendras teorinis mūsų estetinės pasaulėžiūros nusistatymas. Bet konkretingai, praktikoje? Juk pažvelgę į meno istoriją, o ir į mūsų dienų meną, visur randame įvairių srovių, pakraipų, mokyklų, kurios kiekviena savotiškai supranta kaip grožio prasmę taip ir meno uždavinius. Ar mes taip pat privalome statyti atskirą tezę, jos receptu matuoti grožį ir kurti meną? Manyčiau, kad ne. Tokių tezių kelia gyvenimas savaime, o kiekvienas meno kūrėjas individingais savo palinkimais prišlyja prie vienos ar kitos jų arba skina sau dar kitokį taką. Visos šitos tezės ir obalsiai, kaipo įrankiai meno kūryboje, gali būti daugiau ar mažiau tikę, tačiau aukščiausios dailės prasmės dažniausiai nesiekia.

Tinkamai suprast ir įvertint meno kūrinius dailės atžvilgiu daug gali padėti psichologinė estetika, paremta meno istorijos pavyzdžiais. O tuo tarpu statydami estetinę savo pasaulėžiūrą, mes turime griežtai išbraukti tiktai tas pažiūras, kurios, liesdamos pačią dailės prasmę, ją žemina arba neigia jos reikšmę gyvenimui. Šias pažiūras galima suvesti į tris grupes: sensizmą, utilitarizmą ir estetizmą.

[1] *Иванов В.* Борозды и межи.— С. 175.

Jau patys vardai apibūdina jų turinį. Sensizmas (nuo lotynų žodžio *sensus* — jausmai, jutimai) kaip gyvenime taip ir dailėje ieško vien jausmų patenkinimo, jiems pataikaudamas. Sensizmas gyvenime retai yra skelbiamas kaip teorija visa savo nuogybe. Per daug jau brutalu ir žmogui žema nematyt gyvenime kitokio tikslo kaip tik jausmus penėti. Užtat gyvenimo praktikoje, kurioje apsireiškia ir meno kūryba, sensizmo sekėjų yra net per daug. Kaipo krikščionys, pagrindiniais doros dėsniais atmesdami sensistinį gyvenimo supratimą, aišku, kad nė menui nestatysim uždavinio šį sensizmą vykinti.

Utilitarizmas reikalauja, kad menas teiktų naudos kasdienio paprasto gyvenimo reikalams. Kad visa, kas gražu, būtų ir naudinga. Jeigu ir tobuliausias meno kūrinys negali patarnauti bent kokiam praktiniam gyvenimo reikalui, tai jis jokios kitokios prasmės nė neturi ir yra laikomas tuščiu burbulu, žaislu. Grynoji dailė utilitaristų supratimu turi tiek reikšmės kaip ir kortavimas, šachmatai, kroketas, flirtas ir į juos panašūs dalykai. Ši pažiūra yra paremta arba stambiai materialistine pasaulėžiūra, arba dažniausiai stačiokišku storžieviškumu. Iš to, kas anksčiau buvo sakyta, mes matėme, kad kaip grožis apskritai, taip ir meno kuriamoji dailė turi daug reikšmės žmogaus gyvenime ir gilios prasmės savyje.

Daug rimtesnių gynėjų turi trečioji mūsų išbraukiamoji pažiūra — estetizmas, skelbiąs obalsį „menas menui" arba „dailė dailei". Šio obalsio skelbėjai sakosi duodą dailei didžiausios reikšmės, kokia tik būti gali. Dailė yra taip aukštas dalykas, kad ji esanti tikslas pati sau. Ji niekam neprivalanti tarnauti. Ji esanti absoliutingai laisva. Jos negalį varžyti jokie — nei tikėjimo, nei doros — įsakymai, nei tuo labiau šio gyvenimo reikalai. Meno kūrėjas turįs būti laisvas kaip paukštis, jei jis skrenda padangėmis, ir taip pat laisvas antžmogis, jei žengia žeme. „Mano patyrimas,— sako meno kūrėjas,— ir vidujinis mano nusijautimas rodo, kad kūrybos metu aš nebeatmenu jokių jūsų moralybės įsakymų ir nematau jokių tikslų kaip tik tą vieną: siekti mano įkvėpime patirtos grožio idėjos, kuriai pasiekti mano intuicija rodo man tokių, o ne kitokių priemonių. Ir vargas man, kad aš, atminęs jūsų

įstatymus ir reikalus, išdrįsau pakreipti į juos mano kūrybos eigą. Iš mano idealo aš padariau karikatūrą — ir jūs patys mane plakėte savo kritikos rykštėmis". Atrodo, kad tokis menininko pasiskundimas yra visai nuoširdus ir teisingas.

Tačiau nors taip ir iš tiesų būtų, vis tik jo obalsis „dailė dailei" yra netikęs, daugiaprasmis ir klaidingas. Ėmus tyrinėti teoriniu atžvilgiu, jis neišlaiko jokios kritikos. Aš jau nekalbėsiu apie tai, kad sekant krikščionių pasaulėžiūros, jokis daiktas negali būti sau tikslas, kad visa ko tikslas yra vienas absoliutingas Dievas, visa ko — ir paties grožio versmė, ir kad visa kas — ir pats grožis tik Jame turi savo pateisinimą, ir tik Jo nustatytų dėsnių yra valdomas, ir tik į Jį turi kreiptis ir grįžti. Tačiau ir sutvertųjų daiktų eilėje dailė nėra išskirta iš mūsų pasaulio suverenė sritis, vien tik sau ir savimi begyvenanti, ir tuo labiau nėra viso pasaulio aukščiausias dėsnis, nei pirmas, kad ir po Dievo, tikslas. Jeigu mes žiūrėsim į dailę kaip į atskirtą nuo pasaulio daiktą, tai ji bus gryna chimera, ir pasakymas „dailė dailei" tiek tereikš, kiek pasakymas „svajonė svajonei", „sapnas sapnui"... ir neturėtume ko ginčytis.

Bet tai nėra tiesa. Dailę kuria žmogus. Kuria eidamas savo prigimtimi ir pasaulio daviniais, kuria ne kam kitam kaip žmogui, o žmogus gyvena ir siekia gyvenimo. Ir viską matuoja šio siekimo žvilgiu. Mes jau matėme, kaip daug reikšmės turi jam dailė. Ir jis, besiekdamas gyvenimo, ne šio paprasto kasdienio gyvenimo, tik ano didaus, Amžino Gyvenimo, turi teisės visą pasaulį dėstyti taip, kad jis visas drauge su jo protinga valia siektų to pačio Gyvenimo. Ginčas dėl obalsio „dailė dailei" — tai yra nesusipratimas ir konfliktas tarp Gyvenimą siekiančio žmogaus dailės ėmėjo ir žmogaus dailės kūrėjo. Ir vienas, ir kitas gina savo teises. Žmogus, siekiąs Gyvenimo, turi viską savo tikslui pavergti, nes šis tikslas yra amžinoji jo laimė. Dailės kūrėjas taip pat turi apginti savo laisvę, nes jis gerai žino, kad kūryba prievartos nepakenčia. Tačiau šis konfliktas yra tiktai paviršutinis. Menininkas, dailės kūrėjas yra taip pat žmogus, ir galinis jo tikslas yra tas pats kaip ir jo priešininko — siekti Gyvenimo. Negalima

yra į tą patį tikslą eiti priešingais keliais. Taigi ir reikalaujama iš menininko, kad jisai ne savo laisvės išsižadėtų, bet kad pripažintų bendrą visų tikslą, o pripažinęs eitų į jį. Savo kūryboje jis pasiliks laisvas kaip ir buvęs, tačiau tai tikra, kad jo kūriniai grožio šydu nedangstys bedugnių, bet didingais viadukais tiesis nuo viršūnės į viršūnę, vesdami vis aukščiau ir aukščiau į patį grožio sostą. Nes menininko kūryba yra betarpiškas jo sielos išreiškimas. Jei ta siela bus skaisti, jei ji savo įkvėpimo ekstazėje pakils ligi aukščiausių viršūnių ir iš ten apims nuo amžių Dievybės užbrėžtus planus, tai ir jos kūriniai bus skaistūs kaip deimantas ir neklaidingi vedėjai.

Tokiu būdu, atmesdami obalsį „dailė dailei", mes visai nesikėsinam į menininko laisvę ir neketiname dailę pajungti į jokią tarnybą. Atvirkščiai, mes iškeliame ją į tinkamą garbės aukštybę ir išvaduojame iš tos painiavos, į kurią klampina ją anas miglotas ir daugiaprasmis obalsis. Juk „dailė dailei" pateisina visa. Tepk, ką nori, rašyk, ką nori, šmeižk dorą, idealizuok nuodėmę, griauk iš pagrindų visą gyvenimą, jei tik mokėsi visa tai pridengti gražia forma, dailės vardu, ir tu pasiliksi tarp mūs nekaltas grožio vaidila, užnuodijęs mūsų sielas, pakirtęs tikėjimą, aptemdęs gyvenimo saulę.

Pagaliau šio obalsio skelbėjai sakosi giną dailę nuo gyvenimo dulkių, nuo žemų panaudojimų, duodą jai didžiausios reikšmės. Be abejojimo, gerų norų yra. Tik ar tokiu būdu apginama dailė? Mes matome, kas daroma to obalsio vardu. Juo sekant, dailė reiktų laikyt kaip ir kiekvienas kitas laisvas sportas. Ne, tik įtraukus ją į bendrą pasaulio procesą ir čia pastačius į jai deramą vietą, mes suprasime aukštą jos pasiuntinybę ir nulenksime galvas prieš ją ir prieš jos kūrėjus.

Ne, ne dailė dailei, bet dailė žmogui, dailė gyvenimui, didžiam gyvenimui, gyvenimo pilnybei pasiekti. Dailė laisva, nevaržoma, gaivalingai išplaukusi iš tyros menininko sielos. Ji mūsų pažangos veiksnys ir ji mūsų didybės žymė.

Kaipgi pavadinti menas, kurs kuria tokią dailę, kurs plaukia iš pačios giliausios jos prasmės? Šiame rašiny aš jau esu sakęs, kad menininkas, kurdamas dailę, apreiškia

grožį mūsų pasaulio formomis. Vadinasi, dailė yra įkūnyta grožio idėja. Tokiu apibrėžimu mes išpažįstame simbolistinę dailę. Tačiau simbolistinę plačia prasme. Paprastai simbolizmas yra laikomas priešingas realizmui. Realiems gyvenimo daiktams duodama kita prasmė dėl šiokio ar tokio vidujinio jų sąryšio. Šis sąryšis buvo nelengva įspėt, užtat ir tokių simbolių mintis pasilieka aptemdinta. Arba vėl, jeigu sąvokos ir mintys yra reiškiamos įvairiomis kombinacijomis, kurių gyvenime visai nepasitaiko, tai tokis simbolizmas yra dar sunkesnis [1].

Mano čia kalbamas simbolizmas, plaukiąs iš ano dailės apibrėžimo, remiasi grynu ir tikru realizmu. Menininkas aukštybėje pasiektas grožio idėjas vaizdina tikrais šio gyvenimo vaizdais. Kitaip, šis vaizduojamas jo gyvenimas gauna aukštesnės prasmės, jo vaizduojamose šio gyvenimo realybėse spindi aukštesniųjų jo pasiektų realybių šviesa. Aš skaitau jo poezijos kūrinį, seku jo gyvenimo dramą ir, sekdamas šį tikrą gyvenimą, aš jaučiu gilesnę jo prasmę ir matau anuos paslėptus takus, kuriuos nematoma ranka išbraižė žemės paviršium, sielų gelmėmis ir padangių aukštybėmis. Aš gyvenu poeto ar muziko teikiamais jausmais ar garsais, ir mano sieloje prabyla ištisa harmonija, ir skamba, ir liūliuoja, ir neša toli toli. Tai yra simbolizmas, didis ir platus kaip pasaulis. Nei iš menininko, nei iš meno ėmėjo jis nereikalauja jokių ypatingų pastangų jį kurt ir suprasti. Tik reikia, kad kūrėjas būtų pasiekęs anas aukštesniąsias gyvenimo realybes ir kad jis kurtų mūsų gyvenimą sekdamas. „Pirmutinis meno elementas,— teisingai sako Žanvjė,— yra idėja. Artistinė mintis privalo apimti du daiktu: realybę ir idealą" [2]. Tik tokia dailė bus didi dailė, tokia, kaip ją apibūdina A. Fujė: „Didi dailė — tai ne ta, kuri prieinama vien mažam išrinktųjų mylėtojų būreliui. Didi dailė yra ta, kuri veikia visą visuomenę, kuri turi pakankamai paprastumo ir nuoširdumo patraukti visiems žmonėms ir kartu pakankamai gilumo, kad joje galėtų rasti medžiagos savo refleksijoms

[1] Šį simbolizmą yra gerai išdėstęs Hėgelis antroje savo estetikos daly.

[2] *Janvier E.* Op. cit.— P. 101, 105.

bet kuris išrinktųjų. Vienu žodžiu, didi dailė sukelia pasistebėjimo visos tautos ar net kelių tautų ir kartu mažo skaičiaus sugebančiųjų joje rasti labiau intyminę prasmę. Didi dailė tat yra kaip ir didi gamta: kiekvienas skaito joje tai, ką pajėgia išskaityti."

Tad kurkime meną didį, tyrą ir skaistų ir jungtomis sielos galiomis siekime, kas yra mūsų visų aukščiausias tikslas.

1921

KAIP ŠVĘSTI MUMS KANTO SUKAKTUVĖS

Kanto gimimo sukaktuvių klausimas mūsų visuomenei nėra naujas. Š. m. 1-me „Ryto" n-ryje A. Jakštas trumpai paminėjo, kas tuo klausimu yra rašyta ir daryta, bet, gaila, savo nuomonės nepasakė.

Kanto, kaip ir kiekvieno kito genijaus sukaktuvės yra minėtinos ir jos, be abejojimo, bus švenčiamos. Mūsų universitete turime net du fakultetus, kurie be kitko specialiai tyrinėja filosofiją. Tad jiedu nepraleis progos ir platesnei visuomenei ką nors pasakyti apie vieną didžiausių filosofinės minties kūrėjų, o gal išleis ir tam skirtus savo organų sąsiuvinius. Tai bus mokslinė Kanto sukaktuvių šventė.

Bet mūsų spaudoj, kaip žinome, šis klausimas statomas kita prasme. Būtent, yra pasirodę balsų, kad 200 metų Kanto gimimo sukaktuvės būtų ne tik mokslinė, bet ir tautinė šventė. Aš nežinau, ką dėl to mano prof. Dovydaitis, paskelbęs konkursą studijai „Kanto santykiai su lietuvybe". Bet ponia St. Paškevičienė, sumaniusi statyti Kaune Kanto paminklą, o kas svarbiau, ir miesto Valdyba, pakrikštinusi jo vardu gatvę, yra, matyt, linkę Kanto sukaktuvėms duoti tautinį antspalvį: vokiečių filosofą minėti kaipo lietuvių tautos genijų. Mažojoj Lietuvoj tokių nuomonių esama dar daugiau.

Bet ar turime mes tam pakankamai motyvų ir net teisės? Lig šiol niekas dar griežtai nėra įrodęs, kad Kantas yra buvęs lietuvis. Bet tegu ir įrodytų, kad jis yra kilęs iš lietuvių tautos, bet kol mes nežinosime, kad jis yra buvęs sąmoningas lietuvis, tol mes negalėsime jį varu į savo tautą traukti, juo labiau garbinti tautiniais jausmais ir paminklus statyti. Jokių nuopelnų Kantas lietuvių tautoj nėra įgijęs ir nė vieno krislelio į tautinę mūsų kultūrą nėra įnešęs. Antraip, Kantas visomis savo dvasios šaknimis yra įaugęs į vokiečių kultūrą. Dėl to ir jojo įtaka taip ryškiai yra pasireiškusi ne tik jų filosofijos, bet ir meno kūryboj.

Negalėdami ypatingu būdu pagerbti Kanto dėl jojo nuopelnų lietuvių tautai, mes neturime tam nė kitokių

motyvų. „Aušros" metu tokis pasaulinės garsenybės atradimas būtų nudžiuginęs ir pakėlęs tautinį pasididžiavimą bent savųjų tarpe. Šiandien patriotiniai mūsų jausmai reikalauja labiau pozityvaus maisto. Propaganda užsieniuose? Abejotinos vertės. Mūsų šauksmo „Kantas — lietuvis" užsienis nesupras, nes ten kilmė ne taip jau svarbu. O jeigu sušuksime: „Kantas — lietuvių filosofas", tai užsienis tik pasijuoks arba palaikys mus naiviais, geriausiu atveju — pretenzionaliais. Kalbėdami apie Kantą, jo biografijos notoj kol kas mes galime tik viena pažymėti: galimas daiktas, kad garsusis vokiečių filosofas yra kilęs iš lietuvių giminės. Minėkime jį kaip žmonijos genijų, bet nesikėsinkime kelti jo į mūsų tautos Panteoną, nes tai yra svetimas dievas.

1924

1924 M. LITERATŪROS APŽVALGA

Mūsų literatūra dar niekad negyveno savo „geriųjų metų". Visi jie būdavo tik daugiau ar mažiau blogi. Praėjusius, 1924-tuosius metus tenka pažymėti ypatingai bloga nota.

Visuomenės nuotaika literatūros ir apskritai meno kūrybos nežadina. Palyginę šiuos metus su artimiausiais metais prieš karą, matome, kad anie buvo palankesni kūrybai. Tada nedaug mūsų būta: nė visuomenės, nė rašytojų-poetų. Bet vieni kitus jautė, vieni su kitais bendravo. Rašytojas žinodavo, kad jojo kūrinys yra laukiamas, bus godžiai skaitomas ir minimas. Kas neatsimena, su kokiu džiaugsmu skaitančioji visuomenė sutiko „Dūl-dūl-dūdelę", „Žaliąją pievelę", „Dainavos šalies padavimus", „Šviesiuosius krislus?" Laikraščių lapuose būdavo ieškomi naujų autorių vardai ir jau nepaleidžiami iš akies. Tada tai buvo kūrybą ugdančios šilumos, o jei nesukurta didžių dalykų, tari, kad iš viso dar mūsų jėgos buvo per silpnos.

Šiandien mūsų daug. Visuomenė išsišakojo. Turime pretendentų į aristokratus, turime aukštąsias politikos ir diplomatijos sferas, turime tūkstančius valdininkų, mokytojų ir ištisus šiaip jau inteligentų sluoksnius. Ir ką gi? Geriausių knygų neišperka nė tūkstančio egzempliorių! O juk dabar turime labiau subrendusių ir įdomesnių rašytojų. Sakysite, kad šiandien jau ne taip lengva pragarsėti, nes reikalavimai didesni. Anaiptol. Šiandien jokių reikalavimų nėra, nes visuomenė kūryba visai nesidomi. Išleido užpernai Balys Sruoga gražią knygą „Dievų takais" arba P. Vaičiūnas „Rasoti Spinduliai",— ir lyg į bedugnę metė. Išleido pernai St. Santvaras, V. Stonis ar kas kitas eilėraščių rinkinį, dramą, vis tiek — įspūdis tas pats. Viena kita recenzija, nors jų ir būtų, dar nuotaikos nesudaro. Juk ar yra Kaune bent du trys salionai, kur būtų minimi mūsų literatūros kūriniai, jei bent pats, ten pasipynęs, literatas duos progos pakelti klausimą: „Ką jis nauja rašąs", ir dar kai ką atsargiai iš tolo suminėti. Bet tokiam literatui greit tenka įsitikinti, kad jo klau-

sytojai apie literatūrą dar mažiau nusimano negu jis apie biržą, namų statybą arba naujausias madas. Kuri gi tokio apgailėtino reiškinio priežastis? Negi vien tai, kad ponai kortomis lošia, ponios pliotkas kuria, „auksinis jaunimas" flirtuoja ir baliuose dūksta, o valdininkai Loto klubuose smilksta? Priežastis bus ta, kad tarp visuomenės ir poetų prasivėrė kažkokia spraga, dėl kurios vieni kitiems nebeprieinami liko. „Nesuprantam mes tos jūsų poezijos"— šiandien visai drąsiai skamba iš buvusio mėgėjo lūpų. Ir tas posakis jau ima reikštis stačiai priekaišto tonu. Spaudoje buvo ėmę kilti balsų, šaukiančių poetus grįžti prie gyvenimo, prie liaudies, prie tautos, prie visuomeninių-tautinių-politinių temų. Poetus šitie raginimai neįtikino, kadangi tai buvo visai kitos, ne kūrybos plotmės balsai. Ir spraga pasiliko kaip buvusi.

Kas čia kaltas? — būtų netikslus klausimas, jeigu nenorėtume tenkintis šablono atsakymu: mūsų gyvenimo aplinkybės. Tik reikia konstatuoti, kas yra. Mūsų visuomenė tebegyvena tais pačiais meno idealais, vaduojasi tais pačiais kriterijais ir tuomi pačiu skoniu, kokį išsinešė anksčiau ar vėliau prieš karą iš mokyklos sienų, iš klasės.

Šalia tos „klasiškosios" literatūros, romantizmas ir natūralizmas buvo paskutinis mūsų pasiektas literatūros evoliucijos laipsnis. Ir tai tik išrinktųjų. Šiaip jau inteligentas turi dar paprastesnį mastą: smagaus pasiskaitymo laisvą valandą. Šiuo atžvilgiu visuomenę auklėti tegalėjo mokykla, kurios mes neturėjome, ir spauda, tariant kritika, kuri būdavo dažniausiai klaidinga. Menas būdavo vertinamas būk tai „objektyvaus grožio" mastu, kuris tuoj virsdavo labai subjektyviu kritiko skoniu, moralybės kodeksu, pagaliau atatinkamos srovės arba partijos ištikimybe, arba asmens simpatija. Į poezijos kūrinį žiūrėta kaipo į logiškai sudėstytą minčių ir jausmų padarą, ir logiškoji jungtis buvo laikoma vienintelė tarp įvairių poezijos kūrinio elementų. Neatsižvelgta į tai, kad meno kūrinio vieningumą sudaro daugiau sugestijos, asociacijos, vaizdų žaismo ir nuotaikos jungtys ir kad toks meno kūrinys gali būti visai alogiškas ir iracionalus.

Mūsų literatūros kūrėjai šiuo keliu pažengė jau gana

toli, o kritika nesugebėjo visuomenei pradengti jų kūrybos prasmės — ir tarpusavio santykiavimo trūko.

Literatūros ir meno organai visados turi daug reikšmės kūrybai, duoda gyvumo, sudomina visuomenę. 1924 m. ir šiuo atžvilgiu buvo skurdūs metai. „Skaitymai" jau anksčiau buvo žlugę, toliau liovės ėjusi „Draugija", pagaliau netesėjo nė „Gairės"— vienintelis literatūros ir meno žurnalas. Viso išleista 8 knygos, kurių tik dvi paskutinės tenka 1924 metams. „Gairių" buvo plačiai užsimota. Savoji kūryba, literatūros, teatro, muzikos ir meno kritika, dailės reprodukcijos, svetimųjų literatūrų apžvalgos, istorijos studijos, teorijos straipsniai įvairiais meno klausimais turėjo sudaryti įdomų „Gairių" turinį. Deja, šis organas nesugebėjo suburti aplink save mūsų literatų ir menininkų, ir intensyvaus bendradarbiavimo jame nematome. Originalių kūrinių „Gairėse" maža. Pavartęs jau gauni įspūdžio, kad jų daugiau dėmesio kreipiama į svetimas literatūras negu į savąją. Bet ir svetimųjų literatūrų studijos daugiau apžvalginio pobūdžio. Kritikos srity „Gairės" daugiausia nusipelnė, nors planiško intensyvumo ir čia nematyti. Šiaip ar taip, „Gairės" buvo vertos daug didesnio susidomėjimo, negu kad joms parodė mūsų visuomenė.

„Draugija" nebuvo literatūros ir meno organas, vis dėlto turėjo literatūros skyrių ir, kas svarbiau, uoliai A. Jakšto prižiūrimą kritikos ir bibliografijos skyrių. Galima nesutikti su pačiais pagrindiniais tos kritikos dėsniais, galima, pašaipos dėlei, automatiškai reikšti priešingą nuomonę: išpeikė — vadinas, gera, išgyrė — vadinas, bloga, galima net pagaliau kalbėti apie blogą tos kritikos įtaką visuomenėje ir kai kuriems rašytojams, tačiau negalima nepripažinti, kad A. Jakšto balsas siekdavo plačiausiai, sudarydavo nuotaiką ir išgarsindavo kuo ne visas literatūros naujienas. Šiuo atžvilgiu „Draugijos" žlugimas — apgailėtinas mūsų literatūrai įvykis.

Čia dar dera suminėti „Krivulė"— iliustruotas žurnalas. Nėra tai koks organas, tik šiaip jau pigaus tipo laikraštis fotografijomis ištisais lapais vaizduoti pilietiškus dienos įvykius. Tekstas tokio tipo žurnaluose yra antra-

eilis dalykas. Vis dėlto „Krivulė" daug arčiau literatūros stovi negu buvusis „Vairas" arba jį pamainęs „Lietuvis", nors ir šie turi literatūros ir kritikos skyrius. 1924 m. „Krivulė" minėtina dar dėl to, kad, norėdama paraginti rašytojus ir sudominti skaitytojus, buvo paskelbusi konkursą parašyti baladei, kurią turėjo įvertinti patys „Krivulės" skaitytojai. Tačiau konkursas, rodos, neįvyko, nes parašyta vos tik trys baladės ir tos pačios labai silpnos.

1924 m. pabaigoj padėtis pagerėjo. Ėmė eiti naujas mėnesinis žurnalas „Židinys", pasiryžęs, be kitko, tarnauti literatūros kūrybai, mokslui, istorijai, kritikai. Susikūrė dar „Dainavos" bendrovė leisti dideliam literatūros ir meno organui „Barui", kurio pirmas n-ris jau pasirodė. „Barui" lemta tęsti „Vaivorykštės", „Pirmojo Baro", „Dainavos", „Skaitymų" ir „Gairių" uždaviniai. Pirmasai „Baro" n-ris leidžia laukti geresnių laikų. Pastatyta ant kojų visi žymesnieji įvairių profesijų ir meno šakų atstovai. Atrodo, kad susidarė palankios nuotaikos, tik reikia, kad ir visuomenė bandytų šiuos žygius suprasti. Pagaliau ir Švietimo ministerija turėtų subsidijuoti tą vienintelį literatūros ir meno spaudos organą. Juk jeigu skiriama gan didelės sumos teatrui, muzikos mokyklai, meno mokyklai — ir gerai daroma, tai dėl ko tik vienos literatūros menas turi skursti dėl lėšų stokos, nors tų lėšų jis reikalauja iš viso labai nedaug. Pas mus yra jau profesionalų muzikų, plastikų, vaidilų, dainininkų ir šokėjų, tik profesionalų literatų (be žurnalistų) dar mes neturime. Visi jie dirba daugiau ar mažiau pražūtingą savo talentui darbą, o kūrybai teskiria nuliekamo liuoslaikio valandas. Tik šituo, be jokių filosofavimų, galima išaiškinti, dėl ko mes turime palyginti daug smulkiosios poezijos-lyrikos, o niekaip nesusilaukiame apysakų, romanų, dramų.

Literatūros kūryba pernai metais vis dėlto buvo gyva. Tą kūrybos gyvybę rodo ne gausiai leidžiamos knygos, ne seniai parašytų eilėraščių rinkiniai, bet sutvirtėjimas pajėgų ir ištvermės, ugdymas naujų kūrybos daigų. Ne apatijos tyla. Žymiausias 1924 metų mūsų literatūros reiškinys, susilaukęs daugiausia susidomėjimo ir kalbų, bus, be abejo, „Keturi Vėjai", kolektyvus mūsų, ne visai tik-

sliai vadinamų, ekspresionistų kūrybos vaisius. Randame čia bene vienuoliką saviškių autorių ir kelis svetimuosius. Kritika gerokai juos apkūlė. Bendrai pripažįstama tik Kaziui Binkiui ir J. Petrėnui-Taruliui neabejotino talento požymių. P. Morkus ir J. Tysliava dar senojo stiliaus poetai. Kiti per mažai pasireiškę. „Keturi Vėjai" išleista dideliu entuziazmu, kuris šiandien jau žymiai nuslūgo. Per ištisus metus 2 n-rio taip ir nesulaukėme. Jeigu keturvėjininkų prisipažinimas apie savo „laboratoriją", mieliau už lakštingalą klausomą karvės maurojimą, kalimo amatą, nepriklausomą nuo naravingo įkvėpimo kolektyvų poezijos darymą,— jeigu visa tai nėra jų teatrališkas gestas, bet nuoširdus ir pritirtas jų kūrybos potencijos ir eigos aptarimas, tai mes galime tik viena konstatuoti: tiems žmonėms meno pasaulis devyniom spynom užrakintas. Bet tikėkimės, kad jie darys ne taip, kaip jie sako. Dabar visa „Keturių Vėjų" reikšmė galima tiktai negatyviai aptarti: didelė satyra prieš mūsų amžiaus negalios reiškinius.

„Keturi Vėjai" buvo pasiryžę saviškių kūrinius ir atskirais leidiniais spausdinti. Tepasirodė dar viena maža eilėraščių knygelytė gąsdinančiu vardu — Salio Šemerio „Granata krūtinėj". Buvo pasklidę gandų, kad ta trijų dešimčių mažiukų puslapių knygikė dėl jos nemorališkumo ketinta ant laužo deginti, bet doc. Tumas, išsitardamas už Šemerį, tuos ketinimus niekais pavertė. Prieš doc. Tumo recenziją „Mūsų naujaautoriai" 1924 m. „Lietuvio" 1 n-ry pakėlė balsą O. Puidienė „Krivulės" 11 n-ry, iš ko paskui kilo karti polemika. Doc. Tumas šį kartą atsistojo daugiau meno kritiko, jo oponentė — pilietiškojo pedagogiškumo plotmėn. Taip tai kartais mažas kupstas didelius vežimus varto. Salio Šemerio eilėraščiai bendrai daro sausų sugalvotų ieškinių įspūdžio — neįmanomų posakių ir vaizdų griozdinys. Kai kur išmintingai pasakyta, bandoma net duoti epochos vaizdas (kas ir palenkė, matyt, doc. Tumą), esama ir fantazijos, bet daugiau smailialiežuvavimo, o emocijos ir formos beveik niekur jokios.

Praeities metais pasireiškė naujas gabus poetas Stasys Santvaras, išspausdinęs eilėraščių rinkinį „Saulėtekio maldos", keturių vaizdų dramos svajonę „Saulytė" ir trijų

dalių pasakos dramos „Minių Mylimoji" pirmąją dalį, penkių vaizdų „Karalius Lydingas". Stasys Santvaras neoromantikas, simbolistas savo kūrybos pagrindan deda savo pačio jausminius pasaulio pergyvenimus, atskirus reiškinius iškeldamas iš jų individualios prasmės. Dėl Stasio Santvaro artimiausioj ateity „Židinys" išsitars plačiau.

Juozas Mikuckis rinkiniu „Vakaro kaukės" ir Juozas Tysliava — „Nemuno rankose" ryškiau savęs nenusakė, Mikuckis — tipiškiausias pas mus dekadanso poetas. Turinys — prabangos pertekliumi išvakarių gęstanti aistra. Simboliai—vaizdai — nuo romantiškai sentimentalių ligi moderniškai dreskiančių: „narcizai saulės išbučiuoti, nekaltos rožės, giacintai"— pliažas, konkubina, Londonas, Paryžius, Nagasakis, šeštarnės, transmisijos. Sintezė —„elektra žiba — protai gi aptemę". Forma nori būti virtuozas, tampa landytojas.

Kai dėl Tysliavos, tai jis „Nemuno rankose" rodo kai kurį stiliaus tobulėjimą. Gaila, kad jojo lyriškasis nuoširdumas reiškiasi gan pakrikusia forma. O futuristiškos Tysliavos pastangos davė tik tokių apgailėtinų vaisių, kaip Pieniška daina, Ponas Dieve, Literatūros šėpa, Kalambūras, Futbolas. Visa tai nė kiek ne geriau negu egzaltuota „Ach, brangioji mano meile".

Maironiškojo stiliaus mokyklą papildė V. Stonis savo „Ašarėlėmis". Formos atžvilgiu vietomis jis visai prilygsta savo mistrui, nors mosto pločiu liekasi toli užpakaly. Stoniui linkėtina prasimušti į platesnį poezijos kelią.

Didesnio masto kūrinių mums ne dažnai tenka išvysti. Pernai metais judrus M. Vaitkus išspausdino savo keturių veiksmų dramą „Žvaigždės duktė", gavusią pirmąją Valst. Dramos konkurso premiją. Kūrinys didelis ir svarus savo turinio problemomis, tačiau formos atžvilgiu yra visai silpnas. Perdėm jaučiamas dramatiško veiksmo iškrikimas ir dialogo nevaldymas. Be to, daug dar galima prikišti veiksmo motyvavimui. Matyt, kad Vaitkus savo kūrybos pagrindan deda ideologiją, kurios tačiau jis neįstengia pergyventi kaipo poetas ir organiniai sujungti su atatinkamomis jos išsireiškimo formomis. Tas pat jau buvo matyti kituose kūriniuose. Girdėt, kad M. Vaitkus dalyvavęs

ir „Blaivybės" konkurse, kame gavęs antrąją premiją už trijų veiksmų dramą „Nejučiomis bei netyčiomis". Ši drama dar nespausdinta.

Pirmąją „Blaivybės" konkurso premiją yra laimėjusi Petro Vaičiūno drama „Sudrumsta ramybė". Iš tiesų ši drama yra gana sceniška ir, statoma Valst. Teatre, turi pasisekimo, išskyrus dikčiai nuobodžią pirmojo akto pradžią su ilgais ir pasikartojančiais dialogais. Laimingu saiko nujautimu Petras Vaičiūnas išvengė tendenciškų kūrinių patoso ir įkyraus savo idėjos brukimo, nors kai kuriuos *ad hoc* įterptus sakinius dar galėtų išbraukti. Laimingai taip pat autorius pasūdė savo dramą vykusiomis mūsų gyvenimo pastabomis ir lengvu jumoru, kas ją itin daro malonią žiūrėtojams. Policijos vado žmona, nors epizodinis asmuo, savo sąskaiton gali įsirašyti didžiulę dramos pasisekimo dalį. Vieną kitą stipresnę dramatinę situaciją randame tik dramos pabaigoje.

Petras Vaičiūnas pernai yra išleidęs dar vieną trijų veiksmų dramą „Giedrėjanti sąžinė". Yra tai naujai parašyta trečioji dalis „Žodžių ir Atbalsių", išspausdintų dar 1920 m. knygoje „Mano taurė". Dabar ši trečioji dalis išėjo neproporcionaliai ilga. Visas kūrinys reikalingas didesnio susidomėjimo ir platesnio įvertinimo.

Vaisingiausias ir stipriausias mūsų rašytojų, Vincas Krėvė, po „Nemirtingųjų" davė vėl didelį veikalą „Skirgaila", statomą Valst. Teatre. Toki svarūs kūriniai kaip šie sudaro jau specialių studijų objektą.

Maironis, kaip tenka patirti, pernai metais parašė naują dramą „Kęstutis pas kryžiuočius". Galima spėti, kad tai bus panašaus stiliaus kūrinys kaip ir „Kęstučio mirtis".

Matome, kad mūsų rašytojai dramai rodo nemaža susidomėjimo. Tuo tarpu beletristika vis dar nesusilaukia savo metų. Pernai „Ryte" buvo spausdinama tik viena didelė Lazdynų Pelėdos apysaka „Iki mirties". Na, bet Lazdynų Pelėda šiandien mus jau nebepajėgia sudominti. Visa kita — smulkmenos. Minėtinas čia Romo Sriupo rinkinys „Žmogus Žmogui" — kilnios ideologijos didaktiški vaizdeliai. Kai kurie jų turi stačiai parabolių pobūdį. Autorius iš tiesų sugeba jomis sužadinti ne vieną kilnų žmoniškumo jausmą, moka taip pat vykusiu kontrastų

sustatymu įspūdingai nušviesti savo idėją. Jeigu Romas Striupas ištobulins savo stilių ir pajėgs rasti subtilesnio turinio savo parabolėms, tai jo kūryba bus tikrai sveikintina.

Pereitieji metai praturtino mūsų literatūrą ir daugiau mažiau vykusiais vertimais iš svetimų kalbų. Štai keletas žymesniųjų: J. Kraševskio „Vitolio Raudą" gražiai išvertė Faustas Kirša ir lygiai gražiai išleido, padabintą Smakovskio ofortais, J. Stauskaitės knygynas; A. Mickevičiaus „Ponas Tadas" susilaukė net dviejų vertimų — A. Valaičio (nepabaigtas) ir K. Šakenio. Išversta visur žinomas Rabindranath'o Tagore's „Gitandžali" (K. Vairo vertimas). Balys Sruoga išvertė Novalio „Himnus nakčiai" („Gairių" 2 n-ris, 1924 m.), Heinrich Heine'ės „Šiaurės jūrą" („Krivulės" 11 ir 12 n-riai), A. Čechovo „Tris seseris", M. Karužaitė — Shakespeare'o „Otello". „Klaipėdos žinios" feljetonuose leido žymaus vokiečių romantiko E. T. A. Hoffmann'o fantastišką romaną „Velnio eleksyras". Visų vertimų čia nesuminėsim. Viena turim pastebėti: nors daug vertimų jau yra išleidusi ir leidžia Švietimo ministerija, tačiau vertimams gaminti, matyt, nėra nustačiusi jokio plano. Taip pat daro ir privatinės firmos. Tad ir verčia, kas nori ir ką nori. Priversta Zudermanų ir Main Ridų, o pasauliniai literatūros šedevrai veltui laukia savo eilės. Tuo tarpu nepasisavinę ir per mokyklas nepergrumulavę savo paveldėjimų, naujiems laimėjimams siekti nebūsime stiprūs.

1925

GYVENIMAS IR POEZIJA

Nesantaika tarp gyvenimo realybės ir poezijos pastebėta jau labai seniai. Pats Platonas laikė meną negalinčiu atvaizduoti aukščiausių realybių — daiktų prototipų — idėjų ir pamėgdžiojančiu vien jų kopiją — regimąjį pasaulį. Dėl to neigė jį kaipo šešėlio šešėlį — *mimesis mimeseos.* Senovės galvočiai, matydami, kaip poezija neatitinka nei gyvenimo, nei daiktų prototipų — idėjų, neretai poetui segė melagio vardą. Bet niekas negali užginčyti, kad poetų „melagystės" turi ypatingos galios, kad jos yra mėgiamos, kad traukia ir žavi savo tariamąja beprasmybe. Ir štai atsiranda gyvenimo praktikų ir teoretikų, kurie nori pagrįsti, motyvuoti meną ir poeziją kilniu tikslu: menas ir poezija turi tarnauti auklėjimo reikalams. Dar prieš Platoną Aristofanas rašė, kad poetai jaunuomenei yra tai, kas — mokytojai vaikams. Pedagoginė estetikos srovė plaukė labai ilgus amžius, o pedagoginis poezijos, literatūros ir apskritai meno supratimas tebegyvena visuomenėje ligi mūsų dienų.

Iš antros pusės, poetai ir šiaip menininkai savo vidaus patyrimu žino, kad jų menas turi dar kažką vertinga savaime, neatsižvelgiant į tai, ar jis bus praktiškai panaudotas, pritaikintas gyvenimui, ar ne. Ir dar žino, kad tyčia lenkiant meną prie praktiškojo gyvenimo, labai dažnai žūva anas vertingumas savaime: gaunamas naudingas padarinys, bet ne meno kūrinys. O dažnai ir tas naudingumas esti labai abejotinas. Ta pačia prasme naujųjų laikų estetikos filosofai su pačiu Kantu visai pakankamai yra įrodę, kad estetinė vertenybė ir estetiniai sprendimai remias tuo daikto atžvilgiu, kuriuo jis mums patinka, neliečiant drauge jokių pritaikomybės, naudingumo ir šiaip praktiškojo gyvenimo tikslų. Vyriausias estetinės vertenybės pažymys, pasak Kanto, yra tai *uninteressiertes Wohlgefallen* — nesuinteresuotas (realiais reikalais) patikimas arba pasigėrėjimas.

Visa estetikos problemų ir meno vertenybių painiava kyla dėl to, kad jos neina, neužkabindamos kitų dorovinių ir praktinių vertenybių ir visokiausių gyvenimo reikalų. Kiekvienas žmogaus dvasios ir kultūros mecha-

nizmo ratas yra krumpliuotas, kabina ir suka kitus ratus. Poezijos ir literatūros meno ratas taip pat krumpliuotas. Vis dėlto, jei mes norime tą mechanizmą pažinti, privalome imti kiekvieną ratą jo tikrąja prasme, žiūrėti jo pačio judesių, o nespręsti apie jį iš kitų ratų sukimosi. Aš nežinau, ar šito krumpliuoto mechanizmo pavyzdžiu pavyktų man ir toliau nuosekliai iliustruoti savo mintį. Bet aš esu viena įsitikinęs: kad meno, literatūros, poezijos sritis yra atskira dvasios kultūros sritis. Nežiūrint daugeriopo jos santykiavimo su kitomis sritimis, jos vertenybės, nepareinamai nuo pedagoginių praktinių tikslų, svarstytinos pirmiausia estetiniu kriterijum, kurį mums duoda psichologinė mūsų pergyvenimų analizė ir istorinės šios srities plėtotės pažinimas. Aš dar pripažįstu, kad šiuo keliu rastąsias vertenybes kai kas gali košti per religijos, dorovės, pedagogijos, praktinės veiklos kritiką, ir, galimas daiktas, ši kritika pasmerks estetinę vertenybę prakeikimo žyme[1]. Bet *suum cuique!* Turėsime pripažinti, kad atsistojame prieš vieną iš daugelio antinomijų, kurios ir patį gyvenimą dažnai skelia į dvi priešingybes.

Susilaikydamas nuo smulkesnio tų kelių minčių išdėstymo, aš noriu prieiti prie dalyko, kuris mane pažadino šiuos žodžius rašyti: mūsų poezijos santykis su gyvenimu ir visuomene. Bus tai antras mano atsiliepimas į aktualią dabar temą — knyga ir visuomenė. Imuosi plunksnos tuo mieliau, kad „Kauno Naujienų" š. m. 1 n-ryje išspausdintas mano straipsnis iššaukė „Lietuvos" 9 n-ryje p. V. Jocaičio straipsnį, kuris duoda progos klausimą kiek pagilinti. *

Lietuvių poezija ėmė lipdytis į atskirą literatūros meno ratą palyginti dar visai neseniai. Ji tarnavo arba religijai, arba liaudies švietimui — dorovinimui, arba pagaliau tautinei agitacijai geroja prasme. Rezultate — keli „gyvenamojo laikotarpio nepalankių aplinkybių" pražudyti galiūnai. Savo, kaipo literato, uždavinių nesupratimas iš Donelaičio padarė atsitiktinį, sporadišką reiškinį,

[1] Sakinyje „Aš dar pripažįstu..." įsivėlusi korektūros klaida šiame leidinyje ištaisyta pagal LKLIR esantį straipsnio tekstą — F 59—198. *(I. K.)*.

pražudė Valančių ir Baranauską, pusę Vaičaičio pajėgų atėmė kalti didaktiškiems eilėgaliams, pats Maironis, laimingai sugavęs ir skambiai sueiliavęs tautinio mūsų renesanso obalsius, daug patarnavęs susipratimui ir pilietiškumui, į literatūros meno sritį įeina ne savo obalsine poezija, bet savo lyrizmu, kuris daug plačiau būtų pasireiškęs nepareinamomis nuo didaktinių ir pilietinių tikslų temomis. Obalsinė daina — negilus dienos ūpas. Daugelis maironinės poezijos obalsių jau šiandien mūsų nebežadina. Patetiški šauksmai mylėti savo kalbą ir didžiuotis praeitimi jau mums atrodo truputį naivūs. Juk kuri kultūringa tauta šiandien raginasi eilėmis mylėti savo kalbą arba praeitį? Šita, kaip ir daugelis kitų pilietinių temų, nors jos ir kažin kaip būtų mėgiamos, nepajėgia sužadinti gilesnių poeto emocijų nei jo vaizduotės — ir jis tegali parašyti skambias, bet ne poetiškas eiles.

Ko tad mes reikalaujame iš poezijos, kuriai skirta sudaryti atskirą kultūros ratą? Reikalavimas nedidelis ir labai platus: kad ji teiktų mums tokio pasigėrėjimo, kuris būtų nepareinamas nuo visokių utilitarinių tikslų ir realaus gyvenimo sąlygų. Dalimi šį reikalavimą kai kuriuo atžvilgiu gali atitikti net didaktinė ar obalsinė poezija, tačiau kiekvieną tikrą poetą literatūros meno grožis vilioja toliau nuo gyvenimo. Poetas ieškos bendresnių žmogiškų temų, skris į gamtos ir pasaulio platybes, kur guviau jojo jausmui ir plačiau fantazijai. Jis pasiners į save, seks savo subjektyviausiais pergyvenimais ir duos mums gal tokį pasaulėvaizdį, kuris su realiu pasauliu nedaug ką bendra turi. Poetas, be to, žino, kad jojo meną veikia istorinės evoliucijos dėsniai, kad laiko dvasia kuria ir šaukia į gyvybę naujas formas ir kad jis turi būti budrus savo žodžio ir savo stiliaus gaivintojas ir naujintojas. Žodžiu, sąmoningas poetas menininkas-kūrėjas siekia pareikšti individualios savo sielos bendrai žmogiškąjį turinį ir būti kontakte su naujomis išsirutuliojimo formomis.

Rodos, neklysiu pasakęs, kad šitie siekimai pas mus pasireiškė tiktai vadinamojoj pomaironinėj poezijoj. Bet vos tik mūsų poetai padarė kelis žingsnius apgraibomis, ketindami išsivaduoti iš pedagogizmo ir utilitarizmo ver-

gijos, kaip vienur kitur pakilo šauksmai: jūs nutolote nuo gyvenimo, tautos ir visuomenės idealas jums nerūpi, jūs mus pametėte, išklydote į pasaulį! Ir visuomenė, šiuo atveju pokarinė inteligentija ir biurokratija, nusiplovė rankas: tautinės literatūros mes neturime, dekadentai ir futuristai neverti nė kinematografo bilieto kainos.

Sunkūs priekaištai, bet ar jie teisingi? Ar iš tiesų mūsų poezija nutolo nuo tautos ir visuomenės? Prisipažinsiu, kad šitaip klausimą statau tiktai pataikaudamas visuomenės nusistatymui ir stodamas tų priekaištų plotmėn, nes man pačiam visai nesuprantama, kaip gali lyrinis poetas „nutolti" nuo tautos: jeigu tautos sąmonė ir kultūra yra persunkusi poeto dvasią, tai nors jisai rašytų visai ne „tautinėmis" temomis ir net svetima kalba, jis vis tiek liks nenutolęs nuo savo tautos; ir atbulai, „tautiškiausių" temų eilininkas gali visai neturėti tautinės dvasios.

Bet aš suprantu, kad anais priekaištais norima pasakyti, kad mūsų poetai nutolo nuo rūpimų visuomenės reikalų, vadinasi, nuo „tautinių" temų. Ir šia prasme daromi priekaištai, mano nuomone, visai be pagrindo. Ar neturi tos obalsinės poezijos M. Gustaitis, ar neturi jos P. Vaičiūnas, ar ne giliai patriotinis kūrinys Fausto Kiršos „Pelenai", ar nejudino tautinės kultūros problemų „Skaitymai" ir „Baras"? O kelintas nuošimtis mūsų inteligentijos visa tai yra girdėjęs ar skaitęs? Tiesa, maironinėj poezijoj tautinių temų daugiau, bet pažiūrėkime, į ką šiandien mūsų tos pačios visuomenės gyvenimas pavertė tautinį idealizmą ir kokie šių dienų obalsiai. Taip, reikia mums Juvenalių, kad iš tautinių temų bizūnus suktų, bet šis žanras reikalauja ypatingo pašaukimo. Budrus skaitytojas ras dar tautiškumo, tiesa, ne pigaus obalsinio, bet dvasios tautiškumo ir daina kvepiančioj Balio Sruogos knygoj „Dievų takais", ras jo ir naujausiame Fausto Kiršos rinkiny „Suverstos vagos". Ir nė kiek neblogesnio tautiškumo, negu p. Jocaičio cituotos Jesenino nuotrupos.

Vadinasi, visoj šitoj „knygos ir visuomenės" byloj kaltas ne tariamasai poetų nutolimas. Tautinių temų ar tautinės dvasios jie turi, tik jų niekas neieško. Pasakys gal kas, kad jų negali suprasti — ir štai čia naujas susitrenkimo akmuo. Čia turime konstatuoti, kad mūsų inteligen-

tija nemoka įžvelgti į literatūros meno ratą, nesugeba suvokti nei jo turinio, nei jo formos. Čia, tariuosi, būsią pravartu pakartoti vieną ištrauką iš kadaise mano rašyto straipsnio:

„Mūsų visuomenė tebegyvena tais pačiais meno idealais, vaduojasi tais pačiais kriterijais ir tuo pačiu skoniu, kokį išsinešė anksčiau ar vėliau prieš karą iš mokyklos sienų,— iš klasės. Šalia tos „klasiškosios" literatūros, romantizmas ir natūralizmas buvo paskutinis mūsų pasiektas literatūros evoliucijos laipsnis. Ir tai tik išrinktųjų. Šiaip jau inteligentai turi dar paprastesnį mastą: smagaus pasiskaitymo laisvą valandą. Šiuo reikalu visuomenę tegalėjo auklėti mokykla, kurios mes neturėjome, ir spauda, kitaip tariant, kritika, kuri būdavo dažniausiai klaidinga. Menas būdavo vertinamas tariamuoju „objektyvaus grožio" mastu, kuris tuoj virsdavo labai subjektyviu kritiko skoniu, moralybės kodeksu, pagaliau atitinkamos srovės ištikimybe arba asmens simpatija. Į poezijos kūrinį žiūrėta kaip į logiškai sudėstytą minčių ir jausmų padarą, ir logiškoji jungtis buvo laikoma vienintele tarp įvairių poezijos kūrinio elementų. Neatsižvelgta į tai, kad meno kūrinio vieningumą sudaro daugiau sugestijos, asociacijos, vaizdų žaismo ir nuotaikos jungtys ir kad toks meno kūrinys gali būti visai alogiškas ir iracionalus" [1].

Aišku, mūsų skaitytojas eina į poeziją ir literatūrą ne „literatūriškai" nusiteikęs, eina ieškoti ne meno, bet praktinio gyvenimo vertenybių. Ir jis norėtų mus vėl žemyn nutraukti ir vėl į pedagogizmo bei didaktikos vergovę įkinkyti. Tai puikiausiai įrodo, kad ir „Lietuvos" 9 n-ryje p. Jocaičio perdirbtos mano straipsnio citatos.

Ten pat randame dar ir kitą mūsų „nutolusiai nuo gyvenimo" poezijai priekaištą: „kad mūsų autoriai, ypač poetai, savo nerealiomis, beprincipinėmis, nematerialėmis (?), bejėgėmis kūrybos temomis stumte stumia... ypač jaunuomenę, prie apatijos, inertiškumo, sustingimo, prie neturinčio po savo kojomis rimto pagrindo, nusiminimo, atsibodėjimo, prie nemėgimo gyventi, realiai galvoti, rea-

[1] Str. „1924 m. literatūros apžvalga".— Židinys , 1925.— Nr. 2.— Straipsnis spausdinamas šiame leidinyje. *(I. K.)*

liai pozityviai dirbti, siekti, kovoti dėl realių idealų — ar tatai reikia dar įrodinėti?" Iš tiesų, griežtesnio kaltinimo turbūt nesusilaukė nė vienas didžiųjų „Weltschmerz'o" poetų. Vis dėlto tą pragaištingą mūsų įtaką jaunuomenei reiktų įrodinėti, nes tie keliolika išsireiškimų, paberti iš mano [1] ir F. Kiršos eilių, argi tai įrodymas? Mano įsitikinimu, „pesimistinė" mūsų poezija tokios neigiamos įtakos nedaro: džiūgaujančių ji neužkrės, o liūdintiems tik padės išliūdėti. Jeigu ji net tiek galinga būtų, kad vieną kitą paragintų sau kad ir kulką įsisprausti, tai mes nelabai nusimintume: keliais šiaudadūšiais būtų mažiau, o turėtume įrodymą, kad poezijos stiliuj pasiekėm didelės ekspresijos. Dar mažiau tikėtinas p. Jocaičio pasakymas, kad būk savo „liūdinčia" poezija mes stumią visuomenę nuo knygos ir skaitymo. Kiek man teko pastebėti, eleginę lyriką mūsų skaitytojai gan myli, ir, pakeisdami ją visuomenės ir gyvenimo temomis, kažin ar nesumažintume savo skaitytojų būrio?

Bet visa tai antraeiliai dalykai. Man svarbiau čia pažymėti, kaip p. V. Jocaičio straipsniu ryškiai pasisako dar vienas nemeniškas ir neliteratiškas poezijos įvertinimas. Man neteko skaityti nė vienoj rimtoj literatūros istorijoj nei kritikos studijoj, kad kuri nors literatūros srovė, kad ir tas pats „Weltschmerz'as", romantizmas ar simbolizmas būtų vertinama tuo, kaip ji veikė dorovinę visuomenės nuotaiką ir kokių praktiškų rezultatų yra padariusi. Žiūrima ko kita, būtent kiek ir kaip giliai praskleidė ji žmogaus sielą, kokį pasaulėvaizdį sukūrė, kaip ji santykiauja su kitais tos rūšies reiškiniais, kokias formas ir priemones vartojo, ką nauja įnešė į literatūros meną ir panašiai. Jeigu tad kliudoma ir mūsų šių dienų literatūroj pasirodančius kai kurių srovių ir stilių reiškinius, tai mes prašome nagrinėti juos literatūros menui atitinkamomis priemonėmis.

Skaitytojui ir kritikui labai svarbu dar nusimanyti apie meno kūrybos procesą. Bent tiek turi būti aišku, kad talentas tai nėra tokia mašina, kuri ryja visą pasaulio me-

[1] Putino eilėraštis „Nuliūdusiam draugui".— Putino Raštai.— K. V., 1921.— T. I.— P. 85. *(I. K.)*

džiagą, visas gyvenimo atošvaistas, naudoja visas temas ir savo nuožiūra gamina čia džiaugsmingos, čia liūdnos nuotaikos kūrinį, čia skraido padangėmis, čia žemės velėnas varto. Kiekvieno talento pajėgumas yra didesnis arba mažesnis, bet jis niekados neapims visumos, o ir jo galia matuojama ne jo apimamos medžiagos pločiu. Skundžiamasi, kad mūsų poezijoj per daug esą liūdesio ir melancholijos, bet kas daryti, jeigu poeto kūrybos procese jo kūrinys liūdesiu persisunkia? Literatūros menui svarbu tai, kad jis būtų gyvas ir nuoširdus, ir stiprus. O tokis jis gali būti tiktai talento galia, nežiūrint, ar kasdienė poeto gyvenimo nuotaika atitinka jo kūrybos nuotaiką, ar ne. Gali tad jis „gyvenimo ir gyvybės pilnu veidu jaunimo tarpe linksmas dainas dainuoti" ir tą pačią puotą, kūrybiškai susitelkęs, giliu liūdesiu pergyventi. Jeigu mūsų poezijoj tiek daug liūdesio, tai kritiko uždavinys pažvelgti į šį reiškinį vėlgi literatiškai: ar čia kalta visuomenės nuotaika, ar tokia jau poeto sielos sudėtis, ar tai maniera ir šabloniškas pamėgdžiojimas, ar kuri kita kūrybos eigą veikianti priežastis. Tik tokiu būdu galima autorių įstatyti į tikrą kelią ir kas taisytina — pataisyti, o bauginti tariamomis demoralizuojančiomis įtakomis visuomenei — bergždžias darbas.

Jeigu poetas patyrė, kad jojo talentas geriausiai pasireiškia tam tikromis nuotaikomis, kad tokios, o ne kitokios stiliaus priemonės atitinka jo kūriniui įkūnyti, tai jis ir stengsis išnaudot visas šia linkme galimybes, neatsižvelgdamas į tai, kaip jį įvertins realaus gyvenimo saikas. Sekdami šio realaus gyvenimo reikalavimais, mes neturėtume save prie jų laužti, kaip savo metu ne kartą esame ir darę ir dabar kada ne kada tebedarom, atlikdami „pilietinę" pareigą.

Bet atėjo metas, kada poezija privalo pradėti gyventi savaimingu gyvenimu ir sukrauti nesuterštą kultūros žiedą, kuriame tauta pažins savo sielą ne dienos obalsiais, ne smulkiais gyvenimo reikalais, bet amžinai gyvu ir savu pasaulio pajautimu. Mes turime teisės ir pareigos reikalauti iš savo visuomenės išsižadėti utilitaristinio egoizmo ir pakilti į meno pasaulį be metrų ir svarų, kuriais buvo pratę matuoti savo rūbą ir valgį.

Lietuvių tautos reikalai ir jos likimas Lietuvos poetams — tai gyvybės klausimas, ir jų tariamasai „nutolimas" — tai piktas nesusipratimas, kuris žus savaime, kai mūsų inteligentas vieną dieną išdrįs atversti lietuvišką knygą ir paieškoti joje meno grožio krislelio. Kai aš paskaičiau Vaižganto straipsny „Kauno Naujienose", 7 n-ryje [1], kad Vienuolio Raštų III tomo Kaune nupirkta vos 8 egz., mane paėmė pasibaisėjimas. Argi ir Vienuolis nutolęs nuo gyvenimo, argi ir jisai „nesuprantamai" rašo? Ne, čia kažkokie prakeikti monai užmigdė mūsų tautos protus ir širdis, ir sukamės mes kažkokiam kvaituly be gyvenimo prasmės ir be ateities pasiryžimų.

1926

[1] Vaižganto str. „Trys ašaros dėl lietuviškos knygos".— Kauno naujienos.— 1926.— Sausio 13—14. *(I. K.)*

MENO APTARIMAS

Grynai teoretinių abstraktinių klausimų meno dalykuose šiandien daugelis nekenčia. Atskirų faktų lukštenimas gyvenamojo momento šviesoj, įpynimas jų į istorinės evoliucijos eigą, pagaliau techninė kūrinių analizė turi atstoti miglotą filosofavimą, kuris dažnai daro sauvališkų apibendrinimų arba net pačią kūrybą bando panaudoti svetimiems jai tikslams, tokiu būdu iškreipdamas jos prigimtį.

Meno aptarimas yra taip pat teoretinis abstraktinis klausimas, galįs būti rišamas tiktai didelių atotraukų ir apibendrinimų keliu. Mes visai nė nekeltume čia šito klausimo, jeigu jo šiokis ar tokis rišimas neturėtų drauge atatinkamų ir praktiškų pasėkų. Meno kūryboje jos, tiesa, mažiau pasireiškia, kadangi menininkas vaduojasi ne teorijomis, bet savo talentu ir intuicija, kuri jam aiškiau praskleidžia meno esmę negu griežčiausi protavimai. Tačiau šiaip meno mėgėjas arba kritikas yra linkęs kūrybos reiškinius matuoti savo susidarytąja meno sąvoka. Deja, dažniausiai toji sąvoka sudaroma ne iš esminių meno savybių, bet iš atsitinkamų išviršinių pažymių arba savo tikslui reikalingų nuožiūrų. Dėl to valstybininkas, tautininkas, bažnytininkas, dorovininkas ir jiems panašūs stato kūrybai reikalavimų, kurie prasilenkia su tikruoju jos tikslu, nes neatitinka meno esmę.

Ypač kritikai svarbu yra susidaryti kuo labiausiai esminį meno aptarimą, kad nepaklydus įvairių obalsių ir lyčių mišiny. Nes įvairiais laikotarpiais kūryba kelia vis kitokių obalsių ir reiškiasi kitokiomis lytimis. Apriboto amžiaus gyvenimas tartum sukerpa žmogaus psichiką vienu mastu, ir jos reiškiniai pasižymi kokiu nors bendru antspalviu, apsidengia tam amžiui tinkama forma. Bet gyvenimas nestovi vietoje. Kūrybos lytys, panaudotos gausiomis variacijomis, pagaliau išsisemia, išblunka, sušablonėja. Kūrybinė dvasia ima bodėtis netekusiomis gyvos išraiškos formomis, ima ieškoti naujų pasireiškimo priemonių,— prasideda naujas amžius, kurio tačiau laukia tas pats likimas. Taip savo esme tie patys daiktai amžinai kaita-

liojas savo išraiška ir pavidalais, atnaujindami ir įvairindami gyvenimo vaizdą ir neleisdami žmogaus dvasiai sustingti rutinos nuomary.

Pirmasai tad meno kritikos uždavinys būtų atskirti, kas yra meno esmė, o kas — jos pasireiškimo būdas ir kokis santykis tarp abiejų šitame arba aname kūrinyje. Tačiau atsitinka, kad kritika arba susidaro, kaip jau minėta, netikrą meno aptarimą, vaduodamasi pašaliniais sumetimais, arba savo kriterijumi ima sušablonėjusių to laiko formų sumą, visai nesigilindama į meno kūrybos esmę. Tad, kai artinantis naujam laikotarpiui menas ims reikštis naujais pavidalais, tokia kritika smerks be atodairos visa tai, ko nepajėgs sutalpinti savo atgyvenusių dėsnių ribose. Dėl to tat naujų meno srovių pionieriams tenka daug neteisingų ir užgaulių tokios kritikos smūgių.

Kas seka mūsų meno ir literatūros gyvenimą, tai lengvai galėjo pastebėti, kad mūsų kritika, kaip iš kairės, taip ir iš dešinės (pas mus, deja, tai reikia skirti!), vaduojasi daug kuomi, tik ne meną atatinkamais sumetimais. Tradicinių išsigyvenusių formų ir priemonių pamėgimas laiko ne paskutinę vietą nė kritikos, nė tuom labiau visuomenės sprendime.

Nesusipratimams išvengti turiu dar pasiaiškint, kad meno f o r m a vadinu čia patogumo dėlei kūrybos priemonių ir metodų sumą, kuri, kaipo besikeičiąs elementas, statoma čia prieš nesikeičiančią meno esmę, kaipo filosofinę sąvoką. Kiek kitaip šis dalykas suprantamas, kai kalbama apie kūrinio t u r i n į ir f o r m ą. Tuomet forma reikš arba išviršinę kūrinių struktūrą, arba patį autoriaus su savo kūrybos medžiaga santykiavimo būdą, nuo kurio pareina išvidinis kūrinio elementų suderinimas, tam tikrų išsireiškimo priemonių pasirinkimas ir pagaliau pats autoriaus stilius. Ar šiaip, ar taip, menas yra gyvas tiktai per formą, o atskiras kūrėjas — tiktai per savo individualinę kūrybos formą, suprastą paskutiniąja prasme. Dėl to, praeidamas pastebėsiu,— dėl neaiškaus t u r i n i o ir f o r m o s klausimo pastatymo, kaip tai atsitiko. A. Jakšto straipsny „Dekadentizmas ir jo atstovai mūsų poezijoj" „Židinio" 10 n-ryje (133—134 p.), prieinama prie labai gin-čytinų išvadų dėl poetų originalumo, sekimų, svetimos

įtakos ir kūrybos dvasios pažinimo, taip pat ir dėl turinio ar formos primato meno kūryboje.

Palikdami tuom tarpu nuošaliai f o r m o s problemą, palieskime čia vien filosofinį meno esmės aptarimo klausimą.

II

Esminis meno aptarimas, kaip ir kiekviena filosofinė definicija, turi būti tiek griežtas, kad išjungtų visus ne šios srities reiškinius, ir tiek platus, kad leistų pasireikšti visokioms meno kūrybos galimybėms. Kaip visa meno filosofija, būdama paskesnė už meno faktą, privalo juomi ir remtis, taip lygiai ir meno aptarimas negali paneigti nė vienos kūrybinės pastangos, kuri rastų pateisinimo praeities tradicijoj arba sutartiniame žmonijos pritarime. Tokiam aptarimui rasti pakanka išlukštenti kelis charakteringus ir tai priešingose meno pasaulio poliuose esančius reiškinius.

Menas yra gyvas ir reiškiasi tik per formą, vis tiek ar ją imsime kaip priemonių ir metodų sumą, ar kaip menininko su pasauliu santykiavimo realizuotą pasėką. Formos atžvilgiu meno pasauly matome du poliu: vienąme kūryba palaiko regimas pasaulio lytis, antrame jas paneigia. Pirmąjį patogumo dėlei vadinkime realizmu, antrąjį — simbolizmu, jei norite, idealizmu. Ką jiedu turi bendra, kas duoda teisės ir vienam, ir kitam m e n u vadintis? Realizmas negi gamtos imitacija, jau Platono paniekinta ir šiandien niekinama klasikiniu fotografo pavyzdžiu. Simbolizme negi čiurlioniškasis, pasak Druskiaus, „abrakadabrizmas", už kurį esanti vertesnė viena Jono Mackevičiaus „Galvelė" [1], čiurlionistui iššaukianti vien pasigailėjimo šypsnį.

O tačiau ir čiurlioniškas simbolizmas ir mackevičiškas realizmas — vis dėlto meno sūnūs. Jiedu yra meno sūnūs dėl to, kad abudu reiškia tam tikrą m e n i š k ą i d ė j ą. Nėra tai p r o t i n ė idėja — abstrakcija — sąvoka — tezė,

[1] *Druskius.* Trečioji lietuvių dailės paroda Vilniuje.— „Draugija", 1909.— Nr. 30.

bet tam tikras menininko-poeto s i e l o s s t o v i s — emocijos ir jos priežasties sintezė, išreikšta estetine nuovoka ir nuožiūra, duodanti atatinkamą e f e k t ą — į s p ū d į. Šita meniškoji idėja protu gali būti ir nesuvokiama, tačiau ji visados bus jaučiama aukštesnės estetinės kultūros žmonėms. Ta meniškoji idėja iškelia kūrybinėn plotmėn ir natūralistinius, ir simbolistinius, ir ekspresionistinius kūrinius. Ji glūdi portrete, peizaže, statuloj, architektūros linijose, keistų formų ir spalvų žaisme, poezijoj ir muzikoj.

Tad kūrinys ne dėl to esti paženklintas meno žyme, kad jis yra suprantamas arba panašus į regimojo pasaulio pavidalus, arba juos praneša savo grožiu, bet dėl to, kad jame yra gyva žmogaus dvasios dalelė, jame pasireiškia kažkas n a u j a, ko dar nėra buvę jokiame pasaulio pavidale, nė jokiame gamtos grožy.

III

Ir čia prieiname prie pačios meno esmės. Duoti ką nors n a u j a, į negyvą medžiagą įkvėpti gyvybės kibirkštį,— kas gi tad, jei ne t v ė r i m a s — k ū r y b a — *c r e a t i o*? Menui aptarti aš nesiūlau nieko kita, kaip tik prof. M. de Munnynck'o formulę: *„l'art c'est la création humaine"* — m e n a s y r a ž m o g i š k o j i k ū r y b a. Daug priekaištų ir neaiškumų, galinčių kilti dėl šito aptarimo atkris savaime, kai įsigilinsime į tiesioginę jo žodžių prasmę, apvalę ją nuo kasdienio vartojimo paviršutiniškumo.

Taigi pirmiausia kas yra „kūryba?" Pirmutinį kartą žodį kūryba — c r e a t i o randame Biblijoj, kur pirmykštė jo prasmė pasirodo visu aiškumu. „Pradžioje sukūrė Dievas dangų ir žemę"... Biblinė, dieviškoji kūryba sako du dalykus:

1) padaryti kas nors iš n i e k o,

2) padaryti kas nors n a u j a.

I š n i e k o — reiškia, kad kūryba nėra tik jau esamos medžiagos perdirbimas, n a u j a — reiškia, kad ji nėra taip pat jau esamų pavidalų pakartojimas arba jais

sekimas. Biblinė kūryba — tai protingos ir laisvos Dievo prigimties pasireiškimo veiksmas.

Aišku, kad biblinės kūrybos sąvoką taikydami prie ž m o g a u s veiksmo, mes galime ją imti tiktai reliatyviai, atatinkamai žmogaus prigimtį ir jo galias. Tačiau vis dėlto anos vyriausios biblinės kūrybos savybės, nors netobulai, turi pasireikšti ir žmogiškoje kūryboje. Nes ten pat Biblijoj sakoma, kad žmogus yra Dievo paveikslas ir panašumas. Protinga ir laisva žmogaus prigimtis šiame pasauly yra suvaržyta materialiomis sąlygomis. Be abejo, tad žmogus negali padaryti ko nors absoliučiai iš nieko ir ką nors absoliučiai nauja, tačiau r e l i a t y v i a i iš nieko ir r e l i a t y v i a i nauja jis gali padaryti. Reiškia, jis gali sukurti tai, ko dar nėra jo gyvenamam pasauly, ir sukurti iš savęs pačio.

Šitokia kūryba yra tiktai meno kūryba ir tiktai meno kūriny rasime abidvi jos savybes. Mes žinome, kad protas, teoretiniai kalbant, yra laikomas aukščiausia žmogaus galia, tačiau jo veiksmą, nė jo išdavą m o k s l ą, negalime žymėti tikrosios kūrybos vardu. Mokslas nei duoda ką nors n a u j a, nei jis duoda i š n i e k o. Jo vaisiai yra vien jau esamos medžiagos tvarkymas, panaudojimas, nagrinėjimas ir išvadų darymas. Tokie yra gamtos mokslai, tokia yra technika su visais jos išradimais. Matematika, šis griežčiausias mokslas, kartu ir labiausiai yra nutolęs nuo kūrybos esmės, nes suvaržytas nesikeičiamais kiekybės dėsniais, vien juos tepraskleisdamas, gyvos žmogaus dvasios į regimą pavidalą neįstengia įkūnyti. Pagaliau net filosofija su metafizika, pasiekdama bendrąsias nematerialines buities sąvokas, vis dėlto kaipo tokia, neduoda pasauliui nieko nauja, tiktai abstrakcijos keliu išlukštena konkrečių apsireiškimų esmę ir indukcija bei dedukcija vartalioja ir bendrina jau esamus pasaulio davinius ir jų dėsnius. O jei kai kurios filosofinės sistemos yra sukūrę naujus pasaulėvaizdžius, kaip Platono idėjų, Leibnico monadų pasaulis, Hėgelio logiškasis idealizmas su jo „*Verwirklichung des Geistes*", V. Solovjovo „pasaulio sielos" koncepcija ir kitos pastangos kūrybiniai pergyventi pasaulį ir atvaizduoti jį kaip savo dvasios padarą, jau įeina į meno, poezijos sritį ir griežtai filosofiniai minčiai tam-

pa neatitinkąs ją objektas. Žodžiu, grynojo proto ir abstraktinės minties sritis nėra kūrybos sritis, bet perdirbinėjimo laboratorija, kurioj galima išmokti ir kur galima tęsti pirmtakūno darbą.

IV

Menas yra vienintelis žmogaus pasireiškimo skritulys, kur kraunasi pasauliui šis tas nauja, ko lig tol dar nėra buvę. Meno kūrinio akivaizdoje mes jaučiame slaptingos pajėgos kvėpimą — ir žmogiškoji kūryba spindi pro medžiagines lytis kaip liepsna pro trapų žibintuvo stiklą.

Tačiau pirmu pažiūrėjimu gali atrodyti, kad menas yra tiek pat priklausomas medžiagos kaip ir mokslas. Juk be dažų nenutapysi paveikslo, be garsų nesukursi muzikos, be žodžių — poezijos ir t. t. Be abejo, menui reikalinga medžiaga, tik jos vaidmuo čia kitokis negu moksle. Mokslui medžiaginis pasaulis — tai krūva palaidų davinių, iš kurių jis pats tampa. Mokslas išeina iš medžiagos, menas įeina į medžiagą. Gali ją suformuoti visais pritirtais meno dėsniais, gali net pasekti visas gamtos grožybes, jeigu neįstengsi jon įkvėpti kažko, kas nėra iš šios žemės, tavo darbas bus ne kūryba, bet amatininko išmoktas kūrybos pamėgdžiojimas. Taip suprasdamas meną, Platonas jį niekino, vadindamas šešėlių šešėliu. Bet meno genijai ir talentai atneša žemei kažką nauja, iš aukšto gauta, ko čia nerasi jokiais tyrinėjimais nei analizėmis, nei išskaičiavimais, nei abstrakcijomis. Taip suprasdamas meną, Dantė jį aukštino vadindamas Dievo ainiu. Iš tiesų žmogus-kūrėjas čia tampa panašus Dievui-Kūrėjui.

V

Čia eina pirmoji mūsų aptarimo išvada: meno kūrybos tikslas yra atskiras žmogaus pasaulis. Atskiras ir kiek galima daugiau nepriklausąs tikrojo pasaulio ir tikrojo žmogaus gyvenimo. Psichologų ir grožio filosofų pastebėta, kad estetinis pasigėrėjimas yra visai idealus, kon-

templiatyvaus pobūdžio jausmas, neturįs nieko bendra su kasdieniais žmogaus reikalais ir rūpesčiais. Tad ir menas branginamas ir kuriamas ne dėl to, kad jis būtų naudingas ar pravartus gyvenimui, bet dėl to, kad jis atitinka aną estetinį jausmą ir palinkimą išsinerti iš priprastų savo reikalų ir džiaugtis laisvu savo sukurtojo pasaulio grožiu.

Savas žmogaus pasaulis, meno sukurtas, tik paviršutiniai atrodo realus — tiek, kiek regimieji pavidalai sudaro pajautimams prieinamą simbolį, kuriame glūdi jo tikrasis turinys. Iš tiesų gi šis meno turinys yra tiek subtilus, kad jį galima pavadinti tiktai pusiau realybe. Metafiziniai svarstant, taip ir turi būti, nes žmogus, pats neturėdamas buities visumos nei tobulybės, nė savo kūriniui tikro realumo duoti negali. Dėl to tad meno esminis turinys taip sunku esti išreikšti ir taip paslaptinga jo veikimo galia. O ten, kur menas jau per daug įeina į realinį mūsų pasaulį ar tai pasisiūlančiomis idėjomis, ar tai per aiškiai nuvokiama tikrove, ten jis paliauna kūryba buvęs ir žūva visi jo burtai. Ir čia pastebime keistą dalyką: menas ypač dėl to yra žmogaus branginamas, kad yra pusiau realybė. Meno sukurtame pasauly džiūgauja mūsų svajonių ir sapnų karalaitės ir karaliūnaičiai, bet taip pat aidi ir mūsų skausmų atobalsiai — ir beveik visos kruvinos žmonijos žaizdos vis šiltu krauju laša. Bet tai nėra realybė. Menininko-kūrėjo burtas iškėlė visa tai į naują plotmę tarsi į ketvirtąjį matavimą, kur mums visa gražu ir miela. Kūrėjas turi jautrią klausą ir budrią akį. Jis girdi ir mato savo amžiaus buitį ir ją pergyvendamas savo meną kuria. Taip auga atskiras žmogaus pasaulis, pusiau pasaka, pusiau gyvenimas, kurio alfa ir omega — tas pats žmogus, siekiąs savo tobulybės.

Meno pasauly, kaip nepriklausomam nuo realaus gyvenimo utilitarizmo, nėra iš anksto sugalvotų tendencijų, tik tokios, kurios savaime plaukia kartu su kūryba iš menininko širdies ir jo pasaulėžvalgos. Menas nėra mokymas nė dorovinimas. Jis yra tiktai įkūnymas, fiksavimas to, ką menininko įkvėpimas nušvies jam kūrimo valandą.

VI

Čia seka antroji mūsų definicijos išvada, dėl meno ir moralybės santykio. Moralistai nori menui užbrėžti ribas, kurias nevalia esą peržengti neprasižengiant grožiui. Ir taip įrodinėja: Dievas arba Absoliutas, arba amžinasis Logos, yra visokios buities pradžia ir pabaiga. Jis taip pat yra pradžia ir pabaiga tiesos, gero ir grožio. Dar daugiau: tiesa, geras ir grožis esą kaip ir trys to pačio Absoliuto spinduliai, o gal tik trejopa to pačio spindulio atošvaista. Meno kūrinys tad, kuris prasižengia tiesai ir gerui, tuo pačiu prasižengia ir grožiui. Tai yra pagrindinis metafizinis moralistų argumentas, kuriuo seka kiti mažesnės vertės. Pripažindami jo galiojimą metafizikos srity, mes, tačiau, negalime sutikti, kad meno kūrinys, nusidedąs absoliučiai tiesai ir absoliučiam gerui (nes moralistas, nustatydamas elgimosi normą, negali pripažinti jokio reliatyvizmo nei kompromisų: galima arba negalima — vidurio nėra), jau tuom pačiu netektų dailei privalomų savybių ir grožio. Pirmiausia patys faktai rodo, kad esama kūrinių, stovinčių pačiose kūrybos viršūnėse, kurie, tačiau, nemaža prasižengia tiesai ir dorovei. Toliau, eidami savo definicija, kad menas yra žmogiškoji kūryba, atskiras žmogaus pasaulis, mes į metafizinį moralistų argumentą atsakom taip pat metafiziniu. Tobula tiesa, tobulas gėris ir grožis yra būtina kūriniui tobulos esybės; kadangi žmogus nėra tobula esybė, tai nė jo kūrinio žmogiškumui tobulybė nėra būtina. Pabrėžiu, kad čia mums rūpi ne elgimosi norma, bet kūrybos faktas. Mums rūpi išaiškinti, dėl ko mene mes neturime teisės taikyti absoliučių normų, kai norime įvertinti estetinę kūrinio vertę. Meno gyvenime galioja ne metafizinio absoliutizmo, bet žmoniškumo kriterijai. Menui yra privalu visa tai, kas yra žmoniška, reiškia, kas nėra priešinga žmogaus prigimčiai. O žmogaus prigimčiai yra priešinga tiktai nesąmonė, absurdas ir tai, kas vadinama nenormaliais apsireiškimais. Visi kiti proto ir širdies klaidžiojimai ir abejonės tarp tiesos ir melo, gera ir bloga nėra priešingi žmogaus prigimčiai ir, pasireikšdami jo kūryboje, neardo jos estetinės vertės.

Grožio filosofai idealistai—dorovininkai mėgsta baigti savo išvedžiojimus, nurodydami aukštą meno kūrybos misiją — galutiną Idėjos-Logo įkūnymą materijoje ir pasaulio sudievinimą per grožį. Mūsų kūrybos sąvoka šitiems kilniems tikslams nesipriešina. Bet kadangi paprastai įsižiūrėjus į galutinąjį tikslą, pametama artimesnieji tikslai, turį daugiau aktualumo, tai apie galutinąjį tikslą mes čia nekalbėsime.

Baigdamas noriu dar sykį pažymėti, kad mūsų meno aptarimas sulig prof. de Munnynck'o formule yra tiek platus ir tolerantingas, kad nevaržo jokios meno pasaulėžvalgos nė srovės, neįsako ir nesmerkia jokių kūrybos priemonių. Jis iškelia visa tai, kame jauti gyvą žmogaus dvasios pasireiškimą estetinėj meno plotmėj. Tik šiuo nusistatymu galima eiti į plačią meno reiškinių įvairybę.

1926

DĖL MENO APTARIMO

Atsakymas A. Jakštui

Mano straipsnis meno definicijos klausimu, išspausdintas „Židinio" 12 n-ryje, iššaukė smarkią gerb. A. Jakšto kritiką pereitame šito pačio žurnalo n-ry. Kadangi mano pasiūlytoji definicija, kaip esu pažymėjęs, nėra mano, bet prof. M. de Munnynck'o, tai gerb. straipsnio kritikas ir abejoja, „kas čia kaltas", ir bene teisingiau būtų buvę visus priekaištus nukreipus prieš tikrąjį tos definicijos autorių. Čia turiu kiek paaiškinti. Meno aptarimą *„l'art c'est la création humaine"* esu ėmęs iš minėtojo profesoriaus estetikos kurso ir iš bene vienintelio autorizuoto to aptarimo išdėstymo G. Hartmann *„La définition de l'art"*, Estavayer, 1920. Žuvus kelionėje visiems mano užrašams, aš, neturėdamas nė šios knygos, nedrįsau savo straipsny daugiau savo Mokytojo vardo minėti, o už visus neaiškumus kaltė, žinoma, krinta ant manęs. Man meno aptarimas „žmogiškąja kūryba" pataikė į įsitikinimą, ir aš lig šiol jo laikausi —„įsikibęs", ar ne, kaip A. Jakštas mano, iš tiesų negaliu pasakyti. Vis dėlto apjakėlis nenorėčiau būti, ir jeigu A. Jakštas mano įsitikinimą sugriautų, tai aš ir ano aptarimo mielai išsižadėčiau. Bet kol kas jis to nepadarė. Drįstu net manyti, kad mano kritikas ne visur panorėjo pažiūrėti į ginčinamus klausimus iš esmės, bet daugely vietų pasitenkino viena dialektika.

Pirmiausia A. Jakštas puola mano ginamo aptarimo moksliškumą. „Žmogiškoji kūryba" tai esąs tik *genus proximum,* stoka gi *differentiae specificae.* A. Jakšto mintimi — taip, nes jisai mano kūryba esant ne vien meną, bet ir mokslą, taigi visai teisėtai, kaipo *differentiam specificam* įveda grožį. Mano mintimi — ne, nes aš kūryba laikau vien tiktai meną, tad man nėr reikalo skirti ji iš kitų žmogaus veiksmų. Aš skiriu ją tiktai nuo *dieviškosios* kūrybos. Sekant mano straipsnio mintimi aišku, kad definicijoj „menas yra žmogiškoji kūryba" *genus proximum* bus „kūryba", o *differentia specifica* — *„žmogiškoji". Grožio* kūryba, čia būtų visai nereikalingas pleonazmas. Nelyginant jeigu žmogų aptartume „protingas gyvulys

viengalvis"... tai terminas „*viengalvis*" būt reikalingas tik tiems, kurie manytų esant protingų gyvulių rūšy be viengalvių žmonių dar kažkokių dvigalvių, trigalvių etc. būtybių ne žmonių, iš kurių, per *differentiam specificam* „*viengalvis*", reiktų išskirti žmogų. Bet tiems, kurie mano, kad „protingų gyvulių" tarpe nėr nei dvigalvių, nei trigalvių gyvių, terminas „viengalvis" būtų visai nereikalingas. Šitą pavyzdį aš rašau ne gerbiamam A. Jakštui, bet skaitytojams, kurie su logika mažiau yra susipažinę. Dabar ir jiems, manau, bus aišku, kad terminas *grožio* kūryba man nereikalingas, nes mano mintimi nėra kitokios žmogaus kūrybos. Tad ir mano definicija, kaipo tokia, mano „sistemoj" yra visai teisėta ir moksliška. *A propos* dėl tos „sistemos", kurią A. Jakštas nori sudaryti iš mano trumpučio straipsnio: mano rašto tikslas buvo duoti ne estetikos sistemos pradus, bet tik meno aptarimas ir viena kita iš jo plaukianti išvada.

II

Toliau A. Jakštas visai teisėtai kelia klausimą, ar kūrybos sąvoka tinka tiktai menui, ar taip pat ir kitoms žmogaus veikimo sritims. Gerb. kritikas, prikišdamas man, kad aš davęs meno aptarimą „platesnį negu jūra", pats kūrybos ribas iškelia dar plačiau. Jo nuomone, kurti gali ne vien menininkas ir mokslininkas, bet... „ir vaikas, ir piemenukas, ir kalvis, ir kurpius, ir net pamišėlis". Aš gi maniau ir be įrodymų aišku esant, kad „žmogiškoji kūryba" turi būti ne tik sąmoningas „*actus humanus*", bet dar ir didelio dvasios pakilimo veiksmas. Tokis veiksmas, kuris vienas tegali duoti pasauliui reliatyviai iš nieko ką nors nauja. Palikęs šaly vaiką, kalvį, kurpių ir pamišėlį, A. Jakštas sako, kad „reliatyviai iš nieko ir reliatyviai nauja kuria ne vien menininkas, bet ir technikas, ir gamtininkas, ir matematikas, ir filosofas, ir bet koks kitas kūrėjas". Čia visa svarba gula ant to „reliatyviai". Paprastame kasdieniniame gyvenime ir nauji batai bus „nauja", ir staigus pralobimas bus „iš nieko". Tačiau kildami aukštesnių žmogaus veiksmų sritin, šie dalykai nei atrodys „nauja", nei atrodys „iš nieko". Ir štai, kai pa-

lyginsime pagaliau iš vienos pusės kad ir A. Jakšto išskaitytus mokslus ir iš kitos pusės — meną, tai pamatysime, kad sutvertoje viso pasaulio pilnybės tvarkoj mokslo išdavų naujumas yra daug daugiau reliatyvus negu meno. Visumos pilnybės tvarkoj vien tik menas duoda pasauliui šį tą nauja ir iš nieko, o jeigu dar pridedama *reliatyviai*, tai atsižvelgiant vien į absoliučią dieviškąją kūrybą. Šia prasme argi bus paradoksas, jei pasakysiu, kad nei telegrafas, nei telefonas, nei radijo nėra tai kūriniai iš nieko, bet tik produkcijos gaminiai iš tiksliai panaudotų pasaulio medžiagos jėgų. A. Jakštas man prikiša, kad tokiu būdu ir menas esąs tik „esamos medžiagos tvarkymas": tapyboj — dažų, muzikoj — garsų, poezijoj — žodžių etc. Bet tai yra labai „storas" meno supratimas. Aš tikrai žinau, kad ir pats A. Jakštas ne kiekvieną paveikslą, ne kiekvieną muziką, ne kiekvieną eilėraštį laiko meno kūriniais, nors išviršiniai jie būtų kuo gražiausiai sukomponuoti: bus tai ne kūrybinis, bet gamintinis pseudomenas. Tikram menui mat reikalinga ne tik taisyklingai sutvarkyti medžiaga, bet dar ir kurti: įkvėpti dvasia, įkvėpti nauja gyvybė ir nuotaika, kas šioje pasaulio tvarkoje yra ir nauja, ir iš nieko. Tai ir yra meno kūrybos ypatingiausia galia, kad ji medžiaginį pasaulį kaip ir sudvasina, iškelia į aukštesnį visumos skritulį, sudarydama atskirą žmogaus kūrybos karalystę. Tuom tarpu net aukščiausiai stovį abstraktiniai mokslai, kaip matematika ir filosofija, taip ir pasilieka tik žmogaus prote, tiesa, be galo tobulindami patį žmogų, bet pajautinės objektyvacijos nepasiekdami. Nes negi vadinsi pajautine objektyvacija filosofijos traktatą, geometrinius braižinius, algebrines bei aritmetines formules. Žinoma, visai griežtos linijos tarp meno ir mokslo reiškinių išvesti negalima; periferijomis šitos dvi sritys visados viena į kitą brausis. Ir aš nelaikau jokia gudrybe savo pasakymą, kad Platono idėjų, Leibniz'o monadų pasaulis, Solovjovo pasaulio sielos koncepcija įeina į poezijos sritį. Yra tai daugiau kuriamosios fantazijos įvaizdžiai negu tikrai filosofiniu metodu sudarytos sistemos. Juk bendrai yra pripažinta, kad ypač Platonas ir Solovjovas tai buvo filosofuoją poetai, arba, jei norit, poetizuoją

filosofai. Jų filosofija dalimi yra kūryba. Bet grynoji filosofija — *scientia per suprema principia omnium rerum ratione humana cognoscibilium* — kaip jau pats aptarimas rodo, į ką nors tikrai „nauja" ir „iš nieko" nepretenduoja, juoba, kad, pasak A. Farges'o, yra įgyjama „stropiomis studijomis ir ištvermingu darbu" [1]. Tik vien Teologija šiuo žvilgsniu galėtų būti meno konkurentė, bet ir ji nauja duoda ne kūrybos, bet apreiškimo keliu.

III

Kai dėl matematikos, tai man su gerb. A. Jakštu žinoma sunku ginčytis, nes aš matematikoj ne tik kad nieko nesu sukūręs, bet iš viso nedaug joj tenusimanau ir jos nemėgstu. Vis dėlto turbūt neklystu manydamas, kad matematikos kūrybos procesas eina visai kitokiais keliais, negu meno kūrybos procesas ir kad šiuo atžvilgiu matematika stovi nuo meno toliau negu visi kiti mokslai. Ji ne tik kad neturi pajautinės objektyvacijos, bet ir suvaržyta nesikeičiamais kiekybės dėsniais, turbūt ir yra tik tų pačių dėsnių praskleidimas. Mene gi kiekybės dėsniai daugiau ar mažiau turi reikšmės tik „amatininkiškajai", jei taip galima išsireikšti, meno pusei, bet niekados ne kūrybinei. Architektūra ypatingai pasigelbsti matematikos dėsniais, kadangi čia tarp meninės idėjos ir jos realizavimo stovi medžiagos svorio, kiekio ir kitų savumų kliūtys. Bet šių kliūčių nugalėjimas nėra kūrybinis veiksmas. Tą atlieka kiekvienas mokytas inžinierius. Kūrybinė gi architektūros pusė, jos stilius ir dvasia, kuriama ne cirkelio ir matematikos priemonėmis, bet genijaus tiesiogine intuicija ir įkvėpimu. Dėl to kūrybinėj architektūros pusėj gali reikštis ir menininko pergyvenimas, ir klasinė bei romantinė dvasia, ir kitos nuo kiekybės nepareinančios savybės. Jeigu A. Jakštas kada nors įrodys, kad tie esminiai plastikos stilių skirtumai, kuriuos iškėlė H. Wölfflin garsioj savo knygoj *„Kunstgeschichtliche Grundbegriffe"* yra sukurti einant matematikos bei kiekybės dėsniais, tai aš tuomet įtikėsiu, kad architektūra be tų dėsnių „negali nė žingsnio žengti".

[1] *Farges A.* Philosophia scholastica.— 1908.— Vol. I.— P. 4.

Dar aiškesnė yra muzikos kūrybos nepriklausomybė. Tiesa, kad pačius garsus ir jų santykiavimą galima išreikšti vibracijų skaičiumi ir matematiškomis proporcijomis, galbūt, kad ir ištisos simfonijos analizė įrodytų joj matematiškąjį dėsningumą, tačiau visa tai su muzika, kaipo su menu, neturi nieko bendra. Ir muzikas kompozitorius, ir muzikas artistas kuria, neatsižvelgdami į jokius kiekybės dėsnius, o gal apie juos nė nežinodami, kaip pvz., liaudies melodijų kūrėjai. Iš kitos pusės berods niekas dar matematišku būdu nėra jokio muzikos kūrinio sukūręs. O jeigu sukurtas jau veikalas pasirodo atatinkąs ir kiekybės dėsnius, tai tas vien įrodo kūrybinės pajėgos didybę ir jos pirmenybę. Kai dėl „dieviškosios proporcijos" dėsnio, tai apie jį rimtai kalbėt šiandien gal ir nevertėtų, lygiai kaip ir apie daugelį kitų „normatyvės estetikos" dėsnių. Benedetto Croce stačiai vadina juos prietarais ir estetikos astrologija. Jeigu „dieviškoji proporcija" ir randa pateisinimo elementariniuose reiškiniuose, tai komplikuotiems meno kūriniams jos reliatyvumas per dažnai jau tektų konstatuoti. Kai kadaise A. Jakštas dar „Draugijoje" įrodinėjo, kad tikrai poetiško kūrinio žodinė sudėtis atatinka „dieviškosios proporcijos" dėsniui, tai aš iš to pačio „Draugijos" numerio nurodytu būdu išanalizavęs paprasčiausios prozos nuotrupą radau, kad ir proza, kaip ir kiekviena turbūt natūrali šneka, lygiai gerai atatinka „dieviškajai proporcijai". Bet tegu pagaliau ir iš tiesų visi meno kūriniai atatiktų matematikos ir kiekybės dėsniams, tai tuom geriau matematikai! Meno kūryba apie tai visai nesirūpina ir yra visiškai nuo tų dėsnių laisva. Kad ši pažiūra nėra priešinga tikrenybei, kaip gerb. A. Jakštas norėtų, liudija kiekvieno meno kūrėjo praktika ir patyrimas.

IV

Turiu prisipažinti, kad vadindamas grynojo mokslo sritį „perdirbinėjimo laboratorija, kurioj galima išmokti ir kur galima tęsti pirmtakūno darbas", aš turėjau minty pirmiausia šiandien vadinamus pozityviuosius mokslus, ypatingai gamtamokslį. Bet taikomas ir iš viso mokslui

tas savaime rizikingas pasakymas įgauna tvirtumo, kai palyginame šiuo atžvilgiu mokslą su menu. Būtent pastebime, kad menui „išmokimas" arba susimezgimas su pirmtakūnų laimėjimais nėra būtinas dalykas. Esama stiprių talentų, o genijai gal ir visi toki, kad jų kūrybos esmėj yra kažkas visai nauja. Iš ko mokinosi savo kūrybos mūsų Čiurlionis arba kad ir Donelaitis, arba Žemaitė —„samorodok"? Ar, pagaliau, kūrybinė žmogaus pažanga paūgėjo nuo graikų, Renesanso ir iki mūsų dienų? Tuo tarpu mokslų srity tikro išmokimo, pažangos ir paūgėjimo matome juk labai daug. Pats gerb. A. Jakštas vargu būt padaręs naujų matematikoj išradimų, jeigu nebūt išėjęs visos griežtos šito sunkaus mokslo dresūros. A. Baranauskas naujų išradimų nepadarė, nes tokios dresūros dar nebuvo išėjęs, visų praeities laimėjimų nebuvo pergrumuliojęs. Aš anaiptol neginčinu mokslo genijų, bet meno genijų kelias į laimėjimus turbūt yra visai kitokis. Senovės išmintis daro į tai aliuziją: *poetae nascuntur, oratores fiunt.*

Aforizminiam pasakyme „mokslas išeina iš medžiagos, menas įeina į medžiagą" A. Jakštui atrodo, „kiek žodžių, tiek netiesos". Čia jau bent kritikui derėtų būti kiek nuolaidesniam ir dalyką imti daugiau schematiniai, o ne pedantiškai komentuoti. *Mokslas* savo esme bendrinamųjų idėjų produkcija, išeina iš medžiagos, nes, rodos, viena pagrindinių gnoseologinių dogmų skelbia, kad „nieko nesti intelekte, ko nėra buvę pajautose". Įrodymui paimkime scholastinės psichologijos traktatą „*de origine idearum*". A. Jakštas tarp kitko sako, kad „net ir gamtamokslis daugiau išeina iš žmogaus proto negu iš medžiagos stebėjimo". Man rodos, kad su tuo jokiu būdu negalima sutikti. Jokis protas gamtamokslio nesukurs ne tik be medžiagos stebėjimo, bet ir be nuolatinio atskirų reiškinių studijavimo ir eksperimentavimo. *Menas,* savo esme dvasinės nuojautos intuityvus dalykas, įeina į medžiagą, ją tūla prasme kaip ir sudvasindamas. Šita priešingybė, tiesa, ne labai griežta, bet kad joj būtų „kiek žodžių, tiek netiesos", blaivus skaitytojas vargu sutiks.

Skaitytojas taip pat, manau, sutiks, kad tarp meno ir mokslo esama esminių skirtumų, kaip išdavų, taip ir kuriamojo proceso žvilgsniu. Dėl to netikslu yra abiejų sri-

čių veiksmą identifikuoti tuo pačiu *kūrybos* vardu. Prof. de Munnynck'o formulė tą vardą nori palaikyti tiktai meno sričiai. Mano straipsnių uždavinys yra parodyti, kad tas vardas iš tiesų geriau tinka menui, kurio esmę jis sudaro, negu mokslui, kuriam tik analoginiu būdu derėtų jis taikyti.

Meno aptarimas, dėl kurio čia eina ginčai, tiekia svarbių pasėkų ir pačiam menui, ir meno kritikai. Kaipgi ir ar teisingai įvertina jas gerb. A. Jakštas?

V

Pirmame savo straipsny aš nurodžiau dvi de Munnynck'o definicijos pasėkas: dėl meno tikslo ir dėl meno santykio su moralybe, tariant kūrybos laisvę. A. Jakštas tikslą ir laisvę laiko meno elementais. Ieško jis ir daugiau meno elementų tariamojoj mano sistemoj, kritikuoja juos ir pagaliau duoda savo sistemos pradus. Aš paseksiu A. Jakšto tvarka.

Pirmiausia A. Jakštas peikia, kad mano definicija turinti tik vieną vienintelį elementą — žmogiškąją kūrybą, o menas esąs kur kas sudėtingesnis, negu man atrodo. Bet aš visai sutinku, kad menas yra labai sudėtingas dalykas. Tik aš skiriu esminės meno definicijos klausimą nuo meno elementų klausimo, kuris man šiuo atveju nerūpėjo. Meno gi esmę paduotoji definicija visai išsemia. Nurodydama ir *genus proximum* ir *differentiam specificam*, ji nėra „monistiška", o savo pritaikymu, pabrėždama kūrybiškumo ir žmogiškumo pradus, labai vaisinga.

„Meniškosios idėjos" sąvoką pirmame straipsny aš iškėliau visai atsitiktinai. Neketinu nė čia plačiau jos dėstyti. Čia tik pastebėsiu, kad „meniškoji idėja" santykiuoja ne tiek su turiniu, kaip A. Jakštas spėja, kiek su išvidine kūrinio forma, kaipo tos idėjos reiškiniu. Schematiniai būtų galima tai išreikšti taip: meniškoji idėja pasireiškia turiny tam tikra individualia forma. Tiesa, kad mano paduotoji meniškosios idėjos sąvoka nepasižymi filosofiniu griežtumu nė aiškumu. Bet kad ir iš viso meno elementai abstraktiniais terminais yra labai sunkiai sąvokojami. Jie ne tiek suprantami, kiek suvokiami iš

tiesioginio meno veikimo į mūsų sielas. Aš beveliju pasilikti neaiškus ir negriežtas, negu filosofine idėjos sąvoka „nuo Dekarto" ir t. t. skelbti kūrybinius meno elementus. Drįstu pridurti, kad pačio gerb. A. Jakšto aiški ir griežta intelektualinė estetika ir jo meniškosios idėjos sąvoka praktikoj veda į visai netinkamus meno kritikos metodus ir klaidingas išvadas. Pavyzdžiui, kad ir paskutinėj savo recenzijoj, „Ateities" š. m. 1 n-ry, kritikuodamas mano pačio poezijų rinkinį (Putino „Tarp dviejų aušrų"), gerb. kritikas paieškojo ideologijos... lyrinio vaizdavimo priemonėse. Aš galiu skaitytojui patikinti, kad Putinas, vadindamas liūdesį „tu mano nuodėmė, mano dora", visai nemanė daryti išpažinties, o tik kontrastais sustiprinti nuotaiką ir įspūdį. Lygiai toks pat dalykas su „nežinojimu nei savo gimimo, nei savo mirties" ir su prašymu „Slėgti juoda nuodėmės letena". Gerb. kritiko išvedžiojimai turi tiek vertės kiek ir mokslininko, kuris imtų, pvz., iš „aukso padkavėlių" ir „šilkų kamanėlių" spręsti apie lietuvių liaudies turtingumą.

Sąryšy turbūt su mano „meniškąja idėja" A. Jakštas prikaišioja man norą pateisinti naujoviškame mene „kūrybos siužetų bei minties neaiškumą". Minties aiškumą aš labai vertinu, į idėjinę, ypač literatūros, kaipo žodinio meno, pusę taip pat kreipiu daug dėmesio. Tik aš visa tai skiriu nuo kūrybinės meno pusės. Kūrybinis meno atžvilgis arba poezijoj pats poetiškumas nuo minties aiškumo ar neaiškumo nė kiek nepareina. Atmesti meno kūrinį dėl minties neaiškumo arba didinti jo kūrybinę vertę dėl tos pačios minties aiškumo būtų didelė kritikos neteisybė ir metodinė klaida, painiojant dvi skirtingi plotmi. Šitą skirtingumą ligi kraštutinumo pastūmėjo prancūzų akademikas kun. Henri Bremond savo pranešime *„La Poésie pure"*, skaitytame penkių Akademijų seanse 1925 m. spalio mėn. 28 d. Tas pranešimas ir jo aiškinimai — *Eclaircissements*, spausdinti žurnale *„Les Nouvelles littéraires"* dar ilgai kėlė karštų ginčų prancūzų spaudoj. Tą patį klausimą riša ir prof. Paul Souriau savo aptariančioj poeziją knygoj *„La Rêverie esthétique"*.

VI

A. Jakštas neigiamai atsiliepia ir dėl mano pažiūros į kūrybos tikslą. Aš, turėdamas minty kūrybinį meno atžvilgį, pasakiau, kad meno kūrybos tikslas yra atskiras žmogaus pasaulis ir, atatinkamai estetinio gėrėjimosi esmei, pridūriau, kad — tai pasaulis, „nepriklausąs nuo tikrojo pasaulio ir tikrojo žmogaus gyvenimo[1]. Aš ir čia, pabrėždamas, pakartoju, kad „menas branginamas ir kuriamas ne dėl to, kad jis būtų naudingas ar pravartus gyvenimui, bet dėl to, kad jis atatinka aną estetinį jausmą ir palinkimą išsinerti iš priprastų savo reikalų ir džiaugtis laisvu savo sukurtojo pasaulio grožiu". Kažkodėl šitoj elementariai paprastoj ir teisingoj minty, juoba aiškėjančioj iš tolimesnio mano straipsnio konteksto, gerb. kritikas įžiūrėjo „naujoviškumą" ir puolė jį ypatingu būdu. Net nepatogu komentuot, kad tas paprastas žodelis *savo* (sukurtojo pasaulio grožiu) verčia A. Jakštą laikyti menininkus „didžiausiais egoistais, vien *savo* estetiško pasigėrėjimo beieškančiais". Ar reikia dar aiškintis, kad tas *savo* buvo taikyta ne vien menininkui, bet iš viso žmogui. Menininkai, kurdami meną mano nurodytu tikslu, gerb. kritikui atrodo „bestovį nė kiek ne aukščiau už paprastus girtuoklius, nes šie turi lygaus palinkimo ir noro išsinerti iš savo paprastų reikalų ir džiaugtis laisvu savo sukurtojo įkaušimo smagumu". Jeigu A. Jakštas estetinį džiaugsmą ir jo dorovinę bei kultūrinę vertę laiko lygiomis su girtuoklių įkaušimo smagumu, tai po jo išvados logiškumu ir aš rašausi. Tiesa gi pasilieka vis ta pati: kad ir menininkas, kurdamas savo pusiau realinį pasaulį, atlieka didelį kultūros darbą, ir žmogus, „išsinerdamas iš priprastų reikalų" ir estetiniai tą pasaulį kontempliuodamas, ugdina geriausiąją savo žmogiškumo dalį ir tobulybės siekia.

Ką gerb. A. Jakštas norėjo pasakyti savo „bolševikiškojo pasaulio" pavyzdžiu, man neaišku. Meno kūrybinė esmė negali būti nei bolševikiška, nei monarchiška, nei respublikoniška — ji tegali būti bendrai žmogiška. Me-

[1] Židinys.— 1926.— Nr. 12.— P. 283.

no išvidinėj formoj gali atsispindėti tautinė ir individualinė dvasia. Išviršinė forma yra bent kokiai ideologijai visai indiferentiška. Meniškoji idėja turi grynai estetinę prasmę. Belieka tas neesminis, nors būtinas, meno „*substratum*" — kūnas, kuriuomi menas jungias su kitomis žmogaus veiksmo sritimis, su realiu gyvenimu ir jo reikalais. Čia turime visą eilę pseudomeninių ir pseudoestetinių veiksnių, čia reiškiasi visokios filosofinės, visuomeninės, dorovinės ir kitokios tendencijos, kurių tarpe gali būti ir monarchiškų, ir bolševikiškų. Meno kritikos dalykas yra visa tai išnagrinėti ir atsakyti į A. Jakšto pastatytą man klausimą: „ar šitokio bolševikiško pasaulio kūryba bus tikras menas?" A. Jakštui „sveikas protas rodo, kad čia jokio meno negali būti". Mano definicija palieka kritikai laisvas rankas, tik nurodo jai kelią, kur to meno ieškoti.

VII

Tarp „gerų mano norų" A. Jakštas mato ir bandymą „apginti menan besiveržiantį modernų nemoralumą". Tokio noro aš neturėjau, nes sekant mano meno sąvoka, šitas klausimas turi labai mažai prasmės. Tą aš vien ir norėjau parodyti. „Žmogiškoji kūryba", nors ir neprilygdama absoliučiai tiesos, gero ir grožio normai, savo esmės nenustoja — ir menas nepasiliauna menu — daile arba poezija — buvęs. Mano pagrindinio argumento [1] A. Jakštas nesugriovė, o visas jo straipsnio V skirsnelis yra pamokinantis, bet ginčinamuoju klausimu neįtikinąs. Prieš kūrybos faktą iš tiesų jokių argumentų negali būti. Estetika nėra meno normos, bet meno fakto mokslas, ir jeigu faktas prieš kurį nors estetikos punktą liudija priešingai, tai reiškia, kad kas nors tam punkte yra nebegera. Aprioristinė estetika, nesiskaitydama su meno faktu, pačiai kūrybai iš matematinių ir kitokių formulių sudarytų tokį Prokrusto guolį, kad jame netrukus ne tik sustingt, bet ir gyvybės netekt reiktų.

Mano pažiūros klaidingumui patvirtinti šaukiasi, tiesa, ir gerb. A. Jakštas faktų, tik, deja, ne realių, bet

[1] Židinys.— 1926.— Nr. 12.— P. 284.

chimerinių. Ir iš tiesų duoda porą pavyzdžių — gana bjaurių [1]. Bet ir pavyzdžiai galų gale kaip tyčia tinka ne A. Jakšto, bet mano nuomonei paremti. * Juk jo minimų veiksmų nė vienas *normalus* žmogus viešai neatlikinėja. (Meno veikale jie viešai figūruotų). O jeigu atlikinėtų ir net imtų savo veikalo tema, tai tokis veiksmas jau būtų aiškiai priešingas žmogaus prigimčiai, būtent normaliam kiekvieno žmogaus gėdingumui. Tokių dalykų aš į „žmogiškąją kūrybą" nepriimu.

Noriu dar įspėti skaitytoją, kad šitas „nepriešingumo žmogaus prigimčiai" kriterijus nustato meno kūrybos „amplua"— apimtį,— tik moralybės srity. Šiaipgi menininkas, pasirinkdamas sau temas ir siužetus, vaduojasi, kaip ir kiekvienas žmogus, ir papročių, ir, skonio, ir gero tono, ir išauklėjimo dėsniais. Taigi dar ir dėl to jis neims savo kūrybai kažkokių vien įsivaizduojamų šlykštynių, o jeigu klys, tai klys tik ribose proto ir širdies klaidžiojimų ir abejonių tarp tiesos ir melo, gera ir bloga. Ar tuos klaidžiojimus jam *valia* imti savo kūrybos objektu [2], krikščioniškojo elgimosi normos tvarkoj atsakys sąžinė ir nuodėmklausys, estetinėj tvarkoj atsakymą duoda pats faktas.

VIII

Didžiausia mano klaida A. Jakštas laiko pašalinimą grožio iš meno definicijos ir siūlo meną aptarti „žmogiškojo grožio kūryba". Nieko aš prieš tokį aptarimą neturėčiau, jeigu jis būtų už manąjį aiškesnis ir pilnesnis. Prof. de Munnynck'o formulė, taikydama „kūrybą" tiktai meno sričiai, *implicitė*, apima ir grožio, ir tai tik *meniškojo* grožio elementą. Aiškiai įvestas definicijon grožio terminas, kaip jau minėjau pradžioj, būtų nereikalingas pleonazmas. Bet be to dar jis savo neribotumu ir daugiaprasmumu aptemdintų meno sąvoką. Iš tiesų „grožis" dėl savo populiarumo ir daugeleriopo vartojimo neteko aiškios prasmės. Jei kam, tai ypač grožiui pritinka šv. Au-

[1] Židinys.— 1927.— Nr. 1.— P. 35—36.

[2] Tiesą sakant, klausimas reiktų kelti ne dėl jų ėmimo kūrybos objektu, bet dėl jų pasireiškimo meno kūriny šiokiu ar tokiu veikiančiu protą bei valią būdu. *(V. M.)*

gustino pasakymas: *si nemo ex me quaerat, scio; si querenti explicare vellim, nescio* (jei niekas manęs neklausia, žinau; jei klausiančiam noriu išaiškinti, nežinau). Elementarinis senovės pavyzdys: bjauraus daikto gražus paveikslas, jau iškelia vieną sunkenybę, bet kartu ir nurodo, kad meno kūrinio grožis yra visai kita estetinė kategorija, savo vertę gaunanti ne iš objektyvaus grožio, bet iš subjektyvinės kuriamosios galios. Ar tikslu tad abi kategorijos vadinti tuo pačiu vardu? Ir jei iš objektyviai bjauraus daikto gali kilti stiprus kūrinys, o iš objektyviai gražaus — silpnas, tai ar ne viena kūryba sudaro meno esmę?

Savo straipsnio pabaigoj A. Jakštas išskaito meno elementus iš savo sistemos. Man tas paskirstymas atrodo ne visai tikslus. Bet čia vien pastebėsiu, kad aš nelaikau esminiu meno elementu *tikslo*, nes tikslas ne visuomet esti sąryšy su kūrybiniu veiksmu ir ne visuomet veikia į estetinę kūrinio vertę. Nelaikau meno elementu nė *kūrybos laisvės*. Ji tėra kūrybos sąlyga.

Matematiškoji A. Jakšto formulė man nieko nesako ir aš nežinau, kaip ją prie kokių meno teorijos ar kritikos problemų pritaikyt. O M. de Munnynck'o definicijos praktiška vertė ir meno kūrybai, ir kritikai man aiški.

1927

GINČUI BAIGTI

Šiame „Židinio" n-ryje [1] išspausdintas gerb. A. Jakšto straipsnis „Menas ir grožis" neduoda naujos šviesos suprasti santykiui tarp kūrybos ir meno iš vienos pusės, ir kūrybos ir mokslo iš kitos pusės. O tai buvo pagrindinis mano straipsnių klausimas. Aš jį rišau taip, kad kūrybos sąvoka tikrąja prasme tinka tiktai menui, dėl to meną ir vadinau žmogiškąja kūryba. Kūrybos sąvokos susiaurinimą tiktai meno produkcijos veiksmui laikau ne sauvaliavimu, bet visai teisėtu griežtos, tiesioginės ir pirmykštės prasmės atstatymu. Meno ir grožio santykio aš visai neliečiau. Pasakiau vien, kad grožis meno definicijoj, nustačius kūrybos sąvoką, tampa nereikalingas terminas. Bet tai anaiptol nereiškia, kad aš iš estetikos noriu visai grožio klausimą išmesti. Santykis tarp meno kūrybos ir grožio tai visai atskiras klausimas, kurį galėtume rišti tik išaiškinę, kas yra objektyvus grožis ir kas subjektyvus, kas yra grožis, kaipo daikto savybė, ir kas yra estetinis įspūdis, ir dar daugelį kitų dalykų. Aš dėl to ir manau, kad meno aptarimas *žmogiškąja kūryba* yra daug aiškesnis, lengvesnis ir praktiškesnis negu *grožio kūryba.* Juk ir pats gerb. A. Jakštas vardan to tariamai aiškaus grožio paskelbė kadaise nuomonę, kad už vieną J. Mackevičiaus „Galvelę" drąsiai galima atiduoti visas Čiurlionio „Sonatas" [2]. Turėtume padaryti išvadą, kad kritikas „grožininkas" dėl savo meno definicijos neigia didelius kūrybinius žmogaus genijaus laimėjimus.

Praeisiu tylomis visus kitus gerb. A. Jakšto padarytus man priekaištus, dėl kurių ginčas vargu išeitų iš dialektikos ribų. Tačiau negaliu neišreikšti pasigailėjimo, kad į mūs ginčą tapo įtrauktas visais atžvilgiais toli stovįs prof. de Munnynck'as. Gerb. A. Jakštas suformulavo iš mano straipsnių 4 tezes, kurias aš būk padavęs kaipo „demiunynkiškas". Tuo tarpu aš tik vieną vienintelį dalyką jungiau su prof. de Munnynck'o vardu: tai definiciją — formulę *„l'art c'est création humaine."* Aiški-

[1] Židinys.— 1927.— Nr. 4.
[2] Draugija.— 1909.— Nr. 30.— P. 188.

nau aš ją taip, kaip ji man atrodė santyky su mano pačio pažiūromis, ir už tai aš vienas teatsakau. Kai dėl pačios definicijos, tai aš ir šiandien tvirtinu, kad ji yra prof. de Munnynck'o. Ar aš turiu teisės tai daryti? Abejonėms išsklaidyti pasistengiau gauti jau minėtą p-lės G. Hartmann disertaciją *„La définition de l'art"*, Estavayer, Imp. H. Butty et C-ie, 1920. Čia autorė meno aptarimą nagrinėja *ex professo*, kaip pati pasisako savo knygos įžangoj: „Šiame etiude apie Meno aptarimą aš imuosi pasvarstyti žymesniąsias formules, kuriomis buvo norėta išreikšti meno sąvoką". Sulig tų aptarimo formulių autorė nustato šešias teorijas: sekimo *(Théorie de l'Imitation)*, iliuzijos *(Théorie de l'Illusion)*, ekspresijos *(Théorie de l'Expression)*, formalizmo *(le Formalisme)*, žaismo *(Théorie du Jeu)* ir humanistinę teoriją *(Théorie humaniste)*. Šioj paskutinėj ir yra išdėstytos prof. de Munnynck'o pažiūros, jo pačio patikrintos. Ties šiuo knygos skirsniu ir tenka čia kiek ilgiau sustoti, juoba, kad aš visai nenoriu savintis svetimų minčių nė savųjų kam nors antmesti. G. Hartmann humanistinę teoriją laiko visai teisėtai atatinkamos definicijos pasėka, ką ir pastebi savo disertacijos įžangoj: „Šitų įvairių teorijų kritika leis man suformuluoti dar viešai nepaskelbtą definiciją *(une définition inédite)*, kuri man atrodo ir gerai pagrįsta, ir sugestyvi. Aš noriu kalbėti apie prof. de Munnynck'o teoriją. Ir štai kaip apie ją kalba:

„P. prof. de Munnynck'as pirmiausia pastebi, kad menas sudaro atskirą pasaulį ir nepriklausomą nuo realio pasaulio, kuriame vystosi mūsų efektyvio gyvenimo įvykiai [1]. Menininkas, žinoma, skolinasi iš gamtos būtinos savo kūrybai medžiagos: marmuro, audeklo, dažų,— to, kas būtų galima pavadinti pirmykšte jo kūrinio medžiaga; bet ne šiais iš gamtos imtais elementais veikalas tampa kūriniu. Esminiai perkeista *(transsubstantiée)* gyvame menininko dvasios žaizdre, ta inertinė medžiaga tartum susidvasina *(s'approprie de cette âme)*: nuo tada ji turi žymę, amžinai išskiriančią ją iš realio pasaulio būtybių.

[1] Malonus skaitytojas atleis man vertimo stiliaus nesklandumą. Noriu kuo arčiausiai laikytis originalo teksto. *(V. M.)*

Meno kūrinys priklauso rūšiai būtybių, įkūnijančių naują pasaulį idealės esmės." [1]

Toliau autorė, nurodydama, kas yra bendra tarp šios pažiūros ir anksčiau nagrinėtų teorijų, suveda ją į santykį ir su formalizmu: „Būdinti meną kaipo menininko kūrėjo išdavą,— tai pateisinti kai kuriais atžvilgiais ir formalizmą. Aišku, griežtai atskirti turinį nuo formos negalima; bet tiesa ir tai, kad viena tik forma yra tiktai menininko kūryba, kadangi turinys esti paimtas iš dieviškojo pasaulio" [2].

„Gretimųjų sistemų analizė ir atitaisymas, davęs du sprendžiamuoju rezultatu: meno kūrinys kyla iš menininko veiksmo, meno kūrinys sudaro naują pasaulį, — leidžia p. prof. de Munnynck'ui pareikšti šitą lygiai paprastą kaip ir sugestyvią formulę: *Menas yra žmogiškasis pasaulis, žmogaus kūryba.* Dėl to jo teorija gali vadintis Humanistinė teorija [3]. Toliau autorė nurodo, kad meno kūrinio kilmė, jo veikimas ir tikslas rodo, kad menas iš tiesų yra „iš žmogaus ir žmogui", o imamas objektyviai, kaipo specifiniai žmogiškas reiškinys, sudaro tikrai naują pasaulį: žmogiškąjį pasaulį *par excellence.* Humanistinė definicija nustato santykiavimą ir skirtumą, pačio prof. de Munnynck'o žodžiais tariant, tarp realio pasaulio, kuris yra „substancialė projekcija begalinės minties, meilės bei galios ir meno pasaulio, kylančio iš žmogaus veiksmo, minties bei meilės". „Tokiu būdu argi tikroji ir intymė meno prigimtis ne aiškiai apibūdinta, o humanistinė definicija argi neneša mums galutiną atsakymą į klausimą, kurį mes pastatėm šito etiudo pradžioj: kas yra menas? Būtų bergždžia dar tuo abejoti. Pagaliau, pakanka labiau įsigilinti į teoriją, kad įsitikintume, jog ji viena teikia integralinį išrišimą meno problemos, kartu iš anksto ir nenuginčinamai išspręsdama visus priekaištus, kokius tik būtų galima jai padaryti" [4].

---

[1] *Hartmann G.* La définition de l'art.— Estavayer, 1920.— P. 86.

[2] *Hartmann G.* Op. cit.— P. 87.

[3] Ibid.— P. 88.

[4] Ibid.— P. 90.

„P. prof. de Munnynck'as leidžia pirmą priekaištą, būk humanistinė definicija esanti per daug plati, turinti pavojaus identifikuoti meną su daugybe kitų žmogaus veiksmo išdavų, kurios neturi nieko bendra su tikruoju menu: visų praktiniam gyvenimui reikalingų daiktų gamyba, teisės mokslas, filosofija. Visa tai priklauso žmogiškajam pasauliui, o vis dėlto nėra menas. Šitas priekaištas paviršutiniai atrodąs toks sunkus, išnagrinėtas tampa Humanistinės teorijos atrama. Ne, visos to žmogiškojo veiksmo išdavos nėra lygintinos su menu, nes *jos nėra nauji kūriniai, o vien greičiau žmogiškieji pakeitimai dieviškojo pasaulio* (Mano pabr.— *V. M.*) (*ne sont pas des créations nouvelles, mais plutôt des modifications humaines du monde divin.*) Jiems atlikti žmogus nesiima laisvo kūrėjo savumų; jis greičiau yra dievybės įrankis, ir mes neturim čia naujo pasaulio sudarymo. Šitie veiksmai turi tikslą žmogaus gyvenimą šiame realiame pasauly, kur jį patalpino Dievo Visagalybė; jie turi tad nusilenkti ir prisitaikyti nepalaužiamiems prigimties dėsniams. Čia iš tiesų nuo įkvėptų filosofo sistemų, nuo prašmatniųjų mokslininko išradimų ir išmintingų juristo bei valstybininko institucijų ligi grubaus amatininko triūso, visos pastangos eina sutartinai progresyviai stiprinti žmogaus galiai arba nuolatiniai gerinti individo gyvenimo sąlygoms... Meno gi kūrinys, atbulai,— mes dar pabrėšime tai toliau,— randas išskirtas iš šio pasaulio (*est posée en dehors de ce monde*), kurio tironiškų reikalavimų nežino: privilegijuotasai Majos kūdikis, jis priklauso laisvajam pasauliui, kurį žmogus valdo visai savotiškai, nes yra jo kūrėjas ir karalius.

„Bet šitas skirtingumas, toks griežtas pirmu žvilgsniu, toli gražu nėra absoliutus. Nesunku konstatuoti, kad net ir tvirčiausiai su realybe surištos išvados, kaip tik imame jas svarstyti kaipo žmogaus veiklumo vaisių, reikalauja rinktinės vietos meno srity. Faktų tyrimai tai įtikina. Pasaulio ir gyvenimo paslaptims lukštenti mokslininkas ir filosofas eikvojo visą savo inteligenciją, pasiekdamas grynosios minties viršūnių. Bet kai tik jis nori išreikšti savo darbo vaisius, turi šauktis formos pagalbos, kurios nesant, jo intuicijos ir išradimai amžinai liktų migloti jam pačiam

ir neperduodami kitiems. O toji forma, argi tai nėra vaizdas, daugiau ar mažiau tikras abstraktinės vizijos veidrodis, pagalbinis vaizdas, daugiau ar mažiau dirbtinis ar fiktyvus, bet žmogiškas *par excellence,* kaip gyva išraiška žmogiškos įnašos didžiame Dievo pasauly. Ar reikia dar priminti kilnios poezijos vietas, kurias randame minties galiūnų raštuose? Taip, Humanistinė teorija šiuomi dar labiau praturtėja ir turi teisės imti savo meno definicijon didžiąsias mokslo hipotezes ir filosofijos sistemas. Pripažindama laipsnio ir vertybės skirtumus estetiniame įvairių žmogaus kūrinių prade, ši teorija visai teisingai baigia: „Kiekviena kūryba, tikrai žmogiška, kiek ji yra žmogiška, kiek ji priklauso žmogiškajam pasauliui, yra meno dalykas".

„Čionai, visai natūraliai siūlosi dar vienas svarstymas. Yra vienas visiškai tvirtai nustatytas meno kūrinio pobūdis, tai jo *ireališkumas,* jo *ideališkumas.* Artistinis pasaulis nėra realus pasaulis; iš čia kyla meniškosios kontempliacijos *nesuinteresuotumas (désintéressement),* kurį nuo Kanto pabrėžia visi estetikai. Taigi, jei menas esminiai yra žmogiškoji kūryba, nesuprantama, kaip jo išdava galėtų būti ireali.

„Bet šitą būtent problemą svarstant, visu platumu nuskaidrėja Humanistinės teorijos reikšmė. Pastangos, kurių ji reikalauja vesdama mus į metafizikos sritį, kur šis klausimas tegali būti išrištas, bus gausiai atlygintos aiškumu ir turtingumu pasiektųjų rezultatų. Iš tiesų, irealumo pobūdis pasirodys kaipo visai natūrali Humanistinės teorijos konsekvencija, kai tik atkreipsime dėmesį į žmogiškosios produkcijos esminį reliatyvumą. „Vienas Dievas, buities pilnybė, yra tikroji buitis. Jis vienas gali būti ir buities davėjas. Meno gi pasaulis yra sukurtas žmogaus, kuris nėra Buitis, kuris tėra vien *l'être dérivé,* ir dėl to jo kūrinys negali turėti tvirtos dieviškojo pasaulio realybės."

„... Šios doktrinos vaisingumą parodo dar ir ta šviesa, kurią ji meta į labiausiai ginčinamas estetikos problemas. ... Sustokime valandėlei prie menininko laisvės problemos ir prie moralybės bei tiesos klausimo meno srity. Estetikai, remdamiesi dažnai net priešingais dėsniais, paprastai sutaria gindami meno srities laisvę. Bet mums niekur ne-

teko sutikti pilno šito teigimo pateisinimo, net nė pas tuos, kurie jį laiko pagrindine aksioma."

„Humanistinėj teorijoj menininko laisvė pasireiškia kaip būtina išvada iš jos turiningų premisų. Matėme, kad menas, žmogiškoji kūryba, sudaro naują pasaulį šalia dieviškojo pasaulio, tačiau su šiuo nesusiliedamas; pasaulį, kuris klauso ne transcendentinių ir nepalenkiamų visumos dėsnių, bet vieninteliai valios, kaprizų ir norų žmogaus — kūrėjo... „Estetiniam pasauly mes veikiame visiškoj laisvėj, kaip Dievas veikia savojoj kūryboj, mes veikiame kaip dievai, nes jis yra mūsų kūrinys".

„Čia dar kartą Humanistinė teorija paliuosuoja mus nuo netikslumo ir dviprasmybės, kurioje buvo palikę klaidžioti ankstyvesnės doktrinos. Ji viena taip pat sumuša taip aistringai mūsų laikais ginčinamą tezę: „menas menui". Nes dėl meno prigimties ir dėl idealės sferos, kurioje vyksta meno kūryba, yra pagrindo klausti, ar ši (kūryba) gali būti valdoma kokio išviršinio dėsnio, ar gal yra laisva nuo bet kokių įstatymų. Ir štai mes stovime prieš tiesos bei moralybės problemą mene.

„Yra žinoma garsi Platonui skiriama formulė, kuri viešpatauja visoj senovės estetikoj: „Grožis yra tiesos spindesys"; taip pat, kad jis yra gėrio atžvilgis, jei dar ne visiškai su juom identifikuojamas. Klaida, kuria ši teorija serga, kaip estetiniu, taip ir metafiziniu žvilgsniu, yra taip bendrai pripažinta, kad būtų visai nenaudinga ties ja ilgiau sustoti. Vis dėlto, argi nėra ir mūsų laikais taip pat apjakusių, kaip ir gerų norų, tiesos ir moralybės gynėjų mene? Reikalinga tat supažindinti su šių terminų reikšme estetinėj tvarkoj.

Iš vienos pusės pripažįstama, kad moralybė valdo visus žmogiškuosius veiksmus; taigi ir meno kūryba turėtų būtinai jos dėsniams nusilenkti. Bet iš kitos pusės, kaip apsaugoti integralę menininko laisvę, *conditio sine qua non* kiekvieno nuoširdaus ir pergyvento kūrinio?

„Humanistinės teorijos šviesoj ši sunkenybė tuojau nustoja būti nenumaldomąja dilema. Jeigu realinis žmogaus gyvenimas reikalauja nuolatinių pastangų siekiant Tiesos, kaipo objekto savo aukščiausio paskyrimo, kuris gali būti pasiektas tiktai *Infinite*, tai meno gyvenimas ga-

li ir privalo tenkintis savo tikslams atatinkamos tiesos laipsniu... Bet mes matome, kad kūryba mus stato prieš fiktyvį realį pasaulį, kuriam tetinka vien reliatyvumo ir ribotumo terminas. Garsusis posakis „*unumquodque est propter suam operationem*" randa pateisinimo net ir idealiame meno pasauly. Meno kūrinys, kaipo atsitiktiniojo priežastingumo pasėka, nepajėgiąs apimti amžinųjų vertenybių jųjų pilnybėj, gali pasiekti vien reliatyvią tiesą ir reliatyvį gėrį. Buities atspindesiui pakanka reikšti tiesos atspindesį. Dėl to tik tie teisingai sako, kurie, sekdami Horacijum, meniškąja tiesa laiko panašumą į tiesą (*la vraisemblance*). Ne klaidą (*le faux*) išskiriame iš meno, bet vien nesuvokiamybę ir absurdą (*l'inconcevable et l'absurde*) kaipo priešingus žmogaus dvasiai (*parce qu'en contradiction avec les attitudes possibles à l'esprit humain*)...

„Tas pat ir dėl moralybės. Visiška moralybės stoka, lygiai kaip ir absoliuti klaida, normaliam žmogui nepriimtina. Kadangi veržimasis prie Tiesos ir Gėrio yra neatskiriamas nuo žmogaus prigimties, tai visa, kas tik radikaliai jam priešinas, yra antižmogiška. Taigi, menininkas, kuris išsižada moralybės, daro tai ne vien tik savo pačio, bet dar labiau ir savo meno vertybės kaina."

„Pravartu dar pastebėti, kad nemoralumas varžo ir neigia kai kuriuos psichinius veiksmus, be kurių estetinis pasigėrėjimas nėra galimas, nes jis turi apimti visą žmogų."

„Bet ar seka iš to, kad Savonarolos ir Tolstojaus pavyzdžiu turėtume negailestingai smerkti vardan Tiesos ir Gėrio visus meno kūrinius, kurie tiesai ir gėriui tiesioginiai nėra priartėję?.. Turint minty žmogaus dorovės reliatyviškumą, argi nebūtų nesąmonė meno kūriniui statyti absoliutės moralybės taisykles. Taigi visi motyvai leidžia tvirtinti, kad „meno kūrinio, kaipo *meno kūrinio*, moralybė neturi pranešti meniškąjį gyvenimą (*ne doit pas dépasser la vie artistique*). Jeigu ji atatinka sielos stovį, lengvai įgyvendinamą *fiktyvėj* tvarkoj, tai daugiau iš jos reikalauti nė negalima" („*Si elle correspond à un état d'âme facilement réalisable dans l'ordre ficti, on ne doit pas lui demander davantage*")."

Provizorinė ir fiktyvė filosofija bei moralybė,— štai la-

biausiai geistinas nusistatymas akivaizdoj tų fiktyvių bei iliuzorinių būtybių, kurias mums rodo žavinti meno fantasmagorija" [1].

Taip tai atrodo bendraisiais bruožais ta „Humanistinė teorija" p-lės G. Hartmann knygoje, kurią pats prof. de Munnynck'as man kadaise rekomendavo kaipo geriausią savo pažiūrų išdėstymą. Mano buvusis profesorius neprotestavo, nė kai aš pats savo disertacijoj *„L' Esthétique de Vladimir Soloviev"* padariau tokią tos pačios teorijos santrauką:

„Humanistinė teorija, pagrįsta observacija ir patyrimu, konstatuoja, kad grožis, kaipo tokis, ir estetinis pasigėrėjimas neįeina į efektyvio gyvenimo sritį. Menas kuria savo atskirą pasaulį, kur idealinis pradas — visa tai, ką patiekia menininko įkvėpimas — formaliai perkeičia iš gamtos imtąją medžiagą ir atgaivina ją aukštesne prasme. Meno aptarimas, prof. de Munnynck'o pasiūlytas, mums atrodo iš tiesų vaisingas: *„L'art c'est la création humaine"*.

„Kad neiškreiptume jos prasmės, imkime abudu terminu „kūryba" *(création)* ir „žmogiškoji" *(humaine)*, griežtąja jų prasme ir tarpusaviniam santyky *(dans leur sens strict et dans leur corrélation mutuelle)*. Terminas *„kūryba"*, išreikšdamas aktyvųjį meniškosios kūrybos pobūdį, vis dėlto išskiria ją iš kitų žmogiškųjų veiksmų, kurie visai nėra kūryba, bet paprastas realio gyvenimo teikiamos medžiagos keitimas *(modification)*. Iš tiesų kiekvienas žmogaus veikalas, nors jis ir nesiskverbtų į parodas ir muziejus, jei tik jis bent kiek turės žmogaus genijaus žymę, jei tik jis atrodys gyvas ir pakreiptas irealio pasaulio link, tuom pačiu jau bus meno kūrinys. Ir atbulai, veikalas be gyvybės ir be žmogaus — kūrėjo dvasios, nėra vertas meno kūrinio vardo ir nėra kūrybos vaisius.

„Terminas *„žmogiškoji", išskirdamas meno kūrinį iš dieviškosios kūrybos* kartu nurodo, kodėl humanistinė teorija laiko meną nepriklausančiu realiam pasauliui, nes tik vienas Kūrėjas, turįs Buities pilnybę, gali dovanoti savo kūriniams realybės pobūdį" [2].

[1] Ibid.— P. 91—97.

[2] Ibid.— P. 70, 71.

Šitos ilgos, be jokių komentarų duotos ištraukos visai aiškiai parodo, kad mano straipsnių pagrindinės mintys, dėl kurių A. Jakštas yra linkęs mano pažiūras laikyti net nekatalikiškomis, yra labai gimininges Humanistinei teorijai, tikriau sakant, iš jos kilę. Iš tų pat citatų matyti, ir kur aš esu nuo Humanistinės teorijos nutolęs. Kai dėl pačios meno definicijos, tai ji aiškių aiškiausiai yra prof. de Munnynck'o. Plačiausia ar tikrąja prasme? Galimas daiktas, kad prof. de Munnynck'as turi ir kitą aptarimą siaura prasme, bet aš jo niekad nesu girdėjęs. Neduoda jos nė p-lė G. Hartmann Humanistinės teorijos išdėstyme, nors dalyką svarsto *ex professo*. Pagaliau man tai ir nesvarbu. Man gana to, kad duotoji definicija, nors meną imtų ir plačia prasme, anaiptol nelaiko meno gaminimo lygiomis su kitais žmogaus veiksmais, bet išskiria jį terminu *Kūryba*. Jau turėjome progos įsitikinti, kad šia definicija remias ištisa teorija, tad šiaip ar taip ji yra bent tokia, kuri praskleidžia meniškos pasaulėžvalgos kraštelį. Tai aš ir norėjau iškelti, daug nesirūpindamas apie logiškąsias jos platumo bei siaurumo distinkcijas. Tad kur pagaliau yra faktai, o kur legendos?

Baigdamas noriu dar pažymėti, kad G. Hartmann taip pat neneigia grožio vaidmens mene, nors ir nerado reikalo šio klausimo liesti dėstydama Humanistinę teoriją. Grožio ir meno santykis labai trumpai suminėtas pabaigos išvadose *(Conclusions)*, kuriose autorė sakosi norinti apmesti santykį *meno su gyvenimu*. Visa tai nekenkia laikyti menas net konkrečia grožio išraiška:

„Menas, apreiškėjas žmogaus žmogui, antroj vietoj gali būti laikomas kaipo grožio apreiškėjas. Čia jis pasirodo kaip esminė ir pirmaeilė estetinio gyvenimo priežastis. Ir tai ne vien dėl savo išdavų, kurios vien grožy turi savo *raison d'être* ir yra jo reiškiniais, bet ir dėl savo, kaipo estetinio jausmo kėlėjo ir auklėtojo rolės" [1].

Šiuomi ginčą ir noriu baigti.

1927

[1] Ibid.— P. 100.

IDĖJINIAI VINCO KRĖVĖS KŪRYBOS PRADAI

20 metų literatūros darbo sukaktį minint 1926 m.

Santykiavimas meno kūrybos su gyvenimu ir su išoriniu pasauliu apskritai yra ne tiktai teoretinės estetikos ginčų medžiaga, bet ir reali meno pasiskaidymo srovėmis ir kryptimis priežastis. Aišku, kad senoviškoji „tikrovės pamėgdžiojimo" ir naujoviškoji „tikrovės paneigimo" pažiūra praktikoje priveda prie labai skirtingų kūrybos išdavų. Tačiau iš šito pagrindo išaugęs skirtingumas gali kartais pasireikšti tiktai menininko naudojamose priemonėse, visai nepalietęs meno esmės — jo sielos. Bet esama dar ir kitokių veiksnių, kurie visą menininko pasaulėvaizdį iškelia tam tikron idėjinėn plotmėn, kurie suderina jo pergyvenimus unisoniniais ar harmoniniais sąskambiais, kurie pagaliau determinuoja jo tematiką ir stilių ir visą kūrybą apgaubia tik jam vienam skirta atošvaista.

Šituos pradus aš vadinu idėjiniais pradais. Jie yra tiek bendri, kad apima kiekvieną individualinę kūrybą, ir tiek turiningi, kad kiekvienas individas gali pasireikšti jais su visomis savo individualinėmis savybėmis. Tokiais pradais čia bus laikomi: 1) D v a s i a — d i e v y b ė, kaipo visa ko „iš anapus" simbolis. 2) P a s a u l i s, kaipo erdvės ir laiko arba mūsų optinių ir akustinių patyrimų suma ir pagaliau 3) Ž m o g u s, kaipo sąmoningas daugybės psichinių pergyvenimų subjektas.

Iš visų mūsų rašytojų Vinco Krėvės kūryba šiandien, be abejo, yra plačiausiai pasireiškusi kaip tematikos, taip žanrų ir nuotaikos atžvilgiu. Dėl to ir nenuostabu, kad daugelis, ypač iš plačiosios visuomenės, norėtų dėl aiškumo rasti, geriau sakant, pritaikinti vieną ar kitą jau seniau žinomą formulę, kuri tarsi magiška šviesa nušviestų visą painų kūrėjo minties labirintą. Klasikas, romantikas, natūralistas ar simbolistas? Lyrikas, dramaturgas ar epikas-beletristas?.. Bet tai iliuzija. Formulė negyva ir ribota, o kūryba — pati gyvybė — viena, vieninga ir vien-

tisa. Pagaliau mūsų amžius reiškiasi tokia daugybe formų, kad senos formulės vargu ar gali apimti tegu ir atskirus jo reiškinius. Dėl to ir Vinco Krėvės kūrybą, manau, tiksliausia būsiant apibendrinti tik anų trijų idėjinių pradų šviesoj.

I

Vienas prašmatniausių šių dienų prancūzų poetų Max Jacob'as, konvertitas ir mistikas, paklaustas, ar tikėjimą jis laiko būtinai reikalingu kūrybai, atsakė, jog mes turime draugų pagonų, kurių veikalai kalba už mane... Kodėl ne? Materialistine pasaulėžiūra juk remias visas natūralizmas ir šiaip jau „pagonų" menininkų tarpe rasime nemaža. Tokių pagonų, kurie ne tik netiki, bet ir nenujaučia nei anapus regimybės jokios paslapties, nei savo dūšioj jokios mistinės nuojautos. Pagonų, kurie mitologiją sužmogino, o mitui apiplėšė jo titanišką didybę. Prityrimo ir pastabumo patiektoji medžiaga, estetinės nuovokos, skonio ir išminties sudorota, kuria grožio šventovę, kurioj šviesu, skambu ir aišku, o kurios altoriuje stovi ž m o g u s.

Bet atvejų atvejais menininko dūšioj prasiveria antrasis regėjimas „į anapus", kur, pasak Adomo Mickevičiaus, tikėjimas ir jausmas daugiau mum sako negu išminčiui stiklu apšarvuotoji akis. Dvasios-dievybės spinduly dvilinkuojasi pasaulis ir kiekvienas daiktas šešėliu driekias į bekraštines erdves, į mėlynus tolius, į juodąsias naktis. Dvasia-dievybė kalba į poeto širdį, ir jis girdi jos žodį visam pasauly, o jokie žmogaus žygiai nepasprunka nuo jo budrios akies.

Vinco Krėvės kūryboj Dvasios pradas apsireiškia mum šimteriopais pavidalais. Pati kuriamoji poeto galia gema ir stiprėja tiktai anos akivaizdoj, tik su ana besigrumčiodama, tik iš prometėjiško prieš aną maišto, kada poetas:

> gotów stanąć z wieczystą potęgą
> twarz w twarz i zmierzyć się oko w oko,
> i nad niezmienną przeznaczeń księgą
> zabłysnąć własnej samowoli runem,

zmącić wszechświatów ciszę głęboką,
za grzmotem ciskać grzmot, piorun za piorunem [1].

Ir visas tas jaunuoliškas „Rex'as" yra šios minties iliustracija.

Net realistiniuose gyvenimo vaizdeliuose „Šiaudinėj pastogėj" „Dievo dvasia sklenda ant vandenų", kaip prieš pirmąją kūrybos dieną. Toji dvasia priverčia Marcelę atlyginti žydeliui skriaudą už pavogtas silkes, ji kankina Dvainio neramią sąžinę, ne kas kitas, kaip ji nesuprantamu būdu sugraudina žiauruolį Petruką dėl užmušto paršėko...

Bet štai jos veikimas apsireiškia vis plačiau ir plačiau. Mažam Antanukui bobutė praveria visą tamsų šiurpių paslapčių pasaulį — ir jau per visą gyvenimą jam šmėkšos dvasios ir duosis jaučiamas kiekvieno augalėlio skausmas. Nes juk ir pati bobulė šventai tiki, kad „sopa, anūkėli, visiems sopa. Ir medeliams, kai juos kerta, ir žolelėms, kai jas pjauna, ir gėlelėms, kai jas skina,— aiškina senelė ir giliai atsidūsta.— Tik jie neturi balselio, negali pasiskųsti" [2]. Dar aiškiau Dvasios veidą gamtoje regi senis „bedievis" Vainorus ir skerdžius Lapinas, kuris ir pats suaugęs su gamta pačios gyvybės šaknimis. Paslaptingas ryšys tarp senio Lapino ir Grainio liepos amžinai sumegztas jaunystės džiaugsmais, ilgu gyvenimu ir bendra mirtimi. Neatmeldžiamu atsiteisimo dėsniu skamba Dvasios balsas „Gilšėje" ir žiauriai baudžia nenorinčius tam dėsniui nusilenkti. O misterijos „Likimo keliais" simboliai ir alegorijos supina abu pasauliu vienon fantastinėn visumon, kurioj dvasios persvara „anapusinei" plotmei duoda daugiau realybės, negu jos turi regimi šios žemės pavidalai.

Ir štai šiame dviejų plotmių persisvėrime, vis labiau pasireiškiančioj Dvasios dievybės galioj, didėja ir dvasinė žmogaus esmė. Šiaudinės pastogės skurdūs žmogeliai, kurie jaučia tik Dievo baimę savo širdy, Jo gi pačio nė suvokti neįstengia, tampa išmintingais Vainorais ir Lapinais, kai įžvelgia pro gamtos pavidalus į antrąją, aukštesnę tikrovės plotmę. Tokiam žmogui per ankšta mūsų

[1] *Krėvė V.* Raštai.— K.; V., 1921.— T. 1.— P. 130.
[2] *Krėvė V.* Raštai.— K. V., 1922.— T. 3.— P. 26.

realaus gyvenimo ribose, ir jį mum Krėvė mielai rodo tolimoj senovės perspektyvoj, kur jis tampa arba dievų valios skelbėjas, arba prieš juos maištaujantis laisvūnas. Ir čia kuriasi šiurpios Šarūno ir Skirgailos tragedijos. Jeigu Šarūno autokratiška dvasia grumiasi dar daugiau su žmoniškomis žemės galybėmis, tai Skirgailos širdį graužia pirm visa ko antgamtiško pobūdžio kova.

Paminėkime dar čia tebetęsiamą didelį kūrinį „Dangaus ir žemės Sūnų" ir mum bus aišku, kad Dvasios-dievybės pradas maitina visą Vinco Krėvės kūrybą.

II

Išorinis daiktų pasaulis, mūsų paprastai vadinamas gamtos vardu, tiekdamas menininkui kūrybinės medžiagos, kaupiasi į tam tikras optines ir akustines formas: spalvoti, vientisi pločiai ar kontūrinės linijos, vientisa, besivyniojanti melodija ar periodais suskirstyta sudėtinė visuma sukurs mūsų apercepcijoj visai skirtingus erdvės ir laiko reiškinių santykiavimus. Nėra reikalo čia toliau sekti garsia H. Wölfflin'o „Grundbegriffų" teorija įrodymui, kad vienu ir kitu atveju kūryba reikšis taip pat ir skirtingu stiliumi ir bus apgaubta kitokios nuotaikos. Poezija, tiesa, tai ne plastika ir ne muzika, bet ji ir plastika, ir muzika kartu ta prasme, kad ir erdvės optiniai elementai, ir laiko akustiniai elementai joje vaidina lygiai svarbų vaidmenį. Poetas gali duoti ir tapybinio vaizdingumo, ir muzikalinio skambumo bei nuotaikingumo — ir tai skirtingų optinių ir akustinių elementų derinimo būdu.

Gamta, kaip optinių ir akustinių patyrimų suma, Vinco Krėvės kūryboje tampa vienu iš pagrindinių jos pradų. Jaunystės kūrinių rinkinys, pavadintas „Sutemose", rodo, kad poeto pergyvenime daiktingumas — linijos ir kontūrai tirpsta erdvėj, maišosi ir laistosi neapčiuopiamais perėjimais ir vingiuotais įlinkimais, siekdamies tarpusavy ir pripildydami vientisą, bekraštinę e r d v ę . Migloti toliai, sutemos ir mėnesienos kelia lūkesį ir pasiilgimą, kuris l a i k ą pripildo vienodos monotoniškos ir melancholiškos melodijos. Būtų galima ir neminėti šitų jaunatvės romantikos

reiškinių, jeigu tolimesnis gamtos prado vaidmuo nerodytų reikšmingos pažangos. Optinis pasaulio vaizdas vis labiau ima nykti iš V. Krėvės kūrybos. Niekur nerasime p i e š i a m ų saulėtekių nei saulėleidžių, nei mėnesienos spindulių žaismo. Niekur nei margos žiedais lankos, nei turtingo dažais peizažo. O vis dėlto jauti aplinkui kvėpuojančią gamtą — ir dar daugiau: jauti, kad tarp tavo sielos ir gamtos gyvenimo yra paslaptingas ryšys, jauti, kad gamtos nuotaika pagrindžia arba bent papildo kūrinio gyvenimišką nuotaiką. Ir iš tiesų sunku kur kitur mūsų literatūroje rasti tokį glaudų paralelizmą tarp pasaulio ir žmogaus, kaip V. Krėvės kūryboje. „Skerdžius", „Galvažudys", „Vargingas gyvenimas", „Bedievis", „Antanuko rytas" ir kiti gamtos fone gauna naujos nuotaikos ir prasmės.

Iš visų gamtos elementų V. Krėvė ypatingai yra pamėgęs mišką. Bet tapybinio optinio vaizdo nė čia mes nerandame. Paanalizavę tačiau pastebėsime, kad miško ar šiaip gamtos nuotaiką Krėvė sukuria, optinius įspūdžius pakeisdamas akustiniais. „Įeinu, būdavo, ir net kūnas pagaugais nueina: ir ramu, ir gūdu, lyg kokiame užburtame rūme. Medžiai, būdavo, stovi tylūs, lyg daugel metų seneliai, ir nė vienas lapas nesukužda, nesuskamba. Ir girdi, kaip nuo šakos ant šakelės paukštutis šokinėja, kaip pilka voverėlė lipinėja... Toli kur dar šilas suūžėjo, sušlamėjo... Arčiau, arčiau... Štai lapai sukrutėjo, suskambėjo — nušvokštė giria toliau... ir vėl tylus ir ramus šilas..." [1] Arba vėl: „Mėnesiena. Kieme šalta, žverbla ir tylu. Tik tvora kai kada sutraška nuo šalčio, tai šuva kieme suamsi kartą kitą ir vėl nutyla, tai sniegas sugurgžda einančiam po kojų. Ar šuva suloja, ar tvora sutreškina, ar sniegas sugurgžda — kiekvienas balsas toli nuskamba įšalusioje tylumoje" [2]. Palyginkime čia Maironio žiemos mėnesieną iš „Jaunosios Lietuvos" ir bus aišku optinių nuo akustinių įspūdžių skirtumas. Arba vėl antai „Bedievio" pasaulio garsai!

Ir štai man siūlosi vienas spėjimas: optinių erdvės elementų paneigimas lenkia V. Krėvę vietoj pasakojamo-

[1] *Krėvė V.* Raštai.— T. 2.— P. 11.
[2] Ibid.— P. 109.

sios-aprašomosios formos vartoti dialoginę-dramatinę, kurioj jis lengvai moka sugauti ir garsinius gamtos įspūdžius, ir psichinį laiko pergyvenimą. Šitą spėjimą daryti gundo mane „Šarūnas". Štai prologas „Naktigonė". Skaitai jį, ir jauti aplink nakties glūdumą, ir girdi jos spengiančią tylą — ir visas pavirsti į klausą. Ir kiekvienas balsas tave šiurpuliu nuveria. Garsinis muzikalinis vaizdavimas ir išsireiškimo būdas nuo išorinio pasaulio stumia poetą į vidaus pergyvenimus — į lyrizmą. „Šarūne" lyrinės dainos naudojamos nepaprastai apsčiai. Bet šitai muzikališkas akustiškas išorinio pasaulio priėmimas ir vidaus lyrizmas sukuria nuostabaus grožio simfoniją — tai „Šarūno" antrosios dalies antrasis vaizdas: vasarą — miške — prie ežero. Giedri jaunimo p a s t o r a l ė ir s c h e r z o skamba linksmais dainų aidais. Bet antai pasirodo Šarūnas ir *crescendo* einą jo dialogai su Vovere, Geloviniu pagaliau su Rainiu priveda prie didingo *maestoso* finale, kur nuostabus suderinimas tolimo jaunimo dainų akompaniamento, audros garsų, Rainio posmų ir Šarūno jausmų siutimo sukuria be galo įspūdingą akustikos lyrinį ansamblį.

Muzikalinis lyrizmas glūdi ir „Dainavos šalies padavimų" gamtos pergyvenimo pagrinde, pasireiškiąs akustiniais įspūdžiais ir psichinio ritmo rutuliojimu.

Žodžiu, jeigu teisinga yra, kad mūsų laikų poezija eina po muzikos ženklu, tai Vinco Krėvės kūryba tai tikrai patvirtina.

III

Tačiau skaidriausias literatūros meno kūrybos spindulys visados esti nukreiptas į žmogų. Tiktai žmogaus sąvokoje ir jo būties kelių nušvietime galutinai aiškėja idėjinė kūrybos prasmė. Aukščiau buvo nurodyta, kad V. Krėvės žmogus veikia Dvasios-dievybės gaubiamas, daugiau ar mažiau į anapus regimybės įžvelgdamas, daugiau ar mažiau klusnus ar maištingas.

Tačiau pats žmogus, kaip daugybės pergyvenimų reiškėjas, dėl to nesiliauna buvęs turtingas psichologo menininko kūrėjo padaras. Psichologinė literatūros pusė tiek auga ir turtėja, kiek auga ir komplikuojasi paties žmogaus sąvoka — ir kiek pats poetas neatsilieka nuo šitos evo-

liucijos eigos. Dekarto žmogaus normai su jo „*clara et distincta cognitio*" buvo lemta tapti klasicizmo literatūros pagridu. Bet tai buvo abstrakcija, ir romantizmas sudavė jai mirtiną smūgį. Ir štai žmogaus sąvoka ima komplikuotis, atsirandant vis daugiau tamsių sielos užkampių ir ištiso dar paslaptingesnio pasąmonės skritulio, kol pagaliau Marcel Proust ir literatams pastato lemiamą klausimą: ar pati žmogaus asmenybė taip pat nėra fikcija, o tai, ką mes ja vadiname, ar nėra tai tik nesiliaunanti jautimų tėkmė be jokio pastovaus substrato? [1]

Šiaip ar taip, psichologinė problema šių dienų literatūroj yra išbujojusi labai plačiai ir keliama jau kiton plotmėn: iš psichologinių analizių — atitinkamai psichologinių „tipų" kūrimo — į mūsų pačių psichinį reagavimą išoriniam pasauliui.

V. Krėvė pirmasis mūsų literatūroje psichologinę kūrybą pradėjo platesniu mastu. Krėvė-Mickevičius čia pasekė Adomo Mickevičiaus žodžiais: turėk širdį ir žiūrėk į širdį. Žmogaus širdies kalba Krėvės kūryboje pasiekia didelės galybės, nes jis pamėgo didelių sielų skausmo kelius, kur pasiryžimo, kerštо, žiaurumo ir atkaklumo žygiai kryžiuojasi su meilės, garbės, kilnumo ir žmoniškos didybės tikslais. „Dainavos šalies padavimai", „Šarūnas" ir „Skirgaila"— didingi žmogaus sielos paminklai.

V. Krėvės sukurtuose psichologiniuose charakteriuose akysna puola vienas bruožas: jų pajėgos kyla iš dvilypumo, iš abejonių — iš tos pačios versmės, kuri menkiem yra silpnybės priežastis. Šarūno dvilypumas reikalauja sau kai kuria prasme net kaip ir objektyvacijos, o gal psichinio vieningumo ryšio dainiaus Rainio asmeny. Skirgailos dvilypumas graužia jo širdį, bet jis nuo savo kelio nesitraukia. Abudu prieina prie tragiškos katastrofos — ir kokia bedugnė skiria juos nuo metodologinio Dekarto žmogaus abejojimo ir jo psichinės struktūros mechanizmo! Bet tai nėra taip pat nė natūralistinis žmogus ir observacijos patiektų psichofiziologinių funkcijų gyvis. Ne! Palaimintas ar pasmerktas, jisai vistiek nešioja krūtinėj Dvasios dievybės dvelkimą.

1926

[1] *Lalou R.* Défense de l'homme.

RAINER MARIA RILKE

Didelei daugumai „Židinio" skaitytojų šitas vardas bus visai svetimas vardas. O tačiau jis žymi vieną didžiųjų vokiečių poetų, žinomą visoj Europoj, kurio mirtį pereitų metų pabaigoj (gruodžio 29 d.) apgailestauja visas literatūros pasaulis. R. M. Rilke buvo žmogus, kurio gyvenimas ir kūryba reiškė nežinia ką daugiau: ar iš amžių glūdnumo atsiliepiantį didžiųjų mistikų balsą, ar iš šių laikų sumišimo ir negyvojo sumechanizėjimo besiveržiantį dvasios pasaulin žmogaus ilgesį. Greičiausia, kad ir viena, ir antra gaubė šito didžiojo poeto-mistiko sielą. Rilke — tai žmogus, esąs realybės riboj, Maurice Betz'o pasakymu, ir „integralis poetas, mūsų laikų Novalis", kaip jį apibūdina kitas prancūzų kritikas André Gide'as.

R. M. Rilke esąs bene šlavų kilmės. Gimė jis 1875 m. Prahoje, lankė keletą universitetų ir buvojo daugely Europos šalių. Turėdamas didelį gabumą kalboms, jis plačiai pažino svetimas literatūras ir tų tautų dvasinius savumus. Vieną savo poezijų rinkinį „Vergers" jis yra parašęs prancūzų kalba. Apie 1900 m. jam teko ilgesnį laiką pabūti Rusijoj. Čia jie apsipažino su Dostojevskio raštais, atlankė Tolstojų ir rado atatinkamos savo įgimtam palinkimui nuotaikos. Rilke'ės kritikai pripažįsta, kad jojo mistika, vienatvės pamėgimas, Dievybės pasiilgimas ir mirties nuojauta maitinosi ir stiprėjo Rusijos įspūdžiais. „Mano atvykimas Maskvon,— dar pereitą vasarą pasakojosi jis Fr. Lefèvre'ui,— paliko man neišdildomų atsiminimų. Žmonės ten gyveno, nešiodami kiekvienas savy atskirą pasaulį, toj esminėj vienatvėj, kuri kitiems yra nepasiekiama. Kiekvienas ugdėsi pats savim pačiu, ir aš galiu pasakyti, kad tų keistųjų Maskvos naktų metu man apsireiškė naujas pasaulis ir kita žmonija, nuo kur man viskas prasidėjo iš naujo". Kitur Rilke sakosi, kad tik Rusijoj jis patyręs, jog tikrovė tai esą kažkas be galo tolima, kas tik labai iš lėto ir giliu įžvelgimu duodas pažinti. „Rusija tai yra šalis, kur žmonės yra vieniši žmonės, kiekvienas su savuoju pasauliu savy, kiekvienas tamsybių gaubiamas kaip koks kalnas; kiekvienas gilus savo nusižeminime, nebijąs save paniekinti ir dėl to pa-

maldus". Žmonės ten esą tylūs, o jųjų žodžiai — tai lyg silpni siūbuokliai tiltai virš jų tikrosios prasmės.

Šitie ir kiti panašūs Rilke'ės atsiliepimai charakterizuoja, aišku, ne tiek Rusiją ir rusus, kiek pačio poeto pažiūrą į pasaulį, į žmones ir iš viso praskleidžia jo kūrybinio pergyvenimo nuotaiką. Rusijos gyvenimas ir Rusijos gamta buvo tiktai proga poetui ne tai kad rasti patį save, bet sustiprėti savo asmenybėj ir praturtinti savo kūrybinį pasaulėvaizdį naujomis temomis, kurios ima pintis dabar apie patį visos nepasiekiamybės ir amžinybės įasmeninimą — Dievą. Taip gema 1901 m. „*Das Buch von der Pilgerschaft*", o 1903 m.—„*Das Buch von der Armut und vom Tode*".

Romantiškas, tikrai „novališkas" ilgesys į tolius ir į amžinybę jau ir anksčiau randa stiprios jo poezijos išraiškos:

> Tai yr ilgėtis: gyvent palankybėj,
> o jokios tėvynės laike neturėti.
> O tai yra geisti: minutės menkybėj
> su amžinybe iš lėto kalbėti.

Kalbėti su amžinybe tai reiškia apgalėti viso daiktingojo pasaulio atsparumą, arba praskleidžiant jį lyg kokią uždangą, arba ištirpdinant jį savo pačio dvasia, sutampant su juomi taip, kad nebeliktų skirtumo tarp išvidinio ir išviršinio reiškinio:

> Ten iš lauko yr tai, kuom čia, viduj, aš gyvenu,
> bet čia ir ten jau visa nebetur ribų.

Šitas filosofiniai poetinis santykiavimas su pasauliu primena mums Jurgio Baltrušaičio poeziją, taip pat juk Rusijos padangėj, nors iš lietuviškos sielos, ištryškusią. Bet kaipgi nevienaip abu poetu tą santykį jaučia. Jurgio Baltrušaičio kūryboj žmogus — amžinas vienišas atskyduolis, kenčiąs, kad jam „su bekraštiniu pasauliu susilieti nėra duota" ir kad „kitaip vis skamba kiekvienam tas pats dejavimas ir juokas". Baltrušaičio žmogus pasaulio akivaizdoj „juoduoja kaip varnas ant milžinkapio ir laukia nebūtybės", o jojo Dievas taip ir pasilieka arba „šviesus alkio Dievas", arba „rūstus kovos Dievas".

R. M. Rilke, apgalėjęs pasaulio atsparumą, šito dualizmo nejaučia:

Tu ateini ir išeini. Ir durys darinėjas
švelniau negu tylus dvelkimas,
Ir tu esi Tyliausias iš visų,
kurie tik eina tyliuose namuose.

Vienoj žymiausių savo poezijų knygų „*Stunden-Buch*" poetas, pasigaudamas įvairiausių vaizdų, metaforų ir palyginimų, rodo Dievą pasaulio reiškinių daugybėj ir pats savy tą pasaulį reflektuodamas jaučiasi pats tarsi esąs jo priežastis ir palaikytojas:

Kas bus su tavimi, o Dieve, jei aš mirsiu?
Aš esu tavo taurė (jei aš sudušiu?),
Aš esu tavo gėrimas (jei aš išnyksiu?),
Esu aš tavo rūbas ir tavo triūsas —
tu su manim pamestai savo prasmę.

Šita filosofinė ir teologinė beprasmybė kūrybiniu žvilgsniu, kaip rodo tolimesnė to soneto tąsa, reiškia didžiausią įsijautimą ir atjautimą tos „anapusinės" didingos paslapties, kuri yra visų mistikų ir romantikų žavinti ir viliojanti jėga.

Vėlesniuose Rilke'ės poezijų rinkiniuose, jau ir taip žymus protinis elementas dar labiau didėja. Mirties motyvas ir santykiavimas su mirusiųjų pasauliu sudaro naują šio periodo tematiką. „*Requiem*", „*Sonette an Orpheus*" ir „*Duineser Elegien*" — tai paskutinis jo kūrinių ciklius.

Formos žvilgsniu Rilke'ės poezija yra turtinga ir įdomi. Poezija, kaipo muzikalinis žodžio menas, ypatingu atsidėjimu tobulinta jo vidurinio kūrybos laikotarpio rinkiniuose. Knygoj „*Neuen Gedichte*" žodinė forma nustelbia turinį.

Nėra čia galimybės plačiau susipažinti su Rilke'ės kūryba turinio ir formos žvilgsniu. Bet jau ir iš to, kas trumpai čia pasakyta aiškėja, kad neseniai miręs poetas buvo vienas kilniųjų literatūros meno kūrėjų, kurio atminimas niekados neišblės skaisčioj idealistinės dvasios kūryboj. [1]

1927

[1] P. S. Rašydamas panaudojau: „Les Nouvelles Littéraires", 1926 m., Nr. 197 ir 1927 m., Nr. 220, ir *Soergel A.* Dichtung und Dichter der Zeit, 1911.

GEORGAS BRANDES

Vasario 19 d. mirė vienas iš žymiausių šiais laikais literatūros kritikų danas Georgas-Morris Cothen-Brandes, dar vasario 4 d. atšventęs 85 savo amžiaus metų sukaktuves. Kopenhagos universitete studijavęs teisę, o paskui filosofiją, estetiką ir literatūrą, jis baigė mokslą aukso medaliu už disertaciją apie fatalizmą graikų tragedijose. Literatūriniai estetinio auklėjimosi tikslu Brandes apvažinėja visą Europą, susipažindamas su įvairių šalių kultūra, gyvenimu ir žmonėmis.

Ankstyvesniose savo kritikos studijose Brandes pasirodo esąs prancūzų rašytojų Sainte Beuve'o ir Taine'o įtakoj, paveldėdamas ne tik jų „*essay*" formą, bet, ir ypač Taine'o, kritikos metodą. Vis dėlto Brandes žymiai nutolsta nuo prancūzų kritiko materialistinio determinizmo. Taine'o garsieji „rasės, aplinkumos ir momento" veiksniai Brandes'ui reiškiasi mažiau griežta epochos kultūros ir etniškųjų savumų įtaka meno kūrybai.

Daug stipriau, negu teoretiniai principai, Brandes'ą su Taine'u riša bendras abiejų kritikų artistinis temperamentas. Brandes, kaip ir Taine, yra tikras literatas menininkas ir poetas ne vien tik sieloj: 1898 m. jis išspausdino savo jaunystėje parašytuosius eilėraščius. Bet turbūt jam stoka buvo, jo pačio žodžiais tariant, „drąsos pasitikėti savo įkvėpimu" ir jis visą savo ilgą amžių pašventė kritiškoms literatūros studijoms. Gilia intuicija, akylumu, skoniu ir plačiai išmokslintu protu jis labai teisingai įspėja painiausius kūrybinės minties vingius, iškelia menišką kūrinio vertę ir parodo mums jo esmę, tarsi išlukštentą iš visokių atsitiktinumų kevalo, kuris dažnai sudaro neperlaužiamą kliūtį gėrėtis užkeiktais meno rūmų turtais.

Įspėti kiekvieno autoriaus kūrybos paslaptį, įsibrauti jon kartais per labai siaurą individualizmo plyšelį — tai iš tiesų sunkiausias kritiko uždavinys. Ir jei Brandes jį gerai atliko, tai tarp kitko ir dėl to, kad jis mokėjo savęs išsižadėti, mokėjo būti objektyvus ir į meną eiti grynais meno tikslais, o ne savo šiokiems ar tokiems obalsiams pateisinimų žvejoti. Brandes'ui, kaipo toli gra-

žu ne laisvam nuo savo laiko kovų aistrų, juoba buvo pavojaus nukrypti į šališkumą ir meno dirvoj. Bet gilus meno pamėgimas suėmė visas geriausias jo dvasios pajėgas. Ir tas pat pamėgimas jungė jam vienon plotmėn įvairių krypčių ir įvairių tautų literatūras. Žymus danų rašytojas Pontoppidan'as taip apibūdina Brandes'o kūrybą ir reikšmę: „Tartum šimtu akių apskrido jis visų šalių ir visų laikų literatūrą. Ištiso laikotarpio dvasios istoriją jis taip mokėjo ant kelių lapų išdėstyti, kad ji atrodo gyva kaip kokia drama. Pora stiprių minties blykstelėjimų jis galėdavo nušviesti net ir tamsiausią filosofinę painiavą." [1]

Pažymėtinas dar Brandes'o sugebėjimas keliais bruožais sukurti ryškų jo nagrinėjamo autoriaus vaizdą — literatūrinį portretą. Poeto kūryboj atsispindėję jo dvasios savumai ir fiziniai gyvo žmogaus bruožai Brandes'o portretuose tobulai harmonizuojasi ir vienas kitą papildo. Štai, pvz. Dostojevskio vaizdas, kurį jis nupiešė Nietzsch'ei vienam savo laiške: „Pusiau rusų mužiko veidas, pusiau lyg kokio piktadario fizionomija, plokščia nosis, mažutės akys po blakstienomis, kurios nuo nerviškumo virpa; šita didelė ir išsišovus kakta ir didelės išraiškos burna... Tai epilepsinis genijus, kurio jau viršutinė išvaizda kalba apie nuolankaus lėtumo srovę, kuri jo dvasią pripildo, ir apie beveik beprotišką minties guvumo *(Scharfsinns)* bangą, kuri jam į galvą kyla".

Brandes'o stilius pasižymi visais gero ir meniško stiliaus savumais. Jis yra natūralus ir paprastas, bet gyvas ir vaizdingas. Jame jauti stiprios individualybės pulsą, geležinės valios rimtį ir kūrybiškai sujaudintos dvasios ritmiką. Tai yra stilius, kuriame reiškiasi ir mokslininko-tyrinėtojo objektyvumas, ir dailininko-kūrėjo temperamentas.

Vienas žymiausių G. Brandes'o veikalų — tai „Svarbiausios 19 šimtmečio literatūros kryptys" (5 tomai). Yra tai praplėstas paskaitų kursas, kurį jis pradėjo 1871 m. Kopenhagos universitete. Tuo metu Brandes dėl savo radikališkų pažiūrų įsigyja daug priešų, kurių pastango-

[1] *Wiegler P.* Geschichte der Weltliteratur.— 1920.— P. 417.

mis jis yra priverstas palikti ne tik universitetą, bet ir Kopenhagą. Išbuvęs šešerius metus Berlyne, Brandes vėl grįžta į Kopenhagos universitetą. 1911 m. švenčiant 40 metų sukaktuves nuo pirmosios tame universitete laikytos paskaitos, Brandes susilaukė visuotino pagerbimo. Be minėtojo veikalo, dar yra plačiai žinomos Brandes'o studijos-charakteristikos apie Ibseną, Šekspyrą, Goeth'ę, Mykolą Aniolą, o taip pat straipsniai apie žymiausius rusų rašytojus: Tolstojų, Dostojevskį, Turgenevą, Gorkį.

Danų literatūroj Georgas Brandes — epochinis asmuo. Dar jaunystėje jisai suburia aplink save nemažą realistinės krypties rašytojų grupę, kurioj ypatingai pasižymėjo jo brolis Eduardas Brandes, radikalų laikraščio *„Politiken"* įsteigėjas. Vėliau Brandes jau išeina iš bet kurios grupės ribų, o taip pat ir iš savo tėvynės ribų, plačiai išgarsindamas Danų tautos vardą visame pasauly.

G. Brandes, kilme — žydas, pažiūromis — liberalas, pelno mūsų pagarbą ne kaipo tam tikros filosofinės, visuomeninės ar bendrai kultūrinės krypties atstovas, bet kaipo didis poezijos ir meno turtų praskleidėjas. Visi skirtumai tarp jo ir mūsų pasilieka už durų, kai mes įžengiame su juó į kūrybinius žmogaus dvasios labirintus. Čia Georgas Brandes tampa vertas ne tik mūsų pasistebėjimo, bet ir pagarbos.

1927

IDEALIZMAS IR ROMANTIZMAS

I

1927 metų „Židinio" 11 n-ry buvo išspausdintas gerb. doc. J. Tumo straipsnis „Romantiškasis idealizmas grįžta". Autorius ne tik pats entuziastiškai stoja idealizmo ir romantizmo pusėn, bet surikiuoja ties romantizmo vėliava ir visą eilę senesniųjų mūsų rašytojų, menininkų ir šiaip kultūrininkų, kaip romantinės dvasios reiškėjų. Visai pritariant autoriaus entuziazmui dėl idealizmo apskritai, vis dėlto negalima nepastebėti kai kurių neaiškumų jo duotame romantizmo aptarime. Taip pat ir kai kurių romantikais vadinamų lietuvių rašytojų romantiškumas kelia rimtų abejonių.

Doc. J. Tumas, trumpai pažymėjęs romantiškojo idealizmo metafiziką „pripažinti dvasiškąjį buvimą dvasiškuoju visumos pagrindu, medžiagą pavergti dvasiai", toliau sutinka, kad idealizmas gali reikštis ir kitokiomis kryptimis: „Teviešpatauja mums tasai, kurs savaime yra sugrįžęs tuo tarpu Romantiškojo Idealizmo, ne humanizmo ar kuriuo kitu vardu". Vis dėlto iš viso straipsnio mum neaišku, kas yra specifinio romantiškame idealizme ir kuomi šis skiriasi nuo kitų idealizmo krypčių. Romantizmą doc. J. Tumas aptaria taip: „Romantizmas tad savo esme yra aiškiai pareikštas idealistinis pasaulėvaizdis, vienas stipriausių idealinių puolimų į bekraštybes". Bet juk prancūzų 17 amžiaus klasicizmas arba vokiečių Winckelmann'o ir Fr. Schiller'io pasaulėvaizdis taip pat yra tyro vandens idealizmas, kuriame randame ir senovės meilės, ir jausmo, ir reakcijos prieš materializmą, ir Idėjos įkūnijimo filosofijos. Man atrodo, kad romantizmo esmės neiškelia nei individualizmas, nei tautiškumas, nei universalizmas — tie trys, pasak J. Tumo, vyriausieji romantiškojo idealizmo motyvai, nei kiti įvairiose žmogaus veikimo srityse palikti jo pėdsakai. Čia gausūs panašumai ir analogijos gali mus lengvai suklaidinti, romantizmo ribas nukelti labai toli ir įrodyti, kad romantikais buvo ne tik Eschilas, Dantė ir Šekspyras, bet taip pat Napoleonas,

Vilhelmas, Leninas ir Hitleris. Šiuo atveju džiaugtis dėl romantiškojo idealizmo grįžimo mum nebūtų jokio pagrindo.

II

Be visų tų romantizmo pasaulėžiūros ir tūrio bruožų, kuriuos randame nurodytus J. Tumo straipsny, kalbant apie literatūrinį romantizmą, būtinai reikalinga atkreipti dėmesį į nuotaikos, formos ir ypatingai stiliaus klausimus. Visa meno gyvenimo pažanga reiškiasi stiliaus rutuliojimu, jo naujinimu ir įvairėjimu. Stilius yra konkretus ir regimas meno krypties ženklas. Tas pats idėjinis turinys dėl stiliaus skirtumo mene išsiskaidins įvairiomis kryptimis. Nagrinėdami stiliaus savumus ir juos apibendrindami, gausime tam tikros krypties pasaulėvaizdį. Pažindami psichinius procesus, kuriais tie stiliaus savumai atsiranda, susidarysime tam tikros krypties kūrėjo tipą. Pagaliau pažinę ir apibendrinę jo tematiką, charakteringiausius motyvus ir ideologinius pradus, turėsime visą krypties pasaulėžvalgą, kuri tačiau galios tol, kol nenutrauks jungties su anuo vieninteliu srovės vieningumo principu — stiliumi.

Jau Herderis yra nurodęs du svarbiuoju stiliaus kūrimo veiksniu: pačio kūrėjo individualybę ir istorinį gyvenamo laiko momentą. Panašių psichologinių tipų su panašiais palinkimais gali būti visur ir visuomet. Dėl to, pvz., ir vadinamosios romantiškos dvasios žymių randame ne vien literatūros istorijoj žinomojo romantizmo laikotarpy, bet ir ankstyvesniais ir vėlyvesniais laikais. Šis, t. y. pabaigos 18 ir pradžios 19 amžiaus, romantizmas turi dar, be to, tam tikrų savumų, kilusių iš to būtent laikotarpio aplinkybių ir išskiriančių jį iš bendrai romantiškosios dvasios reiškinių.

Garsus šiandien Europoj meno istorikas ir kritikas Heinrich Wölfflin savo knygoj *„Kunstgeschichtliche Grundbegriffe"* įrodinėja, kad plastiškuose menuose reiškiasi greta du pagrindiniai stiliai, kurių tačiau vienas ypatingai įsigalėjo Renesanso, antras baroko laikotarpy. Apibendrindamas tų dviejų stilių savumus, Wölfflin

suveda juos į penkeriopą schemą: pirmame stiliuj reiškiasi liningumas — kontūringumas *(das Lineare)*, plokštys *(Fläche)*, uždarytoji forma *(Geschlossene Form)*, daugingumas *(Vielheit)* ir aiškumas *(Klarheit)*; *antrame*, priešingai: tapybingumas *(das Malerische)*, gelmės *(Tiefe)*, atviroji forma *(offene Form)*, vieningumas *(Einheit)* ir neaiškumas *(Unklarheit)*. Literatūros mokslininkas Fritz Strich, Wölfflin'o dėsnį pritaikęs prie literatūros, knygoj *„Deutsche Klassik und Romantik"*, randa, kad pirmąjį stilių literatūroje atitinka klasikinė kryptis, antrąjį — romantinė. Šiais dviem stiliais reiškiasi pagrindinė amžinybės ir viso meno idėja: klasikoj — tobulas išbaigtumas *(Vollendung)*, o romantikoj — bekraštybė *(Unendlichkeit)* [1].

Šitų dėsnių šviesoj aiškėja mum daugelis romantinės poezijos charakteringų savumų: kalbos periodų tąsumas, visa gaubiančios muzikinės nuotaikos ieškojimas, ritmo, kaip psichologinio subjektyvaus laiko, pergyvenimas, literatūrinių žanrų sumaišymas, mėlynųjų tolių pasiilgimas, nakties pasaulio pamėgimas, fantastiškumas, pagaliau pati maištinga romantiko dvasia, neigianti visokį dėsningumą, amžinai nerimstanti, niūri ir kenčianti. Sugretinkime čia klasiškojo stiliaus *„edle Einfalt und stille Grösse"*, jo amžinai galiotiną, dėsningą graikų meno idealą, jo linijų aiškumą ir daiktingumą, jo pasaulio saulingumą ir gyvenimo džiaugsmą, klasiko dvasios tobulą pusiausvyrą ir harmoniją — ir mum bus aiškus dviejų meniškųjų pasaulėvaizdžių ir pasaulėžvalgų idealų skirtumas, pačios prigimties determinuotas.

III

Šitiem romantiškosios dvasios idealam pasireikšti padėjo 18 amžiaus pabaigoj vadinamojo „švietimo amžiaus" idėjų bankrotas. Dekartinis žmogus su savo *„clara et distincta cognitione"*, racionalizmas ir materializmas sušablonino ir iškreipė pilnutinio gyvenimo formas ir išsekdino kūrybos versmes. Rokoko poezija merdi plokščių sąmojų,

[1] Be minėto Fr. Stricho veikalo, žr. dar: *Hochgesang M.* Wandlungen des Dichtstils.— München, 1926.

suktų gudravimų, nenatūralių, tariamai gero, o iš tiesų blogo skonio dėsnių slopinama. Atnaujinimas eina iš Rousseau mesto obalsio — „atgal į gamtą". Prigimties žmogus su savo naiviais jausmais, su savo tikėjimu ir baime, su savo didžiu entuziazmu paskelbia kovą susmulkėjusiam racionalistui ir laimi. „Audros ir varžto" bei sentimentalinio idiliškumo laikotarpis praskina kelią didesniem romantinės poezijos kūrėjam.

Be to, filosofijoj Kanto kriticizmas pakerta proto visagalybę. Schelling'o „Gamtos filosofija" užtrina ribas tarp pasaulio ir Dvasios-dievybės, gamtamoksly galvanizmas ir mesmerizmas praskleidžia naujų slaptingų gamtos ir žmogaus galių. Visa tai kelia ir auklėja anuos romantiškuosius žmogaus dvasios palinkimus, ir tokiu būdu palankiai susidėjusi visa to laikotarpio kultūros aplinkuma leidžia romantizmui sukrauti gražiausius savo žiedus. Atsinaujina poezijos forma ir stilius, nauji epitetai, palyginimai, metaforos, net nauji posakiai, paimti dažniausiai iš liaudies šnekos, piktina literatūros tradicionalistus, bet džiugina kiekvieną, kas turi atvirą širdį ir yra laisvas nuo įsisenėjusio skonio prietarų. Romantikų nukrypimas į liaudį yra itin charakteringas šios krypties reiškinys. Liaudies kalba, papročiai, padavimai, pasakos ir dainos, liaudies kūryboj glūdįs paprastumas ir fantastiškumas buvo plačiai romantikų panaudotas formos, stiliaus ir turinio atžvilgiu.

Romantikai, paskelbę žmoguje jausmo pirmenybę, jausmu priima aplinkinio pasaulio įspūdžius, jausmu juos ir atiduoda. Bet jausdamas pasaulį ir Dievą kaip vieną begalinę visumą, save gi patį, atskirtą ir uždarytą savo asmenybėj, romantikas jaučiasi amžinai vienišas, amžinai pasiilgstąs ir amžinai kenčiąs dėl savo atsiskyrimo. Jumoru ir ironija palydi romantikas gyvenimo menkystę ir visą jo smulkmeniškumą. Ironijos šypsniu reflektuoja jis ir savo pačio jausmus bei pastangas. Kelias gi į bekraštybę, visumą, eina romantikui tik per meilę, kuri pakeičia ir atstoja jam visus įstatymus ir dėsnius, nes įstatymas galiojąs tik laike ir laikui, o meilė esanti virš laiko ir amžinybėj jos šaknys. Taip jausdamas savo santykį su pasauliu ir visuma, romantikas vieninteliu išvadavimu

laiko mirtį, kuri viena sunaikins jo vienatvės sienas ir įpins į amžiną, dievišką, begalinę visumos melodiją. Iš čia jau matome, kad idealizmas romantizmo pergyvenime gauna visai savotiškų atspalvių. [1]

IV

Bet labiausiai man rūpėjo doc. J. Tumo straipsny paliestas lietuviškojo romantizmo klausimas. Ar visi autoriaus ten suminėti mūsų rašytojai yra romantikai ir ar jų idealizmas yra romantiškas?

Pirmiausia reikia pastebėti, kad tikrojo, gryno romantizmo lietuvių literatūroj niekad nėra buvę. Tikrąjį romantizmą, kaip matėme, ugdė visa eilė istorijos eigoj susidėjusių aplinkybių ir veiksnių, kurių mūsų kultūros gyvenime nebuvo arba jų bent nejautė mūsų literatūros kūrėjai. Aš čia, žinoma, išskiriu Adomą Mickevičių, kurį pasiekė bendroji Europos kultūra ir literatūra. Šiaip jau per Vilniaus Universitetą ėjęs romantizmas mūsų ano laiko literatūroj reikšmingesnių žymių nepaliko dėl to, kad nebuvo tam paruoštos dirvos ir tokių rašytojų, kuriais bet kokia literatūros kryptis būtų galėjusi reikštis. Dėl stokos istorinio momento mūsų literatūroj galėtume rasti vien tik apskritai romantiškosios dvasios reiškinių arba tik nežymių svetimojo romantizmo bei neoromantizmo atbalsių. Vis dėlto pažiūrėkime.

Doc. J. Tumas romantiškojo idealizmo reiškėju laiko Dionizą Pošką. Ir apskritai mūsų literatūros vadovėliuose tas laikotarpis dažnai vadinamas Žemaičių bajorų romantizmu. Jie mat mylėjo, idealizavo Lietuvos praeitį ir visa, kas lietuviška. Bet senovės meilė ir idealizavimas savaime nėra dar romantizmo požymiai. Ta meilė ir tas idealizavimas romantizme turi reikštis tam tikru stilium ir kilti iš romantiškos dvasios sukurtos pasaulėžvalgos. Tuo tarpu D. Poškos raštai, ypač svarbiausias „Lietuvos ir Žemaičių Mužikas" savo nuotaika primena mum sentimentalizmo poeziją, o savo retorišku patoso stiliumi ir apostrofomis — pseudoklasicizmo liekanas. Poškos suli-

[1] Plačiau žr. minėtame Stricho veikale.

teratūrintas „Mužikas" paprastam kaimiečiui lieka visai nesuprantamas. Mūsų poetas jam savo užuojautos nemokėjo ir nesistengė išreikšti pačios liaudies fantazijos, jausmo ir tikėjimo sukurtais vaizdais, kaip tai padarė romantikas Adomas Mickevičius „Vėlinių" II daly. Ir iš viso Poška nejaučia liaudies poezijos grožio ir, kiek matyt iš jo Žodyno pavyzdžių, gražius liaudies pasakymus vienur kitur stengiasi savaip iškreipti ir suliteratūrinti. Dionizas Poška, rodos, nė šiaip jokiais romantiškais išgyvenimais nepasižymėjo.

Iš kitų to laiko rašytojų gal tik vieną A. Strazdą-Strazdelį galėtume laikyti romantiku ir dėl jo būdo savumų, tiesa, gerokai suvulgarėjusių, ir dėl jo poezijos liaudiškumo. Stanevičiaus ir kitų Vilniaus Universiteto grupės susidomėjimą liaudies dainomis, be abejo, turime laikyti romantizmo reiškiniu. Romantikas buvo ir Simanas Daukantas, kūręs fantastiškus praeities gyvenimo ir kovų vaizdus ir mokėjęs užtrinti ribą tarp pasakos ir gyvenimo. Bet niekaip negalima sutikti su doc. J. Tumu, kuris romantinės dvasios reiškėju laiko ir vyskupą M. Valančių.

Priešingai Simanui Daukantui, M. Valančiaus visas dėmesys ir energija atkreipta į dabartį, ir jo veikimas eina iš praktiškųjų gyvenamojo momento reikalavimų, kuriuos jis savo blaiviu protu moka įspėti ir įvertinti. Tiesa, ir Daukantas rūpinasi materialiais tautos gerovės reikalais, bet ne čia pasireiškė geriausios jo dvasios pajėgos ir ne čia susikristalizavo mum Daukanto dvasinis vaizdas. Tuo tarpu vyskupą Valančių pirmiausia charakterizuoja praktiškieji blaivinimo, švietimo, mokymo darbai. Šiam tikslui taikyta ir jo literatūrinė kūryba, pagrįsta didaktine nuožiūra, realistine nuotaika, realistinėmis charakteristikomis ir stiliumi.

V

„Aušros" laikais romantiškojo gaivalo mūsų tautos gyvenime randame daugiau. Pati iracionali kovos ir tautinio atbudimo idėja yra romantinės kilmės. Baironas ir A. Mickevičius ne tik savo raštais, bet ir gyvenimo žygiais ją

įkūnijo. Doc. J. Tumas sako, kad „iki šiol mūsų teoretininkai darė labai stambią klaidą, tautiškąjį savo renesansą pradėdami nuo „Aušros" laikraščio įsteigimo, nuo Basanavičiaus ir Šliūpo". Nenorėdamas nė kiek mažinti Vilniaus Universiteto reikšmės, aš vis dėlto linkęs esu manyti, kad mūsų teoretininkai neklysta, laikydami „Aušrą" epochiniu tautinės pažangos įvykiu. Pirmiausia dėl to, kad „Aušros" šviesoj pirmąsyk ima aiškėti tautinės-kultūrinės lietuvių aspiracijos — stoti greta kitų tautų, auklėti savo sąmonę ir kurti kultūros vertenybes tautine forma. Toliau, tik nuo „Aušros" tautinės mūsų pajėgos iš statizmo pereina į veiklų ekspansyvų dinamizmą — ne vien tiktai atsispirti, bet ir kovoti dėl savo teisių. Ryškiausias šito perėjimo pavyzdys yra Antanas Baranauskas ir Maironis. Baranauskas, likęs anapus „Aušros", nors daug dinamiškesnis už Strazdą ir Vienažindį, bet jojo ekspansija reiškiasi tik religinėj, ne tautinėj plotmėj. Tuo tarpu Maironis, poaušrinės ideologijos poetas, sviedžia iracionalius, bet didelės galios šūksnius: „Tik į darbą greičiau, tik mylėkim karščiau, tik, vyrai, pajudinkim žemę!" Maironiui „Kryžius gyvatą žadėjo" ne vien dėl to, kad „mes eldijoj Petro plaukiam" (Baranauskas), bet kad jis gyvai jaučia gyvybės pradus tautos praeity ir dabarties pasiryžimuose. Pagaliau dar vienas dalykas, kuris „Aušrą" daro epochiniu reiškiniu ir riša su romantizmu,— tai jos liaudiškumas. Nuo šiol tautai ima atstovauti ir jos likimu rūpintis iš liaudies kilusi inteligentija. Ir visas tautinis progresas ima remtis liaudimi. Tas liaudiškumas taip giliai įsišaknijo į visą kultūrinį gyvenimą ir literatūrą, kad net visa eilė bajorų rašytojų jam pasiduoda. Šitas kol kas dar ne formos, bet turinio liaudiškumas mūsų literatūrai yra padaręs ir nemaža žalos, ilgą laiką neleisdamas jai siekti platesnių uždavinių. Bet tokia jau buvo istorijos eigos būtinybė.

Tarp aušrininkų, be patiės J. Basanavičiaus, romantiko istoriko-visuomenininko, turime vieną ryškesnį romantiką — Andrių Višteliauską-Vištelį, dainos „Op, op, kas ten, Nemunėli" autorių ir pirmąjį „Vitolio-raudos" vertėją. Ne jo poezija, kurios jis daugiau nesukūrė, bet pats jo klajoklio asmuo ir jo gyvenimas gali būti pavėlavusio mūsų

romantizmo pavyzdys. Kitų „Aušros", „Apžvalgos" ir „Tėvynės Sargo" ideologijoj išaugusių rašytojų kūryboj romantinio elemento, tiesa, daugiau, negu pozityvistinėj „Varpo" grupėj, tačiau apskritai nusveria klasinė ir realistinė nuotaika ir forma. Pats Maironis vientiso vaizdo šiuo atžvilgiu nesudaro. Dar mažiau aš būčiau linkęs į romantikų eilę įskaityti Adomą Jakštą, kaip tai daro J. Tumas. Jakšto dogmatinis idealizmas, jo dėsningas objektyvus meno ir grožio idealas, jo pagaliau matematikon linkęs protas yra visai svetimas romantinės dvasios siekimam.

Doc. J. Tumas ypatingą vietą lietuvių romantizme skiria Vydūnui: „Šis žmoniškumo apaštalas Vydūnas yra gryniausias vokiečių romantininkų tipas, Šelingo, Tyko, Novalio pakartotojas". Tiesa, kad Vydūnas yra didelis idealistas. Bet jo idealizmas man neatrodo romantiškas. Vydūno teosofiška pasaulėžiūra, skirstanti pasaulio visumą laipsniško tobulumo skrituliais, ir išimtinai dorovinis žmogaus gyvenimo ir jo žygių vertinimas sulig laipsnišku jo pasiūgėjimu arba tobulėjimu yra visai priešingas romantiškam chaosui, niveliuoja žmogaus aistrų žaismą, stato griežtas ribas tarp dorovės ir nedorybės ir sumechanina visus dvasinio gyvenimo pasireiškimus. Romantiškieji Verteriai, Volžanai, Korsarai ir Konradai Vydūno pasaulėžvalgoj visai nėra galimi. Vydūno pasaulėvaizdžio ir gyvenimo koncepciją visai atitinka jo estetizmas, kūrinių struktūra ir stilius. Emocingumui, iracionaliam gaivalingumui, svajingumui čia visai nėra vietos.

Aš nebūčiau linkęs laikyti romantiku nė patį Vaižgantą, kurio stilius, charakteristikos, vaizdai pasižymi dideliu reljefingumu, kontūringumu ir daiktingumu. Klasikinis aiškumas ir realistinis pastabumas plius temperamento judrumas sudaro vyriausius Vaižganto stiliaus savumus. Vaižgantas savo „Pragiedruliuose" iškėlė dvi viso gyvenimo galias ir du vyriausius kultūros veiksnius: blaivaus proto bei stiprios valios valdomą pozityvų darbą ir mistinę iracionalę iš sielos gelmių einančią nuojautą, kuri atskleidžia gamtoj ir žemėj daugelį gūdžių paslapčių ir negyvuose daiktuose apreiškia Dievybės balsą. Pirmoji galia reiškiasi Gondingoj, su savo „protais-naujienomis", ant-

roji — Vaduvų krašte. Šis Vaduvų kraštas yra daugelio romantinių elementų rinkinys. Čia ir romantinis peizažas, ir pasakingumas, ir žemės dievinimas, ir Juodžiaus kelmas, ir Alaušo varpas, ir dendrolateris Valeras. Surinkęs tiek turtingos romantiškos medžiagos, Vaižgantas vis dėlto panaudojo ją neromantiniu būdu — neromantiškai pergyveno. Dėl to Vaduvų kraštas, nors ir labai įdomus, mažiau mus įtikina, negu Gondinga. Dalykas tas, kad Vaižgantas, kurdamas pasakiškai romantišką Vaduvų kraštą, tuo pačiu metu tarsi bando nuplėšti nuo jo paslaptingumo skraistę. Jis pasaką, sapną nori paversti tikrove, tuo tarpu kai tikras romantikas tikrovę pasaka paverčia. Vaižganto Napalys, kraustydamasis į Gondingą, džiūgauja realistiškai išsiaiškinęs savo sapną: „Tad valio Lietuva — mano pasaka, mano Gamta — Karalaitė, mano Visuomenės Žmonės — Karaliai: aš jūsų ricieris!" O Sauliukui milžinkapy užkeiktas ir taip jį jaudinęs stebuklingas Lietuvos Žodis su užkeikta kariuomene tampa paslėptais kalne iš Prūsų atgabentais lietuviškais raštais. Tokiu būdu ir čia matome, kad senesniųjų mūsų rašytojų kartos neabejotinas idealizmas ne visados gali būti pavadintas romantiškuoju. Turiu dar pabrėžti, kad tos kartos kūryba, imdama savo objektu dažniausiai visuomeninę patriotinę ideologiją, o per maža kreipdama dėmesio į formos pusę bei kūrybinio veiksmo ugdymą, nėra tinkama sprendžiamam klausimui nagrinėti medžiaga.

VI

Grąžinus spaudą, lietuvių literatūroj pasirodė naujų reiškinių, ir tas tautinės energijos ekspansyvus dinamizmas, kuris nuo „Aušros" buvo pasireiškęs visuomeninėj ir politinėj srity, dabar ima kilti ir meno kūrybos plotmėn. Mūsų literatūros buitis tuo metu atrodo labai menka. Daugelio patriotų eilininkų raštai stovi žemiau kritikos, turinio tuštumas ir formos sušablonėjimas rodo nuoširdaus jausmo ir išgyvenimo stoką.

Pirmas, kuris tikrai romantišku idealizmu ir maištingumu pradėjo kovoti dėl mūsų literatūros atnaujimo, buvo

Jaunutis Vienuolis — Herbačiauskas. Jisai vienas iš pirmųjų „Erškėčių Vainike" ir „Gabijoj" iškėlė formos problemą ir nurodė į tautosakos poeziją — dainas ir pasakas — kaip į priemonę tai problemai išspręsti. Jaunučio Vienuolio balso, per daug nepaprastai pakelto, tada dar maža kam buvo klausyti. Tačiau nauji to laiko mūsų literatūros reiškiniai vis dėlto derinasi su jo paskleistais obalsiais. Tai buvo visai naujo stiliaus dviejų dzūkų: Liudo Giros ir Vinco Krėvės neoromantizmas — ir pirmieji dideli kūriniai „Šarūnas", „Dainavos šalies padavimai", „Kerštas" ir naujos formos lyrikos.

Neoromantizmo atmainos naujojoj lietuvių literatūroj ligi paskutinių laikų leidžia dar vis naujų atžalų.

1927

MENAS. MENO KRITIKA. MENO KRITIKOS ŽURNALAS IR VISUOMENĖ *

1. KAS YRA MENAS?

Atsakymas į šį bendrosios estetikos klausimą turėtų būti kaip ir užuomazga visų tų nuožiūrų, tikslų ir reikalavimų, su kuriais mes einame į labai komplikuotą ir turtingą meno kūrybos sritį, norėdami nustatyti jos vertę bei bendrai žmogiškus, tautinius ir individualinius jos ypatumus. Elementarinis meno aptarimas p e r g r o ž į šiam tikslui, man atrodo, nepakankamas, nes jis, nežiūrint savo tariamo aiškumo, nieko nepasako dėl to, kad pati grožio sąvoka filosofine prasme yra per daug abstraktiška, o gyvenimiška prasme — per daug miglota, daugiaprasmiška ir subjektyvi. Kai kurie mūsų literatūros ir meno kritikai, vaduodamiesi tariamojo „objektyvaus grožio" mastu, neišsisaugodavo labai subjektyvių išvadų ir įvertindavo dalykus, prasilenkdami su istorinės meno formų evoliucijos ir pažangos eiga.

Dėl to aš palaikau meno aptarimą p e r k ū r y b i š k u m ą, atstatant pirmykštę, tiesioginę kūrybos sąvokos reikšmę. Iš tiesų, įkurti gyvai plazdančią žmogaus dvasią į pajautomis pasiekiamas formas tegali vienas menas. Ir tik šita paslaptinga meno kūriny plazdanti gyva dvasia išskiria meną iš visos eilės kitų žmogaus veikimo sričių — ir iš bedvasio pseudomeno, ir iš tobulo, gražaus, bet amatininkiško virtuoziškumo.

Plačiau apie meno aptarimą ir einančias iš jo išvadas aš dar ne per seniai esu rašęs [1], ir čia nėra reikalo to kartoti. Čia noriu tik pridurti, kad meno kaip asmeniškai kūrybinio veiksmo aptarimas nepaveiks nė vieno reiškinio, kuriame bus rasta talento įkurta gyvos sielos kibirkštis, nežiūrint galimų nukrypimų nuo tiesos ir gėrio normų. Tuo tarpu grožio kriterijus, eidamas visai svetimos plot-

[1] „Židinys", 1926, Nr. 12.— Meno aptarimas.— „Židinys", 1927, Nr. 2.— Dėl meno aptarimo ir Nr. 4.— Ginčui baigti.

mės filosofinių sąvokų spekuliacijomis, atmetė visą eilę meno reiškinių, prieštaraudamas gyviems faktams ir išvidiniams estetinio gyvenimo patyrimams.

Objektyviu grožiu pagrįstas meno aptarimas nėra tinkamas pagrindas nė įvairiems meno srities apsireiškimams tirti, nes jis geriausiu atveju kelia tiktai bendruosius dalykų atžvilgius, tuo tarpu svarbiau yra rasti individualines jų savybes ir skirtumus. Meno definicija, dedanti pagrindan kūrybiškumą, verčia mus įsiklausyti į prabylančią meno kūriny sielą, pažinti ją, išskirti iš kitų tarpo ir derinti jos balsą į bendrąją žmonijos kūrybos simfoniją. Giliąsias individualinių meno formų šaknis ir jų tarpusavio veikimą rasime ne filosofuodami apie grožį, jo versmes ir savybes, bet pažindami kuriamosios dvasios santykį su pasauliu, jos pasireiškimo būdus ir priemones.

Užuot spekuliavus abstraktiško meno esme, mums būtų pravartu paieškoti, kokia yra lietuviškosios kūrybos esmė, būtent, įsiklausius mūsų mene bylojančios dvasios balso, nustatyti, į kokius reiškinius jautriausiai atsiliepia lietuviškoji siela, kokiais pergyvenimais ir kaip pasireiškia jos turinys. Bet šie klausimai berods dar neįeina į šią „Meno Kultūros" anketą.

2. MENO REIKŠMĖ KULTŪRINIAME TAUTOS GYVENIME

Tauta, kaip ir atskiras žmogus, turi savo gyvenimo tikslą. Kai kam atrodo, kad tas tikslas yra savo nepriklausomo gyvenimo, politinės laisvės, tautinės valstybės sukūrimas. Šio tikslo menkumui įrodyti nereikia ilgų išvedžiojimų. Juk koks pagaliau skirtumas, ar mus valdys vokiškas, rusiškas, ar lietuviškas biurokratas? Tautai svarbu auklėti ir ugdyti visas gerąsias kūrybines savo pajėgas, sukurti tautinę savo kultūra, būti žmonijos pažangos dalyvis ir veiksnys. Šį tikslą siekti politinė nepriklausomybė yra tik patogi sąlyga ir vaisinga priemonė. Visuomenė, kuri tai žino ir atitinkamai savo gyvenimą tvarko, yra kultūringa visuomenė. Tokios visuomenės gyvenime menas yra ugdomas kaip priemonė pačiai visuomenei stiprėti ir kaip vienas iš svarbiųjų visos tautos uždavinių bei tikslų. Jeigu visos aukštosios dvasinio pasireiškimo sritys, kaip religija,

mokslas, dora, gaivina ir jungia visuomenę, tai ypač svarbų uždavinį čia sprendžia menas. Nes grynojo meno dalykas nėra betarpiškai rišamas su gyvenimo nauda ir praktika ir kaip toks nekelia ar bent neprivalo kelti kovos obalsių, bet, atvirkščiai, ramina sielas ir teikia kiekvienam savo malonių, neužstodamas kelio kitiems. Aplink kilnų meno kūrinį gražiausiais pergyvenimais spiečiasi seni ir jauni, vyrai ir moterys, kairieji ir dešinieji. Čia tirpsta luomų ir partijų priešingybės. Menas supa visuomenę bendros simpatijos vainiku.

Tačiau menas stiprina ir visos tautos pagrindą — specifines etnines jos ypatybes, atsiradusias dėl bendros visų tautos narių kilmės ir iš dalies dėl vienos jų gyvenamos vietos. Juo šios ypatybės tautoj bus ryškesnės ir sąmoningesnės, juo pati tauta bus gyvesnė ir galingesnė. O menas iš visų žmogaus dvasios gaminių ryškiausiai sugeba suimti ir iškelti jos sielos ypatybes, nes jisai nėra kuriamas šaltu protavimu, dėstant išorinius davinius, bet yra betarpiškas dvasios pasireiškimas ir tai tuo metu, kada visos jos galios suburtos į vieną aukščiausią sintezę. Menininkas, šaknimis įsiėmęs į savo tautos dvasią, gamina jai žiedą iš jos pačios syvų. Ir čia pasirodo svarbi tarpusavio įtaka visuomenės bei tautos menininkui ir menininko — visuomenei bei tautai. Visuomenė ir tauta duoda menininkui bendrą jo kūrybos foną ir dirvą augti ir tarpti jo kūriniams. Menininkas suima tautos dvasią ir charakteringuosius jos ypatumus ir įkvepia visa tai į savo kūrinį, kuris vėl kalba tautai jos pačios širdies balsu ir taip ją augina bei sąmonina.

Tačiau menininkas, keldamas ir reikšdamas etnines tautos ypatybes, nors tuo atlieka jau didelį tautai patarnavimą, bet savo uždavinio dar čia nebaigia. Didele intuicija pasiekdamas pačią tautos dvasios gelmę, jis sukuria visą tautos sintezę ir išreiškia aukščiausią tautinę idėją, kuri dažnai ilgam periodui į ateitį nulemia tautos kelią. Dėl to genialūs visų tautų menininkai yra laikomi vienu ar kitu atžvilgiu tautos vadais ir pranašais, tautinių problemų kūrėjais ir sprendėjais.

Tuo būdu tauta, sukūrusi savo meną ir neturėdama politinės nepriklausomybės, vidujinę dvasios laisvę ji vis

tiek bus įgijusi; ir priešingai, tegu politiniai ji bus ir nepriklausoma, bet jei jos meno kūryba nėra gyva, tai bus ženklas, kad jos dvasia tebemerdėja klaikioj vergijoj, kad ji savęs dar nėra radusi ir jos buvimas neturi pateisinimo.

Žiūrėdami į mūsų visuomenės, tautos ir valstybės gyvenimą ir meno padėjimą jame, turėtume padaryti liūdnų išvadų, kurios yra aiškios visiems norintiems matyti ir dėl kurių štai jau kuris laikas sielojasi visi sąmoningi mūsų kultūros kūrėjai.

3. MENO KRITIKA IR JOS REIKŠMĖ KŪRYBAI

Kritikos reikšmė meno kūrybai, ypač stipriems talentams, savaime yra nedidelė. Savaiminga kūrybinė iniciatyva visados eis savo keliu, nes nėra tokios kritikos, kuri įstengtų pakeisti psichinę stiprios asmenybės struktūrą arba sugriauti jos meniškąjį pasaulėvaizdį. Didesnės įtakos kūrybai turi bendrai laiko ir aplinkumos dvasia bei pačio menininko netinkamomis vėžėmis nukrypęs gyvenimas. Išvidinė disharmonija gali pražudyti ir stiprius talentus, bet tokios disharmonijos jokia kritika neįstengs sukelti. Ypač maža reikšmės turi normatyvinė kritika, priimanti arba atmetanti kūrinius vien dėl to, kad jie atitinka arba neatitinka jos iš anksto susidarytąsias normas.

Vis dėlto kritika ir menininkui, ir visuomenei yra būtinai reikalinga. Tačiau ji visados turi būti gyva, lanksti ir atsargi. Kritika turi daug nagrinėti, svarstyti ir lyginti, bet maža teisti. Neginčijamos meno vertybės pačios sau prasiskina kelią į amžinybę, ir laikas yra aukščiausias jų teisėjas. Neperžengdama savo ribų, kritika padeda orientuotis margame meno pasauly, parodo jo evoliucijos dėsnius, aiškina naujus reiškinius.

Lietuviškojo meno kritikos mes laukiame pasiilgę. Bet ji turi mesti šalin visas abstraktiškas apriorines teorijas ir normas. Ji turi eiti į lietuviškąjį meną ne akiniuota ir principuota, bet su atvira širdimi ir plačia dvasia. Pirmasis mūsų kritikos uždavinys būtų rasti tą kūrybiškąjį meno dalyko atžvilgį, kuris vienas padaro jį vertingą ir brangintiną. Vadinasi, išskirti talento kūrinį iš amatininko pa-

darinio. Tai sunkiausias uždavinys, ir jį tegalės išspręsti labai jautrios sielos ir aštraus žvilgsnio kritikas. O tai atliks jis, pažinęs kūrybos paslaptį, jos eigą, menininko sielą ir jo kūrinio išvidinę prasmę. Mes turime teisės iš kritiko to reikalauti, nes jis juk yra arba dedasi esąs kompetentingas žinovas ir regėtojas. Mes dar turime teisės reikalauti, kad kritiko sprendimai apie meno kūrinius būtų pagrįsti motyvais iš tos pačios estetinės plotmės.

Šitaip surinkusi lietuviškojo meno lobyną, mūsų kritika turėtų spręsti antrą savo uždavinį: rasti mūsų mene pagrindines vedamąsias idėjas — parodyti, kokia linkme, ko ir kokiomis priemonėmis siekia meno kūryba. Kritikas drauge su istoriku turėtų rasti ir iškelti mūsų mene tradicijas — parodyti, iš kokių pradų yra išaugusios anos vedamosios idėjos ir kiek tie pradai pasirodė esą vaisingi.

Pagaliau trečias mūsų kritikos uždavinys — suvesti mūsų meną į bendrojo Europos meno rutuliojimosi schemas, palaikyti kontaktą su įvairiausiomis jo kryptimis, duot pajusti bendrą meniškojo pulso plakimą. Savaime aišku, kad ir šiuos bendruosius Europos meno reiškinius mūsų kritika turi išstudijuoti atsidėjusi, o ne tenkintis, kaip lig šiol dažnai būdavo, trečiosios burnos nuomonėmis arba, dar blogiau, savo siaurais, paviršutiniais ir apriorinias sumetimais.

Bevykdant mūsų kritikai šiuos programinius savo darbo punktus, atsiras paruoštos medžiagos ir meno teoretikams bei filosofams. Tada mes žinosime, kad jų apibendrinimai remiasi tikrais konkrečiais daviniais, kad visos jų teorijos pastatytos ant realaus pagrindo. Tokios kritikos ir tokios teorijos reikšmė meno kūrybai yra neabejotina, bet ir čia ne normatyvine prasme, o tik kaip pasiektųjų rezultatų konstatavimas ir nueitojo kelio sužymėjimas. Iš to suvaime bus numanu ir ateities uždaviniai bei linkmės.

Be nuoširdaus atsidėjimo ir sistematiško darbo mūsų kritika nei menininkų, nei visuomenės tarpe pasitikėjimo neįgys. Ir visoki dangstymaisi grožiu bei apeliavimai į „sveiką protą" jos sunkių ir atsakomingų uždavinių išspręsti nepadės.

4. MENO KRITIKOS ŽURNALO REIKALINGUMAS VISUOMENEI

Kad meno kritikos (drauge meno ir literatūros) žurnalas reikalingas, supranta ne tik patys meno žmonės, bet ir pati visuomenė. O jei toks žurnalas lig šiol neįstengdavo išsilaikyti, tai, viena, dėl to, kad supratimas ir geri norai dar nėra pats darbas ir veiklus jo parėmimas, o antra, kad tokio žurnalo, kuris būtų sprendęs aukščiau minėtus uždavinius, lig šiol mes dar nė neturėjome. Buvusieji žurnalai per daug užsiimdavo neigiama mūsų visuomenės ir gyvenimo kritika, o per maža rodydavo pozityvaus darbo ir pasiryžimo plėšti meno kritikos dirvonus. Praktika parodė, kad aimanomis, koliojimais ir šūkavimais visuomenės nepataisysime, bet tik dar toliau ją nuo savęs nubaidysime. Tuo tarpu visuomenė laukia rimto žodžio apie mūsų meną. Parodykite jai, kas ir kodėl mūsų mene yra vertinga ir brangintina, ir ji, be abejo, susidomės tomis brangenybėmis.

Be aukščiau minėtų kritikos uždavinių, meno žurnalas turėtų dar jungti šiaip jau be galo pakrikusį mūsų meno gyvenimą. Jis turėtų auklėti nusimanymą apie savo pašaukimo kilnumą ir visą, net gyvenimišką kasdienę jo nuotaiką kelti į aukštesnę idėjinę plotmę. Juk visuomenei ne paslaptis, kokiame laipsny stovi tautinis, dorovinis ir kūrybinis daugelio mūsų menininkų idealizmas...

Kad reikalas yra pribrendęs, visiems aišku, bet ar jau pribrendo pajėgos ir sugebėjimas jas organizuoti, parodys artimiausia ateitis.

1928

NAUJOSIOS LIETUVIŲ LITERATŪROS ANGOJE

Tautos dvasia ir tautinė forma

1904-tieji ir 1905-tieji metai turi epochinės reikšmės lietuvių literatūros istorijoj. Spaudos grąžinimas, Didysis Vilniaus Seimas ir šiokios tokios laisvės visuomeninio veikimo srity pažadino daug naujų ateities vilčių visiem, kieno tautinė sąmonė buvo subrendusi, o kūrybinė galia neišblėsusi. Tačiau, aiškus dalykas, nė viena, tegu ir griežčiausia epochinė data niekados neįstengs nutraukti senojo laikotarpio gijų ir viso gyvenimo pasukti į naują kryptį. Lietuvių literatūroje šitas dėsnis matyti aiškiau negu kur kitur. Senojo „Aušros" ir „Varpo" laikotarpio ideologija ir kūrybiniai pradai ne tik neišnyksta po 1904 metų, bet literatūroje pasiekia puikiausio klestėjimo ir dar ilgai eina greta su naujais reiškiniais, savo populiarumu šiuos net aplenkdami. Maironio patriotinė lyrika ir poemos tik dabar randa tobulą savo formą, prigyja plačiuose visuomenės sluoksniuose ir tebežadina širdis tautinio romantizmo ir kovos entuziazmo obalsiais. Ir jeigu 1904 metai laikomi ir literatūrai epochiniais metais, tai ne dėl to, kad čia būtų buvusi išsisėmus senojo laikotarpio medžiaga, išblėsusi dvasia, bet dėl to, kad dabar randame pasireiškiant naujų pradų, kurie apvaisina kūrybinę tautos galią, daigina ir ugdo naujų vertenybių, suprantamų ir priimtinų tiktai laisviau ir plačiau atsikvėpusiom krūtinėm. Kūrybinė tautos galia ieško aukštesnių ir tobulesnių pasireiškimo lyčių, ir tai, kas seniau kūryboje buvo vientisa ir nedaloma — veiksmas, daina, kova dėl tautos idealų, dabar ima skaidytis į praktiškąją ir estetiškąją kūrybinės tautos galios pasireiškimų plotmę.

Tai yra tautinės sąmonės ekspansijos šuolis į naują dvasios reiškinių sritį. Šuolis nuosakus ir iš anksto paruoštas. Jau paskutinysis 19 a. dešimtmetis, „Aušros" ir kitų veiksnių įtakoje, lietuvių tautos sąmonę gerokai pastūmėjo į veiklaus dinamizmo ekspansijos kelią — bet tik vienu visuomeniniu-politiniu-patriotiniu atžvilgiu. Lietuvių tauta

nori ne tiktai išlaikyti *status quo*, išvengti mirties, kaip matome per visą 19 a. ligi „Aušros", bet pasiryžta iškovoti tinkamesnių kultūrinio gyvenimo sąlygų. Ji jau ieško to gyvenimo konkrečių lyčių ir bando atsiimti pereitais amžiais prarastas pozicijas. Atitinkamai ir to laiko poezija yra tiek agresyvi tautiniu politiniu atžvilgiu, kiek A. Baranausko poezija buvo agresyvi bažnytiniu politiniu atžvilgiu. Susikuria visa eilė obalsių, šūksnių ir motyvų — ar tai romantiškai patriotinių, ar tai pozityvistiškai visuomeninių ir politinių, kurie dar skamba ligi pat Didžiojo Karo metų. Šito visuomeninio patriotinio dinamizmo išdava yra ir Kudirka, ir Vaičaitis, ir Jonas Žilius-Jonila, ir Maironis, ir visa eilė kitų mūsų to laikotarpio literatūros kūrėjų.

Bet dinamiškoji tautos energija pilnutinio kultūros gyvenimo aplinkybėse reiškiasi ne vien politinėj patriotinėj visuomeninėj plotmėj. Ji veržiasi ir į kitas sritis, ieškodama tobulesnių, pastovesnių ir visuotiniškesnių įsikūnijimo formų. Viena tokia aukšta kūrybinės ekspansijos sritis yra menas ir literatūra arba, tiksliau sakant, formalinis meno ir literatūros atžvilgis. Pilnutinio kultūros gyvenimo aplinkybėse šitas formalinis meno ir literatūros atžvilgis arba stačiai forma sudaro atskirą individualinės ir tautinės sąmonės pasireiškimo sritį — ir tai daug aukštesnę negu idėjinis, žodžiais reiškiamas jos turinys. Nes idėjinis turinys visados yra daugiau ar mažiau visuotinas, bendras kaip atskiriem kūrėjam, taip ir atskirom tautom. Ir vien iš to, kaip atskiras kūrėjas ir tauta tą visuotinąjį turinį priima, pergyvena ir išreiškia, kyla ir individualinės, ir tautinės meno savybės, kuriose ir atsispindi ryškiausi dvasios, sielos bruožai. Poetas,— šiuo vardu vadiname apskritai literatą menininką, — kultūringoj visuomenėj kurdamas savo meną, rūpinsis ne vien idėjiniu jo turiniu, ne vien visuomeninėmis, patriotinėmis ir politinėmis problemomis, bet ypatingu būdu ugdins, tobulins ir gilins savo meno formą, kad ji būtų tinkamiausia jo pasaulėvaizdžio reiškėja, kad ji taptų gražiausiu jo ir jo tautos sielos atspindesiu.

Taigi šita formalinė mūsų literatūros pusė sąmoningai imama ugdyti tiktai po spaudos grąžinimo ir 1905 metų

revoliucijos, kai atsirado pilnutinio kultūrinio gyvenimo sąlygų bent minimumas: spaudos laisvė ir viešo organizuoto veikimo galimumas. Šiame laikotarpy tad dailioji lietuvių literatūra pradeda normalų ir sąmoningą gyvenimą, rūpindamasi ne vien svetimais pritaikomaisiais tikslais, bet auklėdama ir savo meniškąją sielą ir ieškodama sau tinkamo rūbo.

Kaip pačiam poetui, taip lygiai ir kritikui dabar pasirodo be galo svarbu kaip nors rasti, pajusti ir sučiupti tą savo tautos dvasią ir tą atžvilgį, kuriuo lietuvių santykiavimas su pasauliu ir gyvenimu skiriasi nuo ruso, lenko ar vokiečio santykiavimo. Ieškoma etninių individualinių lietuvio būdo bruožų, kreipiama ypatingo dėmesio į liaudį ir jos kūrybą — dainas ir pasakas ne etnografijos, filosofijos, istorijos tikslam, bet tautiniam išsireiškimo būdui ir formai suvokti.

Šito naujo laikotarpio idėjų ir obalsių ankstyviausiu reiškėju aš laikyčiau J. Herbačiauską-Jaunutį Vienuolį ir to laiko spaudoj pasirodžiusius jo straipsnius, išleistus rinkiny „Erškėčių Vainikas", Krokuvoj, 1908 m. Drįstu manyti, kad Herbačiauskas, kaip tada, taip ir lig šiol, savo keisto tono raštuose bus pagavęs kuone visus opiausius mūsų kultūrinio gyvenimo reikalus, net ir tokius, kurie nepasiekė viešosios opinijos ir visuomenės sąmonės. Galima, žinoma, ir ranka numoti į jo keistuoliškus šūkavimus, bet kartą suradę tų šūkavimų priežastis, turėsime rimtai susimąstyti. Jis ano meto literatūriniame sąjūdy naujojo laikotarpio obalsius garsiausiai iššaukdino. Jis, tiesa, dažnai esti per daug vienašališkas, einąs į kraštutinumus, bet naujų idėjų kovotojas kiekvienas tokis yra ir turi būti. Jis kompromisų nežino ir jo galia — aklas pasitikėjimas savo idėjų teisingumu. Juk jeigu kuris nors naujos krypties pionierius, išmintingai pasvarstęs ir kritiškai kovojančias puses įvertinęs, paskelbtų: vyrai! mano obalsiai labai teisingi ir išganingi, bet mano priešininko taip pat ne visai blogi,— tai jis nieko neįtikintų ir nieko paskui save nepatrauktų. Idėjos užsidegėlių mes per maža turime, dėl to toks pilkas, nuobodus ir nevaisingas yra mūsų gyvenimas.

Negausios lietuvių visuomenės gyvenimą kalbamojo laikotarpio pradžioj nepaprastai stipriai buvo sukrėtusi 1905 metų Rusijos revoliucija, persimetusi ir į Lietuvą. Laisvės idealas žavėjo daugelį, bet vieni jį suteršė kruvino banditizmo klane, kiti, perėjus pirmam entuziazmo karščiui, jo išsižadėjo dėl karjeros, oportunizmo ir sveiko šalto proto sumetimų. Tą mūsų visuomenės 1905 metų laisvės troškimą ir kartu nepriaugimą ligi laisvės ir nesugebėjimą orientuotis laisvės siekimo priemonėse Herbačiauskas skaudžiai pašiepė gal ir nepriimtinos formos satyra „Laisvės perėtojas". Atmetę visą okultistinių formulų balastą, tikrai rasime toje „pasakoje" pačio autoriaus suformuluotą ne tik laisvės, bet ir kiekvienos kūrybos aukščiausią dėsnį: „Viskas, kas tik išsiperėjo smegenyse, o ne širdyje, būtinai turi stipti nuo šalčio! Laisvės garsintojas be širdies — tai vien tik špukas, pabalda, viesula!" [1]

Stojus mūsų literatūrai į meno kelią, nepaisant visuomenės nepribrendimo, tuojau kyla visa eilė problemų, kuriom reikia ieškoti išsprendimo. Ir visi tie metai — tai yra ieškojimo metai. Bet kas gi yra pagaliau ir visa kūryba, jei ne nuolatinis ieškojimas? Ir visai teisingai Jaunutis Vienuolis sako, kad „dėl manęs literatūra — tai dvasiško susipratimo k e l i a s! Tai ne „galas paskutinis", ne „tiesa paskutinė", bet vieno tik p a s k u t i n i o j o d a l y k o ieškojimas. Juk supranti, kad ne vis tiek „ieškoti" ir „atrasti"... Kas ieško, tas daug kenčia, skundžiasi, aimanuoja, šaukia, grasina — žodžiu, reiškia to i e š k o j i m o b a l s ą. Kas randa, tas jau džiaugiasi ir... t y l i — jau neturi balso, jau neturi reikalo šaukti" [2].

Tuo metu visas ieškojimas ir kūryba ėmė būti kreipiama tautiškumo linkme: mūsų literatūra turi būti t a u t i n ė. Tautinė ne vien turiniu, bet ir forma, kaip tautinės sielos reiškėja. Mūsų senesniosios kartos rašytojam ši problema nebuvo problema, bet savaime suprantamas ir išsprendžiamas dalykas: rašyk skaudamaisiais reikalais, žadink tėvynės meilę, dainuok apie garsius senovės didvyrių žygius, tai ir bus tautiška poezija. O kai vėliau

[1] *Herbačiauskas J.* Erškėčių vainikas.— P. 41.
[2] Ibid.— P. 70.

dėmesys nukrypo į liaudį, tai vėl: rašyk liaudžiai suprantama kalba, piešk jos gyvenimo vaizdus — ir tavo kūrinys bus tautiškas. Dabar nebe taip. Nauja, meniška prasme suprastas tautiškumas kelia visą eilę jau aukščiau nurodytų klausimų, kuriuos galime sublokšti į du pagrindiniu: kokia yra lietuvių tautos siela ir kokia gali būti jos pasireiškimo tautinė forma? Šitie klausimai tebėra gyvi ir aktualūs ligi šios dienos — toki jie bus ir ateity, nes jie tai yra anas vaisingas ieškojimo bei neradimo kelias, kuriame nejučiomis kuriasi tautinė literatūra. Šitie klausimai raudona gija tęsiasi ir to laiko Herbačiausko raštuose. „Erškėčių vainike" jis ilgisi tautos širdies, jis skatina pažinti patiem save, jis ieško, kur mūsų tautybės dvasia. Tai buvo dar tautinio romantizmo laikai, tad nenuostabu, kad ir jaunųjų rašytojų žvilgsnis krypo į išidealizuotą praeitį. Bet jie praeity ieško gilesnės prasmės negu patriotinių romantikų susižavėjimas ir garbė dėl garsių senolių žygių. „Pirmiau, negu atsakyti (kas gi ta mūsų tautybės Dvasia?), reikia giliai atjausti ir suprasti Lietuvos praeities senobinį „testamentą" ir šios gadynės „troškulį", reikia norėti ir mokėti „atskaityti Lietuvos istorijos faktuose mūsų tautiškos idėjos ženklą", reikia sutvarkyti širdį ir protą — jausmus ir protavimus — istoriozofiškos pažvalgos prityrimus,— žodžiu sakant, reikia sutverti sintetiškai-metafizišką Lietuvių tautos idėją, kuri būtų ne užsigynimu, ne išsižadėjimu mūsų „stabmeldiškos" istoriškos praeities (kaip nekurie lietuviai-šviesuoliai daro), bet jos a t p i r k i m u aukštesnio dvasiško, kultūriško susipratimo tvarkoje".[1] Herbačiauskas, kaip ir visi romantikai, tiesa, klydo manydamas tautos dvasią sugausiąs „stabmeldiškoj, istoriškoj praeity", bet didelę pažangą daro reikalaudamas „sutverti sintetiškai-metafizišką Lietuvių tautos idėją", „atskaityti Lietuvos istorijos faktuose mūsų tautiškos idėjos ženklą" ir aną stabmeldišką praeitį „atpirkti aukštesnio dvasiško, kultūriško susipratimo tvarkoje".

Tautos sielą išvaduos ir apreikš tiktai Genijus — visų geriausių kūrybinių tautos galių simbolis —„mistiškas su-

[1] Ibid.— P. 30.

jungimas žemės piemenėlio ir dangaus karžygio dvasių" [1]. Žemės piemenėlis ir Dangaus karžygis! Ar bereikia gražesnio, gilesnio ir teisingesnio lietuvių tautos Genijaus aptarimo! Ir naujosios mūsų literatūros angoje niekas nėra su tokiu entuziazmu to Genijaus šaukęs kaip J. Herbačiauskas. Ir niekas nėra taip negailestingai plakęs dvasinį snaudulį ir sukerpėjimą kaip jis. Nes Tautos Genijus yra pati gyvybė ir pati meilė. Jis yra romantinės mistikos padarinys. O gyvena jisai —„šitai mūsų kultūros griuvėsiuose — kaip prakeikta Vėlė! Ežerų gilumoje paskandintuose Varpuose! Lietuvos žemelės aimanojime — miglų ir ūkanų ašarojime! Mūsų gamtos audriškai-gaivališkame judėjime ir tylingame — lyg miegantis kūdikis — atsilsėjime! Galiausiai mūsų širdyse — kaip aimanuojantis balsas, šaukiantis: Excelsior! Excelsior!"... [2] Ir Herbačiauskui, kaip Vydūno Duobkasiui, gyvieji stojas iš kapų, nes „kiekvienas Lietuvos piliakalnis daugiau turi gyvenimo dvasios, kaip svetimi „filiozofiški stabai".

Herbačiausko iškeltų Tautos dvasios ir tautinės kūrybos problemų anais laikais teoretiškai niekas nenagrinėjo, bet mūsų literatūros kūryboj randame jom aiškią paralelę. Daugelio to meto ir vėlesniųjų iškilos į Lietuvos senovę ir liaudies padavimus bei kūrybą, o pirmoj eilėj — Vydūno „Probočių Šešėliai", „Amžina Ugnis", „Mūsų laimėjimas" ir Vinco Krėvės „Šarūnas", „Dainavos šalies padavimai", „Skirgaila" ir „Likimo keliais" eina Herbačiausko suvokta linkme. Tas dar labiau paaiškės, kai pasakysime, jog tautybės dvasią Jaunutis Vienuolis mato „pirmių-pirmiausia paslaptingame religiško troškimo šaltiny" ir „tautybės Legendoje, t. y. tautiškos rinktinės vėlės prakilniai individuališkame to religiško troškimo išreiškime (Lietuvos mitologija, dainos, pasakos ir t. t.— *V. M.-P.*) — kaipo tautiškam, kategoriškai imperatyviškam pavyzdy" [3]. Ir čia jau visai arti prieiname prie tautinės poezijos formos klausimo.

Pirmas dalykas, kuris krito į akis jaunesniem sąmoningiem literatam, tai buvo mūsų poezijos formos mono-

[1] Gabija.— P. 6.

[2] Ibid.— P. 9.

[3] *Herbačiauskas J.* Erškėčių vainikas.— P. 32.

tonija ir sušablonėjimas, kokio net anksčiau mūsų literatūroje nėra buvę. Donelaitis rašė gražia metriška eilėdara, glaudžiai susijusia su jo poezijos stiliumi ir nuotaika, 19 amžiaus poetai eiliavo silabiškai, Vienažindys dainavo lanksčiais savo melodijų ritmais, net sunkoka, rimta Kudirkos ritmika nėra šabloniškai nuobodi. Tačiau jau tuo pat metu sausa mechaniška toniškoji eilėdara, elementarinėmis formomis įsigali vis labiau ir labiau. Ja rašė Maironis ir savo elementariniu skambumu bei lengvumu galutinai visus jai pavergė. Ji tampa klasiška forma. Visas poetų dėmesys buvo nukreiptas į turinį, į prakilnias mintis, į Tėvynės meilę, o iš formos buvo reikalaujama, kad ji būtų tik lengva, skambi arba dar dažniau — vien taisyklinga. Apie esminį tikros klasiškosios formos tobulumą, apie jos niuansus bei efektus ir išvidinį harmoningumą niekas negalvojo.

Keliant literatūrą į aukštesnę meno plotmę, toliau taip būti negalėjo. Ir štai matome pastangų, ieškant tautinės formos, atnaujinti iš viso poezijos formą. Pasirodo visa eilė „naujoviškai" rašančių poetų. Konservatyviškoji kritika su A. Jakštu priešaky juos pliekia ir duoda progos Herbačiauskui paleisti visą eilę paskviliškų, bet dažnai labai prasmingų replikų. „Trokštam naujos, atnaujintos dvasios, o vienok saldžiai mėgstam senas, sutrūnėjusias formas! Šitai tragikomiškas apsireiškimas",— pradeda jisai savo „Tautiškos literatūros klausimu žodį" [1]. Šitos senos, sutrūnėjusios formos kyla, autoriaus nuomone, iš „kažin kokio nepamatuoto, siaurai apriboto, tartum žargoniško klasicizmo", pamėgdžiojimo —„beždžionybės". Iš to einąs „populiariškas šablonas — maniera, literatūriškas biurokratizmas, kenkiąs individuališkam minties ir jausmo išsireiškimui" [2].

Sustingimą, šabloną ir manierą autorius mato ne vien mūsų poezijoj, bet ir prozoj. Mūsų beletristika formos atžvilgiu esanti rusų Garšino, Čechovo, Gorkio, Andrejevo, Korolenkos ir kitų įtakoj, dėl to didesnė mūsų rašytojų dalis suvis nebeturi „tautiškai lietuviško, originališko stiliaus", nebeturi kūrybinės iniciatyvos ir laikanti savo už-

[1] Ibid.— P. 44.
[2] Ibid.— P. 46.

daviniu „duoti teisingiausias, fotografiškas kasdienio gyvenimo kopijas-vaizdelius". Jeigu pridėsime dar, kad poezijos formas diktavo mum rusų klasiškosios formos poetai Puškinas, Lermontovas, Fetas ir kiti mažesnieji, tai iš tiesų turėsime pripažinti, kad rusų literatūros įtaka buvo labai didelė.

Savo puolimus prieš tas svetimas ir sušablonėjusias mūsų literatūros formas Herbačiauskas remia visai teisingu samprotavimu: „Ne forma mintį ir jausmą, bet mintis ir jausmas formą gimdo, tveria. Negalima dar neužgimusiai minčiai, dar neapsireiškusiam jausmui *a priori* duoti by kokią, nors ir tuomkart geriausia pripažintą formą. Forma gema, tveriasi vienkart su minčia, su jausmu. Kiekvienam jausmui, kiekvienai minčiai harmoniškai atsako tam tikra, anaiptol neskolinta forma, nors ir prieštaraujanti miegalių formališkam konservatizmui" [1]. Yra buvę, tiesa, formos evoliucijos istorijoj momentų, kada griežtai nustatyta, suakmenėjusi forma savo dėsniais veikė minties, jausmo išreiškimo eigą, kada tercina, sonetas, trioletas, oktava rinkos sau atitinkamą turinį ir spraudė jį į ankštus savo rūbus, bet tie momentai jau praeity, o ir jie niekados neapimdavo viso įvairaus ir gyvo poezijos gyvenimo. Naujaisiais gi laikais, pradedant romantizmu, turinio ir formos santykiavime turiniui yra laisvas formos pasirinkimas. Lietuvių poezijos turinys turėjo būti jaunas! Jaunas ne silpnumu, bet jaunas drąsiais užsimojimais, viltimis, ilgai varžyta ir pagaliau išsprogusia galia,— jaunas visais tais lietuvių tautos idealais ir galimumais, kurie po 1904—1905 metų spanginančiai šviesiai nušvito idealistiškai nusiteikusiose galvose. Tokia dvasia ir toks turinys, tų entuziastų nuomone, turėjo kurti tokias pat naujas, nepaprastas, audringas, originališkas ir drauge tautiškas formas. Tuo tarpu koks užsivylimas. „Mūsų jauna poezija!.. Nuobodu skaityti tos mūsų „jaunos" poezijos veikalus: miegas stačiai marina! Tie veikalai — tai tartum maži vaikai su... žilais plaukais... Beveik visi mūsų dainiai migdo visuomenę formos, o ypač ritmikos, vienodumu — monotonija! Be-

[1] Ibid.— P. 45.

veik visi tartum ant tų patyčių, įsimylėjo sapno formoje... Mūsų poezijai trūksta narsumo, gaiviališkumo, kosmiškos gaidos skambėjimo! Mūsų poezija — tai ne įvairių įvairiausių balsų symphonija, bet be galo monotoniškai-sentimentališkas dejavimas vienu ir tuo pačiu balsu — be įvairios moduliacijos..." [1]

Ir toliau Herbačiauskas meta aniem laikam per ankstyvus, bet charakteringus obalsius: „Šalin pergyventų, seniai jau iš dvasios vidurių išspjautų, apipelėjusių formų klasicizmą! Pirmyn ženkim! Tverkim vis naujas, vis turtingesnes, vis gražesnes gyvenimo formas! Nesibijokim nei skausmo, nei persekiojimo! Tvėrimo dvasia su mumis — mumyse!.. Jaunos Lietuvos dvasia privalo apsireikšti jaunoj — pavasario formoj! Gana jau tos ritmiškos monotonijos, gana jau to „klasiško stenėjimo!" Penkis amžius miegojom, dabar gi laikas jau susijaudinti audriškai! Jaunos Lietuvos balsas tekelia iš numirusių, tešaukia galybės balsu: „Kelkitės, miegaliai! Kelkitės, apjakėliai! Kelkitės, lavonai! Kovon eikit! Laisvę, Garbę tverkit! Gyvenimo bjaurybes naikinkit! Neišdžiūvo ir niekados neišdžius tas mūsų tautybės šaltinis, iš kurio yra pasemtos Lietuvos dainos, mitai, legendos. Taigi semkim iš to gyvo šaltinio visas mūsų meniškas spėkas ir tverkim dar gražesnę, dar galingesnę Jaunos Lietuvos legendą!" [2]

Lengva pažinti šituose šūkiuose senuosius Vinco Kudirkos Varpo garsus: „Kelkite, kelkite, kelkite!.." ir įkvėptus Maironio graudenimus: „Kur šiandieną Jinai — miega jos milžinai", ... ir „Štai penketas amžių — naktis be aušros"..., ir „Tik vyrai, pajudinkim žemę!" Tik čia visi šitie obalsiai transponuoti į kitą plotmę. Kudirka ir Maironis kelia pilietinę, patriotinę lietuvio dvasią, Herbačiauskas gi žadina menišką, artistinę jo psichę. Ten buvo turinio pasiilgimas, čia — formos pasiilgimas. Štai ryškiausias dviejų laikotarpių veidas, jų skirtumas ir laipsniškas tautinės sąmonės brendimas.

Pateisindami Herbačiausko pastangas istoriniu atžvilgiu kaip gyvą ir būtiną to laiko reiškinį, mes vis dėlto

[1] Ibid.— P. 46.
[2] Ibid.— P. 54.

negalime pripažinti, kad jos, objektyviai imant, būtų visai teisingos „Erškėčių vainiko" autoriaus ir jo vienminčių be atodairos klasiškosios formos iš mūsų literatūros gujimas yra vienpusiškos opozicijos reiškinys. Klasiškąja forma poetas gali sukurti lygiai originalų pasaulėvaizdį, o savo išgyvenimu gali ją atgaivinti ir visą kūrinį išgelbėti nuo rutinos, šablono ir sustingimo. Klasiškoji forma tinka ir tam turinio su forma santykiavimo momentui, kada turinys, pasirinkdamas sau formą, gema kartu su ja, nes ir klasiškoji forma yra tiek įvairi ir lanksti, kad gali prisitaikinti visokiem minties ir jausmo niuansam. Taigi ir visokie individualiniai bei tautiniai ypatumai nežus nė klasinės formos poezijoj.

Šiandien mes matome, kad nei Herbačiauskas, nei kas kitas kaip nenurodė ir neaptarė konkrečių tautinės dvasios ypatybių, taip lygiai nesukūrė nė kokių nors specifiniai tautinių poezijos formų. Ir vargu ar kas nors kada tokių sukurs. Laikui bėgant ir etniniam lietuvio inteligento tipui aiškėjant, eis ryškyn ir tautinės mūsų literatūros bei meno žymės, bet tokio aiškaus masto, kuriomi vaduodamies galėtume neklystamai spręsti, kuri forma tautinė, o kuri ne, turbūt niekad neturėsime.

Ir dar vienas dalykas. Šiandien mum aišku, kad tie griežti naujos formos reikalavimai mūsų literatūroj anuo metu nė negalėjo būti įvykinti. Meno gyvenime tokis griežtas šuolis būtų stačiai neįtikimas ir nesuprantamas. Naujų formų pasirodymas esti prirengtas istorijos eigos ir ilgų kūrybos tradicijų. Tuo tarpu mūsų literatūra tokių tradicijų neturėjo, o ir šiandie maža jų teturi. Pirmame 20 amžiaus dešimtmety mūsų literatūros formos buvo tokios, kokios tik ir tegalėjo nuosakiai gimti iš visos mūsų tautos gyvenimo sąlygų ir vyriausiojo literatūros uždavinio — kelti tautinę visuomeninę tautos ideologiją ir sąmonę: turinio literatūra. Pagaliau visuomenė buvo dar nepriaugusi aukštesniam meno gyvenimui, ir naujos formos iš anksto jau buvo pasmerktos likti nesuprastos ir nudžiūti. Ir Herbačiausko pašieptas nuogąstavimas, kad „lietuvis lietuvio (tegu V. Dievas saugoja) gali nesuprasti", buvo visai realus.

Vis dėlto nauji tautinės formos obalsiai buvo ne tiktai epochai charakteringi, bet tolimesniame mūsų literatūros kely ir vaisingi. Paimkime paties Herbačiausko 1907 metais redaguotą „Gabiją", paimkime vėliau „Vaivorykštę" ir dar vėliau „Pirmąjį Barą", tai pamatysime, kad visi tie leidiniai yra tų pačių formos atnaujinimo obalsių vaisiai. Kaip Herbačiauskas, taip ir Liudas Gira, nors daug mažiau linkęs į revoliucinį kraštutinumą, pradėjęs redaguoti „Vaivorykštę", vienam jaunam savo bendradarbiui rašo, skatindamas jį mesti kitų jau vartotus ir nuvalkiotus išsireiškimus ir „it tas kulgrauža skulptorius, kalti vis naujas formas".

Panašiais obalsiais ir „Pirmojo Baro" sumanytojai 1915 metais suspiečia aplink save būrį jaunų rašytojų, parodžiusių jau daugiau meniškos sąmonės ir savo tikslų nusimanymo. Pagaliau tą patį atnaujinimo obalsį jau po Didžiojo Karo iškelia „Keturių Vėjų" grupė, ieškodama pavyzdžių savo revoliucinėm formom taip pat ir tautosakoj.

Tokiu būdu tautiškumo ir formos atnaujinimo ieškojimas sudaro naujojoj literatūroj jau tam tikrą tradiciją ir nubrėžia istorinį jos kelią. Šitoj bendroj mūsų naujosios literatūros evoliucijos eigoj darbuojasi įvairaus talento ir įvairių krypčių rašytojai. Vienus tie tautiškumo ir atnaujinimo obalsiai palietė daugiau, kitus mažiau, bet jų įtaka visoje literatūroje yra žymi.

Nuo pat kalbamojo laikotarpio pradžios ryškiausiai susiformulavo ir pasireiškė liaudies dainų naudojimo srovė. Jau Herbačiauskas, kaip anksčiau buvo minėta, ieškodamas tautos dvasios „tautybės Legendoje", tautiškos rinktinės vėlės išreiškime „kaipo tautiškam, kategoriškai-imperatyviškam pavyzdy", kreipė dėmesį į tautosaką ir jos formą. Trejais metais vėliau (1910) Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė rašo ta pačia prasme: „Taigi, kas yra mūsų dainos dėl mūsų? Jų prasmė ta, kad tenai uždarytas didelis mūsų dailės gyvenimo periodas. Tenai išreikšta tautos siela ir jos gaminimas, tenai — pirma gryna Lietuvos poezijos pradžia. Nieko tobulesnio tame atvejuje neturime ir iš ten reikėtų ieškoti pamokymo, kokiais takais turi žengti naujoji poezija... Reikėtų mums

poezijoje pirmučiausia grįžti prie dainų, prie tų išrinktųjų, persiimti jų formos tobulumu ir suprasti, kad poezija turi plaukti iš širdies" [1]. Toje pačioje knygoje M. Čiurlionis liaudies dainų melodijas laiko pagrindu lietuviškai tautiškai muzikai kurti. Dar trejais metais vėliau „Vaivorykštės" Redakcija skelbia: „Mūsų liaudies dainos — tai gražiausio įkvėpimo šaltinis, puikiausi poezijos pavyzdžiai mūsų poetam" [2], ir norėdama tuos pavyzdžius kuo plačiausiai išgarsinti, įveda į savo žurnalą liaudies dainų skyrių.

Mūsų poezijos kūryboj liaudiškos dainiškos srovės pionieriumi naujojoj mūsų literatūroj reikėtų laikyti Joną Jonilą-Žilių, kuris daug anksčiau negu visos teorijos ir obalsiai, nes jau 1892 m. rašo savo „Dainų pynes — piešinėlį iš kaimiečių gyvenimo", pasirinkęs, kaip pats sako, „tokią nepaprastą minčių išreiškimo formą ir tokį keistą stilių" [3], būtent liaudies dainų stilių. Jono Žiliaus pastanga suliteratūrinti liaudies dainų formą ir panaudoti ją fragmentiškai epinio pobūdžio konstrukcijai yra tikrai įsidėmėtina, bet ilgiau tuo tarpu ties ja nesustosime.

Bet tikri, jei taip galima pasakyti, programiniai liaudies dainų sekimo poetai — tai Liudas Gira ir Vincas Krėvė. Jų sukurta liaudies dainų forma ir stilius vietomis pasiekia aukščiausio artizmo ir kartu... tobulos kopijos vertingumo. Toliau šia kryptimi eiti nebėra prasmės. Belieka vaisingas ir tolimas kelias, per tautosaką į tautos dvasios gelmes, ieškoti tų lietuviškos sielos ypatybių, iš kurių kūrėsi ir tebesikuria tautiniai visos mūsų kultūros pažymiai. Toliausia tuo keliu bene bus nuėjęs Vincas Krėvė.

1928

---

[1] *Čiurlionienė-Kymantaitė S.* Lietuvoje.— P. 33, 34.

[2] Vaivorykštė.— 1913.— P. 168

[3] *Jonila Jonas.* Veikalai, 1 pluoštas.— P. 87.

TENDENCINĖS LITERATŪROS KOLEKTYVAS

I

1930 m. pradžioj jaunų, vos pradedančių rašytojų, daugiausia studentų, būrelis, pasikrikštinęs „aktyvistų kolektyvu", ėmė leisti literatūros „gazietą" „Trečias Frontas". Iš pirmojo tos gazietos įžanginio straipsnelio ir iš viso pirmojo jos numerio „aktyvistų" veidas, kaip dera fronte, mum dar nebuvo paaiškėjęs. Sužinojom vien, kad jie rengiasi kovoti prieš du literatūriniu priešu: „pirmasis — visa romantika, visa klasika, visa reakcija, visa senovė", o „antrasis — futurizmas, susenęs jaunumas —„Keturi Vėjai". Kad „Trečias Frontas" paskelbė savo priešu romantiką ir klasiką, dalykas savaime suprantamas, nes juk kuri pažangi šių dienų literatūros grupė iškenčia nepaspyrėjus tą „atgyvenusią" klasiką ir romantiką! Kai ką tegalėjo nustebinti karo paskelbimas futurizmui ir „Keturiem Vėjam". Iš tiesų „Trečio Fronto" stilius, literatūrinė maniera ir technika yra labai gimininga „Keturiem Vėjam". Ir karas čia kilo ne tiek dėl literatūrinės formos ir priemonių, kiek dėl ideologijos, kuri, kaip pamatysime vėliau, viena tik ir teparodo „Trečio Fronto" dalyvių tikrąjį literatūrinį ir visuomeninį veidą *. „Keturi Vėjai", be to, pasirodė aptingę, pasenę, „tupį ant savo uodegos", o aktyvistų obalsis — veikti, daryti, griauti ir kurti! Kaip kurti, jie sau galvos, bent pradžioje, ilgai nekvaršina. Pasitenkina riebiu šriftu paskelbę štai ką: „Plačiai egzistavusius meno kriterijus mes ramiai paliekame jų ligšioliniams savininkams. Patys — jokiomis poetinėmis priemonėmis varžytis nemanome. Mūsų kriterijus, mūsų estetika, mūsų siekimai, mūsų taktika — sveikas, gyvas, jaunas kovojantis lietuviškas bernas, kuris pūslėtomis rankomis, barbariška, bet gražia, maištingai galinga siela, pilnas sveikos gyvybės, darbo energijos, tikro žmoniškumo meilės ir kolektyvo jausmų — eina apsimovęs savo darbo klumpėmis užkariauti savosios žemės teisės ir laisvės". Nepaisant viso sugestyvaus patoso, kuriuo apsparnuota ši tirada, ir nepaisant kategoriško „aktyvistų" pareiškimo, kad „tokių bernų tūkstančiai šiandie rausia dirvonus ir miestuose dėlioja plytą prie plytos", drąsiai ga-

lima tvirtinti, kad tokio berno kriterijaus Lietuvoj visai nėra. Tokis bernas — tai paties „Trečio Fronto" sukurta metafora arba tiesiog nulipdyta maskė, kuria apsimovus galima padaryti tam tikro efekto, pasislėpti arba prašmugeliuoti į tikrųjų bernų tarpą jiem visai svetimą prekę. Dėl to tad „aktyvistų kolektyvas" ne juokais supyko, nors pabandė juokais paleisti, gavę visai teisingą A. Rimydžio lietuviško berno charakteristiką: „Sunku dabar rasti tokį kraštą, kur bernas (analoginis mūsų bernui) būtų taip atkakliai nusistatęs prieš kultūrą ir civilizaciją. Mūsų bernas dargi laukiniškai pasileidęs, daužo akmenimis traukinių langus" (5 nr., 46) [1]. Sutinkame su A. Rimydžiu, kad „Trečio Fronto" aktyvistų taktikoj, polemikos tone ir jų literatūriniame „neorealizme" esama daug šitokio berniškumo, bet negalime sutikti, kad jie, kaip sako A. Rimydis, atėję į miestą, neina į kaimą. Į kaimą jie eina, tik klausimas, kokį vaidmenį jie suvaidins Lietuvos kaimo ir iš viso darbo žmonių gyvenime. Turime dar pripažinti, kad šalia barbariško berno mušeikos, kurio „žmoniškumo meilė ir kolektyvo jausmai" pasireiškia atlaiduose pakaušių skaldymu, yra Lietuvoj dar keleriopos kultivuojamo berno atmainos: pavasarininkai, juozapiečiai, jaunalietuviai, „Jaunimo" ir „Kultūros" būrelių švietiamieji, bolševikuojantieji ir t. t. Vienų jų berniški instinktai pažaboti daugiau, kitų mažiau. Jeigu vieną iš jų mūsų aktyvistai išidealizavę padarė savo kūrybinio kelio gaire, tai reikėjo aiškiai pasakyti kurį. Tada mes žinotume, kad jų kriterijus, estetika, siekimai ir taktika pagrįsta aiškia ideologija, o ne dviprasmišku kalambūru.

Tas „barbariškas, gražus, lietuviškas bernas"— tai tik efektingas įėjusio į sceną aktoriaus gestas, kitais atvejais daugiau ar mažiau naudinga emblema, kurios nepakankamumą aktyvistai puikiai jaučia ir dėl to kai kuriuos savo programos punktus ima nusakinėti visa eile teoretiškų kritiškų straipsnių. Žinoma, ne visus: kai ką nutyli, kai ko net užsikeikdami išsigina, kas tačiau visai

[1] Cituojamas „Trečiame Fronte" po rubrika „Juokų skyrius" paskelbtas A. Rimydžio pasisakymas.— Trečias Frontas, 1931, Nr. 5.— P. 46. (*I. K.*)

aiškiai išskaitoma „tarp eilučių" ir matoma visame jų veikimo pobūdy.

Visų pirma „Trečio Fronto" aktyvistai gana aiškiai pasisakė dėl savo kūrybos stiliaus ir literatūrinės krypties. Ji esanti neorealizmas arba sintezis iš ekspresionizmo, futurizmo ir realizmo. Senąjį romantikų idealizmą turįs pakeisti entuziazmas — realizmo idealizmas. Daug rastume aktyvistų „gazietos" straipsniuose gražių sugestyvių to naujo realizmo apibūdinimų. Ir mes prieš juos absoliučiai nieko neturime. Teorijoj kiekviena kryptis esti įtikinamai pagrįsta ir pateisinta. Dėl to mum čia ne tiek svarbu teorija, kiek pati kūrybinė praktika: kaip konkrečiai atrodo „Trečio Fronto" neo-realizmas ir jo literatūra?

Kiekviena konkrečiai paimta literatūros kryptis arba jos stiliaus atošvaista esti sutapusi su tam tikra pasaulėžiūra ir jos realizavimo būdais. „Trečio Fronto" pasaulėžiūros vyriausias bruožas — visuomeniškumas. Visuomenė — visų kultūrinių vertybių pagrindas ir augintoja. Tad ir literatūra tiek teturinti prasmės, kiek ji yra visuomeniška, vadinas, kiek joje atsispindi visuomenės interesai ir kiek ji tuos interesus ugdo, auklėja, stumia pirmyn. Ypatingai pabrėžiamas tas ugdomasis momentas. Dėl to trečiafrontininkai ir pasivadino aktyvistais, ir tai progresyviais aktyvistais. Literatūriniu atžvilgiu čia pabrėžiama žodžio, posakio, vaizdo dinaminė galia, sugestyvus veikimas į žmogaus valią ir masinei auditorijai pritaikomumas. Visuomeniniu gi atžvilgiu pabrėžiamas nesitenkinimas dabartine socialine būtim — santvarka ir naujų visuomeninių idealų ieškojimas bei jų įgyvendinimas. Kokius tad visuomeninius idealus skelbia „Trečio Fronto" aktyvistai, kokiomis priemonėmis nori juos įgyvendinti ir kaip tam įgyvendinimui panaudojamas literatūros menas?

Deja, dėl visuomeninių idealų „Trečias Frontas" nemėgsta aiškiai pasisakyti, bevelydamas dangstytis „lietuviško berno" metafora ir pasilikti bendriausių posakių rūkuose. „Dabartinės mūsų šalies gyvenimo sąlygos,— rašo aktyvistų ideologas J. Radžvilas,— yra tokios, jog visa lietuvių progresyvioji visuomenė, nežiūrint ją su-

darančių socialinių elementų kai kurių priešingumų, siekia maždaug vieno aiškaus tikslo. Čia nėra reikalo kiek plačiau aiškinti ar detalizuoti šį tikslą: jis ir taip visiem gerai žinomas. Pridurtina nebent tik tai, kad mes į tą tikslą žiūrim ne per siaurai politinę, bet per plačiai visuomeninę ir kultūrinę prizmę" (2 nr., p. 21) [1]. Visuomenės santvarkos problemos šiandien yra taip opios, aštrios ir painios, kad tiem, kurių viso literatūrinio veikimo pagrindan padėtas visuomeniškumas, tenkintis posakiais, esą „progresyvioji visuomenė siekia maždaug vieno tikslo", jokiu būdu neleistina. „Trečias Frontas", koneveikdamas visą ligšiolinę literatūrą ir estetiką (nors rasdamas ir joje socialinę bazę), primygtinai stengiasi ginčus ir kovą nukelti iš literatūros meno į visuomenės plotus. Tad reikėtų aiškiau pasisakyti, dėl kokių idealų ta kova vedama. Jam to nedarant, mes turime teisę patys padaryti išvadų iš bendros „Trečio Fronto" tendencijos ir jo vienur kitur paskelbtų premisų.

Tendencija — aktyvistų literatūros teorijoj reikšmingas, bet anaiptol ne neigiamos prasmės terminas. Ties juo pravartu mum kiek ilgėliau stabtelėti. Jau iš kategoriškai užakcentuoto visuomeniško literatūros pobūdžio galėjome numanyti, kad „Trečiame Fronte" mes turėsime reikalo su labai siaura, ekskliuzyvistine kryptimi, be atodairos paneigiančia visa, kas ne su ja, ir taip pat be atodairos norinčia realizuoti savo visuomeninę programą. Nes juo siauresnė kryptis ar pažiūra, juo ji netolerantiškesnė ir fanatiškesnė, juo ji tendencingesnė. Iš tiesų „Trečio Fronto" aktyvistų pažiūra yra per siaura jau vien dėl to, kad ji, neleistinai siaurindama dvasinių žmogaus interesų kiekį, nususina ir žaloja pačią žmogaus prigimtį. Žmogus, nors jis ir būtų paprastas kaimo klumpius, niekados nesitenkins vien socialine ekonomine gyvenimo puse, duonos ir kovos dėl būvio reikalais. Ar proletariato teoretikai to nori, ar ne, jis dažnai pajunta reikalą pasigėrėti ir žvaigždėtu dangum, ir žieduota lanka, ir lakštingalos daina,— jis pajunta reikalą ir pasvajoti, ir net mistiškų, nerealių pasviečių pasiilgti. Jau Lazdynų Pelėdos idealisto

[1] *Radžvilas J.* Aktyvizmo pagrindus tiesiant // Trečias Frontas.— 1930.— Nr. 2.— P. 21.— *(I. K.)*

klumpiadirbio senelio Juozo ir jo praktikės pačios dialogas gyvenimiškai griauna vienpusišką kraštutinę meno sociologų filosofiją:

— Besibjauriji, tėvai; kas tau už tai užmokės? Įmaus į purvyną, tai ir po gražumo! Būtumei verčiau kuriam indui šulus sutaisęs: ir sau, ir žmonėms bent naudos būtų, o čia...

— Ar išmano kiaulė apie pipirus, ne jai ir renkami. Tiek teišmanai, kiek iš dubens į dantis, arba kad tau kas atkišęs skatikus pabaršķintų. Eik tu, eik! Naktį gimusi esi!..

Tiesa, trečiafrontininkai „skatikus" ir honorarus mėgsta prikaišioti „estetam", kurių „grožio jausmai" teprabylą po gerų pietų. Mes galėtume dar ilgokai pasiginčyti, kas dėl savo meno daugiau kentė: ar estetai ir mistikai, kaip, pvz., Čiurlionis, kuris negudriai „Trečiame Fronte" išniekintas, redakcijai pritariant [1], ar, sakysime, kai kurie to paties „Trečio Fronto" „proletarai", apsčiai naudoją buržuazinės kultūros smagurius, ar Sovietuos subsidijuojami komunistinės santvarkos dainiai, ar dar „Trečio Fronto" maloniai paglostytas realistas visuomenininkas Zola? Ir katrų menas utilitariškesnis?

Taigi, grįždami prie temos, mes pripažįstame literatūroje, be siaurai sociologinių, visą eilę grynai estetinių ir grynai individualinių motyvų bei temų, kurios visuomet bus aktualios ir reikalaujamos pilnutinės žmogaus prigimties. Jųjų „atgyvenimas" ir „pasenimas" tegalimas svarstyti tik poetinio stiliaus evoliucijos šviesoj, o ne visuomeninių ideologijų, kadangi tie motyvai visose ideologijose naudojami maždaug vienodai, nebent sąmoningai būtų suvisuomeninti, vadinasi, suproletarinti arba suburžujinti.

Žinoma, bergždžia pastanga būtų neigti visuomeninių veiksnių įtaka menui ir socialinė jo reikšmė, bet taip pat ir primygtinas to įrodinėjimas šiandien, mum atrodo,

[1] Tai P. Cvirkos straipsnis, kuriame autorius rašo: „Puodynėm, obuoliais, lėlėm, mergelėm ir lietuviškais sijonais, smūtkeliais, sopulingom Marijom ir kitais darbais toliau nenuvažiuosim, vyrai, kaip iki Čiurlionies galerijos, to mūsų meno kapinyno, kurį taip saugo savo mistiška, pūvančia, nesveika dvasia visų aukštinamas Čiurlionis".— Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 4.— P. 40—41.— (*I. K.*).

yra laužimasis į atviras duris. Mes nesutinkame tiktai su kraštutinumu. Mes manome, kad ir literatūros mene teisėtai gali turėti vietos tokis patikimas ar pasigėrėjimas, kokį kelia mumyse grynasis, nesuinteresuotasis grožis: liaudies daina, gamta, melodija, akordiniai sąskambiai ir t. t. Mes nesutinkame, kad žmogaus prigimtis būtų iškreipiama ir ubaginama. Dėl to mum kartu liūdna ir keista, kai jauniausia „Trečio Fronto" prozelitė „atsivertėlė" nevykusiai ima slebizuoti aktyvistų katekizmą: „Visos kalbos apie tai, kad menas tik grožis, jog jis nepriklausomas, niekam netarnauja, ir kad jo uždavinys tik žmonių jausmus daryti kilnesnius — yra tušti žodžiai, o dažnai ir sąmoningas melas" (5 nr., p. 6) [1]. Kas tos „visos kalbos"?..

Taip susiaurinę literatūros sąvoką ir reikšmę — laikydami ją tik visuomenės, tiksliau sakant, proletariato sąmoninimo veiksniu ir agitacijos įrankiu, mūsų aktyvistai yra priversti gaminti daugiausia agitacinę, tendencinę literatūrą. Juk ar ne šitai reiškia tos pačios „atsivertėlės" tolimesnis trečiafrontiško tikėjimo išpažinimas berods perėjęs per „kolektyvo" redakciją: „nuo šio laiko sąmoningai stoju prieš darbo klasės išnaudotojus ir savo darbą stengsiuos sujungti su išnaudojamųjų masių veikimu, kad mano ateities poezija būtų jų kovos įrankiu ir reikštų jų norus ir kovos tikslus" (Ibid.). Komentarų nereikia. Patys mūsų aktyvistai vis dėlto, matyt, nusijaučia, kad čia būtent glūdi jų literatūros minkštoji vieta, ir dėl to stengiasi ją užmaskuoti gana sofistiška teorija apie tendenciją. 4-me gazietos nr-y skaitome ilgą J. Radžvilo straipsnį apie „Tendenciją ir literatūrą". Autorius, užsėdęs ant sociologinio arkliuko, apsiginklavęs Macos argumentais, nori įrodyti, kad tendencija literatūroj buvo visur ir visada ir kad kitaip ir būti negali. Tačiau ir pats Radžvilas pripažįsta, kad esti įvairių tendencijų laipsnių ir rūšių ir įvairių būdų jas meno veikale išvesti. J. Radžvilas, sekdamas J. Macos literatūros aptarimu, jas vertina ir interpretuoja vien tik kaipo tam tikras socio-

[1] „Trečiame Fronte" paskelbtas S. Nėries „Pareiškimas" (1931.— Nr. 5.— P. 6.) — *(I. K.)*

logines funkcijas —„materialinių ir ekonominių jėgų dialektiką". Nesiginčysime, kad Macos teorija gali būti visai patogi literatūros ideologijom ir tendencijom iškelti visuomenišku atžvilgiu ir kad ji gali nušviesti tarpusavinio literatūros ir visuomenės klasių santykiavimo evoliuciją. Tačiau mes niekaip negalime sutikti, kad ta teorija galėtų apimti *visus* literatūros meno faktus ir funkcijas ir kad ji galėtų pateisinti *visokeriopai* pravestą tendenciją. Mene, be visuomeninio, visuomet buvo ir bus dar grynai individualinis ir estetinis atžvilgis, nepriklausąs nuo jokių sociologinių, klasinių veiksnių. J. Radžvilas nieko nekalba apie tendenciją, kaip grynai estetinę funkciją, apie jos konstruktyvinę rolę, apie jos santykį su kūrinio medžiaga, siužetu, motyvais, apie jos psichologinį vaidmenų kūrinį išgyvenant ir priimant ir t. t. O mum, sprendžiant tendencijos problemą, visa tai yra pirmaeilės svarbos klausimai. J. Radžvilo duoti pavyzdžiai iš Donelaičio, Maironio, Putino, Binkio ir Railos maždaug praskleidžia (sutikime, leisdami galioti Macos teorijai, kuri anaiptol neturi mum absoliutės vertės) tų kūrinių ideologijos sociologinę bazę. Bet jų estetinė vertė, meniškumas anaiptol nėra tos bazės pagrįstas. Pagaliau tų pavyzdžių, neišskiriant nė B. Railos, mes visai nelaikome tendenciniais, bet stačiai idėjiniais. Tendenciją mes randame ne dėl to, kad kūrinys veikia „skaitytojo sąmonę, o ne emocijas, jausmus", kaip sako J. Radžvilas, bet randame ją, nagrinėdami sudėtinius kūrinio elementus ir nustatydami jame idėjos, tezės rolę. Tendencingais kūriniais mes vadiname tokius, kuriuose idėja, tezė, iš vienos pusės, drumsčia autoriaus menininkui privalomą blaivumą ir objektyvumą, iš kitos pusės, ardo kūrinio menišką konstrukciją, daro jį hibridišką, neįtikinamą, gyvenimo ir tikrovės falsifikatą. Tolimesnis šio dalyko nagrinėjimas vestų mus per toli į bendrosios estetikos ir meno psichologijos sritį ir pagaliau vargu ar galėtume čia mes susikalbėti su „Trečio Fronto" aktyvistais, kurie, „dirbdami" meną ir literatūrą, daugelį principinių problemų tyčia *a priori* paneigia. Dėl to jiem ir lengva pateisinti visokį agitacinį šlamštą, kaip antai Cvirkos „apysaką" „Trečio Fronto" 5 n-ry, Kazio Borutos „Medinius stebuklus", J. Šimkaus „Nuvirtus beržam" arba ir

daugelį kitų aktyvistų kolektyvo „padarytų" „daiktų". Tokios fanatiškos neapykantos, tokio akį veriančio tikrovės iškraipymo (realizme!) reta kur pasitaiko rasti. Ne be reikalo tad rašomi sieksniniai straipsniai tendencijai apginti! Bet ar apgins, mes abejojame. Reikia labai menko literatūrinio išsilavinimo ir labai didelio fanatizmo skaitytojų, kurie tuos pamfletus laikytų grožine literatūra, išskyrus nebent stilistinę kai kurių pusę.

II

Pirmame savo gazietos numery mūsų aktyvistai su dideliu aplombu apreiškė nemaną nieko griauti. „Griovimo pareigas, girdi, paliekam tiem, kurių iki šiol tai buvo specialybė. Tegul griauna, kol patys galutinai sugrius. Lietuvai reikia tiek daug statomojo darbo, jog miesčioniškoji ambicija ir neteptų ratų trynimasis jokiu būdu negali įeiti į mūsų etikos aksesuarus." Deja, žodžiai sako viena, o praktika rodo ką kita. Skaitydami tolimesnius „Trečio Fronto" numerius, kupinus griaunamosios tendencijos, neapykantos ir tulžies, stebimės, kad anksčiau pacituotos frazės buvo tų pačių žmonių parašytos, ir laikome jas tik strategišku gestu.

Jau buvo nurodyta, kaip siaura ir netolerantiška yra literatūrinė „Trečio Fronto" kryptis. Tokia pat yra ir visuomeninė jo kryptis. Visai teisėtai nepatenkinti dabartine visuomenės santvarka, mūsų aktyvistai skelbia klasių kovą ir stoja miestų ir kaimų proletariato pusėj. Ilgai vengę šiuo klausimu pasisakyti, mūsų aktyvistai pagaliau gana aiškiai prabilo „Trečio Fronto" 5 n-ry. Čia prisipažįstama, kad „lietuviško berno" orientacija buvusi gera tiktai eklektiškam pažangiosios literatūros frontui organizuoti, gi dabar, kai reikia susirūpinti *gilinimu*, „lietuviško berno" pečiai, pasirodo, esą per silpni. Reikia tad ieškoti atramos iš šalies. Plačiausia atrama — tai kovojantis visų šalių, o ypač Sovietų Rusijos proletariatas, kur ir buvo anksčiausiai realizuota proletarinė literatūra. Į naująjį šios literatūros judėjimą, moko „Trečio Fronto" ideologas, „buvo įjungta nemaža agitgrupių (agi-

tacinių grupių) darbuotojų ir darbininkų korespondentų, kur geriausieji darbo klasės elementai griebėsi plunksnos ir pateikė naujo turinio ir naujos formos meno veikalų, tuo lyg pradėdami prolet. literatūroje naują jos ūgio etapą" (5 nr., p. 31).[1] Galima įsivaizduoti, kokia yra tų „agitgrupių darbuotojų" literatūra! Siekdami to proletarinės literatūros idealo, mūsiškiai ketina stiprinti savo eiles, panaudodami „principiškai griežtą marksistinę kritiką ir draugišką pagalbą". O kitas ideologas pareiškia, kad nuo šiol kovos paaštrinimas pasireikš ne tik polemikos bei frazių griežtumu, bet „prieš kiekvieną buržuazinę idėją bei principą ateity bus pastatytas atitinkamas pažangus proletariškos ideologijos principas" (5 nr., p. 30)[2]. Šituos jau visai aiškius pasisakymus pabaikim tarsi iš agitgrupių proklamacijos nurašytais tokiais posakiais: „Ar poezija ir apskritai menas turi tarnauti tik siauram buržuazijos sluoksniui, reikšti tik jo interesus ir migdyti sąmonę tų, kuriuos per šimtmečius buržuazija ir kapitalistai engia ir išnaudoja? Aš manau, kad gyvenimą turi tvarkyti tie, kurie viską padirba, bet didžiausią savo uždarbio dalį turi atiduoti savo prispaudėjams ir išnaudotojams"[3]. Piktai pasijuokė iš autorės tie, kurie jai įkvėpė tuos tuščius žodžius. Gal jie bent būtų paaiškinę, kokią uždarbio dalį atiduoda prispaudėjam ir išnaudotojam Sovietų Rusijos darbininkai „piatiletkom" ir „dempingam" realizuoti ir kokiais miražais bei narkotikais juos svaigina agitgrupių literatūra?

Ligi šiol galėjome įsitikinti, kad mūsų „Trečio Fronto" aktyvistai literatūrinę formą naudoja kaip patogiausią įrankį tam tikrai ideologijai skleisti. Šitas įrankis iš tiesų yra labai patogus. Teoriniai raštai visuomet esti daugiau ar mažiau nuobodūs, bemoksliui žmogui sunkiai suprantami, be to, dėl jų galima ginčytis, juos sukritikuoti arba bent gerokai apgriauti. Imsi, sakysim, rašyti, kad Lie-

[1] A. Ragailos str. „Proletarinės literatūros prasiveržimas". (Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 5.— P. 31.) — (*I. K.*)

[2] Citata iš J. Radžvilo pasisakymo „Išvados ir perspektyvos" (Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 5.— P. 30.) — (*I. K.*)

[3] S. Nėries „Pareiškimas" // Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 5.— P. 6.— (*I. K.*)

tuvos valstybė nereikalinga, kad turi būti komunistiška tvarka, kad reikia kelti socialinė revoliucija, kad tautiniai ir visuomeniniai mūsų santvarkos principai — tai tik buržuazinės tvarkos pinklės darbo žmonėm smaugti,— ne kiekvieną sveikai mąstantį darbo žmogų įtikinsi, o ko gero, dar ir cenzūra įsikiš. Kas kita lyrikoj šūktelti: „Tegyvuoja penkiuose kontinentuose socialinė ir kultūrinė revoliucija!" (5 nr., p. 22) [1]. Arba: „Kada, sakyk tikrai, kada žydės raudonų vėliavų gaisrai? Skambės asfalto aikštės, dūmuose aptemę, pritars joms fabrikai" (5 nr., p. 6) [2]. Visa tai giedama apie „matrosus", kurių Lietuvoj maža kas matė nors vieną. Bet „matrosas"— iškalbingas bolševistinės revoliucijos simbolis. Už tokius šūksnius lyrikoj nieks nieko nesako, nes „estetai" ir „grynojo grožio riteriai" jau buvo pripratinę poeziją gerbti ir iškovoję jai neliečiamybę.

Taip pat gana patogu „padaryti" atitinkamą apysaką, kur atskiri, atsitiktiniai arba ir visai pramanyti gyvenimo bruožai būtų suverti (verti, „nanizyvat" motyvus yra mėgiamas sovietų literatūros teoretikų terminas) ant autoriaus sugalvotos vedamosios minties. Turėsime „meno" kūrinį, su kuriuo juk niekas nepolemizuos ir kuris bus įtikinantis, nes juk tai —„pats gyvenimas". Ar ne taip vaizduojama tautos šventė apysakoj „Gyventi taip malonu" [3], kur pilkame fone „koks skurdus gyvenimas"... prikrauta visokių šlykštybių, tema „žiūrėk, kaip buržujai su kunigais baliavoja", o viso to centre mago lazdele autorius praskleidžia stebuklingą vaizdą: konspiratyvinis išnaudojamųjų badaujančių darbininkų susirinkimas, kur skaitomos kurstančios frazės suduoti „lemiamą smūgį buržuazijai", skambinamas Internacionalas ir prieš akis „tik plaukia dideli galingi teksto žodžiai: „Tad kovon iki galo, žus pasaulis skriaudos" (5 nr., p. 14). Ir nekalbėk, tai paskaitęs apie tendenciją, nes, vadovaujantis gudria „Tre-

[1] A. Venclovos eilėraščio „Apie machorką sopulius ir revoliuciją" eilutės // Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 5.— P. 22.— *(I. K.)*

[2] S. Nėries eilėraščio „Matrosai meta inkarą" eilutės. // Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 5.— P. 6.— *(I. K.)*

[3] P. Cvirkos apysaka „Trečiame Fronte".— 1931.— Nr. 5.— P. 9—19.— *(I. K.)*

čio Fronto" teorija, skirtumas tarp Maironio „Pavasario" ir šito „daikto" esąs tik tas, kad šitie du kūriniai esą išaugę iš skirtingos sociologinės bazės, pasirodę skirtinguose evoliucijos momentuose — ir kad Maironio ir kitų buržujų tendencija veikianti pasąmonę, o rašytojų proletarų — sąmonę.

Bet pažiūrėkime dar vieno, pasak aktyvistų, literatūrinio „daikto"—„Medinių stebuklų". „Dievdirbis" girtuoklis Vincas Dovinė padirba sopulingos Dievo Motinos statulą su tokiu gudriu fokusu, kad iš jos akių ima bėgti ašaros. Karo nuteriotos apylinkės dievobaimingi žmonės įtiki stebuklą, klebonas, žinoma, nedorėlis, jį aprobuoja, ir nauja stebuklinga vieta, plačiai išgarsėjusi, praturtėja iš gausių maldininkų aukų. Bet nelaimė ar laimė, toje pat parapijoje atsiranda būrys jaunų vyrų, kurie karo metu „perėjo per baisesnį apkasų pragarą, negu klebonas su velniais galėtų išgalvoti". Klausydami baisiųjų klebono pamokslų, šitie „bedieviai, sušaudę per baisųjį karą Poną Dievą, dabar abejingai galvas purtė". Kai klebonas, neįstengęs jų pavergti, pavergusi juos respublikos policija, prieš pirmą gegužės padariusi kratą ir klebono įtartuosius išrankiojusi. Vis dėlto tikėjimas žmonėse sumažėjęs, ir stebuklingoji statula jau nedaug pelno teduodavusi. Tuomet dievdirbis Dovinė pakišo klebonui mintį, kad reikia esą antro stebuklo, ir atidengė pirmojo paslaptį. Klebonas didžiai iš to nudžiugęs, ir viskas buvę sutarta. Išgerta ir magaryčios. Tos magaryčios ir bernas Juras visą biznį ir sugadino. Juras, buvęs kalėjime ir tenai ėmęs abejoti dėl „stebuklų", dabar nori įsitikinti statulos galybe, gundydamas ją piktžodžiauja ir aplipdo proklamacijomis atlaidų išvakarėse, kuomet Dovinė turėjo užtaisyti antrą stebuklą taip, kad statula būtų pravirkusi rytdieną „kleboniškos" ašaromis. Iš klebonijos ateina apygirtis Dovinė, nustebęs pamato proklamacijas, nori imtis darbo, bet degtinę palieja, o pats pargriūva ir užmiega. Čia jį radę žmonės įduoda policijai. Dovinę nuteisia trejiem metam už išniekinimą statulos, o mirties bausme už proklamacijas, klebonas gi įsikūręs banką ir ten „daręs stebuklus".

Tai toki apysakos apmatai. O su kokia nuotaika, pa-

sigardžiavimu ir stilistišku gudrumu jie ataustí! Tikrai talentingai. Iš tiesų gaila, kad tuos talentus ėda nelemtos tendencijos vėžys. Panašiu būdu stebuklų tema apdirbinėjama dar apysakoj „Jei versmė išdžiūtų", o kunigų — kiekviename numery. Ir tokią tai tikrovę atskleidžia neorealizmo beletristai! Iš kur tik jie ir sugalvoja tokių nesąmonių? Taip, nesąmonės, bet pikantiškos. Bernam patinka, veikia ne pasąmonę, bet tiesiog sąmonę,— ko daugiau ir bereikia! Visi žinome, kaip 1905 metais „surevoliucinti" kaimo bernai akmenimis svaidė ir šaudė kryžius. Štai dabar tie patys bernai atėjo į literatūrą ir tuos pačius „žygdarbius" atlikinėja kitokiomis priemonėmis. Anie „reiškėsi" chuliganizmu, ir tiek, o šitie jau „dirba" literatūrą. Dėl to šitų auklėtiniai jau nebesitenkintų kryžių šaudymu, bet dūmais paverstų ir visą Čiurlionies galerėją, kur tie kryžiai sukrauti, kame byloja „Trečio Fronto" išniekinta mūsų tautinio genijaus dvasia.

Taip, mūsų agitkomai pasirinko patogiausią agitacijos priemonę. Ir susipratę „balsai iš masės", atsakydami į „Trečio Fronto" redakcijos anketą, negali atsidžiaugti, kaip viskas puikiai sekasi, ir reikalaute reikalauja, „kad kova būtų vedama visu griežtumu". Vienas, pvz., naiviai tiki, kad „Trečio Fronto" rašytojai, vaizduodami šių dienų gyvenimą (sic!), dažnai rodo skaitytojui, kaip toli prasilenkiama su neginčijamai priklausančiom kiekvienam žmogui teisėm". Ši literatūra, sako, parodo skaitytojui ir tai, kaip kovoja, kaip turi kovoti nuskriaustieji už savo teisių atgavimą. Aišku, girdi, kad, tiesiant kelią į naują, nuostabų gyvenimą, visos reakcijos pozicijos turi būti sumuštos! O kitas, entuziazmo pagautas, taip dar pranašauja: „Manau, kad „Trečio Fronto" paleistas šūkis „Gyvenk, dirbk ir kovok" padarys revoliuciją buvusių vergų krūtinėse ir kad jis po savo aktyvizmo veliava sutrauks skaitlingą kadrą bernų-kovotojų, ir jie jaunom savo rankom iškels raudonai tviskantį žibintą, nuo kurio visiems bus šviesu (o kai kam net ir karšta)" (5 nr., p. 23).[1] Kad kam būtų šviesu nuo to raudono žibinto,

[1] Spaustuvės darbininko P. Stikliaus nuomonė, pareikšta žurnalo anketoje „Ką jie atsakė" // Trečias Frontas.— 1931.— Nr. 5.— P. 23.— *(I. K.)*

mes netikime, bet kad daugeliui bus karšta,— daugiau negu tikra, nes juk turime ryškų pavyzdį artimuose rytuose, iš kur ir semia visą savo išmintį ir narsą „Trečio Fronto" vadai. Tai štai kokius apetitus kelia aktyvistų literatūros kolektyvo gazieta. Ar jai, be Internacionalo ir proletariato diktatūros, rūpi dar kokie tautinės mūsų kultūros klausimai, mes nežinome. Išniekintas Čiurlionis, išniekinta literatūra, pašiepta valstybė, o nuoširdaus susirūpinimo neparodyta nė vienu klausimu. Net tas pats proletariato klausimas imamas kažkaip abstraktiškai, taikant į „penkių kontinentų" revoliuciją, o ne į konkrečias Lietuvos gyvenimo aplinkybes.

Viena reikia pripažinti „Trečio Fronto" rašytojam — tai tikrai didelį aktyvumą ir agitacinio stiliaus aštrumą, dažnai net išeinantį iš kultūriškumo ribų. Nenuostabu tad, kad tokie raštai, ar šiaip ar taip išaugę iš skaudžios visuomeninio gyvenimo žaizdos ir apsčiai pagardinti pikantiškumu, lengvai gali nekritišką skaitytoją patraukti.

„Trečio Fronto" literatūros klausimas tad, kaip matome, yra ne tiek literatūrinės, kiek visuomeninės politinės plotmės klausimas. Mūsų aktyvistai paskelbė kovą dėl darbo žmonių būvio vardan internacionalo, materializmo ir „raudonų vėliavų gaisrų". Visi, kurie mano, kad tie keliai veda ne į visuomeninių konfliktų likvidavimą, ne į darbininkų buities pagerinimą, bet į terorą, despotizmą, žmogaus sumechaninimą, laisvės ir kultūros žlugimą, „Trečio Fronto" tendencinės literatūros kolektyvui nepritars.

1931

VISUOMENINIS MAIRONIO KŪRYBOS PAGRINDAS

Skaityta per Maironio minėjimą Valst. Teatre 1932 m. spalio 24 d.

Literatūros mokslas jau ne nuo šiandien yra nustatęs, kad poetas ir visuomenė yra sujungti stipriais tarpusavio ryšiais ir artimais santykiais. Net tokie poetai, kurių kūryba atrodo esanti tik jų pačių vidaus išgyvenimų ir nusiteikimų išreiškimas, šiaip ar taip atstovauja savo laiko visuomenei arba kuriai nors jos grupei, žodžiu, stovi ant šiokios ar tokios visuomenės bazės.

Maironis nėra tokis poetas, kuris savo kūryboj būtų vadovavęsis vien estetizmo sumetimais, ir jo grynoji asmeninių nusiteikimų lyrika, palyginus su visu jo kūrybos lobynu, nėra gausi. Maironis iš pat pradžių, nuo pirmojo savo eilėraščio „Lietuvos vargas", išspausdinto „Aušroj", per visą savo gyvenimą tiek lyrikoj, tiek epe, tiek dramoj savo kūrybą maitino daugiausia visuomenės idėjomis, tautos reikalais. Susekti visuomeninė Maironio ideologija nėra sunku. Ji aiškėja kiekvienam, kuris skaito jo raštus. Ir mano šio pranešimo uždavinys bus ne nagrinėti visuomenines bei tautines Maironio poezijos idėjas, bet keliais bruožais apibūdinti tą visuomeninę bazę, kuria rėmėsi mūsų poetas, parodyti tą visuomeninį tautinį idealą, kuris kėlė jo kūrybinį entuziazmą, ir pagaliau mesti žvilgsnį į jo raštus ir konstatuoti tuos pasikeitimus, kurie įvyko jo kūryboj, realizuojantis anam tautiniam idealui ir kitėjant visuomenės nuotaikai.

Maironis, nedaug ką jaunesnis už pirmuosius „aušrininkus", yra ne tik tos pačios kartos, bet ir tos pačios tautinės ideologijos lietuvis patriotas. „Aušros" pasirodymo metais Maironis jau studijuoja Kijevo universitete. Bet sekančiais metais universitetą pakeitęs Žemaičių dvasine seminarija, turėdamas laiko įsigilina į tuos pačius tėvynės meilės šaltinius, į lenkų kalba, bet gražiai rašiusius apie Lietuvą romantikus ir istorikus, iš kurių sėmė patriotizmo visa vyresnioji „Lietuvos Mylėtojų" karta. Tokiu būdu auklėdamas savo tautinę sąmonę ir jau reikš-

damasis kūrybiškai, Maironis sutampa su ta, šiandien jau vyriausia, mūsų visuomenės karta, kuri anais laikais viena atstovavo visai susipratusiai lietuvių tautos daliai arba stačiai net visai tautai. Tai grupei žmonių, kuri tuomet buvo paėmusi į savo rankas lietuvių tautos likimo vairą, tautiniai ir visuomeniniai interesai ėjo išvien dėl to, kad luominiai ir ekonominiai skirtumai buvo užmiršti, paaukoti bendram darbui, Tėvynės labui.

Ta grupė žmonių kilimo buvo susidėjusi iš valstiečių, vidutinių ūkininkų, ėjusių ar tai pasaulinius, ar tai dvasinius mokslus. Ją papildė ir vienas kitas tautiškai susipratęs bajoras. Nekeldami luominių ekonominių skirtumų, jie jautėsi kalbą ir veikią visos tautos vardu, ir kas ėjo prieš juos, ėjo prieš tautą. Čia daros suprantama, dėl ko jie visi stačiai liguistai geidžia vienybės ir nori į save patraukti visus, kas tik jaučiasi esąs lietuvis. Vienybės obalsis skardžiai skamba visoj Maironio poezijoj. Dar būdamas seminarijoj, jis rašo pirmąją savo poemą „Lietuva", kurioj į bajoriją nukreiptame posme patetiškais žodžiais aukština vienybę:

Šventa vienybe, dangaus gražybe,
Tu duodi galią, gimdai galiūnus!
Brangi vienybe, eik su teisybe:
Nebėgs nuo tavęs Lietuvos sūnūs.

Ir vėlesnėse savo poemose —„Tarp skausmų į garbę", „Jaunojoj Lietuvoj", „Mūsų varguose", „Raseinių Magdėj"— poetas nuolatos skelbia vienybę ir sielojasi dėl jos ardymo. Vienybės obalsis skamba ir Maironio lyrikoj ligi pat paskutiniųjų metų. Nepriklausomoj Lietuvoj jis skaudžiai plaka vienybės ardytojus ir partijų ginčus. Jam, „Aušros" ideologijos poetui, tebemaitinusiam savo kūrybą tos gadynės idealais, sunkiai buvo suvokiama, kad jo kartos vienybė moderniame gyvenime, deja, jau nebėra net galima.

Ir kiti jo kartos patriotų programiniai šūkiai tobuliausiai yra išreikšti ir plačiausiai paskleisti po Lietuvą jo poemomis ir dainomis. Patriotiška „Aušros" romantikų programa buvo puikiai pritaikinta pavergtos tautos psichikai. Pirmų pirmiausia reikėjo pažadinti tautinis garbės

jausmas. Šitą uždavinį jau buvo pradėjęs vykinti Daukantas savo istoriniuose raštuose, išvesdamas garbingos praeities ir skurdžios dabarties paralelę. Aušrininkai tęsė jo darbą. Reikia įtikinti lietuvį, kad jo tautos praeitis ir jo kalba ne tik nėra menkesnė, bet dargi geresnė už jo kaimyno lenko ir ruso praeitį ir kalbą. Beveik kiekvienas aušrininkas tampa istoriku ir lingvistu. Maironis per daug buvo apkrautas mokslo darbu ir sunkiomis pareigomis, kad būtų galėjęs žaisti su tautiška lingvistika ir nekritiškomis teorijomis apie lietuvių tautos kilmę. O vis dėlto ir jis buvo savotiškas lingvistas ir istorikas. Jis, galima sakyti, sukuria mūsų rašytinės poetinės kalbos formas, praturtina jos žodyną, jis taip pat, dar klierikaudamas, „Aušros" metais rašo berods pirmąjį mūsų istorijos vadovėlį —„Lietuvos Vistorija, arba apsakymai apie Lietuvos praeigą". O poezijoj kas su didesniu ilgesiu norėjo

Prikelti nors vieną senelį
Iš kapų milžinų,
Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį
Iš senųjų laikų?

Jeigu anuos pirmuosius mūsų istorikus žavi praeities žygiai ir garbė, tai Maironis — poetas visa tai supavidalina konkrečiais vaizdais ir lyrinėmis emocijomis, kurios pavergia skaitytojo ne vien protą, bet ir širdį, ir vaizduotę.

Maironis, dar tebebūdamas klieriku, jau įsisąmonina, kad:

retą atrasi Lietuvoj vietą,
nors ji žibėtų rasa tarp rūtų,
kur už tėvynę kraujo nelieta,
kur padavimais garsi nebūtų.

Ir ne vienoj vietoj jis mini tą „garsią praeigą", ją idealizuodamas ir jos pasigesdamas, ir joje ieškodamas kilnių tėvynės meilės pavyzdžių. Jau paskutiniu savo kūrybos laikotarpiu, nepriklausomoj Lietuvoj, jis, tarsi bėgdamas iš jo nebeviliojančio dabarties gyvenimo, dar sykį atverčia tos praeities lapus ir parašo tris istorines dramas: „Kęstučio mirtis", „Vytautas pas kryžiuočius" ir „Vytautas karalius". Ir šitose dramose Maironis pasiliko ištikimas aušrininko uždaviniam: istorijoj paieškojo me-

džiagos ne kokiem meniškiem dramaturgijos tikslam, bet paieškojo tėvynės meilės ir tautos garbės pavyzdžių.

Taip pat ir gimtosios kalbos meilė įkvepia Maironiui ne vieną poezijos posmą. Jis ir senovę dėl to myli, kad tada „kalbos nemindžiota gimtinės", ir nesigaili rūsčių žodžių tiem, kurie tą kalbą dabar yra pamynę.

Visa tai yra skelbę ir visa eilė kitų „Aušros" gadynės poetų, bet tik vienas Maironis pajėgia iškelti savo visuomenines patriotines dainas į aukštą literatūros meno plotmę. Taip pat, apdainuodamas ir Lietuvos krašto grožybes, jis eina ranka rankon su kitais tos gadynės poetais, žadindamas tėvynės meilę; bet ir čia tik jis vienas pajėgia iškilti į aukštybes, apmesti plačios gimtojo krašto panoramos kontūrus, juos suidėjinti, sujausminti ir išdainuoti net ir vaikui suprantamais posmais. Nes ar nesuidėjintą, ar ne iš aukšto vienu žvilgsniu apmestą Maironis, dar klieriku būdamas, mato Lietuvos gamtą, kai jis sušunka:

> Kalnų vainikais ir miškais margą
> Lietuvą myliu, žiedais nuaustą!

arba kai tuo pačiu metu rašo visiem žinomas „Graži tu, mano brangi tėvyne", „Miškas ūžia", o vėliau —„Kur bėga Šešupė", „Ten, kur Nemunas banguoja", „Už Raseinių ant Dubysos" ir kitas Lietuvos grožį apdainuojančias dainas?

Jeigu dar čia prisiminsime visą daugybę patriotinių minčių, obalsių ir aforizmų, kuriais mirga jo poemos, tai jau suprasime, koks svarbus yra Maironio kūrybai jo sutapimas su ta mūsų visuomenės karta, kuri visam savo veikimui pasirinko vienintelę tautinės sąmonės ir tėvynės meilės žadinimo programą.

Skaitydami Maironio poeziją, šiandien mes stebimės, kiek daug entuziazmo, kiek daug kilnaus patoso įkvėpė poetas į savo dainas, derindamasis prie gana primityvaus tautiško susipratimo laipsnio. Tokio entuziazmo galime rasti tik novatoriuose, revoliucionieriuose, naujų kelių ieškotojuose. Bet Maironis iš tiesų ir buvo novatorius, revoliucionierius ir naujų kelių ieškotojas. Nematau čia reikalo piešti Lietuvių tautos padėtį 19 a. pabaigoje. Ji mum visiem gerai žinoma. Taigi, esant tokiai padėčiai,

paskelbti tokius šūkius, kokius paskelbė aušrininkai, o su jais ir Maironis, tegali tik revoliucionieriai ir novatoriai. Jeigu mes panorėtume būti skeptikais ir nuo aušrininkų veikimo nutrintume tą kilnumo aureolę, kuria šiandien, po 50 metų, jie gaubiasi, jeigu mes nepatikėtume jų vieno kito nuoširdumu ir entuziazmu — archyvuose berods tam ir pagrindo rastume,— tai vis dėlto mes negalime būti skeptikais, kai skaitome Maironio poeziją. Čia mum darosi aišku, kad būta entuziazmo, būta nepalaužiamų vilčių, būta iracionalaus pasitikėjimo šviesia Lietuvos ateitimi, nes tokia poezija, kaip Maironio, nemeluoja ir neveidmainiauja.

Iš kur tas entuziazmas, iracionalus pasitikėjimas ir šviesios viltys? Juk programa nieko to negalėjo duoti. Ir štai čia prieiname kaip ir prie kokios Maironio tautinio idealo metafizikos, kurioj ir glūdi jo kūrybos šaknys. Poetas žino, ir ne vien tik žino, bet ir visa savo širdimi jaučia, kad lietuvių tauta yra paniekinta ir kenčia daug skriaudų ir neteisybių. O kadaise ji buvo stipri ir galingų didvyrių, milžinų tauta. Už ką ji kenčia?.. Atsakymo nėr. Ji kenčia nekaltai. O kiekvienas nekaltas kentėjimas pelno džiaugsmą, skriauda gi turi būti atlyginta. Visi „Aušros" romantikai pasitiki kažkokia antgamtine kosmine teisybe, o Maironis, karštai tikįs Dievo Apvaizda kunigas, tuo labiau, nes jam „kryžius gyvatą žadėjo". Seminarijos jaunuolis klierikas, jis neabejojo, kad:

Ateis tas laikas, kad Visagalis
Pakels už mus jau rūstingą kardą,
Ir tolimosios vėl išgirs šalys
Šiandien užmirštą lietuvių vardą.

Kardo paniekinimas ir pasitikėjimas moráline pajėga, teisybės kardu — štai vėl charakteringas ano laiko ideologijos bruožas. Ir kaip jis puikiai tiko pavergtos tautos psichikai! Ir kokiu įtikinamu poetiniu argumentu moka Maironis tą mintį paremti:

Kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūva,
Ar maž po milžinkapius kaulų jų pūva?
Kita ateitis artima!

Kokia bus lietuvių tautos ateitis, Maironis, kaip ir niekas kitas, nežinojo. Gana to, kad ji būsianti šviesi. Poetas tą ateitį jaučia kaip kontrastą dabarčiai, o kas, jei ne kontrastai, daugiausia kelia lyrinių emocijų? Jis kenčia su kenčiančia Tėvyne, bet tai yra kurstantis, stiprinantis skausmas, nes juk ateitis būsianti šviesi. Vyriškas stiprinąs skausmas sudaro leitmotyvą visos Maironio lyrikos. Būtų galima prirankioti iš Maironio poezijos daug gražių vietų, kurios šituos sumetimus patvirtintų, bet aš pacituosiu tik porą posmų iš jau minėtos, niekur nespausdintos poemėlės „Lietuva", norėdamas parodyti, kaip stipriai ir stačiai tobulai moka išsireikšti Maironis, dar tebesėdėdamas seminarijos suole:

Spindulys karštas jau saulės rato
Nebtrukus sveikins kiekvieną diegą.
Praregės žiedas, kurs dar nemato,
Pakils iš miego, kas tebemiega.
Vienok sudėjus rankas sėdėti
Ir tos laimingos laukiant gadynės,
Leisti iškraustyt motinos klėtį,—
Nedora būtų sūnam tėvynės!

Atsiminkime, kad šitaip buvo rašoma dar prieš „Varpo" pasirodymą!

Tokiu būdu Maironis ankstyvu savo kūrybos laikotarpiu tampa jau tobuliausiu reiškėju idealų, tikslų ir obalsių tos lietuvių visuomenės kartos, kuri viena atstovavo visai tautai, vengdama kelti luominių ir ekonominių skirtumų. Neilgas tai buvo laikotarpis, bet jame sudygo beveik jau visi Maironio kūrybos daigai.

Bet štai netrukus prasideda visuomenės diferenciacija. Pirmiausia išsiskiria pozityvistų-realistų grupė su „Varpo" organu ir katalikų, daugiausia dvasiškių, grupė su „Apžvalgos" organu. Kiek vėliau pasireiškia ir socialdemokratai. Maironis, kaip kunigas, atsiduria „Apžvalgos" grupėj. Čia jam berods geriau ir tiko, nes romantiškasis „Aušros" patriotizmas geriau derinasi su katalikiškuoju idealizmu negu su „Varpo" pozityvizmu. Nė vieno anksčiau priimto obalsio Maironis neišsižada, bet katalikiškos ideologijos pradas jo kūryboj sustiprėja, nes apžvalgininkai tėvynės meilę nori remti religija ir visuomeninius

bei ekonominius santykius normuoti tolerantingoj krikščioniškojo idealizmo šviesoj. Poeto raštuose ima reikštis taip pat ir dvasiškių luomo interesai ar bent jo dvasia, nuotaika. Tuo būdu viešojo ir privatinio gyvenimo aplinkybės susideda taip, kad Maironis, didele savo kūrybos dalimi tebepasilikdamas lietuvių tautos dainiumi, kita dalimi jau atsiremia į siauresnę dešiniojo visuomenės sparno bazę. Apčiuopiami šio apsisprendimo vaisiai pasirodė, kai 1895 m. išeina iš spaudos poema „Tarp skausmų į garbę", o 1898 m.—„Pavasario balsai" ir „Kur išganymas". V. Kudirkos „Varpas" „Pavasario balsus" priima palankiai, o poemą „Tarp skausmų į garbę" ir libretą „Kur išganymas" skaudžiai sukritikuoja ir net pajuokia. Mat poemoje įžiūrėta klerikališkų tendencijų, o librete — mokslo neigimas ir netinkamas socialinio klausimo sprendimas. Tuo tarpu dešiniosios srovės skaitytojai neranda žodžių išreikšti savo entuziazmui ir įspūdžiui, paskaičius tą pačią poemą. Mes šiandien negalime kaltinti Kudirkos, kam jis buvo per siauras ir nepažiūrėjo į poetinę, lyrinę tų veikalų vertę, o ypač į patriotinį poemos entuziazmą. Estetinio kriterijaus tuomet mūsų literatūroje dar nebuvo, arba jei ir būta, tai jį tučtuojau nustelbdavo srovinis visuomeninis kriterijus.

Dešiniosios krypties ir kunigų luomo bazei Maironis pasilieka ištikimas visą gyvenimą. Jo poezijoj ne kartą randame ne vien tos visuomenės grupės pasaulėžvalgos ir interesų įtakos, bet taip pat ir priešingų grupių puolimo. Ypač po 1905 metų revoliucijos, kai rinkimai į Dūmą iškėlė praktišką partijų programų reikšmę ir visuomeninė kova paaštrėjo, Maironis savo poemose „Jaunoji Lietuva", „Mūsų vargai" ir kai kuriose satyrose nesigaili aštrių žodžių pirmeiviam ir socialistam.

Tačiau tie visuomeniniai luominiai pagrindai, į kuriuos atsiremia Maironis, pasireiškiant pirmosiom socialinio gyvenimo srovėm, turėjo didelės reikšmės ne vien apibrėždami idėjinę jo visuomeninės poezijos linkmę, bet ir atsiliepdami apskritai visoj jo kūryboj. Maironis greit pajuto konfliktą tarp poetinių savo sielos polėkių — išgyvenimų ir dvasiškojo luomo idealų bei normų. Šitas konfliktas gana aiškiai duodas pasekamas autoanalitinia-

me jo lyrikos cikle. Bet aš susilaikau plačiau nagrinėti šį klausimą, nenorėdamas, kad jau čia išsipildytų poeto nuogąstavimas:

O nelaimingas! Įstabia
Pagerbęs giesme meilės rytą!
Nedovanos tau nė grabe
Atvožę amžinatvės plytą.

Skurdžios gyvatos sūkury
Neradęs laimės, nė ramumo,
Tu irgi dulkėse turi
Besigailėt širdies jautrumo.

Neliesiu taip pat nė kito klausimo, kaip poetas-kunigas įgunda priimti gyvenimą ir pasaulį moralinio idealo šviesoj, kaip jis toj pačioj šviesoj vertina savo kūrybos reikšmę ir kaip visa tai atsiliepia į jo kūrybos medžiagą, motyvus, nuotaiką ir net formą. Tai pagaliau per toli mus nuvestų nuo vyriausio šio pranešimo uždavinio.

Pažymėsiu vien, kad, pajutęs savy aną konfliktą, Maironis pasilieka ištikimas savo, kaipo kunigo, visuomeniniam ir pasaulėžvalginiam idealam, rezignuoja ir pasirenka tiktai Tėvynę savo kūrybos šaltiniu. Tai tiko laikotarpio dvasiai ir tai buvo Maironio išsigelbėjimas. Šita poeto rezignacija bene bus didžiausias, stačiai herojiškas jo žygis. Poeto lyrikoj jis užfiksuotas plieninio kietumo posmais:

Nelenkdams pečių po naštos sunkumu,
Kaip milžinas stosiu į kovą.
Pavargti už brangią tėvynę gražu —
Aukščiausią turėti vadovą.

Paslėpęs krūtinėje skausmo dūmas,
Praeisiu kaip verdą verpetai.
Gal žmonės šiandieną manęs nesupras,
Bet mano — išaušt ančiai metai.

Ir ne vienoj dar vietoj tas pats motyvas skamba tokiu pat nuoširdumu, kilnumu ir jėga.

Mum belieka pasekti, kaip keitėsi visuomeninės patriotinės Maironio poezijos nuotaika, besikeičiant pačiam gyvenimui. Jau matėme, kad mūsų tautinio renesanso dainius „Aušros" laikais pragydo karštu entuziazmu, skelb-

damas dideles viltis ir pasitikėjimą šviesia tautos ateitimi. Šiandien mes galėtume pasakyti, kad Maironis buvo pranašas. Drąsios viltys neapvylė. Žingsnis po žingsnio tautos sąmonė budo, kova dėl spaudos buvo laimėta, buvo iškovota vis daugiau pilietinių ir kultūrinių lengvatų, pagaliau Lietuva tapo nepriklausoma valstybė. Turbūt nė pats Maironis anais laikais nesitikėjo sulauksiąs tokių jo kurstomos kovos vaisių.

Tad atrodytų, kad poeto entuziazmas ir optimizmas turėjo jeigu jau ne augti, tai bent išsilaikyti tame pačiame laipsny. Tuo tarpu pervertę chronologine tvarka poeto raštus, matome keistą reiškinį. Su kiekvienu tautos laimėjimu poetas grimzta į kriticizmą, į pesimizmą, ir aiškiai matome, kad jo kūrybinis pajėgumas menkėja. Jau čia pat skliausteliuose pažymėkime, kad šitas reiškinys nesiduos aiškinamas poeto amžiumi. Bet pažiūrėkime pirma į tą keistą evoliuciją. Paimkime pirmiausia Maironio poemas.

Rankrašty tebepasilikusi „Lietuva" perdėm skamba dar jaunuolišku entuziazmu. Bet štai „Tarp skausmų į garbę" parašyta jau autoriui baigus aukštąjį mokslą, profesoriaujant dvasinėj seminarijoj, 1893 m., vadinasi, sukakus jau 30 jo amžiaus metų. Ir čia entuziazmo bei optimizmo kupinas kūrinys. Poetas pranašauja šviesią ateitį ne vien tėvynei, bet ir savo poemos veikėjam: vienas būsiąs garsus poetas, antrą kviečiąs Maskvos universitetas, trečias jau dėstąs Šveicarijoj *gentium jura,* be ketvirto pagalbos negalįs apsieiti nė vienas istorikų susirinkimas... O Marinės Goštautaitės muzika žavėjęsis net pats vokiečių kaizeris Vilhelmas! Tačiau pačiam poetui poema atrodo dar per daug pesimistiška, nes mat kilusi tamsiais, liūdnais laikais. Baigdamas ją, poetas ramina save ir skaitytoją, kad:

> Laikai bus kiti. Užgiedosiu tada
> Ir aš gal ne taip kaip ligšioliai.
> Užgims apie Vaičių poema kita —
> Neras ten dejavimų broliai.

Ta kita poema, tiksliau sakant, ta pati, tik iš naujo perredaguota ir praplėsta, mum visiem žinomoji „Jaunoji

Lietuva" gimė tuoj po didžiausio lietuvių laimėjimo, spaudos leidimo. Pirmosios 6 giesmės spausdintos jau 1905 m., o paskutiniosios trys pabaigtos taisyti 1907 m. Ir ką gi matome? Visas patriotinis tos poemos įkarštis telpa pirmose 6 giesmėse, o septintojoj jau ima skambėti kritikizmo ir pesimizmo atgarsiai:

Gyvatos pradėdami rytmetį šviesų,
Tiek daug padarysią tikėjos!..
Bet žmonės jų siekį ir aukštą, ir tiesų
Sulankstė, kaip siūlą verpėjos...

Taip poetas sako apie tuos pačius veikėjus, kuriem pirmojoj poemoj pranašavo tokią šviesią ateitį. 1907 metais džiaugsmas dėl spaudos grąžinimo jau buvo praėjęs, ir devintojoj poemos giesmėj Maironis jau nusiskundžia partinės spaudos demagogiškumu ir visa eile blogybių, spėjusių pasireikšti visuomenės gyvenime. Baigiasi poema skurdžiu, melancholišku rudens peizažu, kuriame atsispindi visokeriopas krašto vargas, o paskutiniame posme pats poetas jau nebežada sukurti nieko linksmesnio:

Nelaimėj gimę, nuskurdę žmonės,
Varguos sulinkę žemai!
Kai jum beveržias tik vien dejonės,
Nejau giedosiu linksmai?

Užgims didvyriai laisvos gadynės —
Linksmesnė mūza sūnum tėvynės
Kitą poetą, daugiau numylėtą
Palaimins.

Gera bent tai, kad ir čia dainius guodžiasi šviesesne ateitimi ir kitu poetu, kuris linksmiau dainuosiąs.

Sekančioj poemoj, „Raseinių Magdėj", Maironis jau nevaizduoja mum jokių didelių darbų ir pasiaukojimo tėvynės labui, kaip tai darė „Jaunojoj Lietuvoj", bet smerkdamas ir plakdamas rodo nutautimo pavyzdžius praeity ir dabarty. Nutautimas, atskilimas nuo tautos kamieno esąs ne vien išsižadėjimas kalbos, bet ir papročių, ir religijos, ir bendravimo su liaudimi. Nutautimas — tai esąs prisisunkimas svetimos kultūros, ateizmo ir visokių kitokių izmų. Tokių tad ydų ir pavojų matė Maironis to laiko visuomenėj, ypač jaunojoj inteligentijoj. Konkreti

kritika,— konkretus pasiguodimas: poetas dar pasitiki jaunąja karta ir rekomenduoja jai mokslą, kuris vargstančią šalį išpančiosiąs iš amžių skriaudos, jei tik tėvų žemei nebus gaminama svetimųjų dievų.

Bet ar ilgai poetas guodėsi ir jaunąja karta — Tėvynės viltimi ir ateitimi? Deja, pakitėjęs gyvenimo fonas ir vis augąs jo pačio kriticizmas verčia jį suabejoti ir jaunąja karta. Paskutinėj poemoj „Mūsų vargai" Maironis ir parodo vieną tos jaunosios kartos atstovą, kuris tol dega idealizmu ir tėvynės meile, kol pakliūva į Maskvą aukštųjų mokslų eiti. Mišrios šeimos vėžys, pasak Vaižganto, ir karjerizmas išbloškia poemos didvyrį iš Lietuvos darbininkų eilių, ir per karą jis beprasmiškai žūva nuo vokiečių kulkos ant to paties Šatrijos kalno, kur kadaise prisiekdinėjo ištikimybę savo jaunystės idealam.

Pirmoj šitos poemos pusėj poetas surenka tiek daug gyvenimo blogybių — tų mūsų vargų,— kad šviesesnės ateities viltis vos vos įstengia prasimušti pro sutirštėjusias nusivylimo ūkanas. Dėl to idealistės Donės paveikslas, neįtikinęs skaitytojo, greit išnyksta kaip nereali abstrakcija ar poeto svajonė. Neįtikina mūs nė antrosios poemos pusės idealistas Brazda, nepriklausomybės pradžios veikėjas. Jo kilnių žygių, ypač jo audiencijos pas popiežių aprašymą galime laikyti daugių daugiausia paties poeto *pia desideria.*

Šiaip ar taip, poeto visuomeninis optimizmas antrojoj poemos pusėj dar sykį suspindi, nors ir dirbtinai, nes tai juk buvo Lietuvos nepriklausomybės pradžia! Šitą epochinį istorijos įvykį Maironis pasveikino berods tik vienu entuziastišku eilėraščiu, stiliškai ne per sklandžiu ir ne per turtingu minčių. Apsenęs jau dabar poetas romantikas, taip ilgai gyvenęs praeities vizijomis, džiaugiasi, kad:

> Lyg būtų grįžęs amžius Gedimino
> Ir pilkalnių sukilę milžinai!..
> Europos vėliai viešpačiai sužino
> Lietuvių vardą, skambantį šaunai.

Taip gana nereikšmingai pasveikinęs nepriklausomybę, poetas, kuriam laikui praslinkus, nesigaili karčių žo-

džių ir aštrios satyros nepriklausomo gyvenimo reiškiniam. Poetas tampa žlungančio idealizmo liudininku. Jis mato įsigalint oportunizmą, karjerizmą, augančius apetitus praturtėti, abejingumą tautinės kultūros reikalam, susmulkėjimą, ligi abuojumo siekiantį cinizmą, biurokratizmą, partijų fanatizmą ir daug dar visokių privatinio ir viešojo gyvenimo ydų. Aš nieko necituosiu iš tų poeto satyrų, nenorėdamas gadinti kilnios šio minėjimo nuotaikos.

Bet neužsigaudami galime bent paklausti, dėl ko taip įvyko, kad tautinio lietuvių tautos renesanso didysis poetas savo lyra nebeakompanuoja tautos laimėjimam, o grimzta į nusivylimą ir nebetenka kūrybinio entuziazmo? Gal ne per daug apsiriksiu, nurodęs dvi šitokio reiškinio priežastis: psichologinę ir visuomeninę.

Pirmąją priežastį bene gražiausiai bus suformulavęs pats poetas:

> Laimingas tasai, kurs be kūno sapnavo,
> Kam švietė žvaigždė tolima.
> Kurs savo gražaus idealo negavo
> Pažinti arčiau niekada.

Tik tolimas idealas palieka laisvę apie jį svajoti, jį puošti, juomi jaudintis ir žavėtis. Iš arti idealas tampa realybe ir visa virtine kūninių reikalų, kur tobulumas ir ydingumas visuomet eina ranka rankon. Be kūno apie šviesią Lietuvos ateitį sapnavo ir Maironis, ir kiti tos kartos patriotai, pirmiausia užgavę jausmines tautinės ambicijos, garbės ir romantiško skausmo stygas. Tai buvo reikalinga, bet truko neilgai. Kiekvienas realus laimėjimas realizuojant idealą pančioja vaizduotės ir jausmo lakumą ir dildo tą kontrastą tarp tamsios dabarties ir šviesios ateities, iš kurio kilo kūrybinis, romantiškas, kurstąs dvasią skausmas.

Be to, sąmonėjant tautai ir skaldantis visuomenei, keičiasi santykis tarp poeto ir tos visuomenės. Iš pradžių, „Aušros" laikais, jų, Tėvynės Mylėtojų, buvo saujelė. Bet jie buvo vadai. Jie kalbėjo, o visi kiti klausė. Bet toliau atsiranda ir kitų, kurie prabyla tautos vardu, bet jau kitokiais žodžiais. Tų kitų būrys vis įvairėja ir didėja, o jie, pirmieji pionieriai, nyksta ir neturi pakankamai lankstu-

mo prisiderinti prie naujų gyvenimo reikalų. Jie jaučiasi izoliuoti, vieniši ir ima vertinti gyvenimą savo apkartusia širdim.

Tačiau nedžiūgaukime, nusiraminę šitokiais bent kiek abstrakčiais samprotavimais. Maironis per visą savo amžių išsaugojo pakankamai gyvą širdį ir lankstų protą orientuotis kitėjančiame gyvenime. Ir jeigu jo kūrybos čia nurodytoji linkmė iš dalies gali būt išaiškinta psichologiniais sumetimais, tai ir mūsų visuomenės, inteligentijos ydos turi būti laikomos antrąja ir bene tik svarbesne priežastimi. Kai kas gali pasakyti, kad liūdnas, stačiai tragiškas likimas yra mūsų poeto, kuris, matydamas beįvykstantį savo išpranašautą tautos idealą, nusivylęs žarsto tik gyvenimo pelenus. Tikrai taip... Bet ar ne tragiškas likimas ir tos visuomenės, kuri akla ir kurčia kilnesniem reikalam, priverčia nutilti poetus?

Lydėdami Maironį į kapus, mes palydėjome į istoriją visą lietuvių tautos kovų ir sąmonėjimo epochą,— epochą, kurią Maironis nužymėjo herojiškais obalsiais:

Nebeužtvenksi upės bėgimo...
Idėjos, jei didžios, nemiršta kaip žmonės...
Šalin nusiminę dūsavimai skaudūs...
Užtrauksim naują giesmę broliai...
Tik, vyrai, pajudinkim žemę...
Prikelkime Lietuvą mūsų!..

Mes palydėjome į istoriją epochą, kuri ir iš paties poeto pareikalavo herojiškos išsižadėjimo aukos ir visų jo emocijų suvedimo į vienintelį visai tautai priimtiną idealą — tėvynę.

Šiandien, kai mes jau išgyvenome Maironio epochos obalsius, jos entuziazmą ir kai turime jos pasiektą tikslą, pajutome aplink save nykią tuštumą, susmulkėjimą ir kūrybos pajėgų nykimą, nes mes nežinome, ko siekti, ko ilgėtis ir už ką kovoti. Norėdami išvengti merdėjimo, mes turėtume sukurti naujos epochos idealą — tolimą, chimerišką, šviesų, iracionalų, kuris savo kontrastais dabarčiai ligi skausmo žeistų mūsų sielas. Maironinės epochos pavyzdys parodė, kad ir tokis idealas nėra nepasiekiamas.

1932

VAIŽGANTAS SINTETIKAS

Skaityta minint Vaižgantą Vytauto Didžiojo Universitete

Pasaulio, žmonijos, tautos ir atskiro individo gyvenimas sudaro nedalomą vienetą, tačiau sudėtą iš įvairių įvairiausių pradų ir elementų. Menas, taip pat kaip ir mokslas, dažnai mėgsta tuos sudėtinius elementus lukštenti, nagrinėti, gyvenimą, kaip sakoma, analizuoti. Iš visų meno šakų labiausiai gyvenimą analizuoja žodžio menas, literatūra. Naudodamasi idėjomis ir sąvokomis, literatūra lukštena ir vertina žmogaus veiksmus, ieško jų priežasties, išnarplioja tarpusavio santykių painiavas, perskrodžia ir parodo giliai paslėptus žmogaus širdies ir sąžinės vingius. Literatūra analizuoja žmogų, analizuoja gyvenimo aplinkumą ir gamtą. Be meno, be literatūros daugelis gyvenimo ir gamtos ne vien detalių, bet ir charakteringų bruožų pasiliktų mūsų nepastebėtų.

Tačiau jeigu literatas — poetas ar beletristas — tenkintųsi gyvenimą ir gamtą vien tik analizuoti ir vien pakrikus dėsnius konstatuoti, jo menas neturėtų didelės reikšmės, jo uždavinys būtų tik pusiau atliktas, ir jis pats dar negalėtų kūrėju vadintis, nes žmogaus protas siekia sintezės, o žmogaus dvasia ilgisi visumos, pilnybės. Atkurdamas, atstatydamas tą visumą, menininkas literatas vadovaujasi kai kuriais vyriausiais principais, stipriai surištais su jo gyvenimu ir individualybe. Tokiu būdu atkurdamas visumą, menininkas kartu pareiškia ir save, duoda savo pasaulėvaizdį. Kritikui tad, norinčiam savo ruožtu išanalizuoti ir apibūdinti menininko kūrybą, svarbu surasti anie principai, kuriais vadovaudamasis jis kūrė savo pasaulėvaizdį ir konstruavo veikalus. Iškeldamas tuos principus, kritikas tuo pačiu metu suvoks, kokia linkme ėjo rašytojas menininkas, ne tik sintetindamas, bet ir analizuodamas gyvenimą, kitaip sakant, rinkdamas savo kūrybai medžiagą, nes sintezės principai kartu yra ir analizės gairės.

Šio mano pranešimo uždavinys — iškelti sintetinius Vaižganto kūrybos pradus. Uždavinys ne be prasmės ir

ne be aktualumo, nes Vaižganto raštai tūlam atrodo nė tik heterogeniški, bet ir pakrikę. Tuo tarpu atidžiau į juos pažvelgę, įsitikinam, kad Vaižgantas buvo gilus sintetikas, dėl to savo veikimu ir kūryba — nuosakus ir vieningas.

Domiai įsižiūrėję į Vaižganto beletristo vaizduojamąjį žmogų ir gyvenimą, taip pat ir į formalines jo raštų savybes, pamatome, kad jis ėjo trejopa linkme, derindamas, sintetindamas labai įvairius savo kūrybos elementus. Pirmąja linkme jis siekė dorovinio gėrio, tiesos ir grožio idealo, antrąja — tautinės kultūros ir gerovės idealo ir trečiąja — pareikšti savo, kaip rašytojo, individualybę. Pirmosios dvi linkmės apibrėžia Vaižganto kūrybos turinį, trečioji — jos pavidalą, formą, stilių.

Stabtelkime ties kiekviena jų atskirai.

I

Kai mes sakome, kad Vaižganto psichologinė analizė ir kūrybinė sintezė pirmiausia ėjo moralinio idealo linkme, tai tučtuojau prisimename, kad Vaižgantas buvo kunigas. Tūlam gali kilti įtarimo, kad mes gal ir matome jo kūryboj dorovinių idealų siekimą dėl to, jog žinome, kad jis buvo kunigas. Dorovinimas juk yra tiesioginė kunigo pareiga. Iš tiesų reikia sutikti, kad kunigavimas dorovinį elementą Vaižganto kūryboj bus sustiprinęs. Bet klaidinga būtų manyti, kad tas elementas vien tiktai kunigavimu ir rėmėsi. Ne. Jo šaknys buvo išsikerojęs visoje žmogiškoje šito šviesaus rašytojo prigimty. Kunigo ir žmogaus idealai bei siekimai jame, matyt, gerai derinosi. Kunigavimas, tiesa, jam yra davęs ne vieną karčią valandą, kai jo gyva ekspansyvi siela susidurdavo su negyva įstatymo raide, su rutina, kai jis įsibėgėjęs paleisdavo kokią paradoksališką mintį arba kai jo visuomeninis veikimas nesiderino su tautiniais bei politiniais jo vyresnybės idealais. Bet visi esminiai kunigavimo nuostatai jam buvo priimtini be jokių kompromisų. Maišto prieš kunigiško gyvenimo normas jame niekad nėra kilę. Įspėtas arba varžomas jis nusileisdavo net tada, kai galėjo nenusileisti. Mum net nuostabu išgirsti, kad kunigišką askezą jis lais-

va valia pastūmėjo dar tolyn, susivaržydamas tretininko apžadais. Jis pats sakėsi jokių konfliktų savy nejautęs ir jaunas būdamas, nes, girdi, nebuvę tam nė laiko. Bet juk konfliktą tik ir galima pajusti darbą dirbant, kuriant, veikiant, visą gyvenimo pilnybę gyvenant. Konfliktam pajusti nereikia laiko. Ir jeigu Tumas-Vaižgantas, visą gyvenimą dirbdamas, veikdamas ir pats gyvybe trykšdamas, nepajuto savy konflikto ir kunigavimo slėgimo, tai, matyt, kunigavimas tiko jo dvasiai, ir moralinis gyvenimo idealas šaknijosi jame giliau negu sutanos uždėtos pareigos. Dorą, šviesią jo prigimtį pajusdavo kiekvienas, kas tik su juo susitikdavo. Tūlas galėjo iš jo šyptelėti, galėjo kritikuoti jo neapgalvotus žodžius ir staigius veiksmus, bet kiekvienas žinojo, kad klastos, apgavystės, įžūlumo, piktos valios ir melo Tumo sieloje nėra. Vienas literatūros mėgėjas apie jį yra pasakęs: „Jei aš sužinočiau, kad Tumas yra ką bloga padaręs, žinoma, man būtų nemalonu, bet aš jam greit atleisčiau ir viską pamirščiau". Mum atrodo, kad blogis jam būtų buvęs kažkokios netyčios, pripuolamybė, jo nepalietusi ir nesuteršusi.

Ir štai tokis rašytojas vaizduoja mum žmones — dažniausiai gerus ir kai kada blogus, piešia gyvenimą — dažniausiai šviesų, giedrą, bet kai kada ir liūdną. Rodo jis mum įvairių konfliktų ir įvairių situacijų. Tačiau tuojau pastebėsime, kad visų konfliktų išsirišimai ir viso gyvenimo sintezė jo kūryboj eina moralinio gėrio, tiesos ir grožio linkme. Ir tai yra ne sentimentalinių melodramų, ne pigių moralizuojančių rašinių rodomas gėrio triumfas, bet viso gyvenimo logikos, visos žmogaus esmės reikalaujama išvada. Vaižganto raštuose mes randame atvaizduotą keleriopą gėrio realizavimosi laipsnį.

Pirmiausia blogio įsigalėjimas žmoguje ir kova su juo. Atsiminkime Oną Knistautaitę iš „Pragiedrulių" pirmosios dalies. Ona, sveika, jauna, dora kaimo merga, darbininkė, stoja tarnauti pas jauną daktarą Gintautą. Betvarkydama daktaro ūkį ir besirūpindama jo reikalais, Ona pamilsta jį naivia, bet gilia meile. Nebesugebėdama susiorientuoti daktaro santykiuose, ji ima įtarinėti kaimynę Vidmantaitę, kad ši daktarą viliojanti, nors daktaras myli ir rengiasi vesti Marytę Šešiavilkiotę. Onos širdy Vidmantaitės

neapykanta kerojasi vis giliau ir giliau. Aplinkybės susideda taip, kad Ona, degdama pavydu ir kerštu, nenusimanydama, ką daranti, įduoda tariamą savo konkurentę policijai, o netiesiogiai pakenkia daktarui Gintautui. Kai daktarą ir kitus Gondingos kovotojus dėl kultūros policija išveža ištrėmiman, Ona, įsisąmonijus savo klaidą ir bjaurų darbą, pasikaria. Atrodo, kad triumfuoja blogis, bet ne. Onos mirtis yra tragiškas žuvimas dėl gėrio. Norėdama padaryti daktarui gera, ji įsipainioja nesuvokiamoj painiavoj ir daro bloga. Bet ji yra tiek gera ir dora, kad jos sąmonė nepakelia to blogio baisybės, ir ji žūva. Jeigu Ona būtų buvusi pati bloga, ji būtų likusi gyventi ir tuomet blogis būtų triumfavęs, nes nedoro žmogaus gyvenimas daugiau bloga padaro, negu doro žuvimas.

Tolimesnis gėrio laimėjimas yra nusibankrutavęs ir beveik išsigimęs Lietuvos aristokratas dvarininkas Sviestavičius toj pačioj „Pragiedrulių" daly. Buvo jis taip jau nusigyvenęs ir įkritęs į desperatišką rezignaciją, kad tarėsi jam nieko nebliekant kaip tik nusišauti. Bet štai daktaras Gintautas padaro jam tokios geros įtakos, kad po kurio laiko matome tą patį Sviestavičių visai moraliai atgimusį: išsižadėjusį savo juokingų didžponiškų tradicijų ir papročių, sudemokratėjusį, veiklų ir sumanų, pagaliau net įpratusį skaityti draudžiamuosius lietuvių laikraščius.

Pagaliau antroj „Pragiedrulių" daly dar įdomesnis, jau visai nepaprastas pavyzdys. Kiekvienam, kas skaitė tą knygą, turbūt įsmigo į atmintį Valero Burzdulio, Juodžiaus žynio, paveikslas. Valerą Burzdulį man teks dar ir vėliau minėti. Šioj vietoj pakaks vien pažymėjus, kad jis yra lyg ir kokia netyčia atsiradusi, iš amžių glūdumos išsprogusi senovės atžala. Atrodė, kad naujoviškas gyvenimas ją tučtuojau sutriuškins, sunaikins. Iš savo paslaptingos tošynės dar paslaptingesniame miško užkampy Valeras 25 metam patenka į rusų kariuomenę. Grįžta jis pasenęs ir sulinkęs, bet nieko neišmokęs ir savo primityvios psichikos nepakeitęs. Bet dabar jis gauna 26 rublius pensijos, kurios atsiimti turi keliauti į miestą 9 mylias ir kurios dalį jis kelionėje prageria. Atrodo, kokiam čia gėrio pradui šį bedvasį griozdą pajungsi ir kaip jį įpinsi į šviesaus, pozityvaus gyvenimo sintezę! O Vaižgantas pajungė ir

įpynė. Valeras Burzdulis tampa knygnešiu, suprasdamas vien, kad jis nešioja nuodus maskoliam naikinti. „Valeras Kukulys-Burzdulis, Juodžiaus žynys,— sako Vaižgantas,— patapo Lietuvos kultūrnešis, jo būstinė Tošynė — tos kultūros židinys. Iš jos Lietuvos žodžiai plėtės po apylinkę". Į šitą patį darbą ketino Vaižgantas įpinti ir Severiją Geišienę su dėde Mykolu, kurių vargingą buitį jis taip puikiai yra atvaizdavęs savo „Dėdėse ir dėdienėse", numatytuose įtraukti į „Pragiedrulių" trečiąją dalį.

Šitie mano čia suminėti pavyzdžiai tėra atskiri, kartais antraeiliai didžiulio kūrinio epizodai, kurių prasmė nelengva suvokti, nes pats kūrinys („Pragiedruliai") liko nepabaigtas. Bet štai turime vieningą ir išbaigtą novelę, kurioj moralinis gėris ir kova dėl jo atvaizduota giliai meniškai, ryškiai ir įtikinamai. Ta novelė — tai „Rimai ir Nerimai" karo vaizdų cikliuje. Rimai ir Nerimai — pasiturį ūkininkai, kaimynai, stengdamiesi nenusileisti vienas kitam, susidaro gyvenimą nuostabiai panašų. Tiek panašų, kad mes stebimės kartu su autorium: „Ir vienas Dievas težino, ar tai jo šventa Apvaizda jiedviem tokią štuką darė, ar jiedu patys sau, kad jų buitis taip lygiai krovėsi, kad net keista. Jeigu Rimui gimė kūdikis, tai, žiūrėk, ir Nerimai betaisą krikštynas. Jei Nerimui mirė kūdikis, tai visas sodžius gerai žinojo, kad į Rimą, neilgai trukus, reiksią į pakasynas eiti. Ir taip buvo, kol, išmarinus lygiai po penketą, nepasiliko abiem vėl lygiai po penketą: po tris sūnus ir po dvi dukteri. Lyg susitarę ir gyvuliai jais sekė: po tiek pat avelių dvynais vedė, po tiek pat — po vieną. O kai vieną sykį Rimui avelė pavedė net tris, tai už dviejų savaičių Nerimas nė skaityti nėjo avių į gardą: jautė, jog ir jo avelė turi tris". Dviejų kaimynų skirtumai, kontrastai, kuriuos Vaižgantas lygiai taip pat perdėdamas stilizuoja, šią paralelę dar labiau sutvirtina ir pabrėžia.

Šitokia nuostabia paralele Vaižgantas ne vien palinksmina skaitytoją, ne vien sukelia jo smalsumą, bet duoda jau ir dorovinius, ne tik psichologinius apmatus tolimesnės Rimų ir Nerimų dramos. Jeigu jau likimas ar tai Dievo Apvaizda taip harmoningai suderino jų laukujas gyvenimo aplinkybes, tai ir jų širdyse turi įsigalėti tokia pat harmonija, meilė ir santarvė. Bet štai viskas ima klo-

tis atvirkščiai. Dėl tokio nuostabiai panašaus likimo, nuolatos budėdami įspėti vienas antro sumanymus ir nieku vienas antram nenusileisti, jiedu „pritrynė vienas antram akis" ir ėmė pamažu vienas antro nekęsti. Gyvų niekų pakako, kad slepiama antipatija ir apmaudas virstų atvira neapykanta ir pagieža. „Pilko gyvenimo dulkės,— sako Vaižgantas,— kaip vištai asloje pasikrapščius, sukilo ir uždengė šviesą, žmonišką ir dievišką." Bet Vaižgantas nebūtų Vaižgantas, jeigu jis tą šviesą taip ir paliktų uždengtą. Ne, jis pats veržiasi į šviesą ir blogio diegus, įsikerojusius kaimynų širdyse, turėjo išrauti su šaknimis. Bendra nelaimė, bendras skausmas turi apvalyti jų širdis. Kyla karas. Rimukas ir Nerimukas pašaukti mobilizuoti. Fronte jiedu tampa neišskiriami draugai. Rašo tėvams bendrą laišką, kuris abi šeimas gerokai sujungia, ir motinos jau kartu vyksta į kleboną užpirkti mišių. Tačiau dideliam blogiui išrauti reikia didelės aukos ir didelio skausmo. Rimukas ir Nerimukas žūva kare. Kruvinas laiškelis, rastas vieno kišenėje, su gailestingosios sesers prierašu patenka į tėvo rankas. „Su tuo baisiu dokumentu Nerimas nuėjo į patį Rimą. Pirmą kartą nuo nebeatmenamų laikų, gal nuo trijų dešimtų metų. Rimas iš tolo pamatė kaimyną, kažin ką mažą abiem rankom benešant, išblyškusiu veidu ir akim aukštyn iškeltom." Įsitikinę, kad laiškas tikrai kruvinas ir kad abiejų sūnūs žuvo, „ėmė abu kriokti,— vaizdingai sako Vaižgantas,— kitaip negalima buvo pavadinti jų verkimo balsų: taip jie, niekuomet neverkę, nemokėjo. Rūpinosi balso neišleisti, persiveikti, visom keturiom rankom kruviną vaikų dokumentą tai iškeldami, tai nuleisdami, it norėdami nuo kits kito atimti. Rodės, tai ne Rimas ir ne Nerimas verkia, tik kažin kas kitas jų viduje širdį kietomis rankomis gniaužo ir kriokina". Baisi ta pirmoji susitikimo ir susitaikymo scena. Ir štai abi šeimos keliauja į egzekvijas už žuvusius draugus. „Tik dabar važiavo trimis vežimais: Nerimienė su savo vaikais, Rimienė su savo, o Rimas ir Nerimas krameno drauge, vieną arklį įsikinkę; niūkė gailestingai ašarodamu, ir nebesimatė, kad jų širdyse bebūtų likę nors trupinėlis pirmykščio neapsivežėjimo viens kitu ir noro amžinai rungčiotis; bent amžinai nenusileisti." Literatūrinio stilizavimo

priemonės šitoj novelėj, ypač ta sutirštinta paralelė, kurią aukščiau esu nurodęs, puikiai derinasi su pagrindine jos mintim, ją paryškina ir pabrėžia.

Gėrio ir blogio kova padėta ir „Šeimos vėžių" apysakos pagrindan. Du svarbesnieji apysakos personažai, Gečius ir Ksaveras Normantukas, tik ir rodomi mum tos kovos peripetijose. Gečius, silpnabūdis lietuvis, užuitas lenkuojančios žmonos, religinis indiferentas, priėmęs net pravoslaviją, štai prieš mirtį išpažįsta savo klaidas ir rašo būsimom kartom įspėjančius bei kurstančius testamentus. Ksaveras, viliojamas to paties Gečiaus dukters, be jokių principų tuščiadvasės lenkaitės, kurios glėbyje būtų žuvęs morališkai ir tautiškai, tų pinklių laimingai išvengia.

Dar rastume ne vieną pavyzdį, kaip Vaižgantas, piešdamas įvairias gyvenimo situacijas, viską subordinuoja gėrio pradui. Bet čia dar prisiminkime, kad jis ypatingai mėgo vaizduoti teigiamus, šviesius, gyvybe trykštančius žmones, kurių širdyse moralinis gėris yra jau giliai įsišaknijęs. Atsiminkime „Pragiedrulių" daktarą Gintautą, kun. Vizgirdą, Šešiavilkius, Vidmantus, visus tuos „protusnaujienas", žydus Šumacherį su Zeligmanu ir net šmugelninkus,— visi jie Vaižganto epopėjoj kovoja dėl kultūros ir dėl gėrio, ne dėl savo, bet dėl tautos ir visuomenės gėrio, o būdami dori,— ir dėl absoliutinio gėrio.

Gėrio, tiesos ir grožio pasiilgimas vertė Vaižgantą visur ieškoti teigiamų reiškinių: kaime — gerų, dorų žmonių, gražių papročių, meno; literatūroje — talentų, kūrybos; istorijoj — nuopelnų ir pavyzdžių. Jis visa tai kėlė, rodė ir šaukė kitus džiaugtis, gėrėtis. Be Vaižganto mūsų gyvenimas pasidarė tamsesnis, liūdnesnis ir tarsi net blogesnis. Nes nėra to, kuris, taip jautriai reaguodamas į kiekvieną gėrio pasireiškimą, skleidė aplink mus optimizmą, pasitikėjimą ir šviesą.

II

Jeigu dabar mes eisime iš bendrai žmoniškosios Vaižganto kūrybos srities į tautinės kultūros sritį, tai pamatysime, kad ir čia jis vadovaujasi aukščiausiu gėrio idealu.

Kitaip sakant, tas gėrio, tiesos ir grožio principas, kurio vedamas Vaižgantas kūrė savo personažus, fabulas ir situacijas, yra tas pats principas, dėl kurio tie personažai yra geri savo tėvynės sūnūs, o fabulos ir situacijos — tautinio darbo ir kovų dėl tautinės kultūros pavyzdžiai. Doras daktaras Gintautas, doras Napalys Šešiavilkis ir dora Darata Vidmantaitė „Pragiedruliuose" yra pavyzdingi savo krašto kultūrintojai. Ugdydami tautinį gėrį, jie kartu ugdo bendrai žmoniškąjį moralinį gėrį. Arba „Šeimos vėžių" Gečius, pasitaisęs kaip žmogus morališkai, pasitaiso ir kaip lietuvis tautiškai. O Ksaveras Normantas, vengdamas tautiškų, kartu išvengė ir morališkų puolimo pavojų. Šitą mintį randame pas visus senesniuosius mūsų rašytojus, kurie, gindami tautiškumą, rėmė jį doroviniais pagrindais. Ryškiausių to pavyzdžių matome Donelaičio ir šių dienų Vydūno kūryboj. Tad šia prasme apie Vaižgantą nebūtų ko daugiau nė sakyti.

Bet imdamasis čia kalbėti apie Vaižgantą kaip sintetiką, aš noriu dar parodyti, kad ir tautinės kultūros srity jis buvo sintetikas — būtent išgyveno, atjautė ir jungė kelių mūsų kultūrinio darbo laikotarpių pradus, kurie toli gražu ne kiekvienam pavyksta sujungti.

Tumas-Vaižgantas pradėjo aktyviai dalyvauti visuomeniniame tautiniame darbe nuo ankstyvosios savo jaunystės, „Apžvalgos" ir „Varpo" laikais. „Aušros" tautinis idealizmas arba romantizmas tuo metu buvo dar visai gyvas ir dargi populiaresnis negu „Varpo" pozityvizmas, ypač tai visuomenės grupei, kuriai priklausė Tumas, būtent jaunajai dvasiškijai, o gal ir iš viso dešiniajam visuomenės sparnui. Iš čia juk išaugo žymiausi to romantizmo atstovai mūsų literatūroje: Maironis ir Pietaris. Pats Vaižgantas taip pat mėgo save laikyti romantiku. Iš tiesų patriotinio mūsų romantizmo ideologijos jo raštuose randame, bet jis nesustingo toj ideologijoj, kaip tai atsitiko su Maironiu, nepajėgusiu kūrybiškai panaudoti pakitėjusio laikotarpio dvasios. Vaižgantas greitai pamato — ne tik pamato, bet ir gyvai pajunta,— kad „Varpo" pozityvizme yra taip pat daug pažangos pradų ir kad tie pradai, keičiantis laikotarpiui, tampa gyvastingesni ir tautai naudingesni už romantikų garbingos praeities, senoviškos kalbos ir tautinės

garbės aukštinimą. Ekskliuzyvistu, siaurai besilaikančiu kurios nors politinės visuomeninės programos, Vaižgantas niekad nėra buvęs. Jis derino visa, kas įvairiais laikotarpiais tautos labui buvo reikalinga. 1905 metais jis tampa net revoliucionierium, o vėliau per visą gyvenimą budriai atsiliepia į kiekvieną viešą reikalą, į kiekvieną vaisingą pastangą ir iniciatyvą, vis tiek ar ji eitų iš dešinės, ar iš kairės. Dėl to jis turėjo tiek daug nuoširdžių draugų be pažiūrų skirtumo, dėl to susilaukdavo nemaža ir priekaištų dėl svyravimo, blaškymosi, „linijos" nelaikymo, griežtumo stokos ir t. t. Ne mūsų čia reikalas nagrinėti, kiek tie priekaištai buvo teisingi. Praktiškoji veikimo sritis mum šiuo atveju nėra reikalo liesti, bet pažiūrėkime, kaip tas lietuviškasis visuomeninis universalumas, jei taip galima pasakyti, pasireiškė Vaižganto beletristikoj. Šį uždavinį aš dar kiek susiaurinsiu, apsiribodamas vienais „Pragiedruliais", kuriuose telpa visa Vaižganto ideologija ir kurie patriotiniu visuomeniniu atžvilgiu yra charakteringiausias kūrinys, vaizduojąs kovų dėl savos kultūros laikotarpį. „Pragiedruliuose" ir randame pilniausiai išreikštą tautinės kultūros ir svarbiausių jos veiksnių sintezę.

Pravartu čia bus prisiminus, kad visuomeninį „Pragiedrulių" foną sudaro paskutinysis spaudos draudžiamojo laikotarpio dešimtmetis, kuomet jau buvo jaučiama, kad spauda bus grąžinta, ir kova dėl jos buvo itin atkakli. Patriotinį entuziazmą tuo metu kurstė Baranausko „Nu Lietuva, nu Dauguva", Maironio „Pavasario balsų" dainos ir poema „Tarp skausmų į garbę". Sakysime, kad tai buvo idealizmo ir net romantizmo šūksniai, skatiną „laužti tai, ko protas nepalaužia", pasak A. Mickevičiaus, ir „matuoti jėgas pagal tikslus, ne tikslus pagal jėgas". Tačiau, šalia šito entuziastiško, bet gana abstraktaus idealizmo, lietuvių visuomenėj eina gili diferenciacija ant visai realių pagrindų. Varpininkai jau išdirba gana smulkią visuomeninio ir politinio darbo programą, organizuojasi proletariatas LSD partijoj, griežčiau apsisprendžia ir dešinysis visuomenės sparnas. Šitų grupių keleriopai suformuluota visuomeninė politinė programa literatūroj ugdo realizmą, kurio ankstyvesniais atstovais reikia laikyti V. Kudirką, Aišbę, Žemaitę, Petkevičaitę.

Aš nedrįsčiau tvirtinti, kad jaunasis Vaižgantas, dalyvaudamas visuomenės darbe „Pragiedrulių" vaizduojamoj epochoj, buvo jau lygiai taip nusistatęs to visuomeninio ir literatūrinio realizmo atžvilgiu kaip vėlyvesniame savo amžiuj, kuomet, docentaudamas Lietuvos Universitete, jis taip suformuluoja savo pažiūrą: „Žmonija niekados nebuvo nurimusi materializme; ji visados stengėsi dvasiškumu suprasminti, idealizmu atsverti materializmą, kad bent per pusę būtų. Ir šios pasaulio idealizmo pastangos visados duodavo kuo gražiausių vaisių. Juk visi pripažįstame kovą. Ji — gyvybės reiškinys. Kovai reikia dviejų šalių, dviejų priešingybių. Tai mes materializmui atstatome idealizmą... Taip ir supamės ant dviejų gyvenimo lentos galų: tai materializmas aukštyn, tai idealizmas aukštyn, didžiau ar mažiau pusiausvyrą išlaikant. Per visą žmonijos istoriją progresas kinta tai į medžiagos, tai į dvasios pusę, tų dviejų žmogaus prigimties gaivalų, kurie skyrium ir drauge sudaro ir filosofinėms sistemoms pagrindą" [1]. Nedaug nusidėsime autoriaus minčiai, jeigu čia materializmo sąvokoj suprasime pozityvizmą ir realizmą kaip romantizmo priešingybę. Tokiu būdu matome, kad čia Vaižgantas skelbia dviejų vyriausių kultūros ir pažangos pradų sintezę. Tą pačią sintezę mes randame „Pragiedrulių" plane, jų konstrukcijoj, personažų sugrupavime ir jų charakteristikose. Ir jeigu teoretinis Vaižganto pasisakymas mum palieka kokių neaiškumų dėl terminų miglotumo, tai „Pragiedrulių" sintezė mus visai įtikina, nes yra pagrįsta realiais vaizdais ir gyvenimo pavyzdžiais.

„Pragiedruliai" autoriaus suskirstyti į du tomu, kurių pirmasis pavadintas „Gondingos kraštas", o antrasis — „Vaduvų kraštas". Nesunku pastebėti, kad Gondingos krašte Vaižgantas vaizduoja kultūros darbą ir kovą, pagrįstą pozityvizmo ir realizmo pradais, o Vaduvų krašte — romantizmo, idealizmo pradais. Aiškumo dėlei sudarykime paralelinę vieno ir kito krašto schemą:

1. *Peizažas.* Gondingoj — derlingas Žemaitijos užkampis, reikalaująs planingo ir pozityvaus darbo. Melioracija ir kutūrinimas čia duoda daug medžiaginės naudos ir net didina peizažo grožį. Atsiminkime Sviestavičiaus, Gin-

[1] Židinys.— 1927.— Nr. 10.— P. 18—19.

tauto, Vidmanto ir Šešiavilkių ūkius, jų molėtus, kelmuotus ir akmenėtus laukus.

V a d u v u o s e — poetiškas romantiškas Aukštaitijos peizažas. Kalneliai, slėniai, ežerai, piliakalniai, lieknai, šventmedžiai, apgaubti legendomis, padavimais. Atsiminkime Popšutę, Gaidžkalnį, Valiulio pasaką ir jo piliakalnį, pagaliau paslaptingąjį Juodžiaus Kelmą, ir mes patikėsime Vaižgantui, kad „čia kiekvienas kalnelis, kiekvienas pievokšlis, ką besakysi apie upelius ir ežerėlius, kalba mums tokiais senoviniais vardais, kurių reikšmės nė neatspėsi... Aure vienam Juodžiaus Kelmui kiek senovės draugų ir kaimynų: Beragis, Dviragis, Vasintas, Alaušas; Jera, Malaiša; Popšutė, Pagrobis, Gaidžkalnis, Valiulis; Įvodos, Kovynė, Vaduvos, Žigė ir kt. Visi jie kitą kartą buvo gyvi ir tebėra gyvi žmonių padavimuose". Atrodo, kad moderniškąją kultūrą veisti čia būtų ne tik nenaudinga, bet ir net šventvagiška, nes tas peizažas yra kaip ir kokios mitologiškos ar magiškos kilmės.

2. *Žmonės.* G o n d i n g o j — šviesūs, kultūringi, praktiški, gudrūs, pozityvūs protai-naujienos: dr. Gintautas, Vidmantai, Šešiavilkiai, linkę viską apskaičiuoti, numatyti, praturtėti ir viską daryti vadovaujantis šaltu protu. Paslapties jie nemėgsta ir nenurimsta, kol ji nepaaiški. Net ir gamtą jie jaučia kažkaip praktiškai, ją apvaldydami, savy ir per save. Gražu ir naudinga jie dažnai identifikuoja, nes jų sukultūrintoj aplinkumoj iš tiesų tik ten ir gražu, kur naudinga.

V a d u v u o s e — visai kas kita. Visų pirma tas Valeras Kukulys-Burzdulis, Juodžiaus Kelmo, gamtos dievybės-medžio žynys. Vienintelis ir originališkiausias mūsų literatūroje žmogus-primityvas, dar primityvesnis už Krėvės Skerdžių Lapiną ir bedievį Vainorų. „Valeras,— sako Vaižgantas,— buvo tikras gamtos padaras ir augintinis. Žmogus nė per nago juodymę nebuvo jo saviškai pakreipęs. Niekas jo poterių nepamokė nei prie bet kurio sakramento neprivedė." Tik tokis jis ir derinasi su savo būstine Juodžiaus tošynėje. Prisiminkime dar nepaprastą sodžiaus berniuką Saulių Iešmantuką, gamtos mistiką, saulės garbintoją, regėtoją, arba senę Taučiuvienę, kaip ji meldžiasi ir žemę bučiuoja, arba dar fanatiką

Žaltvykštį, ir mum bus visai aišku, kad Vaduvų krašto žmonės — tai gondingiečių kontrastas. Tai ne proto, bet širdies, jausmo, fantazijos žmonės, atstovaują visai kitą pradą ir kitą, būtent išvidinės dvasinės kultūros, sritį.

3. *Veikimas ir kova.* Gondingoj mes matome plačia vaga varomą planingą krašto kultūrinimo darbą, tokį, kokio norėję to laiko mūsų pozityvistai: žemių iš svetimų rankų išpirkimas, kelių taisymas, statyba, daržininkystė, laukų melioracija, kaimo pramonė, liaudies švietimas. Kova su rusų vyriausybe ir konspiratyvinis veikimas taip pat planingas ir gudrus. Atsiminkime menkių istoriją ir žydkapių išniekinimą. Bet svarbiausia tai, kad ta kova čia atremta į tvirtą pozityvaus, kultūrinio darbo pamatą.

Vaduvuose šito kasdienio kruopštaus darbo dėl materialinės gerovės beveik nematome. Kūno reikalai čia nustumti atgal. Užtat kokių niuansų čia Vaižgantas iškelia, praskleisdamas to krašto žmonių širdies gyvenimą! Štai vaikai ir tėvai Taučių, Niaurų, Iešmantų ir Norvilų šeimynose. Kokia dvasios šiluma apgaubti jų santykiai ir, atvirkščiai, koks šaltis sklaido Gondingos Vidmantų ir Šešiavilkių šeimą! Kova su žandarais ir policija Vaduvuose žiauresnė ir fanatiškesnė, kaip Gondingoj, nes eina ne iš apskaitymo, bet iš neapykantos, iš jausmo. Šiurpu skaityti apie klaikią Agiejevo mirtį Juodžiaus Kelmo pelkėj liūne, kur jį paskandino Burzdulis. Bet kova šitame krašte ne tik žiauri, ji dar apgobta ir savotišku grožiu, fantazija, poezija. Kokios romantiškos Sauliuko svajonės ant piliakalnio, kame užkeiktas Lietuvos žodis, o faktinai slepiami kontrabandininkų lietuviškieji raštai. Arba slaptieji susibūrėliai „bičiuliai" ir „tūtinai", kurie klaidžiodami balose sutartiniais ūkimais susišaukia į konspiratyvines sueigas.

Jeigu prie čia paminėtų dalykų pridėsime dar ir tai, kad „Pragiedruliuose" keliamas ir lietuviškosios inteligentijos klausimas ir jos santykis su liaudim, ir srovių bei pausaulėžvalgų klausimas, net ir moteries inteligentės reikalas, tai sutiksime, kad šitam veikale Vaižgantas davė ne tik įdomių kovos dėl kultūros vaizdų, bet ir visų

lietuviškos kultūros veiksnių sintezę. Ypač gi svarbu tai, kad jis nepaneigė, bet į vyriausią vietą pastatė ir pozityvistiškai realistinį ir idealistiškai romantinį pradą.

III

Mum belieka aptarti trečioji linkmė, kuria Vaižgantas eina, sintetindamas visą savo kūrybą savo paties individualybės principu. Kitaip sakant, mum reikia iškelti tas formalines Vaižganto raštų savybes, kurios įspaudžia jiem individualinį, vaižgantišką charakterį. Mes sutinkame, kad ir aukščiau nagrinėti turinio elementai turi taip pat individualaus pobūdžio, bet vis dėlto pilną ir visą individualinį charakterį parodo tiktai formalinės savybės.

Ir štai pirmiausia *žanro* klausimas. Ką rašė Vaižgantas? Noveles? apysakas? romanus? Atsakyti gana keblu. Novele galėtume pavadinti tik „Rimus ir Nerimus", vaizduojančius vieną pagrindinę situaciją ir suimtus į maždaug įmanomą siužetą. Visi kiti į jokią tradicinę žanro formą nesiduos įsprausti. Pats Vaižgantas savo raštus mėgo vadinti stačiai „vaizdais": alegorijų vaizdai, scenos vaizdai, karo vaizdai, kovos dėl kultūros vaizdai, o kitiem jokio žanrinio pavadinimo nedavė, pvz., „Šeimos vėžiam" ir „Dėdėm ir dėdienėm". Žinoma, čia svarbu ne pavadinimas, bet esmė. Literatūriniai žanrai turi senas tradicijas, savo kanonus, savo estetiką. Gerai sukonstruota novelė, romanas, drama tuo pačiu yra didelė meno vertybė. Tačiau klystume reikalaudami, kad visas literatūros menas reikštųsi vien tik tradiciniais žanrais. Kiekvienas rašytojas turi teisę reikštis savotiškai, kurti savas formas. O kritikas neprivalo tų formų smerkti, bet paieškoti jų priežasties ir estetinės, kūrybinės vertės. Tokiu būdu panagrinėję ir Vaižganto kūrybą, randame, kad jo žanras, vaizdai yra kilę iš jo raštų evoliucijos — nuo publicistikos per feljetoną į beletristiką. Tokis literatūrinis jo kelias tiko laikotarpio charakteriui, reikalavusiam ne tiek meniškos formos, kiek gyvo žodžio, diskusijos įvairiem aktualiem reikalam kelti ir nagrinėti. Vaizdų forma tiko ir pačio Vaižganto būdui, gyvam, judriam, visu kuo besidomin-

čiam, į viską tiesiogiai reaguojančiam. Jo vaizdai tad ir estetiniu atžvilgiu turi tą svarbią savybę, kad juose nėra sustingimo, dirbtinumo, amato, o plazda gyva mintis, gyvas jausmas ir tiesiogiai patirta nemeluota tikrovė.

Gyvas judrus Vaižganto temperamentas jaučiamas visame jo kūrybos procese, visuose jo atžvilgiuose. Retas kuris rašytojas epiškuose kūriniuose parodė tiek daug savo charakterio, savo nuotaikos, savo stiliaus ir žodyno kaip Vaižgantas. Vis tiek ką jis vaizduotų, ką aprašinėtų, jis kartu vaizduoja ir save. Dėl to jo raštai prisunkti lyrizmo, jumoro, išmarginti pastabų, kaip rusai sako, „otsebiatinų", minties šuolių ir staigių digresijų. Tūlam gali atrodyti, kad dėl to jo raštai pakrikę, stilius nelygus ir nedarnus. Bet juk gero stiliaus vyriausias dėsnis yra, kad jis būtų asmenybės pasireiškimas. Vaižganto gi stilius ir yra beveik tobulas jo asmenybės pareiškimas, jo galvojimo proceso atvaizdavimas. O jo galvojimas nelaiko minties pririštos prie centrinio taško, bet leidžia jai daryti staigius šuolius į periferijas, kuriose ji sužvejoja kartais nuostabių dalykų. Man atrodo, kad iš šitokios būtent galvosenos, iš tų šuolių į periferijas yra kilę tie nelaukti, kartais groteskiniai Vaižganto palyginimai, tie ryškūs epitetai ir paralelės. Galbūt dėl to koks nors tragiškas dalykas jam staiga pasivaidena iš juokingos pusės, ir atvirkščiai.

Jau esu minėjęs lyrinį Vaižganto kūrybos atspalvį. Tas lyriškumas anaiptol nėra praskiestas sentimentalumu, bet dažniausiai pasūdytas jumoro ir sąmojaus druska. Kalbėdamas nuo savęs, reikšdamasis lyriškai, Vaižgantas savęs nesigaili ir anaiptol nesistengia apsigaubti kilnumo aureole. Atvirkščiai, ant savo pečių jis dažnai užsikrauna sunkią ir nemalonią žmoniškojo ydingumo naštą. Dėl to kartais gauname įspūdį, kad lyriškumą jis panaudoja tik kaip priemonę mus paveikti, įtikinti, nes tokia jau yra lyriško išsireiškimo galia, kad mes patys jaučiamės esą autoriaus vietoj.

Baigdamas visam tam aš noriu pacituoti vienintelį pavyzdį ne iš kurio plačiau žinomo jo veikalo, bet iš kuklių atsiminimų. Nuotrupa pavadinta „Koks aš didvy-

ris" [1]. Scena, kurioj dalyvauja ir pats autorius, įvyksta prie Mintuvos upės šiltą gražią vasaros dieną, po didelio lietaus, kuris pritvindė šiaip jau nusekusią upę ir padarė ją gilią ir srauną. Būrys žmonių ir pats autorius susispiečia ant liepto pasigėrėti gražiu reginiu. Jaunimas nebeiškenčia: meta drabužius ir krinta į vandenį maudytis. Klyksmas, taškymasis, šėlimas, nardymas. Vaižgantas, pagautas tos nuotaikos, sakosi vos galįs susilaikyti nešokęs į tų kūjagalvių vaikesų būrį ir, pamiršęs tėvo rimtumą, kartu su kitais jau buvo beimąs graibytis aplink diržo sagtį. Tik ūmai nuo juodalksnių ateina šiurpus skęstančio žmogaus šauksmas. „Jis kurčias,— sako Vaižgantas,— nebalsingas, nespiegia iš visų plaučių. Tačiau visus balsiausius viršija, per visus jį girdi, ir tik jį. Tereikėjo du tris syk ūktelėti — visi kiti ūmai nutilo. Vienai akimirkai net irtis vaikesai sustojo. Ir taip visiems tuojau paklaiko, kad visi it ančiukai, staigiai pajutę ūdrą, plastu prie kito krašto. Ne ten, iš kur ėjo nervingas skęstančio žmogaus balsas, bet kur arčiau pakraštys." Ir tie, kurie stovėjo ant liepto, nustėro, loštelėjo atgal, bet nė vienas nepuolė gelbėti skęstančio. Bet dabar autorius visą tą žmonių bailumo ir klaikios situacijos naštą imasi ant savęs. Jis ima pykti, kodėl niekas nepuola gelbėti nelaimingojo, bet staiga susigriebia, kodėl gi ne jis pats? Juk jis ir plaukti neblogai mokąs! Ir žinąs, kad už tokį žygį būtų medalis sulig ąsočio dugnu... O vis dėlto nepuola. Bijosi, kad skenduolis gali sučiupti už kojos ir nusitraukti gilyn „vėžiautų". Bet štai kas dar prikliau: „Ir driūktelėjo trečia mintis, bjauri, paties savimeilės velnio pakišta, kurios dar niekam niekados nesu pasisakęs: kad bent greičiau būtų kuris galas ir nebevarstytų tavęs tasai baisusis ū-ū-ū! Tik tik nepasakiau, susiiritavęs, kaip anas šaltakraujis mažarusis: „Leiskis, kūmai, dugnin, nebegaišink veltui savo vieko!" Pagaliau balsas nutilo. Visi kaip pablūdę, ir pats autorius dabar šoka bėgti į nelaimės vietą. „Bet atbėgę, liūną ištaškę, visi mėlyni iš išgąsčio" pamatė, kad skenduolis išsimušė į seklumą ir išsigelbėjo. Dabar suskato visi jį barti ir pamokslus sakyti, kaip jis kvailai pa-

[1] *Vaižgantas.* Raštai.— K.-M., 1923.— T. 4.— P. 164.

sielgęs, šokdamas į tokį vandenį. „Koliojome,— sako,— skenduolį tokiu įnirtimu, lyg tai jis tyčiomis būtų padaręs, kad visi mes, išmintingieji, pirma nusigąstume, paskui patys save paniekintume." Barė jį tol, kol jis atsigavęs pakilo ir nusvyravo prie savo drabužių. „Nusekėm,— sako,— jį akimis, bematydami sau atgręžtą nuogą pakalį, tą vienintelį atlyginimą už mūsų „artimo meilę", „krikščionišką užjautimą" ir kitokią „gerą širdį" ir „karžygiškumą". Autorius sakosi negalįs sau dovanoti, kam jis tuomet nekrito į vandenį gelbėti artimo. Bet štai paskutinis prisipažinimas, kuris giliausiai padrumsčia ir mūsų sąžinę: „Bet vis tebeklausiu savęs: O jeigu dabar tau taip pat atsitiktų, ar tu, sykį pamokytas, jau tikrai kristum į vandenį artimo gelbėti? O, mano nelaimė: aš svyruoju! O jūs, jauni mano Broliai?"

Berods svyruojame ir mes. Ir tas svyravimas aiškiausiai rodo, kaip Vaižgantas mokėjo prabilti į mūsų sąžines ir kokios gilios išminties mokėjo jis įžvelgti tariamai paprastuose, naiviuose, o iš tiesų tragikomiškuose gyvenimo įvykiuose. Tragikomišką atspalvį turi daugelis jo sukurtų vaizdų. Jeigu tas žodis nebūtų suprastas vulgariškai, tragigomiška išdrįstume pavadinti ir jo paties buitį. Komišką savo gyvenimo pusę jis pats dažnai mum parodydavo, bet tragišką — kiek jam teko iškentėti ir blogybių pakelti darant kitiems gera — jis slėpė savy ir nusinešė amžinybėn. Ir čia jis buvo gal didžiausias sintetikas: stoišku ir krikščionišku vaisingo veiklaus gyvenimo principu jis mokėjo suderinti savy šviesiąsias ir tamsiąsias žmoniškosios buities atošvaistas.

1933

DĖL MANIFESTO APIE RUNKELIUS IR ŽVIEGLIUS

Liudas Gira humanitarų literatūros vakare ir „Vairo" š. m. 5 n-ry paskelbė eiliuotą „Manifestą Lietuvos poetams": skambant armotų ir kulkosvaidžių garsams, susikūrė laisva Lietuva, autobusais, traktoriais, sporūtininkais * ir žviegliais per runkelių laukus ir bekonų tvartus žengianti į kultūrą; Jaunosios Lietuvos poetai turį pažinti tą „ryžtą valandą", mesti savo estetizmą ir, užuot dainavę apie gęstančias žaras, puotas, taures, žiburius, meiles ir sfinksus, vyturius ir akacijas, pragysti apie vežimus žvieglių ir runkelių plantacijas; tada esą Lietuva būsianti suprasta, poezija susieta su gyvenimu, o piliečių — skaitytojų širdys suplaksią vienu ritmu su poetų įkvėpimu. Turiu prisipažinti, kad šitaip atpasakotas Liudo Giros „Manifestas" išėjo truputį paryškintas ir sukarikatūrintas, bet ne daugiau negu estetų poezija jo „Manifeste". Estetai, be Liudo Giros suminėtų, turi dar daug kitokių kilnesnių temų, o jo „Manifeste" ypatingai akcentuoti tik ūkiški Lietuvos kultūrėjimo keliai. Bet kritiškas mūsų skaitytojas pats lengvai supras, kokia yra Liudo Giros „Manifesto" ir mano šios replikos reikšmė, apvalyta nuo poetinių ir poleminių puošmenų.

Uiti estetus pradėta nuo pat nepriklausomybės pradžios. Pirmiausia juos puolė „Keturi Vėjai". Šitas puolimas išėjo į sveikatą, nes pulta ne pats estetinės poezijos principas, bet ta stagnacija, šablonas ir epigonizmas, kurį apdaužius, visados atsiranda gyvesnių pastangų atnaujinti poezijos turinį ir formą. Paskum puolė visuomenininkai, ypač kairieji, atnaujinę prieškarinės „Visuomenės" tradicijas ir paskatinti Sovietų pastangų pajungti literatūrą klasių kovos, revoliucijos ir propagandos tikslams. [1] Čia jau dalykas blogesnis, nes, priėmę šių dienų marksistinius metodus ir pripažinę „buržuazinę" literatūrą „migdančiais sąmonę nuodais", galėjome imt „daryti" visokį agitacinį šlamštą, nepaisantį nei gyvenimo, nei meno tiesos. Kai kas

[1] Sovietuose tai buvo Rappo laikais. Dabar ten eina didžiausias darbas „už formos nugalėjimą". *(Red.)*

tuo keliu ir nuėjo, ir propagandos tikslais „padarytos" literatūros jau turime. ** Laimei, čia mums susivokti taip lengva, kad iš tos pusės didesnio pavojaus nelaukiama! Bet tuo pačiu metu ėmė urzgėti ir visuomenininkai patriotai. Esą literatūra nutolusi nuo lietuvių visuomenės ir tautos reikalų. Nepriklausomybės kovos, valstybės kūrimas, tautos auklėjimas, o dabar vėl nauji reikalai statą ir poetams naujų reikalavimų ir uždavinių. Esą dėl to ir literatūros krizė įvykusi, kad visuomenė, tauta nuėjo vienu keliu, o poetai kitu. Visuomenė deganti patriotizmu ir kilniais idealais, o poetai estetai maitiną ją savo [...] [1] visokiais dekadentiškais puvėsiais. Ir štai Liudas Gira, kadaise „Vaivorykštėj" visai teisingai sielojęsis, kad lietuvių poetai „nesugebėjo pakelti mūsų raštijos tinkamon aukštumon, neįstengė atplėšti jos nuo pilkųjų kasdienio gyvenimo podirvių, nedavė jai arų skrajojimo galios", dabar vardan tų pačių gyvenimo podirvių šaukia dainuoti apie žvieglius ir runkelių plantacijas.

Ak, kuris iš mūsų poetų estetų prisipažins neinąs su gyvenimu, nesąs patriotas, arba kad visi šių dienų aktualūs lietuvių tautos reikalai jam mažiau rūpi, negu kiekvienam kitam tos visuomenės atstovui, kurios vardu mums pamokymai rašomi. Aš esu tikras, kad nė vienas mūsų, įtikintas visuomenininkų patriotų arba užsidegęs kokiu svarbiu viešojo gyvenimo įvykiu, sėdome prie stalo, pasiryžę būti aktualūs ir prabilti unisonu su visuomenės nuotaika. Mes turbūt ilgai sėdėjome, kamavomės, kurstėmės ir vėl vėsome, taisėme ir braukėme ir nebaigę kišome savo kūrinį į kašę arba į stalčių, o jei kurį ir išspausdinom, tai šiandien nei mes, nei kiti juo nesidžiaugia. Aktualios, tratatuojančios visuomeninės lyrikos mes turbūt daugiau nerašysime. Kai tokiais klausimais norėsime pasisakyti, pabrėšime publicistinį straipsnį, o poezijai pasieškosime tokių temų, kurios tinka mūsų poetiniam galėjimui. Mūsų poezijos kryptis — tai ne apsiaustas, mainytinas su kiekvienu sezonu, bet vidaus reikalas, ne visuomet klausąs gerų norų ir pastangų.

Bet ar dėl to mes esame nereikalingi ir nesuprantami,

[1] Čia praleista spaustuvės sudarkyta beprasmė eilutė. *(I. K.)*

kaip visuomenininkai ir aktualistai nori įtikinti mus ir skaitytojus? Skaitytojas tuo tarpu gal ir patikės, bet mes — ne. Mes žinome, kad netrukus apsižiūrės ir skaitytojas. Bet ir dabar mes labai abejojame, ar aktualistų literatūra daugiau skaitoma kaip „nutolėlių" estetų. Sunku pagaliau įtikėti, kad šių laikų žmogaus dvasios reikalai būtų taip sumažėję ir jo domėjimosi sritis taip susiaurėjusi, kad jis nenorėtų kartais pasvarstyti kitokių žmogaus buities klausimų negu hitlerininkų plėšrumas arba kaimo sporūtinimas. Juk yra dar žmonių, kurie eina į simfonijos koncertą, lanko operą, gėris liaudies daina ir mielai klauso net lakštingalos neaktualių ir amžinai tų pačių čiaukštėjimų!

Žinoma, gyvenimas milžiniškais žingsniais eina pirmyn, ir Lietuvoje esama tokių atmainų, kokias Liudas Gira išgarbino savo „Manifeste". Kitur jų yra dar daugiau. Tačiau, be viso to, dar ir šiandien taip pat teka ir leidžiasi saulė, taip pat sprogsta ir žydi medžiai, taip pat pučia vėjas, žiemą sniegti, o vasarą lyja lietus ir trankosi perkūnas. Žmogus irgi nėra toks vištagalvis, kad, pavažinėtas 100 kilometrų greitumu, iškeltas į kelių tūkstančių metrų aukštį arba pasiklausęs radijo, pajustų savyje suirutę ir staiga užsimanytų keisti visą galvoseną, elgesį ir stilių. Tokių bandymų buvo, bet jie ėjo iš teorijos ir žlugo. Dėl to ir Liudo Giros „Manifesto" metaforiškas šūkis estetui suplėšyt pradėtą kurt sonetą ir stot pas dėdę bernaut mums neturi jokios prasmės. Pažangą gyvenime ir literatūroje mes pripažįstame; tarpusavinį įjudviejų veikimą taip pat. Bet kreipti gaires į fubolo, runkelių ir žvieglių tematiką dėl aukščiau nurodytų priežasčių neketiname. Literatūrinių stilių evoliucijoj, be visuomeninio, mes pripažįstame ir estetinį individualinį pradą. Ir binkiško Baltijos vėjo, ir sruogiško Alpių vėjo, ir baltrušaitiškos Ramunėlės poezija mums yra aktuali ir prasminga ne mažiau už Liudo Giros siūlomąją.

Mes manome, kad tokia poezija nėra nei mažiau patriotiška, nors joj skaitytojas ir neras jokios pūstos retorikos viešųjų iškilmių temomis. Bet Liudas Gira pats kadaise „Vaivorykštėje" įtikinamai yra apie tai rašęs.

Mes, vadinamieji estetai, pripratę klausyti žmogaus širdies, esame visokio ekskliuzyvizmo, siaurumo ir fanatizmo priešai. Mes suprantame visuomenininkų aktualistų gerus norus ir sakome, kad jie yra net naudingi: sukaktuves, iškilmes, jubiliejinius leidinius jie aprūpina skambiais, entuziastiškais eilėraščiais ir literatūrą daro aktualią, naudingą, reikalingą... Bet mes norėtume, kad ir kitiems būtų pripažinta teisė pasakyt tai, ką lietuvis jaučia, kai parėjęs iš iškilmių pasilieka vienas, netrukdomas nei radijų, nei motorų, nei žvieglių — net nė aktualiausių gyvenamojo momento problemų. Argi tada jis nieko neturi pasakyti? Argi iš tiesų jums tai būtų neįdomu? Jei jis neturi, o jums neįdomu — tai mūsų gyvenimas darosi baisus.

1934

„GARBINGA SENOVĖ" LITERATŪROJ IR PRAEITIES SKRIAUDOS TIKROVĖJ

I

Spaudos draudimo laikotarpis 1865—1904 m. visai teisingai yra laikomas didžiule lietuvių tautai skriauda, sustabdžiusia visos mūsų kultūros augimą ilgiem metam. Jeigu ir prieš spaudos draudimą mūsų literatūroj randame labai nedaug kūrybos lobio, jeigu ir po to draudimo lig šiol dar tas lobis ne visai patenkina ir kuklius mūsų reikalavimus, tai ko belaukti iš tokio laikotarpio, kada kiekvienas spausdintas žodis buvo persekiojamas ir baudžiamas, kada maldaknygė ir elementorius laikomi pavojingais valstybės saugumui raštais! Iš tiesų tame laikotarpy nerasime žymių kūrybos turtų, bet už tai rasime daug noro ir pasiryžimo tapti sau-žmonėm, rasime didelių pastangų kovoti su milžiniškom kliūtim, rasime didelio entuziazmo ir nesugriaunamo pasitikėjimo savo pajėgom, savo laimėjimu, savo ateitim. Šitą tais sunkiaisiais metais pasireiškusią atsparumo jėgą ir nesugriaunamą jos vadų optimizmą mes turėtume branginti lygiai su kūrybos lobiais ir juo didžiuotis. Tik atsiminkime, kad tuo metu lietuvių tauta didžiulėj rusų imperijoj materialinės jėgos atžvilgiu reiškė gal tiek, kiek šiandie vienas kaimas nepriklausomoj Lietuvoj! Ir ši tauta buvo be kultūros turtų, be diduomenės, pavergta ir pusiau praskiesta svetimtaučių. O tačiau ji ištvėrė ir kovą laimėjo. Šitas pats faktas mus moko, kad tie veiksniai, kurie žadino tuo metu lietuvių tautos pajėgumą, turėjo būti nepaprastai galingi. Koki buvo tie veiksniai, šiandien mes visi žinome. Jie lengvai suvedami į tris pagrindinius: liaudiškoji naujųjų tautos vadų, jaunosios inteligentijos kilmė, arba e t n i š k a s i s veiksnys, liaudies prisirišimas prie savo tikėjimo, arba r e l i g i n i s veiksnys, ir šviesuomenės tautai skiepijamas tautinės garbės jausmas, savo praeities, kalbos ir krašto meilė, arba e m o c i n i s p a t r i o t i n i s veiksnys. Kiti mūsų tautinio renesanso veiksniai, kaip visuomeninis, ekonominis, politinis, pasireiškė tik vėliau, jau antrojoj, po-

aušrinėj draudžiamojo laikotarpio pusėj, ir buvo sustiprėjusių, sąmoningų visuomenės grupių padaras.

Iš tų trijų aukščiau minėtų veiksnių lietuvių literatūrai daugiausia reikšmės turėjo trečiasis, emocinis patriotinis, arba stačiai tėvynės meilės, veiksnys, žadinęs tautinę garbę — didžiavimąsi savo praeitim ir savo gimtąja kalba. Šitas veiksnys, senovės ir kalbos garbinimas, anksčiausia mūsų kultūros istorijoj pasirodė ir yra davęs mūsų literatūrai daugiausia temų ir motyvų. Bet jis jau gyvena ir savo krizę. Šiandie mes esame jau tiek kritiški ir sąmoningi, kad praeity randame ne tik garbės ir stiprybės šaltinį, bet taip pat ir daugelio skriaudų priežastį. Dėl to, nagrinėdami patriotinę, ypač draudžiamojo laikotarpio literatūrą, turime ne tik iškelti emocinio patriotinio tautos garbės veiksnio svarbą, bet ir kritiškai pažiūrėti į jo kilmę, prasmę, augimą ir kitėjimą.

Tautinės garbės reikšmę gerai suprato jau pirmieji lietuvių tautos sąmonės žadintojai. Jau Mikalojus Daukša savo „Postilės" prakalboj įrodinėja, kaip neracionalu, negražu ir negarbinga išsižadėti savo gimtosios kalbos. Argumentuodamas jis nori sužadinti ne tik gimtosios kalbos meilę, bet ir tautinę garbę iš viso. Berods dar prieš jį, 15 ir 16 amžiuj, garsioji Palemono legenda — lietuvių-romėnų giminystės teorija — buvo to pačio emocinio patriotinio veiksnio padarinys. Artėjant mūsų tautiniam renesansui, 19 amžiuj tautinės garbės žadinimo balsai skamba vis dažniau ir garsiau. Jie dar prieš „Aušros" pasirodymą sukuria mūsų literatūrai visą patriotinės poezijos šaką. Jie nenutyla dar nė šiandie, nenutils nei ryt, nes tautinės garbės, tautinės ambicijos jausmas yra giliai įdiegtas ir individo prigimty, ir kolektyvo psichologijoj. Keisis tik jo motyvai ir atspalviai. Kiekvienas mūsų bajoras-plikbajoris mėgstą didžiuotis savo ainiais, savo giminės senumu: juo giminė senesnė, juo ir jis pats jaučiasi esąs kilnesnis ir vertingesnis. Taip lygiai ir tauta — juo praeitis geresnė, juo daugiau teisių jaučia į dabartį ir ateitį, juo labiau ji save laiko subrendusia ir priaugusia kultūros darbam. Ne veltui Basanavičius, leisdamas „Aušrą", pirmoj vietoj įrašo aforizmą: *homines historiarum ignari semper sunt pueri* — žmonės, nepažįstą istorijos, visuomet lieka vaikai.

Tautinės garbės įsąmoninimas ypatingai buvo reikalingas lietuvių tautai — pavergtai, netekusiai diduomenės ir bajorijos, vadinasi, garbingas tradicijas saugojusių luomų, ir praskiestai, dargi spaudžiamai poniškos ir ambicingos lenkų tautos. Tikra tiesa, kad jeigu mes nebūtume turėję savo istorijos, tai būtų reikėję ją pramanyti. Iš tiesų, iš dalies ji ir buvo pramanyta. Gal ne patys faktai, bet faktų interpretavimas, jų nušvietimas buvo atliktas tautinės garbės reikalui ir nukeltas iš mokslinės kritinės į auklėjamą patriotinę emocinę plotmę. Taip kūrė Lietuvos istoriją Simanas Daukantas, taip ją kūrė ir „Aušros" istorikai, rašytojai ir poetai.

Tai buvo reikalinga tautai — kūdikiui. Bet štai tauta ima bręsti, ir istorijos studijos turi tarnauti ne garbei žadinti, bet tiesai surasti. Jeigu ta tiesa glostys mūsų tautinę ambiciją, galėsime pasidžiaugti, jeigu ją plaks, neturime nusiminti, nes šiandie randame jau stipresnių argumentų lietuvių tautos teisei įrodyti negu garbinga praeitis. Lietuvių kultūros ir literatūros istorikas šiandie turi sutikti su nemaloniu faktu, kad garbinga mūsų tautos praeitis nepaliko mum tokių kultūros vertybių, kurios būtų ugdę tautinę sąmonę, kad ištisi tos praeities amžiai yra tamsūs, tušti ir nekūrybingi. Sutikti su tuo naudingiau, negu ramintis plačiomis valstybės ribomis, gudiškomis ir lotyniškomis kronikomis, kelių šimtmečių katekizmais ir maldaknygėmis, neišskiriant nė didžiojo Donelaičio, kurio mes nė pavardės tiksliai lietuviškai nežinome. Visa tai turėtų parodyti mum, kad senovė yra padariusi lietuvių tautai dideliausią skriaudą, dėl kurios mūsų bočiai nesirūpino savo gentės saugojimu ir stiprinimu, dėl kurios jie negalavo kūrybiniu nepajėgumu, dėl kurios gal ir šiandie mes tuo negaluojame. Visa tai įsisąmoninę, mes turėtume sukrusti savo tautą stiprinti, ugdyti ir tą negalavimą gydyti. Dėl to ir pravartu čia padaryti keletą sintetinių istoriosofinių pastabų dėl mūsų praeities vaizdo.

II

Iš tiesų kiekvieno, kuris eitų į mūsų tautos senovę, ieškodamas ten šiokių ar tokių kūrybos paminklų, laukia

skaudus nusivylimas. Lietuvių literatūros istorikas, kai iš dabarties leisdamasis vis giliau į praeities gilumą peržengia 19 amžių, pasijunta tarsi kokiam drėgnam ūkanų klony, kur jo gimtosios žemės ir tautos dvasia išblėsus ir buvusios jos gyvenimo apraiškos vos vos įžiūrimos sutemų šešėliuose. Tiesa, Donelaičio „Metai" traukia istoriko dėmesį ir liudija, kad kūrybinė lietuvio pajėga buvo gyva, sveika ir jauna, bet giliai, giliai užkasta, tarsi tas „po velėna pumpurėlis", kuriam negreit dar lemta išvysti Dievo pasaulis. Keleivis leidžiasi dar giliau — ir jam atrodo, kad čia jau nė gyvenimo nebūta, o tik kažkokis merdėjimas, kažkokis letargas, kuriame, kad ir buvo kas nors tarta, tai svetimais žodžiais, ir puoštasi svetimais papuošalais. Vienur kitur tautos sąmonės prablaivėta, bet susitelkti į kūrybos veiksmą ji jau nebepajėgia. Ji gali vien kovoti, vien blaškytis, ieškodama laisvesnio kelio, ir graibstytis tvirtesnės atramos. Tokis buvo berods 17 ir 16 amžius. Jei keleivis leisis dar giliau, tai jis ras dar negyvų istorijos liekanų ir liudijimų, dažniausiai svetimų, apie jo tautos gyvenimą, žygius ir kovas, bet tautinės sąmonės sukurtų vertybių neberas. Lietuvių tauta atrodo buvusi nebyli ir neregė, savo kalba ir savaip nieko negalėjusi apie save pasakyti ir vėlyvesnėm kartom palikti. Dar toliau keleivis ims apsiprasti su tom ūkanom, jis ims net jom svaigintis — ir štai jo vaizduotėj ims rodytis fantastiški vaizdai iš tariamojo tos gilios senovės gyvenimo, ir jis sunkiai galės atskirti, kur čia buvusios tikrovės tiesa, o kur — jo vaizduotės romantiško ilgesio sukurta iliuzija.

Ta romantiška iliuzija, kuri lydi kiekvieną mūsų į lietuvių tautos praeities amžius, kaip minėjau, buvo mum reikalinga kaip psichologinis sveikos tautos ambicijos veiksnys, bet vis dėlto mes turime išdrįsti pro ją pažvelgti į buvusią tikrovę. Mes turime išdrįsti pasakyt, kad mūsų kultūrinė praeitis yra tamsi, varginga ir vergiška ir kažkokio prakeikimo slegiama. Jeigu šiaip istorikas dar gali save raminti ir džiaugtis didžiais kunigaikščių darbais ir plačiomis valstybės sienomis, tai kultūros ir meno istorikas vien graudinsis dėl pražudytos tautos energijos, dėl išblaškytų Rusijos plotuose pajėgų, dėl nuleisto nuo tautos širdies karuose su kryžiuočiais ir totoriais kraujo. Dėl to gal lig

šiol kankina mus anemija ir nėr mumyse atsparumo svetimiem atėjūnam, ypač jeigu jie puola mus ne kardu, bet svetima kultūra, nes ne valstybės sienomis ir plačiais užkariavimais išperka tautos amžinybės teisę, bet dvasinės kultūros darbais ir meno kūriniais iš tautinės sąmonės susitelkimo. Norėdami teisingai įvertinti mūsų tautos praeitį, turime giliai tą tiesą įsisąmoninti.

Viena iš pastoviausių kultūros vertybių, kilusių iš tautos sąmonės susitelkimo, mes laikome ir literatūrą. Rašto paminklai — literatūra — mum yra svarbiausias kriterijus įvertinti tautos kūrybiniam pajėgumui ir ištisų laikotarpių bei epochų vaisingumui. Laukinės klajoklių tautos literatūros nesukūrė, nors jų protinis išaugimas ir būtų pasiekęs tam reikalingo laipsnio. Literatūrai sukurti reikia, kad tauta susikurtų pirmiau kokį nors dvasinio gyvenimo židinį, ko nors bendromis pajėgomis sąmoningai siektų ir gyventų kokiais nors aukštesniais idealais. Tokiu idealu pirmiausia gali būti išvidinis tautos vieningumas, kraujo ir dvasios ryšys, religija, visuomeninė santvarka, teisė, pagaliau net papročiai ir gyvenamas kraštas kaipo jungtis ir atrama bendrom tautos pastangom įsistiprinti toj vietoj ir ugdyti savo atskirą, ypatingą gyvenimą. Be šios nuožiūros kolektyvus gynimasis nuo priešų užpuolikų arba tokis pat puolimas grobimo tikslais nėra aukštesnis dvasinis idealas ir kultūros vertybių negimdo. Tokių žygių necivilizuota tauta nesistengs net išlaikyti savo atminty, nė juo labiau perleisti vėlyvesnėm kartom. Tik tada, kai tauta pajunta savo dvasios vienybę, prisiriša prie gyvenamo krašto, supranta savo skirtingumą nuo kitų tautų ir ima branginti savo kalbą kaip savo dvasios reiškėją, ji tuomet pajunta savy amžinybės geismą ir tuomet ji ima kurti. Kokiu momentu ir kaip tai įvyksta, yra paslaptis, kaip paslaptis yra, dėl ko vienas kūdikis augdamas sąmonėje bręsta ir tikslingai tvarko savo veiksmus, o kitas pasilieka be šviečiančios ir visa jungiančios sąmonės — ir visi jo veiksmai esti pakrikę, palaidi ir visas jo gyvenimo tikslas — palaikyti vien savo gyvybę.

Pasiekusi tautinės sąmonės laipsnio tauta pajus ne vien savo tuo tarpu esamų kartų vienybę, bet ir jungtį su tais, kurie yra buvę, ir susirūpinimą dėl tų, kurie bus. Tokia

tauta stengsis išlaikyti atminty tai, ką ji patyrė, ir pasirūpins, kad tuos patyrimus sužinotų būsimosios kartos. Tokiu būdu susidaro tautos branginamos vertybės, kurios vis gausėja, įvairėja, gimdo kitas ir lavina patį tautos sugebėjimą naujus dvasios turtus gaminti. Tų turtų-vertybių eilėj atsiranda ir literatūra — pirmiausia žodinio padavimo, o paskui ir ženklų arba rašto forma.

III

Palikę nuošaliai pirmykštes tautas ir giliosios senovės pirmykščių civilizacijų ir kultūrų kūrimąsi, prisiminkime artimesnius laikotarpius — ir mum daug kas paaiškės dėl lietuvių tautinės kultūros likimo.

Keliais šimtmečiais po Kristaus Europos istorijos arenoj pasirodo naujų barbariškų tautų. Jos užplūsta daugelį Romos imperijos kraštų, naikina jų turtus, o pačios kurti kultūrai dar nėra priaugusios. Kolektyvinė jų sąmonė nebuvo tautos, bet bandos sąmonė. Galų gale tos tautos nusistoja vietose ir ima kultūrėti. Tautinė jų sąmonė ima bręsti, ir jos ima kurti kultūros vertybes, kurių tarpe ir literatūrą. Kyla klausimas, koki buvo vyriausi veiksniai, pažadinę jų tautinę sąmonę ir jų kuriamąją galią? Manau neapsiriksiu pasakęs, kad tie veiksniai tai buvo helenniškosios kultūros ir krikščionybės pradai. Jie apvaisino barbariškų tautų dvasią, kuri ima kurti naują Vakarų Europos krikščioniškąją kultūrą.

Krikščioniškoji kultūra greitai plečiasi ir auga. Atskiros tautos, tarsi lenktynių eidamos, sąmonėja, stiprėja ir per rinktinius savo sūnus reiškia savo tautinius savumus įvairiose dvasinio gyvenimo srityse. Atsiranda monumentalių pastatų, meno kūrinių, mokslo raštų, poezijos. Jau ankstyvesniais viduramžiais tos tautos sukuria gražiausių tautinių epų, kuriuose dar aidi, kaip tolimi atsiminimai, barbariškosios praeities garsai, bet ir krikščionių tikėjimas toks gyvas ir stiprus, kad jo naujieji karžygiai yra pasiryžę kariauti ir naikinti visus, kas tik priešinsis Kristaus tikėjimo ir naujos kultūros ekspansijai.

Tokios ekspansijos kely atsiranda lietuvių tauta tuo

metu, iš kurio pasiekia mus istorijos dokumentai. Situacija susidaro tokia: aplinkui slavų ir germanų tautos, jau subrendusios naujame gyvenime, sąmoningos ir turtingos krikščioniškosios kultūros turtais. Iš Vakarų — Kryžiuočių ordinas, kuriam pagalbon ėjo visa krikščioniškoji Europa, iš Rytų — rusai, jau 10 amžiaus pabaigoje priėmę krikščionybę, o kartu su ja ir „kirilicos" rašmenis, Pietuose gi — lenkai, apsikrikštiję taip pat 10 amžiuj ir nuo to laiko pradėję kurti savo raštus — literatūrą. Lietuvių gi tauta, tikrai nė nežinia kada galutinai apsistojusi mūsų gyvenamoj šaly, tebeglūdėjo dar iki 14 amžiaus pabaigos senoviškoje savo tikyboje ir senoje viso gyvenimo santvarkoj.

Taip ilgai neprisiderinus prie krikščioniškosios epochos reikalavimų, ar lietuvių tauta bent buvo išauginusi pakankamai atsparumo nepasiduoti svetimai įtakai, ar ji buvo sukūrusi tokią savo kultūrą, kuri ją būtų apsaugojus nuo svetimųjų? Deja, to pasakyti negalime. Žinome, kad mūsų senoliai buvo narsūs, kad jie turėjo daug politinės išminties ir gerų vadų, kad jie savo valstybės sienas išplėtė nepaprastai plačiai, tačiau, deja, jų tautinė sąmonė ir jų kultūra, matyt, buvo gana silpna. Besiplėsdami jie patys pasidavė svetimos kultūros įtakai, priiminėjo svetimą kalbą, svetimus papročius, svetimą raštą. Kitaip ir būti negalėjo. Lenkai ir gudai-rusai, su kuriais lietuviam lemta buvo daugiausia turėti santykių, jau buvo tiek sustiprėję kultūriškai, kad visokiomis santykiavimo formomis skverbėsi į Lietuvą jų kalba, raštai ir tautybė. Nuo pabaigos 14 amžiaus krikščionybė, vis tiek iš kur ji būtų ėjusi, jau turėjo nešti kartu ir svetimą tautiškumą.

Šiandien mes piktinamės nedoru lenkų ir kryžiuočių apaštalavimu, bet pamirštame, kad tuo metu kitokio apaštalavimo beveik nė būti negalėjo. Principas „lygus su lygiu" tėra tik teoretinė diplomatų politikų formulė ir neturi jokios reikšmės gyvenime, kai susieina dvi nelygios kultūros. Naujesnioji, aukštesnioji visuomet absorbuos atgyvenusią, žemesniąją.

Mūsų patriotinėj literatūroj, originalinėj ir verstinėj, dažnai naudojamos kovų su kryžiuočiais temos, ir Ordino riteriai, žinoma, rodomi nedori, žiaurūs, klastingi ir viso-

kių nedorybių kupini. Iš tiesų Vakarų kaimynas, Teutonų ordinas, daugiausia yra iščiulpęs lietuvių kraujo ir gyvybės energijos. Būtų visai bergždžia ir beprasmiška ginti Ordino politiką, jo gruobuoniškus tikslus ir pačių kryžiuočių dorybes. Bet turėtume suprasti, dėl ko taip buvo. Vakarų Europos krikščioniškųjų tautų riteriai jau vien dėl Vakarų žmonėm privalomo aktyvumo, o dar daugiau dėl didelio, kartais fanatiško užsidegimo krikščioniškosios kultūros idealais, tegu ir klaidingai suprastais, laikė šventa savo pareiga kovoti prieš lietuvius — pagonis. Įsivaizduokime sau viduramžių riterius, fanatiškai pasiryžusius kryžiaus karų žygiais išvaduoti iš saracėnų Šventąją žemę ir Kristaus grabą ir dėl to panūdusius keliauti į žemės kraštą; įsivaizduokime juos išauklėtus riteriškosios kurtuazijos tradicijose, ir mum bus suprantamas jų ainių atkaklumas kardu išnaikinti tamsią, barbarišką pagonių tautą, kokia jiem tegalėjo atrodyti lietuvių tauta. Mes tada ne tiek gal keiksime kryžiuočius ir visus, kurie tykojo mus praryti, kiek apgailestausime savo tautos likimą arba stačiai tas aplinkybes, kurios neleido mūsų prabočiam anksčiau, kartu su kitomis tautomis, kaip lygiem su lygiais, įsiskiepinti krikščioniškai heleniškosios kultūros pradus.

IV

Mūsų patriotinėj, iš istorinių motyvų sukurtoj literatūroj, rodos, tik vienas Vincas Krėvė savo „Skirgailoj" yra giliai įžvelgęs į tos epochos tragiškumą ir Skirgailos asmeny parodęs klaikų dviejų epochų ir dviejų kultūrų kovos procesą, pakertantį pačias gyvastingąsias būties šaknis. Tame pat „Skirgailoj" parodytas ir kilnaus riterio Kellerio vaizdas, kuriuo piktinasi kai kurie ultrapatriotai, pateisinamas čia ką tik išdėstytais sumetimais. Mes galime vien pastebėti, kad ir Krėvė, giliai įžvelgęs į epochos tragiškumą, vis dėlto senosios lietuvių religijos ir krikščionybės santykius traktuoja ne kritiškoj istorijos šviesoj, bet subjektyvioj, Skurdulio lūpomis reiškiamoj kompromisinėj ir gana moderniškoj teologijoj.

Taip pat ir Vydūnas, lietuvių tautos praeity ieškodamas garbingų stiprinančių veiksnių, stengiasi įžvelgti gi-

liau į senovės lietuvių kultūros ypatybes. Vydūnas pirmiausia kreipia dėmesį į senovės lietuvių tikybą ir randa, kad ji buvo aukšto žmoniškumo ir kilnaus dorovingumo reiškėja. „Amžinoj Ugny" jis vaizduoja tos tikybos kilnumą ir jos kulto, saulės ir ugnies garbinimo, prasmingumą. Vydūnas mano, kad tikybos keitimas turėjo labai neigiamos įtakos lietuvių tautai, kadangi senasis tikėjimas buvo ištryškęs iš pačios lietuvių tautos žmoniškumo esmės, ir jo išsižadant buvo pakirstos giliausios to žmoniškumo šaknys. Bet vis dėlto suprasdamas, kad krikščionybės priėmimas buvo stačiai istorinė būtinybė, ieško kompromisinio kelio suderinti abidvi tikybas ir vaidilutės Grožvydos rankomis deda Kryžių šalia Amžinos ugnies, kaipo pasauly žūvančios amžinos Dievybės ženklą šalia tos pačios Dievybės atsikėlimo simbolio. Reikia pripažinti, kad Vydūno iškelti iš praeities tautiškumo veiksniai yra daug prasmingesni ir gilesni negu tuščias didžiavimasis garsiais žygiais, dideliais užkariavimais ir plačiomis šalimis. Deja, apie senovės lietuvių tikybą mes neturime tiek duomenų, kad Vydūno teoretiški samprotavimai apie tą tikybą ir ją vaizduojamieji meno kūriniai mus įtikintų.

Štai čia ir pasirodo didžiausia mūsų praeities spraga ir skriauda, tai, kad ta praeitis buvo giliai a i s t o r i n ė. Ji mum nesukūrė ar bent nepaliko jokių žymesnių savo kultūros paminklų. Mes neturime savo epo, savo rašto, savo monumentų. Mes nieko tikra nežinome nė apie savo senolių religiją. Mes net nežinome savo garsiųjų kunigaikščių vardų, kaip juos tardavo mūsų žmonės lietuviškai. Atrodo, kad mūsų senovės kultūra visiškai nesirūpino tauta kaip kolektyvu — buvusiomis ir būsimomis kartomis.

Tiesa, mes šiandien džiaugiamės ir didžiuojamės savo tautos liaudies menu, dainomis, jų melodijomis ir poetingumu. Mūsų liaudies audinių raštai, jų švelnumas, subtilumas ir turtingumas tarsi liudija apie ilgų amžių kultūrą. Mūsų kalbos formų gausumas taip pat tarsi sako apie turtingą sielos gyvenimą ir aukštą praeities kultūrą. Visa tai tiesa, bet, deja, to per maža. Visa tai nėra sąmoningi kultūros padariniai, o tautų kovos ir lenktyniavimo arenoj nulemia tiktai sąmonė. Visi tie liaudies išsaugoti mūsų kultūros turtai yra savaime tautoj išaugę, kaip puikiau-

si žiedai trąšioj pievoj. Jie rodo, kokia turtinga lietuvių tautos prigimtis. Tik šitoj našioj prigimties dirvoj stoka buvo šeimininko, kuris būtų galėjęs tuos turtus auginti, kultivuoti, jais gėrėtis, didžiuotis ir dėl to save jausti ir savyje augti. Pagaliau tie mum šiandien žinomi liaudies kūrybos turtai yra sukrauti turbūt per porą paskutiniųjų šimtmečių, kuomet apie šiokią ar tokią tautinę sąmonę ir kultūrą visai nė kalbėt netenka.

Valstybinis visuomeninis lietuvių tautos susitvarkymas senovėj taip pat nerodo savo kultūroj išauklėto sąmoningumo. Lietuvių valstybė besiplėsdama leidžia svetimiem gaivalam absorbuoti savo tautos branduolį, ir niekur nerandame pastangos daryti įtakos kitiem, asimiliuoti juos, bet priešingai, valdantieji sluoksniai patys nuostabiai greitai asimiliuojasi ir nutausta. Tautinės lietuviškosios dvasios Lietuvos valstybėje berods nebūta. To reiškinio priežastis jau anksčiau buvo nurodyta, būtent pavėluotas krikščioniškai heleniškosios kultūros priėmimas, išmokęs tautas rašto ir paskatinęs ugdyti ir saugoti kultūros turtus.

V

Kokie gi tie kultūros ir kūrybos turtai, kuriuos laimėjo kitos tautos tuo tarpu, kai lietuviai tebeglūdėjo aistorinėj senovėj? Šitas aplinkinių tautų kultūros vaizdas čia mum reikalingas ne tam, kad, pamatę begalinį kontrastą tarp jų ir mūsų, tuščiai sielotumės ir jiem pavydėtumėm, bet tam, kad žinotume, į kokią šeimą mes įstojome priimdami krikščionybę, ir kad įsisąmonintume, kiek mes pavėlavome į tą šeimą įstoti, kokių žmonijos dvasios ir literatūros evoliucijos laipsnių neperkopėme. Mum reikia žinoti, koki reiškiniai yra perėję per mūsų tautos sąmonę, su kokiais mes esame surišti kūrybine giminyste ir tradicijomis, o nuo kokių esame visai laisvi.

Taigi pirmiausia, kaip jau buvo aukščiau minėta, mes praleidome tautinių epų kūrimosi periodą. Šitas klausimas tačiau negali būti visu griežtumu išspręstas. Tas faktas, kad šiandien mes neturime susiformavusio tautinio epo, dar nereiškia, kad anais laikais jo nebūta arba

kad nebūta bent palaidų jo dalių — rapsodų, karžygiškų epinių pasakojimų ir giesmių. Priešingai, yra duomenų spręsti, kad tokios epinės poezijos tuomet būta. Daugelis kronikininkų ir keleivių, anais amžiais lankiusių aisčių ir lietuvių gyvenamus kraštus, pasakoja, kad šermenų apeigos ten buvę atliekamos su savotiškais sinkretiniais žaidimais, kurių metu giesmėmis garsindavę velionies nuopelnus ir žygius. Tai liudijąs 9 amžiaus anglosaksų jūrininkas Vulfstanas, 13 amžiaus kryžiuočių ir prūsų taikos raštas, 14 amžiaus kronikininkas Vincentas Moguntinietis, kurio pasakojimą apie dainių Rykselį kartoja J. N. Beckeris ir S. Daukantas [1]. Tad visai galimas daiktas, kad epui medžiagos — atskirų epinių dainų — lietuvių tautoj ir būta. Bet šiandien mum iš to maža paguoda. Epas kaipo visuma nesusidėjo, o jo problematinės nuotrupos greit, matyt, išdilo iš tautos atminties. Tas įvyko juo greičiau, kad tos epinės giesmės, be abejo, nebuvo laisvos nuo senosios tikybos liekanų: dievų šaukimosi, burtų, kerėjimų ir pan. Bet gana ir to, kad jos buvo pagonystės palikimas, ir dėl to naujos religijos skelbėjai visu smarkumu prieš jas kovojo.

Bet jei iš tiesų lietuvių tauta, žengdama į istorijos areną, dar turėjo epinių dainų, o tik vėliau, užguita, jas pamiršo, tai ši praeities skriauda bus mum juo labiau skaudi.

Mes netekome galingos tautiniam jausmui auklėti priemonės. Tautinis epas yra stipri tautos vienybės jungtis, jos garbės ir ambicijų žadintojas, tėvynės meilės kurstytojas, žodžiu, tautinės sąmonės sargyboje jautriausias budėtojas. Eidamas iš kartos į kartą, jis persisunkia visais tautos išgyvenimais, jos filosofija, jos nuotaika. Jis tampa nenutraukiamas buvusių ir esamų kartų ryšys. Atsiminkime tik auklėjamąją reikšmę graikų „Ilijadės" ir „Odisėjos", romėnų „Eneidos", vokiečių „Nibelungų", rusų bylinų arba prancūzų „Rolando giesmės", kur „saldžiosios Prancūzijos" meilė ir ištikimybė karaliui įspaudžiama į širdis didvyriškais kilniųjų karžygių žygiais, mirčia ir pagaliau šventųjų ir Dievo palaimos pažadais. Literatūros meno atžvilgiu sa-

[1] Plačau žr. *M. Biržiškos* „Lietuvių dainų literatūros istorija".

vojo epo stoka taip pat neigiamai atsiliepė į visą mūsų kūrybą. Mes neišlavinome epinio grožio pajautimo, mes pasidarėme nebegabūs epiniam žanrui. Mūsų tautos vaizduotė neturėjo kur šioj plotmėj auklėtis. Pasakos epo pavaduoti negali. Norint jose ir glūdi nemaža išminties, bet jos per daug nerealios, per daug atitrauktos nuo konkrečių tautos gyvenimo reiškinių. Jų paslėpta prasmė veikia gal tautos pasąmonę, bet ne sąmonę. Pasakos pagaliau per daug lakus, lengvas ir tai tarptautinis žanras, kad galėtų bent kiek sėkmingiau pavaduoti rimtą, svarų, tautos krauju ir dvasia amžiais maitintą liaudies epą. Nutrūkus ryšiui su epine viduramžio kūryba ir pasibaigus heroiškam istorijos laikotarpiui, lietuvių tauta, jau ir taip linkusi į pasyvumą, galutinai paskendo pasakų fantasmagorijose, nerealaus fiktyvinio gyvenimo vaizduose. Negalėdama pasireikšti veiklia meno ir literatūros kūryba, ji labiau pamėgo pasakos užburtas pilis ir jose žiauraus burtininko kalinamas karalaites ir karaliūnus, juoba kad politinės ir visuomeninės mūsų gyvenimo aplinkybės vis labiau darė pačią mūsų tautą panašią į tas užburtose pilyse kalinamas karalaites. Be to, dar lietuvių liaudis, neturėdama epo, ėmė skendėti lyriškoj kontempliacijoj ir rezignacijoj. Ir priprato lietuvis kiekviename sunkesniame gyvenimo momente pabėgti į fantastišką pasakų netikrovę arba guostis ir ramintis lyriškais nusiteikimais. Lyriškas išgyvenimas daugiau subjektyvus, ir dėl to lyrinė daina daug silpnesnis tautos vieningumo ryšys negu epinė giesmė. Pagaliau be tautinio liaudies epo ir dabar dar skursta visa mūsų literatūra ir menas. Atsiminkime, kiek įvairiom meno šakom epas duoda medžiagos, kiek motyvų, siužetų, ir mes suprasime, koks tai gilus ir turtingas visos kultūros gyvenimo šaltinis.

Be tautinio liaudies epo, mes dar negavome patirti ir savo dvasioj pergromuliuoti nė kitų viduramžių kūrybos žanrų. Pati lyrinė daina, kultivuojama viduramžių trubadūrų ir minezingerių, tampa visai kitokia negu liaudies daina. Liaudies dainai dėl jos paprastumo ir naivaus nuoširdumo gal pripažinsime pirmenybę, bet tautos vienybės jausmui, o dar daugiau — literatūrai daugiau reikšmės turės sąmoningai kuriamoji individualinė daina, nes ji suda-

ro jau tam tikrą klodą literatūros lobyne, kūrybos pastangomis ir poetinėmis priemonėmis sąmoningai įgytą, taigi juo labiau brangintiną. Viduramžio lyrinė individualinės kūrybos daina Vakarų Europoj jau išugdo plačią literatūrą ir atramą tolimesnei to žanro evoliucijai.

Pagaliau viduramžio religiniai vaidinimai duoda pradžią visai dramatinei vėlyvesniųjų laikų literatūrai, vaidybos menui ir teatrui. Tie vaidinimai nėra vien paprasti sinkretiniai liaudies žaidimai, bet jau daugiau ar mažiau organiška dramatinio teksto ir vaidybos visuma, vėlgi sudaranti pagrindą tolimesnei dramatinio žanro kūrybai. Mes nė šito pagrindo neturime. Vėlyvesnis Vilniaus akademijos jėzuitų teatras yra mum visai svetimas ir jokios įtakos nei mūsų dramaturgijai, nei vaidybai neturėjo.

Kai lietuvių tauta pagaliau 1387 metais oficialiai apsikrikštija, o beveik visu šimtmečiu vėliau pasirodo pirmosios religinės literatūros užuomazgos, kituose Europos kraštuose klesti žymiausioji kultūros ir meno gyvenime epocha — Renesansas. Jeigu viduramžis nutiesė tautinėm literatūrom kurti pagrindus, tai Renesansas atnešė naujų ugdymo — klasiškosios graikų ir romėnų kultūros elementų. Šitie naujieji pradai buvo tarsi mielės, kurios fermentavo ir kėlė tautinių literatūrų klestėjimą. Tobulėja skonis, atsiranda elegancijos ir gražių formų pamėgimas. Atsiveria nauji ne tik meno, bet ir mokslo horizontai, tautos brėsta ir galutinai sąmonėja. Iš viso Renesansas atneša tiek daug naujų dalykų, naujų išradimų, naujų pažiūrų į gyvenimą, gamtą ir žmogų ir senų vertybių naują įvertinimą, kad visas jo lobis tegalėjo būti priimtas ir įsisąmonintas tik tų tautų, kurios jau buvo pasiruošusios jį sutikti, sugebėjo pamažu pergromuliuoti ir įstiprinti savo kūrybos lytimis.

Tad pirmiausia Italijoj, Renesanso lopšy, tuo metu, kai Lietuva dar skendėjo tamsoj, jau yra seniai praėjęs ne tik didysis Dantė, Petrarka, Boccaccio, bet ir Ariosto jau rašo savo rafinuoto išmislingumo „Šėlstantį Orlandą", ir Torquato Tasso poetiškiausiais vaizdais aprašinėja „Išvaduotosios Jeruzalės" kovas ir meilės aistras, ir didieji plastiškųjų menų genijai kuria visiem amžiam stebėtis didžiuosius veikalus: Rafaelis — Madonas, Michelan-

gelo — skulptūras ir Sikstinos freskas, Leonardo da Vinci — paslaptinguosius Džiokondos, šv. Onos ir šv. Jono šypsnius. Tuo metu jau ir Servantesas užmuštinai buvo pašiepęs savo Don Kichotu riteriškosios literatūros tuščią fantastiką, ir Kalderonas savo dramaturgijoj kūrė naujo pobūdžio mistiką ir naują regimojo pasaulio patyrimą, persilaužiusį per subjektyvų poeto išgyvenimą, ir didysis Šekspyras analizavo sudėtingiausias žmogaus sielos aistras, savo genialia intuicija nušviesdamas giliausius jos kampelius. Net ir lenkai tuo metu jau turi gausią istorinę literatūrą, o 16 amžiuj visą eilę rašytojų su dideliu poetu Kochanovskiu priešaky.

Šitie keli bruožai jau pakankamai leidžia mum spręsti, kaip aukštai buvo iškilęs kultūros gyvenimas kituose Europos kraštuose tuo metu, kada lietuvių tauta žengia pirmuosius žingsnius nauju keliu. Mes neturėjome progos ne tik patys dalyvauti Didžiuose Renesanso darbuose, bet nė pavėluotai atgaivinti juo savo tautos kūrybinių pajėgų. Nei viduramžio, nei klasiškosios Renesanso kultūros elementai nėra prigiję lietuvių tautos sąmonėj. Tiesa, per Vilniaus Akademiją, jėzuitų įkurtą 1578 m., Renesanso idėjos ima į Lietuvą prasiskverbti, bet jau per vėlu. Jų padariniai — tai jau ne iš gyvojo Lietuvių tautos organizmo išaugusios atžalos, bet persodinti svetimi diegai, pirktosios puošmenys. Ryšys su lietuvių tauta jau nutrūkęs. Negausūs lietuviškosios sąmonės reiškėjai kaip Rotundas, Michalon Lithuanus yra izoliuoti, lietuvių kalba palikta tik bažnyčios reikalam — ir tai tik kaip *malum necessarium* kovoti su reformacija, o nuo viso kultūrinio gyvenimo, nuo kūrybos ji yra atstumta. Aukštesnieji sluoksniai ir bajorija ją vis labiau ima pamiršti, o liaudis, paskendusi tamsybėj ir vergovėj, anais laikais nieko nereiškė. Jai liko pasyvi, bet garbinga rolė — išsaugoti brangiausią tautos turtą — kalbą, papročius ir, gaivinantis nesąmoninga savo kūryba, laukti tų laikų, kada iš jos pačios kilę vadai paims tautos likimą į savo rankas.

Tokiu būdu matome, kad ta mūsų tautos praeitis, kuri literatūroj vadinama „garbinga senove", yra padariusi mūsų kultūrai didelių skriaudų ir bemaž ko nepražudžiusi visos tautos. Ar dėl to buvo kaltos geografinės

mūsų tada gyvenamo krašto aplinkybės, ar mūsų prabočių konservatiškumas, ar politinės vadų ir kunigaikščių klaidos, palikime spręsti istorikam. Šiandien būtų netikslu ką nors dėl to kaltinti, o juo labiau tos praeities išsižadėti. Ji, tiesa, paliko mus užpakalinėse kitų tautų eilėse, tačiau iškėlė ir daugelį tokių savybių, kuriomis mes ir šiandien galime didžiuotis. Mūsų tauta pasirodė buvusi narsi, mylinti laisvę, dora, gabi poezijos ir meno kūrybai. Be to, ji dar pasirodė ir tiek gaji, kad per keletą amžių viena liaudis, be šviesuomenės, sugebėjo išsaugoti savo kalbą, papročius ir kūrybinius sugebėjimus.

VI

Lietuvių literatūroj, kaip buvo jau minėta, senovės aukštinimo motyvai yra gausūs, o jais pagrįsta tėvynės meilės ideologija jau perėjo keletą evoliucijos laipsnių.

Pirmiausia čia minėtinas vadinamas Žemaičių bajorų romantizmas. Dionizo Poškos „Dūmojimas ant senos pilies Vilniuje" [1] ir „Mūsų verksmų valandoj", Valiūno „Birutė" ir Simono Stanevičiaus „Žemaičių šlovė" jau visai ryškiai parodo tos ideologijos pradus. Visų jų bendra versmė — lietuvių tautos senovė, praeitis. Remdamiesi senove, Valiūnas ir Poška susidaro savotišką lietuvių tautos sąvoką. Pirmasis lietuviais laiko latvius, o antrasis — net ir estus. Jiem ne tik „užnemunietis", „aukštaitis" ir „žemaitis", bet taip pat „lietuvis" ir „žemaitis" painiojasi kaip dvi tos pačios kategorijos parūšys.

Kai nėra aiški lietuvių tautos sąvoka, nėra aiškus nė jos išskyrimas iš kitų tautų. Vis dėlto pirmieji 19 amžiaus mūsų patriotai skiria lietuvius ne tik nuo rusų, kas savaime suprantama, bet ir nuo lenkų, kas tuo metu buvo ne taip jau lengva. Dionizas Poška Lietuvos žlugimą laiko unijos su lenkais vaisiumi:

> Dabar, kad buitis tavo su lenkais lyginta,
> Lygiai tu ir tėvystė tavo sutrupinta.
> Kad ant lakštos pasaulio nėr lenkų, nė tavęs.
> Kas tur taip kietą širdį, kad nebūt dūsavęs?
>
> (Dūmojimas)

[1] Vertimas iš Šakino.

O Valiūnas, susirūpinęs lietuvių kalbos gryninimu, nurodo Poškai, kad į lietuvių kalbą ne tik lotynų, bet ir vokiečių, ir lenkų „daug žodžių primišo".

Tačiau vyriausias žemaičių bajorų romantinės ideologijos punktas — tai garbingos senovės aukštinimas. Lietuva buvusi plati ir galinga, lietuviai, pasak Poškos, kirto sprandą ir skitui, ir kryžiokui. „Pruts, Tyrs, Dūnojus jų saitus dėvėjo". Iš tokios garbingos senovės sugretinimo su menka dabartim kyla poetam patriotam romantiškas skausmas:

Tarp gulyklų (griuvėsių) klajodams atėjūns iš tolo
Klausiu kame? Kur dingo? Regit patys uolą.
Senų amžių gailesys širdį tur suspaustą,
Ant kapų jūsų verkiu, dieną, naktį raustu.

(Dūmojimas)

Bet kaip vėliau „Aušros" poetam ir Maironiui, taip dabar žemaičių romantikam tas skausmas žadina ne nusiminimą, bet pasiryžimą kovoti ir patriotinį entuziazmą. Minėtinas tokio optimizmo pavyzdys, savotiškas himnas,— tai Simono Stanevičiaus 1823 m. parašyta „Žemaičių šlovė". Poetas džiūgauna, kad šaunam Vilniaus mieste žemaičiai sutartinai sujudo taisyti, „ką amžiai pagadino", kad atgijo tėvų garbė ir kalba, kad prisikėlė Ringaudo, Mindaugo, Gedimino, Algirdo ir Kęstučio šlovė, kad užtekėjo šviesi saulė ir „šimtabalsis garsas" skelbia pasauliui:

Veizėk, sviete, nusiminęs,
Kas ten šiaurėj atsitiko:
Lietuvos senos giminės
Pražuvime sveikos liko.

Kitas pagrindinis žemaičių romantikų patriotinės ideologijos punktas — gimtosios kalbos aukštinimas — artimai susijęs su senovės garbinimu. Reikia esą mylėti „liežuvį", kuriuo, pasak Poškos, kalbėjęs Odoakras, Mindaugas, Kęstutis, Algirdas, Vytautas ir Jogaila. Lietuvių kalbos (prigimto žemaitiško liežuvio) propagandai rašomi literatūriniai laiškai eilėmis, kaip Poškos — Tadui Čackiui, kunigaikščiui vyskupui Giedraičiui, arba Valiūno laiškas Dionizui Poškai, rašančiam lietuvišką žodyną. Visos tos

propagandos argumentai menkesni, kaip kadaise Mikalojaus Daukšos „Postilės" prakalbos, ir suvedami į šį pagrindinį, suformuluotą Dionizo Poškos:

> Garbink tėvišką kalbą ir anos kalbrėdą,
> Nes prigimto liežuvio nemokėti gėda.

Jei dar prisiminsime, kad pirmosios 19 amžiaus pusės mūsų poetai skelbė vienybės reikalą ir aštriai peikė nutautėlius, kurie, išsižadėję savo garbingų probočių, pamiršo gimtąją kalbą, tai ir turėsime visus svarbesniuosius žemaičių romantizmo patriotinės ideologijos punktus. Griežtesnių opozicinių obalsių prieš lenkus ir rusus, taip pat ir konkretesnių lietuvių kultūros klausimų ši ideologija dar nekelia. Kai dėl rusų, tai Dionizas Poška ne tik neskelbia jokių revoliucinių šūksnių, bet aiškiai pataikauja carui, rašydamas du eilėraščiu: „Balsas prie Dievo dėl užlaikymo dienų Aleksandro Imperatoriaus" ir „Rauda po galingo smerčio Aleksandro Pirmojo, Imperatoriaus visos Rosijos". Vilniaus Universiteto revoliucinės idėjos tuo metu (1824, 1825 m.), matyt, dar visai nebuvo pasiekusios D. Poškos ar bent prie jo nepritapusios.

Simonas Daukantas Žemaitijos bajorų patriotinę ideologiją pagilina ir duoda jai stiprius pagrindus, savo istorijos raštuose atkurdamas tos garbingos senovės vaizdą. Tą patį uždavinį vykdė Narbutas, Kraševskis ir kiti lenkiškai rašiusieji, kurių raštai pasklido plačiau negu Daukanto. Bet mūsų žemaitis istorikas ankstyvojoj patriotinėj literatūroj minėtinas dar ir dėl to, kad ne vien lietuviškai rašė, bet kad, idealiai gražiomis spalvomis piešdamas garbingą senovę, faktinai prieš akis turi skurdžią dabartį ir kiekvieną dabarties neigiamybę stengiasi atsverti atitinkama praeities teigiamybe. Tik paskaitykime, kaip jis aprašinėja senovės lietuvių būdą, papročius, darbus, žaidimus, išvaizdą ir jų karštą tėvynės meilę! Tokiu būdu Daukanto atkuriama garbinga senovė skaitytojo sieloj įsisąmonina kaip aukštas sektinas idealas, ir dėl to istoriniai Daukanto raštai gauna gilios auklėjamos prasmės.

Atskirą variantą patriotinėj senovės garbinimo 19 amžiaus mūsų literatūroj sudaro Antano Baranausko poezija.

Atsirėmęs ne tik tėvynės meile, bet ir religija, jis skelbia atkaklų pasipriešinimą maskoliam, ir šiuo atžvilgiu yra daug sąmoningesnis ir moderniškesnis už žemaičių bajorus. Garbina senovę ir Baranauskas dėl to, kad tada Lietuva buvo plati ir galinga, o joje:

> Žmonės laimingi buvo turtingi,
> Niekur nebuvo vergijos.

Bet ne vien dėl garbės ir galybės brangi yra Baranauskui senovė; ji be to dar ir doros, gražių papročių ir tradicijų saugotoja, ir jis skaudžiai sielojas, kad naujaisiais laikais lietuviai tų senovės papročių ir nešiosenos išsižada. Jaunos marčios esą, baisu ir pasakyti, nenori nešioti nuometų:

> Ir skarelėm mažom ryši be sarmatos —
> Iš po jų palaidų plaukų žiupsniai matos!

Laikydamas senovę ir tautinius papročius dorovingumo saugotojais, Baranauskas tęsia Daukanto darbą ir net Donelaičio tradicijas, kurių vėl naują suklestėjimą turime Vydūno moksle ir kūryboj. Bet vienu atžvilgiu išsiskiria Baranauskas iš visos patriotinės mūsų literatūros, tai būtent pernelyg jau palankiu nusiteikimu lenkam. Baranauskui, kaip ištikimam Bažnyčios tarnui ir aplenkėjusio kunigų luomo nariui, garbingos lietuvių tautos praeity švietė dar vienas taškas — krikščionybės priėmimas. Dėl to negalėtume daryti poetui priekaištų, jeigu jis lietuvių apkrikštinimo nebūtų laikęs lenkų nuopelnu ir jau visą gyvenimą likęs uoliu lenkiškosios kultūros ir net kalbos gynėju. Dėl to patriotinėj 19 amžiaus literatūros ideologijoj Baranauskas, agresingai nusiteikęs maskoliam, daro didelį žingsnį pirmyn, bet pasiduodamas lenkų įtakai, nenorėdamas nuo jų atsiskirti ir išsižadėdamas savosios kultūros, žengia atgal. Atrodo, kad ir garbinga senovė miela jam tik dėl to, kad ji atvedė lietuvius į katalikiškosios lenkystės prieglobstį.

„Aušros" metu ir vėliau iš jos išaugusioj literatūroj praeities garbinimas pasieks aukščiausio laipsnio. Be visos eilės mažųjų poetų, to laikotarpio viršūnėje atsistos Maironis, kurio poezijoj patriotinė ideologija bus išreikš-

ta plačiausiai ir meniškiausiai. Pagrindinės 19 amžiaus poetų patriotų idėjos, kurias čia nurodėme, „Aušros" metu suskambės dar su didesniu patosu. Lietuvių tautos sąvoka aiškiai susikristalizuos. Žemaičiai, aukštaičiai, dzūkai, zanavykai, kapsai ir visos kitos tarminės vienetos bus laikomos tos pačios nedalomos Lietuvos ir lietuvių tautos dalimis. Išorinė „Žečpospolitos" „litvino" sąvoka užleis vietą etnografinei lietuvio sąvokai, nors geografines etnografinės Lietuvos sienas ir tos gadynės patriotai bus linkę praplėsti kuo toliausiai. To irgi reikalaus tautinės garbės jausmas. Iš kaimyninių tautų lietuvių tauta bus aiškiai išskirta ir pastūmėta kovoti su jomis dėl savo teisių. Garbinga senovė taps galingu tautinio susipratimo veiksniu, sąmonėjimo ir kovos akstinu. „Aušros" laikotarpio mūsų rašytojai, poetai ir dramaturgai, ieškodami istorijoj savo kūriniam medžiagos, ieškos tiktai tėvynės meilę ir tautinę garbę žadinančių pavyzdžių. Pietario „Algimantas", M. Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštis" ir Maironio patriotinė lyrika yra ankstyvesni tos rūšies kūriniai, o Maironio istorinės dramos — vėlyvojo tautinio idealizmo pavyzdžiai. Skaitydami tas dramas, matome, kad net tokis aukštos kultūros ir stipraus talento poetas praeity ieško medžiagos ne kokiom sudėtingesnėm psichologinėm, dorovinėm, istoriosofinėm literatūros problemom, bet vien tiktai tėvynės meilei kelti. Jokios istorinės perspektyvos, nei laiko, nei vietos kolorito tuose kūriniuose nerandame. Garbingos senovės aukštinimas ankstyvesniame poaušriniame laikotarpy bus taip giliai įsišaknijęs mūsų visuomenėj, kad net stipriausias pozityvizmo ir realizmo šulas Vincas Kudirka suformuluos šūksnį, kuris lig šiol tebeskamba mūsų tautiniam himne: „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia!" Berods tuo metu kitokio stiprybės šaltinio lietuvių tautai nė nebūta.

Ankstyvesniame poaušriniame laikotarpy, apie 1900 m., tik vienas Vydūnas, kaip jau anksčiau buvo minėta, kritiškai sugebėjo įvertinti tą gana neturtingą, nors keliantį jausmus, praeities garbinimą. Trečiojoj „Probočių Šešėlių" daly jis ironizuodamas pašiepia Keleivį, kuris, šviesdamas į „senovės glūdumus", nori Tautvydą įtikinti, kad, kiek tik akys siekia, visur kitados buvusi Lietu-

va, kad kur tik yra žinomas koks didvyris, tai vis iš mūsų kilęs ir kad visi pasaulio mokslai esą prasidėję iš mūsų Lietuvos. Tokių šūksnių suagituoti Dainuotojai, šaukdami: „Lai gyvuoja aukštai mūsų tėvynė Lietuva", manosi auginą jos garbę, bet nesutarę susivaidina, ir Duobkasys, tautos dvasios saugotojas, pasiunčia juos į pragarą. Kaip žinome, Vydūnas taip pat aukština senovę, bet ieško joje ir tiki randąs daug kilnaus žmoniškumo, išminties, ir dorovingumo vertybių.

Po spaudos grąžinimo jaunoji rašytojų karta „garbingą senovę" eksploatuoja jau kitokiem literatūros ir meno tikslam. Ieško joje vietos ir laiko kolorito, poezijos, dorovinių, psichologinių ir istoriosofinių problemų arba pagaliau istorinės tikrovės. Šioj plotmėj turime priimti V. Krėvės „Dainavos šalies padavimus", „Šarūną", „Skirgailą", „Likimo keliais", Liudo Giros „Kerštą", „Svečius", Balio Sruogos „Milžino paunksmę", V. Bičiūno „Žalgirį".

„Garbingos senovės" motyvai emociniam patriotiniam tikslam dar ir šiandien, nors negausiai, yra kartojami mūsų literatūroj. Bet jie turi jau aiškų epigoniškumo pobūdį. Tauta subrendo, sustiprėjo, ir vyriausias patriotinio romantizmo idealas „Prikelkime Lietuvą mūsų"— pasiektas. Tad kartu pasireiškė ir ano laikotarpio patriotinės ideologijos krizė. Anų laikų entuziazmas atvėso, šių dienų gyvenimas iškėlė į paviršių daug drumzlių, o nauji idealai dar nesusikristalizavo. Gyvename autokritikos ir pilietinio auklėjimo laikotarpį. Garbingos senovės pavyzdžių literatūra kaitino mūsų jausmus ir mokė mirti dėl tėvynės. Naujieji idealai turėtų mus išmokyti garbingai gyventi ir kurti tėvynei. Koki bus tie idealai, parodys gal netolima jau ateitis ir kūrybinių tautos pajėgų intuicija.

1934

VYDŪNO DRAMATURGIJA

I. PAGRINDAI

1. ASMUO

Šiandien ne visi Vydūno skaitytojai žino, kad civilinis jo vardas ir pavardė — Vilhelmas Storosta. Slapyvardis taip prigijo ir suaugo su visu jo apreikštu mums dvasios lobiu, kad tikroji pavardė, padėta ant jo raštų, atrodytų mums kaip koks visai svetimo žmogaus įsibrovimas į nusistojusius mūsų su Vydūnu santykius ir ardytų tuos raštus apgaubusią nuotaiką. Šitą nuotaiką dar sustiprina pati rašytojo išvaizda — taip pat „vydūniška". Matyt, ir pats Vydūnas nori, kad tarp jo raštų, vardo ir išvaizdos būtų tinkama harmonija, jeigu matė reikalo pakelti balsą prieš netinkamus savo atvaizdus, lig šiol pasklidusius Lietuvoj, ir atitaisyti pasakymą „tikroji pavardė" į „šeimynos pavardė" [1]. Visus savo lig šiol mums žinomus atvaizdus Vydūnas sukritikuoja: laikraščiuose spausdinti atvaizdai, sako jis, „neleidžia numanyti, nei kaip iš tikrųjų atrodau, nei koks aš savo esmėje esu". O dėl Zikaro reljefo (1923 m. „Gairių" 3 nr.), tai „mano dvasios ypatingumo jame visai nematyti. Paprasta fotografė jo daug daugiau apreiškia"... Ne geresnis esąs atvaizdas ir Karo muziejuje: „Jisai irgi ant greitųjų padirbtas ir rodo, kaip ir J. Zikaro neužbaigtas darbelis, gal kaži ką, bet ne dvasios gyvenimo žmogų". Ir pats save taip apibūdina: „O aš, priešingai, stengiuos būti visai paprastas, natūralus, berods, nepriklausomas nuo visų madų ir įprotių pavergimo, kurie jau sudarkytiems žmonėms kaip tik atrodo natūralūs, paprasti dalykai, ypatiai valgyme, apsitaisyme ir apsiėjime su kitais" [2]. Ypačiai valgyme, nes Vydūnas yra griežtas vegetaras, be to, didelis priešininkas alkoholio, nikotino ir visų kitų narkotikų. Kūno ir dvasios askezė atsispindi jo lieso pailgo veido išraiškoj ir jo akyse, kurios nuolatos, o ypač jam kalbant, žiba išvidinės ugnies šviesa.

---

[1] Naujas žodis.— 1928.— Nr. 1.— P. 3.
[2] Ibid.

Nepatenkintas savo fiziniais atvaizdais, pasirodžiusiais mūsų spaudoje, Vydūnas nuogąstaudamas klausia: „Kas tai bus, kad pradės apie mane rašyti?" Po tokio klausimo rašyti, žinoma, labai nedrąsu. Ir jeigu aš vis dėlto ėmiausi plunksnos, tai ne dėl to, kad pasitikėčiau neklaidingai įspėsiąs subtilius jo dvasios atvaizdo bruožus ir jo kūrybos paslaptis, bet darau tai, atlikdamas pareiginį savo darbą. Mane padrąsina dar ta aplinkybė, kad paleistieji viešumon kiekvieno autoriaus raštai tampa laisvo naudojimo dalyku, kurį kiekvienas savaip priima ir supranta. Ir valia jam savo nuomonę skelbti taip pat viešai, jeigu tik ji neina iš blogos valios, o yra skelbiama tiesai surasti. Pagaliau turbūt labai maža tokių laimingų autorių, kurie būtų buvę suprasti lygiai taip, kaip buvo patys norėję.

Pluoštą biografinių žinių apie save yra davęs pats Vydūnas „Lietuvos albume" [1]. Man čia belieka trumpai jas atpasakoti ir šį bei tą papildyti. Gimė Vydūnas 1868 m. kovo m. 22 d. Jonaičiuose, Šilutės apskrity, augo Naujakiemy, Pilkalnės apskrity. Vydūnas savo kilme turi tą bendra su Donelaičiu ir Rėza, kad jis iš pat jaunystės stovi arti dvasiškų dalykų. Jo tėvas, „išėjęs Berlyno misionierių seminarę, darbavosi misijos tikslais vakarų Lietuvoj, kunigavo trumpą laiką Žemaitijoje, vėl tęsė savo misijos darbą ir mokytojavo Rytprūsiuose, kol įstengė" [2]. Iš tėvo Vydūnas gavo pirmąjį mokslą ir pramoko graikų ir lotynų kalbų. Toliau mokės liaudies mokyklų mokytojams priruošti preparandijoj ir seminarijoj, kelerius metus mokytojavo ir vėl klausė įvairių mokslų šakų Greifsvaldo, Halės, Leipcigo, Berlyno universitetuose. Didesnio dėmesio kreipęs į prancūzų, anglų ir sanskrito kalbas, o ypatingu pamėgimu studijavęs humanitarinius mokslus — filosofiją, religijas, meną, literatūrą, istoriją. Apie savo studijų pobūdį pats Vydūnas taip rašo: „Mano mokslas yra visiškai kitas, negu paprastai mokslo žmonių. Universitetuose ėjau mokslus vien su tuo tikslu, kad susipažintiau

[1] Autobiografinių duomenų randame ir knygoje „Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen" ir „Rožės ir Lelijos".

[2] Naujas žodis.— Ibid.

su galutiniomis įvairiausių mokslų žiniomis. Nesimokinau universitetuose būdamas kvotimams, nežiūrint tų, kuriuos aš pats sau išdaviau. Todėl aš gal ir tikro paprasto mokslo neturiu. Vienok atsimenu tūlą mokslininką su tikru širdingumu. Ir apskritai imant, rodos, kad šių dienų aukščiausius Europos kultūros išmanymus visai gerai pažįstu ir matau, kad jie nepasiekia tai, ką senovės kultūros yra pažinusios" [1]. Dėl to doc. J. Tumas vadina Vydūną „šviesiu autodidaktu, gyvu protu, pilnu iniciatyvos įdėti į mokslus korektyvų" [2], visai tiksliai pastebėdamas, kad lyginti šių dienų Europos kultūrą su senovės kultūromis ir daryti išvadas apie jų pirmenybę nėra vaisingas darbas.

Praktikos tikslams Vydūnas išlaikė Karaliaučiuj kvotimus, davusius jam teisę eiti mokytojo pareigas vidurinėse mokyklose ir rektoriaus pareigas tose mokyklose, kur mokomos dvi svetimos kalbos. Pilną aukštojo mokslo diplomą — filosofijos daktaro *honoris causa* laipsnį — Vydūnas įgijo Lietuvos universitete, Humanitarinių mokslų fakultete 1935 m. balandžio m. 21 d. savo 60 metų amžiaus sukaktuvių proga.

Profesinis Vydūno darbas buvo mokytojavimas. 1888 m. jis buvo paskirtas liaudies mokytoju Kintuose, netoli nuo Šilutės. Čia jis vedė žmoną Klarą Kochaitę, kuri rūpestingai stengėsi gerinti jo darbo aplinkybes. 1892 m. Vydūnas buvo perkeltas į Tilžę, kur ištarnavo ligi pensijos, paskirtos jam 1912 m. Jis ir toliau pasiliko gyventi Tilžėje, dirbdamas literatūros darbą ir uoliai dalyvaudamas lietuvių visuomeniniame veikime. Antroji moteris, turėjusi labai didelės reikšmės Vydūno kūrybai, buvo Morta Raišukytė, mirusi 1933 m. Ją Vydūnas kelis kartus mini savo kūrinių prakalbose. Ji buvo idealiųjų Vydūno moteriškų personažų kaip ir koks pirmavaizdis-prototipas. Ji savo lėšomis padėjo leisti Vydūno raštus. Jai mirus, Vydūnas parašė ir išleido knygelę „Rožės ir Lelijos. Rūtos atminimui".

Ankstyboje jaunystėje „Probočių šešėlių" autorius ne-

[1] Naujas žodis, ibid.

[2] „Vydūno kūryba".— Lietuvos Aidas.— 1928.— Nr. 57.

buvo dar tautiškai apsisprendęs, o motyvas, paskatinęs jį prisipažinti lietuviu esant, buvo ypatingas, donelaitiškai-vydūniškas: „Vaikas būdamas ir pastebėjęs, kaip doriškai silpninami yra lietuviai vokiečių, kaip jiems apreiškiama panieka, pasiryžau savo amžių tam skirt, kad lietuviai galėtų jaustis garbės vertais žmonėmis. Iš pradžių nežinojau, kaip tai pradėjus. Ir tiktai progai pasitaikius, prisipažinau lietuvis esąs" [1]. Kokia tai buvo proga, Vydūnas nepasako.

Panašiai rašo jis ir viename iš gausingų savo straipsnių: „Matau, kad žmonės, pertraukdami sąryšį su savo kilme, savo tėvais-protėviais, gadina savo dorovę ir intelektą, trukdina savo dvasios-sielos tarpimą, praleidžia veltui savo amžių. O aš norėjau supratimą sužadinti, kad to nepadarytų. Pats lietuviškumo išlaikymas yra antros eilės dalykas. Jis yra forma. O man rūpi esmė. Ir aš noriu dirbti ne kelių žmonių, bet dvasiniam visos lietuvių tautos labui" [2]. Su tautinio lietuvių renesanso sąjūdžiu Vydūnas susipažino dar „Aušros" laikais. Jis sakosi skaitęs 1885 m. „Aušros" 12 nr. Silvatiko-Zauerveino poemėlę „Macilėnas ir Gražina", kuri jam įrodžiusi, kad ir lietuvių kalba galima gražiai eiliuoti. Vis dėlto žymi Vydūno raštų dalis skirta ypatingai Mažosios Lietuvos tautiniams reikalams — tai jo komedijos, o ir daugelis kitų jo draminių veikalų parašyti *ad hoc* — švenčių, vaidinimų reikalui. Pirmąjį savo kūrinį lietuvių kalba, lig šiol tebesantį rankrašty, „Pasiilgimas veldėtojo", Vydūnas parašė 1898 m., ir toliau, kuone kasmet po kelis, seka visa eilė vėlesnių jo raštų dailiosios literatūros ir mokslo srityse. Nuo 1905 m. Vydūnas paskleidžia visą eilę teosofinio turinio knygelių, kurių mokslas didesnio susidomėjimo mūsų inteligentijoj nesukėlė, nors yra labai svarbus visai Vydūno kūrybai suprasti. Didesnės įtakos darė jo 1911—1914 m. leistas mėnesinis laikraštis „Jaunimas", o dailiojoj literatūroj Vydūnas susyk pagarsėjo savo trilogija „Probočių šešėliai", išleista 1908 m.

[1] „Lietuvos albumas".— P. 425—6.— Cf. „700 Jahre".— P. 48—51.
[2] Naujas žodis.— Ibid.

Bet Vydūnas nesitenkina vien raštais. Jis plačiai dar dalyvauja visuomenės gyvenime, gyvu žodžiu ir darbu skiepydamas, auklėdamas savo idealus. Jo veikimas koncentruojasi taip pat Mažojoj Lietuvoj. 1895 m. jis įkuria Tilžėj Giedotojų Draugiją, o kiek vėliau ima darbuotis dar Viliaus Bruožio ir Zauerveino įkurtoj „Birutėj", vesdamas jos chorą.

Vydūnas organizuoja šventes su dainomis, režisuoja vaidinimus, šaukia susirinkimus, sako prakalbas. Visi šitie darbai gerokai trukdė Prūsų lietuvių germanizavimą ir patį Vydūną padarė populiariausiu žmogum visame krašte. Tačiau vis dėlto jo raštai ten mažiau skaitomi negu Didžiojoj Lietuvoj. Jis pats tai pripažįsta.

Didesnę savo veikimo dalį paskyręs Mažajai Lietuvai, Vydūnas vis dėlto yra artimai sutapęs ir su Didžiosios Lietuvos gyvenimu. Kurį laiką mokytojavęs Telšių gimnazijoj, jis spėjo užmegzti artimus santykius su jaunuomene ir jų nenutraukia ligi šiolei, nors ir anksčiau, dar prieš karą, kaip „Jaunimo" leidėjas, tokių santykių jau turėjo. Žinomas jis Lietuvoj, ypatingai Kaune, ir iš savo prakalbų, kurios visuomet būna gausiai lankomos dėl savotiško ir kilnaus jų turinio, bet ir dėl pačio kalbėtojo, kurio pats vardas ir išvaizda sukelia smalsumo. Didieji Vydūno kūriniai — visos tautos lobis ir visų branginami, be pažiūrų skirtumo. Vadinamais gi teosofiniais savo raštais jis patraukė tą laisvamanėjančios jaunuomenės dalį, kuri pasiliko ištikima religiniam idealizmui, bet kuriai tradicinės Katalikų Bažnyčios dogmos atrodė nesuderinamos su moderniuoju pažangumu ir dvasios laisve. Ir reikia pripažinti, kad čia Vydūnas savo askezės, kilnumo ir žmoniškumo mokslu padarė labai teigiamos įtakos kaip vienintelis pas mus moralės autoritetas, religinio idealizmo ir dorovės skelbėjas, stovįs šalia konfesijos ribų.

Vydūno asmuo, principai ir gyvenimas, mokslas ir kūryba sudaro vientisą harmonišką visumą, kuri imponuoja savo susiderinimu bei vieningumu ir priverčia nusilenkti net tuos, kuriems jo mokslas atrodo nepakankamai moksliškas, o kūryba nepakankamai meniška.

Visiems yra žinomas dėsnis, kad kiekvienas žymus tautinis rašytojas, poetas, menininkas yra glaudžiai suaugęs su savo tauta ir jos kultūra, kad jis atstovauja tam tikram jos išsivystymo momentui, kad jo kūrybos šaknys giliai įaugę į tautos dvasią ir praeitį. Vydūnas yra žymus tautinis lietuvių rašytojas ir net vienas iš dvasinių tautos vadų. Didžiausieji jo kūriniai sprendžia svarbias Tėvynės likimo problemas ir visa jo kuriamoji galia minta susirūpinimu dėl lietuvių tautos atgimimo, augimo ir tobulėjimo. Ir vis dėlto Vydūnas stovi vienas atskirai mūsų literatūroje. Jojo kūrybos forma ir nuotaika, jo savotiška pasaulėžiūra lig šiol nesutampa nė su viena mūsų literatūros srove. Didžiuosius savo veikalus parašęs tautinio lietuvių atgimimo aušroj, Vydūnas vis dėlto, kaip pamatysime toliau, daug kuo skiriasi nuo mūsų aušrininkų pažiūrų, priemonių ir taktikos. Žodžiu, Vydūnas, išsprogęs iš to paties tautos kamieno ir maitinamas tos pačios epochos gyvenimo, išbujojo atskira atžala, nors sava, bet kitokia negu visos kitos mūsų tautinės kultūros atžalos.

Šitą Vydūno savotiškumą iš dalies pateisina ta aplinkybė, kad „Probočių šešėlių" autorius yra kilęs iš Mažosios Lietuvos krašto, ilgais šimtmečiais atskirto nuo tautos visumos, auklėto visai kitokios kultūros ir gyvenusio visai kitokius vargus ir džiaugsmus.

Mažoji Lietuva davė mums ne vien Vydūną, bet ir visą eilę ankstyvesnių rašytojų, kurie tam tikromis savo ypatybėmis išsiskiria iš Didžiosios Lietuvos rašytojų ir kurių tradicijas Vydūnas, šiaip ar taip, yra paveldėjęs.

Didžiausias Vydūno pranokėjas Kristijonas Donelaitis vidury 18 šimtmečio taip pat stovi atskirai nuo visos mūsų to amžiaus literatūros. Nesileidžiant giliau į Donelaičio kūrybą, man svarbu vien pažymėti, kad jis, išlaikęs etniškąsias lietuvio savybes, davė realų savo laiko gyvenimo vaizdą, sukurtą ant tautinio pagrindo, kurį jam sudarė liaudis ir jos lietuviškoji kalba. Bet ypač svarbu čia pabrėžti, kad svarbiausias Donelaičio poezijos tikslas yra perdėm didaktinis: eilinio pamokslinin-

ko-dvasininko saugojama religija ir dorovė. Tautiškumą Donelaitis brangina kaip gerą priemonę, o gal net būtiną sąlygą šitam dorovinio gėrio tikslui siekti. Iš savo ganytojiškos praktikos jis žino, kad nutautęs lietuvininkas ištvirksta, ima keikti, išmoksta blogų papročių — Vydūnas pasakytų, žemina savy tikrąjį žmoniškumą.

Dviem kartom už Donelaitį jaunesnis Liudvikas Rėza pagilina ir tęsia Donelaičio tradicijas. Jis, kaip ir Donelaitis, protestantų pastorius, taip pat buvo linkęs į didaktiką-moralizavimą. Jis verčia į lietuvių kalbą Ezopo pasakėčias ir prakalboje rašo: „Štai, mieli lietuvininkai, jums Aizopo pasakas, iš Grykonų kalbos perguldytas, į rankas duomi, jeib šitą pamokslų skarbą ant išmintingo pasielgimo ir tikros nobažnystės vartotumbit" [1]. Rėza jau aiškiai yra nujautęs tautybės prasmę ir gimtosios kalbos reikšmę: „Kiekvienos tautos aukštesnis apšvietimas ir dvasios ištobulinimas tegal tik prigimtoj kalboj nusiduoti: nes prigimtoji kalba yra vartai, pro kuriuos visos didžiosios ir vaisingosios idėjos žmonių sielai privedamos" [2]. Iš gilesnio tautos dvasios supratimo kyla Rėzos susidomėjimas lietuvių liaudies poezija ir nemirštamas jo užrašytųjų dainų rinkinys.

Vydūno pranokėjų eilėj minėtinas dar ir trečias savotiškas Mažosios Lietuvos rašytojas poetas, lietuviškai rašęs vokietis hanoverietis — dr. Jurgis Zauerveinas. Ne dėl jo kaltinių eilėraščių jis čia minėtinas, bet dėl tos idėjos, kurią šis žmogus savo gyvenimu ir darbais skelbė. Jo didžiausias troškimas buvęs, kad Kalėdų naujiena „Šiandien jums Išganytojas gimė" būtų skelbiama visomis pasaulio kalbomis. Dr. Zauerveino, kalbų mėgėjo-poligloto, amatoriškas pamėgimas slepia savy didelę kalbų laisvės mintį, tautinės tolerancijos ir kultūrinės autonomijos idėją. Pagaliau yra tai pasaulinio visuotinumo idėja, žmonijos bendrija, į kurią kiekviena tauta turi įeiti su savo kalbos turtais ir dovanomis.

---

[1] Prabočių Anūkas. Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai.— Tilžė, 1920.— P. 51.

[2] Ibid.— P. 52.

Tokis tai trijų ryškesnių Mažosios Lietuvos rašytojų, Vydūno pranokėjų, pobūdis. Žinoma, per drąsu būtų sakyti, kad jie išauklėjo arba bent turėjo žymesnės įtakos Vydūno kūrybai. Vis dėlto turėsime konstatuoti, kad Vydūno kūryboje yra daug bendra su visu Mažosios Lietuvos gyvenimu ir kad vedamosios Vydūno idėjos yra anų trijų rašytojų iškeltųjų idėjų tąsa.

Bet pirmiausia reikia iškelti dar vienas dalykas, kuris jungia visus Mažosios Lietuvos rašytojus ir skiria nuo Didžiosios Lietuvos rašytojų,— tai savotiškas patriotizmo atspalvis, išeinąs aikštėn santykiuose su civiline vyriausybe, kuri vienur buvo vokiečių, kitur rusų. Tautinis sąmonėjimas Didžiojoj Lietuvoj buvo maištingas revoliucijos darbas. Kiekvienas sąmoningas lietuvis buvo griežtai nusistatęs prieš rusų vyriausybę ir moraliu bei kultūros atžvilgiu jautėsi esąs aukštesnis už savo valdovus. Valdančiųjų Rusijos sferų atstovaujamoji kultūra, jų sudaryta apie save nuomonė ir jų veikimas Lietuvoje iš tiesų davė teisės sąmoningam lietuviui su panieka žiūrėti į savo skriaudėjus. Visai kitokius santykius matome Mažojoj Lietuvoj: lojalumą ir ištikimybę kaizeriui gieda ne tik Zauerveinas, bet ir tikrieji lietuvninkai, o plačiosios lietuviškos liaudies masės visa siela buvo atsidavusios faterlandui ir jo vyriausybei. Toks Mažosios Lietuvos mūsų brolių lojalumas mus dažnai stebino ir erzino. Bet jis yra visai suprantamas: Vokietija — tai ne Rusija. Kultūra, disciplina ir materialinė gerovė, be to, dar planinga ir griežta nutautinimo politika pavergė mūsų Vakarų tautiečius, ir bent kokis maištingumas Prūsų Lietuvoje anuo metu buvo visai neįmanomas. Savo tautybei apsaugoti susipratusiems lietuviams ten beliko vienas — ne konspiracijos, bet ramaus kultūros darbo kelias. Rėza ir kiti raštu gina lietuvių kalbos teises, Zauerveinas skelbia kalbų laisvės ir tolerancijos idėjas, rašo lietuviams triukšmingų patriotinių šūkių dainas ir tuo pačiu metu gieda himnus kaizeriui.

Vydūnas tik pagilina šitą patriotinę kultūrinio darbo kryptį. Jis nuolatos skelbia, kad lietuviai, norėdami išlikti, turi ne kovoti su savo skriaudėjais, bet *išaugti lygiai su jais* ir net juos pralenkti. Lietuvių tauta

turi ugdyti savy tikrąjį žmoniškumą, kilnumą, dvasinę sąmonės šviesą — tapti gerbtina net savo priešų. Toks nusistatymas ir iš jo einanti veikimo taktika tegalėjo kilti tik Mažosios Lietuvos gyvenimo aplinkybėse ir iš tam tikrų filosofinių pradų, kuriuos netrukus pasižymėsime.

Pagilina Vydūnas savo raštais ir donelaitišką didaktinę moralizavimo tendenciją, kuri jam tampa jau ne tendencija, bet stačiai visos kūrybos prasme. Jam, kaip senovės išminčiui, tikrasis menas ir tikrasis mokslas yra neatskiriami nuo dorovingo gyvenimo, tad ir kūryba tampa nuolatiniu dorovinių vertybių apaštalavimu. Ir iš tiesų nerasime nė vieno Vydūno rašto, kuris būtų parašytas kuriais kitais sumetimais, negu ugdymas „tikrojo žmoniškumo" ir teikimas kilnaus „pasimėgimo". Grynasis formalizmas ir visa tai, kas reiškiama šūkiu „menas menui", Vydūnui iš esmės yra svetima ir priešinga.

Etniškąjį tautybės pradą, primityviai atvaizduotą Donelaičio būriškoj poezijoj ir Rėzos įspėtą tautosakoj, Vydūnas motyvavo ištisa metafizine teorija ir iškėlė į vieną iš galingiausių žmonijos pažangos veiksnių, nes jei kur, tai ypač Prūsų kultūroje tokis motyvavimas ir buvo reikalingas.

Pagaliau Zauerveino tolerantiškumas ir noras, kad Kristaus gimimo naujiena būtų skelbiama visomis kalbomis, pateisinamas ir papildomas Vydūno mokslu apie visuotinę žmonių bendriją-visumą, kurios poetišką išreiškimą regime „Probočių šešėlių" Angoj, „Amžinos ugnies" Liepsnų giesmėse, „Jūrų varpuose" ir dar kitur.

Tokiu būdu matome, kad, nors Vydūnas ir atskirai stovi mūsų literatūroj, vis dėlto, bent ideologijos atžvilgiu, jis tęsia ir papildo kai kurias tradicijas, savotiškai užsimezgusias Mažosios Lietuvos gyvenime ir raštuose.

Atmindami Vydūno kūrybos ypatybes, išskiriančias jį iš mūsų rašytojų tarpo, neprivalome dar pamiršti, kad jis yra išauklėtas visai kitokios negu mes kultūros. Vokiečių kalba ir jų mąstymo būdas, taip įsišaknijęs Mažojoj Lietuvoj, be abejo, atsiliepė ir Vydūno raštų stiliui. Vakarų civilizacijos dvasia turbūt ir visą jo psichinę struktūrą suformavo kiek kitaip negu mūsų, išaugusių slavų

įtakoje. Be abejo, kad ir religijų skirtumas turėjo čia nemaža reikšmės. O norėdami pažaisti metafizika, galėtume sakyti, kad visa to šimtmečiais atskelto ir apmarinto Lietuvos krašto dvasia prabilo į mus šito veiklaus mistiko lūpomis. Krašto, kurį naikino ir spaudė Kryžiuočių Ordinas, niokojo totoriai, naikino marai, pagaliau grobė vokiškai metodiška nutautinimo politika. To krašto žemėje kraujo ir kapų daugiau negu kur nors kitur Lietuvoje ir didesnė ten bedugnė tarp praeities ir dabarties. Tame krašte ir „pasiilgimas veldėtojo" turėjo būti didesnis, ir „Probočių šešėliai" regimesni, ir noras pažadinti „saužmones" karštesnis. To krašto dvasia ir tegalėjo prabilti nykiais simboliais, alegorijomis, pasakomis, liepsnų giesmėmis ir jūrų varpais. Ir iš to krašto kėlęsis tautinės sąmonės ir išminties balsas — tai geriausias įrodymas, kad lietuvių tautos atbudimas siekia labai gilias tautos gyvybės šaknis.

3. FILOSOFINIAI PRADAI

Klausimas — poetas ar filosofas — Vydūnui labiau pritaikomas negu kuriam kitam mūsų rašytojui. Didelė dalis Vydūno raštų — filosofinio turinio traktatai — visumos, žmonijos, tautos ir žmogaus būties pagrindinių klausimų svarstymas, gyvenimo ir mirties, valios ir likimo, puolimo ir tobulėjimo problemų sprendimas. Antraip vertus, lengvai pastebime, kad ir draminė Vydūno kūryba yra persunkta tomis pačiomis idėjomis, kad dažnai ji yra vien jo filosofinės pasaulėžvalgos aiškinimas ir iliustracija. Bet šitas jo filosofijos ir poetinės kūrybos santykis siekia dar giliau: filosofiniai pradai ne vien maitina idėjomis Vydūno kūrybą, bet dar lemiamos reikšmės turi ir jo stiliui, ir kuriamojo žmogaus dvasinei kompleksijai ir pagaliau pačiai kūrinių konstrukcijai. Tokiu būdu filosofinių Vydūno mokslų pradų pažinimas yra svarbus visai jo kūrybai suprasti.

Kai mes sakome „Vydūno filosofija", tai su filosofijos sąvoka, taikydami ją mūsų rašytojo mokslui, turime elgtis labai atsargiai. Filosofinės sistemos, suderintos ir moty-

vuotos, Vydūnas nėra davęs. Jo sistema, tai apskritai panteistinės pasaulėžvalgos nuotrupa, daugiau religinio pobūdžio, kurioje senovės Indų ir Egipto išmintis, Helėnų filosofija ir krikščionybės pradai, Bramanų knygos ir Šventraštis gretinami ir derinami miglotoj Dievybės, Visumos sąvokoj ir nemažiau miglotoj bei palaidoj optimistinio idealizmo maišaty. Vydūnas mėgsta vienur kitur pacituoti Šventojo rašto žodžius, bet griežta, dogmatinė jų prasmė visados paneigiama ir kontekste įgauna autoriui reikalingos reikšmės. Pvz., Kristaus žodžiai: „Aš ir Tėvas esava vienu" Vydūno sugretinime slepia tą pačią reikšmę, kurią jis mato trijų aukščiausių visumos ir kartu sąmonės sričių santykiavime: „Manas kreipiasi augštyn į Atma-Buddhi. Manas žvelgia augštyn, lyg tardamas: Noriu būti vienu su Tavim, Tėve, arba: Aš ir Tėvas esava vienu" [1]. Tokie ir daugelio kitų visai griežtų tekstų aiškinimai panteistine prasme vietomis atrodo kaip daugiau ar mažiau vykęs žodžių žaidimas, o vietomis — kaip tikri sofizmai. Šiaip ar taip, filosofiniuose religiniuose Vydūno raštuose matome pastangą susintetinti panteistiškai teosofiniame idealizme visa tai, ką jis mato kilnaus ir gražaus senovės religijose ir krikščionybėj. Į šitą sintezę jis įtraukia ir spėjamąją senovės lietuvių ugnies bei saulės, kaip dievybės simbolių, garbinimo religiją.

Vydūno filosofinių raštų galvojimo ir rašymo būdas nėra filosofinis. Stoka jam logiško griežtumo, o ypatingai argumentacijos, įrodymų. Keisčiausius ir labiausia neįtikimus dalykus jis dėsto kaip savaime suprantamas tiesas be jokių įrodymų, kreipdamasis ne į mūsų supratimą, bet į „išmintį", kuri tepasireiškianti aukštai doriškai iškilusiuose žmonėse. „Įžangos žody" į vieną iš labiausiai keistų savo teosofinių raštų „Mirtis ir kas toliau" Vydūnas taip paruošia skaitytoją: „Šito rašto žinios yra labai nuostabios. Ir ne vienas „moksliškai" mąstyti papratęs reikalaus „prirodymų". Bet reikia atsiminti, jog visi prirodymai išeina nieku, jei žmoguje nėra to, kas tuos prirodymus išmanyti gali. Visos šio rašto žinios todėl kreipiasi tiesiog į žmogaus išmintį, į jo tiesos numanymą. Šišon

[1] Slėpiningoji žmogaus didybė.— P. 60.

paaiškinti dalykai nėra prieinami paviršutiniam supratimui. Tasai beveik visuomet tik tėra pripratimas prie kokio nors mokslo. Todėl žmonės, gyvenantiejie vienais papratimais, atmeta visa, kas su tais nesutinka. Jiems rodos naujosios žinios esantios prieš protą. O tasai prie jų dar vos tik teapsireiškė. Kur tai dar pati išmintis?" Šitie žodžiai gerai apibūdina Vydūno mokslinį, jei taip galima pasakyti, metodą, bet jie mūs visai neįtikina. Kiekvieno mąstančio žmogaus išmintis sako, kad naujos žinios turi būti kuo nors pagrįstos, ypač jei jos yra priešingos labiau įrodytoms ir aiškiau suvokiamoms žinioms. Kas gi be įrodymų patikės, kad ta visa komplikuota teosofų pomirtinio gyvenimo sistema lengviau priimtina išminčiai negu, sakysim, daug paprastesnė ir tvirčiau motyvuota krikščionybės sistema?

Tokiu būdu Vydūno filosofiją tenka pripažinti geriausiu atveju skonio arba naivaus tikėjimo dalyku, ir ne diskursyvinio mąstymo, bet apriorinio įsivaizdavimo padariniu.

Jos reikšmę mažina dar ta aplinkybė, kad ji nėra originali, bet pasisavinta iš kitų teosofų raštų, iš dalies paties Vydūno nurodytų: A. Besant, dr. Fr. Hartmano, E. P. Blavatskos. Bendriems šito mokslo dėsniams aiškinti Vydūnas parašė šias knygeles: Visumos sąranga, Slėpiningoji žmogaus didybė, Mirtis ir kas toliau, Žmonijos kelias, Likimo kilmė, Apsišvietimas ir Gimdymo slėpiniai. Mums įdomesni ir originalesni tie Vydūno raštai, kuriuose jis svarsto lietuvių tautos problemas: Mūsų uždavinys, geriausia šios rūšies knyga, ir Tautos gyvata. Bet ir šitose knygose bendrieji filosofiniai ir religiniai pradai pasilieka vis tie patys. Tačiau mūsų istoriškai kritiškam literatūros tikslui Vydūno filosofinių raštų originalumas ir mokslinė jų vertė yra antraeilis dalykas. Mums svarbu nustatyti, kad jis taip tiki ir moko, ir kaip tas jo tikėjimas ir mokslas atsiliepia visoje jo kūryboje.

Praeidami galime dar pastebėti, kad Vydūno skelbiamasis mokslas yra ne vien panteistinis, bet iš dalies ir

okultistinis. Ir jeigu jo santykis su senuoju okultizmu, einančiu nuo Parmenido, Pitagoro ir žydiškosios Kabalos, nėra visai aiškus, tai giminystė su naujuoju okultizmu, einančiu nuo gnostikų ir neoplatonikų, yra jau daug artimesnė. Šių būtent stengtasi rasti paslėpta evangelijų prasmė ir giliausioji visų daiktų esmė — vienas bendras pradas arba elementas, kuriuomi ir buvo laikoma astralė šviesa, glūdinti anapus regimosios materialinės gamtos ir sudaranti antrąjį, aukštesnįjį, visumos laipsnį. Visa, kas regima, esą tiktai ženklas, simbolis to, kas neregima aname astraliniame plane. Pasiekti jam žmogaus proto galių nepakanka; tam reikalinga esanti stipri intuicija, vadinama astraline galia. Patsai žmogus gi esąs sudėtas iš dvasios (dvasinis elementas), kūno (materialinis elementas) ir mediatoriaus (fluidinis elementas), kuris esąs jungtis tarp anų dviejų. Šie keli bruožai jau savaime primena pagrindinius Vydūno skelbiamojo mokslo nuostatus apie visumos sąrangą, žmogaus sudėtį ir aukščiausią pažinimo galią — išmintį.

Vydūno mokslas apie žmogaus pomirtinį gyvenimą yra giminingas ne vien okultizmui apskritai, bet taip pat ir spiritizmui. Iš tiesų jis duoda pagrindo savotiškai išaiškinti eteriniu ir astraliniu kūnu ne tik sapnus, nujautimus, apsireiškimus ir telepatijas, bet lygiai ir vaiduoklius, medijus, dvasias ir visą gyvųjų su mirusiaisiais santykiavimą. Kai žmogus miršta, moko Vydūnas, vadinasi, kai dvasinė jo dalis traukiasi nuo medžiaginės, tai šitas atsitraukimas įvykstąs ne vienu kartu, bet keliais atvejais. Tai, ką mes paprastai vadiname „mirtimi", esąs vien regimojo mūsų kūno mirimas. Vėliau tik, maždaug po 36 val., atsiskiriąs nuo jo „eteriškasis kūnas", kuris kartais gali būti matomas. Bet ir tuomet žmogaus dvasia dar gyvenanti „astraliniame kūne", arba Kama-Rūpoj, kurią sudaranti „ta smulkioji materija, kurioje susitveria geismai, jausmai, karštiavimai ir t. t." [1] Sritis, kurioje gyvena Kama-Rūpos, vadinama Kama-Loka. Čia, dvasiai traukiantis nuo astralinio kūno, žmogus antrą kartą mirštąs, maždaug 30 metų praslinkus po pirmojo mirimo. Ir juo žmogus buvo geismingesnis ir labiau prisirišęs prie žemės,

[1] Mirtis ir kas toliau.— P. 18.

juo jis ilgiau gyvenąs Kama-Lokoj. Ypatingai gi ilgai ten gyveną žmonės, „kurie ar per kokią nepalaimą galą gavo, arba sau patys galą pasidarę, arba kaip noris pirm laiko žuvę yra". [1] Ir štai toks „numirėlis", geidžiąs žemiškųjų dalykų, galįs ypatingu būdu veikti mūsų gyvenimą. Jis, „patsai nebeturėdamas tam reikalingų prietaisų, susiriša su gyvenantio žmogaus Kama ir tuomi su jojo Linga-Sharyra (eteriškų kūnu) ir regimu kūnu. Tokiu būdu jis gal per šitą žmogų apreikšti savo norus, palinkimus, geismus ir t. t.

Ne su kiekvienu žmogum jam tai pavyksta. Silpno noro žmogus, kurs labai lengvai kitiems pasiduoda, kitų mintims ir troškimams paklusdams be jokio mėginimo, kurs v i s l y g n e s a v y j, tasai labai lengvai tokiam „numirėliui" tenka ir jo įrankiu tampa. Vadinamas toks žmogus Latynų žodiu medium, tai esti tarpininkas." [2] Negana to, mes ir patys galime pasiekti Kama-Lokos „numirėlius" ir net juos išnaudoti savo tikslams. „Nes ypatingu auginimu ir ypatingais veikimais gal žmogus taip lavinties, kad jis ne vien sąmoningu būdu gali sutikti kelintą anų gyvių iš Kama-Lokos, bet kad jis ir kitus valdyti ir jais naudoties gal.

Išmokus kūną palikt, galima laikais tiesiog gyventi Kama-Lokoj. Tuomet ir galima susieiti su „numirusiais", kurie ten dar pilnai gyvi savo geismų kūne arba Kama-Rūpoje, jų padėtį pažinti ir jų palinkimus patirti." [3] Pavojingiausi numirėliai esą visokie nusikaltėliai ir žmogžudžiai, ir jie dažniausiai spiritistų esą pasiekiami. Bet jie ir patys, kaip tikros „dvasios be vietos", slankioja įvairiose prasikaltimų vietose, o jų veikimą Vydūnas taip sugestyviai aprašinėja: „Kaip kokie šešėliai jie susivokia tokiose vietose, kur veikimai, panašūs į jų troškimus, atsitinka. Ir jie bando per kitus žmones išpildyti savo geismus. Tuomet jie tampa biauriais akstinais tiems žmonėms, kurie tše gyvena. Skerdynės, smuklės ir paleistuvavimo vietos yra pilnos visokių šešėlių ir šmėklų, kurios kaip kokios siurbėlės prie žmonių prisimeta.

---

[1] Ibid.— P. 27.
[2] Ibid.— P. 20.
[3] Ibid.— P. 24.

Kiekvienas nors šiek tiek skaistiai gyvenąs žmogus pajautia tą biaurią tų šešėlių artybę tokiose vietose. Jie žmones į blogiausius troškimus ir nedorybes įvaro ir iš to savo pasimėgimą turi ir virsta labai kietširdiškomis ir galingomis esmėmis, net visai velniška jėgų srove. Priėjus jų gyvenimo galui, jie pakeliami į kitas Visumos sritis, kur jie po ilgų kantių visiškai išnaikinami." [1]

Šitas ilgas ištraukas aš čia išrašiau dvejopu tikslu. Pirma, iš jų aiškiai matom santykį šito mokslo su okultizmu ir spiritizmu. Tiesa, Vydūnas spiritizmą, kaip dvasių arba „numirėlių" iššaukimo praktiką, griežtai smerkia. Bet jo skelbiamas mokslas yra geriausias spiritizmo galimumo išaiškinimas, pagrindas, o kai kam gal net ir paskatinimas arba bent spiritistinės nuotaikos skleidimas. Vydūną, žinoma, pateisina jo intencijos grynumas, skaistus idealizmas ir kilni dorovinė nuovoka, kuria apgaubti visi jo raštai. Tuo tarpu praktinio spiritizmo auklėtojai be šarlatanerijos, rodos, visai neįstengia to mokslo tikrumo įrodyti. Antras mano tikslas buvo tomis citatomis priminti okultistinę J. Herbačiausko kūrybą, ypač jo „Kapinynų simfoniją" ir „Dievo šypsenas", paliekant tačiau pačiam skaitytojui išvesti paralelę ir padaryti išvadas.

Pilnumo dėlei pabaikime vydūnišką pomirtinio gyvenimo vaizdą. Antroji žmogaus mirtis Kama-Lokoj, išgyvenus visus žemiškuosius geismus, esanti kaip ir koks miegas, iš kurio pabudusi dvasia pasijunta vienybėj su aukščiausiomis, dieviškomis savo pačios ir kartu visumos dalimis: Atma — Buddhi — Manu. Sritis, kurioje dabar dvasia gyvena, vadinama D e v a c h a n, Dievas arba spindinčiųjų kraštas. Tai esanti tikroji žmogaus tėvynė, dėl to mirtis iš tiesų tai yra užgimimas. Praleisime puikius devachaninės laimės aprašymus. Deja, ji nėra dar amžina. Kaip Kama-Lokoj žmogus-dvasia išgyvena visus žemiškuosius palinkimus, taip Devachane jis pagaliau laimėj išgyvena visus aukštuosius, kilniuosius. Ir kai „nusistoja galiausiai žmoguje visi gyvybės pajautimai, taip kad nebesižino esantiu, ir jis kreipiasi į šalį, kur jis tiki aiškiau regėsiąs gyvybę" [2], žmogus laipsniais vėl žengia į mūsų gyvenimą, įsi-

[1] Ibid.— P. 28, 29.
[2] Ibid.— P. 41.

valkstydamas į anuos žemiškuosius pavidalus-kūnus, kol pagaliau, geismingumui susitvenkus, per tėvus gaminasi sau regimą kūną ir gema žemėje.

Žmogui iš Devachano grįžtant į žemesnes sritis, moko Vydūnas, jo geismingumas, gulėjęs gamtoje „kaip rudenį pasėta sėkla", pradeda pabusti, kol visos geismų jėgos tampa gyvomis. „Yra tai tat, kas vadinama „kūno iš numirusių prisikėlimu"... Iš to senovės išmintingųjų mokslo,— sako mūsų rašytojas,— yra šiandien „tikintieji", savo daigtingu, materialistišku supratimu, visai paviršutinį dalyką pasidarę". [1] Turime čia dar vienos dogmos panteistinį „pagilinimą".

Devachaninė žmogaus buitis trunkanti apie 1000—1500 metų — ir „su tuo sutinka žymus žmonių padėjimų ir būdų atsikartojimas 1500-uose metuose. Tartum tos patios bangos sukiltų". [2] Skirtumas tik tas, kad naujose bangose vis daugiau esą žmoniškumo. Tokiu būdu žmonijos kelias eina į tobulybę — Dievybės siekia.

Mintis apie pasikartojančius žmonijos istorijos laikotarpius ir išvidinį tarp jų sąryšį yra labai mėgstama visų istoriosofų. Plačiausiai šitą mintį išvystė ir ištisą sistemą sudarė prieš keliolika metų Osvaldas Špengleris dideliame dviejų tomų veikale *„Untergang des Abendlandes"*. Vokiečių filosofas kiekvienos kultūros bangai skiria maždaug 1000 metų ir tokių bangų ligi mūsų dienų randa 8. Panašūs bandymai schematiškai suskirstyti žmonijos istoriją, vaduojantis iš anksto priimta idėja, visados susilaukia rimtų priekaištų iš tų mokslų, kurie vaduojasi faktais ir patikrinta tikrove. Nei Vydūno skelbiamojo mokslo, nei Špenglerio sistemos istorijos bangos ir pasikartojančios kultūros realiais duomenimis nėra įrodytos. Rastume nemaža priešginybių ir pačių istoriosofų moksle. Vydūnas, pvz., į naujųjų laikų mokslo ir kultūros laimėjimus žiūri optimistiškai ir mato juose tolimesnės, jau dvasinės pažangos pradus: „mūsų laike vis galingiau sukyla noras gyvenimą ir žmogaus supratimą taisyti, gerinti, šviesti... Žmogus mūsų laike visiškai per-

[1] Ibid.— P. 43.
[2] Ibid.— P. 41.

s i k e i t š i a".[1] Tuo tarpu Špengleris visai Vakarų civilizacijai ir kultūrai gieda niaurų „Requiem", nes visos kūrybinės pajėgos meno, mokslo ir visuomeninio gyvenimo srityse esą jau išsisėmusios.

Panteistiniam Vydūno mokslo tikslui pesimistiškas žmonijos kelio vaizdavimas yra nepriimtinas, ir dėl to dvasinis žmogaus tobulėjimas per pasikartojantį grįžimą gyveniman tampa ne vien filosofiniu pradu, bet ir istoriosofiniu postulatu. Žmogus, pakartodamas savo gyvenimą ir vis kaskart tobulėdamas, pagaliau iškyląs į būvį, kurs esąs aukštesnis ir už Devachaną. Jis pasiekia savo tobulumą —„jis yra visiškai vienu tapęs su savo Dievu; jis pilnai regi ir pažįsta jį esantiu savo paties esme", nes „iš Jo, būtent Dievo arba Atma, Jame ir Jopi yra ir visi daiktai".[2] Šitas aukščiausias būvis, kurį pasieksiąs ne tik žmogus-individas, bet ir viso pasaulio visuma, iš sanskrito kalbos vadinamas N i r v a n a, išgesimas, bet ne buities išgesimas, tik visų troškimų išgesimas, kadangi pilnybė įgyta. Nirvana tad ne mirtis — išnykimas, bet pilniausia gyvybė — visumos tikslas.

Kaip esu jau minėjęs, šitiems nepaprastiems teigimams Vydūnas jokių nei abstraktinių, nei prityrimo argumentų neduoda. Visas tas pasaulio procesas, kurį Vydūnas skiria į du tarpus — involiucijos ir evoliucijos,— vadinasi Dvasios-Išminties įsisiautimas į materialius pavidalus ir vėl iš jų išsinėrimas ir grįžimas į Dievybę[3]; visas tas procesas atrodytų priimtinas, pripažinus teosofų mokslą apie visumos sąrangą. Bet kad ir ta visumos sąranga ničnieku nėra įrodyta. Vydūnas visai teisingai skiria visumą į materiją ir dvasią. Bet tolimesnis skirstymas jos į 7 skritulius mums atrodo visai sauvališkas. Būtent materialinė gamta susidedanti iš 4 vis platesnių skritulių: Prakriti, arba regimoji medžiaga, Aitheris — neregimoji medžiaga, Kama-Prana — dar smulkesnė medžiaga, „iš kurios pareina gyvybės reiškiniai, kaip jie augmenyse pastebimi"[4], ir pagaliau Kama-Manas, iš kurio pareina gyvuliškojo proto

[1] Mūsų uždavinys.— P. 201, 202.— Cf. ibid.— P. 198—203, 204—224.
[2] Mirtis ir kas toliau.— P. 46.
[3] Mūsų uždavinys.— P. 27.
[4] Visumos sąranga.— P. 13.

reiškiniai. Dar aukščiau eina trys dvasiniai visumos skrituliai: Manas — meilė, manymas, Buddhi — išmintis, dvasios šviesa, sąžinė ir Atma — visagalybė, Dvasia, Dievybė. Kiekviena aukštesnioji sritis peršviečia žemesniąsias, o žmonėse „yra visos sąlygos, jeib septyneriopa Visuma galėtų jais apsireikšti ir juose visos jos sritys gražiame aidėjime sutarti." [1]

Šitie paskutinieji žodžiai galėtų pakišti mums mintį, kad anos septynios sritys tai yra vien tik simboliai, kuriais norima pažymėti įvairūs materijos, gyvybės ir dvasios reiškiniai, kad jos ne visos realiai šalia viena antros egzistuoja, o tėra vien grynai teorinis, abstraktinis to paties dalyko suskaldymas; kad vieningas ir nedalomas žmogus nešioja savy visą kosminių elementų įvairybę kaipo materialinės, gyvulinės ir dvasinės prigimties dalyvis. Bet, taip manydami, apsiriktume. Vydūnas moko, kad visos tos 7 sritys realiai šalia viena kitos egzistuoja, apimdamos vis didesnius erdvės plotus ir kad „kiekviena aukštesnė sritis, kaip sakyta, skiriasi nuo žemesnės srities tiktai savo matėrės smulkumu". [2] Tokiu būdu ir Kama-Prana, gyvybė, ir Kama-Manas, protas, tėra vien materijos virpėjimas. Tad tektų padaryti išvadą, kad Vydūnas skelbia absoliutinio materialistinio panteizmo formą. Šitą išvadą patvirtina Vydūno žodžiai, kad kuriamoji Dievo galia — Karma tai esąs vien r i t m a s, spindėjimas, kurio varomi pavidalai kuriasi ir tobulėja. [3] Patvirtina tai ir grįžimo į Dievybę procesas: pirmiausia išnyksianti regimoji medžiaga, pereidama į eterį, šis — į Kama-Praną, ši — į Kama Maną, ir taip toliau ligi Atmos.

Tokiu būdu galutiniojo visumos tikslo pasiekimą — „pasaulio pabaigą" — Vydūnas vaizduoja kaip laipsnišką, harmoningą vis labiau susiderinančią visuotinės simfonijos kadenciją ir jos išsirišimą į paskutinį, dievišką akordą, — priešingai Šventraščio pranašystėms, kurios piešia niūrų kosminių perversmų ir kataklizmų vaizdą — žūtbūtinę dviejų priešingų galybių kovą. Mat tarp materijos ir dvasios, lygiai taip pat kaip tarp bloga ir gera, tarp

[1] Ibid.— P. 13.
[2] Ibid.— P. 21.
[3] Cf. ibid.— P. 25.

kūrinio ir Kūrėjo, yra bedugnė, kurios jokia evoliucija niekados neįstengs pripildyti.

Vydūno skelbiamas mokslas apie visumą, kaip jis pats sakosi, nėra proto, bet išminties vaisius. Mes pasakytume, kad tai yra vaisius ypatingo palinkimo simboliniais vaizdais konkretizuoti abstrakcijas, palinkimo, kuris, be to, nepakenčia disharmonijos, priešingybių kovos,— vaisius aukštos dorovinės nuovokos ir kontempliatyvinio realybės paneigimo. Šiuo atžvilgiu Vydūno pasaulėvaizdis išeina harmoningas, gražus ir kilnus. Įsivaizduojamų kosminių sferų harmonija ir muzika žavėjo daugelį didelės dvasios žmonių. Ir Adomas Mickevičius, improvizacijos įkvėpimo ekstazėj iškilęs į eterines aukštybes, grojo krištoliniais sferų skrituliais ir kilo savo giesme ligi visumos, nemarybės ir Dievo.

Gieda ir Vydūnas himną savo septynspalvei visumai, geriau sakant, jos pasiilgimo šaltiniui — Atmai-Dievybei. Visa Vydūno kūryba yra tas himnas. Bet aš čia turiu galvoj pirmiausia jo „Liepsnų Ryto Giesmę" ir „Liepsnų Vakaro Giesmę", kurias randame kaip „Amžinos Ugnies" prologą ir epilogą. Šitos dvi giesmės — tai alegorinis visumos santvarkos ir jos sričių atvaizdavimas su visa panteistinio proceso filosofija. Argi ne „involiucijos" tarpsnį reiškia „Liepsnų Ryto Giesmė", kur iš didžios ugnies imamos atskiros liepsnos-pavidalai, skambant tokiai kūrybinio „fiat" giesmei:

Sukilo Žodis iš Tylos gelmių.
Galingai suskambėjo, plėsdamas
sau bekraštinį skritulį buvimui.
Ir Žodis tapo Ugnimi-Šviesa.
Ta liejosi į erdvę srovėmis.
Jos kvapas viso gyvybė yra.
Bet Žodio siela reiškias liepsnomis.
Gamin jos liepsneles ir kibirkštis.
Ir stato jas dorai į skritulius.
Taip sklando jos gražiu skambėjimu
Ir tuo gyvybės duod giesmės balsus.
Tad Žodio apsireiškia ir širdis.
Giesmės tos erdvė pildos bangomis.
Sugieda vėlės gamtos skritulių.
Žmonijos sielos savo gaidomis,
ir amžių pat kiekvienas tylomis.

Išgęst vienur, sugiedama kitų.
Kuo pasiilgst, tai Amžina Ugnis.[1]

Šitas himnas, menko stilistinio sklandumo, sausas ir kietas savo prasme, patraukia mus nebent asketiška iš geros valios ubagyste, minties skaidrumu ir nujaučiama santaika tarp tikėjimo, gyvenimo ir kūrybos. Toks bus ir visas Vydūno menas: bekraujė, nuaistrinta auka bekraujam, beasmeniam Visumos Dievui.

Jei nebijočiau būti pedantu, pasakyčiau, kad „Liepsnų Vakaro Giesmė" yra visumos „evoliucijos" tarpsnio vaizdavimas — ir atsiskleidęs prie „Visumos sąrangos" arba „Slėpiningosios Žmogaus Didybės" pridėtą spalvotą „visumos ir žmogaus" schemą, rasčiau, ką reiškia ta mėlynų, geltonų, raudonų, žalių šviesų simbolika. Bet, ir nesant pedantu, matyti, kad ir čia Vydūnas įvairių spalvų šviesomis nori išreikšti įvairių visumos skritulių arba įvairaus tobulumo laipsnio pasiekusių pavidalų tarpusavio santykiavimą ir visų jų bendrą veržimąsi į savo buities šaltinį — Atmą-Dievybę:

Sukilkime, liepsnos, liepsnelės, į Amžiną Ugnį!
Į Amžiną Šviesą, į gyvą Dievybės bedugnį!
Lai jis vis didėja!
Lai liepsnos menkėja
ir dingsta, kad būtų pati tik Dievybė viena!
Liepsnų bus tad vakars, bet josios pilnoji diena![2]

Paaiškėjus žmogaus-individo keliui ir Visumos santvarkos pagrindinei schemai, lieka susipažinti su T a u t o s p r o b l e m a ir jos reikšme, visumos uždavinius vykdant. Taigi tautai Vydūnas skiria labai svarbų uždavinį ir tautos klausimu, atrodo, stipriausiai prisirišęs prie žemės: Vydūnas — patriotas.

Tauta tai yra tas laiptas, be kurio žmogus-individas negali pasiekti aukštesnio savęs žinojimo. Jau involiucijos bėgyje, kurio uždavinys yra sutverti vienetas, žmogus būtinai atsiduria tautoj. „Žmonijos esybė, turėdama vieną sąmonę, apsireiškė involiucijos bėgyje pirmiau didžiomis jėgų rūšimis, kurių kiekviena dalinos į mažesnes įvai-

[1] Amžina ugnis.— P. 13—14.
[2] Ibid.— P. 325.

rias rūšis. O atsispindėjimas to regimame pasaulyj buvo didžiosios ir mažesniosios žmonijos padermės, būtent, rasės ir tautos. Ir taip pasauliui susitveriant randasi laiptai, kurių viršų apima viena žmonijos esybė, vidurį — įvairių jėgų rūšys ir apatį — pavienės jėgos. O tie tų laiptų laipsniai atsako tam, kas šiandien vadinama žmonija, tauta ir pavieniu žmogumi." [1]

Kuriamoji jėga tautoj ir individe pasireiškia, tarpininkaujant k r a u j u i, kurs, auštant gyvenimui, įvairėjo ir, pasiekęs savęs-žinojimo sąmonės, kūrė įvairias kalbas. Tokiu būdu sąmonės augimas eina neišskiriamai su kraujo ir kalbų įvairėjimu. Tai esą labai svarbu. Tauta ir žmogus sąmonėdami kuriasi sau pasaulį ir jo supratimą. O „iš pasaulio supratimo eina tolimesnis žmogaus darbas", kurio svarbiausias tikslas esąs tas, kad „kiekvienas savo dvasia nori persunkti pasaulio turinį"[2], ir tokiu būdu jį kelia į savo tobulumo laipsnį.

Tautoje žmonės savo sąmonę pareiškia m o k s l o, m e n o ir d o r o s vaisiais. Svarbiausia tam priemonė esanti k a l b a. Su kalba tauta gyvėja ir nyksta. [3] Gyvenamoji š a l i s-ž e m ė turi taip pat daug reikšmės tautos pažangai. „Visi žmonės, kurie gyvena su žemės galiomis, daug giliau nujaučia esamybės gelmes." [4] Nesilaikymas savo šalies yra nykimo apsireiškimas. Bet svarbiausias tautos pažangos veiksnys esąs t i k ė j i m a s. Žmogus veikiąs kūrybos galiomis, kurios jį neša į esamybę. Bet jis turi dar atsigręžti į savo dvasios gelmes — į visumos pagrindą. Gi dvasios galmėse visumos pagrindą ir sudaro tikėjimas. [5]

Evoliucijos tarpsny tautos vaidmuo turi tokios pat reikšmės. Atskiro žmogaus „savęs-žinojimas" gali tapti „pačia žmoniškąja gyvybe" tik tada, kai „kartu iš lengvo vienatos sąmonė iškyla lig tautos sąmonės. Tad ji pagaliaus tegali įaugti ir į žmonijos sąmonę. O taip antrame pasaulio amžiuje, būtent grįžimo, evoliucijos laike, tauta vėl stovi ant kelio vidurio. Žmonijos Aukštybėn nieks

[1] Mūsų uždavinys.— P. 29.
[2] Ibid.— P. 53.
[3] Ibid.— P. 18.
[4] Tautos gyvata.— P. 27—30.
[5] Cf. ibid.— P. 58.

negali grįžti, neidamas per tautą. Žmonijos širdin kelias eina per tautos širdį. O taip eina kelias pasaulio ir Visatos Priežastin". [1]

Dabar aišku, kad Vydūno tautiškumas ir patriotiškumas turi gilias šaknis pagrindiniuose jo pasaulėžvalgos praduose. Suimdami visą jo mokslą apie tautos reikšmę, galėtume formuluoti tokį dogmatinio griežtumo postulatą: non est salus extra nationem — šalia tautos nėra išganymo.

Kai dėl lietuvių tautos, tai jos uždavinys esąs ypatingai svarbus. Lietuvių tauta atsigauna lygiai tuo metu, kada žmonijos gyvenime pasirodo naujų dvasinio tobulėjimo reiškinių, „kuomet žmonija taip ypatingai sukyla" ir kuomet žmogus „pradeda numesti visokius pančius, ypačiai tuos, kurie jo omenę, jo protą ir išmintį suvaržę buvo". Vydūnas randa, kad šitas laikas „vyriausioj ypatybėj yra tikybinis" ir kad tuo metu „beveik visa žmonija sujudusi dėl tikybos reikmenų". [2] Ir štai šito laiko dvasią atitinka lietuvių tautos atbudimas, nes lietuvių kalba, kaip gimininga sanskrito kalbai, padedanti žmonijai įsisąmoninti šventuosius senovės Indijos raštus, kuriuose esą paslėpti aukštesnės sąmonės ir tikrosios pažangos pradai. Tokiu būdu paaiški aukšta lietuvių tautos misija. „Lietuvių tautoj todėl ir turi nusiduot giliausias naujosios sąmonės sušvitėjimas. Lietuvių tauta tegali pilnai atsigauti atsidėdama ant šitos sąmonės, atsigaudama tikybiškai." [3]

Šitie paskutinieji žodžiai „atsigaudama tikybiškai" turi čia ypatingos reikšmės ir daro aliuziją ne vien į senovės Indų, bet ir į senovės lietuvių religiją, kuri, Vydūno nuomone, buvusi taip pat aukštos sąmonės reiškinys. Dėl to ir svarbiausioji lietuvių tautos sunykimo priežastis buvusi jos tikybos paniekinimas. Mat toji tikyba buvo ne antmesta tautai, bet kilusi iš „nujautimo gyvenimo gelmių, iš numanymo „Gyvybės priežasties". Tad, paneigus tokią tikybą, „apsidrumstė sąžinė ir dora". Vydūno mestas krikščionybei kaltinimas yra visai aiškus ir kyšo iš daugelio

[1] Mūsų uždavinys, P. 32.
[2] Ibid.— P. 202.
[3] Ibid.— P. 174.

jo kūrinių. „Naujosios tikybos įvedimas Lietuvon turėjo tiesiog sulaužyti lietuvių tautos galybę, kadangi jis užtvėrė doros ir tikybos versmę." [1] Deja, šitas Vydūno romantizmas dėl senovės lietuvių tikybos negali būti pateisintas jokiais įtikimais duomenimis. Priešingai, bendra tų amžių kultūrinė konjunktūra greičiau rodytų, kad nelaimingas lietuvių tautos likimas kilo kaip tik dėl to, jog krikščionybė per vėlai buvo įvesta į Lietuvą. Tuo pavėlavimu bent iš dalies tektų pateisinti ir visai netinkamas jos įvedimo būdas, kurį visai teisingai smerkia ne tik Vydūnas, bet ir kiekvienas objektyvus istorikas.

Vis dėlto Vydūnas skaitosi su įvykusiu faktu. Jis ne tik niekur neskatina mesti krikščionybės, bet, priešingai, laikytų tai klaida. Ir „atsigauti tikybiškai" reiškia „vien dabar įsigyvenusioj tikyboj įgyti šviesesnį žvilgį". [2] Iš atskirų tekstų, o ypač iš „Amžinos Ugnies" trečiosios dalies „Vaidilutės" galėtume spėti, kad autorius siūlo kaip ir kokią sintezę iš senovės tikybos ir krikščionybės, bet plačiau niekur šitos minties nėra išdėstęs.

Baigdami šį skyrių, pasižymėkime vieną dažnai pasitaikantį Vydūno raštuose dorovinį-visuomeninį-filosofinį terminą — d y k i s, d y k a s i s, d y k y b ė. Dykiais, dykaisiais Vydūnas vadina žmones, pasiekusius aukšto dorovinės ir tautinės sąmonės laipsnio. Visuomenės santvarkoj jie priklauso arba bent turėtų priklausyti aukštesniesiems sluoksniams. O idealioj santvarkoj visi aukštesniųjų sluoksnių atstovai turėtų būti dykiai. Dykių antitezė yra vergai, žemos, tamsios dorovinės ir tautinės sąmonės žmonės. Visuomeninis dykių ir vergų atžvilgis Vydūno nėra pabrėžiamas. Viską nusveria dorovingumas, žmoniškumas, sąmonės šviesa.

Lig šiol paaiškėjo tie filosofiniai religiniai Vydūno pasaulėžvalgos pradai, kurių varžtuose susiformavo visa jo kūryba. Kokios gi tų varžtų žymės svarbiausioj Vydūno kūrybos srity — dramaturgijoj?

---

[1] Ibid.— P. 152.

[2] Tautos gyvata.— P. 4.

Žiūrėdamas į visumos sąrangą kaip į Atmos-Dievybės pasireiškimo laipsnius, o į pasaulio procesą — kaip į nuolatinį tapimą ta pačia Atma arba į nuolatinį dievėjimą, Vydūnas negali pripažinti pastovumo ir vertės regimiems pasaulio pavidalams ir reiškiniams. Nutrynus ribą tarp to, kas laikina ir kas amžina, tarp to, kas reliatyvu ir kas absoliutu, visas daiktingasis pasaulis, kaip nugriovęs paskutinę užtvarą potvynis, nesulaikoma jėga veržiasi išsilieti į Absoliuto bekraštybę. Visi regimojo pasaulio ir gyvenimo reiškiniai yra vien nykstami Atmos-Dievybės ženklai visumos tobulėjimo-dievėjimo kely. „Atskiras dalykas yra visumos priemonė jos prasmei atskleisti, jos tikslams vykinti." [1] Šitokios pasaulėžvalgos žmogui visa tikrovė turi atrodyti kaip koks šešėlių, simbolių ir alegorijų žaismas.

Toks ir yra Vydūno kuriamasai pasaulis ir gyvenimas, atitinkąs jo pasaulėžvalgos pradus. Mat Vydūno kūryba yra kartu ir apaštalavimas. Kitaip nė negali elgtis poetas, kuris mokslinį pažinimą jungia su dorove, o meną su gyvenimo praktika.

Didelė dalis Vydūno kūrinių, o ypatingai misterijos, yra skirtos anai „visumos prasmei atskleisti, jos tikslams vykinti". Skaitydami tas alegorines simbolines misterijas, mes turime reikalo ne su paneigtos realybės duomenimis, bet su tam tikrų idėjų įasmenintomis ir įvaizduotomis schemomis, kurios turi mums akivaizdžiai parodyti tų idėjų realizavimąsi kurio nors aukšto idealo šviesoj. Net ir labiausiai realistiniuose kūriniuose, kaip, pvz., komedijose, o iš vėlesniųjų —„Varpsty", mes matome tą patį abstraktumą ir schematizmą, einantį ne iš alegorinės simbolinės, kaip misterijose, prasmės, bet iš pernelyg aiškiai pabrėžtos dorovinės tendencijos. Tačiau ir vienu, ir antru atveju mes jaučiamės esą ne gyvųjų žmonių tarpe su jų sielvartais, džiaugsmais ir aistromis, bet tik laikinai atgaivintose gražiose iliustracijose bei personifikacijose.

[1] Ibid.— P. 4.

Vydūno kūriniuose nėra ne tik gyvo žmogaus, bet nė gyvos gamtos. Ir čia šešėliai bei simboliai, mistiška jūra banguoja reikšmingais atodūsiais, skamba Varūnos, Putogymės ir paslaptingų varpų garsais, nutilsta ir sukyla, pildydama aukštesnės valios įsakymus; simbolinis miškas šlama Probočių sielų graudenimus, slapsto Vaidilutę su jos Amžinąja Ugnim ir turi daug savo šventų paslapčių. Visi mistiški peizažai apšviesti efektingomis bengališkų ugnių spalvomis, pridengti dirbtinių ūkanų šydais — visa taip, kaip reikalauja kūrinio idėja, anapusinės vaizduojamojo reiškinio tikrovės prasmė.

Tokiu būdu matome, kaip panteistinė teosofinė pasaulėžvalga, ištirpinusi daiktingojo pasaulio vertingumą, kuria sau alegorinę iliustraciją savo aprioriniams nuostatams pateisinti.

Aš čia nesigilinsiu į klausimą, kiek toks kelias meno kūrybai gali būti vaisingas. Pastebėsiu vien, kad nei vienai meno srovei ir nei vienam meno kūrėjui nutolimas nuo gyvenimo tikrovės, nuo konkrečių pasaulio reiškinių ir nuo gyvos žmogaus širdies į gerą neišėjo. Gyvenimo tikrovė yra kupina simbolinės prasmės, bet ją praskleidžia tik tiems, kurie atvira širdžia moka prie jos prieiti. Visokios abstraktinės schemos ir protinės tendencijos gali sukurti vien sausą alegoriją, bet ne amžiną gyvybe plazdantį simbolį. Reti simbolinio meno pavyzdžiai, kuriuose tikrovės lytys ir santykiavimai atrodo esą paneigti, yra pagrįsti intuityviniu daiktų esmės pažinimu arba vizionieriška galia ir anaiptol nėra protinės abstrakcijos vaisius. Dėl to jie dažniausiai nėra suprantami, bet vien jaučiami, išgyvenami. Smulkesnė kritiška Vydūno raštų analizė šituos bendruosius dėsnius patvirtins.

Draminė, o dažnai vien dialoginė forma, kurią Vydūnas pasirinko savo kūrybai reikšti, puikiai atitinka jos išvidinį pobūdį. Epiniai gyvenimiškos aplinkumos aprašymai, išviršinių veiksmų ir formų vaizdavimas — visa tai Vydūnui būtų stačiai neįmanoma. Jam svarbu ne aplinkuma, bet vidaus prasmė, kilni mintis ir rimtas žodis. Dialogas tiesiogiai praskleidžia kalbančiųjų turinį, rodo jų santykius ir dorovinę vertę. Pastebėkime, kad Vydūno remar-

kos dėl veikiamųjų asmenų išvaizdos ir jų rūbų charakterizuoja juos ne gyvenimišku atžvilgiu, bet pagal jų kilnumą ir dorovinę vertę. Vydūnui svarbu tik pati vidaus kova tarp gero ir blogo, ir jis tų konfliktų eilėj rodo mums žmogaus tobulėjimo kelią.

Atrodytų, kad, atsistojęs ant tokio pagrindo, Vydūnas turėtų sukurti stiprių draminių situacijų ir pasiekti net tikro tragizmo viršūnių. Tačiau skaitydami Vydūno veikalus, mes to nerandame. Jo dramos be didelių draminių konfliktų, o „tragaidos" — be žūtbūtinių dilemų ir juoba be gaivališkų kraujo aistrų. Jeigu „Probočių šešėlių" Mantvyda, „Šventosios ugnies" Grožvyda, „Gaisro" Magė arba „Likimo bangų" Gintalas ir miršta, tai jų mirtis vis dėlto nėra tragiškas žuvimas nei dėl kovos su likimu, nei dėl prometėjiškos kaltės, nei dėl kovos pareigų su aistromis, nei pagaliau dėl psichologinių disonansų. Vydūno herojų mirtis — tai sąmoninga ir teisinga ekspiacija, auka dėl savų ar svetimų kalčių arba šiaip dėl kurio kito kilnaus tikslo. Jie žūva kilniai ir gražiai — ir žūdami jau mato atvertą palaimos dangų. Tiesą pasakius, tai nėra žuvimas, bet tik perėjimas į tikrąjį laimingąjį gyvenimą ir aukštesnį tobulybės skritulį. Pasibaisėjimo šiurpu ir baiminga užuojauta jis mus nesukrečia.

Apsipažinę su Vydūno mokslo pradais, gauname įsitikinti, kad tikro dramatizmo ir tragizmo jo kūryboj nė negali būti. Apskritai tenka pasakyti, kad kuo aukščiau virš žemės iškeliama gyvenimo prasmė, tuo labiau siaurėja skausmo konfliktų ir tragiškumo ratas. Materialistinės miesčioniškos nuotaikos žmogui, kuris visą savo gyvenimo prasmę mato kasdieniniuose reikaluose ir džiaugsmuose, skausmas ir tragedija — kiekviename žingsny: prakortavo pinigus, apgavo žmona, pabėgo meilužė — ir štai tau tragiška kulka į kaktą arba širdį — ir gyvenimiška tragedija *à la Sudermann.* Idealistiškai nusiteikusiam žmogui, ieškančiam gyvenime dvasinių vertybių, šios rūšies skausmai nebetenka savo tragiško pobūdžio, o meninkui paliauna buvę kūrybos medžiaga. Pagaliau tokioj pasaulėžvalgoj, kuri iš viso paneigia laikino žemiško gyvenimo savarankišką prasmę ir aistringą žmogaus prigimtį, kuri šio pasaulio reiškiniuose mato vien nykstančius anapu-

sinės tikrovės simbolius, kuri, įsižiūrėjusi į Absoliutą, pamiršta visus skausmus ir jo harmonijoj sprendžia visus konfliktus, tokioj pasaulėžvalgoj tragizmo skritulys turi būti labai siauras, jei ne visai išnykti.

Kai šitie samprotavimai taikomi čia Vydūno pasaulėžvalgai, norint parodyti joje tikram dramatizmui ir tragizmui pagrindo stoką, tai gali kas pasakyti, kad juk ir krikščionybėj taip pat gyvenimo prasmė nukeliama į Absoliutą ir kad visi gyvenimo skausmai privalo būti priimti kaip auka, ekspiacija, pasišventimas ir Dievo valios pildymas. Iš tiesų tragizmo skritulys krikščionybėj yra jau siauras, bet metafizinis jo pagrindas yra tiek stiprus, kad ant jo tragizmas gali pasiekti savo viršūnių. Pirmiausia, jisai glūdi tame gero ir blogo dualizme, kuris nuo pirmojo nuodėmės pasireiškimo jau nepasibaigs per amžius ir po amžių. Nuo tol krikščionybė teigia amžiną nesantaiką ir amžiną kovą tarp gero ir blogo. Ji taip pat teigia amžiną džiaugsmą ir amžiną skausmą, amžiną išganymą ir amžiną pasmerkimą pomirtiniame gyvenime. Šito dualizmo šviesoj visi žmogaus veiksmai įgauna ypatingos svarbos, o dorovininiai dėsniai ir pareigos — sankcijos. Žmogaus veiksmų ir pareigų svarba didėja dar ir dėl to, kad gyvenimas yra duotas tiktai vieną kartą, dėl to visi jo žygiai turi lemiamos reikšmės.

Tuo tarpu vydūnizme šitas metafizinis dramatizmo ir tragizmo pagrindas yra sugriautas. Šiame gyvenime, tiesa, kova tarp gero ir blogo vyksta, bet ji nėra nei amžina, nei žūtbūtinė. Visumos procese blogis vis labiau mažėjąs ir nykstąs. Pagaliau jis visai išnyksiąs. Amžinas išnykimas laukia, kaip matėme, ir blogų žmonių. Visi gi, kurie tobulėja, eina į viršų, į Dievybę — Atmą ir ja pagaliau tampa. Visumos pabaiga — tai amžina laimė — Nirvana. Amžinos kančios ir pasmerkimo nebėr. Žmogaus gyvenimas žemėje, tiesa, yra labai svarbus momentas, bet ne vienintelis. Tiek geras, tiek blogas žmogus atgimstąs žemėje keletą kartų, dėl to mirties problema nėra jau taip baisi.

Ir dar vienas svarbus dalykas — tai asmenybės klausimas. Krikščionybė visu griežtumu pripažįsta ir teigia žmogaus asmenybę ir individualybę. Žmogus, kartą gimęs, jau amžinai pasiliks tas pats, nuo kitų atskirtas, atsakin-

gas už savo darbus ir niekados neištirps bendroj visumos jūroj. Individualinės asmenybės įamžinimas — tai puikiausia žmogui dovana, daranti jį panašų į patį Dievą. Ir čia glūdi metafizinis pagrindas tų kilnių skausmų ir prometėjiškos puikybės ir kančios, kuri kyla žmogaus dvasioj dėl savo amžinybės nusijautimo ir negalios prilygti pačiam Dievui. Krikščioniškojo genijaus Adomo Mickevičiaus Konradas kėsinasi rungčiotis su Dievu dėl sielų valdymo. Ir iš tos jo puikybės kilęs skausmas yra didis ir tragiškas.

Teosofija individualinės asmenybės amžinumą neigia. Žmogus tobulėjimo kely vis labiau bendrinasi su Atma-Dvasia-Dievybe, kol pagaliau joj visai ištirpsta. Šios pasaulėžvalgos persunktam žmogui yra visai neįmanomas ne tik prometėjizmo ir konradizmo problemų pergyvenimas, bet lieka svetima ir visa gama kitų vidaus prityrimų, kylančių dėl individualinės asmenybės įsisąmoninimo.

Psichologinė žmogaus struktūra, tiek daug nulemianti meno kūryboj, abiejose pasaulėžvalgose toli gražu ne vienodai suprantama ir auklėjama. Panteistinėj teosofijoj — daugiau Rytų pasyvumo ir kontempliacijos, krikščionybėj gi, ypač Vakarų kultūroj,— daugiau iniciatyvos ir veiklumo. Dramaturgija gi savo esme — veiksmo menas. Krikščionybė, neneigdama žmogaus asmenybės, neneigia nei žmogaus geismų, nei aistrų; ji tik nori jų galią gerai panaudoti. Tuo tarpu teosofija stengiasi aistringąją žmogaus prigimtį visai sunaikinti: aukščiausia išmintis — tai tobuliausia ramybė — atsipalaidavimas nuo visų geismų ir norų. Kova su blogiu — svarbiausias žmogaus uždavinys vienoj ir antroj pasaulėžvalgoj. Tačiau blogio šaltinis žmogaus sieloj nevienodai suprantamas. Teosofui visa, kas bloga ir nedora, eina iš žemesniųjų visumos skritulių, iš gyvuliškos prigimties ir jos gašlumo. Tuo tarpu krikščionis blogio šaltinį mato ne vien gyvuliškoj prigimty, bet visų pirma antgamtiniame prade, kuris ir pačią tą prigimtį iškreipė ir sužalojo. Dėl to ir psichologinė aistrų bei pareigų kova čia turi daug stipresnį metafizinį pagrindą ir gali gauti tikro tragizmo pobūdį. Čia nepakanka žmogui kovoti vien su žemesnėmis už jį patį visumos sritimis ir su jo pačio geismais bei gašlumais, bet reikia

grumtis ir su antgamtiniu blogio pradu, kuris tą kovą padaro psichologiniu atžvilgiu žiaurią ir skausmingą, o dorovinių — kategoriškai būtiną. Dėl to ir visoj krikščioniškosios kultūros dramaturgijoj ir bendrai literatūroj demoniškumo, satanizmo, mefistofelizmo pradas yra labai gausus ir vaisingas. Ir štai su šituo krikščioniškosios pasaulėžvalgos sukurtu kovotoju sulyginkime teosofinį žmogų, siekiantį tobulybės visumos evoliucijos procese. Vydūnas aprašo mums tokį žmogų dvejopam savęs žinojimo laipsny: „Žmonės su pradiniu savęs žinojimu nepažįsta geidimų bei troškimų. Nėra tų jų viduje. Todėl tokie žmonės nedaro ir nieko pikta, kad jų kūno reikalavimai patenkinti. Vien tie kartais sukelia trumpam laikui žmogaus geismą, bet kartais ir kokias mintis bei mažumą manymo. Bet su kūno reikmėmis dingsta ir tas vidaus gyvumas. Todėl tokie žmonės nekalti kaip ir pati gamta... Su tokiu žmogumi, kaip jį šišon pastatėm, sulyginkim iškilusįjį! Vyriausis jo žymis, berods, tik jam patiam regimas, yra tas, kad jis nesižino vienu esantiu su kūnu, bet su pasaulio Priežastimi. Iš tos gilybės, arba kad norima sakyti: augštybės, pareina jam liudymas: esmi.

Toje Augštybėje jis žinosi pats gyvenantiu. Ir visam judant ir kintant, jis rimsta nekisdamas. Kas užeina ant jo, jam berods tampa žinoma, bet jo nepajudina. Jis rūpinasi savo kūnu, jis pažįsta be galo daug jausmų ir geismų, žino nesuskaitomų mintių, bet visi tie dalykai pasilieka jam paviršutiniškais. Jo esybės jie nepasiekia...

O tokio žmogaus sąmonė spindi kaip pati saulė. Sąmoningas jis yra ligi dugno savo esybės. Jo išmanymas šviesina ir tamsiausius bei kietiausius dalykus." [1]

Galim pripažinti su Vydūnu, kad toks žmogus yra didžiai kilnus ir tobulas, bet jis lygiai tiek pat yra nuobodus, o dramaturgijos tikslams neįdomus ir neįmanomas. Mes čia, žinoma, nedarome Vydūnui priekaištų, kad jisai tobulo žmogaus idealą gyvenimišku atžvilgiu padarė neįdomų, bekraujį ir bejausmį,— taip atrodo ir daugelio kitų dorovininkų-idealistų mums nupiešti sekimo pavyzdžiai. Bet mes norėtume, kad Vydūnas poetas, menininkas savo

[1] Mūsų uždavinys.— P. 40—42.

dramaturgijoj ne vien rodytų mums tobulybės stabų aukščiausio žmoniškumo gestus, bet vestų ir į gyvą, kenčiančią ir klystančią nuodėmingo žmogaus širdį. Iš tiesų jis tada ne tik neprasižengtų aukštam savo, kaip dorovininko, pašaukimui, bet tarnautų jam daug didesniu menišku ir doroviniu pasisekimu.

Šiaip ar taip, turime konstatuoti, kad panteistinė-teosofinė Vydūno pasaulėžvalga įspaudė didelę žymę į jo kūrybą ir anaiptol nėra palanki ugdyti esminėms draminio meno savybėms.

Šita pasaulėžvalga, paneigusi net tai, kam krikščionybėj leista klestėti, atmeta ir klasikinės senovės dramaturgijos pagrindus. Giliai dramiška klasikinės senovės mitologija ir iš jos susikūrusi dramaturgija atskleidžia mums du svarbiausius dramatizmo pradus: dievų kišimasis į žemiškąjį žmogaus gyvenimą ir aklas fatalizmas laisvos valios problemoj, susikaupęs į šiurpų moiros-likimo simbolį.

Apie pirmąjį pradą — dievų ir žmogaus žaismą — netenka ilgai kalbėti. Dar klasikiniame pasaulyj religiniodorinio dekadanso metu tas pradas sutrupėjo į dulkes, nors jo pėdsakai — negyvos formulės — užsiliko Europos kultūroj ligi mūsų dienų. Krikščioniškoji gi „Dievo valia" ir „Apvaizda", taip giliai įsišaknijusi mūsų eros minių sąmonėj ir būdama, be abejo, didelės reikšmės veiksnys, yra kilusi visai savaimingai ir nieko bendra su mitologija neturi. Teosofija atmeta ir šitą veiksnį.

Tačiau antrasis klasikinės dramaturgijos pradas — likimas pasirodė esąs gaivalingesnis už pirmąjį. Išaugęs iš gūdžių žmogaus sąžinės ir pasąmonės patamsių, jis tik išviršiniai buvo prisidengęs mitologijos rūbu. Mitologijos dievai — Moiros, Anankes ir Parkos — ištirpo kaip šešėliai, o pasąmonės gūdūs nujautimai pasiliko — ir likimas ten viešpatauja po senovei. Krikščioniškasis laisvos valios ir Dievo Apvaizdos mokslas jo nesunaikino, tik nuvarė į dar gilesnes patamses. Ir naujųjų laikų dramaturgijoj likimas vis tiek pasilieka kuriamoji galia. Galbūt likimas pasirodė toks gajus dėl to, kad rado patogią prieglaudą, neteisėtai prisiglaudęs anoj Dievo valios koncepcijoj. Bet mums čia svarbu tik priminti jo reikšmė.

Teosofija, nepripažindama asmeniškojo Dievo ir kokios nors kitos, skirtingos nuo žmogaus, Valios, likimui suduoda mirštamą smūgį. Jokio Likimo šalia žmogaus nėra ir negali būti. Nėra jo, kaip svetimos jėgos, nė žmoguje, nes, jei krikščioniškas išmintingasis visados jaučia savy ir aplink save daug gūdžių paslapčių, tai teosofo skaidri sąmonės šviesa nepalieka šešėly jokios visumos kertelės.

Sugriauti tamsiai Likimo galybei Vydūnas yra išleidęs atskirą knygelę „Likimo kilmė". Mums nėra čia reikalo plačiau su ja susipažinti, nes, žinant pagrindinius šito mokslo pradus, lengva įspėti ir jo pažiūras į likimą. Štai jų branduolys: „Žmogus, tai esti jo esybė, ne jo pavidalas, yra vidurys, iš kurio kyla priežastis jo kūniško ir vidaus tarpimo ir per šį vidurį apsireiškia pati Amžinoji Visatos Priežastis. O kad jau taip, ar nebūtų tai ir teisingiau, kad jį suprastum esantiu ir savo gyvenimo ir likimo viduriu. Tiesiog pasakius: Nėra Likimo, kurs už arba šale žmogaus stovėtų. Patšiame žmoguje randasi kaip jo gyvybės, taip ir jo gyvenimo ir jo likimo priežastis" [1], žinoma, kaip pačio žmogaus valia, išmintis, sau žinojimas, veiksmas etc. Tad „galime sakyti, jog žmogus savyje turi versmę savo gyvenimo ir savo likimo. O kaip evoliucija jį veda iškilti iš žemiško gyvenimo, taip jis evoliucijos ir vedamas išaugti iš savo likimo ir galiausiai ant jo vyriauti ir jį visiškai valdyti" [2].

Vydūnas čia, žinoma, nieko ypatingo nepasako. Kiekvienas sveikai galvojąs žmogus šiandien maždaug panašiai mano. Ši paprasta blaivi pažiūra į likimą įgauna specifinio atspalvio tik suvesta į kontekstą su visa teosofine Vydūno pasaulėžvalga. Tada matome, kad Vydūno likimo neigimas, nors tais pačiais žodžiais išreikštas, yra daug griežtesnis negu krikščionio neigimas.

Apie krikščionį vis tiek slankios kažkas nežinomas: ar tai kraupus demoniškas šešėlis, ar tai vaduojantis Die-

[1] Likimo kilmė.— P. 20, 21.
[2] Ibid.— P. 24.

vo Apvaizdos spindulys. Apie teosofą gi spindės amžina ramybė ir skaidrioj savo sąmonės šviesoj veizės jis į septyneriopą visumos skritulių harmoniją kaip į tobuliausio vieningumo viziją:

Žvelgiau augštyn,
Ir erdvėse visur
išvydau tik tą Patį Vieną.
Žvelgiau žemyn į jūras —
ir tše bangavo bangose
visur tik Jis pats Vienas.
Žvelgiau į širdį.—
Tai buvo jūros,
pasaulių begalis
ir nesuskaitomi sapnai.
Bet ir juose išvydau
tiktai jį Patį Vieną. [1]

Skirtumai tarp dviejų pasaulėžvalgų formulėj kartais pasiekia ryškių kontrastų. Gyvenime gi jie eina, subtiliai niuansuodami ir vos vos vienas pro kitą prasilenkdami. Bet jie vis dėlto stipriai veikia žmogaus dvasią ir meno kūryboje sudaro savotišką nuotaiką, savotišką pasaulėvaizdį. Toks menas bus suprantamas ir įdomus tiktai ryšium su tais pradais, kurie jį užaugino.

1935

[1] Motto iš „Visumos sąrangos".

TAUTINĖ IDĖJA LIETUVIŲ LITERATŪROJ

Skaityta estų-latvių-lietuvių vienybės kongrese Rygoj 1935 m. birželio 30 d.

Sunkios lietuvių literatūros kūrimosi aplinkybės visiem yra žinomos. Mūsų tauta, per vėlai priėmusi krikščionybę, nesuspėjo sutvirtėti naujoj kultūroj ir pasidavė lenkų įtakai. Mes ūmu laiku netekome aukštesniųjų visuomenės luomų, kurie priėmė lenkų kalbą ir tautinės lietuviškos kultūros kūrybai tapo visai svetimi. Per keturis amžius viena liaudis buvo tautiškumo pagrindo — kalbos — saugotoja. Aukštesniųjų luomų nutautimas ir vėliau spaudos uždraudimas — tai dvi vyriausios priežastys, tramdžiusios mūsų literatūros augimą. Ligi 20 amžiaus pirmojo dešimtmečio meniški estetiniai uždaviniai dar buvo beveik svetimi mūsų rašytojam. Ne menui, bet gyviem tautos reikalam tarnavo mūsų literatūra. Dėl to ji, nors nebuvo meniškai puošni, bet užtat buvo reikalinga pačiai tautos gyvybei maitinti. Šiame savo pranešime aš neliesiu klausimo, kaip mūsų literatūra tarnavo religiniams, doroviniams, visuomeniniams tautos reikalams. Aš noriu vien parodyti, kaip ji reiškė tautinę lietuvių tautos idėją. Tuo pačiu metu pamatysime ir pačios tos idėjos augimą mūsų tautos sąmonėj, ir tos idėjos maitinamos literatūros turtėjimą.

Iš pat pradžių nusistatykime, kad tautine idėja mes laikysime ryškiausią gyvastingiausią tautos pastangą, kurią paprastai suvokia ir išreiškia geresnieji tautos sūnūs, stipresnieji jos protai ir talentai. Dėl to tautinė idėja, keičiantis laiko aplinkybėm, įvairiais istorijos momentais, taip pat keičiasi žiūrint, koks vyriausias uždavinys yra iškeltas tautos kultūros kely.

Tad pirmiausia pažiūrėkime, koks uždavinys lietuvių tautai iškyla tuo metu, kai pasirodo pirmieji spausdinti lietuviški raštai. Esame 16 amžiaus vidury. Po visos eilės unijų su lenkais, ypač po paskutiniosios Liublino Unijos 1569 m., politinis Lietuvos padėjimas kelia nerimasties Lietuvos didikų tarpe. Katkevičiai, o dar labiau Radvilai, priešinęsi Unijai dar ilgą laiką, svajoja, kaip čia nusikra-

čius lenkais ir atstačius Lietuvos nepriklausomybę. Vadinasi, valstybinis patriotizmas, valstybinė idėja dar yra gyva. Tačiau čia pastebime gana keistą ir liūdną reiškinį: tie patys žmonės, kurie svajoja nutraukti unijos ryšius, iš tiesų patys buvo jau nutraukę ryšius su lietuvių tauta. Lietuviškoji aristokratija ir didelė bajorijos dalis, auklėjusi patriotines valstybines idėjas, buvo jau priėmusi lenkų kalbą ir kultūrą. Tie tautos sluoksniai, kurie pasiliko ištikimi savo kalbai ir papročiam — liaudis ir smulkioji bajorijos dalis,— valstybės politiniame gyvenime jokio vaidmens nevaidino. Valstybiškumas buvo pas anuos nutautusius didikus, o tautiškumas — pas šituos valstybiškai indiferentiškus liaudies, iš dalies smulkiosios bajorijos ir dvasiškijos sluoksnius. Tautinei kultūrai kurti tinkami tegalėjo būti šitie, o ne anie, nes tik šituose, o ne anuose buvo išlikę gyvi esminiai tautiškumo pažymiai, kalba ir papročiai. Tačiau be anų tautinės kultūros kūryba tegalėjo eiti labai siaura vaga. Reikalinga buvo materialinė parama, reikalingas valstybės autoritetas. Reikėjo pagaliau atitaisyti seną klaidą, kad lietuvių valstybė ėjo sau, o tauta — sau. Iš čia ir kyla svarbiausias to laiko uždavinys — grąžinti diduomenę ir nutautusią bajoriją tautai, vėl įskiepyti jai lietuvių kalbą ir papročius. Tuo metu susiformuoja tautinė idėja, kad lietuvių kalba yra esminis lietuvių tautos savumas, ir jos propaganda bajorijoj tampa ilgų amžių reikalas.

Pirmasis, kuris šią idėją visu ryškumu iškėlė ir šaukė nutautėlius grįžti prie gimtosios kalbos, buvo Mikalojus Daukša. Jo garsioji prakalba prie Postilės lietuviškojo vertimo, išspausdinto 1599 m., yra pirmas patriotinis šūksnis, pirmas tautinės idėjos sušvitėjimas.

Pirmiausia Daukša apgailestaudamas pripažįsta, kad iš šviesuomenės retas kuris jau nemoka lenkų kalbos ir todėl gimtoji lietuvių kalba taip yra pamiršta, apleista ir beveik jau atmesta, kad kiekvienas tai mato, bet vargu ar kas pagirti galėtų. Ir toliau prabyla tokiais stipriais iš suskaudusios širdies einančiais žodžiais: „Kur yra pasauly tauta taip tamsi ir suniekėjusi, kuri neturėtų trijų savų, lyg įgimtų dalykų: gimtinės žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės savo kalba kalbėdavo ir ją ap-

saugoti, plėsti, tobulinti ir puošti visados didžiai rūpindavosi. Nėra tautos taip menkos, žemės užkampio taip niekšingo, kur savo kalba nekalbėtų. Pati prigimtis visus to moko, ir jau iš motinos krūtų kiekvienas gauna palinkimą į gimtąją kalbą, į mielą jos naudojimą, saugojimą ir ugdymą".

Toliau skaitome tokį gilų ir prasmingą kalbos aukštinimą, kokio nerandame visoj lietuvių literatūroj. Tai yra įsidėmėtini visiem laikam žodžiai, įsidėmėtini ypač mum, lietuviam, tokiem neatspariem svetimom įtakom. Liūdnas mūsų sulenkėjusių ir suvokietėjusių žemių likimas geriausiai įrodo tolimesnių Daukšos žodžių teisingumą. „Ne žemės derlingumu,— sako jis,— ne parėdų įvairumu, ne krašto smagumu, ne miestų bei pilių stiprumu gyvuoja tauta, bet labiausiai išsaugodama ir vartodama savo kalbą, kuri didina ir laiko visuomenę, jos santaiką ir brolišką meilę. Gimtoji kalba yra meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikinki kalbą, ir užgesinsi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę. Sunaikink kalbą, ir sunaikinsi santvarką, vienybę ir visokį dorumą! Ne tam sakau, kad norėčiau peikti svetimų kalbų pažinimą bei mokėjimą. Aš vien peikiu apleidimą, paniekinimą ir kuone atmetimą mūsų savos lietuvių kalbos. Dieve duok, idant susiprastumėm ir iš šio nuopuolio kada nors pakiltumėm. Gana man bus ir to, jog šiuo savo, kad ir mažu veikalu, kaip manau ir geidžiu, duosiu pradžią ir pažadinsiu savuosius mylėti, laikyti ir platinti mūsų tėvų kalbą."

Taip moko tas didelis 16 amžiaus mūsų patriotas. Gražia, turtinga savo raštų, ypač Postilės, kalba jis praktiškai įrodė, kaip ją reikia mylėti, saugoti ir platinti.

Ar tik ne ta pačia idėja vadovaudamasis ir Konst. Širvydas rašė savo filologinius raštus, ypač garsųjį „Dictionarium trium linguarum", pasirodžiusį 1629 m.

Deja, diduomenės nutautimas ėjo toliau. Lietuviškoji liaudis, baudžiavos slegiama, užsidarius savy mito savo pačios kūryba — pasakomis bei dainomis ir negausiais religiniais raštais. Tačiau netrukus svetimybių pavojus ėmė grėsti ir liaudžiai. Bažnyčia, klebonija, dvaras ir mokykla skleidė svetimą kalbą ir kultūrą.

Didžiojoj Lietuvoj nutautę aukštesnieji visuomenės sluoksniai bent kilme buvo savi. Bet Mažojoj Lietuvoj jie buvo svetimi visu kuo: ir kalba, ir kultūra, ir kilme. Jei uždavinys sąmoninti ir stiprinti liaudį buvo svarbus visoj Lietuvoj, tai jis ypatingai buvo aktualus Prūsų Lietuvoj. Ir ne kur kitur, kaip čia tautinio sąmoninimo idėja pakrypo į liaudį ir gavo demokratinį atspalvį Kristijono Donelaičio kūryboj 18 amžiaus vidury. Kai kas gali pasakyti, kad Donelaičio raštuose jokios tautinės idėjos nesą, kad jis apie tėvynės meilę visai nerašęs ir patriotizmo nežadinęs. Tokia nuomonė būtų iš dalies klaidinga. Tiesa, kad Donelaitis apie tėvynės meilę nekalbėjo. Bet atsiminkime, kad jis rašė vien būram baudžiauninkam, kuriem tėvynės meilė ir visoki skatinimai mylėti tėvynę būtų buvę tušti abstraktūs žodžiai. Donelaitis tautinę idėją reiškia liaudžiai suprantamu būdu. Saugokis svetimos kalbos ir svetimų papročių, kalbėk lietuviškai, elkis, kaip tavo tėvai elgėsi, tai būsi geras ir doras — šios mintys raudona gija eina per visus Donelaičio „Metus". Visoki blogumai — ištvirkimas, ligos, keiksmai — einą iš ponų, atėjūnų. Poetas džiaugiasi, kad lietuviai yra kitoki:

Mes lietuvninkai vyžoti, mes nabagėliai
Ponam ir tarnam jų rods prilygti negalim,
Bet ir poniškas ligas kentėt neprivalom.

Ponam papeikti, pajuokti jis randa aštrių ir sąmoningų žodžių. Vokietis — jam yra blogo elgesio pavyzdys. Kai jis nori pabarti, suniekinti lietuvius, jis lygina juos su vokiečiais:

Tarp lietuvninkų daugsyk tūls randasi smirdas,
Kurs, lietuviškai kalbėdams ir šokinėdams,
Lyg kaip tikras vokietis mums gėdą padaro.
Daug tarp mūs yra, kurie durnai prisiriję,
Vokiškas dainas dainuot ir keikt pasipratin,
Ir kaip vokiečiai kasdien į karčiamą bėga.
Ak, kur dingot jūs lietuviškos gadynėlės,
Kai dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo!

Bet Donelaitis nori ne tik atgrasinti savo lietuvninkus nuo visokių svetimybių, jis dar žadina ir jų pačių tautinę ambiciją, kelia savigarbą. Jis parodo, kad net ir svetimieji būrus lietuvius gerbia:

Rods, tarė Selmas, nei vienam klastuot nepareitis,
O lietuvninkams dar juo daugiau nepritinka.
Žinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria,
Ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatytų,
Iš visų kampų šio svieto jau susibėgo.
Ne tik vokiečiai visoki mūs pažiūrėti,
Bet ir daug prancūzų mus mylėt susirinko,
Taip, kad ir lietuviškai kalbėdami valgo,
Ir jau rūbais mūs, kaip mes, vilkėti pagavo.

Tokiu būdu matome, kad juodžiausiame mūsų kultūros istorijos laikotarpy, 18 amžiuj, atsiranda ne tik stiprus talentas, davęs mum didelį vertingą poezijos kūrinį, bet ir stiprus tautinės idėjos reiškėjas, liaudies tautiškumo saugotojas.

19 amžiaus pradžioj tautinis kultūrinis sąjūdis stiprėja. Vilniaus universitetas istorinėmis studijomis praskleidžia garbingos Lietuvos senovės vaizdą. Visa eilė lenkiškai rašiusių, bet lietuvių kilmės rašytojų savo kūrybai panaudoja ne vieną kilnų tos praeities epizodą. Nepavykę 1831 ir 1863 metų sukilimai brandina politinę sąmonę ir ruošia tradicinės lenkiškai-lietuviškos pilietinės ideologijos krizę. Rusų represijos, spaudos draudimas ir baudžiavos panaikinimas gimdo visą eilę naujų visuomeninių, politinių bei kultūrinių veiksnių. Jų veikiama tautinė mūsų idėja auga, komplikuojasi, bręsta. Tautinis sąmoninimas, gimtosios kalbos ir tautiškumo propaganda vis dar tebelieka vyriausiu reikalu. Bet dabar į tautinio darbo areną išeina jau ir bajorijos atstovai. Tautinė sąmonė praturtėja garbingos praeities prisiminimais. Tautinės garbės jausmas čia randa neišsenkamą naujų pajėgų ir pasiryžimų šaltinį. Romantiškos senovės idealizavimas ir garbinimas prasideda 19 amžiaus pradžioj Daukšos, Poškos, Valiūno, Stanevičiaus raštuose, tęsiamas Daukanto istorijoj, Baranausko dainose, savo literatūrinio apogėjaus pasiekia „Aušros" gadynėj, o tobuliausią poetinį išreiškimą randa Maironio poezijoj. Nesileisdamas čia į patriotinės, garbingos senovės motyvais ataustos literatūros nagrinėjimą, priminsiu vien, kad ir tautinis mūsų renesansas, „Aušros" pradėtas, buvo atremtas į savo tautos praeities aukštinimą. Dabarties vergovei ir sumenkėjimui 19 amžiaus patriotai kaip antitezę

ir idealą rodė praeities laisvę ir karžygiškumą. Ši antitezė pavergtai tautai turėjo nepaprastos psichologinės galios.

Šalia patriotinio atžvilgio, tautinė mūsų idėja 19 amžiuj įgijo dar visuomeninį ir politinį atžvilgį. Visuomeniniu atžvilgiu 19 amžius jau turėjo būriškas liaudiškas tradicijas iš Donelaičio kūrybos. Bet Donelaitis buvo liaudiškas savaime, spontaniškai ir iš esmės. 19 amžiaus pradžios poetų-bajorų liaudiškumas yra sąmoningas, programinis, dėl to ir mažiau nuoširdus. Liaudiškos tendencijos, užuojauta baudžiauninkam tuo metu sklido iš Vakarų Europos ir Vilniaus Universiteto. Bet be šito programinio, bent kiek abstraktaus liaudiškumo, kurio tipiška išraiška yra Poškos „Žemaičių ir Lietuvos Mužikas", jau tuo pačiu metu reiškiasi ir nuoširdus demokratinis liaudiškumas Ant. Strazdo ir Aleknavičiaus dainose. Bet aiškų demokratinį atspalvį tas liaudiškumas įgijo tik „Aušros" gadynės literatūroj, paskutiniais trimis 19 amžiaus dešimtmečiais. Įvyko tai dėl to, kad jaunoji „Aušros" gadynės inteligentija pati buvo kilusi iš buvusių baudžiauninkų. Lengvai nusikratę dar tuomet mokyklose tebeskleidžiama lenkiškumo ir rusiškumo įtaka, jie aiškiai pasuko į liaudį, kuri visai teisingai dabar tampa viso kultūrinio tautinio renesanso atrama. Tas demokratinis 19 amžiaus pabaigoj kilęs liaudiškumas buvo toks stiprus, kad jis absorbavo ir tautiškai susipratusios bajorijos dalį. „Aušros" ir poaušrio gadynėj visame mūsų kultūriniame veikime ir literatūroj turime nemaža bajorijos atstovų. Pakaks priminus Al. Fromą-Gužutį, Meč. Davainį-Silvestravičių, Gabr. Landsbergį, Žemaitę, Mar. Pečkauskaitę, Sofiją ir Mariją Ivanauskaites — Lazdynų Pelėdą, Gabr. Petkevičaitę. Visi jie išsižadėjo savo bajoriškumo, o kai kurie tapo aršiais bajoriškųjų tradicijų priešais. Tautinės demokratiškai liaudiškos idėjos šviesoj pagaliau išryškėja pati ligi tol gan miglota lietuvio sąvoka. Unijų su lenkais įskiepyta lenkiškai lietuviškos Žečpospolitos ideologija padarė tai, kad galų gale sunku buvo atskirti, kas lietuvis, kas lenkas. Žinoma yra kompromisinė formulė, prigijusi Lietuvos bajorijoj: *sum gente lituanus, natione polonus.* Tik dabar, „Aušros" ir ankstyvojo poaušrio metu,

iškėlus etnines, liaudy teberandamas lietuvio charakterio savybes, priėmus lietuvių kalbą kaip būtiną tautinio santykiavimo ir reiškimosi priemonę, pagaliau visą tautinio sąjūdžio programą atrėmus į liaudį, buvo aiškiai atsiribota nuo lenkų ir visų kitų kaimyninių tautų.

Bet čia jau mes susiduriame su politiniu tautinės idėjos 19 amžiuje atspalviu. Lietuvių literatūroj tas politinis atspalvis pirmą kartą ryškiau pasirodo Ant. Baranausko dainose, rašytose apie 1859 metus. Politinį atspalvį Baranausko dainom duoda griežtas pasipriešinimas rusų valdžiai, kartais skambąs stačiai revoliuciniais tonais. Kam iš senesniosios kartos lietuvių nėra žinomi šie posmai?

Anei rašto, anei druko
Mums turėt neduoda.
Tegul, sako, bus Lietuva
Ir tamsi, ir juoda.

Kad tu, gude, nesulauktum —
Nebus, kaip tu nori,
Bus kaip Dievas duos,
Ne tavo priesaikai nedori.

Neįveiksi, sūnau šiaurės,
Mūsų širdys tvirtos,
Seniai buvo išmėgintos,
Seniai keptos virtos.

Nupuls kalnai, o slėneliai
Išsikels aukštybėn,
Visos galybės eis dulkėn,
Silpnumas galybėn.

Drebėk ir tu, sūnau šiaurės,
Krūvon susitraukęs,
Pats krisdamas pražuviman,
Mūsų neįtraukęs.

Tiesa, reikia pastebėti, kad šitokius drąsius šūksnius Baranauskui kėlė daugiau jo religiniai negu tautiniai jausmai, vis dėlto šios ir kitų jo dainų politinis atspalvis derinasi su sąmonėjančios lietuvių tautos aspiracijomis, yra tos pačios tautinės idėjos reiškinys. Jis dar labiau stiprėja „Aušroje" ir smarkiai auga poaušrio literatūroj ligi 1904—1905 metų. Visa to laiko literatūra kursto kovą su rusų priespauda dėl spaudos ir kultūrinio veikimo laisvės. Minėtinos čia Vinco Kudirkos politinės satyros, K. Pa-

kalniškio apysaka „Obrusiteliai" ir daugelis kitų prozos ir poezijos kūrinių.

1904 m. buvo grąžinta lietuviam spauda, o 1905 m. revoliucija davė šiokių tokių kultūrinio darbo lengvatų. Revoliucijos įkarštyje imta kalbėti apie plačią Lietuvos autonomiją. To pat reikalauja ir Didysis lietuvių seimas, sušauktas Vilniuje 1905 m. Ši nauja reliatyvios politinės laisvės idėja, skaisčiai švystelėjusi 1905 m., neišnyksta iš lietuvių tautos sąmonės ir prasidėjusiais tuojau reakcijos laikais. Mūsų literatūroj ji garsiausiai skamba Maironio poezijoj. Dar juodžiausiais priespaudos laikais Maironis pranašavo:

O tačiau Lietuva
Tik atbus gi kada:
Ne veltui ji tiek iškentėjo!
Kanklių balsą išgirs,
Miegąs kraujas užvirs;
Nes kryžius gyvatą žadėjo.

Maironio poemoj „Jaunoji Lietuva", iš kurios šis posmas paimtas, tautinė to laiko lietuvių idėja — veržimasis į laisvę, visų kultūrinių pajėgų subūrimas šiam vienam tikslui — yra išreikšta su dideliu entuziazmu ir formos artizmu. Dar pranašingesnių žodžių Maironis pasakė vėliau parašytoj poemoj „Raseinių Magdė". Šitoj satyrinėj poemoj, nukreiptoj prieš nutautusią Lietuvos bajoriją ir prieš visus tuos, kurie nutolę nuo liaudies, nuo savo tautos, apsikrėtę svetima dvasia, neša jai „svetimus dievus", poetas senelio lūpomis taip kalba savo ainiui:

Pamatysi daug ašarų, kraujo,
Iki metas sutvarkymo naujo
Iš saulėlydžio rausti pradės!
Iki amžiais supančioti žmonės
Susilauks pageidautos malonės,
Kaip Betliejaus Jokūbo žvaigždės.

Bet ateis!.. Kaip pavasario rytas
Kad ateina žiedais aprėdytas,
O jam pritaria paukščių giesmė!
Ir iš mūsų pačių, iš valsčionių,
Po keistų su bajorais karionių
Prasimuš atgimimo versmė.

1905 m. revoliucijos sukeltos viltys mūsų literatūroj

paliko dar vieną atgarsį, kurio čia negalima nesuminėti. Tai būtent Baltijos tautų: lietuvių, latvių ir estų vienybės idėja. Šią idėją yra išreiškęs poetas Jonas Jonila-Žilius keliuose savo eilėraščiuose, rašytuose 1906—1907 m.[1] Jonas Žilius, pats visuomenininkas, diplomatas ir politikas, po karo šioj srity nemaža pasidarbavęs nepriklausomoj Lietuvoj, jau tuomet, 1905 m., suprato ir nuspėjo, kad Pabaltės tautom tėra vienas bendras į laisvę kelias, būtent vienybės ir tarpusavinės paramos kelias. Viename to cikliaus eilėrašty, pavadintame „Dejonė dėl Tėvynės", atsispindi anų laikų Lietuvos ir Latvijos varginga buitis. Poetas karčiai prikaišioja tėvynei, kad ji mum nederėjo, nors mes ją arėm akėjom, laistėm ašaromis ir prakaitu, dabinom mūro bažnyčiomis ir rūkinom smilkalais. O ji maitino mūsų priešus. Ką gi reikia daryti, kad tėvynė mum derėtų? Karingai, revoliuciniai nusiteikęs poetas sušunka, kad reikėsią ją kulkomis išrausti, kardais apakėti ir savo krauju įtręšti. Poeto karingumas matyti visuose to cikliaus eilėraščiuose. Viename iš jų skaitome dar tokį posmą:

Kardai amžių rūdimis rūdija,
Varge vargsta mūs tėvynė „darga";
Išgaląsim rūdžių kalaviją,
Eisim, kirsim mes tėvynės vargą.

Ir šis eilėraštis, matyt, skirtas kartu ir latviam, nes poetas, kaip matome, čia tyčia įpina latvišką žodį „tėvynė *darga*" — brangi.

Dar garsiau Baltijos tautų vienybės idėja skamba eilėraščiuose „Už Baltų žemę", „Pas Tukumą", „Palaidojimas vado" ir „Ant kapo". Dainoj „Už Baltų žemę" poetas vaizduoja karo žygį dėl tos žemės laisvės:

Kada ėjom, Dzūkijoj mielojoj
Tamsu buvo, dar nė nedienojo.

Į Lietuvą, Žemaičius įėjus,
Ką tik buvo aušra patekėjus.

Kad įėjom į Latvijos plotus,
Latvius, estus jau radom ginkluotus.

Latviai, broliai, kur laikai senovės,
Kada baltai už liuosybę kovės?

[1] *Jonas Jonila.* Veikalai, III pluoštas.— P. 6—11.

Ir ši daina baigiasi mintimi, kad tik ginklu laisvė vėl būsianti iškovota. Giliau vienybės idėjai įdiegti, Žilius-Jonila garbina bendrą Baltijos tautų žemę, rašo kaip ir kokį Baltų tėvynės himną:

Baltų žeme, po kalvotą plotą
Miškais klota, graži ir banguota!

Supas dirvos, kad javai išnokę,
Žydi pievos, kur upeliai kriokia.

O kur upės, kur plačioji Jūrė,
Didi miestai, sodžiai įsikūrė.

Baltų žeme, gamta tau suteikia,
Visko, visko, tiktai laisvės reikia!

Mes už laisvę vyrs į vyrą stosim,
Ar laimėsim, ar galvas paklosim.

Paskutiniuose to cikliaus eilėraščiuose vaizduojama kova ties Tukumu, kurioje žūva baltų vadas, to vado palaidojimas ir jo kapas. Ciklius baigiasi liūdesio ir gedulo motyvais, bet laimėjimo vilčių jie nenaikina. Žuvusio vado idėjas įvykdys jo pasilikę draugai ir „gentkartės" kitos. Ant vado kapo mergaitės pasodina raudonų bijūnų, simbolizuojančių pavasarį, išlietą dėl laisvės kraują, tolimesnę kovą ir simbolinį ryšį su žuvusiais.

Tokiu būdu matome, kad 1904—1905 metų įvykiai pažadino ne tik lietuvių tautos laisvės viltis, bet ir Baltijos tautų vienybės reikalą, kadangi ir kova dėl laisvės ir tos laisvės išlaikymas kaip tuomet, taip ir dabar reikalauja tų tautų sutartinio darbo bei pasiryžimo.

Bet tautinė idėja mūsų literatūroj po 1904—1905 metų reiškiasi dar ir kitokiomis kryptimis. Šalia tautinio, politinio ir pilietinio sąmoninimo, šalia laisvės aspiracijų ir kovos žadinimo, visiem yra aiškus reikalas įstiprinti lietuvį savo krašte, savo žemėje, duoti jam pakankamai ir materialinės kultūros, kad jis nukonkuruotų rusą kolonistą ir bankrutuojantį dvarininką, o šiam subankrutavus, pats paimtų jo žemę. Dabar išsižadama maironiškos tendencijos tuokti bajoraites su išmokslintais kaimiečiais, tendencijos, charakteringos „Aušros" romantizmo laikotarpiui. Dabar visi koziriai atiduodami turtėjančiam kaimiečiui ūkininkui. O jeigu ir dvarininkas nori tapti pozityviu savo krašto kultūrinimo veiksniu, tai jis turi išsi-

žadėti visų savo poniškų tradicijų bei ligų, jis turi sudemokratėti ir sulietuvėti. Kitaip jis pasmerktas žūti nuo lėtos moralinio ir fizinio vėžio ligos, kaip Vienuolio grafas Put-Putarleckis iš apysakos „Vėžys". Šį visuomeninį tautinės idėjos atžvilgį ryškiausiai parodo Jono Žiliaus-Jonilos poema „Vestuvės", Kazio Puidos apysaka „Žemės Giesmė", Igno Šeiniaus „Bangos siaučia", Vaižganto „Pragiedruliai" ir Vienuolio „Vėžys". Per toli mus nuvestų šių veikalų nagrinėjimas. Pakaks vien pažymėjus, kad visuose juose aiškiai matoma tendencija tautiškai susipratusį ūkininką padaryti kultūringu stipriu savo žemės valdovu. Tendencija, kurią poetiškai išreiškia Jonas Žilius, baigdamas savo „Vestuves":

Per derlius Lietuvos ūbus
Nemunėlis sriovi...
Dvaras, dvaro trobos, stubos,
Kaip stovė ' ir stovi.

Aplink dvarą sodai platūs
Žaliavę žaliuoja;
Ten gegutė kaip papratus,
Atlėkus kukuoja:

— Regiu dvaras tarp dirvonų;
gražiai išsižiūro!..
Kuku! Pirm čia būta ponų,
O dabar jau būrų...

Ponai ubagais pastoja,
Būrai ponais esti.
Kas čia daros Lietuvoje,
Sunku yr ' suprasti.

Man belieka pažymėti paskutinis tautinės idėjos atžvilgis mūsų naujojoj literatūroj, tas būtent, kuriuo pasekdami kai kurie mūsų rašytojai su ypatingu atsidėjimu ėmė ieškoti tautinių lietuvio charakterio savybių ir jo pasireiškimo formų. Lietuvių tautai ilgą laiką buvus svetimoj vergovėj, įsimaišius į ją svetimų elementų, nesuspėjus jai sukurti savos kultūros, neturėjus galimumo pasireikšti menu ir mokslu, tautinis jos charakteris anksčiau negalėjo būti iškeltas, nušviestas, išanalizuotas ir susintetintas. Antraip vertus, lietuvių liaudy ligi paskutinių laikų buvo likę daug primityviškumo, savotiškos religijos ir pasaulėžiūros pėdsakų, taip pat ir savotiškų charak-

terio bruožų. Be to, ir Lietuvos istorija atrodė slepianti kažkokią neįspėtą mįslę ir visas tautos likimas vaizdavosi apgaubtas kažkokios paslapties bei tragizmo. Vincas Krėvė su dideliu meistriškumu ir artizmu praskleidia patriarchališko Dzūkijos kaimo dvasinį turtą, išžvejoja tokių įdomių etninių tipų kaip Lapiną, Vainorų, Dvainį, Marcelę ir fiksuoja daug tautinio charakterio bei kolorito smulkmenų. To paties autoriaus didžiuliai dramatine forma parašyti veikalai: „Šarūnas", „Skirgaila", „Likimo keliais" iškelia ir idėjiniai suprasmina svarbius tautos istorijos momentus. Vydūnas gausioj ir turiningoj savo kūryboj ieško istorijoj ir dabarty aukštesnio dorovingumo, žmoniškumo ir išminties reiškinių, ypatingai iškeldamas senovės lietuvių religiją, ugnies ir saulės, kaip Dievybės simbolių, kultą. Be to, tautiškumui Vydūnas duoda stiprią filosofinę atramą, nes pagal jo mokslą, tauta esąs būtinas žmonijos pažangos veiksnys, tik savo tautoje individas galįs pasiekti aukštesnio žmoniškumo laipsnio, tik per tautą einąs kelias į Dievybę. Lietuvių tautos uždavinys evoliucijos kely esąs ypatingai svarbus, nes lietuviai savo kilme, kalba ir senovės religija esą artimiausi senovės indam ir jų šventųjų raštų išminčiam. Tokiu būdu Vydūno moksle ir kūryboje tautinė idėja įgauna dorovinį bei religinį atspalvį ir siejama su tam tikra istorine, kultūrine misija.

Mes nužymėjome visus svarbesniuosius tautinės idėjos evoliucijos laipsnius, kaip jie pasireiškė mūsų literatūroj: lietuvių kalbos propaganda, tautinių papročių saugojimas, praeities-senovės garbinimas, liaudiškumas bei demokratizmas, politinės bei kultūrinės laisvės siekimas, Pabaltės tautų vienybės konsolidavimas, tautinio atsparumo ugdymas, pagaliau gilesnė tautinio charakterio etninių savumų analizė, filosofinis tautiškumo suprasminimas ir istorinė kultūrinė lietuviškumo misija. Šie tautinės idėjos pasireiškimo momentai mūsų literatūroje vieni yra kiek ryškiau atsispindėję, kiti gi dar vos apčiuopiami. Bet jie vis dėlto jau sumezga mūsų tautinio veikimo tradiciją ir nužymi gaires, kuriomis turėtų eiti tolimesnė mūsų tautinės kultūros kūryba.

1935

MŪSŲ LITERATŪROS UGDYMO PROBLEMOS

Skaityta Lietuviškos Kultūros Kongrese
1935 m. kovo 5 d.

Pradėdamas šį pranešimą, pirmiausia aš noriu įspėti gerb. klausytojus, kad kalbėsiu ne apie problemas, kurias sprendžia mūsų kūrybinė literatūra, bet apie problemas, kurias gyvenimas kelia aplink mūsų literatūrą, apie problemas, nuo kurių išsprendimo pareina mūsų literatūros tolimesnis likimas, kūrybingumas, klestėjimas ar nykimas. Literatūros egzistavimo ir jos vertės klausimas — štai svarbiausios problemos, kuriomis šiandien reikia susirūpinti. Suprantama, kad jos negali būti išspręstos, nepalietus tų aplinkybių, kuriose yra mūsų literatūra, ir nenušvietus tų santykių, kurie susidarė tarp rašytojų ir visuomenės. Taip pat pravartu bus mesti žvilgsnį ir į uždavinius, kuriuos šiandien gyvenimas kelia mūsų literatūrai. Tokiu būdu savo pranešime aš paliesiu pirmiausia materialines mūsų literatūros tarpimo aplinkybes ir kas šioj srity darytina, toliau pasistengsiu trumpai nušviesti išvidinę, kūrybinę mūsų literatūros būtį ir pagaliau nurodysiu keletą artimiausių ateities uždavinių, nuo kurių išsprendimo pareis ir mūsų literatūros egzistavimo bei vertės problemų išrišimas.

Keliant literatūros, meno ir apskritai dvasinės kultūros klausimus, dažnai tenka konstatuoti, kad vadinamųjų praktiškųjų valstybinių ir ekonominių profesijų atstovai nelabai nori pripažinti šiem klausimam lygių teisių juos diskutuoti ir gyvenime vykinti, ypač jei tai susieta su lėšų reikalu. Dabartinėj ekonominėj konjunktūroj esą tai antraeilės svarbos klausimai. Kuomet eina kova dėl duonos kąsnio, kuomet ekonominis skurdas krašte verčia ligi minimumo suglausti daugelį net ir būtinų valstybinių bei visuomeninių reikalų, tai ar metas, sako, kalbėti apie meną, literatūrą, poeziją, o juoba tam pinigų reikalauti? Juk menas, muzika, literatūra, poezija daug kam atrodo prabangos dalykai, kurie, kaip istorija moko, tegalį ir turį teisę klestėti tik turtingose visuomenėse, materialinės gerovės laikotarpiais.

Tačiau mes, literatūros atstovai, dabartinį momentą vertinam kiek kitaip, ir mūsų nuomonės čia radikaliai skiriasi. Mes manome, kad šiandien lietuvių tautai savos dvasinės kultūros — mokslo, meno ir literatūros — reikalas yra toks pat būtinas kaip duonos kąsnis. Kai mes nugirstame iš mūsų kaimynų, o ypač priešų, kad mes esame tauta, kuri neturi savos literatūros arba teturi ją labai menką, tai toks priekaištas skamba ne tik su panieka, bet ir noru bei grasinimu mus nužudyti. Kai gyvenąs Lietuvoj svetimtautis arba klaipėdietis nenori mokytis lietuvių kalbos, nes lietuviškai, girdi, nesą ko skaityti, tai mes suprantame, kad literatūros reikšmė nėra menkesnė už bet kurį kitą gyvybingą dabarties reikalą. Kai pagaliau pats lietuvis dar ne taip seniai tėvynės meilės turėjo semtis iš lenkų rašytojų, o ir šiandien dar su pavydu žvalgosi į Pribačio * bei vokiečių Buchhandlungo vitrinas, tai mum vėl paaiški, kad stiprinti literatūros produkcijai yra atėjęs paskutinis laikas.

Mes taip pat nelabai tikime, kad mūsų tautoj, ypatingai inteligentijoj, nepaisant krizės, nebūtų resursų paremti literatūrai, vadinasi, knygai nusipirkti. Juk nemaža gi pinigų išleidžiama pramogom, komfortui ir net įvairių formų prabangai. Antraip vertus, ir prieš krizę literatūros, knygos būtis buvo nė kiek ne geresnė, jei ne blogesnė.

Šiandien vienur kitur tenka nugirsti nuomonę, kurią ir spauda pakartoja, esą mūsų literatūros gyvenime jaučiama pagerėjimo: rašytojai esą organizuojasi, knygų rinkoje pasirodo susidomėjimo vertų veikalų, visuomenė, bent jos viršūnės ir vyriausybė, literatūrą remianti, žodžiu, literatūros gyvenime prasidedąs kaip ir koks renesansas. Jei taip būtų, tai iš tiesų tektų vien pasidžiaugti ir pasakyti, kad pagaliau prasideda literatūros jei ne klestėjimo, tai bent tarpimo periodas. Tokio literatūros būties pagerėjimo išsiilgę laukia ne tik rašytojai, bet ir visi tie, kurie yra susirūpinę lietuvių tautos likimu ir kurie supranta, kiek raštija tą likimą gali nusverti.

Juk literatūra tai nėra vien pramogos dalykas, bet didelėmis dvasios pastangomis sukrautas tautos lobynas, kuriame atsispindi tobuliausia tautos gyvenimo sintezė,

jos charakteris ir jos dvasios savybės. Literatūra auklėja tautai jaunąsias kartas ne abstraktiniu įtikinėjimu, bet gyvais pavyzdžiais moko orientuotis įvairiose gyvenimo situacijose, moko pažinti žmogaus sielą ir susidaryti tam tikrus pasaulėžvalgos principus arba bent juose sustiprėti. Vienas kitas literatūrinis herojus lydi mus nuo pat jaunystės per visą gyvenimą, ir jo žygiuose, jo išgyvenimuose mes ne kartą randame save. Knygos lapuose užburta fikcija ne kartą tampa realesnė, amžinesnė už apčiuopiamiausią tikrovę. Tokiu būdu literatūra pasidaro gyvas židinys, aplink kurį spiečiasi visa tauta. Atimkime iš tautos literatūrą, išbraukime žymiausius jos rašytojus — ir iš tautos pasiliks griaučiai, beformė masė, pakrikusi, sunkiai suvokiama, nesuprantama paslaptybė. Įsivaizduokime, kad, pvz., rusai, kuriuos mes geriausiai pažįstame, neturi nei Puškino, nei Gogolio, nei Dostojevskio, nei Ostrovskio, nei Turgenevo, nei Tolstojaus, nei Čechovo, nei didžiųjų savo lyrikų — ką mes tuomet žinotume apie rusų tautą, apie ruso sielą? Ką pats rusas apie save žinotų? Atimkime iš lenkų didžiuosius patriotus Mickevičių, Slovackį, Krasinskį, Sienkevičių, Vyspianskį — ir lenkų tautos nuotaika, o gal ir jos politinis kelias būtų visai kitoks. Jei lenkų tauta šiandien visame pasauly įsigijo atspariausios nutautimui tautos garbę, tai didelis dėl to ir jų literatūros nuopelnas. Nei mokslas, nei jokia kita meno šaka nepavaduos literatūros. Sausu argumentu ir abstrakcija ne kiekvieną paveiksi. Kitos meno šakos tegu ir stipriau paveiks mūsų jausmus, bet nė viena neturės tos precizijos, to aiškumo, to idėjų turtingumo, kokį turi literatūra. Filosofinių idėjų-sąvokų aiškumas ir menui privalus sugestyvumas bei emocingumas — štai kas daro literatūrą įtakingiausia meno šaka.

Po šitų kelių įžangos žodžių, tariuosi, bus dar labiau suprantamas šiandien visur jaučiamas susirūpinimas dabartine literatūros būtim ir ieškojimas priemonių jai taisyti. Suprantami taip pat ir reikalavimai bei lūkuriavimai, kad literatūra save pateisintų ir atliktų savo svarbų uždavinį tautos gyvenime.

I

Kalbėdami apie dabartinę mūsų literatūros būtį, šį klausimą, kaip minėjau, turime svarstyti dvejopa prasme: pirma, kokios dabar yra literatūrai tarpti aplinkybės, ir antra, kas darytina, kad tos aplinkybės pagerėtų.

Suprantama, kad rašytojas, norįs rimtai atsidėti literatūros darbui, o tik tokis duos ką nors vertinga, turi teisės laukti iš to darbo bent minimalios materialinės naudos ir moralinio pasitenkinimo. Jam reikia ne tik aprūpinti būtiniausius gyvenimo reikalus, bet ir jausti, kad jo darbu žmonės domisi, kad jis kuria ne kurčiai bedugnei, ne visam kam abejingai inertiškai miniai, bet jautriam skaitytojui, kuris turi savo idealų, savo minčių, nuomonių, ir kad jo žodžiai randa atbalsį ir sukelia šiokio ar tokio reagavimo palankiai ar nepalankiai nusiteikusių skaitytojų galvose ir širdyse. Be tokio tarpusavio bendravimo nėra įmanoma jokia kūryba.

Apie materialines aplinkybes ir sąlygas, kuriose mūsų literatūra kuriasi, jau tiek buvo rašyta, kalbėta, aimanuota, kad net ir koktu čia dar sykį visa tai kartoti. Bet kitos išeities nėra. Ta liūdna mūsų kultūrinio gyvenimo tradicija skųstis dėl visuomenės, inteligentijos abuojumo kultūros reikalam mes dar negreit, matyt, nusikratysime. Taigi ir šia proga tenka man konstatuoti, kad mūsų literatūros būtis visą laiką buvo ir dabar tebėra skurdi svarbiausia dėl to, kad mūsų knygos tiražas yra per menkas, vadinasi, knygos neperkamos. Jos ne tik neduoda pelno leidėjam, bet dažnai ir savikainos, spaudos neapmoka. Ką gi kalbėti apie autorių, kuris tegauna 15—20 nuošimčių nuo parduotų knygų kainos, ir tai tik tada, kai pirmas tūkstantis bus išparduotas! O daug yra knygų, kurių tas pirmas tūkstantis niekad nesti išparduotas. Šiandien geriausio poezijos rinkinio tenuperkama 200—300 egz. Dažnai pasitaiko, kad autorius, norėdamas išleisti savo knygelę, pats apmoka spaudą, o firma tik savo vardą duoda. Apie kokį nors uždarbį čia negali būti jokios kalbos. Bet ir tokios knygos, kurios, kaip sakoma, „eina", autoriam pajamų duoda labai mažai. 15—20 nuošimčių nuo išparduotų per kelerius metus 3000 egz., skaityki-

me knygos kainą 3—4 litus, sudarys autoriui 2 400 litų; per trejus metus — po 800 litų metam. Bet tokių laimingų autorių yra labai nedaug. Ši elementarinė sąskaityba rodo, kad rašytojo darbas Lietuvoje yra arba visai neapmokamas, arba apmokamas taip menkai, kad jis tegali sudaryti tik nežymų priedą prie kurios kitos profesijos. Aišku, kad taip dalykam esant nė vienas rašytojas negali atsidėti vien literatūros darbui, o be tokio atsidėjimo, kaip jau minėjau, nė negali atsirasti gerai apgalvotų, išstudijuotų, rūpestingai apdirbtų ir iššlifuotų veikalų. Mūsų rašytojai rašo atliekamu laiku, nuvargę, per atostogas, pripuolamai sugavę temą, siužetą. Daugelis jų dėl lėšų stokos negali įsigyti reikalingos literatūros kitomis kalbomis, pastudijuoti, pavažiuoti į užsienį, gauti daugiau įspūdžių, medžiagos, praplėsti savo žinių ir jausmų horizontą.

Šitie sumetimai tarsi pateisina tuos, kurie sakosi neperką mūsų knygų dėl to, kad jos esą neįdomios, kad rašytojai menkai rašą. Gauname kaip ir kokį užburtą ratą: publika teisinasi nesidominti savąja literatūra todėl, kad ji menka, rašytojai gi skundžiasi, kad literatūra dėl to ir menka, kad ja visuomenė nesidomi. Ir vieni, ir kiti sako šiek tiek tiesos, bet ta tiesa nei rašytojų neatleidžia nuo pareigos tobulinti savo kūrybą, nei visuomenei neduoda teisės ignoruoti savosios literatūros kūrinių, juoba kad jie anaiptol nėra toki menki, kaip mano tie, kurie jų visai neskaito.

Šitoj jau gana ilgai tebesitęsiančioj rašytojų ir visuomenės byloj vis dėlto lengviau pateisinami rašytojai. Jie daro, ką gali. Jie, dažnai neturėdami nei materialinės naudos, nei moralinio pasitenkinimo, dirba literatūros darbą kiek tik leidžia aplinkybės. Tuo tarpu mūsų inteligentam ir miesčionim net ir gera palyginti knyga — paskutinis reikalas. Net ir tokios knygos, kurias ir kritika palankiai įvertino ir skaitytojai nenupeikė, ne per daugiausiai perkamos. Ar ne keista, kad nepriklausomoj Lietuvoj nė viena knyga, išskyrus vadovėlius, nesusilaukė antrosios laidos? Ar ne reikšmingas tai faktas? Nejaugi iš tiesų mūsų literatūroj nėra nė vienos knygos, vertos bent kas dešimtam inteligentui savo lentynoje turėti? Bet knygų

lentyna ar spinta, kaip pasakė prieš keletą metų Vaižgantas, lietuviui dar nežinomas baldas.

Kol mūsų būsimasis inteligentas sėdi dar mokyklos suole, jis knygas skaito, o kartais ir pats nusiperka, bet kai jis atsisėda, baigęs mokslus, pelningoje vietoje, o ypač savuose namukuose, apie knygą ir kultūrą jis dažniausiai užmiršta. Prakutęs jis pirmiausia nusiperka geresnį bufetą, paskui paprastus stiklelius pakeičia krištoliniais, paskui jis pirksis sidabrinius šaukštus ir t. t. Ant namuko užtraukia paskolą, bufetas ir baldai perkami išsimokėtinai, kas mėnuo eina grasinantieji kokio nors banko įspėjimai: „Vekselis tokiai tai sumai bus protestuotas"... Už ką gi dar knygą pirksi? Knyga namuose niekam nereikalinga, o jei pasirodo kokia įdomesnė, tai ir pasiskolinti galima. Štai mūsų vidurio inteligentijos ir miesčionijos santykių su literatūra schema. Žinoma, be atodairos, absoliučiai negalima smerkti mūsų jaunos inteligentijos pastangų įsistiprinti gyvenime. Atėję iš kaimų, nepaveldėję nieko kita, kaip tik mokslui užtrauktas skolas, negi būsime amžinai svetimų mum miestelėnų įnamiai? Įsikurti namuką taip pat yra kai kuria prasme visuomeninis ir valstybinis darbas. Bet šitos įkurtuvės dažnai eina kultūros reikalų sąskaiton. Pagaliau ar maža yra mūsų valdininkų, mokytojų ir šiaip vadinamos šviesuomenės, kurie atliekamą litą mieliau prakortuos, pragers ar šiaip vėjais paleis, negu skirs nusipirkti knygai ar laikraščiui. Juk neperkamos ne vien knygos, negali išsilaikyti nė vienas literatūros žurnalas nei laikraštis. O jie juk ne taip jau blogi buvo. O Lietuviškoji Enciklopedija, kuri yra palyginti gera ir kurią turėti juk kiekvienam miestelėnui, inteligentui ar pusinteligenčiui būtų ir naudinga, ir garbinga? Tačiau leidėjų skelbiamas prenumeratorių skaičius yra labai mažas ir su kiekvienu nauju tomu vis dar liesėja.

Suminėjus inteligento garbės klausimą, prisimena man pasakojimas apie vieną prieškarinį dvarininką, surusėjusį vokietį, kuris, paveldėjęs tris ar keturis dvarus, pirmiausia parsisiųsdino po tiek pat egzempliorių rusų ir vokiečių klasikų į kiekvieno dvaro biblioteką. Jo honoras, garbė reikalavo, kad kiekviename jo dvare būtų bibliote-

ka. Tai štai ir mūsų inteligentijoj, kai kultūrinės tradicijos sustiprės tiek, kad šeimininkam atrodys, jog butas be knygų spintos menkiau atrodo kaip be farniruoto bufeto ar krištolinių stiklelių, pasibaigs ir vadinamoji literatūros krizė.

Tačiau dabartinė materialinė mūsų literatūros būtis yra tokia menka ne vien dėl visuomenės, inteligentijos nesidomėjimo knyga, bet dar ir dėl ne visai racionalios ankstyvesniųjų vyriausybių politikos kultūros ir meno srity. Lėšų kultūros ir meno reikalam, tiesa, buvo skiriama gana daug, bet jas visas prarydavo teatras, plastika, muzika... o literatūrai, ir tai tik vertimam, leisti tekdavo tik vienas kitas trupinys. Šiaip spauda buvo gausiai subsidijuojama, o literatūros žurnalai gimdavo ir mirdavo bado mirtim. Tapytojam, muzikam, dainininkam būdavo duodamos stipendijos ir komandiruotės, o rašytojai, poetai, dramaturgai, beletristai turėdavo tenkintis įgimta Dievo dovana.

Kiekvienam aišku, kad mažoj tautoj, neturinčioj nei gilesnių kultūros tradicijų, nei turtingo miestelėnų luomo, o teturinčioj tik neturtingą valstietį ir knygos nereikalingą inteligentą, literatūra be valdžios paramos tinkamai tarpti negali. Anksčiau buvo siūlyta įsteigti Kultūros Fondą, kuris paremtų ir literatūrą, buvo siūlyta perorganizuoti knygų leidimą, skirti stipendijas, konkursus, premijas. Visi tie sumanymai ir dabar dar tebėra aktualūs.

Dabar kyla klausimas, kas darytina, kad mūsų literatūros būtis, aplinkybės ir sąlygos pagerėtų? Plačiausia ir stipriausia literatūros bazė yra pati tauta ir jos visuomenė. Iš to, kas anksčiau buvo pasakyta, aišku, kad jeigu visuomenė literatūrą paremtų, pirktų knygą, prenumeruotų žurnalą, tai materialinės, o kartu ir moralinės, literatūros ugdymo aplinkybės savaime pagerėtų. Teoretiškai galvojant atrodo, kad tai nėra sunkus dalykas. Lietuvoj per metus išeina ne daugiau kaip 15—20 literatūros knygų, kurios verta pirkti. Vidutinė kaina po 3 litus, iš viso 45—60 litų metam, 4—5 litai mėnesiui. Argi visoj Lietuvoj su 30 000 valdininkų, keliais šimtais kunigų, keliais tūkstančiais mokytojų, keliais šimtais gydytojų, advokatų ir kitokių laisvų, o pelningų profesijų

žmonių — argi vien iš tos inteligentijos, nepaisant žiauriausios krizės, neatsirastų 2—3000 žmonių, norinčių keletą litų išleisti knygai? O kur dar visa liaudis, kuri šiandien, jei tik knyga jai prieinama, skaito ją noriau negu inteligentai. Kad visuomenės parama galėtų sudaryti visai pakenčiamas literatūrai klestėti aplinkybes, rodo mūsų kaimynų pavyzdžiai. Norvegai, suomiai, latviai, o ypač estai, perpus mažesnė tauta nei mes, puikiai išlaiko savo literatūrą, turi daug vien tik iš savo darbo gyvenančių rašytojų, leidžia brangių liuksusinių knygų ir gražių literatūros žurnalų.

Taip, visa tai galima, bet kaip privilioti mūsų inteligentą — advokatą, kunigą, gydytoją, inžinierių, komersantą ir net profesorių, kad jis pirktų, pvz., Miškinio „Varnas ant plento", Brazdžionio „Krintančias žvaigždes", Kossu-Aleksandravičiaus „Imago mortis", Fausto Kiršos „Giesmės" arba Cvirkos „Žemę maitintoją"? Neperka, ir tiek, nors tos knygos būtų vertos ir labai palankaus dėmesio. Esant jau geram turiniui, dar reikalinga kritika, kuri apsaugotų pirkėją nuo per didelių apsirikimų, toliau reikalinga reklama, leidėjų ir pardavėjų judrumas ir pačios knygos tinkama išvaizda. Šiuo atžvilgiu paskutiniais metais padarytas didelis žingsnis pirmyn. Yra leidėjų, kurie knygą jau moka pagarsinti, taip pat ima nusistatyti ir tinkamas knygos formatas. Dabar jau mes turime ne plokščias didelio ir labai įvairaus formato brošiūras, bet padorius tomelius, kurie sustatyti lentynoj nebepanašūs į žemaitišką tvorą.

Tačiau, be šitų išviršinių ir, galima sakyti, antraeilių veiksnių, reikalinga auklėti visuomenę, įtikinti ją, kad be literatūros tauta pakriks, išgaruos, taps tuščiavidurė, nei kitiem, nei sau nebeįdomi. Pagaliau reiktų bent įkalti, kad knyga yra gražesnis, vertingesnis ir aristokratiškesnis buto papuošimas negu krištolinis stiklelis. Kaip kiekvienoj kultūrinio gyvenimo srity, taip ir čia mes esame atsilikę toli užpakaly. Jei mūsų visuomenė būtų susiformavusi prieš šimtą ar du šimtu metų, literatūra būtų spėjusi įleisti šaknis ir sustiprėti. Tais laikais nutiestais pagrindais ir įskiepytomis tradicijomis ir šiandien eina kitų tautų kultūros gyvenimas. Apskritai šiandien visur laikai

pasikeitė. Žmogaus dėmesys nukrypo į laukujį pasaulį — techniką, sportą,— ne dvasios, bet kūno kultūrą. Gerai tom tautom, kurios jau turi susikrovusios kūrybos kapitalo. Jos ilgai dar tuo kapitalu maitinsis. O mes štai esame naujakuriai, skurdžiai. Mūsų kely stoja dvejopas žūtbūtinis uždavinys: neatsilikti nuo kitų medžiaginės kultūros srity ir pasivyti kitus dvasinės kultūros srity. Vaizdžiai kalbant, naujai pasistatytuose namuose mes turime įsitaisyti dar ir knygų spintą, o mūsų jaunimas, paspardęs futbolą ir pamušęs tenisą, dar turi rasti laiko ir pamėgimo paskaityti poezijos knygą, paklausyti simfonijos, nueiti į teatrą ir aplankyti meno parodą.

Taisant literatūros būtį vyriausybės parama artimiausioj ateityje yra būtina. Ji ima jau ir reikštis. Tikslus kultūros reikalam skiriamų lėšų paskirstymas, neskriaudžiant literatūros, yra vienas iš artimiausių uždavinių. Kaip literatūrai skiriamos lėšos turėtų būti konkrečiai sunaudojamos — tai tam tikrų organų uždavinys, ir čia aš šito klausimo nekelsiu. Švietimo ministerija vieną žingsnį jau padarė, įsteigdama literatūros premiją už geriausią metų veikalą. Šita priemonė, be abejo, pagyvins mūsų literatūros gyvenimą, sukels kūrybinio lenktyniavimo rašytojuose, susidomėjimo visuomenėj, na ir duos progos vienam kitam autoriui kur nors pastudijuoti arba bent pataisyti pakrypusius reikalus.

To paties galima laukti iš Raudonojo Kryžiaus, Sakalo ir Spaudos fondo premijų, jei tik jos bus tinkamai vykdomos [1].

[1] Kad šiokia ar tokia vyriausybės ir visuomenės parama literatūrai yra reikalinga, rodo gausūs svetimų kraštų pavyzdžiai. 1926 m. šiuo klausimu, tarp kitko, taip rašiau: „Neseniai pakliuvo man į rankas viena iš Lenkijos atkeliavusi anketa, kuria norima sužinoti, kiek valstybė ir visuomenė remia mūsų literatūros ugdymą. Toj anketoj esama tokių klausimų: „Ar valstybė teikia autoriams tiesioginių metinių, įstatymu nustatytų paramų? Kokia jų suma? Kiek gali gauti vienas rašytojas? Ar toji parama duodama ligi gyvos galvos, ar kuriam metų kiekiui? Ar valstybė teikia rašytojams kitokių, netiesioginių paramų, pvz., kelionėms lėšų, premijų ir atlyginimų už žymius kūrinius, subsidijų rašytojų draugijoms? Ar yra dar kitokių valdžios pašalpų, plaukiančių iš įstaigų, fundacijų, miestų ir t. t. Ar yra dar kokių turtų, premijų, atlyginimų ir pašalpų, įsteigtų privatinių asmenų? Kokios su-

1935 metų visuotinis Rašytojų Draugijos susirinkimas savo priimtoj rezoliucijoj nurodė visuomenei ir vyriausybei dar dvi konkrečias priemones pagelbėti kritiškai literatūros būčiai: „A. Įsteigti kaimiečiams prie mokyklų arba kaimuose knygynus, kur rastų vietą tinkamos mūsų krašto kultūriniams ir estetiniams reikalams knygos, ir B. Įsteigti knygų leidyklą, kurios lėšas sudarytų vyriausybės ir visuomenės parama ir kuri leistų mūsų rašytojų kūrinius ir pasaulinės vertės kūrinių vertimus". Liaudies knygynėliai būtų ne tik didelė parama literatūrai, bet ir iš viso svarbus kaimo kultūrinimo veiksnys.

Pagaliau dar vienam reikalui būtų naudinga vyriausybės pagalba — tai būtent sulaikyti ar bent sumažinti svetimos spaudos konkurenciją mūsų knygom. Juk pilni Kauno kioskai prikimšti visokių Magazinų, visokio vokiško iliustruoto šlamšto, kuris ištraukia ypač iš jaunimo ir šiaip smalsuolių daug pinigo. Tą pat reikia pasakyti ir apie įgabenamus iš užsienio bulvarinius bei kriminalinius romanėlius, gadinančius mūsų jaunuomenės skonį ir atimančius pirkėjus mūsų saviem žurnalam ir knygom. Panašios rūšies literatūra, pvz., Švedijoj, apkrauta aukštais muitais, ir pardavinėti ją galima ne gatvių kioskuose, bet tiktai knygynuose. Reformuotini pas mus ir knygom taikomi pašto tarifai, nes dabar jie toki aukšti, kad provincija visiškai negali išsirašinėti knygų paštu.

Daug dar būtų galima surasti visokių taisytinų priemonių mūsų literatūros kultūrai pakelti ir sunkiai knygos būčiai palengvinti. Bet pakaks ir to, kas pasakyta. Šio mano pranešimo tikslas nėra duoti kokį pilną kultūros reikalų santvarkos projektą, bet vien sugestijonuoti mintį, kad literatūros kūrybos negalima palikti tik rašytojų įkvėpimui, laisvai iniciatyvai ir skaitytojų geriem noram. Ir šitoj srity reikalingas metodinis ugdymas. Stoka geros literatūros mūsų tautiniam auklėjimui, bendram kultūriniam kilimui ir tautinės garbės jausmui daro daug žalos. Taigi šiandien literatūros kūryboje negana tenkin-

---

mos, kiek kartų ir kam jos gali būti duodamos?" Tuo metu nė į vieną tos anketos klausimą mes negalėjome atsakyti teigiamai. (Židinys.— 1926.— Nr. 4.— P. 258).

tis tuo, kas atsiranda savaime, bet reikalinga griebtis priemonių, kurios kūrybinį produktingumą padarytų kuo vaisingiausią.

II

Dabar tenka pažiūrėti, kokia yra išvidinė, kūrybinė šių dienų mūsų literatūros būtis. Nušvietus ją, dar labiau paaiškės literatūros santykis su visuomene, artimiausi ateities uždaviniai pasidarys suprantamesni ir literatūros likimo problemos lengviau išsprendžiamos. Tam tikslui leisiu sau iškelti porą teoretinių sumetimų ir padaryti mažą ekskursą į literatūros istoriją — priminti pagrindus, ant kurių išaugo mūsų dabartinė literatūra.

Materialiniame, ekonominiame gyvenime galioja dėsnis — kur nėra pareikalavimo, nėra nė pasiūlymo; niekas negamins tokių produktų, kuriem nėra naudotojų — pirkėjų. Iš dalies šis dėsnis galioja ir dvasinių vertybių gamyboj, apskritai mene ir literatūroj. Jau pakankamai buvo kalbėta apie tai, kad knygos pareikalavimas Lietuvoj buvo ir tebėra menkas. Ne tik knygos pareikalavimas, bet ir domėjimasis literatūra bei jos problemomis buvo taip pat menkas. Dėl to ne tik knygos gamyba, knygos rinka buvo negyva, bet ir kūryba negalėjo tarpti taip, kaip buvo reikalinga mūsų tautos pažangai. Moralinė atmosfera buvo ir iš dalies tebėra tokia, kad joje netarpsta ir neklesti jautrūs kūrybos daigai.

Paminėjus čia moralinę atmosferą, ateina į galvą Hipolito Taine'o teorija, gal ne tiek teorija, kiek konstatavimas kai kurių faktų ir jų interpretavimas, rodąs, koks glaudus yra santykis tarp visuomenės nuotaikos, tos vadinamos moralinės atmosferos, ir meno bei literatūros kūrybos. Kaip gamtos gyvenime, sako Taine'as, kiekviena klimato zona išaugina atitinkamus augalus, taip ir kultūros gyvenime dvasinės zonos vienos ugdo, kitos slopina kūrybines jėgas. Sugestyviais pavyzdžiais Taine'as parodo aplinkos įtaką kūrybai. Sakysime, epochoj, kurioj įvairūs veiksniai sudaro dvasios depresiją, pesimistinę nuotaiką, nebus kas veikti gyvenimo džiaugsmą dainuo-

jančiam poetui. Jis būtų ne suprastas, ne pajaustas, ne paskatintas, bet atvirkščiai — nuneigtas, užguitas. Tokioj epochoj tegali tarpti toki talentai, kurie derinsis prie jos fono, kurie mokės išreikšti jos dvasią, jos siekimus, jos nuotaiką. Antraip vertus, tokios pesimistinės epochos atmosfera esą norom nenorom veiks meno kūrėjų išgyvenimus, determinuodama, nulemdama kūrybos pobūdį.

Šiandien daugelis meno teoretikų ir kritikų nurodo, kad Taine'o teorija yra per daug vienapusiška, kad iškelti momento, rasės ir aplinkos dėsniai nėra jau taip absoliučiai lemiami, kaip jis to norėjo. Stiprios kūrybinės individualybės, genijai, nesiduoda aplinkumos nulemiami, bet patys lemiamai paveikia aplinkumą. Vis dėlto niekas nenuginčija, kad Taine'o iškelti veiksniai turi be galo didelės įtakos kūrybai. Genijus, tiesa, nesiduos pajungiamas laiko madai, gal nereikalaus iš savo laiko visuomenės nė impulsų savo kūrybai, tačiau ir genijaus kūryboje reiškiasi epochos dvasia ir jos kultūrinė moralinė atmosfera. Kas nesutiks, kad Dantės, Šekspyro, didžiųjų prancūzų klasikų arba Goethės kūriniuose atsispindi jų gyventųjų epochų filosofinės, religinės ir visuomeninės idėjos bei gyvenimo nuotaika?

Taigi jei taip yra visur, taip buvo ir pas mus. Viešojo tautos gyvenimo atmosfera veikė ir tebeveikia ir mūsų literatūrą, veikia jos kūrybinę būtį. Nors ir kaip mūsų literatūra praeity buvo neturtinga, vis dėlto jos kelias eina lygiagrečiai su tautos gyvenimo keliu. Ilgą laiką, keletą amžių, nuo 16 iki 19 šimtmečio, nesant lietuvių tautoje visuomeninio tautinio gyvenimo, nesant tautinės atmosferos, nebuvo nė literatūros kūrybos. Religiniai raštai tenkino liaudies religinius reikalus, filologiniai raštai tenkino mokslo reikalus, bet grožinės literatūros nebuvo kam skatinti. Mėginimų būta, bet jie neišeina iš siauro asmens reikalų rato. Tik vienas Donelaitis pasireiškė plačiau, bet ir jis nuostabiuosius „Metus" rašė tik savo, kaip pastoriaus, interesų vedamas: mokyti savo parapijonis. Didelis Donelaičio talentas švystelėjo kaip koks meteoras tamsiame tos epochos danguj, bet jis ir užgeso, neturėdamas atmosferos. Tik 19 amžiaus pradžioj, sujudus žemaičių bajoram, pradėjus iš Vilniaus Universiteto plisti tautinėm

ir visuomeninėm idėjom, nors ir lenkiškais žodžiais reiškiamom, prasideda Lietuvoje tautinis visuomeninis sąjūdis, prasideda ir sąmoninga literatūros kūryba. Tas sąjūdis buvo dar labai silpnas, jis nesuspėjo užgriebti visų tautos sluoksnių, nespėjo sustiprėti, o spaudos draudimas jį dar labiau susiaurino.

Tuo pačiu metu lietuvių liaudis, kalba ir papročiais susirišusi su gilia tautos praeitim, gyveno savo atskirą, vargingą būtį. Bet liaudy buvo gyva lietuviška siela, ir ji kūrė. Kūrė nuostabias savo dainas, pasakas, padavimus, audinių ir medžio dirbinių raštus. Liaudis, jei taip galima pasakyti, visuomenė, jos gyvenimo atmosfera daigino, ugdė kūrybos diegus per visus tuos kelis juoduosius mūsų tautos gyvenimo amžius. Galbūt, kad ir 19 a. prasidėjęs tautinis kultūrinis bajorų sąjūdis būtų taip ir išsekęs rusų spaudžiamas, jei baudžiavos panaikinimas nebūtų pačiai liaudžiai atidaręs kelio į sąmoningą aukštesnės, tautinės, inteligentinės kultūros kūrybą. Jau pirmoji iš liaudies kilusi inteligentų karta — Jono Basanavičiaus, Petro Vileišio, Jono Šliūpo karta — nutiesia naujai lietuvių visuomenei pagrindus ir tuo pačiu sudaro nors dar nelabai patogias, bet jau vaisingas literatūrai kurti aplinkybes. Atsiranda „Aušra" ir vėliau kiti spaudos organai, kyla tautiniai idealai, diskutuojami keliai ir priemonės jiem siekti, skleidžiami patriotiniai ir visuomeniniai šūkiai,— visa tai judina protus ir kaitina jausmus. Visa tam aptarti ir išreikšti reikia įvairių priemonių — teoretinių samprotavimų, publicistinių straipsnių, poleminių ginčų, vaizdingų gyvenimo pavyzdžių ir jausmus keliančių eilėraščių. Tokiu būdu prasideda Lietuvoj literatūrinis sąjūdis, susitelkęs aplink pirmuosius laikraščius „Aušrą", „Šviesą", „Varpą", „Apžvalgą", „Tėvynės Sargą". To literatūrinio sąjūdžio pobūdis yra grynai patriotinis ir visuomeninis: poetai, beletristai ir dramaturgai savo raštais kelia tautinę sąmonę, kursto kovą su caro valdžios priespauda, vaizduoja kaimo ir dvaro santykius.

Po 1904—1905 metų, iškovojus lietuviam spaudą ir šiokių tokių laisvių visuomeninio bei kultūrinio veikimo srity, literatūrinis sąjūdis pamažu įgauna ir formaliniai estetinį atspalvį. Jaunesnieji rašytojai panoro, kad jų kū-

riniai ne vien reikštų patriotines bei visuomenines idėjas, bet ir savo forma, arba išsireiškimo priemonėmis, būtų lietuviški. Kiti mano, kad tik forma, išsireiškimo priemonės ir padaro kūrinį tautišką. Tuo pačiu metu pasireiškia poetų, kurie ima dainuoti jau nebe tėvynės meilę, bet savo individualinius jausmus ir išgyvenimus. Tačiau buvo suprasta, kad šakotame tautos kultūros medy ir toki jausmai turi vietos, nes ir jie, nors ir kaip būtų individualūs bei subjektyvūs, vis tiek yra išaugę iš tautos bei visuomenės sielos.

Prieškariniame laikotarpy didelių nesusipratimų tarp rašytojų ir visuomenės dar nebuvo. Visuomenė literatūra domėjosi. Kiekvienas naujas spaudoj pasirodęs vardas buvo pastebimas, kiekvienas talentas sveikinamas. Didysis karas, revoliucija ir įvykusios politinės atmainos Lietuvos gyvenime įnešė naujų veiksnių į mūsų literatūrą ir nemaža painiavos į literatūros santykius su visuomene. Pasireiškia novatoriškų tendencijų, pasiryžusių sumodernini mūsų literatūrą, atnaujinti sušablonėjusį jos turinį ir formą. Viena visuomenės dalis, saugojusi prieškarines patriotines literatūros tradicijas, pasigenda naujuose bandymuose turinio ir lengvos maironinės formos [1]. Kita da-

[1] Šia tema kitoj vietoj mano taip buvo rašyta: „Mūsų visuomenė tebegyvena tais pačiais meno idealais, vadovaujasi tais pačiais kriterijais ir tuo pačiu skoniu, kokį išsinešė anksčiau ar vėliau prieš karą iš mokyklos sienų — iš klasės. Šalia tos „klasiškosios" literatūros, romantizmas ir natūralizmas buvo paskutinis mūsų pasiektas literatūros evoliucijos laipsnis. Ir tai tik išrinktųjų. Šiaip jau inteligentas turi dar paprastesnį mastą: smagaus pasiskaitymo laisvą valandą. Šiuo atžvilgiu visuomenę auklėti tegalėjo mokykla, kurios mes neturėjome, ir spauda, tariant kritika, kuri būdavo dažniausiai klaidinga. Menas būdavo vertinamas neva „objektyvaus grožio" mastu, kuris tuoj virsdavo labai subjektyviu kritiko skoniu, moralybės kodeksu, pagaliau atitinkamos srovės arba partijos ištikimybe bei asmens simpatija. Į poezijos kūrinį žiūrėta kaip į logiškai sudėtų minčių ir jausmų padarą, ir logiškoji jungtis buvo laikoma vienintele tarp įvairių poezijos kūrinio elementų. Neatsižvelgta į tai, kad meno kūrinio vieningumą sudaro daugiau sugestijos, asociacijos, vaizdų žaismo ir nuotaikos jungtys ir kad toks meno kūrinys gali būti visai alogiškas ir iracionalus. Mūsų literatūros kūrėjai šiuo keliu pažengė jau gana toli, o kritika nesugebėjo visuomenei pradengti jų kūrybos prasmės,— ir tarpusavio santykiai trūko" (Židinys.— 1925.— Nr. 2.— P. 141).

lis, labai marga, įvairiaplaukė, pritapusi prie visuomenės ir valstybės gyvenimo be jokių idealų, be jokių kultūrinių tikslų, vadovaudamasi obalsiu „naudokis, kol nevėlu, nes viskas tėra „laikina", iš viso jokia kūryba nesidomėjo. Po kurio laiko susikonsolidavus gyvenimui, pasibaigus „laikinumo" periodui, prasidėjo „įsistiprinimo" periodas, bet, deja, atšalimas kultūros reikalam ir literatūrai pasiliko tas pats, ir susidarė tokia būtis, kurią aš atvaizdavau pirmoj savo paskaitos dalyj.

Iš šitos konspektinės istorinės apžvalgos mums aiškėja, kad nepriklausomoj Lietuvoj literatūra kurį laiką buvo netekusi tos visuomeninės atmosferos, kuri reikalinga normaliam kūrybos ugdymui. Mūsų literatūra buvo palikta jos pačios nuožiūrai ir jos pačios resursam. Knygomis tesidomėjo patys rašytojai. Iš visuomenės jei ir pasigirsdavo vienas kitas balsas, tai vien smerkiamas. Tai literatūra esanti nutolusi nuo gyvenimo, tai ji esanti nesuprantama, tai iš viso niekam tikusi. Iš tiesų gi ir nepriklausomos Lietuvos literatūroj randame taip pat gyvai atsiliepiant į visus aktualius tautos reikalus, kaip ir anksčiau. Visų nesusipratimų priežastis ta, kad mūsų visuomenėj nepriklausomybės pradžioj nebuvo jokio intelektualinio gyvenimo, dėl to ir bet kokios sudėtingesnės literatūros problemos jai buvo neprieinamos ir neįdomios.

Tačiau per tą separacijos dešimtmetį mūsų literatūroj, visuomenės ignoruojamoj, o dažnai ir ujamoj, atsitiko kūrybiniu atžvilgiu įdomių dalykų. Kūrybines pastangas palaikė keletas vienas po kito besikeičiančių žurnalų: 1920—1923 m.— „Skaitymai", 1923—1924 m.—„Gairės", 1925 m.—„Baras", 1926—1927 m.—„Pradai ir Žygiai", 1930—1931 m.—„Gaisai", tuo pačiu metu „Pjūvis". Visi tie žurnalai atstovavo vidurio literatūrai ir jokių ypatingų novatoriškų tendencijų neturėjo. Pažymėtinas gyvesnis kritikos sąjūdis, pasireiškęs „Skaitymuose" pakelti kūrybiniam mūsų literatūros lygiui. Be to, 1922—1924 m. su dideliu aplombu išeina į areną novatoriška „Keturių Vėjų" grupė, pakėlusi aštrų protestą prieš tradicines sušablonėjusias kūrybos normas. „Keturi Vėjai" iš tiesų atpūtė į mūsų literatūrą naujų pasiryžimų ir padarė nemaža įtakos jaunajai kartai. Revoliucinių užsimojimų ne tik for-

mos, bet dar daugiau ideologijos atžvilgiu parodė jaunųjų organas „Trečias Frontas" 1930—1931 m., atsirėmęs ant proletarinės visuomenės bazės ir buvęs aiškioj atitinkamoj rusų literatūros įtakoj. Iš dalies tai pačiai krypčiai atstovavo „Kultūros" žurnalas savo plačiame literatūros skyriuj. Be to, literatūrai apsčiai vietos skyrė ir kiti žurnalai: „Naujoji Romuva", „Vairas", „Židinys" ir mažesnieji savaitinukai.

Viso šio literatūrinio subruzdimo pasėka buvo ta, kad mūsų literatūra jau per pirmąjį nepriklausomos Lietuvos gyvavimo dešimtmetį gerokai sustiprėjo. Kritikos sąjūdis ir naujos novatoriškos tendencijos davė progos iškelti ir aptarti daug esminių literatūros kūrybos klausimų. Atgrasinta nuo trafaretinio jausmų ir išgyvenimų lėkštumo, nuo šabloninių kūrybos formų ir priemonių, nuo sekimo ankstyvesniais pavyzdžiais, o įkvėpta sveiko originalumo nuovoka ir formos pajautimas. Dėl to literatūrinė kalba, o ypač eiliuotinės poezijos formalinės priemonės, labai patobulėjo ir paįvairėjo.

Suvedant nepriklausomos Lietuvos literatūrinį balansą ligi šių dienų, konkrečiai turime konstatuoti štai ką. Netekome visos eilės senosios kartos rašytojų, kurie dar siekėsi su pirmaisiais tautinio renesanso „Aušros" laikais. Jie buvo įgiję visuomenėj didelį populiarumą ir palaikė literatūros prestižą. Mirė tad Žemaitė, Lazdynų Pelėda, M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, Maironis, J. Tumas-Vaižgantas, Aišbė, taip pat ir pirmieji tautinio renesanso pionieriai Petras Vileišis ir Jonas Basanavičius. Su minėtaisiais rašytojais jau beveik išsibaigė viena mūsų literatūros epocha, paprastai vadinama tautiniu idealizmu arba patriotiniu romantizmu. Tai rašytojų kartai amžiaus ir nuotaikos atžvilgiu šiandien dar garbingai atstovauja 3 žmonės: A. Jakštas-Dambrauskas, kurio balsas kritikos srity dar ir šiandien vienoj visuomenės daly yra autoritetingas, G. Petkevičaitė-Bitė, po ilgos pertraukos išleidusi dviejų dalių apysaką „Ad astra", ir Vydūnas, kuris amžium, tiesa, priklauso tai epochai, bet savo kūrybos turiniu ir forma gerokai ją pralenkė ir šiandien lygiai aktualus visiem, kurie įstengia prisiderinti prie gana savotiškos jo kūrybos plotmės.

Jaunesniosios mūsų rašytojų kartos nuo A. Vienuolio, Vinco Krėvės ir Liudo Giros ligi P. Cvirkos, A. Vaičiulaičio - V. Sirijos Giros darė ir tebedaro visa, kas mūsų gyvenimo aplinkybėse galima, kad lietuvių tauta turėtų savo literatūrą.

Bet kyla klausimas, kokia yra dabartinės mūsų literatūros vertė? Nesikėsindamas čia duoti visų dabarties autorių ir veikalų kritiško vertinimo, noriu vien pastebėti, kad dabartinės mūsų literatūros vertinimas gali būti dvejopas; žiūrint, kokį paimsime kriterijų — daugiau abstraktišką, apskritai europinį ar konkrečiai priderintą prie mūsų tautos kultūros. Pirmuoju atveju, jei sugretinsime dabartinę mūsų literatūrą su kuria nors kita senos Europos tautos literatūra, tai, žinoma, turėsime pripažinti, kad mūsiškė yra menkesnė: mūsų autoriai nei savo raštų gausumu, nei jų svoriu dar neprilygsta žymiesiems kitų tautų rašytojams. Tačiau jei bendrai mūsų kūrybos lygmuo yra dar žemesnis, tai paskiri veikalai dažnai jau pasiekia europinį mastą: mūsų lyrinė poezija gėdos nepadarytų jokiai Europos literatūrai. B. Sruogos „Milžino paunksnėj", Šeiniaus „Immerselbe", Cvirkos, Vaičiulaičio ir Savickio novelės — tai tokios knygos, kurios net praneša ne vieną plačiai Europoj skaitomą veikalą.

Tačiau čia pat tenka pastebėti, kad tokis vertinimo metodas, būtent gretinimas vienos literatūros su kita, arba vadinamo bendrai „europinio" masto taikymas, nėra tikslus, o dažnai ir klaidingas. Atskiros tautos literatūra ir atskiras kūrinys tegali būti vertinamas tik tos tautos gyvenimo fone, jos kultūros visumoj, nes tik čia kiekvienas reiškinys bus matomas tinkamoj perspektyvoj, tik čia jo charakteris pasirodys tikroj šviesoj. Kas prancūzui ar vokiečiui gali pasirodyti neįdomu, nereikšminga ir nevertinga, tai lietuviui gali turėti labai didelės reikšmės ir vertės. Tad ir mum, vertinant šių dienų savo literatūrą, nėra reikalo žvalgytis į svetimus kiemus. Mūsų kriterijų turi sudaryti patys bendriausi estetiniai literatūros meno dėsniai ir individualinės lietuvių tautos bei jos kultūrinio gyvenimo savybės.

Taigi šitokiu mastu vertindami mūsų literatūrą, turime pripažinti, kad ji padarė milžinišką pažangą. Net nuos-

tabu, kai pamanai, kad per 50 m. nuo Višteliausko ir Kalnėno eilėraščių nueita ligi rafinuotų šių dienų lyrikos posmų, nuo Gužučio naivių dramų ligi Vydūno misterijų ir Sruogos „Milžino paunksnės", nuo pirmųjų beletristų bandymų ligi „Immerselbės". Jau visi šie sugretinimai pakankamai ryškiai nušviečia dabartinę kūrybinę mūsų literatūros būtį. Juk reikia žinoti, kad tautos literatūra tai nėra pripuolamai atsiradusių raštų rinkinys, bet gyvas organizmas, kuris iš vidaus auga ir bręsta. Ne vienas mūsų šių dienų rašytojas, įstatytas į kitos tautos literatūrą, kitokiame kontekste, kitaip rašytų. Buvo laikas, ir dar ne per seniai, kada mūsų literatūros kontekstas vertė rašytoją kurt elementariškai, varžė jo sugebėjimus. Šiandien gi mūsų literatūra yra pasiekusi jau tokio laipsnio, kai jos ribose gali pilnai išskleisti sparnus bet kokio dydžio talentas.

Aš jau neatsakinėsiu į klausimą, kokiomis ideologinėmis bei formalinėmis kryptimis eina dabartinė mūsų kūryba. Skirstyti ir klasifikuoti — tai būsimo kritiko ir istoriko uždavinys. Dabartinė kūryba, kaip pats žodis rodo, yra gyva, dinamiška, kintanti ir auganti. Nesvarbu, kokia etikete pažymėtume tą ar kitą rašytoją: romantiko, simbolisto, neorealisto ar kaip kitaip. Svarbu, kad rašytojas turėtų gyvą sielą, jautrią širdį, atvirą protą pajausti gyvenimui, suprasti žmogui. Tokio rašytojo, kol jis nuolatos santykiauja su gyvenimu, kol jis išgyvena savy visą gamą kartais priešingų jausmų, kol jis dar tebekuria ir ieško vis naujų savo kūrybai priemonių ir formų,— tokio rašytojo neaptars jokia šabloniška etiketė, joks nusistojusios krypties terminas. O tokių yra didžiuma ir šių dienų rašytojų. Senesnieji, tiesa, labiau nusistoję, bet jų literatūrinis veidas ir be aptarimų jau pažįstamas.

Tik vienas dalykas tenka pastebėti kalbant apie dabartinės mūsų literatūros kryptis, tai būtent, kad jau išseko visi eksperimentiniai bandymai, visi kraštutiniai futurizmai ir dirbtinės manieros reikštis taip, kaip joks gyvas žmogus nei kalba, nei galvoja. Šiandien mūsų literatūra, iš vienos pusės, nusikračiusi šablono ir trafareto, iš kitos pusės, susilaikiusi nuo kraštutinių eksperimentinių novatoriškų bandymų, yra įstojusi į nuoširdaus išgyvenimo,

aiškios galvosenos ir natūralios gyvos išraiškos kelią. Tai yra kelias, kuriuo eidamas rašytojas turi daugiausiai garantijų neprasilenkti nei su gyvenimo, nei su meno tiesa. Kelias, kuriuo eidamas jis nenuklys į tuščiažiedžius formalinius ieškojimus, bet ras ir rimtą gyvenimo turinį. Tik šitaip suprasmintas jo veikalas bus aktualus ir naudingas mūsų tautai, praturtins jos patyrimų lobyną ir taps patikima atrama siekti tolimesnių uždavinių.

III

Čia aš prieinu prie paskutinio savo pranešimo punkto — būtent pažvelgti į artimiausius mūsų literatūros uždavinius kūrybos srity. Šitą ateities uždavinių klausimą aš čia paliesiu tik dėl to, kad jis, kaip sakoma, daug kam svilina liežuvį. Ir skaitytojam, ir rašytojam įdomu pasvarstyti klausimas, kur eina mūsų literatūra, prieš kokius uždavinius ji yra atsistojusi. Klausimas prasmingas ir pateisinamas praeities patyrimo: juk visi žinome, kokį svarbų uždavinį yra atlikus mūsų tuomet dar silpnutė literatūra draudžiamojoj gadynėj. Sakoma, kad tada literatūros uždavinys buvo kelti tautinę sąmonę, tautinę garbę ir žadinti tautą į kovą dėl savo kultūrinių teisių.

Bet įspėti ateities uždavinius nėra taip paprasta. Meno kūryba — tai ne ūkis, kurio apskaičiuoti rezultatai nurodo ateities kryptį ir kurį galima gana tiksliai perorganizuoti iš žemės produktų į pieninį, bekoninį arba dar kitokį. Meno kūryba dažniausiai programų nežiūri, taigi ir apie jos uždavinius tegalime kalbėti tik gana bendrais žodžiais.

Kadangi literatūra šiaip ar taip turi eiti kartu su tautos gyvenimu, tai, atsižvelgiant į dabartinę mūsų tautos būtį, vyriausias mūsų literatūros uždavinys bus beveik tas pats, koks buvo herojiškais paskutiniais 19 a. ir pradžios 20 a. metais, tik aukštesniame laipsny, būtent ugdyti tautiškumą, žadinti lietuvius būti, pasak Vydūno, sau žmonėmis. Žinoma, šiandien tautiškumo uždaviniai, visuomeninės ir politinės aplinkybės radikaliai pasikeitė, bet pavojai tautai iš vidaus ir iš lauko palieka beveik tie patys. Iš vidaus mūsų tauta vis dar tebėra patižusi, neatspari svetimom įtakom. Lietuvis ir šiandien dar iš visų

Europos tautų yra neatspariausias nutautimui. Jis lengvai tampa lenku, vokiečiu, amerikonu. Lietuviai vis dar tebėra, kaip sako Vydūnas, minkštakaulių tauta. Dar ir šiandien Lietuva yra išmarginta, praskiesta aplenkėjusiais plotais, o germanizmas kaip ant mielių pučiasi viduj ir ima brautis pasibaisėtinu atkaklumu iš svetur. Dėl ko taip yra? Ne tiek dėl to, kad mūsų kultūra yra tariamai žemesnė, kiek dėl to, kad mes dar nesusivokiame savy. Mes nežinom, kas esą. Mūsų tautinis charakteris nėra išauklėtas, sukondensuotas, nušlifuotas. Mum dažnai stoka tautinės garbės jausmo. Mes nuolatos lankstomės prisitaikydami prie visokių aplinkybių, mes savo tėvynėj ant galų pirštų vaikščiojame aplink atėjūnus, kurie akiplėšiškai demonstratyviai afišuojasi savo svetimumu.

„Aušros" laikų literatūra tautinę garbę žadino garbingos senovės pavyzdžiais, garsiais kunigaikščių žygiais. Tuomet pavergtos tautos psichologijai tie argumentai tiko, bet šiandien jie jau per daug elementariški. Šiandien mūsų literatūra, prisitaikydama prie naujų aplinkybių ir gilesnės tautiškumo sąvokos, tautinę garbę turi žadinti naujesnėmis priemonėmis. Mūsų literatūra artimiausiu laiku turėtų sukurti tokių veikalų, kuriuose lietuvio charakteris būtų sutelktas, sukristalizuotas, veikalų, kurie lietuvį parodytų įvairiose gyvenimo situacijose — kenčiantį, mylintį, kovojantį, pralaimintį ir laimintį, besisielojantį gilesnėmis gyvenimo problemomis. Nebūtinai veikale piešiamas personažas turėtų būti pavyzdingas, teigiamas, pakanka, jei jis bus gyvas ir gyvai autoriaus pajaustas. Ir iš neigiamų personažų lengva padaryti teigiamų išvadų, ir jie turi didelės auklėjamos reikšmės.

Ryškių personažų stoka lig šiol tebepasilieka didele spraga mūsų literatūroj. Iš priešKarinės literatūros vienintelis Šarūnas gyvena mūsų vaizduotėj ir yra įgavęs platesnės bendrinamos prasmės, bet ir tas pats tolimas, negyvenimiškas. Iš gyvenimo išgriebtų personažų smulkesniųjų turime nemaža, bet stambių, sudėtingų, apimančių plataus psichinio ir buities gyvenimo plotą gal surastume tik vieną kitą. Mums reikia personažų, kurių vardai taptų bendriniais. Jie paryškins lietuvio charakterį, apie

juos grupuosis skaitytojų mintys ir jausmai, apie juos kursis ideologija, jie taps jungiamomis mūsų tautos gijomis.

Toliau mum reikia veikalų, kuriuose turėtume atkurtą mūsų gyvenimą, mūsų krašto gamtą. O ir svetimo gyvenimo plotas turėtų būti matomas lietuvio akimis, perėjęs per lietuvio sielos prizmę. Reikia, kad, skaitydami veikalą, mes jaustumės esą savo gaivale. Tokie kūriniai auklės kiekvieną lietuvį, darys jį atsparesnį svetimiem vėjam, o tarpusavio santykiuose — visuomeniškesnį, lengviau sukalbamą, greičiau išsižadantį savo asmens interesų bendram labui.

Be šitų, daugiau išvidinių tautiškumo veiksnių, kuriuos kurti būtų artimiausias mūsų literatūros uždavinys, jau dabar atėjo metas iš plunksnos vėl daryti ginklą, nukreiptą prieš lietuvių tautos priešus. „Aušros" ir „Varpo" laikais visa mūsų literatūra buvo nukreipta prieš rusų valdžią. Ta kryptis buvo taip įsigalėjusi, kad net ir nepriklausomoj Lietuvoj buvo tęsiama. 19 a. pabaigoj ir 20 a. pradžioje ligi pat karo kiekvienas mūsų rašytojas laikė savo pareiga arba stačiai instinktyviai skleidė opoziciją, atkaklų pasipriešinimą rusinimo pavojui. Atsiminkime Kudirkos politines satyras, Dėdės Atanazo Pakalniškio „Obrusitelius", Maironio lyriką ir poemas „Jaunąją Lietuvą" ir „Mūsų vargus", Žemaitės, L. Pelėdos ir Šatrijos Raganos daugelį novelių, Vienuolio „Idealistą" ir kitus, Šeiniaus „Bangos siaučia", Puidos „Žemės giesmę", „Undinę", neminint daugybės smulkesniųjų — vis tai yra veikalai, kuriuose glūdi įtikinamas įspėjimas budėti ir kovoti su dvigalvio šiaurės erelio pastangomis.

Šiandien aplinkybės pasikeitė, bet pavojus iš esmės nesumažėjo, tik jis eina nebe iš Rytų, bet iš Vakarų. Ir jis nė kiek nėra mažesnis. Germanizacija yra padariusi lietuvių tautai dešimteriopai daugiau žalos negu rusifikacija. Pakanka pažiūrėti į Rytprūsių žemėlapį. Šiandien gi artimiausias germanizmo uždavinys — visiškai mus praryti. Ir metodai nė kiek ne kultūriškesni už rusiškuosius. Rusų žandarai gaudė lietuvių spaudinius ir į kalėjimus grūdo knygnešius, bet niekur neteko girdėti, kad rusų „patriotai" būtų spjaudę ir viešai niekinę žilagalvį

filosofijos Daktarą, kaip tai yra atsitikę su mūsų Vydūnu iš esmės lietuviškoje, tik suvokietintoje Tilžėje.

O koks buvo lig šiol lietuvių literatūros nusiteikimas į vokiečius? Prieškarinėj literatūroj, tiesa, randame veikalų, kurie germanizmo pavojų įspėja. Bet tie veikalai dažniausiai vokietį vaizduoja amžių glūdumose, apsuptą kryžiuočio apsiaustu. Demaskuoto dabarties vokiečio ir jo apetitų tuose raštuose beveik nematome. Mažosios Lietuvos literatūroj randame tik nužemintą keliaklupsčiavimą, ištikimybės pareiškimą ir peticijas „maloningam karaliui", kad jis teiktųsi leisti mokyklose bent psalmes lietuviškai vaikus pamokyti. Tik Vydūno dramaturgijoj ryškiau atsispindi germanizmo pavojus ir kova su juo. Didžiosios gi Lietuvos literatūroj šia linkme beveik nieko nepadaryta. Sveikintinas Šeiniaus „Immerselbe", bet ir tas daugiau gina žydus negu lietuvius.

Taigi akivaizdoje daugybės faktų, dėl kurių prasmės šiandien nebelieka nė mažiausios abejonės, mūsų literatūrai kyla naujas uždavinys keisti opozicinę kryptį nuo Rytų į Vakarus. Aš anaiptol nemanau, kad mūsų rašytojai turėtų gaminti menkus agitacinius tendencinius rašinius. Toki rašiniai tegali kilti iš menkų, smulkių reikalėlių, iš ūmai pakaitintų jausmų, iš greit praeinamo dienos momento. Bet čia reikalas ne toks. Mes artinamės prie amžiais tebesitęsiančios žūtbūtinės kovos finalo. Germanų smūgiai kartais yra pasiekę kuo ne pačią tautos širdį. Tos kovos epizodų yra dramatiškų ir tragiškų. Šiandien jie įgauna ypatingos prasmės. Senieji Pilėnai nuo Dzūkijos Nemuno krantų šiandien greitai gali būti nukelti į Baltijos pajūrį. Lietuvių germanizavimas Mažojoj Lietuvoj ir Klaipėdos krašte yra sukrovęs medžiagos ne mažesnio svorio veikalui kaip Vaižganto „Pragiedruliai". Toj gausioj medžiagoj rašytojas gali rasti autentiškų, tikrų gyvenimiškų duomenų, kurie savaime reikš jo idėją. Jam nereikės falsifikuoti tikrovės, ir jis nenusidės nei gyvenimo, nei meno tiesai. Komedijai, dramai, romanui tokios temos ir tokia medžiaga gali būti kuo meniškiausiai panaudota.

Be šių visuomeninių tautinių uždavinių, pirmas aktualus šių dienų literatūros, geriau sakant, rašytojų litera-

tūrinis uždavinys — tai pakelti savo raštų idėjinę ir formalinę vertę. Tiesa, mūsų literatūra padarė didelę pažangą, bet daug dar ir lieka padaryti. Dirva paruošta: literatūrinė kalba ištobulinta, kūrybos dirvonai sukilnoti, daug kas paliesta, daug bandyta — prisirinko medžiagos ir pačioj literatūroj, ir gyvenime — reikia tik intensyvaus darbo ir kūrybinio entuziazmo. Jeigu mes reikalaujame iš visuomenės ir iš vyriausybės pritarimo bei paramos, tai mūsų raštai turi tuos reikalavimus pateisinti. Nors ir kaip nemalonu, bet reikia pripažinti, kad rašytojai apie savo pareigas, apie savo pasiruošimą, apie savo profesinį tobulėjimą mažiau mėgsta kalbėti. Mum labai nepatinka, jei kas primena, kad mūsų inteligentijoj dar yra žmonių, turinčių geresnį negu mūsų pačių skonį ir skaičiusių geresnių veikalų negu mūsieji. Tada mes mėgstame su panieka rodyti pirštu į minią, į menko skonio miesčioniją, į bulvarinius romanus, tarsi visa tai pateisintų mūsų pačių ydas.

Šiaip ar taip, šiandien rašytojas turi stovėti inteligentijos viršūnėse. Jis gali neturėti oficialių diplomų nei titulų, bet jis turi būti giliai įmokslintas, išsilavinęs ir apsiskaitęs. Juk literatūra — tai ne vien žodžių, bet ir idėjų menas. Kas gali būti literatūroj blogiau kaip knyga su naiviais pusinteligenčio filosofavimais, su banaliomis kalbomis ir lėkštais protavimais neva rimtų personažų lūpose? Be rimtų studijų, be lektūros, be svetimų kalbų mokėjimo mes savo literatūros reikšmingumo bei kūrybingumo problemos neišspręsime.

Be idėjinio svorio, turime susirūpinti ir formos bei meniškumo reikalu. Nors ir labai gilias bei aktualias problemas mes keltume savo veikaluose, jei tie veikalai bus blogai, ne meniškai parašyti, juos nedaug kas skaitys, ir jie maža ką įtikins. Tokia jau yra meno kūrinio prigimtis, kad jis įtikina ne proto argumentais, bet meniškumu, pagaudamas skaitytojo vaizduotę, sielą ir jausmus. Meniškumo linkme artimiausias mūsų literatūros, ypač beletristikos ir dramaturgijos, uždavinys būtų patobulinti kūrinių formą, padaryti ją lankstesnę, grakštesnę, organiškai surištą su autoriaus išgyvenimu ir reiškiamuoju turiniu. Mūsų dramų technika dar menka, mūsų apy-

sakų, novelių, romanų siužetai dažnai skystoki, fabulos ne per įdomios, stilius neišdailintas. Visa ankstyvesnioji literatūra yra rimta, reikšminga turiniu, bet nepatraukli forma. Mūsų literatūrą reikėdavo studijuoti, o reikia, kad ji būtų ir mielai skaitoma. Dar visai netolimoj praeity lietuviškas knygas teskaitė patys lietuviai, nuo šiol mes turime stengtis, kad jas skaitytų visi, kas moka lietuviškai. Mūsų uždavinys turi būti nukonkuruoti originaliniais savo veikalais visokius dažnai menkaverčius vertimus ir rašyti taip, kad mus skaitytų ir žydas, ir vokietis, ir rusas. Mes turime auklėti ambicijas, kad mūsų knygos būtų verčiamos į svetimas kalbas.

Atlikti šiem uždaviniam, išspręsti mūsų literatūros tarpimo problemom reikalingas visuomenės susidomėjimas ir vyriausybės parama, kaip tai buvo nurodyta pirmoj šio pranešimo dalv. Lygiai taip pat reikalingas ir rašytojų atsidėjimas bei intensyvus darbas. Baigdamas noriu dar pabrėžti, kad klysta ir apsigaudinėja tie, kurie laukia savaime pasirodant kažkokių ypatingų talentų, arba genijų, turinčių išsyk padaryti mūsų literatūrą turtingą ir įdomią. Kad pasireikštų genijus, reikia tam tikro paruošimo, tam tikro kultūros aukščio. Genijus be tinkamos aplinkumos nuskurs, numirs anemiška mirtim greičiau negu šiaip sau talentėlis. Genijus instinktyviai linksta į saulę, šviesą, šilumą. Niekas negali pasakyti, kad lietuvių tauta nėra davusi didelių talentų ir net genijų. Nelaimė ta, kad lietuvių tauta, gimdydama genijus, nesugebėjo duoti tinkamų aplinkybių jiem lietuviškai prabilti, ir jie arba žuvo, arba nuėjo svetimiem tarnauti, dažnai savo kūryba stiprindami mūsų priešus. Būtų per daug skaudu, jei praeities klaidos kartotųsi ir dabar. O jos tik tada nepasikartos, kai visa tauta jausis vienas gyvas organizmas, kai tie, kuriem yra skirta vykdyti nors įvairūs, bet būtini uždaviniai, žinos vieni apie kitus, parems vieni kitų darbą, nes visų darbas, visų kūryba turi vieną vienintelį tikslą: kad lietuvių tauta būtų laisva, šviesi, dora ir teisinga, kad lietuvių tautos dalia žmonijos kūryboje būtų tauri ir garbinga.

1935

[KELIOS ANOTACIJOS]

Disertacijoj nagrinėjami metafiziniai V. Solovjovo estetikos pagrindai, grožio definicija, grožio gamtoje ir mene teorija.

Apibūdinant V. Solovjovo pažiūras į grožį ir meną, naudotasi ne tik V. Solovjovo teoretiniais raštais, bet ir jo poezija.

V. Solovjovo grožio kaip „įkūnytos idėjos" koncepcija susiejama su neo-platonizmu ir idealistine vokiečių filosofija. Ta pati koncepcija, apvaisinta (praturtinta) gamtos grožio stebėjimu, meno grožio analize ir kūrybine paties V. Solovjovo praktika, nutiesia pagrindus simbolinei kūrybos krypčiai, kurią V. Solovjovo estetikos sąvokų ir jo poezijos kontekste bene galėtume pavadinti simboliniu realizmu (ar realiniu simbolizmu).

Etiude apie *Vydūno dramaturgiją* analizuojant Vydūno kūrybą, randama, kad teosofija bei pedagoginė nuožiūra ją nususino, suabstraktino ir sualegorino. Bet tais atvejais, kada Vydūnui pavyksta iš arčiau pajusti gyvenimą, žmogų arba net tautos istoriją (likimą), jo kūryba pagyvėja, paįvairėja, iš vienos pusės įgydama realistinių, iš kitos — simbolinių bruožų (vietoj sauso alegorizavimo). Pvz., kai kurios komedijos —„Tėviškė", „Gaisras", „Probočių šešėliai", „Mūsų laimėjimas", „Amžina ugnis".

Literatūros istorija negali būti atsieta nuo viso kultūrinio ir visuomeninio-politinio gyvenimo raidos. Tačiau pirmoj eilėj turi būti išryškinti tie faktoriai, kurie veikia meninį kūrybinį literatūros pobūdį: tematiką, stilių, kalbą. Literatūros istorija — tai meninis literatūros kelias tautos istorijos fone. Vertinimo kriterijų atžvilgiu aš esu reliatyvistas. Literatūrinio reiškinio istorinė vertė pareina nuo įvairių aplinkybių. Lietuvių literatūros istorijoje realiatyvizmo principas ypatingai svarbus. Juo sekdamas aš įjungiu į literatūros kelią ir tokius autorius bei veikalus, kurie šiandien atrodytų nė minėti nebeverta, bet kurie įgyja vertės, atsižvelgiant ar tai į laikotarpio charakterį, ar tai į kurias kitas aplinkybes.

Mano „Naujosios lietuvių literatūros" I tome yra palyginti daug atskirų autorių kūrybos nagrinėjimų, kurie atrodo nepakankamai susieti bendrosios literatūrinės raidos mintim. Taip atsitiko dėl stokos kritiškų mūsų literatūros studijų bei vertinimų ir dėl pedagoginių sumetimų, dėstant literatūros kursą mokykloje.

Savo literatūriniuose nagrinėjimuose, škicuose bei etiuduose aš stengiausi būti objektyvus — rasti autoriaus kūrybos būdingus savumus, aptariant jo tematiką, ideologiją, pasaulėvaizdį, vaizdavimo priemones, stilių, kalbą, ir susieti jį su mūsų literatūros raida. Man rūpėjo rasti visuomeninius ir idividualinius kūrybos veiksnius ir vieną kurį nors vyriausią visos rašytojo kūrybos bruožą, kaip giliausią jo asmenybės pasireiškimą.

1937?

ADOMAS JAKŠTAS

Poetas ir kritikas intelektualistas

Kalbėti apie Adomą Jakštą kaip apie poetą ir literatūros bei meno kritiką, minint jo mirties metines sukaktuves — nėra malonus ir dėkingas uždavinys. Minėdami didžios taurios dvasios žmogų, mes norėtume tarsi paskęsti jo asmenybės spinduliavime, norėtume prisiminti vien tai iš jo gyvenimo ir darbų, kas turi neginčinamos vertės, kuo mes be atodairos galėtume žavėtis ir sekti. Tuo tarpu literatūrinė Adomo Jakšto-Dambrausko veikla visoje nuostabiai turiningoje prel. Aleksandro Dambrausko darbuotėje kėlė daugiausia ginčų, nesusipratimų, karčios polemikos ir tarpusavinių kaltinimų. Nepadoru būtų tuos ginčytinus dalykus kelti dabar, kuomet Dambrauskas-Jakštas nebegali stvertis savo kandžios plunksnos ginti savo tezėms ir pulti priešingosioms. Taigi ir aš čia neketinu nė bandyti kritikuoti velionies literatūrinės veiklos ar tai poezijos, ar tai kritikos srity. Aš norėčiau vien pasekti, į kurias versmes veda mus Adomo Jakšto literatūrinis kelias, ir trumpai apibūdinti jo, poeto ir kritiko, literatūrinę linkmę.

Atsakyti į klausimą, koki yra to ar kito autoriaus kūrybos šaltiniai ir akstinai, naudinga esti paieškoti, žinoma, su kritišku atsargumu, ar pats autorius nėra tuo klausimu ko nors pasisakęs. Jakšto pasisakymas būtų mums dvejopai įdomus. Be atsakymo į minėtąjį klausimą, mes dar patirtume autokritišką jo nuomonę apie save, o šitai Jakšto atveju būtų ypatingai įdomu. Juk šiandien berods sutiksime su bendra mūsų literatų visuomenės nuomone, kad Jakštas nebuvo nei pašauktas, įkvėptas poetas, nei specialiai pasiruošęs meno bei literatūros kritikas. Tad argi jis savo dideliu protu nenumanė, kad dirba ne savo darbą? O jeigu numanė, tai dėl ko visą savo gyvenimą nepaleido iš rankų nei poeto, nei kritiko plunksnos? Turime vieną Jakšto pasisakymą [1], kur jis prisipažįsta kritiku pasidaręs visai pripuolamai, ėmęs re-

[1] Meno kūrybos problemos.— P. 308.

daguoti „Draugiją", spiriamas reikalo recenzuoti naujai pasirodžiusias knygas, nes nebuvę kam to darbo dirbti. Net Maironio „Jaunosios Lietuvos" kritikos jis laukęs ištisus metus, o nesulaukęs pats turėjęs tą žymų anais laikais veikalą recenzuoti. Ten pat jis sakosi, kad iš pat jaunų dienų buvęs didelis knygų mėgėjas, mylėjęs knygas gal net daugiau negu žmones, dėl to rūpindavęsis kiekvieną naujai pasirodžiusią knygą pasveikinti ir kiekvienu nauju talento pragiedruliu pasidžiaugti. Jakštas nebūtų aušrininkų kartos rašytojas, jei prie šitų motyvų nebūtų pridėjęs dar patriotinio. Mat lenkai anais laikais neigdavę lietuvių kultūros buvimą ir sakydavę, kad mes neturį jokios literatūros. Dėl to Jakštą kiekviena nauja knyga ypatingai džiugindavusi „kaipo mūsų kylančios tautinės kultūros gaminys", ir jis keldavęs tai aikštėn savo „Draugijoje". Tačiau kritikų ir recenzijų rašymas nedavęs jam nė mažiausio malonumo; priešingai, tai buvęs „sunkus ir nuobodus darbas". Savo recenzijas jis apibūdina kaip trumpus informacinio pobūdžio rašinėlius, kuriuose dažniausiai tenkindavosi nurodymu naujų knygų turinio, įdomesnių jų minčių, veikalo tikslo, rašymo būdo, kalbos ir vidujinės leidinio vertės. Ten, kur dėl turinio ar formos pasidžiaugti negalėdavęs, stengdavęsis recenzuojamųjų veikalų trūkumus objektyviai nurodyti.

Tokis Jakšto pasisakymas dėl savo, kaip recenzento, darbo neapima visos jo, kaip meno ir literatūros kritiko, veiklos. Juk, be recenzijų, A. Jakštas dar yra parašęs visą eilę didesnių ar mažesnių straipsnių bei studijėlių, savo apimtim ir pobūdžiu toli pranešančių anas kuklias recenzijas. Iš šitų kritikos straipsnių susidarė visas nemažas „Meno kūrybos problemų" tomas, išspausdintas 1931 m. Knyga padalyta tokiais skyriais: 1) Meno kūrybos problemos. Čia principiniuose ir polemikos straipsniuose autorius nagrinėja kūrybos esmę, grožio sąvoką, kūrybiškumo bei meno esmės klausimą, meno ir grožio santykį ir meno kūrybos klaidas ir uždavinius. 2) Nuogybė ir menas. Skyriaus antraštė rodo, apie ką čia kalbama. 3) Mūsų meno parodos. Straipsniai apie 1909, 1920 ir 1921 m. meno parodas. 4) Meno srovės. Čia Jakštas rašo apie ekspresionizmą mene ir poezijoje, apie deka-

dentizmą ir jo atstovus mūsų poezijoje ir smerkia naujoviškos, kaip jis sako, poezijos gynimą katalikų jaunimo spaudoj. 5) Menas ir jo kritika. Šiame skyriuj Jakštas atremia savo kritikų priekaištus ir išryškina savo estetikos bei kritikos principus. Priede randame straipsnį apie „Matematiškąjį meno dėsnį". Jei prie to viso pridėsime dar Jakšto literatūrines parodijas bei satyras, iš kurių viena — „Naujosios eilėdaros menas" — susidedanti iš įžangos, keturių lekcijų ir epilogo, parašyta su ypatingu atsidėjimu, tai mums visa paaiškės, kad ilgainiui Jakštas anaiptol nebesitenkino kuklia recenzento role, bet pasidarė meno ir literatūros idealogu ir kritiku *ex professo*.

Į šį platesnį kritiko kelią Jakštą pastūmėjo iš dalies tie patys motyvai, kurie buvo čia suminėti, iš dalies jo prigimtis, temperamentas, palinkimas, iš dalies jo ortodoksija bei apologetiniai katalikų teologo-moralisto tikslai, nukelti į meno ir literatūros sritį. Iš tiesų vyriausieji A. Jakšto estetikos principai ir kritikos kriterijai yra ko aiškiausiai susieti su scholastinės filosofijos mokslu ir morale. Dievas, Amžinasis Logas arba, paties Jakšto žodžiais, „Dievybės pilnybė, amžina savyje, bet apsireiškusi laike Mesijo Kristaus asmenyje", yra „visokios buities prototipas ir visokio veiksmo bei kūrybos norma". Jis yra, žinoma, ir tiesos, gėrio bei grožio šaltinis, ir aukščiausia realybė. „Jai prieštarauną gyvenimas,— sako Jakštas,— virsta mirtimi, jai priešinga išmintis — kvailybe, ją niekinąs grožis — šlykštybe" [1]. Iš metafizikos pereidamas į konkrečius meno kūrybos faktus, Jakštas randa, kad „mūsų „modernieji" dainiai savo kūriniuose yra parodę pilniausią nesugebėjimą kurti grožį. Mat, ignoruodami Amžinąjį Logą ir smerkdami „logolatriją", jie mano privalą pradėti šių dienų „logomachiją", t. y. kovą su Logu" [2].

Iš šitų Jakšto žodžių mums visai paaiški teologinės, apologetinės, beveik religinės jo kritikos šaknys: kovoti su visokiais modernistais, nes jie yra grožio — Amžinojo Logo — Dievybės — priešai. Čia dar prisideda reikalas

[1] Ten pat.— P. 311.
[2] Ten pat.— P. 312.

ginti krikščioniškąją dorovę, tariamai ir tikrai įžeidžiamą moderniajame mene. Teologinis apologetinis Jakšto kritikos pobūdis išeina aikštėn ne tik nagrinėjant veikalo turį, bet ir jo formą ir apskritai poetiką. „Logomachinis", nemoralus turis, pasirenkąs tokią pat formą, kuriąs naujovišką poetiką, nieko bendra neturinčią su grožiu. Mat iš Jakšto kritikos raštų atrodo, kad su Amžinojo Logo grožiu tėra suderinama tik maždaug klasikinė ir romantinė poetika, ta, kuri laikė poeziją dievų kalba. Ne be reikalo savo satyroje „Naujosios eilėdaros menas" Jakštas į dekadento „profesoriaus" lūpas, be kitų, deda ir šitokius turį ir formą liečiančius „pamokymus": esą reikalinga ieškoti originalumo, o vengti viso, kas sena:

Pvz., kad ir Dievas. Seniausias dalykas:
Jam prirašyta aibės odų, himnų, psalmių.
Jį gerbia dar ir šiandien koks eilių kalikas,—
Jums nepatarčiau siekt čia pirmenybės palmių.
Nebent jei kas, norėdams tapt originalas,
Imtų blevyzgot Dievui, kaip chamas nachalas.

Kitoj vietoj:

Nes Dievą ir beždžionę vienodai parašę,
Gausit už tą naujumą garbės pilną kašę.

Ir pagaliau ryškiausia, Jakšto mintim pasekant, dekadento formalinė tezė:

Nes tik senovės grožį mindami po kojų,
Sukursime poezei skaistųjų rytojų.[1]

Kad Jakštas moderniųjų poezijos krypčių poetikoj matė pavojų ortodoksijai, parodo ne tik šios citatos. Antai, jis rūsčiai įspėjo ateitininkus ir „Ateities" redakciją, kai ši išspausdino Petro Juodelio straipsniuką apie Kazio Binkio eilėraščių rinkinį „100 pavasarių". Šio rinkinio turyje nieko bedievišk̨o nė nemoralaus nėra, ir Juodelio straipsniukas nagrinėja daugiausia vien formalinius klausimus. Būtų galima rasti Jakšto raštuose ir daugiau vietų, įrodančių, kad poeziją iš esmės jis sieja su Dievu — Logu bei jo grožiu ir kad tokiai poezijai tetinkanti tradicinė poetika. Dėl to darosi suprantamas tas didelis Jakšto statizmas bei konservatizmas, vieną sykį net pagundęs jį projektuoti organizuotą homeriškų epų kūrybą

[1] *Jakštas A.* Lyrika.— P. 376—379.

Lietuvoje, ir iš antros pusės tokis negailestingas smerkimas kiekvieno naujoviškumo ir bandymo išsivaduoti iš formos šablono. Tokiu būdu konstatuojame šiuos Jakšto akstinus: be savaime suprantamo įgimto palinkimo, temperamento ir knygų, tuo pačiu ir literatūros pamėgimo, dar tautinį visuomeninį reikalą, susijusį su jo, kaip redaktoriaus, pareigomis ir pasaulėžvalginį, tiksliau religinį jo, kaip apologeto, tikslą — ginti krikščioniškus principus ir moralę literatūros bei meno srity.

Poetinės Adomo Jakšto kūrybos, pirmiausia jo lyrikos šaknys glūdi draudžiamajame mūsų kultūros laikotarpy. Jeigu Jakštas būtų buvęs bent 30 metų jaunesnis, jis, galimas daiktas, visai nebūtų rašęs eilėraščių. Po spaudos grąžinimo mūsų lyrika pakrypo jau tokia linkme, kuria jis vargu būtų jautęsis galįs žengti, o gal nė reikalo nebūtų matęs. Bet „Aušros" metu žiūrėta kitaip. Beveik kiekvienas susipratęs jaunuolis stengėsi rašyti eiles, kad jomis galėtų išlieti savo tėvynės meilės jausmus ir kituose tokius jausmus žadinti. Poezija, nors ir visai menka, buvo atbundančiai Lietuvai galinga skatinamoji priemonė, jos kūryba — socialinis veiksmas. Ne be reikalo ir Jakštas jos atstovus — poetus vadina socialiniais veikėjais *par excellence*, „nes jie, sužavėję, veda paskui save visą tautą". „Aušros" metu tik labai kritiškai ir pozityviškai nusiteikę protai kaip Jonas Šliūpas, Juozas Andziulaitis-Kalnėnas, Jonas Mačys-Kėkštas protestuoja prieš per didelį poetų antplūdį. Du paskutinieji tačiau ir patys rašo eiles. Nenuostabu tad, kad ir Jakštas, pagautas patriotinio įkarščio, stveriasi poeto plunksnos ir 1884 m. siunčia „Aušrai" Giesmę prasčiokėlio, nemokančio rašyti, sulietuvintą iš Kondratavičiaus-Syrokomlės. To, prasčiokėlio lūpomis jis, be abejo, išreiškė ir savo karščiausius norus:

Aš kad plunksnelę laikyt mokėčiau,
Vien dėl tėvynės tiktai krutėčiau;
Aš skinčiau broliams takus dorybės,
Smerkčiau žalingus vaisius girtybės,
Giedočiau — Dievas yr apgintuvė
Drąsaus žemaičio, tylaus lietuvio...
Ir didį, didį dainelių spiečių
Aš į Lietuvą paleist galėčiau!..

Šios programos Jakštas griežtai ir laikėsi savo poetinėj kūryboj: Dievo garbei jis parašė didoką pluoštą giesmių ir teologinio turinio eilėraščių, Lietuvai skyrė daug programinių, patriotinių, jos gamtą vaizduojančių dainų, broliams takus dorybės skynė savo satyromis, žalingiems vaisiams girtybės naikinti parašė ištisą poemą „Nakties matymai", ir daug dar panašių temų randame jo lyrikos rinkiny, mažiausia dvigubai storesniame už Maironio lyrikos tomelį. Nukryptume nuo temos, jei norėtume čia pat panagrinėti, koki būdingi anos gadynės bruožai ir šūkiai yra išreikšti Adomo Jakšto poezijoj. Mums rūpėjo tik nurodyti vieną priežastį, paskatinusią šį abstraktinės minties galvotoją bei matematiką balnoti neklusnų pegasą.

Dėl poetinės A. Jakšto kūrybos akstinų jo paties pasisakymų man nepavyko aptikti. Sunku tokių pasisakymų rasti ir kitų poetų raštuose, nes pagaliau kokis čia gali būti ir pasisakymas? Rašau eilėraščius, kad noriu, kad galiu, kad manausi turįs talento. Bet šitokis suponuojamas kiekvieno rašančio eiles, taigi ir Jakšto, atsakymas gali susilaukti kritiko pasipriešinimo: sveikas neturi talento, nes Tamstos eilės — ne poezija, ne kūryba. Jeigu eilių autorius bus sąmoningas, savo veiksmuose aiškiai susivokiąs žmogus, tai kritikui nenusileis ir ims ginčytis dėl poezijos ir kūrybos supratimo esmės. Ir tada iš jo pažiūrų mes patirsime paties kūrybos jei ne priežastį, tai bent versmę, kas berods yra dar svarbiau.

A. Jakštas ne vieną kartą plačiai, išsamiai yra aiškinęs, kaip jis supranta žmogaus kūrybos veiksmą. Iš viso to pasižymėkime tik šiuos esminius teigimus. Kurti — tai yra padaryti ką nors, ko anksčiau nebuvo. Absoliučiai naujus dalykus iš nieko gali sukurti tiktai Dievas, o žmogus tėra Dievo kūrybos tęsėjas, ir jo kūryba tėra tik reliatyvi. Žmogiškosios kūrybos norma yra dieviškoji kūryba. Dėl to kūryba tegali reikštis tik tiesos, gėrio ir grožio ribose, priešingai ji būtų ne kūryba, bet griovyba. Jei kūryba reiškiasi grožio srity, tai ji bus menas. Vadinasi, menas yra grožio kuriamasai veiksmas. Palikę nuošaliai grožio sąvokos analizę ir filosofinę apskritai grožio definiciją, pasižymėkime vien, kaip Jakštas aptaria meno sukurtą grožį. „Meno grožis — tai tiksli vienybės ir įvai-

rumo sintezė, vartojamoji idėjai išreikšti protui prieinamu ir jausmams maloniu būdu". [1]

Jau iš šių definicijų, o ypatingai iš paskutiniosios matome, kad Jakštas skelbia grynai intelektualistinį meno supratimą bei aiškinimą: svarbiausias meno kūrinio tikslas esanti idėja ir ji turi būti išreikšta protui prieinamu būdu. Atitinkamai meno poezijos uždavinys, pasak Jakšto, — „skaistinti visus žmones, rodyti jiems ateities idealus, vesti į tai, ko dar nėra, bet kas turi būti." [2] Iš šitų žodžių aiškėja, kad poezijos kūrinyje protui prieinamu būdu išreikštai idėjai Jakštas skiria aiškiai didaktinį tam tikra prasme, utilitarinį tikslą. Dėl to ir poeto įkvėpimas, ta būtinoji poezijos sąlyga, tik tuomet bus tikras įkvėpimas, jei bus gaunamas iš „tikros grožio dvasios, einančios iš Amžinosios Išminties ir vedančios poetą prie tikrojo grožio Šaltinio, kuriuo yra Dievas." [3]

Tokiu būdu Jakštas, poeziją, kaip ir visą meną, paštatęs į intelektualinę plotmę, pavedęs ją proto valdžiai, padiktavęs jai didaktinius dorovinius tikslus, be to, pripažinęs tik tradicinę klasinę poetiką, jautėsi pašauktas ir galįs tokią poeziją kurti. Kilusių idėjų, minčių bei jausmų jam nebuvo stoka. Religinių, dorovinių, tautinių idealų meilė jame visuomet buvo gyva, palinkimas į universalizmą stūmė jį reikštis įvairiose dvasios veiklumo srityse, o poetinės formos reikalavimai, suvesti į ritmo, rimo bei strofos taisyklingumą, pasirodė palyginti lengvai apvaldomi.

Tad Jakštas ir eiliavo kilnias mintis, posmais skelbė Dievo ir Tėvynės meilę, kovojo su Grožio, Tiesos ir Gėrio priešais, tikėdamas, kad jis kuria meną, vadinasi, „tikslia vienybės ir įvairumo sinteze išreiškia idėją protui prieinamu ir jausmams maloniu būdu",— manydamas, kad rašo poezijas, vadinasi, „skaistina žmones, rodo jiems ateities idealus, veda į tai, ko dar nėra, bet kas turi būti". Ir taip manydamas Jakštas neklydo: tokį meną ir tokią poeziją jis tikrai kūrė. Jis eilėmis sudėstė daug kilnių

[1] Mūsų naujoji poezija.— P. 7.
[2] Meno kūrybos problemos.— P. 244.
[3] Ten pat.— P. 26.

minčių, daug išmintingų pamokymų rimais pagražino ir vaizdingais posakiais išreiškė. Ne be reikalo ir Tumas-Vaižgantas, nuoširdžiai vertindamas kadaise „Vilniaus Žiniose" Jakšto „Dainų skrynelę", pavadino ją maldų ir pamokslų knyga. Šiandien mes šitą vertinimą galime drąsiai praplėsti: Adomo Jakšto lyrika priklauso ne tik giesmynams ir moralei, bet ir lietuvių literatūros istorijai. Niekas kitas nėra taip aiškiai, programiškai išreiškęs daugelio mūsų tautinio renesanso šūkių kaip Jakštas ir niekas kitas negali duoti tokio intelektualistinės protinės lyrikos pavyzdžio kaip jis.

Šita intelektualistinė Adomo Jakšto lyrikos ir kritikos linkmė man belieka paryškinti sugretinus ją su dviejų didelių katalikų rašytojų koncepcijomis: Henri Bremond'o literatūros estetikoj bei kritikoj ir Paul Claudel'io — poezijoj.

Henri Bremond, šis taurus grynosios poezijos — *„poésie pure"* — riteris, laužęs ietis, gindamas ją nuo pozityvisto racionalisto Paul Souday intelektualistinių pasikėsinimų, tuo pirmiausia skiriasi nuo Jakšto, kad nepripažįsta jokios poetinės vertės protu suvokiamam turiniui, idėjai. Poezijai esąs visiškai svetimas bet koks didaktiškumas, suprastas net ir plačiausia prasme, kaip galėjimas ką nors apreikšti, pasakyti protui. Grynoji poezija, pagal Bremond'ą, esąs kažkoks paslaptingas žavesys, magija, visai nepareinanti nuo žodžių prasmės. Tą žavesį mes esą galį pajusti kartais net ir nesuprasdami poezijos dalyko turinio. Tas žavesys išnykstąs, pakeitus kartais tokią smulkmeną, kuri visai neturi reikšmės turiniui. Žinoma, poetas, naudodamas žodžius, negali jais ko nors nepasakyti, neišreikšti, bet tai nesąs jo tikslas. „Tarpininkaujant idėjoms, kurias poetas išreiškia,— sako Bremond,— arba tiksliau tarpininkaujant išsireiškimams, kuriuos jis naudoja, poetas bando mums ne ką nors pasakyti, nors jis ir negali išreikšti, ko nors nepasakęs, bet nori vien suteikti mums tam tikro susijaudinimo, įtraukti mus į tam tikrą patyrimą, pakelti mus į tam tikrą būvį." [1]

[1] *Bremond H.* Prière et poésie.— P. 76.

„Grynosios poezijos" pobūdį Bremond dar šitaip apibrėžia: „Negryna (vadinasi, nepoetiška) yra visa tai, kas poezijos kūriny liečia mūsų sielos paviršiaus veiksmus, protą, vaizduotę, jausmingumą; visa tai, ką poetas atrodo norėjęs mums pasakyti ir yra pasakęs; visa tai, ką jis mums sugestijos keliu duoda; visa tai, ką gramatikas ar filosofas tame kūriny randa, visa tai, ką gali perduoti vertėjas. Negrynybė, aišku,— tai siužetas, arba kūrinio santrauka; bet taip pat kiekvienos frazės prasmė, logiškoji idėjų eiga, pasakojimo tąsa, aprašymo detalės ir viskas, net ligi keliamųjų emocijų imtinai. Mokyti, pasakoti, piešti, jaudinti ir ašaroms spausti,— visa tam puikiai pakanka prozos, ir tai jos tikrasis objektas". Kas gi pagaliau yra ta grynoji poezija? Poezija,— metaforiškai atsako Bremond,— tai vidujinė liepsna, balsas iš vidaus, į širdį įspausta amžinybės žymė, o ji atsiranda iš poeto mistinio kontakto su Absoliutu. Ne tik poezija, bet ir „visos meno rūšys sau tinkamais magiškais tarpininkais — žodžiais, balsais, spalvomis, linijomis,— visos veržiasi susijungti su malda." Tad ir visiška mistinio religinio jausmo stoka, pagal Bremond'ą, esanti ir visiška poezijos gabumo stoka.

Aš nežinau, ką Jakštas manė apie Henri Bremond'o „grynosios poezijos" teoriją. Jam, be abejo, patiko, kad kunigas iš prancūzų Akademijos grynosios poezijos šaltinį suranda maldoj, mistikoj, susijungime sielos su Absoliutu, vadinasi, su tuo pačiu Logu, kuriame ir Jakštas matė grožio šaltinį bei kūrybos normas. Tačiau iš to paties šaltinio atgal į realybę ir į žmogaus dvasią srovena du upeliai: vienas iracionalinės, intuityvinės veiklos, maitinąs žmogaus sielą, antras — intelektualinio, diskursyvinio svarstymo, maitinąs jo protą. Pirmuoju plaukia Henri Bremond, antruoju — Adomas Jakštas.

Šį skirtumą vaizdingai suvokti padės mums puiki Paul Claudel'io parabolė apie Animaus — proto ir Animos — sielos šeimą — santykiavimą dvasinėj žmogaus veikloj: „Ne visa kas gerai klojasi Animaus ir Animos šeimoj. Jau tolimas laikas, ir medaus mėnuo jau seniai praėjo, kada Anima turėjo teisę kalbėti visa, kas jai patinka, o Animus jos klausė susižavėjęs. Nes pagaliau argi tai

ne Anima įnešė kraitį, iš kurio šeimyna minta? Bet Animus neilgai leidosi laikomas šioj antraeilėj būklėj ir netrukus parodė savo tikrąją prigimtį — tuštoką, pedantišką ir ironišką. Anima esanti nemokša ir kvailiukė, ji *niekados nėra buvusi mokykloj*, tuo tarpu kai Animus žinąs labai daug dalykų ir yra tiek daug *skaitęs knygose*... Visi draugai sako, kad negalima esą *geriau kalbėti, kaip kad jis kalbąs*. Anima nebeturi daugiau teisės nė žodžio tarti... jis geriau už ją pačią žinąs, ką ji norinti pasakyti. Animus nėra ištikimas, bet tai nekenkia jam būti pavydulingam, nes gilumoje jis gerai žino (ne, jis ir tai pagaliau pamiršo), kad tai Anima turi visą turtą, o jis yra tik plikšas ir gyvena iš to, ką ji jam duoda. Taigi jis be paliovos ją išnaudoja ir kankina, norėdamas išgauti skatikų. Ji lieka namie, *tyloje* triūstis virtuvėje ir viską valyti, *kaip* gali. Iš esmės Animus tai yra miesčionis — buržujus, jis turi *nusistovėjusius įpročius*, jis mėgsta, *kad jam padavinėtų vis tuos pačius valgius*.

Bet štai kartą atsitiko keistas dalykas. Vieną dieną, kai Animus netikėtai sugrįžo namo, jis išgirdo, kad Anima viena, užsidarius duris, dainuoja įdomią dainelę, kažką tokio, *ko jis visai nežinojo; neįmanoma jam rasti nei gaidos, nei žodžių, nei rakto*,— keistą, stebuklingą dainelę. Nuo tada jis užsispyręs ėmė versti ją pakartoti, bet Anima apsimeta jo nesuprantanti. Ji tyli, kai tik jis į ją žiūri. *Siela tyli, kai tik protas į ją žiūri*. Tada Animus stvėrėsi apgaulės; jis susitvarko taip, kad ji patikėtų jį čia nebesantį. Pamažu Anima atsigauna, ji žvalgosi, ji klauso, ji atsikvepia, ji manosi esanti viena ir be triukšmo ji eina atdaryti durų savo dieviškajam mylimajam".

Ši parabolė, išryškinanti poezijos kūrybos vyksmą, išryškina ir Adomo Jakšto literatūrinę veiklą. Ne tik išryškina, bet ir pateisina. Jeigu jis rašė sausokas poezijas, jeigu mene ieškojo tik protu suvokiamo turinio, jeigu reikalavo tik iš tradicijos išmoktos formos, jeigu smerkė Čiurlionį ir kitus, protinėmis sąvokomis neapibrėžiamus kūrėjus, tai kaltas nebe jis, bet *Animus*, kuriam jis tarnavo.

1939

POETIKA IR KŪRYBA

Žodis literatūros vakare VDU

Šį poezijos pavyzdžių vakarą aš norėčiau tarti keletą žodžių apie poetiką ir kūrybą. Skubinuosi nuraminti jus, kad kalbėsiu ne apie tokią poetiką, kokia kartais dėstoma literatūros teorijos kurse, ir ne apie tą kūrybą, iš kurios reikia laikyti egzaminus. Mano šių kelių žodžių tema siauresnė ir kuklesnė: poetika ir kūryba, kaip vieno momento savo kūrybinių pastangų ir kūrybinio veiksmo suvokimas ir jų įsisąmoninimas, kaip bandymas įžvelgti atgal į neseniai patirtą išgyvenimą, kurio vaisius — keletas lyrinių eilėraščio posmų.

Kiekvienas iš mūsų, kurie kartais imamės plunksnos, norėdami savo vidaus būseną eilėraščiu išreikšti, žinome, kaip sunkiai pavyksta rasti tam tikslui tinkamą žodį bei posmą. Jeigu mes esame dar poezijos meno naujokai, tai žodžiai dažnai bėga nuo mūsų, slapstosi, keičiasi, ir mes ilgai negalime sugauti nė vieno, kuris mus patenkintų. O kai pagaliau sugaudome ir į posmus surikiuojame, tai jie ten stypso pasišiaušę, vieni į kitus šnairuodami, prievarta suporuoti, o kartais įmantrūs, dirbtiniai, nepaprasti, tarsi sakyte sakydami, kad mes juos už ausų į savo eilėraštį tempėme ir, taip su jais vargdami, bergždžiai išeikvojome savo galbūt iš pradžių ir gražų lyrinį išgyvenimą.

Bet jeigu mes esame seni eilėraštinio meno mėgėjai, tai atsitinka priešingai: žodžiai patys mus puola, mums siūlosi ištisomis eilutėmis, lengvai žengdami į ritmo taktą, susiporavę po du ar keturis, vyriškais ir moteriškais, kryžminiais ir kitokiais rimais: nespėsi pamąstyti vieną — jau kitas su panašia galūne tau sąskambiui siūlosi, ir tiek jų daug, kad galo nematyti. Tačiau jeigu mes pasiduosime tų lengvai paimamų žodžių antplūdžiui, dar nedžiūgaukime greit eilėraštį parašę. Jeigu šiandien patys jo neįmesime į pintinę, tai padarys redaktorius, leidėjas ar pagaliau skaitytojas, jei ne šiandien, tai netolimoje ateity. Mūsų kūrinys bus gal ir sklandus, bet tuščias, be jėgos, be išraiškos, suregztas iš nuvalkiotų posakių, tra-

faretinių vaizdų,— taigi pirmykštis mūsų išgyvenimas bus išblėsęs ir paskendęs žodžiuose, kaip žarija vakarykščiuose pelenuose.

Tai kas gi daryti, jei mes vis dėlto jaučiame savyje tą žariją ir norime sukurti iš jos poezijos ugnį? Pirmiausia budėkime savo viduje. Pribrandinkime savo būseną, išgyvenimą, nuotaiką, temą,— vis tiek kaip pavadinsime tą vidinę kūrinio užuomazgą,— pribrandinkime ją ligi tokio intensyvumo, kad ne žodis ją, bet ji žodį valdytų. Žodžiai pabėga ir žodžiai anplūdžiu puola tik tuomet, kai poeto sumanymas svyruoja ir kai jam trūksta vidinio susitelkimo.

Netvarka, nors ji ir būtų vadinama „lyrine netvarka", kaip chaoso reiškinys, yra ne tik svetima, bet ir griežtai priešinga kūrybai. Chaosas visais savo apsireiškimais yra blogio ir bjaurumo gaivalas. Jis yra anapus kuriamosios minties skritulio. Metafizine prasme teogonijos ir kosmogonijos, dievų ir pasaulio pradžia, vaizduoja kuriamosios dieviškos minties kovą su chaosu, su bibliniu tohu-vabohu. Žmogaus kūryba taip pat kovoja su chaosu, jį apvaldydama ir formuodama. Dėl to ir tos kūrybos pradai turi eiti iš tvarkos, šviesos ir harmonijos. Kuriamoji mintis turi būti šviesi ir aštri, o valia kieta, nes gaivalinis chaoso pasipriešinimas sunkiai nugalimas.

Antras dalykas — būkime susiję su tuo didžiuoju Objektu, kurį sudaro viskas, kas yra šalia mūsų. Dievas, pasaulis, žmogus, gamta — gyvoji ir negyvoji — ir tūkstantiniai būties reiškimosi pavidalai, ir visas daugialytis gyvenimas tebūnie mums neišsemiami patyrimo ir išminties šaltiniai. Gali poetas būti didelis atsiskyrėlis ir mizantropas, bet jis negali būti aklinai užsidaręs savyje. Bent viena kuria savo būties šaknimi jis yra giliai įaugęs į realybę, esančią šalia jo. Jei bėga jis nuo žmonių, tai gal myli gamtą, jei nemėgsta vidurdienio saulės, tai turbūt žavisi žvaigždėtu vidurnakčio dangumi. Ką nors vis tiek jis myli, dėl ko nors kenčia, nes be šito jis būtų lavonas, kuriame kūrybos dvasia bus mirusi anksčiau, negu jis paliovė eilėraščius rašęs.

Ir trečias dalykas — literatūrinė technika. Apvaldykime ją, bet nesiduokime jos pavergiami. Kiekvienas lai-

mėjimas meno gyvenime sudaro pavojų tiems, kurie norėtų pasiekti tokio pat laimėjimo ir tokiomis pat priemonėmis. Priemones mes pasisavinsime, bet meno esmės nepasieksime. Jeigu įprasime pradėti nuo priemonių, nuo tariamųjų taisyklių, tai jos mus greit pavergs, greit atšipins mūsų pastabumą bei skonį, o tarp mūsų išgyvenimo ir išraiškos įspraus formulę, šabloną, kuris gali visai pražudyti mūsų kūrinio gyvybę. Kūrybos veiksmai prasideda iš vidaus. Mūsų kūrinio idėja tegul auga mumyse laisvai ir savaimingai, tegul reiškiasi paprastai, natūraliai, pagal savo prigimtį, taip kaip gamtoje, kur kiekvienas grūdas, kiekviena sėkla išugdo iš savęs tokį augalą, koks glūdėjo jos prigimtyje.

Čia mes turime kada ne kada save pakontroliuoti, ar nesame įpratę vis tuos pačius takus mindžioti, ar nesame pavergti literatūrinės technikos, rutinos. Ar mūsų temos nėra vis tos pačios, ar mūsų jausmas, mintys, vaizdai, motyvai nesisuka vis siaurėjančiame rate? Ar mūsų posakiai, vaizdai nėra dirbtiniai, nenatūralūs? Jei taip, tai susirūpinkime. Mūsų gyvybės šaknys, kuriomis mes turime būti įaugę į pasaulį, į gyvenimą, į realybę, bus pradėję džiūti. Atsinaujinkime. Stipriai supurtinkime save, kad nubyrėtų viskas, kas buvo negyva, svetima. Kūryba yra nuolatinis atsinaujinimas, nuolatinė kova su apsileidimu, su sustingimu. Kūryba yra nuolatinis ieškojimas ko nors geresnio ir gražesnio. Dėl to ji yra ir nuolatinė kančia — prometėjiška pastanga sau dievišką paveikslą ir panašumą laimėti. Bet tokia pastanga yra verta gyvenimo!

1939

RAŠYTOJO ŽODIS PRIE MIKROFONO

Persiritus per Lietuvą karo bangai ir aptvarkius bent dalį Lietuvos sostinės Vilniaus griuvėsių, rašytojo žodis vėl skamba iš mikrofono. Ne tik dabar, bet ir sunkiausiais vokiečių okupacijos laikais lietuvis klausytojas laukė to žodžio, kaip vieno iš labai negausių giedresnių kultūrinių sušvytėjimų. Klausytojas žinojo, kad rašytojas jo neapvils ir sugebės pro visokias cenzūras išreikšti tai, ką jis pats jaučia, įdiegti atsparumo, pasipriešinimo ir pasitikėjimo šviesesne ateitim. Ir jeigu lietuvių tauta vieningai ir ištvermingai priešinosi okupantų ir jų talkininkų užmačioms, tai didelė dalis to nuopelno tenka lietuvių rašytojams, artistams, dainininkams ir choristams, kurie patriotinį eilėraštį ir patriotinę dainą radijo bangomis skleidė po visą Lietuvą. Literatūrinių valandėlių, Tėvynės garsų, Filharmonijos Liaudies ansamblio, Čiurlionio, „Varpo" ir kitų chorų transliacijų metu kiekvieno lietuvio inteligento butas ir kaimo gryčios skambėjo lietuviškos lyrikos ir dainos garsais, kurie skelbė, kad lietuvis būtų budrus, kad jis nesiduotų pavergiamas, kad jis pasiryžtų geriau mirti, negu vergauti okupantui, kad laisvė yra brangiausias tautos idealas ir jis bus pasiektas po visų dabartinio karo šiurpių baisenybių. Gal kada nors bus patyrinėta okupacinio laikotarpio mūsų lyrikos ir dainos simbolika ir kokia prasme klausytojas priimdavo net ir senųjų rašytojų iš pažiūros abejingus tekstus. Šiandien tenka vien konstatuoti, kad šiuo atžvilgiu tarp rašytojo ir klausytojo buvo glaudus sąlytis ir klausytojas tinkamai įspėdavo ir iškomentuodavo rašytojo žodį, o rašytojas įspėdavo klausytojo dvasinį alkį ir jį tenkindavo. Tai yra didelė paguoda mums iš juodų vokiškosios okupacijos metų. Praėjo jie kaip tvankus košmaras su visokiomis kolonizacijų, nutautinimų ir pavergimų grėsmėmis, su aukštųjų mokslo įstaigų daužymais ir nekaltų žmonių žudymais.

Praslinko maždaug pusė metų po to, kai vokiečiai, Raudonosios Armijos stumiami, pasitraukė iš Lietuvos, pavertę miestus griuvėsiais, o kaimus — nuodėgulių krūvomis. Deja, Lietuvos padangė ir šiandien raudonuoja

gaisrais ir lietuvio kraujas tebesilieja gausiau negu andai. Lietuvoje niršta brolžudiška kova, kokios dar niekad mūsų tautoje nėra buvę. Sukilo brolis prieš brolį, įsiliepsnojo pagieža ir kerštas, susidrumstė galvosenos, siaubingo chaoso banga ritasi per Lietuvą, grėsdama nušluoti visa tai, kas buvo likę po karo bangos.

Kas gi atsitiko? Tauta sustojo lemtingiausioj savo likimo kryžkelėj. Politinės išminties reikalas nušviesti jai teisingą linkmę ir kelią. Poetai dažniausiai nesti politikais. Nesu politiku nei aš. Poetas tegali gyventi tautos likimu, su ja džiaugtis ir su ja kentėti. Bet gyvendamas tautos likimu, poetas greičiau ir gyviau pajunta reiškinių prasmę ir gresiančius tautai pavojus. Taigi ir šio meto įvykiai negali nekelti lietuvių rašytojų ir poetų širdyse dideliausio sielvarto ir susirūpinimo. Visi mes norime, kad negausinga mūsų tauta iš karo verpetų išplauktų kūrybinga ir pajėgi naujojo gyvenimo uždaviniams vykinti. Dėl to ir dabar kyla tas pats neramus klausimas, kurį aš dar pirmojo Didžiojo karo metu buvau išreiškęs šiuo posmu:

Žinau, pasibaigs tas audros ūžesys,
Pavasaris žemę žiedais aptaisys,
Bet ką gi papuoš pirmas žiedas kvapus:
Ar juodus dirvonus, ar šaltus kapus? [1]

Dabartiniai įvykiai kelia baimę, kad tas pirmas ateinančio pavasario žiedas gali papuošti mūsų tėvynėje tik „juodus dirvonus ir šaltus kapus", ir tai ne perkeltine, bet tiesiogine prasme.

Kad taip neįvyktų, mes turime vienu balsu sušukti: meskite brolžudišką kovą, liaukitės kėlę brolį prieš brolį, neklaidinkite liaudies nepagrįstomis iliuzijomis, nesėkite keršto ir neapykantos saviesiems, saugokitės priešo pinklių, nesiduokite suvedžioti jo agentams!

Šiandien mums reikia suprasti vienas pagrindinis ir svarbiausias dalykas: kelias į šviesesnę ateitį eina tik per visų laisvę mylinčių tautų bendro priešo sutriuškinimą. To priešo, kuris mus su panieka ir pašaipa pravar-

[1] Cituojamas posmas — Putino eilėraščių ciklo „Be šviesiųjų minčių" pabaiga (1915.III.27). *(I. K.)*.

džiuodavo „Bauervolku", kuris skyrė mums juodojo darbo vergų vietą savo suprojektuotoj „Naujojoj Europoj". Ta „Naujoji Europa", jeigu jis būtų laimėjęs karą, tikrai būtų virtusi žiauriu tautų kalėjimu. Priešas turi būti sumuštas! Greita ir teisinga taika yra mūsų išgelbėjimas. Mes tikime, kad ši baisi pasaulinė katastrofa, kurios esame liudininkai ir dalyviai, negali praeiti nepadariusi didžiulės įtakos visų žemynų ir visų tautų likimui. Įsijunkime į visuotinės pasaulio raidos vyksmą. Suvaidinkime jame nors mažą, bet teigiamą vaidmenį: išlupkime nors vieną plytą iš žiauriausios pasaulyje tironijos tvirtovės, dėkimės į aktyvią kovą prieš ją!

Baigdamas savo žodį, aš noriu palinkėti, kad tarp lietuvio rašytojo ir klausytojo vėl užsimegztų savitarpinis pasitikėjimas ir šiltas nuoširdumas. Aš esu tikras, kad ir šiuo sunkiu metu rašytojas klausytojo neužvils. Tegu tad ir rašytojas gauna nors tą moralinį pasitenkinimą ir atpildą, kad jo žodis yra girdimas ir priimamas, kaip vaisius didelio susirūpinimo lemiamoj likimo kryžkelėj.

1945

KALBA VISUOTINIAME TARYBINIŲ LIETUVOS RAŠYTOJŲ SUSIRINKIME *

Visasąjunginės Komunistų partijos (bolševikų) CK nutarimas dėl „Leningrad" ir „Zvezda" žurnalų davė progos pasireikšti labai plačiam ir gyvam kritikos ir savikritikos sąjūdžiui, kuris sujudino visą Tarybų Sąjungos literatūrinį gyvenimą. Šitas sąjūdis apvalė nuo karo metais susiplakusių nuosėdų sveikus tarybinės literatūros pagrindus. Tas sąjūdis, man atrodo, iškėlė tris vedamąsias tarybinės literatūros gaires: pirma, literatūra turi turėti realią tikrovės atramą; antra, ji turi būti aktuali, eiti kartu su gyvenimu; ir trečia, ji turi vengti nesveiko individualizmo, defetistinių nuotaikų, abstraktaus estetizmo ir bergždžio formalizmo.

Sąjūdžio metu pasakytose kalbose bei diskusijose buvo plačiai visa tai motyvuota ir įrodyta gyvais pavyzdžiais.

Vis dėlto minėtieji nutarimai bei juos lydinčios direktyvos skeptiškai nusiteikusių žmonių galvose sukėlė iš dalies gal ir nuoširdžių, bet daugiausia apsimetėliškų nuogąstavimų: esą dabar jau literatūrai užmautas apinasris, jos kūrybiniams polėkiams padarytas galas.

Jei šitokie nuogąstavimai ir būtų kiek suprantami tokiose literatūrose, kur estetizmas bei formalizmas turi gilias šaknis, tai mūsų, lietuvių, literatūroj anos trys vedamosios gairės neturėtų baidyti nė vieno geros valios rašytojo nei skaitytojo.

Visa mūsų literatūros raida rodo, kad geriausi ir patvariausi mūsų literatūros kūriniai yra susiję su gyventa tikrove, buvo savo metu aktualūs ir dabar dar tebėra įdomūs kaip tik dėl savo būtojo aktualumo, ne dėl formalinio įmantrumo. Toks Donelaitis, Strazdas, Valančius, Baranauskas, Maironis, Vaižgantas, o juo labiau Salomėja Nėris ir Liudas Gira.

Svetimų įtakų ir miesčioniškos aplinkos pagimdytas mūsų formalizmas bei defetistinis individualizmas mumyse nėra nei platus, nei gilus.

Vadinasi, mes turime sveikas literatūrines tradicijas, tik telieka jas perkelti į naują tarybinę plotmę. Bet čia ir prasideda sunkenybės. Ir anie skeptiški nuogąstavimai dėl literatūrai maunamo apinasrio reiškia ne tiek literatūros suaktualinimo bei suaktyvinimo baimę, kiek būtent tarybinio socialistinio suaktualinimo bei suaktyvinimo nenorą.

Aiškus dalykas, kad mums, o pirmiausia man pačiam, reikia persiorientuoti taip, kad dabar tarybinės komunistinės santvarkos atrama ir jos aktualieji reikalai mūsų nevaržytų, kaip lig šiol nevaržė buržuazinės kapitalistinės santvarkos reikalai. Bet literatas, ypač poetas, šitaip persiorientuoti sugebės tik tuomet, jei jis savo idėjų pasauly įvykdys tokią pat revoliuciją, kokią įvykdė Rusijos darbo žmonės 1917 m. spalio mėnesį.

Mes turime įsigyti naują pasaulėžiūrą. Be to nieko nebus, nes kūryba galų gale gyvybingumo syvų traukia tik iš pasaulėžiūros. Galim mes pritarti vyriausybės politikai, galim net įsijungti į atstatomąjį darbą, galim, pagaliau, pasisavinę pakankamą idėjinio bagažo kiekį, aiškinti ar literatūrą, ar istoriją marksizmo šviesoje, bet pakankamos stiprios atramos kūrybai dar neturėsime. Reikia nuoširdaus ir gilaus įsitikinimo, kad čia, o ne kitur yra tiesa, kad tokia, o ne kitokia linkme eina visatos ir žmonijos raida.

Nelengva tai padaryti. Ypač tiems iš mūsų, kurie senąją pasaulėžiūrą susikūrėm vidaus kovomis ir sielvartais. Bet vis dėlto galima. Jau pats tas įsijungimas į darbą ir reikalingų žinių įsigijimas yra pirmas žingsnis persiorientavimo ir pasaulėžiūros kūrimo kely. Smerkti, kas smerktina, daryti, kas darytina šiuo momentu. Toliau, nevengti kritiškai persvarstyti bei panagrinėti tas vertybes, kurios mums buvo ypačiai brangios. Seks įsigilinimas į gyvenimo raidą, į save, į pačius pagrindinius mūsų buities principus. Visa tai vyks ne be kovos, draugai, bet pati ta kova bus mūsų kūrybos ir medžiaga, ir skatinamoji galia.

Norėčiau dar porą žodžių pasakyti apie save. Tamstos mano kūrybą, mano raštus, tikiuosi, šiek tiek pažįstate, ir nėra man reikalo apie juos kalbėti. Tik pasakysiu tiek,

kad man pačiam ta visa mano kūryba davė daugiau rūpesčio ir sielvarto negu pasitenkinimo ir džiaugsmo. Aš štai, kone baigdamas savo gyvenimą, jaučiuosi nieko iš tiesų vertingo, nieko tikrai gero mūsų literatūrai ir mūsų tautai nedavęs. Aš net ir savo paties kūrybos aplinkybių bei sąlygų nesu tinkamai sutvarkęs. Tiesa, pavyko man išsivaduoti iš ankštų luominių varžtų, bet nepavyko išsivaduoti iš pedagoginio darbo varžtų, kuriuose baigiu naikinti ir šiaip negausias savo kūrybines pajėgas.

1940—1941 metais atrodė, kažkas tarsi nušvito, tarsi paaiškėjo. Bet štai karo pradžioje ar tai dėl mano menko politinio susiorientavimo, ar tai dėl klaidinančių sugestijų ir nuotaikų įvyko taip, kad parašiau, prisipažinsiu šiandien atvirai, visiškai reakcinių eilėraščių. ** Nedaugiausia jų buvo, ne daugiau kaip 10, gal ir tiek nėra buvę. Jie yra paskelbti, tamstoms tai ne paslaptis. Laimė, okupaciniame gyvenime greit prasiblaiviau ir susiorientavau. ***

Toliau okupacijos metais, tiesa, esu rašęs ir skelbęs tai, ką rašiau, bet dėl šito aš labai nesielvartauju. Tai buvo dalykai, kuriais stengiausi prašmugeliuoti arba pratempti, kaip dabar sakoma, tokias nuotaikas, kurios vis dėlto kėlė pasipriešinimą mūsų tautos vokiškiesiems okupantams. Žinoma, jie nieko bendra neturi su tarybine literatūra, bet jie ir nepataikavo okupantams, kas būtų buvę verta didžiausios gėdos ir pasmerkimo.

Įėjus Tarybinei Armijai į Lietuvą, nutariau pasilikti savo krašte. Kaip tada maniau, aš tai dariau rizikuodamas savo laisve, o gal ir gyvybe. Jei, maniau, manęs nepapjaus, tai jau tikrai į kalėjimą pasodins. Tačiau nei manęs pjovė, nei į kalėjimą sodino, bet paliko tose pačiose aukštose ir garbingose pareigose, kurias ligi šiol kaip galiu, taip ir einu. Gal kai kam tai sukėlė nusistebėjimo, kai kam gal ir pavydo.

Bet štai šiandien, po dviejų tarybinio gyvenimo metų, jei kas nors manęs paklaustų ir aš pats jei nuoširdžiai savęs paklausčiau, ar šiandien aš jau esu tarybinis žmogus, turėčiau atvirai pasakyti, kad ne. Šiandien aš taip pat svyruoju savo tradiciniame „tarp dviejų aušrų". Ir šitame svyravime tarp dviejų aušrų mane užpuola kartais niūri, juoda kažkokio pasipriešinimo banga. Ir jei

aš būčiau tikras, jei tikrai manyčiau, kad mano idealai yra teisingi, yra tikri, aš pasiryžčiau dėl jų mirti. Tamstos dėl savo ideologijos, dėl savo idealų esate sėdėję kalėjimuose, esate buvę ištrėmime, esate kovoję frontuose. Kodėl aš dėl savo idealų negalėčiau žūti? Ką reiškia žūti tokioje epochoje, kurioje tiek milijonų žmonių yra žuvę? Pagaliau, kiek man belieka gyventi? Man lieka 5, daugiausia 10 metų. Kas tai yra?.. Bet visą šitą pūstą heroizmą kaip yla perveria aštri mintis: „Už ką gi tu žūsi? Ar verta?.. Kas yra tie tavo idealai? Ar jie iš tikrųjų yra amžini, pastovūs? Kokia bus ateitis? Kaip eina gyvenimas ir jo raida? Kas yra anapus, kas yra šiapus? Galbūt iš tiesų ateina nauja era, naujas pasaulis, kyla naujas žmogus, naujas sąjūdis... Eina minios, pilkos minios, kyla žmogus, pilkas žmogus, atsiradęs iš kažkur, iš požemių. Vakar jis galbūt ėjo kaip barbaras, ėjo nieko nepaisydamas. Viskas aplink jį degė ir liepsnojo. Šiandien jis yra karys, apsišarvavęs mokslu, naujais kultūros laimėjimais. Kas bus toliau?"

Taigi štai tas svyravimas „tarp dviejų aušrų". Gerbiamieji, aš šito nekalbėčiau, aš nenoriu nei efekto, nei pozos. Bet tai dėl to sakau, kad tai yra mano kūrybos medžiaga ir tematika. Aš norėčiau, kad tai būtų kūrybos tematika iš dalies taip pat ir jums. Šitokiu būdu mes galbūt prieitume prie to gyvo žmogaus, apie kurį ne kartą jau buvo kalbėta, apie kurį čia draugas Daugu vietis kalbėjo. Reikalinga sukurti tokį žmogų, kuris įtikina. Reikalinga būtų mūsų literatūrai dabar duoti tokį personažą. Reikia duoti charakterį besiformuojantį. Reikia parodyti besikuriantį socialistinį tarybinį žmogų. Mūsų tauta, kaip daug kieno buvo pastebėta, savo pagrinde yra lyriška tauta, ir mes, gali būti, tik per lyrinius išgyvenimus, per įsigilinimą į žmogų, per jo pažinimą galime įtikinti ir prieiti prie mūsų tautos. Jeigu mes beletristiką kursime, vien tik mechaniškai gretindami žmones ir faktus, jei iš vienos pusės pastatysime banditą, o iš kitos — milicininką, iš vienos pusės — buožę, o iš kitos — naująkurį ir sudarysime tokias situacijas, kur vienus vaizduosime tokia, kitus kitokia šviesa, tai skaitytojas vis dar sūkuringame šių dienų gyvenime ras antra tiek priešingų

faktų, ir mūsų veikalas jo neįtikins. Mes turime kurti tokį žmogų, kuriame skaitytojas rastų dalį savęs ir pasakytų: „Iš tiesų šitai ir aš patyriau, šitaip ir aš mąsčiau". Taigi ir mano svyravimas tam tikra prasme gali būti naudingas, gali sudaryti mums tematiką didelės formos veikalui. Nežinau, kaip tai atrodo jums, bet aš pats šita tematika domiuosi ir manau, kad kai kas iš to išeis.

Tuo tarpu eina svyravimas „tarp dviejų aušrų". Dėl šito svyravimo vienas didelis pranašas yra mane įspėjęs. Juozapas Albinas Herbačiauskas, dedikuodamas man „Dievų šypsenas", parašė taip: „Putine Mykolaiti, liaukis svyravęs tarp dviejų aušrų". Herbačiauskas buvo mistikas, mėgo sutemas, vidurnaktį, visokius vaiduoklius ir visa, kas siejasi su naktimi. O jisai parašė: „Pasirink Rytmetinę Aušrinę, o tavo talento Vakarinę Aušrinę visuomenė palaidos Rytmečio laiku Saulei tekant". Tad jeigu šitas svyravimas „tarp dviejų aušrų" duos ką nors gero ir naudingo mūsų tautai, mūsų literatūrai, tai aš dėl tų sielvartingų išgyvenimų jausiuos patenkintas ir atsilyginęs. *(Smarkūs plojimai.)*

1946

POEZIJOS KŪRINIO FORMOS AUKLĖJAMOJI REIKŠMĖ

Daug buvo rašyta ir kalbėta apie literatūros meno kūrinio idėjingumą, apie jo vaidmenį auklėjant žmogų. Šiuo klausimu ir aš noriu čia trumpai pasisakyti. Tačiau auklėjamąjį literatūros kūrinio, ypačiai poezijos vaidmenį aš noriu sieti ne tiek su veikalo idėjiniu tematiniu turiniu, jo anaiptol nepaneigdamas, kiek su formaline menine jo išraiška, meistriškumu, grožiu, estetiniu įspūdžiu ir poveikiu, anaiptol nenorėdamas nukrypti į formalizmą bei estetizmą. Kiekviename vertingame literatūros meno kūrinyje mes randame svarų, reikšmingą idėjinį turinį, kurio auklėjamoji reikšmė kiekvienam yra lengvai suvokiama. Bet šiuo atveju man rūpi apibrėžti formos, išraiškos auklėjamąją reikšmę, nes šis klausimas rečiau keliamas, o gal ir sunkiau suprantamas. Formos meistriškumas dažniausiai, ir reikia pasakyti, teisingai esti traktuojamas kaip priemonė turiniui išreikšti, padaryti jį prieinamą ir priimtiną skaitytojui. Be meninės formos, išraiškos kilniausias turinys nepasieks skaitytojo sielos, nepadarys jokio poveikio. Tačiau šis teisingas teigimas apie formos funkciją kaip turinio teikėją dažnai nustelbia pačios formos, meninės išraiškos kaip estetinės vertybės poveikį net kartais ir nepriklausomai nuo turinio. Į šitai aš ir noriu atkreipti skaitytojų dėmesį ir pritaikyti tai kaip išvadą mūsų pačių, rašytojų, praktikai.

Ar reikia ir kalbėti, kad sudėtingame psichiniame žmogaus gyvenime estetiniai įspūdžiai, gauti iš susilietimo su grožio reiškiniais gamtoje ir žmogaus veikimo, kūrybos srityje vaidina didžiulį auklėjamąjį vaidmenį, žadindami geriausius, kilniausius jausmus bei išgyvenimus. Auklėjamoji grožio, meno reikšmė buvo suprasta visais laikais, ji ypatingai yra vertinama ir tarybinėje santvarkoje. Vyriausybė skiria milžiniškas lėšas parkams, aikštėms, gėlynams, fontanams, pakelių ir kryžkelių pagražinimui, gyvenviečių papuošimui ir visų meno šakų ugdymui. Tokioje aplinkoje užaugęs žmogus turėtų būti doras, teisingas ir humaniškas geriausia to žodžio prasme. Iš tiesų mums sunku įsivaizduoti jaunuolį, kuris žavėtųsi

didžiųjų poetų ir kompozitorių kūriniais, gėrėtųsi aikščių gėlynais ir čia pat laužytų medelius, daužytų langus, vagiliautų, žodžiu, darytų tai, ką mes paprastai vadiname chuliganizmu.

Gorkis savo atsiminimuose pasakoja, kad jis ankstyvoje jaunystėje buvo patekęs į tapytojų „bogomazų" dirbtuvėlę. Buvo tai žmonės paprasti ir net grubūs, neapsišvietę, riboti ir net ydingi. Ir štai pakliuvo į jų rankas Lermontovo poezijos tomelis. Gorkis ėmė skaityti jiems „Demono" poemą. Ir kokį nepaprastą, didžiulį įspūdį padarė ta poezija šitiems žmonėms! Jie klausė kaip užburti, prašė pakartoti, o vienas ėmėsi nusirašinėti visą poemą, nors lengvai galėjo ją nusipirkti. Kas gi taip paveikė šiuos žmones? Be abejo, paveikė juos ir kūrinio idėja — tragiškam atstumtajam, pasmerktajam, nelaimingajam išreikšta gili užuojauta, maištingi protesto žodžiai ir t. t. Betgi šitos jų protui suvokiamos mintys, idėjos nėra jau tokios nepaprastos, sukrečiančios. Kas davė joms tokią protą ir širdį pavergiančią galią? Davė išraiška, poetinė forma, vaizdų ryškumas, žodžio harmonija. Nėra abejonės, kad šitai sužavėjo anuos „Demono" klausytojus, o tas sužavėjimas atidarė jų protus ir idėjoms, mintims priimti.

Ar daro bent kiek panašų įspūdį mūsų gaminamoji poezija? Deja, ne visados. Mūsų poezija nepaveikia ne tik gyvenimo apdaužytų, surambėjusių žmonių, bet ir jautraus jaunimo širdys dažnai lieka jai abejingos. Ne paslaptis, kad šiandien pedagogai laužo galvas, kaip sudisciplinuoti ir auklėti jaunimą, kaip išgyvendinti iš mokyklų chuliganizmo reiškinius. Dėl ko tie reiškiniai taip įsišaknijo, ir dėl ko nepakankamą vaidmenį atlieka literatūra, poezija auklėjimo darbe? Kas dėl to kaltas? Kokios to priežastys? Neanalizuosiu jų visų, nurodysiu tik vieną — nepakankamą literatūros, ypač poezijos patiekimą jaunajam skaitytojui. Literatūros kritikai ir dėstytojai tinkamai nepraskleidžia kūrinio poezijos žavesio, išraiškos meistriškumo ir grožio — viso to, kas paveikia sielą, kas ją subtilina, sutelkia, kas jos stygas suderina su skaitomojo kūrinio tonais. Juo kūrinys gilesnis, tobulesnis, meistriškesnis, tuo daugiau jis duoda galimybių rasti ir

iškelti iš skaitytojo sielos kartais giliai joje glūdinčių, o labai gražių jausmų, moralinių vertybių užuomazgų.

Mums stoka tokių nagrinėjimų, tokių dėstytojų, tokių pedagogų, nors lietuvių literatūroje atsirastų jau nemaža kūrinių, kurie tiktų žmogui auklėti išraiškos, formos, grožio priemonėmis. Mes turėtume dar daugiau tokių kūrinių duoti. Tiesa, mes ne Mickevičiai, ne Puškinai, ne Lermontovai. Bet ir mes turime turėti savo idealą, siekimo pavyzdį, kryptį. Sutramdę savyje tuščią pasipūtimą, pagyrūniškumą, turime sužadinti sveiką ambiciją, išdrįsti, įtempti pajėgas, siekti aukštybių. Kas žino, gal jaunųjų mūsų skaitytojų būryje, gal kurioj nors mokykloje tolimame Lietuvos užkampyje auga mūsų literatūros genijus. Savo kūryba paruoškime jam kelią! Tobulinkime žodžio meno išraiškos priemones — kalbą, poetiką. Tik apruoštoje dirvoje atsirasdavo genijai.

Ar mes tinkamai tą dirvą ruošiame? Deja, netinkamai. Dažnai mes rašome nuobodžiai, pilkai. Mes daromės literatūros amatininkais, o ne aukštai kvalifikuotais meno kūrėjais. Sumenkėjo mumyse reiklumas sau patiems. Mūsų siekimai darosi labai netolimi, riboti. Mūsų kūrinių išraiška auklėjamojo vaidmens neatlieka. Šitaip toliau pasilikti negali. Literatūrinė ir partinė spauda mirga šūkiais, skatinančiais kelti idėjinį ir meninį lygį. Tegu tie šūkiai nepasilieka tuščiais žodžiais. Neapsipraskime su jais, bet įsigilinkime į jų prasmę ir pasekime ja.

Kaipgi mes turime kelti savo kūrinių meninį lygį. Visiems čia galioja labai paprastos, bet efektyvios visų didžiųjų meno kūrėjų išbandytos priemonės: mokymasis, darbas, reiklumas sau pačiam, savo kūrinio meilė. Jei tu esi poetas, rask motyvą, kuris tave sujaudintų, nuteiktų, sužadintų tavo jausmus ir vaizduotę! O kai imsi rašyti eilėraštį, derink jį ir šlifuok taip kaip juvelyras brangakmenį. Ritmo, rimo strofos ieškojimas nėra tuščia formalistika. Dažnai naujas rimas, naujas sąskambesys sugestijuoja naują vaizdą ir naują idėją. Reikia atsiminti vieną labai svarbų dalyką: tematika be nuolatinio rūpinimosi formos, išraiškos tobulinimu greitai išsisemia. Apsileidimas išraiškos meistriškumo atžvilgiu veda į visos kūrybos sumenkėjimą, sausą retoriškumą. O kiek mes

šiandien skaitome eilėraščių, kurių strofika ir ritmika neatitinka turinio, o rimai rodo visišką poeto apsileidimą bei nerūpestingumą.

Gali būti, kad mano samprotavimai nėra visiškai tikslūs filosofinės estetikos atžvilgiu, turinio ir formos santykio klausimu. Bet čia ne tai man rūpi. Man rūpi, kad mes pasiskatintume kelti savo kūrinių meninį lygį, nes tik tokiu būdu kelsime ir jų auklėjamąją reikšmę. Man rūpi, kad mes rašytume veikalus, kurie giliau, visapusiškiau paliestų skaitytojų ne tik protą, bet ir širdį, jausmus, vaizduotę, auklėtų geriausius, kilniausius žmogiškosios prigimties polėkius.

1954

KALBA RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS PLENUME

1957. II. 1

Šitame plenume aš buvau ketinęs nekalbėti. Apie savo darbą, savo uždavinius aš nieko nei įdomaus, nei prasmingo pasakyti negalėčiau. Aš turiu temą ir uždavinį visam savo likusiam gyvenimui: tęsti „Sukilėlių" romaną ir baigti versti A. Mickevičiaus „Poną Tadą". Jeigu baigčiau šiuos darbus taip, kaip aš noriu, ramia širdimi atsisveikinčiau su gyvenimu.

Mano praeities darbo rezultatai visiems, kas tuo domisi, yra žinomi. Aš rašiau taip, kaip čia gražiai pasakė drg. Vienuolis: nepaisydamas jokių metodų, nei krypčių. O vis dėlto kai ką šiuo klausimu, kas liečia grožinę kūrybą, aš norėčiau patikslinti. Skatina mane į tai ir kai kurios čia girdėtos kalbos — jų turinys ir forma.

Pagrindinis meno kūrybos principas yra konstruktyvinio organizuotumo, vieningumo ir planingumo principas. Be jo nėra ne tik meninės, bet ir jokios kūrybos. Kaip dažnai mes tam principui nusižengiam. Čia pat girdėjome kalbų, kurios neturėjo jokio konstruktyvinio prado, jokio organizuotumo, nei planingumo.

Meno ir literatūros kūrybos pagrindą sudaro ne metodas, bet pasaulėžiūra ir moralė. Pasaulėžiūra čia užima turbūt pirmaujančią vietą, o moralė ja paseka, ją papildo. Iš pasaulėžiūros ir moralės išauga ir metodas, ir meno kūrinys. Sąsaja tarp pasaulėžiūros bei moralės iš vienos pusės ir metodo bei meno kūrinio iš kitos pusės gali būti ne visai sąmoninga, bet ji visados yra būtina, organizuota. Kai ta sąsaja yra, veikalas bus kūrybinis, meniškas, jeigu jos nėra, veikalas bus negyvas, besielis, bedvasis.

Išvada iš to kokia? O tokia, kad mes ne tiek rūpinkimės metodais, kiek savo pasaulėžiūra ir morale. Šie dalykai paprastai esti susiję su laikotarpiu, epocha. Dėl to kūrinyje, kuris yra išaugęs iš pasaulėžiūros ir moralės, teisingai atsispindi ir epocha. Dėl to ir didiesiems praeities rašytojams niekas nediktavo jokių metodų, jokių temų, niekas apie ausis botagu nepliaukšėjo, tačiau jų kūryboje atsispindi epochos su visais būdingais bruo-

žais. Ir dar daugiau: atsispindi jų didelės asmenybės su bendrai žmogiškais polinkiais, jausmais, aistromis ir paklydimais. Visa tai rašytojus iškelia aukščiau epochos ribų, daro juos visų laikų ir visų nacijų genijais. Štai mums perspektyva į ateitį, perspektyva į kūrybą ir amžinybę.

Sudėtingame, margame mūsų epochos gyvenime, kurį turi peršviesti mūsų pasaulėžiūra ir moralė, aš čia noriu išskirti ypatingam mūsų dėmesiui vieną mus supančios gyvenimo realybės sritį, būtent liaudį ir jos buitį.

Paliesdamas šį klausimą, aš noriu trumpai paliesti vieną kūrybinės aplinkos, kūrybos sąlygojimo aspektą.

Liaudis lietuvių tautos kultūriniame gyvenime vaidino ypatingą vaidmenį. Tai buvo visos mūsų kūrybos, visos literatūros atrama. Ji tokia pasilieka ir šiandien. Ilgą laiką mes neturėjome kultūros atramos miestuose. Šiandien mes jos vėl nebetenkame. Mums pasilieka liaudis.

Saugokime ją! Mūsų liaudis nuostabi! Kokią ji sukūrė kalbą, tautosaką, audinius, medžio ornamentiką, skulptūrą. Saugokime savo liaudį. Pabrėžkime teigiamus jos charakterio bruožus.

Taip, liaudis turi ir ydų, taisykime jas, bet neniekinkime, nesityčiokime iš jos! Protestuokime prieš liaudies niekintojus. Prieš įsigalėjusią madą. [1]

Mokykimės iš liaudies sveikos savigarbos. Tai ne nacionalizmas, ne šovinizmas. Lietuvių liaudis šovinizmu niekad nesirgo. Jeigu šiandien mūsų gyvenime pastebime kai kurių šovinizmo reiškinių, tai ne mūsų kaltė ir ne iš mūsų jie eina.

Prisipažinsiu, kad aš pats ilgai neįvertinau liaudies reikšmės kūrybai. Šitą klaidą aš supratau ir noriu ją atitaisyti. Aš noriu parašyti veikalą, kuriame atsispindėtų ir mano pasaulėžiūra, ir mano moralė. Būtų man didžiausias džiaugsmas, kad ta pasaulėžiūra ir moralė, taigi ir kūryba derintųsi su lietuvių liaudies gyvenimu ir buitimi.

1957

[1] Rašytojas turi galvoje to meto literatūroje dogmatiškos „klasių kovos" teorijos skatinimą aprioriai neigiamą lietuvių pasiturinčiųjų valstiečių, vadinamų buožių vaizdavimą. *(I. K.)*

KĄ AŠ DIRBU?

Ką aš dirbu? Kokie mano sumanymai? Nemėgstu apie tai kalbėti. Darbus įvertina patys skaitytojai, o sumanymus laikas dažnai negailestingai sugriauna. Tad trumpai. Dabar rašau romano „Sukilėliai" II tomą, kuriame vaizduojami 1863—1864 m. įvykiai Lietuvoje, valstiečių kova prieš carizmą ir dvarininkus dėl žemės, politinio ir nacionalinio išsivadavimo. Lygiagrečiai rašau ir poezijos. Žurnale „Pergalė" 11 n-ry išspausdintas 15 eilėraščių ciklas „Prometėjas". Šį ciklą aš noriu dar papildyti. Jo tematika — istoriosofinio, filosofinio pobūdžio. Prometeizmą aš suprantu kaip amžiną kovą prieš priespaudą, tironiją, kaip kentėjimą už daromą žmonijai gera ir kaip to kentėjimo būtinumą, sąlygą kūrybai, dvasiniam žmogaus tobulėjimui. Prometėjas — simbolis amžinos žmogaus-kūrėjo kovos ir kančios kelyje į naujus kultūros laimėjimus, į amžinybę.

Baigiu redaguoti ir kitą 18 eilėraščių ciklą „Išsivadavimas" [1]. Šiame cikle turėtų atsispindėti individo pastangos nugalėti individualinį sielvartą dėl gyvenimo priešingybių, kova su likimu, meilės ir skausmo vaidmuo kelyje į visuotinumą ir džiaugsmo triumfą. Šiuose eilėraščiuose suskamba mano išgyvenimai ir mintys, kilę klausant Bethoveno muzikos.

Kiek laikas ir ne per stipri mano sveikata leidžia, tęsiu A. Mickevičiaus „Pono Tado" vertimą ir redaguoju savo raštų tominį leidimą, kuris apimtų apie 9 tomus.

Tolimiausioje perspektyvoje romano „Altorių šešėly" IV dalis. Tai būtų psichologinis romanas. Jame būtų vaizduojami Vasario paskutiniojo gyvenimo etapo išgyvenimai bei prieštaravimai pakitėjusioje buitinėje ir socialinėje aplinkoje.

1958. XI. 12.

---

[1] Pirminis „Parafrazių" ciklo pavadinimas. *(I. K.)*

[ATSAKYMAS Į ANKETĄ]

Neatsakinėsiu į kiekvieną Jūsų klausimą atskirai. Jie yra platūs ir sudėtingi. Dar platesnis ir sudėtingesnis buvo kultūrinis mūsų gyvenimas šiais besibaigiančiais 1958 metais. Atrinkti iš to gyvenimo reikšmingiausius, būdingiausius laimėjimus, nesijaučiu turįs nei sugebėjimų, nei drąsos. Aš galiu vien pasidžiaugti, kad knygynų lentynose nuolatos pasirodydavo naujų knygų, kad prie pardavėjų ne visados būdavo lengva prasiskverbti, kad meno parodose, koncertų salėse, teatruose gėrėdavomės naujais kūriniais ir kad, apskritai paėmus, Lietuvos kultūrinis gyvenimas augo, gilėjo, stiprėjo.

Apie savo sumanymus, planus 1959 metams nekalbėsiu ir nekartosiu to, ką jau buvau kitomis progomis pasakęs. Norėčiau vien palinkėti mano draugams rašytojams, ypačiai poetams, kad mūsų visų kūryboj, poezijoj ne vien atsispindėtų gyvenimo tikrovė, dabartis, kas šiuo metu ypač akcentuojama, bet kad ta kūryba taptų ir mūsų sielos gyvenimo išraiška, kad ji būtų gaivinama mūsų širdies krauju ir šiluma. Tiktai tokioj poezijoj skaitytojas ras ir save, tik tokia poezija jį jaudins, žavės, guos ir skatins pasiilgti kažko tauresnio, aukštesnio, gražesnio ir tokiu būdu darys poveikio gyvenimui, tikrovei. Poezijos kelias tiesus ir trumpas — iš širdies į širdį.

1958. XII. 11.

ĮVADO ŽODIS KŪRYBOS VAKARUI

1962. II. 22

Mieli mano Bičiuliai ir Draugai!

Prieš pradėdamas skaityti savo kūrinius, jaučiu reikalą tarti keletą kaip ir kokio įvado žodžių.

Man teko ne kartą dalyvauti literatūros vakaruose, tačiau dar niekad nebuvo atsitikę taip, kad pats vienas turėčiau užimti visą vakarą. Kyla man baimė, ar nenusibosiu, ar neįkyrėsiu. Būti nuobodžiam juk yra viena iš didžiųjų ar tai menininko apskritai, ar tai poeto rašytojo nesėkmių. Gali būti nesuprastas, ginčytinas, puolamas, bet nuobodus — niekados. Taigi ir aš bijau šį vakarą pasidaryti nuobodus. Pavojus didėja dėl tos aplinkybės, kad mano medžiaga yra gana ribota. Aš noriu Jums paskaityti kai ką iš tų savo kūrinių, kuriuos parašiau, išėjus iš spaudos mano Raštų I tomui, poezijai, vadinasi, nuo 1959 m. antrosios pusės,— ir tik vieną kitą iš ankstyvesniųjų. Čia pat pasigirsiu, kad per tuos pustrečių metų parašiau nemaža eilėraščių, kurių tarpe yra bene 5 lyrinės poemėlės. Aš niekad nepasižymėjau dideliu produktyvumu poezijos srity, taigi šiais pastaraisiais metais skųstis negalėčiau.

Tačiau Jūs turite teisę skeptiškai nusišypsoti: taip, *kiekybė* nemaža, tačiau *kokybė?* Dėl kokybės sielojuosi ir aš pats. Rinkdamas šiam vakarui medžiagą, aš atsirinkau tokius eilėraščius, kurie ne tai kad būtų geriausi, poetiškiausi, mano nuomone, bet kad būtų būdingi mano šiam kūrybos laikotarpiui. Čia reikėjo mesti žvilgsnį į visą štai jau daugiau kaip 50 metų savo poezijos tūrį. Visko ten būta: jaunuoliško entuziazmo, eleginio liūdesio, maištavimo ir rezignacijos; egocentrinių ir visuomeninių bei filosofinių temų, gamtinių motyvų ir vidaus išgyvenimų; tiesioginio pasisakymo, simbolizmo ir realizmo.

Kritikai, literatūros istorikai nužymi ir tam tikrą mano poetinės kūrybos raidą. Jie, be abejo, apibūdins ir šio paskutiniojo laikotarpio mano lyriką. Man pačiam ir nedera į šituos klausimus gilintis bei juose painiotis.

Tačiau vienas klausimas man rūpi, taip sakant, teisėtai, ir jis privalo rūpėti kiekvienam bandančiam kurti lyrinę poeziją: kuo vadovautis savo kūryboje, pasirenkant metodiką, atrenkant temas, motyvus, stilių, išraiškos priemones? Buvo laikai, kai mane vadindavo simbolistu, estetu, formalistu. Dėl simbolizmo tiek jau to! Tačiau ką reiškia tas „estetas", man ne visai aišku. Juk estetinių ir formalinių normų tam tikra prasme turi laikytis kiekvienas menininkas ir poetas. Kartais estetais vadina „grynosios poezijos" šalininkus. Sąvoka taip pat migloto. Laimei, čia turime autoritetingų pasisakymų. Pacituosiu smalsumo dėlei du: Anri Bremoną ir Polį Klodelį — abudu Prancūzų akademijos narius. [1]

A. Bremonas, šis grynosios poezijos, *„poésie pure"*, riteris, nepripažįsta jokios poetinės vertės protu suvokiamam turiniui, idėjai. Poezijai esąs visiškai svetimas bet koks didaktiškumas, suprastas net ir plačiausia prasme, kaip galėjimas ką nors apreikšti, pasakyti protui. Grynoji poezija, pagal A. Bremoną, esąs kažkoks paslaptingas žavesys, magija, visai nepareinanti nuo žodžių prasmės. Tą žavesį mes, esą, galį pajusti, kartais net ir nesuprasdami poezijos dalyko turinio. Tas žavesys išnykstąs, pakeitus kartais tokią smulkmeną, kuri visai neturi reikšmės turiniui. Žinoma, poetas, naudodamasis žodžiais, negali jais ko nors nepasakyti, tačiau tai nesąs jo tikslas.

„Grynosios poezijos" pobūdį A. Bremonas dar šitaip apibrėžia: „Negryna (vadinasi, nepoetiška) yra visa tai, kas poezijos kūriny liečia mūsų sielos paviršiaus veiksmus, protą, vaizduotę, jausmingumą; visa tai, ką poetas, atrodo, norėjęs mums pasakyti ir yra pasakęs; visa tai, ką jis mums sugestijos keliu duoda; visa tai, ką gramatikas ar filosofas tame kūriny randa, visa tai, ką gali perduoti vertėjas. Negrynybė, aišku, tai siužetas arba kūrinio santrauka, bet taip pat kiekvienos frazės prasmė, logiškoji idėjų eiga, pasakojimo tąsa, aprašymo detalės ir viskas, net ligi keliamųjų emocijų imtinai. Mokyti, pasa-

---

Poetas čia pasinaudojo savo ankstyvesniame str. „A. Jakštas poetas ir kritikas intelektualistas", cituotomis A. Bremono ir P. Klodelio mintimis apie poeziją, įvesdamas jas į kitą istorinės aplinkos ir meninės problematikos kontekstą. *(I. K.)*

koti, piešti, jaudinti ir ašaroms spausti — visam tam puikiai pakanka prozos — ir tai jos tikrasis objektas." Kas gi pagaliau yra ta „grynoji poezija"? Poezija, metaforiškai atsako Bremonas, tai vidinė liepsna, balsas iš vidaus, į širdį įspausta amžinybės žymė, o ji atsiranda iš poeto mistinio kontakto su Absoliutu. Kaip matome, atsakymas ne tik miglotas, bet ir nieko nesakantis.

Skirtumą tarp grynosios poezijos ir nepoezijos bando parodyti P. Klodelis savo parabole apie proto, Animaus, ir sielos, Animos, santykiavimą dvasinėj žmogaus veikloj: „Ne visa kas gerai klojasi Animaus ir Animos šeimoj. Jau medaus mėnuo seniai praėjo, ir tolimas laikas, kada Anima turėjo teisę kalbėti viską, kas jai patinka, o Animus klausė jos susižavėjęs. Bet Animus neilgai leidosi laikomas šioj antraeilėj būklėj ir netrukus parodė savo tikrąją prigimtį — tuštoką, pedantišką ir ironišką. Anima esanti nemokša, kvailiukė, ji *niekados nėra buvusi mokykloj*, tuo tarpu kai Animus žinąs labai daug ir yra begales *skaitęs knygose*. Visi draugai sako, kad negalima esą *geriau kalbėti, kaip kad jis kalbąs*. Anima nebeturi daugiau teisės nė žodžio tarti. Jis geriau už ją pačią žinąs, ką ji norinti pasakyti. Ji lieka namie, tyloje triūstis virtuvėje ir viską valyti *kaip* gali. Animus turi *nusistovėjusius įpročius*. Jis mėgsta, kad jam padavinėtų *vis tuos pačius valgius*.

Bet štai kartą atsitiko keistas dalykas. Vieną dieną, kai Animus netikėtai sugrįžo namo, jis išgirdo, kad Anima viena, užsidariusi duris, dainuoja įdomią dainelę, kažką tokio, ko *jis visai nežinojo: neįmanoma jam rasti nei gaidos, nei žodžių, nei rakto*. Keistą, stebuklingą dainelę. Nuo tada jis užsispyręs ėmė versti ją pakartoti, bet Anima apsimeta jo nesuprantanti. Ji tyli, kai tik jis į ją žiūri. *Siela tyli, kai tik protas į ją žiūri*". Nepaisant šio sugestyvaus vaizdingumo, nei ši Klodelio parabolė grynosios poezijos esmės nenušviečia.

Nors ir kaip atrodytų paradoksalu, tačiau ar ne susisiekia futuristų iš „Opojazo" „zaumnyj jazyk" „zaum" su Bremono ir Klodelio poezijos supratimu? Vienas iš „zaumnikų" A. Kručionychas rašė: „Mintis ir kalba nespėja pasekti išgyvenimu to, kas įkvėpta. Dėl to poetui

leista išsireikšti ne tiktai bendrine kalba, sąvokomis, bet ir asmenine individualinio kūrėjo kalba, neturinčia apibrėžtos prasmės, nesustingusia kalba („zaumnyn jazykom")." O ir šių dienų ultranaujoviški poetai taip pat neigia suvokiamą žodžio prasmę, ir jų kuriama poezija pasilieka anapus supratimo ribos. Mano lyrika su ta „grynąja poezija", berods, nieko bendra neturi.

Mes žinome, kad greta anų bandymų poeziją sumistifikuoti bei suabstraktinti buvo ir yra rašoma aiškiai žodžiais suvokiama poezija, išreikšta vienų idiliniais romantiniais, kitų grubiais kasdienės šnekos žodžiais, įvairiais stiliais bei išraiškos priemonėmis. Ir visa tai apibendrinama vienu žodžiu — poezija! Dėl ko? Negi dėl to, kad visa tai parašyta eilėraštine forma, kuri, beje, taip pat jau tiek paįvairėjo ir nutolo nuo pirmapradės, kad kartais jos nė eilėraščiu nenorime vadinti. O vis dėlto ir tai gali būti poezija. Dėl ko? Teisingą atsakymą rastume, vadovaudamiesi tų kūrinių analize, įspūdžiu, daromu poveikiu ir pan.

Tačiau ir be tokios analizės kartais netyčiomis skaitytojo padaryta pastaba padeda susivokti poezijos kūrinio prigimtyje. Kartą vienas mano skaitytojas, net ne literatas, o istorikas pedagogas, man sako: „Aš kartais prisimenu tamstos „Pesimizmo himnus" ir juos vėl perskaitau. Nu, kaip gražu!" Aš jam padėkojau už gerą žodį, o paskui susimąsčiau. Jei mano skaitytojas norėjo padaryti man malonumą, tai jis galėjo pasakyti, kad „Pesimizmo himnai"— kūrinys niūrus, stiprus, įspūdingas ar panašiai, bet kad tai gražu?.. Nieko gražaus ten nėra: juodos mintys, juodi jausmai, neviltis, nusiminimas... O vis dėlto pagalvojęs padariau išvadą, kad mano pažįstamas, sakydamas apie „Pesimizmo himnus", kad tai esą „gražu", teisingai aptarė kiekvieno meno veikalo prigimtį. Lygiai jis būtų teisus, jei, pavyzdžiui, pavadintų „gražiu" nedailaus veido gerą portretą. Nes kas tai yra „gražu"? Gražu yra tai, kas kelia estetinį pasigėrėjimą, pasitenkinimą. Tokį pasitenkinimą gražus kūrinys kelia ne vien dėl techninio, formalinio atlikimo. Tobulomis eilėmis galima parašyti visai nepoetišką, nevertingą eilėraštį.

Estetinio pasitenkinimo jausmas, grožio įspūdis kyla

iš kūrinio gilaus, intymaus susilietimo su poeto, menininko siela, su jo emocijomis, vaizduote, intelektu. Tokį susilietimą mes paprastai vadiname išgyvenimu, seniau jį vadindavo įkvėpimu. Jam yra būdingas jausminis susijaudinimas, pagyvėjęs vaizduotės veiklumas, paaštrėjęs pastabumas ir jaučiamas reikalas savo vidaus būseną objektyvuoti, išreikšti kitiems žmonėms prieinamomis formomis.

Meninis išgyvenimas, aišku, nėra visų vienodas. Jis įvairuoja pagal menininko ar poeto prigimtį, charakterį, temperamentą, išeitą mokyklą ar paveldėtą tradiciją. Kas jaudina, įkvepia vieną, palieka abejingą kitą. Prievartos jis nepakenčia. Pasirinkimo ir išsireiškimo laisvė yra būtina meno kūrybos sąlyga.

Toks išgyvenimas bus poetui jo kūrybos medžiagos atrankos principas ir kūrinio vertės kriterijus. Jeigu jis bus gilus, nuoširdus, apvaldys poeto sielą, tai jis išryškins jo sumanymą, temą, idėją, padės rasti tinkamą žodį, metaforą, simbolį, apsaugos nuo blaškymosi, ištižimo, daugiažodžiavimo, tuščios žodinės ekvilibristikos, mėgdžiojimo, išviršinių efektų gaudymo. Toks išgyvenimas vers poetą, kad kiekvienas jo kūrinys taptų jo lyrinio herojaus dvasinio gyvenimo, jo vidinės biografijos reikšmingu momentu.

Mano mieli bičiuliai ir draugai! Štai tokią poeziją ir aš norėčiau kurti — pagal savo prigimtį, charakterį ir išgyvenimą, nepaisydamas, ar ji išeis optimistinė, ar pesimistinė, visuomeninė ar individualistinė. Visos temos yra geros, visa, kas žmogiška, gali ir privalo atsispindėti menininko, poeto kūryboje.

Dar ankstyvaisiais mano kūrybos metais po Pirmojo pasaulinio karo kai kurie kritikai ėmė man prikaišioti, kad mano poezija esanti depresyvi, pesimistinė, ir kad tai esąs dekadentinis pesimizmas, geriausiu atveju bėgimas nuo smunkančios buržuazijos. Tačiau aš pats vis dėlto manau, kad manojo pesimizmo, t. y. sielvarto temų bei motyvų, šaknys yra kitokios. Jos iš dalies glūdi mano jaunystės gyvenimo aplinkybėse, auklėjime, o svarbiausia, iš esmės, mano charaktery, mano psichinėj sudėty. Čia pačios prigimties esi determinuotas tokiam, o ne kito-

kiam emociniam pasaulio priėmimui, ir veltui stengtumeis savo sielos šviesą pakeisti. Tačiau ar verta ir stengtis? Aš esu įsitikinęs, kad neverta ir nereikia. Tai būtų beprasmis savęs žudymas. Apie tai nėra ko daugiau nė kalbėti.

Kitas klausimas, jeigu sakoma, kad toj sielvarto, liūdesio, skausmo temų lyrikoj neatsispindinti mūsų gyvenamoji epocha ir kad tokia poezija tramdanti žmogaus dvasios polėkius. Aš manau, kad kiekvienoje epochoje rašytojas ras tokių reiškinių, dėl kurių jis gali, o kartais turi sielvartauti bei liūsti: moralinis bei fizinis blogis, mirtis, liga, karai, ties žmonija pakibusi sunaikinimo grėsmė — visa tai dešimteriopais variantais gali žadinti poeto širdį ir protą. Ir iš to kils epochos atsispindėjimas jo kūryboje. Tokios temos, tokie motyvai, atgaivinti poeto širdies krauju, galbūt ir paveiks skaitytoją, bet paveiks ne gniuždančiai, o taurinančiai, žadindami jam susimąstymą, pagilindami jo sielos gyvenimą. Jeigu tie „pesimistiniai" motyvai bus poeto giliai išgyventi ir meniškai išreikšti, jie žadins skaitytojo estetinį pasigėrėjimą, ir jis pasakys — tai gražu! O tai, kas gražu, negali veikti gniuždančiai nei sielos polėkius tramdančiai.

Tokią poeziją norėčiau aš kurti. Supratimas ir geri norai yra, bet reikia dar sugebėjimo, įgimtos dovanos, talento. Ar man yra tai duota, ar aš ką gera sukūriau, Jums apie tai spręsti. Aš pats daug kuomi esu nepatenkintas. Tačiau nedera man leistis į savo kūrybos vertinimus. Aš noriu ką kita pažymėti. Džiaugiuosi, kad poezijos mūzai tarnauju štai jau daugiau kaip 50 metų. Nuo pirmojo plunksnos pabraukimo ligi šios dienos daugiausia man rūpi poezija, lyrika. Tačiau, deja, pasklaidęs savo raštų chronologiją, matau, kad buvo ir labai liesų ir net visai tuščių metų. Prisiminęs aną Klodelio parabolę, galėčiau pasakyti, kad tai Animus many viešpatavo tais metais ir kliudė Animai dainuoti. Aš skaičiau paskaitas, parašiau nemaža straipsnių ir šiaip prozos. Vis tai darbai, prižiūrimi Animaus. Tačiau ir Anima niekad manęs visiškai nepalikdavo ir po trumpesnio ar ilgesnio tylėjimo vėl prabildavo. Kūrybos sąlygos ypačiai pagerėjo, susikūrus Tarybų Lietuvai, kai pagyvėjo visas kultūrinis

gyvenimas, o nuo mano paties pečių buvo pagaliau nuimta pedagoginio mokslinio darbo našta — literatūros dėstymas universitete. Deja, netrukus pradėjo blogėti sveikata.

Metęs žvilgsnį į savo gana ilgų metų poetinę kūrybą, norėčiau šiandien geru žodžiu paminėti tuos žmones, kurie padėjo man žengti pirmuosius žingsnius anais sunkiais pradedančiam poetui laikais. Nekartosiu to, ką esu pavaizdavęs romano „Altorių šešėly" pradžioj. Liudo Vasario ir mano paties gyvenimo sąlygos seminarijoj, darbo aplinkybės bei vidinės sielos būsenos sutampa. Mes, sąmoningesnieji lietuviai, jautėmės ten kaip ir kokiame pogrindy, kaip ir kokios slaptos konspiracijos dalyviai. Mane tai jaudino ir skatino. Ar tai menkas daiktas jaustis, kad tu, į ankštus seminarijos režimo varžtus įspraustas jaunuolis, turi kažką savo individualaus, kad bandai išsilaužti iš tos rutinos! Kad gali būti susektas ir nubaustas! Tai skatino visą gamą vidinių būsenų ir emocijų: atkaklumą, maištavimą, o kartais rezignaciją, dažniau laisvės ilgesį. Tas atsispindi ir mano ankstyvuosiuose eilėraščiuose. Draugai, kurie apie mano rašinius žinojo, man pritarė ir mane globojo. Suminėsiu čia du, ir šiandien tebegyvenančiu, nors kiek ir vyresniu už mane. Tai Jonas Reitelaitis-Jonelaitis, šiandien besidarbuojąs Krikštonyse, ir Petras Gerulis-Varnėnas-Kragas, dirbąs Petrašiūnų elektrinėje. Reitelaitis susižinojo su „Šaltinio", „Ateities", „Draugijos" redakcijomis, pasiūlė joms pirmuosius mano eilėraščius ir netrukus parodė man juos išspausdintus. Gerulaitis-Varnėnas pritariamai ir kartu kritiškai juos vertindavo.

Iš savo mokytojų, profesorių suminėsiu čia Marijampolės gimnazijos lietuvių kalbos mokytoją Petrą Kriaučiūną, V. Kudirkos bičiulį, davusį man pirmą supratimą apie lietuvių raštiją, ir Seinų seminarijos profesorių Henriką Betto, baltarusį, tada neseniai baigusį Peterburgo dvasinę akademiją ir mane norėjusį į tą mokyklą įstatyti. Aš tada jau buvau bebaigiąs seminariją. Prof. Betto rašė man nepelnytai gerus pažymius iš dogmatinės teologijos ir patikimesniems pakuždomis pletkavo, kad „Mykolaitis ma talent z rozmachem". Buvo ir daugiau gerų, man pa-

dėjusių žmonių, tačiau kur čia visus besuminėsi! Vis dėlto jaučiu pareigą suminėti du redaktorius. Pirmas — jūs nustebsite, draugai — tai Al. Dambrauskas-Adomas Jakštas. Šitas kietas ortodoksas, asketas, katalikybės, dogmų saugotojas, „Draugijos" redaktorius, mano atžvilgiu pasirodė tolerantiškas ir atlaidus. Jis dėjo į „Draugiją" tokius mano eilėraščius, kaip „Disonansai", „Juodas Kryžius" ir kitus, kurie nesiderino su seminaristui privalomu religingumu ir askeze. A. Jakštas, kiek pamenu, atmetė tik vieną mano eilėraštį, kurį aš buvau parašęs, nusižiūrėjęs į A. Mickevičiaus „Odę jaunystei". „Draugijos" redaktorius man atsakė, kad eilėraščio nespausdins, kadangi tos pačios mintys kitų esą tobuliau išreikštos.

Antrasis anais laikais mane paskatinęs — tai L. Gira, „Vaivorykštės" redaktorius. Jis mielai priėmė mano eilėraščius, parašė padrąsinantį laišką, patardamas skaityti Tiutčevą ir Fetą ir ieškoti vis naujų reiškimosi formų. Atsimenu, aš labai didžiavaus, kai „Vaivorykštės" redakcija, 1914 m. pirmoje knygoje kviesdama prenumeruotis žurnalą, anonsavo, esą, „Vaivorykštėje" nuolatos bendradarbiauja šie žinomieji mūsų rašytojai: Maironis, Vincas Krėvė, Vaižgantas, M. Gustaitis, Šeinius, Putinas, Radzikauskas, A. Vienuolis ir daug kitų. Šiandien ir man pačiam visa tai atrodo smulkmenos, tačiau anais laikais mano būsenoj, niūriose seminarijos sienose, tai buvo veiksmingi paskatinimo spinduliai, nušvietę pirmuosius mano poetinės kūrybos polėkius.

Baigdamas noriu čia suminėti dar vieną būtybę — ištikimą, nebylų mano jaunystės svajonių patikėtinį — mano tėviškės kalnelį, anais laikais vadintą Krušakalniu, o šiandien — Aušrakalniu. Jis yra su meile pavaizduotas ir taip pavadintas romane „Altorių šešėly". Jį prisiminęs, ir šiandien turiu prieš akis tą gimtųjų vietų peizažą, kuris nuo jo atsiskleisdavo, o ypačiai tuos saulėlydžius, kurie tiek kartų mane jaudindavo ramiais vasaros vakarais. Atsisėdęs jo viršūnėje stambioje žvirgždyno žolėje, kvepiant čiobreliams ir kačpėdėlėms, nukreipi žvilgsnį į toli toli už slėnų laukų besileidžiančią saulę. Ji didelė, raudona, vyzdžių neakina, ir gali ilgai į ją žiūrėti. Matai saulę, o aplink ją danguje ir žemėje — ištisą šviesų ir

spalvų simfoniją, judrią ir paslankią, tave patį užliejančią, pagaunančią, kažkur nešančią, plukdančią. Aplink saulę pasirodo skaidri karūna. Pakreipi akis į šalį, ir danguje matai jau nebe saulę, o mėlyną skritulį. Jis sekioja tavo žvilgsnį, kur tik bekreiptum akis. Pagaliau vyzdžiai pasilsi, ir tu vėl išvysti saulę, jau liečiančią žemės kraštą.

Be gamtos, guosdavo mane anais laikais ir muzika. Deja, ji man buvo sunkiai prieinama. Vos vos sugrabaliodavau vieną kitą lengvesnį dalykėlį seminarijos melodikonu ir vargonėliais. Ko neišgaudavau iš instrumentų, papildydavau vaizduote ir jausmu. Ne vieną valandą aš praleidau, slebizuodamas gaidas. Ir šiandien mielai tuos dalykus prisimenu.

1962

ŽODIS 70-JŲ GIMIMO METINIŲ MINĖJIME

Džiaugiuosi, kad galiu dalyvauti šiame savo amžiaus 70 metų sukakties ir LTSR liaudies rašytojo garbės vardo suteikimo minėjime, suruoštame Vilniaus Valstybinio Vinco Kapsuko Universiteto ir Lietuvos TSR Rašytojų Sąjungos.

Ilgus metus darbavausi Kauno ir Vilniaus universitetuose ir dalyvavau Lietuvių Rašytojų Draugijos ir Tarybinių Rašytojų Sąjungos veikloj. Miela man tuos metus prisiminti. Darbas universitete buvo sunkus. Jis atėmė man daug jėgų ir laiko. Iš pradžių jaučiausi nepakankamai jam pasiruošęs. Ne viskas ėjo sklandžiai ir deramame lygyje. Tačiau dabar visi anuomet patirti sunkumai ir nemalonumai jau baigia iš atminties išdilti, o pasilieka tai, kas buvo šviesu ir gera. Aš žinau, kad šitai patiria ir buvusieji mano klausytojai bei auklėtiniai. Užmiršę spragas, nepriteklius bei klaidas, jie, kaip teko ne kartą išgirsti, mini mane geru žodžiu. Dėkui jiems už tai. Mus jungė — dėstytojus ir klausytojus — savosios tėvynės, savosios kultūros ir literatūros meilė. Tos literatūros, kuri, nebūdama labai turtinga išraiškos priemonėmis, buvo turtinga ir stipri savo dvasia, liaudies gyvenimo bei poreikių temomis ir kuri suvaidino tokį svarbų vaidmenį liaudies ir visos tautos sąmonėjime ir kovoje už geresnį, šviesesnį gyvenimą. Aš visuomet sakydavau ir dabar sakau, kad dėstyti lietuvių literatūrai nepakanka vien metodologinio pasiruošimo, o reikalinga didžiųjų praeities patriotų Mažvydo, Daukšos, Donelaičio, Daukanto, Maironio, V. Mickevičiaus-Kapsuko minties supratimas ir dabarties liaudies reikalų bei siekimų pažinimas. To paties reikalautina ir iš studijuojančių lietuvių literatūrą. Mano laikais aš tą matydavau — ir tai lengvino sunkų mano darbą.

Dalyvavimas rašytojų organizacijose ne vien ugdė, stiprino mano kūrybines jėgas, bet ir pratino akyliau stebėti gyvenimą. Buržuazijos viešpatavimo metais aš nebuvau pasiruošęs su deramu kritiškumu tą gyvenimą vertinti, suprasti visuomeninių santykių raidą ir istorijos eigą, tačiau vis dėlto pastebėdavau ne vieną buržuazijoj

įsišaknijusią ydą, ne vieną gresiantį tautai pavojų. Aš stengdavaus praskleisti tai kritikos straipsniuose, prakalbose ir grožinėj kūryboj. Kritiškas žvilgsnis į gyvenimą, tegu ir be tvirtesnio ideologinio pagrindo, ilgainiui padėjo man teisingai išspręsti pasaulėžiūros klausimus ir įsijungti į tarybinę santvarką.

Nekalbėsiu čia apie savo kūrybinį metodą. Jį yra aptarę mano kūrybos nagrinėtojai ir kritikai. Aš pats mažai sau kvaršinau galvą metodo klausimais. Rašiau taip, kaip rašėsi, kaip reikalavo temos pobūdis, reiškiama idėja, uždavinys. Daug negudraudamas, ir dabar manau, kad prozos kūriniui, vaizduojančiam gyvenimą, geriausiai tinka realistinis metodas. Poezijoj galimybės įvairesnės — nuo konkretaus vaizdo ligi apibendrinamojo simbolio. Svarbiausia išgyvenimo nuoširdumas, minties, vaizdo ir emocijos vienybė, viso kūrinio įtaigumas bei suvokiamumas. Į šią schemą gali įdėti labai įvairų turinį, prieinamą įvairaus išsilavinimo bei kultūrinio lygio skaitytojui.

Mieli Bičiuliai ir Draugai! Baigiau 70 savo amžiaus metų. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas suteikė man LTSR liaudies rašytojo garbės vardą. Esu nuoširdžiai dėkingas už tą garbę ir suprantu įpareigojimus, kuriuos ta garbė man uždeda. Tačiau esu tikras, kad tie įpareigojimai neprieštaraus mano, kaip poeto, charakteriui ir pašaukimui, nevaržys poeto žmogiškos prigimties teisėtų polėkių. Poetas turi matyti, girdėti ir jausti daug. Puškino Pranašas-poetas sakosi, kad angelas, vadinasi, poezijos genijus,

> . . . lengva ranka
> Akis man palietė staiga —
> Ir jos sužiuro ir sušvito
> Kaip akys aro išbaidyto.
> Jisai man palietė ausis,
> Ir jas pripildė gaudesys —
> Ir išgirdau, kaip dunda dangūs,
> Kaip lekia angelas aukštai,
> Kaip skleidžiasi ievos žiedai,
> Ant marių dugno šliužas rangos. [1]

[1] Vertė A. Churginas.

Per 52 savo literatūrinio darbo ir poetinės kūrybos metus ir man teko daug ką matyti, girdėti bei išgyventi kaip Puškino Pranašui — ir dangaus dundėjimą, ir angelo skridimą, ir žiedų skleidimąsi, ir patamsių dugne šliužų rangymąsi. Būdavo džiaugsmų ir sielvartų, būdavo nuopelnų ir kalčių — tačiau kūrybos plotmėj visa tai gera ir priimtina, kas baigiasi poezijos, kūrybos žygiu. Ir taip per visą gyvenimą. Jaunystėje, prieš 40 metų, rašiau:

Praėjusio meto jau nykstančius žemės sapnus
Dainuoti baigiu.
Užversiu tiesiai ir kreivai išrašytus lapus
Šypsniu palankiu.
Trumputės minutės, susmulkinę žemės dienas,
Taksėdamos slenka,—
Ir visa, kuo sirgo ir liūdo, ir džiaugės širdis,
Taip smulku ir menka,
Kad rodosi, nėr ko atleisti nė melst atleidimo —
Nebuvo kalčių!
Jei buvo, tai vien tik širdies daugiabalsė kalba:
Myliu ir kenčiu. [1]

O senatvėj, neseniai, vėl rašiau:

Širdies svyravimai ir proto paklydimai
Painiam buities kely manęs nebebaugina.
Į margą puokštę klojas jųjų atminimai —
Vieni saldžiai paguodžia, o kiti graudina.[2]

Ir dabar, pradėdamas aštuntąjį savo amžiaus dešimtmetį, aš taip pat girdžiu ir padangių dundėjimą, ir angelo skridimą, ir patamsės šliužų ropojimą — ir vėl išgyvenu širdies svyravimų ir proto paklydimų — ir mane dar sykį vilioja gyvenimo žavesiai. Savo gimimo 70-ųjų metinių išvakarėse parašiau antrą eilėraštį iš sumanyto ciklo. [3] Pirmasis eilėraštis baigėsi tragiškais posmais:

Amžinybės angoje neveikia
Jokios mūs trumpos buities vilionės.
Temstant nakčiai,
Saulės nebereikia
Paskutiniam žygiui
Žemiškos kelionės.

---

[1] Cituojamas Putino eilėraštis „Pabaiga" (1923). *(I. K.)*
[2] Eilėraščio posmas (1958) iš ciklo „Sonetai". *(I. K.)*
[3] Dviejų dalių eilėraščių ciklas „Ave Vita" (1963). *(I. K.)*

Temstant nakčiai,
Man nereikia tragiškų grimasų.
Paskutiniam žygy
Žemiškos kelionės
Noriu tarti žodį
Atvirą ir drąsų —
— Sudie, gyvenime!

O antrasis, pirmojo antitezė, skamba taip:

Bet ne, jis manęs nepaleidžia!
It liaunas patamsių vijoklis,
Į aukštį ir šviesą iškopti panūdęs,
Jis stiepias į saulę silpnu mano kūnu,
Godžiai šaknimis įsiėda į širdį
Ir alkanas smegenis čiulpia.

Gyvenimas dar sykį nori
Manim pražydėti.
Aušrom spindulingų saulėtekių,
Dienovidžių saulės kaitrom,
Vakarių žarų liepsnomis,
Ir paukščių čiulbėjimu,
Ir kvepiančių sodų žiedais,
Ir muzikos žavesiu,—
Ak, ir meilės svaiginančiais burtais
Jis nori mane vėl į žemę įdiegti
Ir vėl mano siela
Į saulę įkopti.

Ir aš nežinau,
Dėl ko šitą vieną vieninteli kartą
Panūdau melu apsigauti.
Tada jį apglėbiau
Kaip brolį seniai nematytą,
Ir iš lūpų išsprūdo tas žodis —

A v e v i t a !

Baigdamas spaudžiu ranką savo draugams, su kuriais teko darbuotis Lietuvių literatūros katedroje, buvusiems savo klausytojams ir draugams rašytojams,— visiems, su kuo mane jungia bendri lietuvių literatūros mokslo ir kūrybos rūpesčiai. *

Dėkoju ir gausiems savo skaitytojams, kurie sveikino mane šios mano gyvenimo šventės proga, reikšdami man savo pritarimą ir meilę. Mes visi, kurie jaučiamės, kad dirbame ir kovojame dėl teisingo reikalo, galime su viltimi sakyti: A v e v i t a! Sveikas, gyvenime!

1963

PAAIŠKINIMAI

Didžioji dalis šiame leidinyje skelbiamo V. Mykolaičio-Putino estetikos ir kritikos palikimo gana ilgai buvo mūsų estetinės minties užribyje, daug kas negalėjo pasirodyti paties rašytojo 1959—1967 m. rengtuose „Raštuose", nes tų darbų dvasia, autoriaus meno reiškinių samprata stipriai kirtosi su viešpatavusia ideologine konjunktūra ir oficialiai proteguojama tarybinės literatūros paskirtimi.

Keli į „Raštų" VIII tomą (1962) nepraleisti straipsniai („Gyvenimas ir poezija", „Manifestas apie runkelius ir žvieglius", „Patriotinės ir politinės mūsų literatūros gairės") vis dėlto buvo išspausdinti po rašytojo mirties MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto parengtoje knygoje „Lietuvių literatūros kritika". 1918—1940 (V., 1972.— T. 2).

Kitas leidinys, kuris bandė plačiau atskleisti rašytojo — literatūros kritiko — veiklą,— tai „Vagos" leidyklos išleista V. Mykolaičio-Putino knyga „Literatūros vertybių ieškant" (V., 1984). Deja, leidinys pademonstravo neleistiną ir grubią tekstologinę savivalę: daugelis autoriaus straipsnių buvo perleisti per tankų cenzūros sietą, kupiūruoti šalinant nepriimtinas „idealistines" vietas. Rašytojo estetikos ir kritikos palikimas liko pateiktas tendencingai iškreiptas.

Dabar leidžiamame V. Mykolaičio-Putino estetikos raštų rinkinyje, šalia publikuotų darbų, skelbiama kai kas ir iš rašytojo archyvo: „Kelios anotacijos", „Rašytojo žodis prie mikrofono", „Ką aš dirbu?" (Lietuvių kalbos ir literatūros in-to rankraštynas — LKLIR).

Studijų ir straipsnių tekstuose išlaikoma istoriškai autentiška kalba bei terminija, koreguota tik rašyba ir skyryba. Nekeista ir įvairuojanti kitų tautų asmenvardžių rašyba.

DISERTACIJA

Vladimiro Solovjovo estetika. Disertacija filosofijos daktaro laipsniui įgyti. Vertė P. Račius.— L'Esthétique de Vladimir Soloviev. Thèse présentée à la Faculté des Lettres de l'Université de Fribourg (Suisse) pour obtenir le grade de docteur par Vincas Mykolaitis. Würzburg, C. J. Becker, Universitäts-Druckerei, 1923, 77 p. Lietuvių kalba skelbiama pirmą kartą. Versta laikantis dabartinės kalbos ir rašybos normų.

STUDIJOS IR STRAIPSNIAI

Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė.—„Logos", 1921—1922, kn. 1, sąs. 1—2. Ištraukos skelbtos kn.: „Literatūros vertybių ieškant".

Kaip švęsti mums Kanto sukaktuvės.—„Rytas", 1924, sausio 31.

1924 metų literatūros apžvalga.—„Židinys", 1925, Nr. 2.

Gyvenimas ir poezija.—„Lietuva", 1926 m. sausio 20 d.

* „Gyvenimas ir poezija" perspausdintas MA LKLI „Lietuvių literatūros kritika", V., 1972, t. 2, su paaiškinimu: „Jame tęsiama diskusija ryšium su „Kauno naujienose" paskelbta anketa dėl lietuvių literatūros padėties. Atsakydamas į anketą, V. Mykolaitis-Putinas išspausdino str. „Apie lietuvišką knygą" („Kauno naujienos", 1926.I.6), kuriame nurodė objektyvias knygos nuskurdimo priežastis: visuomenės abejingumą literatūrai, geros kritikos ir knygų reklamos stoką. V. Jocaitis str. „Kas kaltas?" („Lietuva", 1926.I.13.) paneigė V. Mykolaičio-Putino argumentus ir visą kaltę dėl sunkios knygos padėties suvertė rašytojams, ypač poetams" (312 p.). V. Mykolaitis-Putinas šiuo straipsniu ir toliau gynė humanistinę meno kryptį ir jo autonomiškumą — pozicijas, ypač išryškėjusias po studijų Miunchene.

Meno aptarimas.—„Židinys", 1926, Nr. 12. Į šį str. atsiliepė A. Jakštas-Dambrauskas „Meno esmės klausimas. Atsakymas V. Mykolaičiui". Jis taip pat skelbtas V. Mykolaičio-Putino redaguotame „Židinyje", 1927, Nr. 1. V. Mykolaičio-Putino „Meno aptarimas" perspausdintas kupiūruotas kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Dėl meno aptarimo. *Atsakymas A. Jakštui.*—„Židinys", 1927, Nr. 2.

* A. Jakštas, teigdamas, kad V. Mykolaičio-Putino keliami kūrybai „žmoniškumo kriterijai" dorovės požiūriu yra pernelyg neapibrėžti ir nepriimtini krikščioniškam menui, rašė: „Žmonių gyvenime, sakysime, yra normalių lytiškų santykių; žmogaus prigimčiai jie nepriešingi. Kasdienis ėjimas savo prigimties reikalų atlikti yra taip pat visai žmogiškas dalykas. Bet jei koks menininkas, remdamasis kalbamąja V. Mykolaičio meno teorija, imtų žodžiu ir teptuku piešti išeinamųjų vietų bei šeimyninių alkovų scenas, tai vargiai ir pats tos teorijos autorius sutiktų, kad tokie apsireiškimai menininko kūryboj „neardo jos estetinės vertės" (Meno esmės klausimas. Atsakymas V. Mykolaičiui.— Židinys.— 1927.— Nr. 1.— P. 35—36). Ir su šiuo pastaruoju rašytojo str. toliau polemizavo A. Jakštas —„Menas ir grožis (Atsakymas V. Mykolaičiui)"—„Židinys", 1927, Nr. 4. V. Mykolaičio-Putino str. „Dėl meno aptarimo" perspausdintas kupiūruotas kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Ginčui baigti.—„Židinys", 1927, Nr. 4. Baigiamasis diskusijos straipsnis, skelbtas tame pačiame žurnalo numeryje kartu su A. Jakšto atsakymu V. Mykolaičiui.

Idėjiniai Vinco Krėvės kūrybos pradai. *20 metų literatūros darbo sukaktį minint 1926 m.*— Str. spausdintas žurnale „Pradai ir žygiai" 1926, Nr. 7 ir kn. „Literatūros etiudai". Ištraukos spausdintos kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Rainer Maria Rilke — „Židinys", 1927, Nr. 1. Straipsnio ištraukos perspausdintos kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Georgas Brandes.—„Židinys", 1927, Nr. 2.

Idealizmas ir romantizmas.— Str. spausdintas „Židinyje", 1927, Nr. 11, ir kn. *V. Mykolaitis-Putinas.* Literatūros etiudai. (Kaunas, 1937.) Sutrumpintas perspausdintas kn. „Lietuvių literatūros kritika", t. 2 ir kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Menas. Meno kritika. Meno kritikos žurnalas ir visuomenė.—„Meno

kultūra", 1928, Nr. 4. Straipsnis kupiūruotas perspausdintas kn. „Literatūros vertybių ieškant".

* Tai V. Mykolaičio-Putino atsakymas į žurnalo anketą, palydimas redakcijos prierašo: „Šį anketinį skyrių „Meno kultūros" redakcija paveda meno ir mokslo žmonėms pasisakyti apie meną, meno kritiką, meno kritikos žurnalo reikalingumą ir svarbumą visuomenei. Skyrius su žurnalu organiškai nesurištas ir todėl čia rašantieji turi visišką laisvę: redakcija savo pieštuko čia nepridės. Tik anketai pasibaigus, mes padarysime sintetinę konkliuziją. Rašinius dėsime, prisilaikydami tos pačios eilės, kuria juos gausime".

Naujosios lietuvių literatūros angoje.— Str. spausdintas „Židinyje", 1928, Nr. 10 ir kn. „Literatūros etiudai". Str. ištraukos spausdintos kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Tendencinės literatūros kolektyvas. Pirmoji* šio straipsnio redakcija — S. P. „Trečio Fronto" kaukės" — pasirodė „Židinyje", 1931, Nr. 7. Antroji publikacija —„Literatūros etiuduose".

* Pabrėždamas specifinę estetinę meninės kūrybos paskirtį, šiuo straipsniu V. Mykolaitis-Putinas pasisakė prieš politizuotą, agitacinę „Trečio Fronto" literatūrą, iš esmės tarnavusią Tarybų santvarkos propagandai. Jau tuo metu rašytojas taip pat įžvelgė ir iškėlė Tarybų Sąjungoje viešpataujančios stalininės diktatūros būdinguosius bruožus.

Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas.— Str. spausdintas žurnale „Skynimai", 1933, Nr. 1 ir kn. „Literatūros etiudai".

Vaižgantas sintetikas.— Str. spausdintas „Vaire", 1933, Nr. 6 ir kn. „Literatūros etiudai".

Dėl manifesto apie runkelius ir žvieglius.— Str. išspausdintas „Literatūros naujienose", 1934 m. gegužės 15 d. dėl L. Giros eilėraščio „Manifestas Lietuvos poetams" („Vairas", 1934, Nr. 5).

Antroji publikacija — kn. „Lietuvių literatūros kritika". t. 2, V., 1972. Straipsnis palydimas komentarų, juose (340 p.) pateikiama L. Giros „Manifesto" ištrauka —

O tu, poete jaunas, lietuviškas estete,
.....
Pas dėdę stok bernaut, kurs į sonetus spjauna,
Ir kinams lito, prakaite uždirbto, nemėto.
Bet kulia mašinom, sodina runkelius kas metai,
Pieninei literių bent 30 kasdien pristato,
Bent penketą bekonų vis augina
Ir turi protą ūkišką ir sąžinę dar gryną.

* „Sporūta"— sporto draugija, jungusi kaimo sportininkus.

** Autorius čia turi galvoje „Trečio Fronto" veiklą (jai skirtas str. „Tendencinės literatūros kolektyvas", spausdinamas šiame leidinyje).

Garbinga senovė literatūroj ir praeities skriaudos tikrovėj.— Straipsnis spausdintas Humanitarinių m. fak. skyriaus žurnale „Darbai ir dienos", III kn., 1934, ir kn. „Literatūros etiudai".

Vydūno dramaturgija.— Pirmoji studijos dalis „Vydūnas", spausdinta „Židinyje" 1928, Nr. 4, Nr. 7, Nr. 8—9. Visas darbas —„Vydūno

dramaturgija"— I. Pagrindai, II. Vydūno kūrybos analizė — skelbtas žurnale „Darbai ir dienos" IV kn., 1935. Perspausdintas rašytojo „Raštų" t. 10, V., 1969. Šiame leidinyje atsisakyta literatūrologinės Vydūno kūrybos analizės ir skelbiama pirmoji studijos dalis „Pagrindai", kur nagrinėjamos Vydūno filosofinės pažiūros.

Tautinė idėja lietuvių literatūroj. Skaityta estų-latvių-lietuvių vienybės kongrese Rygoj 1935 m. birželio 30 d.— straipsnis spausdintas „Dirvoje" 1936, kovo 20, 27, balandžio 3, 10 d. ir kn. „Literatūros etiudai".

Mūsų literatūros ugdymo problemos.— Skaityta lietuviškos kultūros kongrese 1935 m. kovo 5 d. Dalis pranešimo sudaro straipsnį „Patriotinės politinės mūsų literatūros gairės" („Literatūros naujienos", 1935.II.1.). Pranešimo fragmentai —„Lietuvių literatūros problemos"— spausdinti „Ryte" 1935.III.7. Visas pranešimas spausdintas „Naujojoje romuvoje" 1935, Nr. 10—11 ir kn. „Literatūros etiudai". Kupiūruotas pranešimas perspausdintas kn. „Literatūros vertybių ieškant".

* Pribačio užsienio literatūros knygynas Kaune.

[Kelios anotacijos]. Nepublikuoti autoriaus pasisakymai apie savo paskelbtas studijas: „Vladimiro Solovjovo estetika", 1923; „Vydūno dramaturgija", 1935; „Naujoji lietuvių literatūra". T. 1, K., 1936. Šios anotacijos galbūt skirtos universiteto mokslinio darbo ataskaitai. Skelbiama iš rankraščio, be datos (LKLIR F 59—247).

Adomas Jakštas poetas ir kritikas intelektualistas. „Naujoji romuva", 1939, Nr. 10. Str. kupiūruotas kn. „Literatūros vertybių ieškant".

Poetika ir kūryba. Žodis literatūros vakare VDU.—„Jaunoji Lietuva", 1939—1940, Nr. 4. Perspausdintas „Raštų" t. 8, V., 1962 ir kn. „Literatūros vertybių ieškant". Tekste atstatytas tarybinės cenzūros išbrauktas sakinys: „Metafizine prasme..." (373 p.).

Rašytojo žodis prie mikrofono.— Neskelbtas tekstas, 1945 m. sausis. (LKLIR F 1—3598). Rankraštyje įrašytas prierašas: „Numatyta radijo valandėlė (1945 m. sausio mėn.) neįvyko". Šis pasisakymas buvo cenzūros nepraleistas, taip pat ir poeto parinkti skaityti eilėraščiai („Laukiame pergalės", „Kanarėlė", „Priešui grasinant", „Marche macabre," „Lėlių baladė", „Vestuvių muzikantas"), nes Lietuvoje prasidėjusį ginkluotą pasipriešinimą rašytojas traktavo kaip savižudišką, stalinizmo išprovokuotą tautos nelaimę. Toks vertinimas bei rašytojo kalbėjimo tonas, negarbingęs „naujo išvadavimo", neatitiko oficialios „klasių kovos" versijos ir valdančiųjų propagandai nebuvo naudingas.

Kalba visuotiniame tarybinių Lietuvos rašytojų susirinkime.

* Ideologiniam apdorojimui skirtas susirinkimas vyko Vilniuje 1946 m. spalio 1—2 d. d. Jame dalyvavo apie 70 Rašytojų sąjungos narių, nemaža Vilniaus ir Kauno teatralų, dailininkų, spaudos atstovų. Pranešimą „Tarybinės lietuvių literatūros uždaviniai" padarė LKP(b) CK sekretorius K. Preikšas: prieš lietuvių literatūrą buvo panaudota grubi partinio slopinimo ir įbauginimo demagogija. Vieša savikritika, kaip vienintele apsigynimo priemone, rašytojai buvo priversti laviruoti tarp prievartos ir kultūrinio išsilaikymo galimybių. Netrukus po to prasidėjo Lietuvos rašytojų areštai.

** V. Mykolaitis-Putinas kalba čia apie savo poezijos rinkinį „Rūsčios dienos" (1941—1944), kuriame jis pasmerkė Lietuvos aneksiją ir stalinizmo represijų žiaurumus.

*** Pirmoji savikritiška V. Mykolaičio-Putino kalbos dalis (iki sakinio: „Laimė, okupaciniame gyvenime greit prasiblaiviau ir susiorientavau.") pasirodė išspausdinta „Pergalėje" 1946, Nr. 5 ir leid. „Už tarybinę lietuvių literatūrą" (V., 1947). Tolimesni poleminiai rašytojo samprotavimai apie literatūrą, ori laikysena ir pasakymas, kad jis dar nesijaučia esąs tarybinis žmogus, pasirodė viešpataujančiai ideologijai nepriimtini, ir toji kalbos dalis liko nepublikuota. Jos vietoje skelbiamas atitinkamas idėjinis įspėjimas: „Tokia drg. V. Mykolaičio-Putino pozicija, žinoma, negali būti pavyzdys nei mūsų literatams, nei kitiems inteligentams. Svyruoti šiuo metu tegali tas rašytojas, kuris dar nejaučia didžios literatūros auklėjamosios reikšmės, kuris dar nejaučia pilnos atsakomybės prieš savo tautą ir jos šviesią tarybinę ateitį"
(„Už tarybinę lietuvių literatūrą", p. 110).

Pilnas rašytojo kalbos tekstas pasirodė jo „Raštų" t. 8, V., 1962 m.

Poezijos kūrinio formos auklėjamoji reikšmė.— II tarybinių rašytojų suvažiavime pasakytos V. Mykolaičio-Putino kalbos, publikuotos „Raštų" t. 8, p. 381—386, variantas, rašytojo rengtas spaudai, likęs nepaskelbtas. Autorinis mašinraštis — 5 psl. (I. Kostkevičiūtės archyv.). Straipsnyje labiau išryškintas estetinio vertinimo kryptingumas, kuriuo autorius pasisakė prieš meno sociologizavimą ir jo dvasinį nuskurdimą.

Kalba Rašytojų sąjungos plenume 1957.II.1.— Neskelbtas tekstas. Kalbą rašytojas parengė „Raštų" VIII tomui, tačiau Valstybinė grožinės literatūros leidykla tuomet jos neįdėjo, įžvelgusi čia pavojingų prieš partines direktyvas ir autoritarizmą nukreiptų minčių. Autorinis mašinraštis — 3 psl. (I. Kostkevičiūtės archyv.). Kalbos ištraukos skelbtos publikacijoje —„V. Mykolaitis-Putinas apie menininką ir kūrybą". (Parengė I. Kostkevičiūtė.) —„Kultūros barai", 1965, Nr. 2. Išspausdinti tekstai sukėlė ideologinių viršūnių nepasitenkinimą, buvo imtasi administracinių priemonių prieš žurnalo redakciją.

Ką aš dirbu? — Neskelbtas tekstas. Spaudai rengtas rašytojo pasisakymas, 1958.XI.12. (LKLIR, F 59—234).

[Atsakymas į anketą.] — Spaudai rengtas pasisakymas. 1958.XII.11. (LKLIR, F 59—235).

Įvado žodis kūrybos vakarui.—„Raštai", t. 10; kn. „Literatūros vertybių ieškant". Kūrybos vakaras įvyko Rašytojų sąjungos salėje.

Žodis 70-jų gimimo metinių minėjime.— Kalba Vilniaus universiteto Aktų salėje M. K. Čiurlionio gatvėje. Spausdinta „Pergalėje" 1963, Nr. 2; „Raštų" t. 10; kn. „Literatūros vertybių ieškant".

* Šituo Lietuvių literatūros katedros prisiminimu V. Mykolaitis-Putinas padarė užuominą į tuomet dar nenutilusius Vilniaus universiteto įvykius, kai stalinistai 1959 ir 1961 m. iš Lietuvių literatūros katedros pašalino grupę dėstytojų, buvusių Profesoriaus mokinių. Kaip yra pasakojęs pats rašytojas, viso to laikotarpio nuotaikas šioje kalboje jis alegorizavo, pasitelkdamas Puškino „Pranašo" motyvus — padangių dundėjimą, angelo skridimą ir patamsių šliužų ropojimą.

Irena Kostkevičiūtė

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abatas Vensanas (Abbé Vincent) 22
Aišbė-Kriščiukaitis A 259, 350
Aleknavičius K. 328
Algirdas 286
Andrejevas L. 219
Audziulaitis-Kalnėnas J. 352, 365
Andziulytė-Ruginienė M. 17
Ariostas L. (Ariosto) 283
Aristofanas 146
Aristotelis 27
Arnim fon B. (Arnim von) 114
Augustinas Šv. 94, 173

Baderis F. (Baader) 94
Bajronas Dž. (Byron G.) 202
Baltrušaitis J. 7, 17, 192
Baranauskas A. 148, 168, 203, 214, 259, 287, 288, 327, 329, 377
Barbjė E. (Barbier) 69, 107
Basanavičius J. 203, 272, 347, 350
Becas M. (Betz) 191
Becheris J. (Becher) 36
Beckeris J. N. 281
Bekelis O. (Böckel) 20, 21
Bėklinas A. (Böcklin) 36
Belas A. (Belyj) 17, 18, 105
Belinskis V. 93
Bėme J. (Böhme) 94
Bergsonas A. (Bergson H.) 7, 17
Bernaras M. (Bernard) 95, 107
Besenas A. (Besant) 302
Bethovenas van L. (Beethoven) 75, 113, 114, 388
Beto H. (Betto) 396
Bičiūnas V. 290
Bilis A (Billy) 22
Binkis K. 142, 231, 364
Biržiška M. 281
Biuchneris L. (Büchner) 45
Blavatska E. P. 302
Blokas A. 18, 105
Bodleras Š. (Baudelaire Ch) 7, 22
Bokačas Dž. (Boccaccio) 283
Borinskis K. (Borinski) 22
Boruta K. 231
Brandes E. 196
Brandes G. 7, 194—196, 404
Brazdžionis B. 342
Bremonas A. (Brémond H.) 170, 368, 369, 391, 392
Briusovas V. 88, 105, 107
Bruožis V. 295
Bučys A. 7

Chomiakovas A. 46
Churginas A. 400
Cvirka P. 229, 231, 234, 342, 351

Čackis T. 286
Čechovas A. 145, 219, 337
Černyševskis N. 49
Česnys B. 9
Čiurlionienė-Kymantaitė S. 223, 224
Čiurlionis M. K. 6, 28, 156, 168, 175, 224, 229, 236, 237, 370, 374
Dantė (Dante Alighieri) 7, 14, 35,

105, 159, 197, 283, 346
Darvinas Č. (Darwin) 61, 68, 69, 107
Dauguvietis B. 380
Daujotytė V. 40
Daukantas S. 202, 240, 273, 281, 287, 288, 327, 399
Daukša E. 327
Daukša M. 272, 287, 324, 325, 399
Davainis-Silvestravičius M. 328
Dekartas R. (Descartes) 170, 190, 199
Dėmelis R. (Dehmel) 36
Diltėjus V. (Dilthey W.) 22, 23, 24, 27, 29
Donelaitis K. 147, 168, 219, 231, 258, 273, 274, 288, 292, 296, 297, 299, 326, 328, 346, 377, 399
Dostojevskis F. 6, 7, 18, 49, 72, 93, 106, 191, 195, 196, 337
Dovydaitis J. 136
Druskius — žr. Jakštas A.

Ekhartas J. (Eckhart) 94
Ermatingeris E. 22
Eschilas 197
Ezopas 297

Farges A. 166
Fetas A. 90, 220, 397
Fosleris K. (Vossler) 21, 22, 24
Fra Andželikas (Fra Angelico) 129
Froidas Z. (Freud) 7, 17
Fromas Ė. (Fromm) 7
Fromas-Gužutis A. 328, 352
Fujė A. (Fouillée) 134

Galilietis 126, 127
Garšinas V. 219
Gartmanas K. O. 23
Gediminas 286
Georgė S. 36
Gerulis-Varnėnas-Kragas P. 396
Gėtė J. V. (Goethe) 6, 7, 10, 29, 34, 35, 113, 114, 123, 196, 346
Giedraitis J. A. 286
Gira L. 30, 206, 223, 224, 267—269, 290, 351, 377, 397, 405
Girnius J. 15
Giujo Ž. M. (Guyau J. M.) 20, 113
Glinskis K. 16
Gogas van V. (Gogh) 36
Gogolis N. 337
Gorkis M. 196, 219, 383
Grigorjevas A. 93
Grimas H. (Grimm) 23
Grinas G. (Greene) 7
Gustaitis M. 149, 397

Hamanas R. (Hamann) 23
Hartmanas F. (Hartmann) 302
Hartman Ž. (Hartmann Germaine) 100—103, 107, 163, 176, 177, 182, 183
Hėgelis G. V. F. 7, 20, 24, 32, 95, 107, 134, 158
Heidegeris M. 7
Heinė H. 6, 145
Herbačiauskas-Jaunutis Vienuolis J. A. 32, 206, 215—223, 305, 381
Herderis J. G. 32, 198
Hesė H. (Hesse) 7, 11, 36
Hitleris A. 33, 198
Hochgezangas M. (Hochgesang) 22, 199
Hodleris F. (Hodler) 36
Hofmanas E. T. A. (Hoffmann) 145
Horacijus 181
Huserlis E. (Husserl) 17

Ibsenas H. 14, 196
Ivanovas V. 7, 17, 18, 90, 105, 107, 119, 120, 130

Jakštas A.-Dambrauskas-Druskius 6, 25, 27, 28, 30, 136, 140, 155, 156, 163—175, 183, 204, 219, 350, 361—370, 391, 397, 404, 406
Jeseninas S. 149
Jobas 15
Jocaitis V. 147, 149—151, 404

Jogaila 286
Jonila-Žilius J. 214, 224, 331, 332, 333
Julijonas Apostata 126
Juodelis P. 364
Juvenalis 149
Kalderonas P. (Calderon) 284
Kamiu A. (Camus) 6, 7
Kandinskis V. 36
Kantas I. 7, 10, 18, 26, 27, 136, 137, 146, 179, 200, 403
Karužaitė M. 145
Katkevičiai 322
Kemšis M. 107
Kęstutis 286
Kirejevskis I. 46
Kirša F. 145, 149, 151, 342
Klabundas (Klabund) 36
Kleinšmid B. (Kleinschmidt) 23
Klodelis P. (Claudel) 22, 37, 368, 369, 391, 392, 395
Knapas F. (Knapp) 23
Kochaitė-Storastienė K. 293
Kochanovskis J. 284
Kondratovičius-Syrokomlė L. 365
Kontas O. (Comte A.) 46
Korfas H. (Korff) 24
Korolenka V. 219
Kossu-Aleksandravičius J. 342
Kostkevičiūtė I. 41, 407
Krasinskis Z. 123, 337
Kraševskis J. I. 145, 287
Krausas A. (Kraus von A.) 21
Kreitmajeris J. (Kreitmaier) 36
Krėvė V. 6, 32, 33, 35, 144, 184—190, 206, 218, 224, 261, 278, 290, 334, 351, 397, 404
Kriaučiūnas P. 396
Kristus 79, 276, 278, 301, 363
Kročė B. (Croce) 20, 21, 22, 24, 25, 27, 95, 107, 167
Kručionychas A. 392
Kubilius V. 11
Kudirka V. 214, 219, 221, 244, 259, 289, 329, 355, 396
Kutšeris A. (Kutscher) 21
Kuzmickas B. 12, 14

Lalu R. (Lalou) 190
Landsbergis-Žemkalnis G. 328
Lankutis J. 7
Lazdynų Pelėda (Pšibiliauskienė S.) 144, 228, 328, 350, 355
Lazdynų Pelėda (Lastauskienė M.) 328
Lefevras F. (Lefèvre) 191
Leibnicas G. (Leibnitz) 158, 165
Leitšu F. (Leitschuh) 17, 23
Lėmanas R. (Lehmann) 20, 21
Leninas V. 198
Leopardis Dž. 22
Lermontovas M. 49, 77, 93, 106, 220, 383, 384
Lešalis Ž. (Lechal G. F.) 117
Lilis de R. (Lisle de Rouget) 118
Lipsas T. (Lipps) 22
Losevas A. 18
Lozuraitis A. 30

Maca J. 230, 231
Maceina A. 13, 14, 15, 38
Mackevičius J. 28, 156, 175
Mačernis V. 6
Mačys-Kėkštas J. 365
Main Ridas 145
Maironis 34, 35, 144, 148, 203, 204, 213, 214, 219, 221, 231, 235, 238—250, 258, 259, 286, 288, 289 327, 330, 350, 355, 362, 366, 377, 397, 399, 405

Manas T. (Mann) 7, 36
Manzeris (Manser) 17
Markas F. (Marc) 36
Markovas E. 11
Marselis G. (Marcel) 7, 14
Martenas diu Garas R. (Martin du Gard) 7
Martensas K. (Martens) 36, 37
Martino P. (Martino P.) 22
Mažvydas M. 399
Mickevičius A. 7, 33, 35, 49, 106, 123, 145, 185, 190, 201, 202, 259, 309, 318, 337, 384, 386, 388, 397
Mickevičius-Kapsukas V. 399
Mikelandželas B. (Michelangelo) 23, 105, 196, 283

Mykolas Lietuvis (Michalon Lithuanus) 284
Mykolaitis-Putinas V. 5—41, 123, 124, 151, 170, 231, 375, 381, 396, 397, 401, 403, 407
Mikuckis J. 143
Milis J. S. (Mill) 46
Mindaugas 286
Miuleris-Frejenfelsas R. (Müller-Freinfels) 22, 24
Miunenkas de M. (Munnynck de M.) 17, 19, 20, 27, 100, 107, 157, 162, 163, 169, 173, 174, 175—178, 182, 183
Miropolskis A. L. 105
Miškinis A. 342
Moriakas F. (Mauriac) 7
Morkus P. 142
Mosas P. (Moos) — 20, 21
Munjė E. (Mounier) 7, 14

Napoleonas 197
Narbutas T. 287
Nėris S. 230, 233, 234, 377
Nyčė F. (Nietzsche) 7, 36, 195
Novalis 145, 191, 204

Obolenskis A. 48
Odoakras 286
Ostrovskis A. 337

Pakalka N. 17, 20
Pakalniškis K.— Dėdė Atanazas 329, 330, 355
Parmenidas 303
Paškevičienė St. 136
Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana M. 328, 350, 355
Peiras A. (Peyre H.) 37
Petkevičaitė-Bitė G. 259, 328, 350
Petersonas fon. O. 37
Petrarka F. 283
Petrėnas-Tarulis J. 142
Petronijus 126
Pietaris V. 258, 289
Pikasas P. (Picasso) 36
Pikutis V. 18
Pinderis V. 23
Pitagoras 303
Platonas 88, 95, 146, 156, 158, 159, 165, 180
Plečkaitis R. 18
Plotinas 20, 93, 94, 95
Polonskis J. P. 73, 93, 106
Pontopidanas (Pontoppidan) 195
Porenbovičius E. 14
Poška D. 201, 202, 285, 286, 287, 327, 328
Prabočių Anūkas 297
Preikšas K. 406
Prelis diu K. (Prel. du C.) 20, 21
Pribatis 336
Prustas M. (Proust) 37, 190
Pseudodionisijas Areopagitas 94
Puaza A. (Poizat) 22
Puida K. 333, 355
Puidienė-Pleirytė-Vaidilutė O. 142
Puškinas A. 35, 49, 73, 77, 93, 106, 220, 337, 384, 400, 401, 407
Putinas — žr. Mykolaitis-Putinas V.

Račius P. 43, 403
Radlovas J. 87, 88, 92, 106
Radvilai 323
Radzikauskas — žr. Gira L.
Radžvilas J. — Korsakas K. 227, 228, 230, 231, 233
Rafaelis S. 283
Ragaila A. 233
Raila B. 231
Raišukytė M. 293
Reitelaitis-Jonelaitis J. 396
Rėza L. 292, 297, 298, 299
Rykselis 281
Rilkė R. M. 7, 9, 11, 15, 36, 191—193, 404
Rimydis A. 226
Ringaudas 286
Roneris (Rohner) 17
Rotundas 284
Ruginis K. 20
Ruso Ž. Ž. (Rousseau, J. J.) 200

Santajana Dž. (Santayana) 6

Santvaras S. 138, 142, 143
Savickis J. 351
Savonarola Dž. 27, 181
Senkevičius H. 337
Sent-Bevas Š. (Sainte Beuve) 194
Servantesas M. (Cervantes) 284
Severakas J. B. 104, 107
Sezanas P. (Cézanne) 36
Sezemanas V. 14, 30
Sydovas fon E. (Sydow von) 22
Sirijos Gira V. 351
Slovackis J. 5, 123, 337
Smakovskis V. (Smakauskas) 145
Sobeskis M. 5, 6, 22, 23
Solovjovas V. 6, 7, 18, 19, 20, 43—107, 158, 165, 182, 359, 403, 406
Spartakas 126

Surjo P. (Souriau) 20, 117, 170
Sriupas R. 144, 145
Sruoga B. 30, 32, 138, 145, 149, 290, 351, 352
Stanevičius S. 202, 285, 286, 327
Stauskaitė J. 145
Stiklius P. 236
Stonis V. 138, 143
Storosta V.— žr. Vydūnas
Strazdas A. 202, 203, 328, 377
Sudė P. (Souday) 368
Suchodolskis B. 23
Sverdiolas A. 18, 27, 32
Šakenis K. 145
Šagalas M. (Chagall) 36
Šalkauskis St. 13, 18, 28, 29, 32 45, 88, 107
Šeinius I. (Jurkūnas) 333, 351, 355, 356, 397
Šekspyras V. (Shakespeare W.) 7, 145, 196, 197, 284, 346
Šelingas F. F. (Shelling) 20, 46, 95, 200, 204
Šėleris M. (Scheler) 7, 14
Šemerys S. 142
Šėreris V. (Scherer W.) 5
Šiaulėniškis M. 289
Šileris F. (Schiller) 123, 197
Šimkus J. 231

Širvydas K. 325
Šliogeris A. 18
Šliūpas J. 203, 347, 365
Šneideris V. (Schneider W.) 22, 24
Šopenhaueris A. (Schopenhauer) 7, 20
Špengleris O. (Spengler) 11, 306, 307
Špiceris L. (Spitzer) 22, 24
Štrichas F. (Strich) 21, 22, 24, 199, 201
Tagorė R. 145
Tasas T. (Tasso) 283
Tenas I. (Taine H.) 7, 21, 35, 194, 345, 346
Tygemas van P. (Tieghem van) 22
Tykas L. (Tieck) 204
Tysliava J. 142, 143
Tiutčevas F. 49, 73, 89, 93, 98, 106, 397
Tolstojus A. K. 49, 73, 93, 106
Tolstojus L. 6, 27, 72, 73, 93, 181, 191, 196, 337
Tomas Akvinietis 100
Trubeckojus J. 47, 48, 53, 87, 91, 106
Tumas J.— žr. Vaižgantas
Turgenevas I. 196, 337

Unamunas M. (Unamuno) 6
Ungeris R. (Unger) 22, 23

Vagneris R. 16, 123
Vaičiulaitis A. 351
Vaičaitis P. 148, 214
Vaičiūnas P. 138, 144, 149
Vaildas O. (Wilde) 100
Vairas-Raškauskas K. 145
Vaisas K. (Waiss) 37
Vaitkus M. 143
Valančius M. 148, 202, 377
Valaitis A. 145
Valcelis O. (Walzel) 22, 24
Valiūnas S. 285, 286, 327
Vaižgantas-Tumas J. 6, 32, 34, 35, 142, 153, 197, 198, 201—

205, 248, 251—266, 293, 333, 340, 350, 356, 368, 377, 397, 405
Veličko V. L. 106
Velimovičius V. 48
Venclova A. 234
Verfelis F. (Werfel) 36
Vydūnas 6, 8, 9, 32, 35, 204, 218, 258, 278, 279, 288, 289, 290, 291—322, 334, 350, 352, 353, 354, 356, 359, 405, 406
Vienažindys A. 35, 203, 219
Vienožinskis J. 38
Vienuolis A. 153, 333, 351, 355, 386, 397
Vygandas J. (Wiegand) 36, 37
Vygleris P. (Wiegler) 195
Vileišis P. 347, 350
Vilhelmas 198
Vynas A. (Wien) 21
Vincentas Moguntinietis 281
Vinčis da L. (Vinci da) 284
Vinkelmanas J. (Winckelmann) 95, 197
Vėlflinas H. (Wölfflin) 23, 24, 166, 187, 198, 199
Vyspianskis S. (Wyspański) 123, 337
Višteliauskas-Vištelis A. 203, 352
Vytautas 286
Voringeris V. (Worringer W.) 17
Vulfas de M. (Wulf de) 20, 100, 107
Vulfstanas 281
Zaborskaitė V. 16
Zauerveinas-Silvatikas J. 294, 295, 297, 298, 299
Zedlmajeris H. (Sedlmayr) 15, 16
Zėrgelis A. (Soergel) 17, 36, 37, 193
Zikaras J. 291
Zola E. 229
Zudermanas H. (Sudermann) 145, 316

Žakobas M. (Jakob) 185
Žanvjė E. M. (Janvier) 127, 128, 134
Ždanovas A. 39
Žemaitė 168, 259, 328, 350, 355
Židas A. (Gide) 37, 191
Žirgulys A. 6

TURINYS

I. Kostkevičiūtė. Poeto ir mąstytojo keliu 5

VLADIMIRO SOLOVJOVO ESTETIKA

Disertacija (Vertė P. Račius)

Pratarmė 45

Pirmas skyrius

GROŽIO APIBRĖŽIMAS 51

1. Grožis ir mokymas apie Absoliutą 51
2. Grožis kaip „įkūnyta idėja" estetikoje 57

Antras skyrius

GROŽIS GAMTOJE 62

1. Grožis neorganinėje gamtoje 63
2. Grožis organinėje gamtoje 64
3. Grožio objektyvumas gamtoje 68

Trečias skyrius

GROŽIS MENE 71

1. Bendroji meno prasmė 71
2. Pagrindinės išskirtinės meno kryptys 75
3. Pilnutinis menas 78
4. Menas ir religija 80

Ketvirtas skyrius

ĮKVĖPIMO TEORIJA 82

Penktas skyrius

KRITINIS V. SOLOVJOVO ESTETIKOS VERTINIMAS 87

1. V. Solovjovo estetikos ir meno pobūdis 87
2. V. Solovjovo vieta estetikos istorijoje 93
3. Objektyvioji V. Solovjovo estetikos kritika 96
   A. Estetikos sąvoka 96
   B. V. Solovjovo metodas 97
   C. V. Solovjovo estetika ir humanistinė teorija 99

Išvados 104

Literatūros sąrašas 106

STUDIJOS IR STRAIPSNIAI

Grožio ir meno kuriamosios dailės reikšmė 111
Kaip švęsti mums Kanto sukaktuvės 136
1924 m. literatūros apžvalga 138
Gyvenimas ir poezija 146
Meno aptarimas 154
Dėl meno aptarimo 163
Ginčui baigti 175
Idėjiniai Vinco Krėvės kūrybos pradai 184
Rainer Maria Rilke 191
Georgas Brandes 194
Idealizmas ir romantizmas 197
Menas. Meno kritika. Meno kritikos žurnalas ir visuomenė 207
Naujosios lietuvių literatūros angoje 213
Tendencinės literatūros kolektyvas 225
Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas 238
Vaižgantas sintetikas 251
Dėl Manifesto apie runkelius ir žvieglius 267
„Garbinga senovė" literatūroj ir praeities skriaudos tikrovėj 271
Vydūno dramaturgija. I. Pagrindai 291
Tautinė idėja lietuvių literatūroj 323
Mūsų literatūros ugdymo problemos 335
[Kelios anotacijos] 359
Adomas Jakštas poetas ir kritikas intelektualistas 361
Poetika ir kūryba 371
Rašytojo žodis prie mikrofono 374
Kalba Visuotiniame tarybinių Lietuvos rašytojų susirinkime 377
Poezijos kūrinio formos auklėjamoji reikšmė 382
Kalba Rašytojų sąjungos plenume 386
Ką aš dirbu? 388
[Atsakymas į anketą] 389
Įvado žodis kūrybos vakarui 390
Žodis 70-jų gimimo metinių minėjime 399

Paaiškinimai 403
Pavardžių rodyklė 408

Mykolaitis-Putinas V.

Mi-156 Raštai. Estetika / Sudarė, įž. str. „Poeto ir mąstytojo keliu", p. 5—41, ir paaišk. parašė I. Kostkevičiūtė]; Redkol.: B. Genzelis ir kt.— V.: Mintis, 1989.— 416 p.: portr.— (Iš Lietuvos filosofijos palikimo).

Bibliogr. paaišk., p. 404—408, ir išnašose.
ISBN 5-417-00160-0

Didelę V. Mykolaičio-Putino (1893—1967) kūrybinio palikimo dalį sudaro studijos, straipsniai, pasisakymai. Šiame raštų rinkinyje spausdinama jo daktarinė disertacija bei studijos, straipsniai, pasisakymai apie grožio sampratą, gyvenimo ir kūrybos ryšį, meno kritiką, literatūros tautiškumą, kūrinio estetinę auklėjamąją reikšmę. Taip pat supažindinama su Putino suformuluota V. Krėvės, Maironio, Vaižganto, Vydūno, A. Jakšto-Dambrausko kūrybos estetine koncepcija. Kai kurie V. Mykolaičio-Putino darbai skelbiami pirmą kartą.

M $\frac{0301080000—138}{M851(08)—89}$ 8—89

МВВК 7+8L1

Научное издание

Серия «Из наследия литовской философии»

Миколайтис-Путинас Винцас

СОЧИНЕНИЯ. ЭСТЕТИКА

Изд-во «Минтис», Вильнюс, 1989
На литовском языке

Mokslinis leidinys

Serija „Iš Lietuvos filosofijos palikimo"

Mykolaitis-Putinas Vincas

RAŠTAI. ESTETIKA

Redakcijos vedėjas *Antanas Rybelis*
Redaktorė *Danutė Navickaitė*
Serijos viršelio dailininkas *Sigitas Šniras*
Meninė redaktorė *Romana Kungytė*
Techninė redaktorė *Rima Kratavičiūtė*
Korektoriai: *Nijolė Gineitienė, Vytautas Vitkūnas*

ИБ № 3909

Duota rinkti 1989 02 20. Pasirašyta spaudai 1989 10 09. Formatas 84×108/32. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra „Baltika", 10 punktų. Iškilioji spauda. 21,84 sąl. sp. l. 22,16 sąl. spalv. atsp. 22,06 apsk. leid. l. Tir. 10 000 egz. Užsakymas 699. Kaina 3 rb

„Minties" leidykla, 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.
Spaudė Motiejaus Šumausko spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1.